

การสังเคราะห์เนื้อหาชุดโครงการยววิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ภาคเหนือ

ประกอบรายงานฉบับสมบูรณ์ชุดโครงการยววิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

ประเด็นภูมินามภูมินิเวศน์วิทยา

ประเด็นการย้ายถิ่น

ประเด็นการปรับตัว

ประเด็นสมบัติสาธารณะ

ประเด็นการทำมาหากิน

โดย

เรณู อรรฐาเมศร์ และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

2554

รายงานการสังเคราะห์เนื้อหา

ชุดโครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

คณะวิจัย

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ณัฐพร จาตุยางโท

นัยนา ครุฑเมือง

จารุณี ปัญควณิช

สิริพร เดชผดุง

โฆสิต ไชยประสิทธิ์

สงกรานต์ ฤกษ์แก้ว

อนุชน หวลทรง

กฤษณธรรม ภาพันธุ์

ลาวัลย์ ภาพันธุ์

นิคม นาคอ้าย

วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์

ไชยรัตน์ ปราณี

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สารบัญ

คำนำ	๗
ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์	1
ภูมินามภูมินิเวศวิทยาภาคเหนือตอนบน ณัฐพร จาตุยางโทน	59
ภูมินามภูมินิเวศวิทยาภาคเหนือตอนล่าง นัยนา ครุฑเมื่อง	99
การปรับตัวกรณีการย้ายถิ่นของกลุ่มคนภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง จารุณี ปัญควณิช	138
การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือตอนและภาคเหนือตอนล่าง สิริพร เดชผดุง	171
สมบัติสาธารณะภาคเหนือ โมษิต ไชยประสิทธิ์	195
บทสังเคราะห์โครงการยุทธวิจยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือภาคเหนือจังหวัดอุตรดิตถ์ สงกรานต์ ฤกษ์แก้ว	234
วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พศ.2447-2552 บทสังเคราะห์งานยุทธวิจยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ อนุชน หวลทอง	272
การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาด้านอาชีพเกษตรกรรม กฤษณะธรรม ถาพันธุ์	335
การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลง ด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว ลาวัลย์ ถาพันธุ์	358
ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองชุมชน วัด และกระบวนการผลิต บทสรุปงานจากประเด็นสังเคราะห์งานวิจยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดพิษณุโลก	380

นิคม นาค้าย

การปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

391

วิสุทธิ เหล็กสมบุญ

การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : กรณีศึกษา

408

จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ไชยรัตน์ ปราณี่

การสังเคราะห์งานวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

๑

ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ

Between History and Memory.

การดำเนินชีวิตของเราแต่ละคนในปัจจุบันถูก “นำทาง” โดยความทรงจำของเราตลอดมา เราเผชิญหน้ากับปัญหาในชีวิตปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ “อดีต” ที่ฝังไว้ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ความทรงจำนี้จะบอกกับเราเสมอว่าเราเป็นใคร มาจากไหน และสิ่งที่กำลังกระทำอยู่นั้นทำไปเพื่ออะไร ตัวอย่างเช่น เรามาจากครอบครัวยากจนที่เป็นชาวนา เครือญาติก็ยากจนคั่นแค้นเช่นกัน เราเดินทางจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งของภาคอีสานที่หาโอกาสทำงานไม่ได้เข้าสู่กรุงเทพฯ และเรากำลังทำอะไรอยู่ในกรุงเทพฯ ก็เพราะต้องการแก้ไขปัญหของครอบครัวเรานั้นเอง

บางคนอาจจะเรียกความทรงจำต่ออดีตเช่นนี้ว่า “ประสบการณ์ชีวิต” แต่ต้องตระหนักว่าประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนไม่ใช่เพียงแต่ประสบการณ์ส่วนตัวเท่านั้น หากแต่เป็นประสบการณ์ของชีวิตตนเองที่ผสานเข้ากับประสบการณ์ชีวิตของครอบครัว ที่สำคัญประสบการณ์ชีวิตยังประกอบด้วยพลังที่สำคัญของความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะส่วนที่ตนเองและครอบครัวสัมพันธ์อยู่ร่วม ซึ่งได้เชื่อมและกำหนดชีวิตส่วนตัวและชีวิตครอบครัวให้มีความหมายรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งขึ้นมา

ความทรงจำของแต่ละคนจึงไม่ใช่ความทรงจำส่วนตัวแท้ๆ หากแต่มีส่วนเชื่อมโยงและถูกกำหนดโดยชุมชนและสังคมอยู่เสมอ หากความทรงจำเช่นนี้นั้นจะดำรงอยู่ในสถานะเป็นความทรงจำส่วนตัว ก็เพราะเราจะไม่สามารถสร้างความหมายของชีวิตของเราไปมากไปกว่าชีวิตส่วนตัวของเราคนหนึ่งเท่านั้น

ที่สำคัญ ความทรงจำนี้ถูกทำให้เป็นเรื่องส่วนตัวเพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองที่สำคัญที่เกิดขึ้น

ความทรงจำของเรานี้ก็จะถูกคลุมไว้ด้วยความทรงจำอีกลักษณะหนึ่ง อันเป็นความทรงจำของสังคมที่ใหญ่กว่าและจะแปรเปลี่ยนความหมายความทรงจำของชีวิตเราก็คือการเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์ชาติ

การเกิดประวัติศาสตร์ชาติเป็นความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของชาติที่จะต้องสร้างให้คนในสังคมตระหนักรู้และซึมซับให้ได้ว่าทุกคนในพื้นที่นี้ต้องอยู่ร่วมกันเป็น “ชาติ” ไม่ได้แยกออกเป็นชุมชนย่อยๆที่เป็นอิสระต่อกันอย่างเดิมอีกต่อไป

ประวัติศาสตร์ชาติและอำนาจรัฐสมัยใหม่จึงได้แปรเปลี่ยนความทรงจำส่วนตัวของเราส่วนหนึ่งให้มีความหมายแบบใหม่และยึดโยงกับสังคมกว้างขวางเกิดขึ้น โดยทำให้อดีตของเรานั้นมีสถานะเป็นนามธรรมและเป็นภาพรวมของพลเมืองที่อยู่ในรัฐชาติ และจะต้องกระทำการทุกอย่างตามที่ชาติต้องการเพื่อจรรโลงเป้าหมายของชาติเอาไว้ให้ได้

ความทรงจำของเราจึงถูกทำให้มีสองระดับซ้อนทับกันอยู่ ระดับแรก ได้แก่ ความทรงจำในระดับอดีตของชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นจริงในช่วงชีวิตที่ผ่านมา เช่น ความทรงจำของเราต่อดีตของหมู่บ้านหนองช้างค้ำ หรือความทรงจำของลูกอีสาน ดังกล่าวข้างต้น

ในอีกระดับหนึ่ง ได้แก่ ความทรงจำที่ให้ความหมาย “เรา” ในสถานะนามธรรมที่สัมพันธ์กับรัฐแบบใหม่ เช่น เราเป็นพลเมืองไทยในรัฐไทยสมัยใหม่ที่มีรากฐานความเป็นมาที่ยาวนาน

เราเรียกความทรงจำสองระดับนี้แตกต่างกัน ในระดับแรก เรียกกันโดยทั่วไปว่าความทรงจำ ส่วนในระดับที่สอง ถูกเรียกว่าประวัติศาสตร์ การถ่ายทอดความทรงจำทั้งสองระดับก็แตกต่างกัน ความทรงจำถูกถ่ายทอดทางเชิงมุขปาฐะ ส่วนประวัติศาสตร์ได้รับอำนาจให้ถ่ายทอดทางสัญลักษณ์ทุกประเภท เช่น คำรา อนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑ

ในยามที่รัฐและสังคมปรกติ ความทรงจำในระดับอดีตของชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นจริงในช่วงชีวิตที่ผ่านมาก็จะถูกทำให้เป็นเรื่องส่วนตัวของเรา เพราะไม่ได้นำไปยึดโยงกับความทรงจำแบบประวัติศาสตร์ชาติหรือหากจะยึดโยงก็เพียงแค่การเป็นพลเมืองธรรมดาที่ไม่ค่อยมีความหมายใดต่อรัฐ

ทฤษฎีองคาพยพที่ใช้อธิบายรัฐและสังคมไทยที่ผ่านมาจะให้ความหมายประชาชนหรือพลเมืองเป็นแค่ “เส้นผมหรือเส้นขน” ที่หลุดร่วงไปก็ไม่เป็นไร ยกเว้นอย่าหลุดร่วงมากจนผิดปรกติ แต่ประวัติศาสตร์ก็เป็นเสมือนซีเมนต์ที่ใช้ยึดโยงหน่วยต่างๆของสังคมที่แตกต่างกันให้มีความสัมพันธ์กันลักษณะหนึ่ง อันนำไปสู่การประกอบสร้างกันเป็นโครงสร้างของสังคมขึ้นมา

ช่วงใดที่เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของ
ผู้คนในสังคม ทำให้เกิดคนกลุ่มใหม่ๆ ขึ้นมาและอยู่นอกระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและอำนาจ
ลักษณะเดิม หรือกล่าวได้ว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของสังคม ก็จะพบความ
เปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์

จังหวะของประวัติศาสตร์ที่มีความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดการเลื่อนไหล
ระหว่าง “ความทรงจำ” กับ “ประวัติศาสตร์” การเลื่อนไหล/แทรกตัว/ประกอบรวม/แทนที่ ของ
ความทรงจำเข้าไปในประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากความเข้มข้นของความ
เปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองและเศรษฐกิจ

ความแตกต่างระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์จึงมีน้อยกว่าที่เคยเข้าใจกันมา

การแทรกตัวของความทรงจำในประวัติศาสตร์ไทย เกิดขึ้นมาเป็นระยะ ก่อนการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ กลุ่มข้าราชการสามัญชนที่เติบโตมาขึ้นกลายเป็นคนกลุ่ม
ใหม่ในสังคมไทย คนกลุ่มนี้เริ่มสำนึกในพลังของสามัญชนและเริ่มทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบ
อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด

ข้าราชการสามัญชนกลุ่มนี้ได้เริ่มทำให้ “ความทรงจำส่วนตัว” เช่น สายตระกูลสามัญชน
ของตน มีความหมายใหม่ ไม่ใช่เพียงแค่คุณธรรมตามที่ทำมาหากินไปวันๆ หากแต่เป็นโคตรตระกูล
สามัญชนที่มีส่วนเข้าไปผลักดันให้ชาติบ้านเมืองก้าวหน้า การเปลี่ยนให้ “ความทรงจำส่วนตัว” ให้
เข้าไปมีบทบาทในความก้าวหน้าของรัฐทำให้เกิดการขยายตัวของเขียนประวัติตระกูลของสามัญ
ชน การเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาทของสามัญชน และเริ่มทำให้ “ความทรงจำ”
ของคนกลุ่มนี้แทรกเข้าไปในประวัติศาสตร์ขึ้นรวมทั้งบทบาทของสามัญชนก็กลายเป็นวีรกรรม เช่น
บทบาทของยาโม ชาวบ้านบ้านบางระจัน เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงนี้เช่นเดียวกัน ความทรง
จำส่วนตัวของกลุ่มสามัญชนก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก่อรูปขึ้นมาจากความทรงจำ
ส่วนตัวที่เชื่อมต่อกับความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์ชาติ

การเลื่อนไหล/เชื่อมต่อระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานั้นได้นำมาซึ่ง
การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕

ความทรงจำที่ถูกสร้างของคนจีนที่ตัดสินใจจะตั้งรกรากในสังคมไทย ที่เชื่อมเอาชีวิต
ส่วนตัวเข้ากับประวัติศาสตร์ได้อย่างแนบแน่น “เสื่อผืนหมอนใบ เดินทางมาพึ่งพระบรมโพธิ์
สมภาร” ซึ่งได้ทำให้เกิดกระบวนการการกลืนกลายคนจีนเป็นไทยในคนจีนหลายกลุ่ม

วิกฤติการณ์ทางการเมืองของการแบ่งแยกเป็นซ้าย-ขวาปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ ได้ทำให้เกิดการเพิ่มบทบาทของท้องถิ่นในประวัติศาสตร์ชาติในต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ แต่ส่วนใหญ่ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยทั่วไปมักจะศึกษาท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ แม้การศึกษาในแนวโน้มนี้จะทำให้ย้อนกลับไปทบทวนข้อสรุปบางประการที่แพร่หลายในประวัติศาสตร์ชาติได้ก็ตาม

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติก็ไม่ได้ก่อให้เกิดความทรงจำร่วมอย่างแท้จริง เพราะท้องถิ่นจะถูกกำหนดมาจากส่วนกลางเสมอ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำเป็นที่จะต้องศึกษาให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์จากรัฐ กล่าวคือ หากพยายามพิจารณาชุมชนท้องถิ่นให้เป็นหน่วยศึกษาที่ค่อนข้างอิสระ ก็จะทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นได้แสดงตัวคนที่มียุทธศาสตร์ในการสร้างชุมชนท้องถิ่นอีกมาก คนเหล่านี้เมื่อมองจากประวัติศาสตร์ชาติแล้ว ก็ไม่มีความหมายอะไรเลย นอกจากเป็นผู้รับการกระทำจากภายนอก แต่เมื่อมองลงไปในระดับชุมชนท้องถิ่นแล้ว คนเหล่านี้ล้วนมีบทบาทและความหมายที่สำคัญยิ่งต่อชุมชนท้องถิ่น ที่สำคัญไม่ได้ยอมเป็นผู้รับผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างไม่ตอบโต้ ตรงกันข้ามกลับพยายามแสวงหาทางเลือกในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญ เป็นทางเลือกระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว-เครือญาติและระดับชุมชน

โครงการยูนิวิจียประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ใช่โครงการที่เกิดมาอย่างไร้รากฐาน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายชุมชน ได้สนับสนุนโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสี่ภาคมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๔๐ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาและสร้างความทรงจำร่วมของชุมชนที่มีความแตกต่างไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบเดิม โครงการยูนิวิจียประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ต่อยอดการรื้อฟื้นและการสร้างความทรงจำร่วมไปจากเดิมในสองมิติด้วยกัน

การต่อยอดรากฐานเดิมของโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญ มิติแรกได้แก่การคำนึงถึง “ ความต่อเนื่อง ” ของการถ่ายทอดเรื่องเล่าความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งโครงการยูนิวิจียฯ ได้มุ่งทำในสองด้านด้วยกัน ด้านแรกได้แก่ การสร้างศักยภาพของครูจากโรงเรียนในชุมชนต่างๆ ให้สามารถที่จะสร้างความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นและสามารถที่จะ “ฝัง” (embed) ชุดความทรงจำร่วมลงในชุมชน อีกด้านหนึ่ง ได้แก่ การสร้างความกระตือรือร้น

ให้แก่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยซึ่งส่งผลทำให้เกิดความปรารถนาที่จะสืบทอดความทรงจำชุดใหม่นี้ต่อไป เพราะการออกแบบการวิจัยให้ให้นักเรียนลูกหลานของคนในชุมชนเป็นผู้ร่วมวิจัยทำให้เกิดพลังของคนเฒ่าคนแก่/คนวัยกลางอย่างมากทีเดียว ซึ่งโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิมนั้นแม้ว่ามีความต้องการที่จะให้เกิดความ “ต่อเนื่อง” ของการถ่ายทอดเรื่องเล่าความทรงจำร่วมเช่นกัน แต่การออกแบบโครงการไม่ได้เปิดช่องให้เกิดผู้มีส่วนร่วม (Stakeholder) ที่จะทำงานต่อไปได้ การสร้างศักยภาพของครูและการสร้างความกระตือรือร้นของคนในชุมชนจะสัมพันธ์อยู่กับการต่อยอดรากฐานเดิมในมิติที่สอง

อีกมิติหนึ่งของการต่อยอดโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิม ได้แก่ การทำให้ครูและสถาบันการศึกษาที่เข้าร่วมโครงการวิจัยสามารถเข้าใจ “ธรรมชาติ” ของความรู้, ความหมายของประวัติศาสตร์ และ การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องยากเย็นไม่น้อยสำหรับครูที่เชื่อในกรอบการวิจัยเชิงพหุติกรรมศาสตร์แบบคับแคบ เช่น งานวิจัยต้องมีห้าบท

การเข้าใจ “ธรรมชาติ” ของความรู้ชุดนี้ ได้แก่ การทำให้ครูเข้าใจได้ว่าความรู้ทุกชุดในโลกนี้ เหมือนกันตรงที่เป็น “การสร้างสายสัมพันธ์ของข้อมูลปลีกๆ เพื่อให้เกิดความหมายใหม่” ความสามารถของนักวิจัยในการทำวิจัยได้แก่การมองเห็น/สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่หลากหลายที่ไม่ใช่แค่การหยิบเอาทฤษฎีหนึ่งใดมาใช้ โดยการหาข้อมูลก็ทำเพียงแค่ออกแบบสอบถามแล้วนำมา “ยัด” ในกรอบทฤษฎี (แน่นอนว่าการมองเห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลไม่ใช่การนั่งเทียนคิดเอาเอง หากแต่จำเป็นต้องรู้ทฤษฎีแต่จะใช้ทฤษฎีเป็นเพียงแว่นตาใช้พิจารณาข้อมูลเท่านั้น [Theory without empirics is empty. Empirics without theory is blind: Immanuel Kant 1724-1804])

การทำให้ครูเข้าใจ “ธรรมชาติ” ของความรู้นี้จะช่วยผลักดันให้ครูมีความมั่นใจที่จะสร้างสรรค์ความรู้ได้ด้วยตนเองมากขึ้น เพราะครูจะเป็นผู้ที่สามารถสร้างความรู้จากข้อมูลท้องถิ่นที่ตนเองคุ้นเคยได้ ซึ่งโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเดิมนั้นไม่ได้ใช้ความพยายามไปในเรื่องนี้เท่าใดนัก แต่ในโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงในความรู้ชุดนี้อย่างยิ่ง เพราะหวังว่าจะสามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบในการทำงานลักษณะเดียวกันต่อไป ดังปรากฏในบทสังเคราะห์ประเด็นกระบวนการที่พิมพ์ร่วมกันอยู่ในเอกสารเล่มนี้

ความรู้และความเข้าใจในความหมายของประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่นักวิจัยในโครงการได้ทุ่มเทเวลาอย่างมากในการพูดคุย การวิพากษ์วิจารณ์ และการเสนอแนะวิธีคิดและวิธีทำความเข้าใจในความหมายของประวัติศาสตร์ เพราะครูทั้งหมดถูกทำให้เข้าใจ/รับรู้ว่าการประวัติศาสตร์คือเรื่องราวในอดีตของส่วนที่สัมพันธ์อยู่กับรัฐหรือส่วนที่เป็นหลักของชาติ เช่น ศาสนา

ความสับสนอันเกิดจากความไม่เข้าใจความหมายของประวัติศาสตร์ปรากฏชัดเจนในช่วงแรกของการเริ่มโครงการ ดังที่มีการกล่าวถึงเป้าหมายบางอย่างที่เป็นการมุ่งหวังผลเฉพาะหน้าหรือมุ่งให้เด็กรู้ “อดีต” แบบตื้นเขิน เช่น ความต้องการ (เพียงแค่ว่า) จะให้เด็กนักเรียนที่เข้ามาร่วมทำวิจัยสามารถเป็นผู้นำได้บ้างหรือไม่ หรือ มองว่าประวัติศาสตร์คือการรู้ว่าเจดีย์เก่า วัดเก่า เรื่องเล่าในชุมชนมีความเป็นมาอย่างไรเท่านั้น หรือหากสนใจจะศึกษาประเพณี ก็จะได้เพียงแค่ว่าประเพณีเคยทำมาอย่างไร และจะจบลงด้วยการ “รำพึงรำพัน” ทำนองว่า ปัจจุบันประเพณีเสื่อมถอยน้อยลงเพราะคนรุ่นใหม่รับวัฒนธรรมหรือมีค่านิยมเป็นตะวันตก ดังนั้นจะต้องรณรงค์ให้หันมามาฟื้นฟูประเพณีที่มีค่าของชุมชน¹ ประวัติศาสตร์ลักษณะนี้ (ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาอย่างไม่เป็นประวัติศาสตร์เสียด้วยซ้ำ) ไม่ได้ก่อให้เกิดผลทางปัญญาแต่ประการใด²

ความพยายามจะทำให้เกิดความเข้าใจในวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ที่มีหลักการอยู่ที่ว่า ๑ ทุกสรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลง ๒ ความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบริบท เพื่อที่จะให้ครูหลุดพ้นจากการคิดแบบไม่เป็นประวัติศาสตร์ ที่มองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลง หรือมองเห็นความเปลี่ยนแปลงแบบมั่วๆ (เช่น ความล่มสลายของประเพณี ก็จะลงความเห็นว่าในทันทีว่าคนรุ่นใหม่รับวัฒนธรรมตะวันตก โดยไม่มีความคิดที่จะทำความเข้าใจบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเลย) ซึ่งเป็นเรื่องที่ใช้เวลามากพอสมควรทีเดียว

¹ ความตื่นตัวของครูประวัติศาสตร์เช่นนี้ไม่ใช่ความผิดปรกติของครูจากโรงเรียนต่าง ๆ เพราะในความเป็นจริงแล้ว ผู้มีอำนาจในสังคมไทยและที่อยู่ในกระทรวงศึกษาก็คิดได้ในระดับนี้เหมือนกัน จนกล่าวได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่มีวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์

² หลักสูตรท้องถิ่นศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ จะถูกสร้างอย่างไม่เป็นประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้การเรียนรู้ท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องกระด้าง ไร้ความหมายแก่ต่อปัจจุบัน

นอกจากการทำให้ครูหลุดออกจากวิธีคิดที่ไม่เป็นประวัติศาสตร์แล้ว ยังต้องทำให้เข้าใจถึงการเลื่อนไหลและปรับเปลี่ยนความทรงจำมาสู่ประวัติศาสตร์ เพราะครูเกือบทั้งหมดไม่สามารถเข้าใจได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ดำเนินมานั้นเป็นประวัติศาสตร์ได้อย่างไร เพราะเป็นเรื่องการทำมาหากินของชาวบ้าน (ย่อมไม่ใช่ประวัติศาสตร์)

แต่ภายหลังจากการถกเถียงทำความเข้าใจกันก็สามารถปรับเข้ามาสู่วิธีของการเปลี่ยนแปลง “ความทรงจำ” สู่ประวัติศาสตร์ชุมชนได้ โดยที่คณะผู้วิจัยพยายามที่จะทำให้ครูเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนมีแกนที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษา ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ของคนทุกกลุ่มในชุมชน ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างคนในชุมชนกับสภาวะภายนอกชุมชน และระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเอง

ความพยายามที่จะทำให้ครูคิดถึงความเปลี่ยนแปลงและบริบทของความเปลี่ยนแปลงที่ต้องมีความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอยู่ด้วยทำโดยผ่านประเด็นปัญหาที่ครูและนักเรียนช่วยกันสร้างขึ้นมา เช่น ประเพณี ก็จะเน้นให้เริ่มมองที่ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เช่น คนเข้าร่วมน้อยลง อุปกรณ์ในประเพณีเดิมเคยช่วยกันทำปัจจุบันซื้อมาใช้ทุกอย่าง จากนั้นจึงให้ครูและนักเรียนลองไปตั้งคำถามแก่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงเช่นที่ว่านั้นเมื่อใดและทำไมจึงเกิดขึ้น คำตอบที่ได้ทำให้ครูและนักเรียนเริ่มมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งมากขึ้นและเริ่มเข้าใจบริบทที่กำหนดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

แม้ว่าประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมของชุมชนเช่นนี้จะศึกษาได้ในระยะเวลาไม่ยาวไกลไปในอดีตเกินร้อยยี่สิบปี แต่นั่นไม่ใช่ประเด็นปัญหา เพราะการก่อตั้งชุมชนหรือการเคลื่อนย้ายชุมชนเกือบทั้งหมดในประเทศไทยล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายในสองช่วงเวลาอันได้แก่ช่วงรัชกาลที่ห้ากับหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งก็อยู่ในรอบร้อยยี่สิบปีทั้งสิ้น³

การทำความเข้าใจในเรื่อง “ การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์ “ เป็นปัญหาตั้งแต่ช่วงแรกของการทำงานโครงการฯ กล่าวคือ ครูเกือบทั้งหมดถูกทำให้รู้สึกว่าการงานวิจัยเป็นเรื่องยากสำหรับครูในโรงเรียน ดังนั้น การถูกขอให้ทำวิจัยจึงไม่ใช่เรื่องที่ครูอยากจะทำ ประกอบกับการ

³ การเพิ่มขึ้นของประชากรที่ทำให้เกิดชุมชนไทยก็เกิดขึ้นในระหว่างร้อยยี่สิบปีนี้ ก่อนหน้านั้นประชากรของสังคมไทยมีเบาบางมาก ดังนั้นความพยายามที่จะโยงชุมชนที่เพิ่มเกิดในร้อยปีกับเจดีย์เก่าอายุเกินสองร้อยปีจึงไม่ได้เกิดการเชื่อมต่อทางประวัติศาสตร์ต่อชุมชนแต่อย่างใด

ทำงานวิจัยในโครงการนี้จะต้องทำเป็นประวัติศาสตร์และจะต้องทำงานร่วมกับนักเรียน ยิ่งทำให้ครูส่วนใหญ่วิตกกังวล ครูจำนวนไม่น้อยก็ถอนตัวไปหลังจากการประชุมครั้งแรก

คณะผู้วิจัยได้จัดตั้งกลุ่มผู้วิจัยในพื้นที่อีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏ และอาจารย์ที่มีความรู้ทางด้านการวิจัยในการทำงานกับครู โดยคณะผู้วิจัยส่วนกลางได้เดินทางไปพบปะพูดคุยทั้งกับผู้วิจัยในพื้นที่และครูผู้วิจัยการทำความเข้าใจ “การวิจัย/การวิจัยประวัติศาสตร์” เป็นการเริ่มต้นไปพร้อมๆกับการทำความเข้าใจเรื่อง “ธรรมชาติของความรู้” “ความหมายของประวัติศาสตร์” จึงทำให้ครูจำนวนหนึ่งสามารถที่จะกลืนเอาการแสวงหาความรู้ด้วยการวิจัยทางประวัติศาสตร์เข้ามาไว้ภายในตัวเองได้

ผลลัพธ์ของโครงการวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือจึงไม่ใช่การวัดที่การทำงานลักษณะเชิงปริมาณ เช่น จัดประชุมกี่ครั้ง /มีรายการโทรทัศน์จำนวนเท่าไร ฯลฯ หากแต่ผลจะเกิดขึ้นในส่วนที่สำคัญกว่านั้น ได้แก่ การทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงความคิดในเรื่องการแสวงหาความรู้และความสามารถของครูในการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ที่ผูก/เชื่อมชีวิตส่วนตัวของคนในชุมชนเข้าไว้กับชีวิตส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งก็คือ การสร้างความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน (ดังจะกล่าวในส่วนต่อไป) กระบวนการของการทำงานนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากบทสัมภาษณ์ของนางสาว... โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นกระบวนการ ซึ่งเป็นบทสัมภาษณ์ที่ทำให้เห็นได้ถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบบคิดในการแสวงหาความรู้ที่ซับซ้อนอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะสร้างความทรงจำร่วมกันของชุมชนย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการสร้าง “เรื่องเล่า-เรื่องอธิบาย” ของความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ด้วยเหตุที่โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือทำงานครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ประกอบกับงบประมาณที่จัดสรรให้แก่ครูและโรงเรียนนั้นน้อยมาก จึงทำให้ประเด็นการสร้าง “เรื่องเล่า-เรื่องอธิบาย” ของครูและนักเรียนนั้นอาจจะยังไม่ลึกซึ้งสักเท่าใดนัก ซึ่งเมื่อนักวิจัยจะต้องสังเคราะห์ในประเด็นต่างๆก็จะรู้ว่าข้อมูลจากงานวิจัยของครูนั้นไม่เพียงพอ แต่อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยก็ได้สร้างการรับรู้ร่วมกันว่าประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นที่สร้างขึ้นมานั้นยังคงเป็น “ประวัติศาสตร์ปลายเปิด” ที่รอให้ครูและชุมชนช่วยกันเชื่อมต่อข้อมูลใหม่ๆต่อเนื่องไปเพื่อที่จะทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นมีพลวัตในการให้ “ความหมาย” แก่ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงที่เชี่ยวกราก

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจากงานวิจัยวิจัย

การสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือจากงานวิจัยวิจัยแบ่งออกเป็นสองประเด็น ได้แก่ ภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ และความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

ภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ได้เปิด “พื้นที่” ของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญยิ่งหลายประการด้วยกัน

๑. การศึกษาโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือได้ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนของชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนนั้นไม่ได้เป็นไปในลักษณะเดียวกัน เมื่อมองภาพรวมประวัติศาสตร์ชุมชนที่ได้ จะพบว่าประวัติศาสตร์แต่ละชุมชนมีความแตกต่าง ประวัติศาสตร์จึงเป็นภาพของความ “ไม่สม่ำเสมอ” และ “ไม่ราบเรียบ” มีความขัดแย้งและมีการแก้ไขความขัดแย้งในชุมชนตลอดเวลา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าแต่ละหนึ่งชุมชนแตกต่างกันจนไม่สามารถจัดกลุ่มได้ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นพอที่จะจัดกลุ่มได้และสามารถที่จะมองเห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างของแต่ละกลุ่มได้

ความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่ “ไม่สม่ำเสมอ” และ “ไม่ราบเรียบ” นี้จะทำให้เราหลีกเลี่ยงการมองภาพชนบทไทยที่มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวเหมือนกันไปหมด อันจะทำให้สามารถเข้าใจถึงความแตกต่างของชุมชนในแต่ละกลุ่มได้ชัดเจนขึ้น

๒. ด้วยความแตกต่างของกลุ่มชุมชนจึงทำให้การแบ่งเวลาของความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นเป็น “เวลา” ของชุมชนท้องถิ่นเอง เนื่องจากงานศึกษาในโครงการนี้ ไม่ได้มีความพยายามจะเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติ ดังนั้นการกำหนดยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น จึงไม่ได้อิงกับยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ชาติ

การศึกษาประวัติศาสตร์ในโครงการนี้ได้ทำให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ดำเนินผ่านแต่ละช่วงเวลามานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากการบีบบังคับให้เปลี่ยนจากอำนาจ/ความต้องการจากภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นพลังของกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นที่จะต้อง “ต่อ

ผู้” เพื่อให้ตน ครอบครัวของตน ชุมชนของตนรอดพ้นและปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ตัวละครอีกมากในประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นล้วนแล้วแต่มีบทบาทสำคัญที่สำคัญ และไม่ยอมเป็นเพียงผู้รับผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างเฉยๆ พวกเขาพยายามที่จะสร้างทางเลือกที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ในทุกระดับ

๓. การศึกษาในโครงการวิจัยนี้ ได้ทำให้เห็นถึงพลังของชุมชนและคนในชุมชนที่ได้สร้างทางเลือกในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาว่าขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจอันสลับซับซ้อน ที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ **ลักษณะของการย้ายถิ่น รากฐานเดิมหรือคุณลักษณะของกลุ่มคน/กลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะภูมิประเทศ/ระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ย้าย โอกาสในการปรับตัวทางอาชีพทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร และ ความเปลี่ยนแปลงของระบอบทรัพย์สินของชุมชน ฯลฯ**

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในโครงการนี้ เลือกที่จะใช้กรอบคิดประเด็นความเปลี่ยนแปลงของ “สมบัติชุมชน” ในแต่ละท้องถิ่นเป็นแกนกลางสำหรับการศึกษา แต่ก็ไม่ได้ลดทอนให้เหลือเพียงแค่ “ สมบัติชุมชน “ ในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่จะใช้เป็นกรอบความคิดร่วมเพราะนอกจากจะทำให้งานศึกษาทั้งหมดมีแกนกลางร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนที่เกื้อกูลกันในแต่ละกลุ่ม และเป็นประเด็นสำคัญที่จะทำให้เกิดคำถามการวิจัยที่ชัดเจน

งานศึกษาประวัติศาสตร์ที่ใช้ “สมบัติชุมชน” เป็นแกนกลางหรือกรอบความคิดหลักนี้ ก็ได้ขยายขอบเขตความหมายของ “สมบัติชุมชน” ออกไปกว้างขวางมากขึ้น โดยไม่จำกัดเฉพาะสมบัติหรือทรัพยากรที่เกี่ยวกับการเกษตร หากแต่หมายรวมไปถึงส่วนที่เป็นทรัพยากรหรือสมบัติชุมชนทางสังคมด้วย ซึ่งส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรด้านการเกษตร, การผลิต และวิถีชีวิตของประชาชนทั้งสิ้น เพื่อที่จะแสวงหาแนวทางอธิบายให้มีพลังที่สุดว่าเหตุใดคนกลุ่มนี้จึงเลือกเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงแบบนี้ ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งจึงเลือกอีกอย่างหนึ่ง รวมทั้งการสืบทอดอำนาจของบุคคลหรือกลุ่มตระกูลในชุมชนก็มีส่วนหนึ่งมาจากความเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรใหม่ๆ เหล่านี้

๔. การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นโดยยูววิจัยนี้ ได้สร้างความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นว่าเป็น “ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนอันเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่หลากหลายทั้งระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนใน

ชุมชนกับพลังจากภายนอก และคนกับ “ธรรมชาติ” รอบตัว/ชุมชน” อันส่งผลให้ชุมชนดำรงอยู่อย่างที่เป็นจริงในขณะนี้ “

การสร้างความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการสร้างชุดความรู้ใหม่ที่จำเป็นต่อสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะหากเราต้องการสร้างความเป็น “ชุมชน” เราไม่สามารถสร้างความเป็นชุมชนได้หากเราไม่สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของ “สมบัติชุมชน” หรือระบบความสัมพันธ์ที่เป็นสายโยงใยยึดคนให้มีความรู้สึกผูกพันกันเป็นสำนึกของกลุ่มได้ หากเราต้องการเข้าใจการล่มสลายของชุมชน ก็ยิ่งจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจความสูญเสียหรือเปลี่ยนรูปลักษณะของ “สมบัติชุมชน”

๕. หากพิจารณาผลการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นนี้เชื่อมต่อการศึกษาค้นคว้าพัฒนาทางเศรษฐกิจของรัฐในช่วงเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา ก็จะทำให้เรามองเห็นและเข้าใจถึงผลของกระบวนการพัฒนาที่มีต่อความแตกต่างหลายระดับ (Development Processes on Different Levels) ซึ่งมีทั้งผลต่อระดับตัวบุคคล ระดับกลุ่มย่อยในชุมชน และระดับชุมชน ซึ่งจะแตกต่างไปจากการศึกษาผลของกระบวนการพัฒนาแนวทางอื่นๆที่มักจะเหมารวมเอาความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะเดียว

การพิจารณาอย่างจำแนกถึงผลของการพัฒนาว่ามีต่อชุมชนระดับต่างๆอย่างไร จะช่วยให้เรามองเห็นได้ว่าหากต้องการสร้างการพัฒนาที่ส่งผลดีต่อคนจำนวนมากในชุมชนจะต้องทำอย่างไร

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้มีประโยชน์อันใด

๑. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มอำนาจประชาชน คือ ชุมชนได้มีอดีตที่เขา “สร้าง” ขึ้นเอง ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจาก “ความทรงจำ” จะเปลี่ยนแปลงจินตนาการของคนในชุมชน จากเดิมที่สำนึกเพียงว่าตนเองเป็นคนตัวเล็กตัวน้อยไม่มีความหมายอะไรในประวัติศาสตร์ เปลี่ยนแปลงมาสู่ความสำนึกใหม่ที่ตระหนักว่าตัวเขา บรรพบุรุษของเขาได้มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนอย่างต่อเนื่องมา
๒. ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจะทำให้เกิดการเชื่อมต่อ “ชีวิตส่วนตัว” เข้ากับ “ชีวิตสาธารณะ/ชีวิตชุมชน” เพราะในปัจจุบัน ความทรงจำส่วนตัวไม่ได้เชื่อมต่อ

กับประวัติศาสตร์ชุมชน การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก็ไม่สามารถมีจินตนาการข้ามพ้นชีวิตส่วนตัวได้ แต่สำนึกประวัติศาสตร์เช่นนี้จะทำให้คนในชุมชนจินตนาการถึงความผูกพันระหว่างตัวเขากับชุมชนได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การคืน “อัตลักษณ์ชุมชน” ให้แก่ชาวบ้านที่กำลังตกอยู่ภายใต้ “อัตลักษณ์ส่วนตัว” นั้นเอง ซึ่งน่าจะทำให้เห็นทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวทางสังคมอีกมากมาย⁴

๓. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้ มีผลต่อสังคมโดยรวมด้วย เพราะการศึกษาเช่นนี้เป็นการทำให้เกิด “เสียงของผู้ที่ไม่เคยมีเสียง” (Voices of the Voiceless) ในยามที่สังคมกำลังประสบปัญหาความขัดแย้งทางความคิดซึ่ง การมีเสียงของผู้ที่ไม่เคยมีเสียงก็จะช่วยให้เกิดต่อการในความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้เกิดความสมดุลมากขึ้น
๔. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นนี้ ได้ช่วยทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน “ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์”(Landscape of History)⁵ ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็น “พื้นที่” และ “เวลา” ในประวัติศาสตร์ หรือ ผู้กระทำการในประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งน่าจะส่งผลทำให้เกิดการสร้าง “ความรู้ประวัติศาสตร์” ชุดใหม่อื่นๆที่หลากหลายมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

การศึกษาประวัติศาสตร์(ท้องถิ่นหรือใหญ่กว่านั้นก็ตาม) คือการทำให้เกิดการ”สร้าง”อดีตขึ้นมาหลายสำนวน โดยคนที่ต่างสถานะกัน เพื่อประโยชน์ที่เขาใช้นิยามตัวตนของเขาในปัจจุบันอย่างมีความหมายต่อชีวิตของเขาเท่านั้น ประวัติศาสตร์ต้องมีหลายสำนวนก็เพื่อป้องกันมิให้สำนวนใดสำนวนหนึ่งมีอำนาจครอบงำ และการไม่ถูกครอบงำคือการปลดปล่อยอย่างหนึ่ง

นิธิ เอียวศรีวงศ์

“ก่อนอำลา”

⁴ ปัจจุบันนี้ ชุมชนไทยกำลังตกอยู่ภายใต้เงื้อมมือของ “ชุมชนที่ไม่มีชุมชน” พฤติกรรมข้างก้นหินใสรถยนต์ไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรมดาของวัยรุ่นคึกคะนอง หากแต่เป็นอารมณ์ความรู้สึกทางสังคมของผู้ที่สูญเสียความหมายของตัวตนและสังคม โปรดอ่าน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ “ปาหิ่นในสังคม” คอลัมน์ได้กระแส หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ๗ สิงหาคม ๒๕๕๒.

⁵ โปรดอ่าน John Lewis Gaddis, The Landscape of History : How Historian Map The Past, Oxford University Press,2002.

เอกสารปิดการสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

๒๕๔๗

คณะผู้วิจัยในโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ได้แบ่งประเด็นการศึกษาสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ทางด้านเนื้อหาจากผลงานยววิจัยออกเป็น ๕ ประเด็น ได้แก่ ๑. ภูมินามภูมิโนเวศน์ วัฒนธรรม ๒. ประเพณี/พิธีกรรม ๓. การทำมาหากิน ๔. สมบัติสาธารณะ ๕. การปรับตัวของชุมชน เพื่อที่จะทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือได้ชัดเจนขึ้น

แม้ว่าการเลือกประเด็นสังเคราะห์ห้าประเด็นจะทำให้ดูเหมือนว่าแต่ละเรื่องแต่ละประเด็นแยกออกจากกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว แต่ละประเด็นในการสังเคราะห์นั้นล้วนแล้วแต่สัมพันธ์เชื่อมต่อกัน การสังเคราะห์ประเด็นเนื้อหาในที่นี่จึงจะเน้นให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ที่เป็นส่วนรวมจากการเชื่อมต่อการสังเคราะห์ห้าประเด็นข้างต้น⁶

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือแบ่งออกได้เป็นสามช่วงเวลา ช่วงแรกได้แก่ การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน ช่วงที่สอง การปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้สังคมชาวนาแบบใหม่ ช่วงที่สาม การเปลี่ยนแปลงการผลิตจาก “สังคมชาวนา” สู่สังคมพหุลักษณะ

ช่วงแรก การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน : อดีต-ก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐

การย้ายถิ่นฐานเป็นเรื่องราวหลักเบื้องต้นของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและชุมชน เพราะการย้ายถิ่นเป็นจุดกำเนิดชุมชนทั้งหมดในภาคเหนือตอนบน การย้ายถิ่นในท้องถิ่นภาคเหนือเกิดขึ้นในสองช่วงเวลา ได้แก่ ก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐ และหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งการย้ายถิ่นในสองช่วงเวลานี้มีความแตกต่างกันไม่น้อยดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

การย้ายถิ่นก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐ ส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นไปในพื้นที่ที่เป็นป่าเขา กล่าวได้ว่า ในดินแดนที่เป็นชุมชนปัจจุบันเดิมคือป่าที่ไม่มีใครต้องการเข้าไปพำนักอาศัย แต่เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงจากจำนวนคนในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นจนที่ดินในการทำเกษตรของชุมชน

⁶ การสังเคราะห์ในที่นี้มาจากการศึกษาสังเคราะห์ห้าประเด็นที่พิมพ์ร่วมอยู่ในเอกสารเล่มนี้ การอ้างอิงจึงจะใช้การอ้างอิงจากเอกสารนี้

เดิมไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพจึงทำให้เกิดแรงผลักดันให้คนบางกลุ่มต้องอพยพไปหาที่อยู่ที่ทำกินแหล่งใหม่

แม้ว่าเราไม่รู้แน่ชัดว่ากลุ่มคนที่อพยพแสวงหาที่ทำกินใหม่นั้นมีสถานะอย่างไรในชุมชนเดิม แต่จากข้อมูลของการวิจัยพื้นที่พบว่าสาเหตุการอพยพหลักที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ากันได้แก่การย้ายถิ่น “เพื่อหลีกเลี่ยงจากสภาพปัญหาของที่อยู่เดิม เพื่อแสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัยกว่า”⁷ ซึ่งส่วนมากจะเล่าคล้ายคลึงกันทำนองว่า “ที่บ้านเดิมนั้นการทำมาหากินลำบาก ไม่มีที่ทำกิน” ซึ่งก็น่าจะคาดเดาได้ว่ากลุ่มที่อพยพเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีโอกาสครอบครองที่ดินในชุมชนเก่าได้มากพอในการเลี้ยงชีพ อาจจะเป็นเนื่องจากการสืบทอดมรดกที่ทำให้ลูกสาวคนสุดท้ายต้องเป็นผู้รับสืบทอดที่ดินจึงทำให้ครอบครัวของพี่ชายหรือพี่สาวต้องมองหาพื้นที่ใหม่ หรืออาจจะต้องเผชิญหน้ากับปัญหาขัดแย้งจนอยู่ไม่ได้ เช่น คำบอกเล่าว่าพี่กล่าวว่ารานอกจากภัยธรรมชาติแห้งแล้งแล้ว ยังเกิดโจรปล้นสะดม...ทำให้นายน้อย ประดับบุตรและครอบครัว นาย ยม นางพุด บุญเต็ม อพยพหนีภัยโจรปล้น...”⁸ ซึ่งการอพยพเช่นนี้เป็นการอพยพของคนกลุ่มเล็กมาก ไม่ใช่ทั้งชุมชน จึงไม่น่าใช่ปัญหาภัยรวมของชุมชน แต่น่าจะเป็นปัญหาของกลุ่มผู้อพยพเองเท่านั้น

ไม่ว่าสาเหตุจริงๆของการอพยพจะเป็นอะไร การอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่เป็นเรื่องลำบากยากเย็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการบุกเบิกเข้าไปในเขตป่าเขา และเป็นการอพยพที่ไกลไปจากถิ่นที่อยู่เดิมมาก การครอบครองที่ดินทำกินขึ้นอยู่กับว่าครอบครัวใดลงแรงได้มากเพียงใด คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะระบุตรงกันว่าชีวิตของผู้อพยพนั้นยากลำบากมาก ความยากลำบากมีมากกว่าหรือไม่น้อยกว่าการอยู่ที่เดิม⁹ หากแต่การอพยพในที่ใหม่เป็นโอกาสในการที่จะได้ทรัพย์สินเป็นของตัวเอง

⁷ อนุชน หวลทรง “วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๕๒: บทสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ” หน้า ๕ ,สงกรานต์ ฤกษ์แก้ว “สมบัติสาธารณะ บทสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุดรดิตถ์” หน้า ๔.

⁸ อ้างแล้ว หน้า ๕-๖.

⁹ ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ว่าในชุมชนภาคเหนือตอนบนหรือตอนล่างต่างเล่าถึงความยากลำบากของการบุกเบิกทั้งสิ้น กรณีภาคเหนือตอนล่างโปรดดู กฤษณธรรม ถาพันธ์ “การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย: กรณีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม” หน้า๒.

การอพยพย้ายถิ่นเป็นลักษณะของการบุกเบิกเข้าไปในพื้นที่ที่เปิดกว้างให้แก่ทุกคน (Open access) ใครทำมากก็ได้มาก ไม่มีขีดจำกัด ขณะเดียวกันความพอเพียงของพื้นที่ในการรองรับคนจึงทำให้ระบบทรัพย์สินแบบเปิดเสรีจึงเป็นฐานที่สำคัญ ชาวบ้านในจังหวัดสุโขทัยเล่าว่า “ที่ดินทำกินไปบุกเบิกจับจองเอา...ไม่มีการซื้อขายที่ดิน ใครอยากได้ก็ไปจับจองบุกป่าเอาเอง แบ่งให้กันฟรีๆ ก็จะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ๆ”¹⁰ ซึ่งไม่แตกต่างไปจากกรณีของภาคเหนือตอนบน

แต่เนื่องจากการอพยพเป็นการเข้าไปสู่ระบบทรัพย์สินแบบเปิดจึงทำให้ในบางกรณี เกิดการแย่งชิงและขับไล่ผู้ที่ครอบครองมาก่อนโดยตรงไปตรงมา ดังปรากฏในกรณีจังหวัดสุโขทัยที่ชาวบ้านเล่าว่า

“แต่เดิม หมู่บ้านนี้ พวกคนลาวมาอยู่ มาปลูกยาสูบปลูกอะไรกิน มีไม่กี่หลัง แต่ที่นี่ พวกปู่ย่าตายายของตามาจากบ้านด่านลานหอย เขาว่าเขาเป็นไทยนี่นะ เห็นที่ดินที่นี้ดีปลูกอะไรก็ขึ้น ก็เลยแก้งพวกลาว ปล่อยว่วปล่อยควายเข้าไปกิน ของเขา เขาว่าอะไรนิดหน่อย กลับเอาปืนไปยิงข้ามหัวเขา ไม่ได้ยิงจริงๆนะ ที่นี้พวกลาวมันกลัว ไม่อยากมีเรื่องก็เลยอพยพไป...บรรพบุรุษเราร้ายนะ ลาวนี่ไม่ใช่ลาวนี่นะ มาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง”¹¹

กรณีภาคเหนือตอนบนก็เช่นเดียวกัน ผู้มีอิทธิพลทางการเมือง เช่น เจ้าทางเหนือ ก็จะแย่งชิงที่ดินของชาวบ้านตามอำเภอใจ ชาวบ้านตำบลยางเนิ้งเล่าว่า “เจ้าเป็นเข้ามาฆ่าเอาที่ดินไปประมาณ ๕๐๐ ไร่ ...ที่จริงเป็นจะเอาหมด แต่ติดตืนาพญาคำ เลยเหลือไว้แต่ตืนาเดียว...”¹²

ระบบทรัพย์สิน (Regime of Property)¹³ ในช่วงเวลาของการอพยพย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างถิ่นฐานนี้จึงเป็นระบบทรัพย์สินแบบเปิด แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีการจับจองจึงได้เกิดระบบทรัพย์สินแบบกึ่งสมบัติส่วนตัวขึ้นมา (Semi Private Property Regime) เพราะไม่มีอำนาจมายืนยันหรือค้ำประกันสิทธิบนทรัพย์สินนั้นอย่างแท้จริง ซึ่งเมื่อตั้งถิ่นฐานได้มั่นคงพอสมควรแล้ว

¹⁰ อ้างแล้ว หน้า ๓

¹¹ อนุชน อ้างแล้ว หน้า ๘-๙

¹² อ้างแล้ว หน้า ๑๐.

¹³ โปรตุเกส โฆยิต ไซบประสิทธิ์ การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : สมบัติสาธารณะ หน้า ๑-๓.

จึงจะเกิดการพัฒนาระบบทรัพย์สินและสร้างประเพณีขึ้นมาค้ำประกันระบบทรัพย์สินขึ้นมาอีก
รูปลักษณะหนึ่ง ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

การตั้งถิ่นฐานเป็นการหนีความ “ ยากแค้นรอบด้าน”¹⁴ เพื่อหาชีวิตใหม่ที่น่าจะดีขึ้น
กว่าเดิม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชีวิตที่สะดวกสบาย เพียงแต่การหาอาหารการกินง่ายและมี
เพียงพอเท่านั้น เช่น เลี้ยงหมูมีน้อยมาก เพราะต้อง “ เลี้ยงหมูมีไม่มาก..ต้องปลุกฝายและทอเอง...
ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ...”¹⁵

แม้ว่าความ “ยากแค้นรอบด้าน” หรือปัญหาที่ทำกินจะลดน้อยลงเมื่ออพยพมาสู่ที่ใหม่ แต่
ก็เป็นชีวิตไม่หลุดออกจากกรอบของความยากลำบาก จึงทำให้การ “ กระโดด” เข้าสู่การผลิตเพื่อ
ขายเกิดขึ้นได้ง่ายมากในช่วงหลัง ดังจะกล่าวในส่วนของความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงที่สอง

การอพยพตั้งถิ่นฐานเพื่อหาชีวิตใหม่ที่ขึ้นกว่าเดิมนี้จำเป็นที่จะต้องใช้ฐานของครอบครัว
และกลุ่มที่อพยพด้วยกันเป็นหลักซึ่งมักจะถือเป็น “เสมือนเครือญาติ” (Fictional Kinship)
ครอบครัวเป็นฐานแรงงานที่สำคัญที่สุด จากนั้นจึงเป็นเป็นการพึ่งพิงกันกับกลุ่มเสมือนเครือญาติ
การมีชีวิตรอดในหนึ่งรอบปีจึงต้องพึ่งสองฐานนี้อย่างสำคัญ กระบวนการการเรียนรู้เพื่อการ
ดำรงชีวิตจึงอยู่บนความสัมพันธ์ของคนในสองฐานนี้¹⁶

กระบวนการตั้งถิ่นฐานที่ค่อยๆเติบโตขึ้นมาจากการขยายตัวของครอบครัวที่อพยพมารุ่น
แรกกับการอพยพที่ดำเนินต่อมา ประกอบกับการค้าขาย/การพบปะกันระหว่างชุมชนที่แม้ว่าคงจะ
มีไม่มากและไม่บ่อยนัก แต่ก็มี ความหมายต่อชาวบ้าน เช่น การอพยพของชาวบ้านบางกลุ่มก็เป็น
เพราะได้รับข้อมูลข่าวสารจากพ่อค้าข้ามท้องถิ่น เช่น “เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๒ ได้มีชาวอำเภอนาแห้ว

¹⁴ ไพรอดอ่าน ทรงศักดิ์ ปัญหา การยึดที่ดินเอกชนโดยชาวบ้านในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๔๓
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๑. (รางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่น รางวัลนิคา
ตันติวิทยาทักษ์)

¹⁵ กฤษณธรรม,อ้างแล้ว หน้า ๕

¹⁶ อ้างแล้ว และลาวัณย์ ฤาพิณธ์ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการ
เปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว. ประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องความสำคัญของครอบครัวและเสมือนเครือ
ญาติที่มีในช่วงของการก่อร่างสร้างชุมชน แต่การศึกษาต่อไปสู่การปรับตัวและการสร้างเป็นทุนทางสังคมในช่วงเวลาต่อมา
นั้นยังไม่มีใครศึกษาในสังคมวิชาการไทย ซึ่งหากเราพิจารณาในแง่ครอบครัวกับประวัติศาสตร์ชีวิตสาธารณะ ก็น่าจะได้อ
แนวทางมองประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง (The family and the History of Public life)

จังหวัดเลย เดินทางมาค้าขายที่บ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้ง อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ...จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน”¹⁷

การก่อร่างสร้างชุมชนบนพื้นฐานของระบอบทรัพย์สินที่ยังไม่มั่นคงเพียงพอ เพราะยังมีลักษณะของระบอบทรัพย์สินกึ่งสมบัติส่วนตัว ประกอบกับการมีชีวิตรอดในเงื่อนไขความยากลำบากรอบด้านที่ทำให้ต้องพึ่งพิง “เครือญาติเสมือน” ในชุมชน จึงได้ทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันสร้างประเพณีขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องค้ำประกันระบอบทรัพย์สินที่ตนครอบครองอยู่พร้อมทั้งทำให้เกิดระบอบทรัพย์สินของชุมชนขึ้น

ความจำเป็นที่ทำให้เกิดระบอบทรัพย์สินชุมชนหรือสมบัติชุมชนก็เพราะจะทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ว่ามีสมบัติส่วนตัวกับสมบัติชุมชนนั้นแยกออกจากกัน เพื่อป้องกันการละเมิดสมบัติส่วนตัวตามอำเภอใจ ขณะเดียวกันก็สามารถระดมคนในชุมชนดูแลสมบัติชุมชนด้วยประเพณีทั้งหมดที่เกิดขึ้นมาในชุมชนจึงมีลักษณะร่วมกัน อย่างน้อยสามประการด้วยกัน ได้แก่ ประเพณีเพื่อทำให้ความเจริญงอกงาม ประเพณีเพื่อปกป้องรักษา “ชีวิต” ของชุมชน และประเพณีที่เป็นส่วนในการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมกัน¹⁸

ประเพณีที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการก่อร่างสร้างชุมชนนี้เป็นประเพณีที่เกี่ยวพันกับชีวิตของคนทุกคนในชุมชนและในชุมชนใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์กันในระดับใดระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงมีคนมาช่วย “จัดทำ” ประเพณีทุกครัวเรือน (ไม่ใช่แค่มาร่วม)

การดำรงอยู่ของชุมชนที่เริ่มก่อร่างสร้างตัวตนขึ้นมาไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวอย่างแท้จริง ยังคงมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่สามารถผลิตได้เองในชุมชนและสินค้าที่ชุมชนมีผลิตมากเกินไปเกินกิน ดังคำบอกเล่าที่ว่า “ ในเวลาที่ค่อยผลิตจากการเกษตร ผู้ขายก็จะเข้าไปเก็บหาของป่า ล่า

¹⁷ โรงเรียนสตรีเฉลิมขวัญ จังหวัดพิษณุโลก “ ศาถาบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน “อ้างใน อนุชน หวลทรง หน้า ๘.

¹⁸ ดัดแปลงจาก ลาวัลย์ ถาพันธ์ อ้างแล้ว และ นิคม นาคอ้าย “การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประเพณี/พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตอบสนองชุมชน วัด และกระบวนการผลิต จังหวัดพิษณุโลก”

สัตว์ หาลา หรือไปค้าวัวค้าควายต่างบ้าน ต่างเมือง”¹⁹ หรือ การเข้าไปแลกโง้งมังกร นำถั่วมา
ข้าวโพกไปแลกกับปลาอย่าง²⁰

การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขความขาดแคลนทำให้เกิดความสัมพันธ์กับชุมชน
อื่นๆอยู่ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนใกล้เคียง หรือ หรือในบางท้องถิ่นที่มีการ
ผลิตสินค้าบางอย่างเป็นที่ต้องการของคนจากที่อื่นและมีทางคมนาคมที่สะดวกกว่าการเดินทางเท้า
เช่น เขตสุโขทัยที่มีแม่น้ำยมเป็นเส้นทางคมนาคม ก็จะมี “พ่อค้าล่องเรือมาจากทางใต้ (อำเภอศรี
สำโรง) เอาหม้อข้าว หม้อแกง หม้อดิน มาขาย” ในบางกรณี ก็เป็น “คนจีนจากสุวรรณภูมิ
จักรยานไปรับซื้อใบตองแห้งถึงบ้าน”²¹

การก่อร่างสร้างชุมชนที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเกิดขึ้นมา จึงทำให้ต้องทำ
ให้เกิดการหมายรู้ได้ว่าท้องถิ่นใดมีลักษณะอย่างไร มีสินค้าอะไรบ้าง การตั้งชื่อชุมชนหรือบ้าน
ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความหมายให้แก่การรับรู้ของทั้งภายในชุมชนเองและระหว่างชุมชน หาก
ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเกิดขึ้นก็ย่อมไม่มีความสำคัญในการสร้าง “อัตลักษณ์” ของชุมชน
ตนเอง

ภูมินามของชุมชนท้องถิ่นจึงสะท้อนถึงความต้องการที่จะให้เกิดการหมายรู้ได้ว่าชุมชน
ของตนนั้นอยู่ในตำแหน่งแห่งที่อย่างไร โดยใช้สภาพทางนิเวศวิทยาเป็นหลักการเบื้องต้นในการตั้ง
ชื่อชุมชน หากชุมชนนั้นมีชื่อเสียงทางด้านการผลิตสินค้าบางอย่างก็จะสร้างความเด่นชัดด้วยชื่อ
ที่เกี่ยวข้องกับสินค้านั้นๆ ในหลายชุมชนที่เป็นการอพยพย้ายถิ่นจากคนต่างชาตินั้น ก็มักจะใช้
ชื่อตามชาตินามของตน การเชื่อมโยงภูมินามกับการตั้งชุมชนจึงเป็นเรื่องที่มีความหมายระหว่าง
ชุมชนกับชุมชนอย่างสำคัญทีเดียว²²

¹⁹ โรงเรียนสามเงาวิทยาคม อ่างใน อนุชน หวลทรง หน้า ๑๒.

²⁰ กฤษณธรรม ลาพันธ์ อ่างแล้ว หน้า ๕.

²¹ อ่างแล้ว หน้า ๕.

²² โปรดดูรายละเอียดประเด็นนี้ได้ใน ญัฐพร จาตุยางโทน “การสังเคราะห์ภูมิวิจัประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประเด็นภูมิ
นามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนบน “ และ นัยนา ครุฑเมือง “ การสังเคราะห์ภูมิวิจัประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ
ประเด็นภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรม ภาคเหนือตอนล่าง “

นอกจากการอพยพย้ายถิ่นของชาวบ้านในภาคชนบทแล้ว การค้าขายที่คึกคักมากขึ้นตามเวลานั้น ได้ทำให้เกิดการอพยพของชนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาสู่การค้าเต็มตัว ได้แก่ การอพยพของกลุ่มคนจีน ซึ่งจะเป็นการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาพำนักอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการค้าขาย เช่นที่ปากน้ำโพ (นครสวรรค์)²³ หรือที่ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพ่อค้าคนจีนและพ่อค้าคนท้องถิ่นเอง เช่น ที่ท่าเสา²⁴

การอพยพเพื่อตั้งรกรากใหม่ยังเกิดขึ้นอีกในช่วงหลังจากทศวรรษ ๒๕๐๐ หากแต่เป็นการอพยพย้ายถิ่นในเงื่อนไขบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ที่เด่นชัดมีสองลักษณะ คือ การอพยพของชาวบ้านอีสานเพื่อเข้ามาทำการเกษตรทั้งในภาคเหนือ (ตอนล่างและตอนบน) และการตั้งอพยพเพราะรัฐบาลบังคับซึ่งปรากฏในสองลักษณะ ได้แก่ การไล่ที่เพราะโครงการขนาดใหญ่ และการไล่ที่เพราะนโยบายเรื่องป่าของรัฐ การอพยพกลุ่มหลังนี้แตกต่างไปจากกลุ่มที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงจะขอกล่าวในส่วนต่อไป

ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในช่วงแรก อันถือได้ว่าเป็น *การย้ายถิ่น/ก่อร่างสร้างชุมชน* : ซึ่งเป็นช่วงเวลาจากอดีตไกลที่สุดประมาณรัชกาลที่ ๕ จนถึงก่อนทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นช่วงเวลาที่สำคัญเพราะเป็นช่วงของการวางรากฐานให้แก่สังคมไทย กลุ่มคนต่างอพยพออกไป “บุกเบิก” พื้นที่ห่างไกลไปจากเดิมหลังจากการถูกปลดปล่อยให้เป็น “เสรีชน” ไม่ต้องสังกัดอยู่กับมูลนาย การแสวงหาทางในการมีชีวิตที่ดีกว่าจึงได้เกิดขึ้น กลุ่มคนที่เดินทางไปสู่พื้นที่ห่างไกลได้ก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นมาอย่างกว้างขวางและกลายเป็นฐานที่รองรับกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

การก่อร่างสร้างชุมชนของกลุ่มคนที่อพยพนี้ไม่ใช่เพียงแค่การอพยพไปทำมาหากินเท่านั้น หากแต่เงื่อนไขบริบททางสังคมที่ในขณะนั้นอำนาจรัฐยังไม่ขยายออกไปอย่างครอบคลุม ชุมชนต่างๆสามารถอยู่รอดมาได้ด้วยการร่วมใจสร้างสรรค์ “วัฒนธรรม” หรือระบบความหมาย Web of Meaning ที่ช่วยค้ำยัน ชุมชนใหม่ให้อยู่รอดมาได้ ที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวพันทั้งการทำมาหากิน การดูแลสมบัติสาธารณะ และดูแลให้ความมั่นคงทางจิตวิญญาณแก่ชุมชน

²³ ไชยรัตน์ ปรานี อ้างแล้ว

²⁴ สงกรานต์ ดุงแก้ว อ้างแล้ว

การสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เรียกกันว่า “ความเป็นไทย” นั้น นอกจากส่วนที่ถูกสร้างจากวัฒนธรรมชนชั้นนำในสังคมไทยแล้ว ส่วนประกอบของ “ความเป็นไทย” ที่สำคัญก็ได้มาจากการร่วมสร้างสรรคของกลุ่มคนที่อพยพย้ายถิ่นชุดแรกนี้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ การเคารพธรรมชาติในฐานะพลังทางการผลิต การถือกำเนิดเพลงพื้นบ้าน หากเราไม่วิตกในแง่ที่ว่า “วัฒนธรรมไทย” ไม่เก่าแก่แล้วจะไม่น่าภาคภูมิใจแล้ว การศึกษาพลังทางปัญญาของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ก่อร่างสร้างชุมชนกับเงื่อนไขบริบทรอบตัวนี้น่าจะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมหนึ่งของ “ความเป็นไทย”

อย่างไรก็ตาม กระบวนการตั้งหลักปักฐานของกลุ่มคนที่อพยพนี้ก็ได้เริ่มทำให้เกิดความแตกต่างทางสถานะและการครอบครองทรัพย์สิน โดยเฉพาะที่ดินบ้างแล้ว กล่าวคือ ผู้ที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ก่อนก็มักจะสามารครอบครองพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดในการทำเกษตร และขณะเดียวกันเวลาในการขยายพื้นที่ทำกินก็มีมาก่อนผู้ที่อพยพมาทีหลัง ดังนั้น กลุ่มที่อพยพเข้ามาก่อนก็มักจะเป็นผู้นำในชุมชนทั้งทางด้านการครอบครองที่ดิน และสถานะทางสังคม ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นฐานในการปรับตัวในช่วงต่อไป

การปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้สังคมชวาแบบใหม่ หลังทศวรรษ ๒๕๐๐ – ทศวรรษ ๒๕๓๐

ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในภาคเหนือหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นช่วงเวลาที่เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ออกนอกกรอบสังคมชวาที่ได้สร้างกันขึ้นมาในช่วงก่อนหน้านี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่พร้อมกันทุกพื้นที่ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากยุววิจัยประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ของไชยรัตน์ ปรานี พบว่าเวลาของความเปลี่ยนแปลงอยู่ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๔- ๒๕๒๐ โดยที่ไชยรัตน์เรียกยุคสมัยนี้ว่ายุคการเตรียมความพร้อมสู่ความทันสมัย และได้แบ่งช่วงเวลาจาก พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๔๐ เป็นยุค แห่งโลกาภิวัตน์ เป็นยุคของชุมชนสองแบบ คือ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง²⁵ ส่วนการศึกษาวิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมของ อนุชน หวลทอง ได้แบ่งเวลาเป็นช่วงเดียวจาก พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๔๐ แม้ว่าอนุชนเองก็เห็นว่ามีจุดเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรมอยู่ที่ พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยชี้ให้เห็นว่าในหลายพื้นที่นั้น “เกษตรกรได้เริ่มใช้เครื่องจักรเข้ามาเป็นเครื่องทุ่นแรงใน

²⁵ ไชยรัตน์ ปรานี อ้างแล้ว

กระบวนการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว”²⁶ แต่อุณหภูมิเห็นว่ากระบวนการความเปลี่ยนแปลงชุดเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องไปกับการศึกษาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ของ สิริพร เดชผดุง ที่ได้แบ่งเวลาในช่วงนี้ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๐²⁷

การศึกษาทางด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว จังหวัดสุโขทัยของ ลาวัลย์ ฤทธิพันธ์ และการศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม ของ กฤษณธรรม ฤทธิพันธ์ ใช้กรอบเวลาแบ่งยุคที่คล้ายคลึงกับของอุณหภูมิ โดยลาวัลย์เรียกยุคที่สองนี้ว่ายุคประเพณีร่วมใจ ส่วนกฤษณธรรม เรียกยุคสมัยนี้ว่ายุคเกษตรผสมผสาน โดยเวลาของยุคอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๔- ๒๕๓๙

แม้ว่าการแบ่งช่วงเวลาความเปลี่ยนแปลงของการสังเคราะห์งานวิจัยในพื้นที่จะเหลื่อมกันบ้าง แต่งานทั้งหมดก็ชี้ให้เห็นว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละพื้นที่ ซึ่งในการศึกษาแต่ละพื้นที่จะชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นแม้ว่าจะเกิดจากเหตุปัจจัยชุดเดียวกัน แต่การตอบสนองหรือการปรับตัวของคน/ชุมชนที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนนั้นไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นประเด็นการศึกษาที่ควรจะต้องศึกษาต่อไปอย่างละเอียดมากกว่าการศึกษาของครูและนักเรียนในโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์นี้ เพื่อที่จะทำให้สังคมและตัวชุมชนเองได้ตระหนักถึงพลังทางชุมชนที่เป็นปัจจัยกำหนดความแตกต่างอันเป็นผลมาจากการพัฒนา

สาเหตุร่วมที่เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ได้แก่ การขยายตัวของรัฐและการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์

การขยายตัวของรัฐสัมพันธ์กับการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างแนบแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า ประปา ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของคนในชุมชน ดังผลการวิจัยของครูและนักเรียนโรงเรียนนครบางยาง จังหวัดพิษณุโลก และโรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร ความว่า

²⁶ อุณหภูมิ หวลทรง อ้างแล้ว หน้า๑๗

²⁷ สิริพร เดชผดุง “การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์” หน้า๒

การเปลี่ยนแปลงสำคัญครั้งหนึ่งของตำบลบ้านแยง

คือ การที่รัฐบาลตัดถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยง

ไปอำเภอ นครไทย เริ่มต้นขึ้น ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗

และทำถนนลาดยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๐

(เอกสารอัคราณา สำนักงานทางหลวงที่ ๔ พิษณุโลก)

รวมถึงการที่รัฐบาลขณะนั้นให้สัมปทานการ

ทำไม้ คือ

การอนุญาตให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่

ใหญ่

ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขา

กระยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๔

ทำให้มีเส้นทางชักลากไม้

ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกเข้าไป

ขนย้ายไม้ก่อนออก

จากพื้นที่ป่า

ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้โอกาสใช้เป็นเส้นทางลำเลียง

พืชผลทางการเกษตร และการเดินทางติดต่อกันระหว่าง

หมู่บ้านต่าง ๆ มากขึ้น เริ่มเกิดสภาพสังคมขึ้นมา

มีการแลกเปลี่ยนประสพการณ์การทำเกษตรกรรม

เกิดความรู้และเทคนิควิธีการผลิตในรูปแบบ

ที่เน้นการเพิ่มปริมาณผลผลิต และได้ราคาที่สูงขึ้น²⁸

ประมาณปี ๒๕๓๔-๒๕๓๕ ทาง ร.พ.ช. ได้งบประมาณก่อสร้างถนน

ด้วยอิฐตัวไอ แต่จะสร้างเฉพาะเขตหมู่บ้านเท่านั้น

ในปี ๒๕๓๗-๒๕๓๘ กรมทางหลวงได้จัดสรรงบก่อสร้าง

ถนนลาดยางจากในตัวเมือง จากท่าเสาถึงวังตะเคียน

ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น มีตลาดขายอาหาร

อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เกี่ยวกับการเกษตรขาย²⁹

²⁸ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. ใน อนุชน หวลทรง อึ้งแล้ว หน้า ๑๗

²⁹ โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร. โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านวังตะเคียน. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒. ใน อนุชน หวลทรง หน้า ๑๗

หลักฐานจากชุมชนท้องถิ่นที่อ้างข้างต้นได้อธิบายความเปลี่ยนแปลงได้อย่างครอบคลุม กล่าวคือ การขยายถนนได้นำมาซึ่งการขยายตัวของอำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรในนามของ “ระบอบทรัพย์สินของรัฐ” ได้แก่ การให้สัมปทาน และถนนยังได้เปิดช่องให้ชาวบ้านในชุมชน เปลี่ยนแปลงการผลิตเพื่อต้องการราคาพืชผลที่ดีขึ้นเพราะได้เข้าไปใกล้กับตลาดมากขึ้น ขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงนี้ก็ได้ทำให้เกิดอาชีพแบบใหม่ที่สอดคล้องไปกับการเปลี่ยนแปลงการผลิต การเกษตร

ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่าง เพียงแต่ว่าความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความใกล้หรือไกลของพื้นที่ และกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนว่าได้ปรับตัวสอดคล้องไปกับความต้องการของตลาดหรือไม่

การขยายตัวของรัฐโดยผ่านระบบราชการ เป็นการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐ ให้ทำหน้าที่บริการและควบคุมประชาชนทั่วประเทศเข้มข้นยิ่งขึ้น หน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลการบริการและควบคุมพลเมืองในชุมชนท้องถิ่นในทุกๆ มิติ ของชีวิต เช่น การปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข การดูแลความปลอดภัยในชีวิต ฯลฯ แม้ว่า การขยายตัวด้านบริการและควบคุมจะมีประสิทธิภาพและคุณภาพไม่เท่าเทียมกันในพื้นที่ต่าง ๆ หรือในหัวเมืองใหญ่น้อย แต่ก็ถือได้ว่าอำนาจรัฐส่วนกลางได้ขยายออกไปครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศอย่างทั่วถึง

ท่ามกลางการขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์ที่กระเพื่อมออกไปเรื่อยๆ เฉกเช่น ละลอกคลื่นได้ทำให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านในทุกชุมชน การปรับตัวในช่วงแรกของยุคสมัยนี้ เป็นการปรับตัวบนพื้นฐานความชำนาญเดิมของตน ได้แก่ การเกษตรกรรม โดยเริ่มทุ่มเทลงไปสู่ การผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อขายในตลาดมากขึ้น

การที่ชาวบ้านในแต่ละชุมชนทุ่มเทการผลิตเพื่อขายเพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นโอกาสของการที่จะหลุดพ้นจากความ “ยากแค้นรอบด้าน” จึงไม่น่าแปลกใจที่ภาพความทันสมัย ความสะดวก ความสบายที่ได้รับเพิ่มมากขึ้นในช่วงต้นของการพัฒนานั้นยังคงฝังอยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน ความพยายามจะโหยหายุคทองในช่วงเวลาการผลิตพลีเลี้ยงตนเองของชนชั้นกลางที่มีต่อชาวบ้าน จึงฉุดฉุดติดกับความทรงจำร่วมกันของชาวบ้าน อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าความพยายามจะแข่งแซ่งการผลิตชาวบ้านให้ย้อนไปสู่แนวทางการผลิตในยุคของ “ความยากแค้นรอบด้าน” จึงเป็นเพียงมายา

หรือลูกดอกทางศีลธรรมของชนชั้นกลางไว้คอยปาสีหัวชาวบ้านที่กระโดดเข้าสู่การผลิตเพื่อขายเท่านั้นเอง³⁰

การขยายตัวของรัฐทางด้านการศึกษาก็ดึงเอาแรงงานจำนวนหนึ่งออกจากครอบครัว ขณะที่การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายต้องการให้ชาวบ้านใช้แรงงานเข้มข้นมากขึ้นในการผลิต ภาวะการขาดแคลนแรงงานจึงเริ่มเกิดขึ้นและรุนแรงมากขึ้น ประกอบกับในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ ต่อถึงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ชาวบ้านในเขตพื้นที่ชุมชนภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง เดินทางไปทำงานต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยหวังที่จะนำเงินกลับมาสู่การลงทุนต่อไป

สภาวะที่เกิดขึ้นนี้ยังทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานสูงขึ้นไปอีก การปรับตัวของชาวบ้านในกรณีการขาดแคลนแรงงานในขณะที่ต้องการแรงงานนี้ ได้แก่ การใช้เครื่องจักรกลมากขึ้น³¹ ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นทุกชุมชน เพียงแต่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับตลาดว่าใกล้หรือไกล

การทุ่มเทลงไปในการผลิตเพื่อขายต้องการความรู้ชุดใหม่ในการปรับตัว ประกอบกับลูกในฐานะแรงงานในครอบครัวก็ถูกดึงเข้าสู่ระบบการศึกษา ครอบครัวจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ จากเดิมที่ครอบครัวทำหน้าที่เป็นหน่วยการผลิตร่วมกัน แต่ในช่วงเวลานี้ครอบครัวได้เริ่มเปลี่ยนมาสู่หน่วยการบริโภคมากขึ้น โดยที่สมาชิกบางส่วนทำการผลิตเพื่อเลี้ยงครอบครัวทั้งหมด การสืบทอดความรู้ทางการเกษตรชุดเดิมเริ่มหมดไปจากครอบครัว³²

การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายได้ผลักดันให้ชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตรตามลำพัง จากเดิมที่ปัญหาหลักในการดำรงชีวิตมีเพียงสภาพภูมิอากาศซึ่งชาวบ้านสามารถใช้ฐานครอบครัวและชุมชนในการแก้ไขปัญหา เช่น การรวมหมู่กันแก้ไขปัญหา

³⁰ กระแสความคิดเรื่องนี้มีผลเชิงปฏิบัติการผ่านนักพัฒนาเอกชนในชนบททุกภาค ซึ่งหากจะไม่กล่าวหากันว่าพวกเขาคิดกันไม่เป็นแล้ว ก็ต้องยอมรับว่าการเกิดกระแสความคิดนี้เป็นจังหวะของประวัติศาสตร์ที่ทำให้ชาวบ้านได้ “พัก” และมี “ที่เลี้ยง” ดูแลในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อที่จะก้าวไปสู่การผลิตเพื่อขายอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับสัด “ที่เลี้ยง” ให้หลุดออกจากวิถีประวัติศาสตร์โปรดดู วิเชิด ทวีกุล . การเมืองภาคประชาชน: การเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ. พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๔๘. วิทยานิพนธ์ ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.

³¹ การศึกษาสังเคราะห์เกือบทุกฉบับจะสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของการผลิตในประเด็นการใช้เครื่องจักรการเกษตร

³² กฤษณธรรม อังแล้ว

ท่วมหรือฝนแล้ง แต่เมื่อเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย ชาวบ้านไม่สามารถจะพึ่งพาพลังเดิมได้อีกต่อไป ดังนั้น การเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตรกับรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาของบุตร-ธิดา³³ จึงทำให้สมาชิกบางส่วนของครอบครัวต้องออกไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรม

เงื่อนไขอันเกิดเนื่องจากการปรับตัวรับกับการขยายตัวของการผลิตเพื่อขายและการขยายตัวของรัฐด้วยการทุ่มเททุกอย่างลงไปสู่การผลิตสินค้าการเกษตรเพื่อตลาด ได้เริ่มบีบบังคับคนในชุมชนต้องมองหาทางเลือกให้แก่ตนเองมากขึ้น การปลูกพืชเพื่อขายหลากหลายชนิดเพื่อลดความเสี่ยงในการผลิตก็เพิ่มมากขึ้น และต้องหางานรับจ้างทำทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม การศึกษาสังเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างของกฤษฎธรรมกล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

“ความเจริญและติดต่อกับชุมชนภายนอกเริ่มมากขึ้น...เริ่มมีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่ เพราะขายได้ราคาดี...”

“ การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าปีละ ๑ ครั้ง เพราะปลูกพืชหลายชนิด... (รายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น : ผู้เขียน) ทำให้มี การทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างดายหญ้าในสวน ทำทุกอย่างที่มีการจ้างงาน...”³⁴

การแก้ไขปัญหาด้วยการสร้างความหลากหลายของการเพาะปลูกและการทำงานรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรมเริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงที่สองนี้

ความต้องการผลิตเพื่อขายได้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างมาก ผู้ที่สามารถจะจ้างเครื่องจักรกลก็จะขยายได้มาก ภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างเกิด

³³ ในสมัยที่เจ้าหน้าที่ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์มีชุดทำงานสีแดงและออกไปตามชุมชนเพื่อทวงถามหนี้สิน แม้ว่าชาวบ้านจะรู้สึกว่าการที่คนเสื้อสีแดงจะเข้ามาล้วงเอาเงินจากกระเป๋าไป แต่ก็มีคำกล่าวว่า “ เสื้อขวาน่ากลัวกว่าเสื้อแดง “ เสื้อขวานั้นหมายถึงลูกหลานที่เรียกเงินที่จะใช้ในการเรียนมากกว่าเสื้อแดง และมีการศึกษาวิจัยในช่วงนี้พบว่าชาวบ้านทั่วไปใช้เงินไปกับการศึกษาของลูกหลานสูงมากกว่าการใช้ในส่วนอื่น ๆ

³⁴ กฤษฎธรรม อ้างแล้วหน้า ๑๒

การขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวาง กรณีภาคเหนือตอนล่างนั้น ไชยรัตน์ ปราณีได้สรุปจากงานศึกษาของยูววิจัยประวัติศาสตร์ ความว่า

“คนไทยในภูมิภาค...โดยเฉพาะอีสาน...ในช่วงปี ๒๕๑๖-๒๕๒๐ อพยพเข้ามาสู่พื้นที่ภาคเหนือตอนล่างกันมากขึ้นๆ โดยเข้ามาจับจองที่ดิน หักล้างถางพงในเขต ป่าสงวน เรียกกันว่า “ป่าแตก” ชื้อขายแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน”.³⁵

การอพยพของชาวบ้านจากภาคอีสานเข้ามาในภาคเหนือตอนล่างและตอนบนอย่างมาก ซึ่งการอพยพนี้เป็นการเข้ามาทดแทนแรงงานที่ขาดแคลนในการผลิตภาคเกษตรของพื้นที่ทั้งภาคเหนือตอนล่างและตอนบน

การบุกเบิก/การอพยพในช่วงหลังนี้แตกต่างไปจากเดิม เพราะเป็นการอพยพเพื่อหาที่ปลูกพืชและผลผลิตเกษตรกรรมเพื่อขาย ไม่ใช่การบุกเบิกเพื่อปลูกข้าวในระบบพอเลี้ยงตนเองแบบเดิม และเป็นการอพยพมากขึ้นเป็นจำนวนมากพอที่จะตั้งชุมชนได้ จึงทำให้เกิดชุมชนใหม่ที่เป็นหมู่บ้านหรือชุมชนชาวอีสานกระจัดกระจายทั่วไป ซึ่งชุมชนชาวอีสานอพยพใหม่เหล่านี้ ก็จะมีฐานความสัมพันธ์ระหว่างอีสานด้วยกันเหนียวแน่น ประกอบการผลิตเพื่อขายโดยใช้เครื่องจักรกลนั้น ทำให้ไม่ต้องพะวงเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างคนต่างภูมิภาค ชุมชนอีสานจึงสามารถรักษาและดำรงความเป็นอีสานต่อมาได้ โดยผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ³⁶

การขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวางนี้ได้ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบอบทรัยสินอย่างมากทีเดียว³⁷ กล่าวคือ ช่วงก่อนหน้านี้ ชาวชุมชนต่างพยายามที่จะสร้างระบบทรัยสินชุมชนหรือสมบัติชุมชนขึ้นมา เพื่อที่จะทำให้เกิดความแตกต่างกับระบบทรัยสินส่วนตัวที่ยังไม่มีอำนาจรัฐรองรับ แต่เมื่ออำนาจรัฐขยายตัวเข้ามาในพื้นที่ชุมชนมากขึ้น ก็ได้กลายเป็นอำนาจที่รับรองสิทธิในระบบทรัยสินส่วนบุคคล จึงทำให้ความมั่นคงในทรัยสินส่วนบุคคลมีหนักแน่นขึ้น ขณะเดียวกัน อำนาจรัฐไม่ได้รับรองระบบทรัยสินชุมชน (Common

³⁵ ไชยรัตน์ อ่างแก้ว

³⁶ จารุณี ปัญญาคิษฐ์ อ่างแก้ว หน้า ๑๕ -๒๐

³⁷ ความเปลี่ยนแปลงในระบบทรัยสินได้จาก โหมยิต ไชยประสิทธิ์ อ่างแก้ว ไชยรัตน์ ปราณี อ่างแก้ว และสงกรานต์ อึ้งแก้ว อ่างแก้ว

property Regime) จึงทำให้เปิดโอกาสให้คนบางกลุ่มในชุมชนเคลื่อนเข้าไปครอบครองสมบัติชุมชนและแปลงออกมาเป็นสมบัติส่วนตัว

กล่าวได้ว่า สมบัติชุมชนโดยเฉพาะที่ดินได้ถูกทำให้กลายเป็นสมบัติส่วนตัวโดยการใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการรับรอง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในภาคเหนือทั้งตอนบนและล่าง

พร้อมกันนั้น อำนาจอรัฐได้สถาปนาอำนาจที่เป็นจริงเหนือพื้นที่ในระบอบทรัพย์สินของรัฐ (State Property Regime) เช่น ป่า ได้ทำให้การบุกเบิกซึ่งครั้งหนึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาตินั้นเป็นเรื่องผิดกฎหมายไป จึงทำให้ระบอบทรัพย์สินแบบเสรี (Open Access) เริ่มหยุดชะงักและยุติไปในราวประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๐

กระบวนการความเปลี่ยนแปลงของระบอบทรัพย์สินในชุมชนเช่นนี้ ได้ทำให้ “ ที่ดิน ” ที่เป็นของเอกชนหรือสมบัติส่วนตัวเริ่มกลายเป็นสินค้าที่มีราคาขึ้นมา เพราะไม่สามารถที่จะบุกเบิกได้อีกต่อไป การอพยพของคนจากภาคอีสานส่วนหนึ่งก็จะเข้ามาซื้อที่ดินต่อจากคนในชุมชนเดิม ดังปรากฏในงานสังเคราะห์งานศึกษาวิจัยที่พบว่ามีการอพยพมาซื้อที่ดินเพื่อทำกินเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทีเดียว³⁸

การขยายตัวของรัฐนอกจากเอื้อให้คนในชุมชนปรับตัวแล้ว ในอีกด้านหนึ่งของการขยายอำนาจสถาปนาระบอบทรัพย์สินของรัฐและการสร้างโครงการขนาดใหญ่เพื่อที่จะสนับสนุนการพัฒนา ที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างเขื่อน ก็ได้ทำให้เกิด “ชุมชนต้องอพยพ” เพราะการบีบบังคับจากรัฐ

“ชุมชนต้องอพยพ” นอกจากมาจากโครงการขนาดใหญ่แล้ว ยังเป็นผลมาจากการสถาปนาอำนาจที่เป็นจริงเหนือทรัพย์สินของรัฐ ได้แก่ ป่า รัฐได้บีบบังคับให้ชนเผ่าจำนวนมากทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างอพยพออกจากที่ทำกินเดิมซึ่งโดยมากแล้วอยู่ในเขตป่า³⁹

³⁸ อนุชน หวลทรง อ่างแก้ว กฤษณธรรม ถาพันธุ์ อ่างแก้ว

³⁹ คุราชเลียดการถูก “บีบบังคับให้อพยพ” ได้จาก จารุณี ปัญญานิข การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : การปรับตัวและการย้ายถิ่น” และ สิริพร เดชผดุง อ่างแก้ว

ชุมชนที่ถูกบีบบังคับให้อพยพนั้น มักจะได้รับการชดเชยที่ดินจำนวนหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้วที่ดินที่ได้รับชดเชยมานั้นมักจะเป็นที่ที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชผลทางการเกษตรได้น้อยชนิด ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ต้องอพยพเพราะการสร้างเขื่อนยันฮี ความว่า

รัฐบาลโดยกรมชลประทาน ได้จัดสรรที่อยู่อาศัยให้ประชาชนชาวบ้านนาทั้งหมด ๑๒ หมู่บ้าน ให้อพยพไปอยู่ ณ หมู่บ้านจัดสรรหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก จัดสรรชดเชยที่ทำกินรอบ ๆ หมู่บ้าน บางครอบครัวได้ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง ๒๐ กิโลเมตร การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการประกอบอาชีพ เพราะที่นาที่ไร่ที่รัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนา ได้ ในทันที⁴⁰

“ชุมชนต้องอพยพ” เหล่านี้จึงประสบชะตากรรมที่ยากลำบากมาก และส่วนใหญ่ต้องละทิ้งการผลิตภาคเกษตรกรรมโดยต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคเกษตรกรรมและในเขตเมือง

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๘ ได้มีชาวเขาเผ่าอาข่าใหม่ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอาข่าพัฒนาเพิ่มขึ้น โดยส่วนมากผู้ที่มาใหม่เป็นกลุ่มอาข่าที่ไม่ได้รับการจัดสรรที่ทำกิน ที่อาศัยบ้านดอยบ่อ ต.แม่ยาว อ.เมือง จ. เชียงราย ห้วยแม่ซ้าย กิ่งอำเภอแม่ฟ้าหลวง และอาข่าที่บ้านห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา และมีบางกลุ่มที่ไม่ทราบแหล่งที่มาได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำล้อม ประมาณ ๓๔ ครอบครัว โดยส่วนใหญ่แล้วอพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติ พวกนี้ไม่มีที่ทำกิน จึงเริ่มจากการประกอบอาชีพรับจ้าง การมีคนรับจ้างมากขึ้นทำให้อาข่าเก่า

⁴⁰ โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก ใน อนุชน หวลทรง หน้า ๒๔

ถูกกดราคาค่าจ้างลง ซึ่งส่งผลกระทบต่ออาชีพเก่าอยู่บ้าง แต่
ก็อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี เพราะเป็นเครือญาติ⁴¹

ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจากการปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพ/ทำให้สังคมชานาแบบใหม่
หลังทศวรรษ ๒๕๐๐ – ทศวรรษ ๒๕๓๐ นี้ได้มีทั้งผู้ที่ปรับตัวได้อย่างประสบผลสำเร็จ และก็มีผู้ที่
ปรับตัวไม่ได้ อนุชน หวลทรง ได้สรุปความแตกต่างของการปรับที่น่าสนใจว่า⁴²

กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรที่มีการปรับตัวได้ดีในยุค
เกษตรพาณิชย์ จากชุดงานยูวีวิจัยฯ นี้แสดงให้เห็นว่า เป็น
กลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า คือ จะมีการสะสมที่ดินไว้จำนวน
มากพอเพียงกับการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก และจะมี
หัวคิดในการวางแผน ทดลองปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ๆ
ที่แสวงหานำมาจากท้องถิ่นอื่น นอกจากนี้ยังไม่ได้เน้นปลูก
พืชเพียงชนิดเดียว แต่จะมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดเพื่อ
เตรียมพร้อมกับการตลาดของสินค้าการเกษตร ที่ราคา
มักจะผันแปรอยู่ตลอดเวลา โดยพวกเขาบางคนจะมีการ
พัฒนาไปสู่การก่อตั้งโรงงานแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร
ภายในหมู่บ้านควบคู่ไปด้วย เช่น โรงงานมันอัดเม็ด โรงงาน
ไบยาสูบ โรงงานอบลำไย เป็นต้น ทำให้สามารถขยายช่อง
ทางการจำหน่ายได้แม้ว่าราคาผลผลิตจะตกต่ำ บางคน
สามารถผลักดันตนเองไปสู่การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น

กลุ่มที่ปรับตัวประสบผลสำเร็จที่อนุชนเรียกว่า “กลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า” นั้น กล่าวได้
ว่าเป็นกลุ่มที่สามารถสะสมทุนมาได้ก่อนกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน และมักจะเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามา
ก่อนเพราะสามารถที่จะจับจองที่ดินที่เหมาะสมได้มากกว่าและได้มาก่อนผู้ที่อพยพมาทีหลัง คน
กลุ่มนี้จึงมีทุนมากพอที่จะลงทุนในการผลิตการเกษตรและธุรกิจที่ต่อเนื่องกับการเกษตร ตัวอย่าง

⁴¹ โรงเรียนบุญแก่ง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย โครงการโรงเรียนบุญแก่ง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัด
เชียงราย, โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ใน
หมู่บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย. ใน อนุชน หวลทรง หน้า ๒๘.

⁴² อนุชน หวลทรง หน้า ๓๓.

ของตาประสาธ ภูทองคำที่ได้เปลี่ยนแปลงการผลิตของบ้านแยงมาสู่หน่อไม้ไผ่ตงและสับปะรด ในช่วงต่อมานั้นก็แต่งงานกับลูกสาวของผู้อพยพรุ่นแรกในบ้างแยง อำเภอนครไทย ซึ่งต่อมาตาประสาธเองก็ผันตัวเข้าเล่นการเมืองและดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล

เหตุที่คนกลุ่มนี้สามารถที่จะสะสมที่ดินไว้ได้มาก ก็ด้วยกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบอบทรัพย์สินชุมชนให้เป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้ง่ายโดยที่ไม่มีข้อกีดขวางหรือกีดขวางจากชาวบ้านทั่วไป ด้วย เพราะเนื่องจากตระกูลของคนกลุ่มนี้เข้ามาก่อนและมีส่วนในการสร้างสมบัติชุมชนขึ้นมา

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ คนกลุ่มนี้จะเป็นคนทีฐานะและสถานะในชุมชนซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในช่วงแรกๆของการพัฒนา จึงทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ

แต่อนุชน ก็สรุปไว้ว่ากลุ่มที่ประสบความสำเร็จนั้นเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยของชุมชนท้องถิ่น แต่คนส่วนใหญ่ก็ยังคงต้องเผชิญกับภาวะความผันผวนของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ดึงเอาการผลิตของชาวบ้านขึ้นตรงต่อตลาดโดยตรงมากขึ้น ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องพะวงคงการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนกับเพื่อนบ้านหรือ “เครือญาติเสมือน” อีกต่อไป วงจรชีวิตของชาวบ้านไม่ได้ขึ้นกับชุมชนเหมือนเช่นเดิม เพราะอนาคตของคนในชุมชนทั้งหมดอยู่ที่ผลผลิตในตลาดและอยู่ที่สังคมภายนอกชุมชน ลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูงมากขึ้นก็ยิ่งมองเห็นว่าอนาคตของตนอยู่ที่ภาคการผลิตสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้ก็ทำให้แรงกดดันของชุมชนแบบเดิมลดลงไปเรื่อยๆ⁴³ “เครือญาติเสมือน” ที่ครั้งหนึ่งเคยมีบทบาทอยู่ในชุมชนก็ค่อยๆ สลายไปในที่สุด

พร้อมกันนั้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขยายตัวของรัฐก็ดึงเอาชุมชนเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐมากขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นนี้ได้สร้าง “พื้นที่ทางสังคมแบบใหม่” ให้แก่ชาวชุมชน เช่น การเกิดกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ฯลฯ หรือกลุ่มที่จัดตั้งโดยตรงจากกลไกอำนาจรัฐ ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข

⁴³ การสังเคราะห์ทุกชั้นในการศึกษานี้จะสรุปถึงความสัมพันธ์ที่เห็นพ้องกันของชุมชน และมักจะมียุทธศาสตร์ของความอาลัยอาวรณ์อยู่ไม่มากนัก ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ยังคงติดอยู่ในกับดักของ “ชนบทไทย” ที่นำร่องอยู่นั่นเอง ทั้งๆที่น่าจะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นอยู่บริบท และมองหาแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมชุมชนใหม่ที่เหมาะสมกว่า

หมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งการเกิดกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่นี้มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในแต่ละชุมชน

การขยายตัวของรัฐที่สำคัญในช่วงนี้ได้แก่ การขยายบทบาทของรัฐต่อการพัฒนาชนบท ดังได้กล่าวแล้วว่าในช่วงนี้ได้ปรากฏความแตกต่างระหว่าง “เมือง” กับ “ชนบท” ที่แหลมคมขึ้นมา ความแตกต่างเหล่านี้ถูกมองว่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนชนบทจะเข้าไปฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐจึงได้เริ่มโครงการที่นำเงินไปจ้างงานในชนบทมากขึ้น โครงการนำเงินไปจ้างงานชนบทเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นครั้งแรก โดยนายบุญชู โรจนเสถียร เลขาธิการพรรคกิจสังคม ได้สร้างนโยบายเงินผันขึ้นมา ต่อมาเมื่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ขึ้นมามีอำนาจอย่างต่อเนื่องถึงแปดปี ก็ได้ดัดแปลงโครงการนำเงินไปจ้างงานชนบทในชื่อว่าโครงการสร้างงานในฤดูแล้ง (กสช.) เป็นเวลา ๑๒ ปี (พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๕) รวมทั้งการวางแผนพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง^{๔๔} จึงส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างไพศาลทีเดียว

การขยายตัวของรัฐในช่วงหลังปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่สำคัญต่อสังคมชนบทที่ปลูกข้าว ก็คือการ “ค้ำประกันราคา” ซึ่งในเวลาต่อมาจะเรียกได้ในอีกหลายชื่อ เช่น การประกันราคาข้าว การจำนำข้าว ฯลฯ แต่หลักการเป็นเรื่องเดียวกัน ก็คือ รัฐจะสร้างความต้องการเทียม (Pseudo Demand) เพื่อเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางไม่ให้เข้ามาขายในตลาด เพื่อที่ทำให้ข้าวที่เหลืออยู่มีราคาสูงขึ้น โดยรัฐใช้เงินงบประมาณสนับสนุนการสร้างความต้องการเทียมนี้ ซึ่งการที่รัฐทำเช่นนี้แม้ว่าจะบรรเทาความเดือดร้อนหรือทำให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาที่ไม่น้อยขาดทุน แต่ผลกระทบที่สำคัญได้แก่ การทุ้มลงสู่การปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นโดยไม่ชาวนาไม่จำเป็นต้องกังวลในเรื่องความเสี่ยงของราคาตลาดโลก

กระบวนการสร้างความต้องการเทียมในกรณีข้าวนี้ได้ทำให้ชาวนาทั้งภาคเหนือตอนล่างและตอนบนยังคงรักษาการปลูกข้าวเอาไว้ แม้จะประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน ปัญหาน้ำปัญหาแมลง ฯลฯ เพราะชาวนาสามารถผลัดความเสี่ยงทั้งหลายไปสู่รัฐได้

การขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์ได้ได้รับ/ดึงเอาประเพณีต่างๆของชาวนามาแต่งโฉมเปลี่ยนพื้นที่ของประเพณีให้เป็นสมบัติส่วนของรัฐไป เช่น อำเภอดึงเอาประเพณีของชาวนามาจัดเองหรือเทศบาลสุขเอาประเพณีบางอย่างมาทำเอง เพื่อที่จะได้รับทั้งชื่อเสียงและ

^{๔๔} ไชยรัตน์ ปรานี อ้างแล้ว

ขณะเดียวกันก็สามารถแสวงหาค่าเช่าจากการสร้างพื้นที่จัดงานเป็นรายได้อีกด้วย กระบวนการนี้แม้ว่าจะทำให้ดูเหมือนประเพณีก็คลั่งมากขึ้น มีระบบแสงสีเสียงพราวตามากขึ้น แต่ก็ทำให้ประเพณีที่ครั้งหนึ่งเคยมีหน้าที่อย่างหนึ่งก็แปรเปลี่ยนไป ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่

ตัวอย่างของการขยายและสร้างประเพณีขึ้นมาใหม่ของจังหวัดสุโขทัย ที่เน้นประโยชน์จากการท่องเที่ยว ก็ได้ทำให้ชาวบ้านคนละแวกนั้นสามารถปรับตัวแสวงหาประโยชน์จากการลอยกระทง แต่ขณะเดียวกันชาวบ้านก็เลิกละไปลอยกระทงและเล่นพิธีกรรมของตนในพื้นที่อีกแห่งหนึ่ง⁴⁵

ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ก็ถูกนำมาตกแต่ง/สร้างขึ้นใหม่ให้หลุดพ้นจากรอบของชาติพันธุ์ โดยรัฐและการท่องเที่ยวจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของสมบัติแห่งชาติ ก็มีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยเคยถูกเบียดขับไปอยู่ชายขอบสามารถที่แทรกเข้ามาสู่การรับรู้และยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นไทย พร้อมกันนั้น การตกแต่ง/สร้างของใหม่ของประเพณีโดยรัฐ ก็ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านในชุมชนทั่วไปด้วยทั้งนี้ไม่ใช่ในแง่ของการพิทักษ์รักษาประเพณีที่ดีงามเท่านั้น หากแต่ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ทำมาหากินในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ เช่น หาบเร่แผงลอย ก็จะใช้ออกาสของงานประเพณีประจักษ์นี้ขายสินค้าของตนได้มากขึ้น⁴⁶

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนานัปการ ภูมินามของชุมชนที่ครั้งหนึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ทำให้คนในระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดสามารถหมายรู้ได้ว่าชุมชนนั้นเป็นใคร ทำมาหากินอะไร ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นเพียงแค่การรู้ว่าตนเองสังกัด “พื้นที่” ของรัฐเท่านั้น เพราะระบบการผลิตแบบเดิมสูญสลายไป และรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดอัตลักษณ์อย่างเต็มเปี่ยมไปแล้ว

กลุ่มคนในชุมชนตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของภูมินามอย่างปรกติ เพราะชีวิตของพวกเขาไม่ได้ขึ้นอยู่กับเครือข่ายสายสัมพันธ์แบบเดิมอีกแล้ว ชีวิตทางสังคมเศรษฐกิจของพวกเขาอยู่ที่ความเป็นไทยมากกว่าความเป็นคนในท้องถิ่นเล็ก ๆ แบบเดิม⁴⁷

⁴⁵ ลาวัลย์ ถาพันธ์ อังแล้ว

⁴⁶ นิคม นาคอ้าย อังแล้ว หน้า ๔

⁴⁷ โปรดดูความเปลี่ยนแปลงในความคิดของคนไทยนี้ใน ภิญญพันธ์ พงนะลาวัณย์, การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๐๕) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๑

ความเปลี่ยนแปลงทุกมิติที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทเกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของความเป็นเมืองด้วย (Urbanization) การสังเคราะห์ของไฮยอร์ดน์ ปราณีชี้ให้เห็นว่าการไหลเข้าสู่เมืองของแรงงานจากชนบทสูงขึ้นอย่างมากมาโดยตลอด และขณะเดียวกันก็ได้เปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตให้กลายเป็นเมืองมากขึ้น ในกรณีของพื้นที่รอยต่อการค้าทางเรือก็เปลี่ยนแปลงมาสู่การค้าทางถนนทำให้ “เมือง” เปลี่ยนแปลงไป⁴⁸

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในส่วนที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นในมิติของ “เมือง” น้อย ซึ่งน่าจะนำมาสู่ประเด็นการศึกษาต่อไปในอนาคต

ความเปลี่ยนแปลงช่วงนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญอย่างมาก เพราะเป็นการเริ่มต้นเปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์ทุกๆ ด้านของสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทุกๆ ระดับ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนทั้งในเมืองและชนบท

กล่าวได้ว่า การขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์มีผลกระทบต่อภาคเหนือตอนล่างกับตอนบนไม่เท่า/ไม่เหมือนกัน การเคลื่อนเข้าสู่การผลิตเพื่อขายของภาคเหนือตอนล่างเป็นไปได้โดยง่ายกว่า เพราะการอพยพของคนอีสานได้เข้าไปสู่การผลิตภาคเกษตรทดแทนแรงงานที่ขาดแคลน ขณะเดียวกันก็เป็นตัวกระตุ้นการบริโภค/การค้าขายให้ทวีมากขึ้น พร้อมกันนั้นเอง พื้นที่ใกล้ศูนย์กลางของรัฐและการค้าขายสินค้าเกษตร ซึ่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่คุ้นชินกับการผลิตเพื่อขายประกอบกับภาคเหนือตอนล่างมีที่ราบที่เหมาะสมและกว้างขวางกว่า การสูญเสียที่ดินทำกินเริ่มขยายตัวในภาคเหนือตอนล่างก่อน จึงเชื่อให้เกิดการผลิตเพื่อขายใหญ่ ๆ Plantation เกิดขึ้น

ขณะเดียวกัน การศึกษาของรัฐก็ขยายเข้าไปถึงชุมชนก่อน จึงทำให้การพึ่งพิงฐานการผลิตลดน้อยลงกว่าเดิมเพราะสามารถหางานนอกภาคเกษตรกรรมได้สะดวกกว่า การพึ่งพิงฐานการผลิตเกษตรกรรมน้อยนี้เองทำให้คนในชุมชนจำนวนมากสามารถเปลี่ยนระบอบทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือของชุมชนมาเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้โดยง่ายกว่า⁴⁹ และเกิดขึ้นมา

⁴⁸ สงกรานต์ ฤงแก้ว อังแล้ว

⁴⁹ ในกรณีทุ่งสาง จังหวัดพิษณุโลก ที่การทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำ/น้ำท่วมกลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกได้ ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงระบอบทรัพย์สินที่สำคัญ

ก่อนภาคเหนือตอนบน ดังนั้นการปรับตัวของผู้คนจึงดีกว่า สัดส่วนคนยากจนจึงมีน้อยกว่าในภาคเหนือตอนบน

กรณีภาคเหนือตอนบน นั้นเนื่องจากที่ราบมีน้อยกว่าภาคเหนือตอนล่าง คนจำนวนไม่น้อยอยู่ในพื้นที่สูง ดังนั้นการถือครองที่ดินจึงมีจำกัดกว่า ที่สำคัญการขยายตัวของการผลิตเพื่อขายเกิดขึ้นทีหลังจึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพิงฐานการเกษตรกรรมในสัดส่วนที่สูงมากกว่า ขณะเดียวกันบางกลุ่มก็ถูกรัฐบีบบังคับให้ย้ายถิ่นจากที่สูง

ความเดือดร้อนของผู้คนในภาคเหนือตอนบนในช่วงเวลาของการขยายตัวของรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์นี้จึงก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนในชุมชนต่าง ๆ มากกว่าภาคเหนือตอนล่าง กระบวนการปรับเปลี่ยนระบบทรัพย์สินจากทรัพย์สินชุมชนมาสู่ระบบทรัพย์สินของรัฐและระบบทรัพย์สินส่วนตัวจึงมีผลกระทบต่อคนที่ยังพึ่งพิงฐานการเกษตรอยู่ ทำให้ภาคเหนือตอนบนเกิดแรงต้านทานทั้งการขยายตัวของรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบทรัพย์สินของรัฐ และการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ในบางระดับด้วย

ความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันระหว่างภาคเหนือตอนล่างกับตอนบนในช่วงเวลานี้เป็นคำตอบว่าทำไมนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานในภาคเกษตรจึงมีมากในภาคเหนือตอนบน แต่กลับมีน้อยในภาคเหนือตอนล่าง (ยกเว้นกรณีโครงการขนาดใหญ่) เพราะนักพัฒนาเอกชนในภาคเหนือตอนบนได้ทำให้การสถาปนาสมบัติชุมชนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาเพื่อต่อรองกับการเปลี่ยนระบบทรัพย์สินของรัฐ⁵⁰

บทบาทของนักพัฒนาภาคเหนือตอนบนร่วมกับกลุ่มนักวิชาการ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้สร้างกรอบความคิดใหม่ในเรื่องเกี่ยวกับระบบทรัพย์สินของชุมชนขึ้นมา ที่สำคัญยิ่งได้แก่ การเสนอความคิดเรื่อง “ ป่าชุมชน ” ซึ่งเริ่มต้นคิดและสร้างปฏิบัติการทางสังคมในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ และเคลื่อนไหวมาโดยตลอดจนกระทั่งสามารถที่จะผลักดันให้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่เปิดให้ “ ประชาชน ” และ “ ชุมชน ” เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลทรัพยากรสาธารณะและนโยบายสาธารณะในหลายมาตราทั้งในหมวดที่ว่า

⁵⁰ บทบาทของนักพัฒนาเอกชนภาคเหนือใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ “ ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ ” ใน ชัชวาล ทองดีเลิศ (บก) บันทึกลับ NGO : กำเนิดและพัฒนารูปแบบขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ, เชียงใหม่ : มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ๒๕๔๓, หน้า ๒๔-๖๒ และ ๒๖๕-๒๗๔.

ด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย หมวดที่ว่าด้วยหน้าที่ของชนชาวไทยและในหมวดที่ว่าด้วย
แนวนโยบายพื้นฐานของรัฐ เช่น ในมาตราที่ ๔๐ บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์
หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือ
วัฒนธรรม อันดีงามของท้องถิ่นและชาติ และมี
ส่วนร่วมในการจัดการบำรุง รักษา และการใช้
ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
อย่างสมดุลและยั่งยืน”

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในโครงการทั้งหมดได้ชี้ให้เห็นถึงความ
เปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคมภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างที่เกิดขึ้นจนถึง
ทศวรรษ ๒๕๔๐ ซึ่งเป็นพื้นฐานความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่จะเกิดในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงการผลิตจาก “สังคมชาวนา” สู่สังคมพหุลักษณะ ทศวรรษ ๒๕๔๐ – ปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากได้เกิดขึ้นในรอบทศวรรษหลังนี้เอง แม้ว่าจะมีความ
ต่อเนื่องจากพื้นฐานความเปลี่ยนแปลงจากช่วงก่อนหน้านี้ แต่ภาพความเปลี่ยนแปลงจะปรากฏ
ชัดเจนอย่างมากในช่วงเวลานี้ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาจากทศวรรษ ๒๕๔๐ถึงปัจจุบันนั้น
เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยไม่ใช่เพียงแค่ความเปลี่ยนแปลงในสังคมเท่านั้น ซึ่งทำให้ในระยะ
หลังจึงมีนักวิชาการเขียนและพูดถึงว่าความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยว่า “สังคมไทยไม่
เหมือนเดิมอีกแล้ว”⁵¹

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การสูญสลายของ “สังคมชาวนา” อนุชนได้สรุปความ
เปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวในพื้นที่สุโขทัยจากงานวิทยุวิจัย ความว่า

⁵¹ ไพรศุ ธรรมจักร สัตยานุรักษ์ จะรักกันได้อย่างไร หากไม่เข้าใจกัน สำนักพิมพ์โอมาซก็อด ๒๕๕๓

“ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ได้อธิบายถึงชาวนาในยุคนี้ว่า
 เป็นยุคของ “ผู้จัดการนา” ซึ่งไม่จำเป็นต้องลงแรงทำนาด้วยตัวเอง
 แต่ได้ปรับตัวเป็นผู้จัดการในการทำนาแทน โดยต้องใช้ทักษะ
 ความสามารถในการบริหารจัดการทำนา ตั้งแต่
 กระบวนการผลิต การหาเครื่องมือเครื่องจักร การจัดหา
 แรงงาน กระทั่งถึงการเก็บเกี่ยวขนส่ง หาดตลาดจำหน่าย
 ผลผลิต⁵²

อนุชน ได้อ้างอิงงานศึกษาของยุววิจัยไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งสอดคล้องไปกับการสรุปของ
 ฤกษ์ชัยธรรม ความว่า⁵³

ในยุคผู้จัดการนานั้น ชาวนาไม่ต้องลงมือทำเอง ตั้งแต่เริ่มไถ
 นาก็จ้างรถไถ การคราด การหว่านข้าว การพ่นสารเคมีฆ่า
 แมลง การหว่านปุ๋ย จนถึงการเก็บเกี่ยวในยุคนี้ เริ่มใช้รถไถนาค
 การไถนา พี่โอม พี่เชน พี่จวน พี่โอ้ น้ำลาด ใช้รถไถนาและ
 จ้างรถไถ ในการไถนาโดยรถไถและรถไถ...

ส่วนใหญ่ทุกคนจะจ้างรถไถ ในการไถนาและใช้รถไถนาของ
 ตัวเองในการคราดนาเป็นการทำให้หน้าเรียบสม่ำเสมอทั้ง
 แปลงนา

สำหรับการเตรียมพันธุ์ข้าว... จะใช้ข้าวพันธุ์พิษณุโลกเป็นหลัก
แต่ถ้าอากาศหนาวก็จะเปลี่ยนใช้ข้าวสุพรรณบุรี ข้าวหอมมะลิ
 โดยพันธุ์ข้าวนี้แต่ละบ้านจะซื้อข้าวจากจังหวัดพิษณุโลก ร้าน
 การเกษตรหรือเอาข้าวของตนเองที่เก็บเกี่ยวได้เมื่อปีที่แล้วมา
 เป็นข้าวปลูก บางทีก็จะหาซื้อข้าวตามเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง
 ...

⁵² อนุชน หวลทรง อ้างแล้ว หน้า ๓๘. และฤกษ์ชัยธรรม อ้างแล้ว หน้า ๑๖-๑๘

⁵³ โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. โครงการการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้าน
 หนองเสาเดียว ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดย
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

ในปัจจุบันนี้มีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี โดยปุ๋ยเคมีจะซื้อจากร้านเสมือนการเกษตร ในราคากระสอบละ ๖๐๐-๘๐๐ บาท โดยจะเอาปุ๋ยไปใส่ในถังหว่านปุ๋ยที่ซื้อจากร้านเสมือนการเกษตรในราคาใบละ ๖๐-๘๐ บาท

ตอนที่ขายข้าว... ในสมัยปัจจุบันจะให้รถลากข้าวไปขายข้าวขายที่ทำข้าวธงไชย หรือ ธ.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์)

ปู่ย่า ตายาย ที่แบ่งนาให้ลูก ๆ ไปทำเนื่องจาก รุ่น ปู่ย่า ตายาย เสียชีวิตไปบ้างแล้ว ลูก ๆ ก็มักจะส่งลูกตนให้เรียนสูง ๆ ไม่ให้ทำนาเหมือนคนอื่น บ้างก็ขายที่ดินให้นายทุนที่ทำโรงสีและทำข้าวอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านทางไกลด้วย ทำให้ชาวบ้านที่ทำนาได้ก็ขายผลผลิตทันทีเพราะอยู่ใกล้กับที่นาของตนและซื้อข้าวสารจากโรงสีมาบริโภคแทน⁵⁴

ความเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ ไชยรัตน์ เรียกว่าเป็นยุคไร่พรมแดนระหว่างชนบทกับเมือง (พ.ศ. ๒๕๔๑-ปัจจุบัน) โดยไชยรัตน์ชี้ให้เห็นว่านอกจากความเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรซึ่งคล้ายคลึงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดสุโขทัย ความเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมทำให้ชนบทเป็นเมืองมากขึ้น⁵⁵

ความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพก็เป็นปัจจัยหนึ่งทำให้เมืองกับชนบทเคลื่อนเข้าหากันมากขึ้น ดังที่พบว่ารายได้หลักของชาวบ้านที่ครั้งหนึ่งเป็นรายได้จากภาคเกษตรกรรมก็เปลี่ยนไปสู่ “ขายที่นาเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือในตัวเมือง เริ่มออกไปรับจ้างนายทุนในชุมชนและเมืองใหญ่และออกสู่งานตามค่านิยมในตัวเมือง...บางรายก็ไปรับจ้างทั่วไป⁵⁶ หรือ ลูกหลานชาวนาตอนนี้ ไปเป็นกรรมกร สร้างบ้าน สร้างอาคาร เป็นพนักงานตามห้าง ตามร้านค้าต่างๆ เป็นลูกจ้าง ตามสถาน

⁵⁴ โรงเรียนวัดทางไผ่ จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว ผู้เขียนพยายามตัดข้อมูลให้สั้นลง แต่หากต้องการข้อมูลที่น่าสนใจ ดูใน อนุชน อ้างแล้ว หน้า ๓๘- ๔๐.

⁵⁵ ไชยรัตน์ ปราณี อ้างแล้ว

⁵⁶ โรงเรียนพานพิทยศึกษา จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

บริการ เช่น โรงแรม อาบอบนวด นานทีกลับมาบ้าน ความห่วงใยความผูกพันในครอบครัวอาจหายไปจากในอดีตมาก⁵⁷

กลุ่มแม่บ้านก็เชื่อมต่อการผลิตกับระบบแยกส่วนกันผลิตจากในเมือง ที่สำคัญได้แก่ กลุ่มทอผ้า

“อาชีพหลักทำไร่ทำนา ว่างก็ทอผ้า เดียวนี้ไม่ว่างแล้ว งานเข้ามา

ก็ต้องทำตลอดแล้ว คือ งานเข้ามาแล้ว งานตัวเองก็ต้องจ้างเขาไปทำ

อย่างหักข้าวโพด ก็ต้องจ้างคนงานไปหัก ตัวเองก็ต้องทอผ้าให้เขา

อย่างไรก็ต้องทอให้เขาให้ได้ แต่ลูกค้าเค้าก็เข้ามาแต่ละคน

ก็ไม่ใช่เด็ก...เป็นระดับข้าราชการ...”⁵⁸

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลง “สังคมชาวนา” ที่ได้ก่อร่างสร้างตัวตนมาเนิ่นนานให้กลายเป็น “สังคมที่ยังมีการผลิตภาคเกษตรกรรมอยู่ แต่ไม่ใช่สังคมชาวนาอย่างเดิมอีกต่อไป งานศึกษาของยุววิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือสอดคล้องไปกับวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา”อีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2500-2540 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด ”⁵⁹ซึ่งได้สรุปไว้ความว่า

ความเปลี่ยนแปลงของ “สังคมชาวนา” ทวีความเข้มข้นมากขึ้นช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงทศวรรษ 2540 ชาวนาได้มีโอกาสใช้ “ทุนเข้มข้น” เพื่อ “ปลูกพันธุ์ข้าวใหม่” ที่มุ่งเน้นผลิตเพื่อป้อนตลาดเป็นหลัก ภายใต้กระบวนการการตัดสินใจในเชิงธุรกิจจึงทำให้มีการนำเครื่องจักรขนาดใหญ่ คือ รถไถนากับรถเกี่ยวข้าวมาใช้ใน

⁵⁷ โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

⁵⁸ โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว, ๒๕๕๒.

⁵⁹ ธิดิญา เหล่าอิน , ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา”อีสานตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๔๐ : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.

ที่นำแทนการใช้แรงงานคน จนเกิดการทำธุรกิจใหม่
 ขึ้นมาด้วยการนำเครื่องจักรออกไปรับจ้างในหมู่บ้าน และ
 ขยายออกไปนอกเขตหมู่บ้านอย่างกว้างขวาง
 ขณะเดียวกัน การแตกตัวทางชนชั้นที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้
 นี้ได้ทำให้ชาวนาแต่ละชนชั้นสร้างโอกาสในการปรับตัว
 ได้ไม่เท่ากัน ชาวนารวยสามารถที่ปรับตัวเข้าสู่การผลิต
 เชิงพาณิชย์ได้อย่างดี ขณะที่ชาวนากลางและชาวนาจน
 กลับปรับตัวได้น้อยกว่า ชาวนากลางก็หันเข้าสู่การเป็น
 ผู้ประกอบการทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม ส่วน
 ชาวนาจนก็เปลี่ยนตนเองมาสู่การเป็นแรงงานรับจ้างใน
 ภาคการผลิตไม่เป็นทางการนอกภาคเกษตรกรรมหรือ
 ผู้ประกอบการรายย่อยในหมู่บ้าน

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจส่งผลให้เกิด
 ความเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและพิธีกรรมที่ครั้งหนึ่ง
 เคยจรรโลง “สังคมชาวนา” เอาไว้ จนกระทั่งกลายเป็น
 พิธีกรรมของคนทำนาแต่ละคนไม่ใช่ทำหน้าที่เพื่อ “
 สังคมชาวนา” อีกต่อไป

การเกิดขึ้นของ “สังคมชาวนา” เป็นการสร้างสรรค์อย่าง
 ยิ่งใหญ่ของชาวนาในการสร้างสังคมเพื่อที่จะทำให้ทุกคน
 ในชุมชนอยู่รอดได้ในช่วงเวลาช่วงหนึ่งที่เต็มไปด้วย
 ความยากแค้นรอบด้านเท่านั้น จึงไม่สมควรยึดถือเป็น
 ภาพแทนความเป็นจริงของสังคมไทยในอุดมคติที่หยุด
 นิ่ง มิฉะนั้นก็จะเป็นการมองข้ามพลังทางสังคมที่เข้มแข็ง
 ที่นำพาสังคมชาวนาให้ก้าวพ้นความยากแค้นรอบด้านนั้น
 มาสู่ยุคปัจจุบันได้

อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมกลายเป็นรายได้หลักของชุมชนต่าง ๆ⁶⁰ ซึ่งทำให้คนในชุมชนต้องใช้เวลาทำงานนอกครอบครัวมากขึ้น จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ห่างเหินกันมากขึ้น⁶¹

การขยายตัวของการผลิตนอกภาคเกษตรกรรมที่ชาวบ้านเข้าไปสร้างสรรค์ร่วมด้วยนั้น เป็นการผลิตภาคไม่เป็นทางการ (Informal Sector)⁶² ซึ่งในช่วงหลังนี้พบว่าเป็นส่วนต่อกำลังแรงงานของประเทศสูงมาก คือ ประมาณร้อยละ ๖๕ ของกำลังแรงงานทั้งหมด

การเข้าสู่ภาคการผลิตไม่เป็นทางการของชาวบ้านขยายตัวมากขึ้นตามวันเวลา เพราะเป็นการผลิตที่ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ก็สามารถเข้ามาสร้างสรรค์ได้ จึงทำให้เป็นเสมือนโอกาสของชาวบ้านที่จะหาเงินสดได้ง่ายมากขึ้นกว่าเดิมที่ต้องทนรอการขายผลผลิตการเกษตรซึ่งเป็นรายได้ต่อปี

ที่น่าสนใจสำหรับ การขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนั้น นอกจากสาเหตุเกิดการสร้างสรรค์ของชาวบ้านเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานในขณะที่รัฐเองไม่ได้สนใจที่จะตอบสนองแล้ว เจื่อนใจที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ภาวะเศรษฐกิจล่มสลายใน ปีพ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งได้ทำให้คนในชุมชนที่ทำงานอยู่ในเมืองกลับมาทำงานในชุมชน⁶³ และได้สร้างสรรคงานการผลิตไม่เป็นทางการขึ้นมา

ภาวะเศรษฐกิจล่มสลาย พ.ศ. ๒๕๔๐ นั้นนักวิชาการมักจะลงความเห็นว่าเป็นทำให้สังคมเศรษฐกิจไทยตกต่ำ⁶⁴ แต่ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ได้แก่ เมื่อกลุ่มทุนธนาคารของไทยประสบปัญหา

⁶⁰ สิริพร เดชผดุง และ จารุณี ปัญควณิช ได้สรุปประเด็นนี้ไว้ทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างไว้อย่างละเอียด อ้างแล้ว

⁶¹ กฤษณธรรม อ้างแล้ว หน้า ๒๐ , สิริพร เดชผดุง อ้างแล้ว หน้า ๑๕, จารุณี ปัญควณิช อ้างแล้ว หน้า ๑๕-๒๐.

⁶² ดูตัวอย่างการศึกษาการผลิตภาคไม่เป็นทางการนี้ได้จาก Hernando De Soto The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World. Harpercollins, 1989. นำประหลาดใจที่สังคมวิชาการไทยศึกษาเรื่องการผลิตไม่เป็นทางการนี้น้อยมาก เท่าที่พบเห็น ได้แก่งานศึกษาในโครงการของอาจารย์ณรงค์ เพชรประเสริฐ และอีกท่านหนึ่งได้แก่ นฤมล นิราทร หาบแร่แผงลอยอาหาร : ความสำเร็จและตัวบ่งชี้ วิทยานิพนธ์คุุณยภัฒินา (สหวิทยาการ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๘.

⁶³ สิริพร เดชผดุง และ จารุณี ปัญควณิช อ้างแล้ว

⁶⁴ หนังสือที่บรรยายเรื่องนี้ไว้ครบถ้วนมากเล่มหนึ่งได้แก่ วอลเดน เบลโล สุรนุช ธงศิลา แปล, โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการล่มสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ กรุงเทพฯ: มูลนิธิโคมลคิมทอง ๒๕๔๓.

การเงิน ได้เปิดช่องให้แก่บริษัทการเงินที่ไม่ใช่ธนาคาร (Non-Bank) ได้ขยายสินเชื่อให้แก่ผู้กู้รายย่อย โดยเฉพาะกลุ่มที่ใช้บัตรเครดิต ซึ่งได้ทำให้คนจำนวนไม่น้อยสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายเข้า คาดว่ากลุ่มคนที่ตกงานกลับมาสร้างงานที่ชุมชนของตนได้ใช้โอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุนไม่ใช่ธนาคารนี้เป็นทุนเบื้องต้น

การผันแปรตนเองเข้ามาสู่การผลิตภาคไม่เป็นทางการนี้ที่เรียกร้องให้ต้องทำงานตลอดเวลาได้ทำให้ความรู้สึกผูกพันกับชุมชนแบบเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรมลดลง ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆถูกลดทอนให้เหลือเพียง “ ความสนุกสนาน” เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต⁶⁵ ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกอันใด และไม่ใช่เรื่องที่ควรจะ “พุ่มพาย” เพื่อให้รักษา “มรดกเก่า” เอาไว้ โดยที่ผู้ที่ชอบแสดงออกซึ่งอาการ “พุ่มพาย” นั้นมักจะเป็นชนชั้นกลางที่ไม่ค่อยรู้เรื่องราวอะไรนัก

ด้วยเหตุที่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนและตอนล่างได้ให้เกิดการขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ คนกลุ่มใหม่นี้เริ่มเกาะกลุ่มแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันมากขึ้นถี่ขึ้นและได้กลายมาเป็นกลุ่มทางการเมืองที่สำคัญขึ้นมา⁶⁶

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็มีผลกระทบต่อการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนท้องถิ่นอย่างมาก จะพบว่าการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นปกครองตนเองมากขึ้น อันได้แก่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นั้นมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มคน ดังจะพบว่ากลุ่มคนที่ขึ้นมาใช้อำนาจใน อบต.นั้นส่วนใหญ่จะต้องประกอบธุรกิจที่สัมพันธ์อยู่กับการรับเหมา ซึ่งจะต้องใช้แรงงานคน และกลุ่มคนเหล่านี้ก็จะสามารถสร้างระบบอุปถัมภ์แบบใหม่กับคนในชุมชนผ่านการจ้างงานซึ่งส่งผลต่อการได้รับคะแนนเสียง⁶⁷

⁶⁵ ลาวลย์ ถาพันธ์ อ่างแล้ว

⁶⁶ โปรดดูในภาคผนวก ๒

⁶⁷ โปรดดู รัตติกาล หินแก้ว ความเปลี่ยนแปลงของการเมืองท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน (พ.ศ.๒๕๓๓-ปัจจุบัน) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๑. นำเสียดายที่โครงการขุดวิจัยท้องถิ่นไม่ได้ตั้งคำถามในเรื่องการเมืองท้องถิ่นไว้ตั้งแต่ต้น จึงทำให้มองไม่เห็นของพลวัตรทางประวัติศาสตร์ด้านการเมือง

ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในช่วงสิบปีหลังนี้มีความสำคัญอย่างมากที่ทั้งชุมชนเองและสังคมโดยรวมควรจะต้องทำความเข้าใจ เพราะรากฐานสิบปีนี่เองจะเป็นพลังกำหนดอนาคตของสังคมภาคเหนือและสังคมไทยโดยรวม

๔.

บทสรุป

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเป็นงานที่ยากลำบากมากกว่างานวิจัยอื่น ๆ หลายเท่า เพราะเป็นการทำงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนความคิดของคนเกี่ยวกับ “ความรู้” และที่ยากลำบากมากกว่าก็คือการเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับ “ความรู้ประวัติศาสตร์”

แต่ภายหลังจากการทำงานของนักวิจัยในโครงการที่ต้องยอมรับว่ามีความขยันและอดทน ทั้งต่อการเดินทางและการพูดคุย ก็พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการคิดของผู้เข้าร่วมวิจัยหลายประการที่น่าทึ่ง ที่สำคัญ การทำงานยววิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือได้ทำให้เกิดการทำงานหาความรู้ร่วมกันของหลายฝ่าย ผู้เข้าร่วมวิจัยทุกฝ่ายได้แสดงออกมาให้เห็นถึงพลังและศักยภาพที่เคยถูกซ่อนเร้นไว้ด้วยวิธีคิดแบบไม่ใช่ความรู้ของวงการศึกษาของสังคมไทย

การเปลี่ยนความหมายของความทรงจำกับประวัติศาสตร์จนทำให้เกิดความทรงจำร่วมกันชุดใหม่ของชุมชนเป็นผลงานที่น่าพึงพอใจ แม้ว่าอาจจะไม่ได้ตั้งใจผู้วิจัยหลัก แต่ก็เป็นิมิตหมายที่ดีสำหรับการเริ่มต้นแสวงหาความรู้กันอย่างแท้จริง

ภาพรวมประวัติศาสตร์ที่ได้พยายามสังเคราะห์ขึ้นมา ยังไม่สมบูรณ์อย่างแน่นอน แต่ก็มองเห็นว่ากรอบความเข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นจะเดินต่อไปอย่างไร

บทสรุปท้ายสุดนี้ ก็คือ ในวันที่สังคมไทยมีดมืด ประวัติศาสตร์เท่านั้นที่จะเป็นแสงส่องสว่างหาทางออกให้สังคมไทย แม้ว่าวันนี้ คนชั้นนำอาจจะมองไม่เห็น แต่หวังใจไว้ว่าเขาจะมองเห็นในวันข้างหน้า หากเขายังมองไม่เห็นความหมายของประวัติศาสตร์ไม่พยายามเข้าใจประวัติศาสตร์ ก็คงต้องบอกพวกเขาว่าเสียใจด้วย

ภาคผนวก ๑

การขยายตัวของรัฐผ่านระบบราชการ

นับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติใน พ.ศ.๒๕๐๑ เป็นต้นมา การขยายตัวของระบบราชการเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว บทบาทในการควบคุมและให้บริการของหน่วยงานราชการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ได้เข้าไปมีบทบาทต่อมิติต่าง ๆ ในชีวิตของคนทั่วประเทศโดยตรงหรือโดยอ้อม สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนจากภารกิจของหน่วยราชการที่แบ่งออกได้เป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้⁶⁸

1. กลุ่มความมั่นคงและกระบวนการยุติธรรม มีภารกิจในการป้องกันเอกราชและอธิปไตยของประเทศ ภารกิจที่ดำเนินการเกี่ยวกับการป้องกันปราบปราม และรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน การส่งเสริม ควบคุม ดูแลประชาชน เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย และภารกิจตามกระบวนการทางกฎหมาย เช่น การสืบสวน

⁶⁸ เป็นการจัดแบ่งกลุ่มโดยฝ่ายเลขานุการ คณะที่ปรึกษาราชการฝ่ายบริหาร ลงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2534 โปรดดูรายละเอียดใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, หน้า 187-219.

สอบสวน ฟ้องคดี พิพากษาคัดสิน อุทธรณ์ ร้องทุกข์ และบังคับคดีระหว่างรัฐกับประชาชน ประชาชนกับประชาชน และรัฐกับข้าราชการ ตลอดจนการราชทัณฑ์ หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงานข้าหลวงแห่งชาติ สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ กรมตำรวจ (ปัจจุบันคือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ) กรมราชทัณฑ์ กรมอัยการ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ฯลฯ

2. **กลุ่มการบริหาร** มีภารกิจเกี่ยวกับงานช่วยอำนวยความสะดวกในการบริหารราชการแผ่นดินแก่รัฐบาล การกำหนดนโยบายและแผนงานของรัฐบาล การจัดสรรและควบคุมทรัพยากรในการบริหาร ทั้งในการจัดหางบประมาณ การจัดทำแผนปฏิบัติการ การบริหารงานบุคคล การวางกฎระเบียบต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และที่เกี่ยวกับส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงานงบประมาณ กรมบัญชีกลาง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม กรมการปกครอง สำนักนโยบายและแผนมหาดไทย ฯลฯ

3. **กลุ่มการคลังและเศรษฐกิจ** มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายการเงิน การคลังและเศรษฐกิจของประเทศ การจัดเก็บภาษีอากร การบริหารการเงินและผลประโยชน์ของรัฐ การกำหนดนโยบาย ส่งเสริม กำกับเกี่ยวกับการพาณิชย์ทั้งภายในและระหว่างประเทศ และการกำหนดนโยบาย ส่งเสริม กำกับเกี่ยวกับการอุตสาหกรรม หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กรมธนารักษ์ กรมบัญชีกลาง กรมศุลกากร กรมสรรพสามิต กรมสรรพากร กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กรมการค้าต่างประเทศ กรมการค้าภายใน กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมทรัพยากรธรณี กรมโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ

4. **กลุ่มกิจการต่างประเทศ** มีภารกิจเกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศในด้านต่าง ๆ และการคุ้มครอง ดูแล ตลอดจนรักษาผลประโยชน์ของคนไทยในต่างประเทศ หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมวิเทศสหการ กรมเศรษฐกิจ กรมส่งเสริมสินค้าออก กรมแรงงาน ฯลฯ

5. **กลุ่มพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิต** มีภารกิจเกี่ยวกับการศึกษา การพัฒนาฝีมือแรงงาน การกีฬา การสาธารณสุข การส่งเสริมและการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และศิลปกรรมของชาติ การประกันสังคม และการจัดสวัสดิการสังคม หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมทุกระกรมในกระทรวงศึกษาธิการ กรมแรงงาน กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม กรมการแพทย์ กรมป้องกันโรคติดต่อ กรมอนามัย ฯลฯ

6. **กลุ่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** มีภารกิจเกี่ยวกับการควบคุม ดูแล จัดการ และ ดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ การออกเอกสารสิทธิ์ การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมที่ดิน กรมป่าไม้ สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อ การเกษตร กรมโรงงานอุตสาหกรรม สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฯลฯ

7. **กลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** มีภารกิจเกี่ยวกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อประโยชน์ในด้านเกษตร อุตสาหกรรม และการผลิตสินค้าต่าง ๆ หน่วยงานราชการที่มีภารกิจ ดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กรมประมง กรมชลประทาน กรม วิทยาศาสตร์ กรมการแพทย์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ฯลฯ

8. **กลุ่มโครงสร้างพื้นฐานและพลังงาน** มีภารกิจเกี่ยวกับการสร้าง การดูแล การใช้ประโยชน์ จากการคมนาคมทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ การไปรษณีย์ การโทรคมนาคม การอุดมศึกษา การพลังงาน หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ กรมโยธาธิการ กรมทางหลวง กรมการ ขนส่งทางบก กรมเจ้าท่า สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี กรมการบินพาณิชย์ กรมไปรษณีย์โทรเลข สำนักงานพลังงานแห่งชาติ กรมทะเบียนการค้า ฯลฯ

9. **กลุ่มพัฒนาชนบท ชุมชน และเมือง** มีภารกิจที่เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และ ปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในชนบท และชุมชนที่ด้อยโอกาสต่าง ๆ การ พัฒนาและปรับปรุงชุมชนแออัด การดูแลคนพลัดถิ่น การวางผังพัฒนาเมือง การจัดระบบจราจรใน เมือง หน่วยงานราชการที่มีภารกิจดังกล่าวนี้ ได้แก่ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท สำนักผังเมือง กรมประชาสงเคราะห์ กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ ฯลฯ

หน่วยงานราชการทั้งหลายที่กล่าวข้างต้นนี้ ล้วนแต่ขึ้นตรงต่อกระทรวงต่าง ๆ ในส่วนกลาง เมื่อภารกิจของหน่วยงานราชการเหล่านี้ครอบคลุมไปถึงเมืองและชนบททั่วประเทศ หรือส่งผล กระทบโดยตรงหรือโดยอ้อมต่อเมืองและชนบท จึงทำให้อำนาจรัฐจากส่วนกลางครอบคลุมไป ยังทุกมิติของชีวิตคนในเมืองและชนบท และเปลี่ยนวิถีชีวิตรวมทั้งการใช้ทรัพยากรของคนทั่วประเทศ อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง

ภาคผนวก ๒

พลั้งสีแดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ
อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ความรู้ทางสังคม ศาสตร์-มนุษยศาสตร์ จะต้องตอบหรืออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ให้แก่สังคมได้ หากความรู้ทางสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ ไม่สามารถตอบคำถามปรากฏการณ์ทางสังคมหรือตอบแบบมั่งง่าย ก็ไร้ค่าไร้ความหมายที่จะดำรงอยู่ในสังคม

ในฐานะที่ผมหาकिनอยู่กับความรู้สังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ ผมจึงขอตั้งคำถามเพื่อให้เราทั้งหลายได้ร่วมกันหาคำตอบให้แก่สังคมไทยครับ

คำถามที่ผมคิดว่าสำคัญมากในช่วงเวลานี้ ได้แก่ การเข้าการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงเกิดขึ้นเพราะอะไร และ เกิดขึ้นได้อย่างไร แน่นอนว่า การเกิดขึ้น บทบาท และการดำรงอยู่ของกลุ่มเสื้อเหลืองก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน หากแต่บทบาทของกลุ่มเสื้อเหลืองน่าจะแผ่ลงไปในช่วงนี้ จึงขอยกยอเอาไว้เป็นคำถามที่สำคัญรองลงมาครับ

ก่อนที่จะลองตอบว่าการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเสื้อแดง เกิดขึ้นเพราะอะไร ผมขออธิบายเท่าความกลับไปยังความเป็นคนเสื้อแดงก่อนนะครับ (ซึ่งผมได้เคยกล่าวไว้บ้างแล้วในหลายบทความก่อนหน้านี้ ขอภัยที่เขียนซ้ำบ้าง) กล่าวคือ คนเสื้อแดงเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตเชิงพาณิชย์ ขยายตัวเข้าไปสู่ภาคการเกษตรและคิงดูด ให้คนในภาคเกษตรกรรมได้เปลี่ยนแปลงตนเองมาสู่การทำงานนอกภาคการเกษตรมากขึ้นๆ และช่องทางที่คนกลุ่มนี้เข้ามาได้มากที่สุด ได้แก่ การผลิตภาคไม่เป็นทางการ

การขยายตัวของการผลิตภาคไม่เป็นทางการได้เชื่อมต่อและเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทไปอย่างสิ้นเชิง คนในพื้นที่ชนบทได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมือง ความเป็นเมืองและชนบทละลายและพร่ามัวไม่ชัดเจนอย่างเดิมอีกต่อไป (จึงไม่น่าแปลกใจที่อาจารย์ชาญวิทย์ได้เสนอว่ากลุ่มเสื้อแดงไม่ใช่คนภูธรแล้ว)

รายได้จากการผลิตไม่เป็นทางการนี้ กลายเป็นหลักในการดำรงชีวิตแทนการทำนาหรือทำเกษตรกรรมรูปแบบอื่นๆ การทำงานในภาคเกษตรกรรม อาทิเช่น การทำนากลายเป็นเพียงหลังพิงให้แก่ครอบครัวเท่านั้น คนขับแท็กซี่หลายท่านได้บอกตรงกันว่าการทำนาสมัยนี้ง่ายกว่าสมัยก่อนมาก พวกเขาหาเงินสดจากการขับรถแท็กซี่แล้วไปเป็น "ผู้จัดการนา" ลักหนึ่งอาทิตย์ก็เรียบร้อยแล้ว และข้าวที่ได้ก็เป็นเพียงหลักประกันพื้นฐานสำหรับครอบครัวที่ยังอยากจะเก็บ ข้าว

เอาไว้มันตัวเอง แต่ส่วนมากแล้ว ก็มักจะขายเอาเงินสดทันที (รถเกี่ยวข้าวจะเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ใส่กระสอบส่งไปสู่โรงสีทันที) แล้วซื้อข้าวสารกินจากร้านค้าในหมู่บ้าน

การขายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้ เป็นการสร้างสรรค์ที่สำคัญและยิ่งใหญ่มาก อันเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของกลุ่มคน ที่ไม่ได้รับโอกาสต่างๆ จากรัฐ การสร้างสรรค์ที่มุ่งเพียง เพื่อที่จะอยู่รอดให้ได้ นี่กลายมาเป็นช่องทางที่ สำคัญของคนจำนวนมากในสังคมไทย เท่าที่ นักวิชาการคาดการณ์ไว้น่าจะอยู่ประมาณร้อยละหกสิบห้าของกำลังแรงงาน ทั้งหมด

กลุ่มคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการที่ขยายตัวมากขึ้นๆ ได้รับานิสงค์โดยตรงจาก นโยบายประชานิยมจากรัฐบาลทักษิณ ซึ่งคุณสมบัติของอดีตนายกรัฐมนตรีท่านหนึ่ง ได้แก่ คุณพัน ศักดิ์ วิญญรัตน์ ได้ใช้ความคิดจากหนังสือเรื่อง The Other Path : The Invisible Revolution in the Third World ของ Hernado de Soto ซึ่งเน้นการทำความเข้าใจในความหมายและความสำคัญ ของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ นี้มาใช้เป็นฐานในการสร้างนโยบายประชานิยม ไม่ว่าจะเป็น นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน การเจาะเข้าสู่กลุ่มที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ อาทิเช่น การ คมนาคมไม่เป็นทางการ (วินมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น) รวมถึงการขยายพื้นที่ให้แก่การผลิตไม่เป็น ทางการ อาทิเช่น การสร้างตลาดภายในให้แก่สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

การที่รัฐได้เปิดโอกาสให้แก่คนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เอง จึงทำให้คนจำนวน มากที่สังกัดอยู่ในภาคการผลิตนี้ชื่นชมนโยบายเหล่านี้อย่างยิ่ง (ผมอยากให้คนในรัฐบาลอ่าน หนังสือที่เกี่ยวข้องกับการผลิตไม่เป็นทางการให้ มากกว่านี้ จะได้คิดอะไรได้มากขึ้น หรืออย่างน้อย ก็ส่งคนไปคุยกับคุณพันศักดิ์ วิญญรัตน์ บ้างจะเป็นไร)

เมื่อเปลี่ยนมาสู่รัฐบาลคุณอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ แม้ว่าจะพยายามสานต่อนโยบายประชานิยม แต่คงเป็นเพราะไม่เข้าใจหัวใจของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ จึงทำให้ไม่สามารถเจาะเข้าไปใน แต่ละกลุ่มอาชีพได้ ผมรู้สึกว่รัฐบาลนี้ยังมองสังคมไทยแบบเดิมที่คนส่วนใหญ่ยังเป็นชาวนา ส่วน การทำงานนอกภาคเกษตรนั้นเป็นเพียงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว (ซึ่งหากเป็นอย่างที่ผมรู้สึก ก็คง ต้องโทษบรรดานักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนที่แวดล้อมรัฐบาลว่าเขมามาก)

ผมได้มีโอกาสเสวนาร่วมกับผู้นำทางเศรษฐกิจท่านหนึ่ง ที่ได้ร่วมสร้างรัฐธรรมนูญฉบับ 2550 ท่านอธิบายแก้ตัวให้แก่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ทำนองว่าในกระบวนการร่างได้พบปะชาวบ้าน มากมาย แม้ว่าผมยอมรับว่าท่านได้พบประชาชนจริง แต่ผมรู้สึกว่าการพบปะชาวบ้านของกลุ่มผู้ร่าง

รัฐธรรมนูญนั้นเป็นการพบปะชาวบ้านเพียงกลุ่มเดียว คือ กลุ่มที่มีนักพัฒนาเอกชนสายพีบีเอก และสาย กป.อพช. (พิภพ ธงไชย บำรุง บุญปัญญา ฯลฯ) ดังจะเห็นได้ว่าคนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มักจะเป็นคนจากสายนี้ ซึ่งชาวบ้านของปัญญาชนกลุ่มนี้มีอยู่น้อยมาก ถ้าเทียบกับสัดส่วนชาวบ้านที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ

แม้ว่าปัญญาชนกลุ่มนี้จะปรารถนาดีต่อชาวบ้าน แต่กระบวนทัศน์ของเขาก้าวไม่ทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ผมเองมีเพื่อนอยู่กลุ่มนี้มากมายทุกภาค แต่หลังจากพยายามทะเลาะกับเพื่อนเพื่อให้เพื่อนมองสังคมไทยให้ดีขึ้น (ไม่จำเป็นต้องมองอย่างผมหรอก แต่มองให้ออกนอกกรอบเดิมหน่อย) ก็ทำให้ไม่ถูกเชิญไปอภิปรายร่วมด้วยเลย (ด้วยข้อหาว่าทำที่ไม่เป็นมิตร: คำกล่าวนี้มาจากพี่ชัชของน้องๆ ภาคเหนือครับ ฮา)

การที่ผู้นำในรัฐบาลและปัญญาชนในสังคมไทยไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของ สังคมจริงๆ จึงยังทำให้คนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการรู้สึกที่ตนเองถูกปิดกั้นโอกาสในการเลื่อนฐานะ (รัฐบาลไม่ชอบคำว่า "ชนชั้น" ผมไม่ใช้ในตอนนี้ก็ได้) และทำให้ขัดเคืองมากขึ้น เมื่อตลาดภายในไม่ขยายตัวอันเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจภาคทางการชวนเซ

คำตอบเบื้องต้นในเรื่องที่มาจากกลุ่มคนเสื้อแดง ก็คือ การขยายตัวของคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการที่มีจำนวนมหาศาล และคนกลุ่มนี้กำลังประสบโอกาสในการเลื่อนฐานะ แต่ถูกทำให้รู้สึกที่โอกาสนั้นถูกปิดตายไปภายใต้รัฐบาลนี้

ความรู้สึกคับข้องใจและเจ็บปวดที่โอกาสของตนถูกปิดเช่นนี้ จึงเป็นช่องทางให้การแพร่ขยายของความคิดเรื่อง "อำมาตย์กับไพร่" สะพัดไปได้อย่างกว้างขวาง และกลายเป็นคำกล่าวที่สรุปยกระดับต้นเหตุของการปิดโอกาสชีวิตของตนได้ชัดเจน สำหรับความรู้สึกของพวกเขา

คำถามต่อไป ได้แก่ การเคลื่อนไหวของกลุ่มเสื้อแดงมาได้อย่างไร เอาไว้คราวหน้าครับ

พลั้งสี่แดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ ๒

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

คราวที่แล้ว ได้กล่าวว่ากลุ่มคนสี่แดงมีที่มาจากไหนหรืออยู่ตำแหน่งแห่งที่ในระบบเศรษฐกิจอย่างไร ซึ่งผมอธิบายไว้ว่ากลุ่มคนสี่แดงเป็นกลุ่มที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการซึ่งต่างกับข้อใจจากความรู้สึกว่าคุณูปการในการเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจจากรัฐบาล

คำถามต่อมา คือ แล้วพวกเขาเข้ามาสร้างการเคลื่อนไหวทางการเมืองใหญ่ได้อย่างไร

คำตอบทั่วไปของปัญญาชนคนชั้นกลางในเมืองมักจะออกมาในรูปของคนพวกนี้ถูกจ้างมา คนพวกนี้ตกอยู่ในวังวนระบบอุปถัมภ์หรือนโยบายประชานิยมจนมองไม่เห็นความเลวของอดีต นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร

คำตอบเหล่านี้ แม้ว่าอาจจะทำให้คนจำนวนไม่น้อยรู้สึกทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ได้ระดับหนึ่ง แต่ในความเป็นจริงแล้ว กรอบการอธิบายเช่นนี้กลับมองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งพอที่จะทำให้เกิดแรงผลักดันทางปัญญาให้เกิดการปรับตัวของสังคมไทยเพียงพอ

กลุ่มคนสี่แดงส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้หญิงอายุกลางคนขึ้นไป ผู้หญิงกลุ่มนี้คือคนที่ต้องดูแลเศรษฐกิจของครอบครัวตามวัฒนธรรมไทย ดังนั้น การดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง การเมืองของคนสี่แดงจึงเป็นการเมืองของผู้หญิงในภาคการผลิตไม่เป็นทางการโดยแท้

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงไทยถูกวัฒนธรรมสร้างให้เป็นผู้ดูแลภายในครอบครัวเป็นหลัก ส่วนผู้ชายในวัฒนธรรมถูกคาดหวังให้เป็นผู้ที่ต้องออกไปข้างนอกเพื่อแสวงหาเกียรติยศและศักดิ์ศรี ดังนั้นสิ่งที่ต้องตอบให้ได้ก็คือ อะไรเป็นความเปลี่ยนแปลงพื้นฐานให้ผู้หญิงกลุ่มนี้ออกมาเคลื่อนไหวอยู่ข้างนอกครอบครัวเช่นนี้

การขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะและความสัมพันธ์ระหว่างงานภายนอกกับงานภายในครอบครัว โดยการผลิตไม่เป็นทางการทำให้เส้นแบ่งระหว่างงานนอกกับภายในครอบครัวพร่ามัวและไม่แบ่งแยกกันอย่างชัดเจนอีกต่อไป เพราะฐานการผลิตกลับอยู่ในครัวเรือนมากกว่าอยู่ข้างนอก ความรู้ความชำนาญที่ใช้ในการผลิตก็ประยุกต์มาจากงานของผู้หญิงในครอบครัวแบบเดิมมาสู่ตลาดที่กว้างขวางขึ้น

นอกเหนือไปจากความเปลี่ยนแปลงของความเป็นผู้หญิงในการผลิตไม่เป็นทางการ การขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการได้ทำให้เกิดพื้นที่ทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ของผู้หญิงและนำมาสู่การจัดตั้งทางสังคมของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ

การขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการได้ทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ของผู้หญิง ความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการผลิตไม่เป็นทางการทำให้ผู้หญิงจำนวนมากต้องถกसानความสัมพันธ์ทางสังคมกันใหม่ จากเดิมที่อาจจะจำกัดตนอยู่ในละแวกบ้านที่เปิดกว้างขวางมากขึ้น ตัวอย่างเช่น แม่ค้าในตลาดนัดก็ได้สร้างเครือข่ายของแม่ค้าที่จะทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับการค้าขายในแต่ละตลาดกระจายไปสู่กัน รวมทั้งการสร้างความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันระหว่างแม่ค้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการจองพื้นที่ในตลาดนัด การฝากร้านของตนเองในบางช่วงเวลา

เครือข่ายของการผลิตไม่เป็นทางการนั้นเอื้ออำนวยให้แต่ละคนสามารถปรับตัวได้รวดเร็วตามสถานการณ์ตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะการผลิตไม่เป็นทางการนั้นอ่อนไหวต่อความต้องการในตลาดสูงมาก ประกอบกับทุนที่จะต้องลงไปในการผลิตนั้นมีไม่มากนัก จึงต้องการการปรับตัวที่รวดเร็วและยืดหยุ่น เพราะไม่สามารถรองรับการขาดทุนได้อย่างต่อเนื่องหลายวัน

เครือข่ายของภาคการผลิตไม่เป็นทางการที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นจึงเหนียวแน่นและมีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันมาก เพราะเป็นเสมือนฐานที่สำคัญของการอยู่รอดของกลุ่มตน รวมทั้งเครือข่ายเช่นนี้จะระดมออกมาต่อสู้กับรัฐในบางกรณีด้วย เช่น รวมกันเพื่อต่อสู้กับตำรวจเทศกิจที่ไล่จับกลุ่มตนเอง เป็นต้น

หากพิจารณากันอย่างจริงจังแล้ว เครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจเช่นนี้ก็เหมือนองค์กรทางธุรกิจเช่นเดียวกันกับสมาคมธนาคารพาณิชย์ หอการค้าไทย หอการค้าจังหวัด ฯลฯ เพียงแต่ว่ารัฐไม่เคยเข้าไปมีบทบาทสนับสนุนอะไร มิหนำซ้ำรัฐยังคอยรังเกียจเป็นครั้งเป็นคราวเรื่อยมา

ช่วงเวลายี่สิบปีของการขยายตัวของการผลิตไม่เป็นทางการนี้ ได้ทำให้เครือข่ายทางสังคม เศรษฐกิจภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เข้มแข็งมากขึ้น จนทำให้กลายเป็นเสมือนการจัดตั้งทาง สังคมของกลุ่มคนที่ทำงานอยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ

การจัดตั้งทางสังคมหมายความว่าคนทั้งหมดได้สร้างระบบที่ทำให้เข้าใจและหมายรู้ได้ว่า ตนเองอยู่ในกลุ่มทางสังคมกลุ่มเดียวกันนี้ ลองนึกถึงคนชั้นกลางที่เข้าร่วมอยู่ในสมาคมต่างๆ เป็น ระยะเวลาต่างๆ ทุกคนก็จะเข้าใจและหมายรู้ได้ว่าตนเองอยู่ตรงจุดไหนของสังคม (ภาษาวิชาการ สมัยใหม่มักจะเรียกลักษณะหมายรู้ของการอยู่ในองค์กรจัดตั้งเช่นนี้ว่า “อัตลักษณ์” ซึ่งม ีความหมายว่ากลุ่มของตนคือใคร และสังคมทั่วไปก็รับรู้ว่าคุณคือใคร ซึ่งการจะรับรู้เช่นนี้ได้ก็ต้อง ผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมกันมายาวนานพอสมควร)

เครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจของภาคการผลิตไม่เป็นทางการได้ก่อให้เกิดการจัดตั้งทาง สังคมของคนกลุ่มใหม่ที่มีระบบการสื่อสารกันระหว่างกันอย่างมีประสิทธิภาพมาโดยตลอด ไม่ว่าจะ เป็นระบบปากต่อปากหรือการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น

ที่สำคัญ การจัดตั้งทางสังคมของเครือข่ายการผลิตไม่เป็นทางการนั้น ทำให้คนในเครือข่าย ได้เริ่มมองเชื่อมตนเองในฐานะปัจเจกบุคคลเข้ากับจินตนาการสังคมที่กว้างไกลมากขึ้น การพูดคุย กันถึงส่วนรวม (หรือสังคมในความหมายทางวิชาการ) กลายเป็นเรื่องปกติมากขึ้น จากเดิมที่เน้น เพียงเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องในครอบครัวตนเอง (ไม่ได้หมายความว่าคนนั้นหาตัวจะหมดไปนะ ครับ แต่มีความหมายน้อยกว่าหรืออาจจะสนุกน้อยกว่าการพูดคุยกันถึงส่วนรวมหรือการนิเทศเมื่ ้นๆ ของคนสาธารณะ)

ความเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ของผู้หญิงและการจัดตั้งทางสังคม ของภาคการผลิตไม่เป็นทางการได้กลายเป็นฐานของการรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อนทางการเมือง ซึ่ง สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากฐานของการรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อนทางการเมืองแล้ว เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอธิบายอีก ด้วยว่าปัจจัยอะไรเป็นการจุดประเด็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้ ของอนุญาโตคราบน้ำวนะครับ

พลังสีแดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ ๓

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

คราวก่อนหน้านี้ ผมได้พูดถึงความเปลี่ยนแปลงของการทำมาหากินในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ ที่ส่งผลทำให้คนจำนวนไม่น้อยเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตวิธีรู้สึกที่มีตัวตนของตนเอง โดยได้เชื่อมต่อตนเองเข้ากับสังคมที่กว้างขวางขึ้น พร้อมกับได้ก่อสร้างองค์กรเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการขึ้นมา ซึ่งเป็นไปโดยอัตโนมัติ เพื่อเอื้อให้การผลิตไม่เป็นทางการนั้นดำเนินไปอย่างดีที่สุด

ที่กล่าวมาทั้งหมด ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานของกลุ่มการผลิตภาคไม่เป็นทางการ ที่ได้สร้างสมขึ้นมาอย่างยาวนานในช่วงสิบปีที่ผ่านมา แต่ปัญหา ก็คือ คนกลุ่มนี้ได้เข้ามาสู่การเคลื่อนไหวการเมืองครั้งใหญ่ได้อย่างไร อะไรเป็นพลังในการจุกจุกชวนให้เกิดการปะทุขึ้นมาได้ใหญ่โตขนาดนี้

ผมคิดว่าประเด็นแรกสุดที่ต้องทำความเข้าใจ ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงของการเป็นพลเมืองที่ไม่กระตือรือร้นมาสู่การเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (Passive Citizenship to Active Citizenship)

การเชื่อมต่อตนเองเข้ากับสังคมที่กว้างขวาง ได้ทำให้คนในภาคการผลิตไม่เป็นการเริ่มตระหนักถึงความเป็นพลเมืองในรัฐไทยมากขึ้น เพราะชีวิตการทำมาหากินได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐมากกว่าเดิม อาทิเช่น สถานที่วางขายของ การเคลื่อนย้าย และขนส่งสินค้า ฯลฯ

การก่อตัวของความสำนึกพลเมืองในระยะแรก แม้ว่าจะยังคงอยู่ในลักษณะของสำนึกพลเมืองที่ไม่กระตือรือร้น กล่าวคือ ยังคงยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ไม่ได้เกาะกลุ่มกันถกเถียง หรือแสดงตนต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพตนเองแต่อย่างใด แต่ขณะเดียวกัน การขยายพื้นที่การดำรงอยู่ร่วมกับสังคมที่เพิ่มมากขึ้น ก็นำมาสู่การเริ่มต้นสำนึกถึงความเท่าเทียมกัน ในความเป็นพลเมืองภายใต้ความแตกต่างระหว่างชนชั้นมากขึ้นตามไปด้วย

ความสำนึกเช่นนี้ปรากฏชัดเจนในชีวิตประจำวันที่พวกเขาและเขาต้องพบปะกับลูกค้านั้นชั้นกลางที่แสดงตนเองว่าอยู่คนละพวกหรือคนละชั้นกับเธอ การโอภาปราศรัยระหว่างลูกค้านั้นกับแม่ค้าไม่ได้เป็นไปในระนาบเดียวกัน การใช้สรรพนามเรียกอย่างนับญาติไม่ใช่เรื่องปกติที่จะใช้กันได้ ขณะเดียวกัน ลูกค้านั้นก็แสดงความเหนือกว่ากว่าเสมอมา

ตัวอย่างที่ชัดเจนมากกว่าเพียงแต่อาจจะไม่ตรงกับประสบการณ์การค้าในภาคการผลิตนอกระบบนัก ก็คือ การแบ่งชนชั้นระหว่างข้าราชการชั้นประทวนกับข้าราชการชั้นสัญญาบัตร ซึ่งเป็นเรื่องดำเนินมาอย่างปกติยาวนาน ทุกคนยอมรับความแตกต่างนี้ แต่ในปัจจุบัน เมื่อเกิดสำนึกในพลเมืองที่เท่าเทียมกันเกิดขึ้น จึงทำให้รู้สึกถึงความแตกต่างทางสถานะและชนชั้นนี้ชัดเจนมากขึ้น

จนไม่น่าแปลกใจหากข้าราชการชั้นประทวน จะเข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวเสื้อแดงนี้มากมาย เพราะที่สำคัญ ก็คือ ภรรยาของข้าราชการชั้นประทวนซึ่งโดยมากแล้วจะเป็นผู้ประกอบการในภาคการผลิตไม่เป็นการจะเป็นผู้ที่มีความสำนึกเช่นนี้สูงกว่าสามี และมักจะเป็นผู้กระตุ้นเร้าให้สามีรู้สึกถึงความแตกต่างนี้ และเมื่อภรรยาเป็นปัจจัยกระตุ้นเช่นนี้ มีหรือสามีไทยจะกล้าปฏิเสธได้

ความแตกต่างทางชนชั้นที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันเช่นนี้ ได้กลายมาเป็นความคับข้องใจฝังอยู่ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด และเมื่อเกิดเหตุการณ์หรือเกิดการจุดประเด็นใดก็ตามที่เกี่ยวข้องอยู่กับความแตกต่างทางชนชั้นเช่นนี้ ก็จะสามารถกลายเป็นเชื้อไฟจุดเอาความคับข้องใจให้ปะทุมาโดยง่าย ลองนึกถึงปฏิกิริยาของผู้คนตอนนายหนูแฮมที่ขับรถชนคนจนตาย หรือจะย้อนไปไกลหน่อย อาทิเช่น คำว่า "สินค้าเบกะดิน" ได้ทำให้กลุ่มพลังธรรมชนะเลือกตั้งมาอย่างท่วมท้น

ในช่วงแรกของความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นหลังการรัฐประหาร ฝ่ายเสื้อแดงรุ่นแรกๆ ซึ่งเป็นปัญญาชนได้พยายามเคลื่อนไหวด้วยประเด็นของประชาธิปไตย ซึ่งก็ได้ผลกระทบคนได้ไม่มากนัก แต่ภายหลังมาเมื่อกลุ่มนักการเมืองเสื้อแดงที่มาจากสมาชิกสภาแบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งไม่ได้มีฐานเสียงระบบอุปถัมภ์แบบสมาชิกสภาแบบเขตพื้นที่ นักการเมืองกลุ่มนี้น่าจะมีความรู้สึกสอพลอ หรืออย่างน้อยน่าจะมีความรู้สึกร่วมกับคนที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ การเคลื่อนไหวทางการเมือง จึงได้เปลี่ยนแปลงจากการรณรงค์ประเด็นประชาธิปไตยแบบชนชั้นกลาง มาสู่การสร้างชุดคำอธิบายการเคลื่อนไหวการเมืองประชาธิปไตยแบบเน้นความแตกต่างทางชนชั้น ซึ่งได้แก่ "อำมาตย์-ไพร่"

พลังดึงดูดและแรงผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มออกมาสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างเร้าร้อนและรุนแรงเช่นนี้ จึงไม่ใช่แค่ประเด็นของอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร เท่านั้น แม้ว่าพวกเขาจะรอลีลาของอดีตนายกรัฐมนตรีทุกคืน แต่ลึกลงไปนั้นเป็นประเด็นของความคับข้องใจที่ฝังอยู่ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดมานับนาน

หากอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ มีโอกาสกลับมาสู่การเมืองจริงๆ (ซึ่งผมคิดและพูดมานานแล้วว่าไม่มีทางเป็นไปได้) การบริหารงานแบบทักษิณ ก็จะทำให้คนกลุ่มนี้หันหลังให้แก่เขาในเวลา

ดังนั้น ไม่ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งนี้จะจบลงอย่างไร รัฐบาลที่จะเข้ามามีอำนาจต่อไปจำเป็นต้องคิดในประเด็นความแตกต่างทางชนชั้นนี้ให้มาก เพราะไม่ใช่เพียงแค่การช่วยเหลือทางด้านการกระจายรายได้เท่านั้น หากแต่ต้องทำความเข้าใจในเรื่องที่ลึกลงไปในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของสังคมเลยทีเดียว

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการกับการเมืองไทย

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

การขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมาได้ทำให้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ในภาคการผลิตนี้มีมากขึ้นมาก และกลายเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญยิ่งขึ้น ความสนใจในพลังของคนกลุ่มนี้เริ่มขึ้นไม่นานมานี้ โดยเริ่มจากทีมที่ปรึกษาของอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ที่มองเห็นและได้ใช้ประโยชน์อย่างจริงจังจากคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย ดังที่เราเห็นว่าการใช้ประโยชน์จากคนในภาคการผลิตนี้มีผลอย่างมากในเรื่องคะแนนเสียงและการเคลื่อนไหวการเมืองบนท้องถนน

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการนั้นแบ่งได้ออกเป็นสามลักษณะ ได้แก่ การคมนาคมไม่เป็นทางการ การค้าขายไม่เป็นทางการและบ้านเรือนไม่เป็นทางการ ซึ่งทั้งสามลักษณะนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะคนที่อยู่ในภาคการผลิตนี้โดยมากก็จะมีคนในครอบครัวหรือครอบครัวอยู่ในส่วนอื่นด้วย เช่น คนขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง มีเมียขายของหายแรงแผดถอย และครอบครัวของเขาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด

การรวมกลุ่มของคนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เหนียวแน่นกว่าคนชั้นกลางโดยทั่วไป เพราะหลักประกันความอยู่รอดขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ซึ่งมีทั้งการช่วยเหลือกันและการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งส่งผลชัดเจนในการลงคะแนนเสียงเพื่อเลือกตั้ง คะแนนเสียงของคนในภาคการผลิตนี้จะเป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจน นักการเมืองท้องถิ่นรู้ดีว่าการเลือกตั้งท้องถิ่นในเขตเมืองที่มีการดำรงอยู่ของภาคการผลิตไม่เป็นทางการมากนั้นจำเป็นต้องจับคนกลุ่มนี้ให้ได้เพราะเป็นฐานเสียงที่สำคัญ โดยมากแล้วนักการเมืองท้องถิ่นในเขตพื้นที่ที่จะจับที่ชุมชนแออัด (บ้านเรือนไม่เป็นทางการ) เป็นหลัก

นักการเมืองจะพยายามจับหัวใจของภาคการผลิตไม่เป็นทางการเมืองที่บ้านเรือนไม่เป็นทางการนี้ให้ได้ก่อน จากนั้นก็จะขยับไปจับหัวใจของอีกสองส่วนของภาคการผลิตก็จะทำให้ได้รับคะแนนเสียงที่เป็นกลุ่มก้อนและหนักแน่น รวมทั้งสามารที่จะขยาย “ความชื่นชอบ” ออกไปได้อย่างกว้างขวางผ่าน “ปาก” ของคนในภาคการผลิตนี้ที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนทั่วไปมากกว่าคนอาชีพที่เป็นทางการ อดีตนายกรัฐมนตรีจึงเริ่มด้วยโครงการบ้านเอื้ออาทร จากนั้นจึงมาสู่โครงการแท็กซี่เอื้ออาทรและการจัดการเรื่องวินมอเตอร์ไซด์

ด้วยความที่คนในภาคการผลิตนี้เป็นกลุ่มก้อนและดำรงชีวิตส่วนหนึ่งอยู่บนท้องถนน ดังนั้นการเคลื่อนไหวบนท้องถนนในยามที่ถูกระดม/ปลุกเร้าให้พิทักษ์นักการเมืองที่ตนรักจึงเป็นไปได้โดยง่าย และสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างหนักหน่วงด้วย สังคมไทยก็ได้เห็นพลังการเคลื่อนไหวนี้แล้วในกลางปีนี้

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการจึงมีน้ำหนักและความสำคัญทางด้านการเมืองมากขึ้น ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจอันใดที่เมื่อใกล้จะยุบสภาและเลือกตั้ง รัฐบาลนี้จึงเร่งคลอดนโยบายจับใจคนในภาคการผลิตนี้ออกมาและประกาศแรงทำให้ได้ภายในสามเดือนหกเดือนด้วย

แต่เราจำเป็นต้องคิดในเรื่องการขยายตัวของภาคการผลิตภาคไม่เป็นทางการนี้ให้ดี เพราะการขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการนั้นเป็นภาพสะท้อนความบกพร่องของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของบ้านเรา เราจะต้องไม่ยอมให้นโยบาย “ประชา (บางส่วน) นิยม” กลายเป็นนโยบายประจำเพื่อหล่อเลี้ยงคะแนนเสียงของนักการเมือง เพราะจะทำให้ความพิกลพิการของระบบสังคม-เศรษฐกิจไทยนั้นดำเนินต่อไป หากแต่จะต้องทำให้เกิดนโยบายที่ทำให้คนในภาคการผลิตนี้สามารถปรับตัวมีชีวิตที่ดีกว่า และก้าวพ้นเขตแดนของการผลิตไม่เป็นทางการนี้

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้จะขยายตัวอยู่ในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสูง เช่น กลุ่มประเทศในลาตินอเมริกา ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจนี้เกิดขึ้นจากโครงสร้างการผลิต(ที่เป็นทางการ)ล้มเหลวหลายประการ ที่สำคัญได้แก่ การจ้างงานมีน้อยและค่าแรงพื้นฐานต่ำ อันเป็นเหตุให้คนจำนวนมากหาทางอยู่รอดด้วยการทำงานในภาคไม่เป็นทางการ

รัฐที่อ้างความเหลื่อมล้ำเอาไว้ก็จะเป็นรัฐที่ไม่ได้ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของผู้คน และบีบให้ผู้คนออกมาสู่ภาคการผลิตไม่เป็นทางการเพื่อที่เขาเหล่านั้นจะมีทางรับผิดชอบตัวเองโดยที่รัฐไม่ต้องใช้งบประมาณในการดูแลพลเมืองของตน

ภาคการผลิตไม่เป็นทางการจึงเป็นดัชนีชี้ความล้มเหลวของรัฐและโครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สามารถจะดูแลพลเมืองของตนในฐานะ “ พลเมือง ” ได้

แน่นอนว่า ในวันนี้จำเป็นต้องมีนโยบายประชานิยมเพื่อที่จะทำให้คนกลุ่มใหญ่ของสังคมนี้สามารถอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีก่อน แต่จะต้องคิดถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่จะเปิดให้คนในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เลื่อนสถานะของตนมาสู่ผู้ประกอบการรายย่อยในระบบเศรษฐกิจเป็นทางการ

การแปลคำ “Populist Politics” ว่า “ประชานิยม” ได้ทำให้ความหมายในแง่ลบที่มองที่ว่าเป็นการหลอกลวงและมอมเมาประชาชนด้วยผลประโยชน์เฉพาะหน้า ที่แฝงอยู่ในภาษาอังกฤษนั้นหายไปแน่นอนแม้ว่าคำนี้ถูกผลิตขึ้นมาโดยนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและนักการเมืองในประเทศที่ทุจริตประเทศอื่น จึงมีความหมายในแง่ลบกับนโยบายดูแลประชาชนของประเทศโลกที่

สาม แต่ก็ต้องตระหนักว่าการทำให้คนไม่สามารถเลื่อนชนชั้นได้ไม่ว่าด้านคำหวานหรือนโยบาย
ประชานิยมแบบไหน ล้วนแล้วแต่เป็นการทำลายสังคมในอนาคตอย่างแท้จริง

การคิดและสร้างนโยบายประชานิยมในวันนี้ จึงไม่ใช่เพียงแค่จัดทำภายในสามเดือนหก
เดือนเท่านั้น หากแต่จะต้องวางแผนเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตของสังคมให้มีการจ้างงานเพิ่มมาก
ขึ้นและจะต้องเพิ่มอัตราค่าจ้างแรงงานให้สูงมากขึ้น และที่สำคัญ รัฐจะต้องตอบสนองความ
ต้องการพื้นฐานของพลเมืองในรัฐให้ได้รับความเท่าเทียมและเสมอภาค

วิเคราะห์ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน

ณัฐพร จาตุยางโทน

นำเรื่อง

การวิเคราะห์ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมเรื่องนี้ วิเคราะห์ตามข้อมูลที่ยุวิชัยซึ่งเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ การเก็บข้อมูลในเรื่องนี้มีเป้าหมายเพื่อรู้บริบททางวัฒนธรรมความเชื่อชุมชนของประเด็นที่เลือกศึกษา จากการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว จึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาในเบื้องต้นของภูมินามหรือชื่อบ้านนามเมือง ตามรายละเอียดของข้อมูลที่ได้มาเท่านั้น อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ก็ได้ประโยชน์ในแง่ที่มองเห็นภูมินิเวศน์ในวงกว้างระดับภาคให้ภาพรวมของพื้นที่ภาคเหนือ ในเชิงประวัติศาสตร์ทางความคิด ของการก่อสร้างชุมชน การหาแหล่งทำมาหากิน การให้นิยามความหมายของพื้นที่ ที่อธิบายความหมายในการที่จะเลือกเป็นมาตุภูมิ งานวิจัยนี้พบว่านิทานตำนานหมู่บ้านตลอดถึงภูมินิเวศน์วัฒนธรรมชุมชนภาคเหนือ ได้บอกวิถีคิดหรือประวัติศาสตร์ทางความคิดของชุมชน ตามความหมายที่ชุมชนแสดงออก ในการเลือกพื้นที่ทำมาหากิน การถ่ายทอดทางสังคมวัฒนธรรม การปรับตัวเพราะความผันผวนในชีวิตและภูมินิเวศน์ ต้องอพยพโยกย้าย แสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ ลงหลักปักฐานก่อร่างสร้างวัฒนธรรม ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจและเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน พื้นฐานความเชื่อที่สลับซับซ้อนเป็นตัวกำหนดการยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งใดสิ่งเหล่านี้ได้ถ่ายทอดไว้ในภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 5 ประเด็นดังนี้ ความสัมพันธ์ชุมชน ภูมินิเวศน์กับการทำมาหากิน อัตลักษณ์ชุมชน การปรับตัวการตัดสินใจก่อตั้งชุมชน เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1 ความสัมพันธ์ของชุมชน

บ้านดงป่าสัก

ตำนานหมู่บ้านที่ถ่ายทอดโดยคำบอกเล่า จะมีเนื้อหาที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนตลอดถึงการขยายตัวของชุมชน เช่นบ้านดงป่าสัก ได้บอกถึงการขยายตัวของชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชน หลายเผ่าพันธุ์ดังนี้ บ้านดงป่าสักตั้งอยู่บนทางหลวงสายเชียงราย - บ้านเหล่า หมู่ที่ 8 ตำบลทุ่งก่อ อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัด

เชียงราย เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานในระดับเกือบสุดท้ายหรือสุดท้ายในเขตตำบลทุ่งกอกี่ว่าได้จากการบอกเล่าของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ก่อนบอกว่า ชุมชนแห่งแรกที่ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่อำเภอเวียงเชียงรุ้ง คือ หมู่บ้านดงชัยในปัจจุบัน สมัยก่อนนั้นเรียกว่าดงหนองเขียว มีเรื่องเล่าว่าเมื่อประมาณ 300 ปีที่ผ่านมามีครอบครัวจากจังหวัดเชียงใหม่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากอยู่เป็นชุมชนแรก ณ บ้านดงชัย จากนั้นก็มีผู้คนย้ายถิ่นฐานมาจาก ลำปาง ลำพูน และจังหวัดอื่น ๆ ในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกหลาย ๆ ครอบครัว จึงกลายเป็นชุมชนในเขตอำเภอเวียงเชียงรุ้งที่มีการผสมผสานของผู้คนหลายเผ่าพันธุ์ อาทิเช่น ชาวเหนือ ชาวอีสาน ชนเผ่าเย้า จีนฮ่อ เป็นต้น โดยในยุคเริ่มแรกที่ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่นั้นยังไม่ตั้งเป็นอำเภอเวียงเชียงรุ้ง คงเป็นเพียงตำบลทุ่งกอก อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 ได้แยกมาสังกัดกิ่งอำเภอเวียงชัย จากเดิมมีเพียงตำบลทุ่งกอกเพียงตำบลเดียวจากการขยายตัวของประชากรและความเจริญของบ้านเมือง ในปี พ.ศ. 2522 จึงมีการแยกตำบลอีก คือ ตำบลป่าซาง และในปี 2525 มีการขอแยกตำบลดงมหวานขึ้นอีกตำบลหนึ่งรวมเป็น 3 ตำบลในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2538 กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง แยกออกมาจากอำเภอเวียงชัย ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ตำบล คือ ตำบลทุ่งกอก ตำบลป่าซางและตำบลดงมหวาน อำเภอเวียงเชียงรุ้งตั้งอยู่ทางตอนกลางตอนใต้ทางเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง ดังนี้ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอดอยหลวง ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเชียงของ ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอพญาเม็งรายและอำเภอเวียงชัย ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองเชียงราย

ตำนานเชียงรุ้งยังมึนัยให้คิดว่า เชียงรุ้งเป็นเมืองโบราณ แล้วรกร้างไป ในช่วงหลังชุมชนจากบ้านดงป่าสักขยายตัวออกไปสร้างชุมชนทับซ้อนกับเวียงโบราณนี้อีก ในพ.ศ. 2538 จึงได้ก่อตั้ง อำเภอเชียงรุ้งเพิ่มขึ้นอีก ดังเรื่องเล่าของเมืองโบราณมีว่า "เวียงเชียงรุ้ง" เป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำลาว เป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ เคยเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมไปหลายยุค หลายสมัย อยู่ในอาณาเขตของบ้านห้วยเคียนใต้ หมู่ 10 ตำบลทุ่งกอก มีทางแยกเข้าซ้ายมือผ่านหมู่บ้าน และทุ่งนาเข้าไปประมาณ 1.5 กิโลเมตร ลักษณะเป็นเนินสูง ตั้งอยู่กลางทุ่งนา เนื้อที่ประมาณ 500ไร่ ตรงกลางเมืองเหมือนหลังเต่า มีลักษณะที่ชี้ให้ทราบว่าเมืองโบราณ ปรากฏอย่างชัดเจน เช่น ป้อม คู ประตูหอรบ มีคูเมือง 3 ชั้น คือ

1) คูเมืองชั้นใน ติดกำแพงเมือง(กำแพงดิน) มีคูรอบเป็นวงแหวน ยาวรอบเมืองประมาณ

3 กิโลเมตร คูเมืองชั้นในเรียกว่า ร่องทราย กว้าง 14 เมตร ลึก 3 เมตร

2) คู่มือชั้นกลาง กว้าง 30 เมตร ลึก 5-7 เมตร ยาวรอบตัวเมือง 5 กิโลเมตร ชาวบ้านเรียกว่า ส่องลึก หรือ ร่องลึก

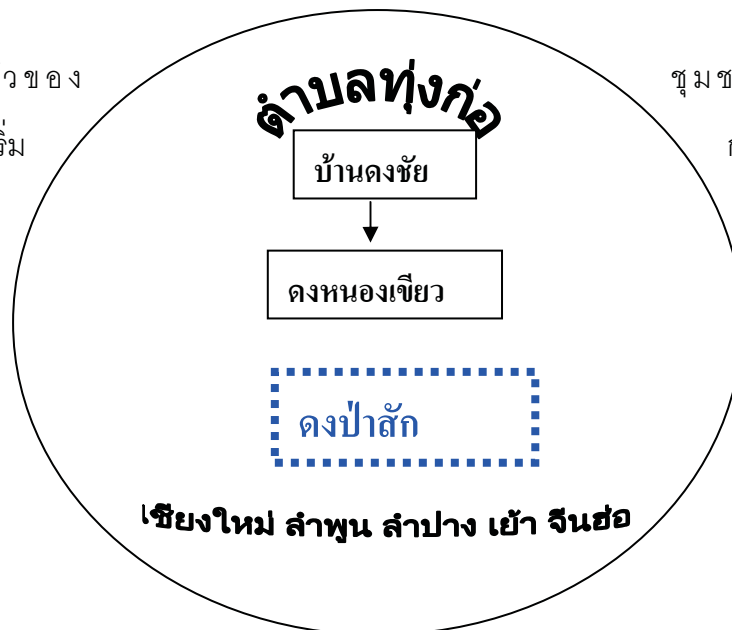
3) คู่มือชั้นนอกสุด ห่างจากส่องลึก ประมาณ 60 เมตร เรียกว่า ร่องจิก ยาว 200 เมตร กว้าง 8 เมตร ลึก 2 เมตร มีนายอำเภอคนแรกคือนายวิศิษฐ์ พวงเพชรซึ่งเป็นนายอำเภอคนปัจจุบัน

การขยายตัวของ

ต่อไปนี้ เริ่ม

บ้าน ดงชัย

ทุ่งก่อ

2516 – ขยายตัวเป็นกิ่งอำเภอ
เวียงชัย

ตำบลทุ่งก่อ

ตำบลป่าซาง

ตำบลทุ่งก่อ

ตำบลป่าซาง

ตำบลมหาวัน

2522ชุมชน

ขยายตัวเพิ่ม

อำเภอเวียงชัย

อำเภอเชียงรุ่ง

ตำบลทุ่งก่อ

ตำบลป่าซาง

ตำบลมหาวัน

2538 ก่อตั้งอำเภอเชิงรุ้ง

บ้านธารทอง

หมู่บ้านธารทองเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ที่ช่วงท้ายสุดของชุมชน ทางราชการสั่งย้าย และตั้งชื่อให้ใหม่ ถึงแม้ว่าชื่อใหม่จะมีความหมายสอดคล้องกับชื่อเก่า แต่กลิ่นไอของชุมชนจะถูกกลบเลือนไป ชุนน้ำคำบอกถึงแหล่งต้นน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ ธารทอง เป็นเพียงสายน้ำและพื้นที่ที่ถูกย้ายลงมาจากที่เดิม นอกจากนั้นหมู่บ้านเดิมยังถูกตัดขาดความสัมพันธ์ของชุมชนเพราะเป็นที่ตั้งของหน่วยงานหลวง หลักการนั้นก็คงเพื่อประโยชน์ของการรักษาต้นน้ำ แต่กระบวนการที่จะสนับสนุนสำหรับผู้อพยพเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ดังนั้นจึงคงเหลือแต่เรื่องเล่าถึงความผูกพันในพื้นที่ตั้งเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ดังนี้

บ้านธารทองเป็นชุมชนเผ่าม้ง

หมู่บ้านธารทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 11 ตำบลแม่เงิน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย บรรพบุรุษได้เล่าว่าชาวบ้านธารทองอพยพจากพื้นที่บริเวณดอยหลวงป่าคาเขตอำเภอเชียงของการโยกย้ายในครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้านใหม่ 3 หมู่บ้านคือ บ้านกิวกาญจน์ บ้านเมืองกาญจน์ และบ้านทุ่งน่าน้อย ทั้ง 3 หมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอเชียงของ หลังจากนั้น

บรรพบุรุษบางส่วนก็อพยพจากบ้านกิวกาญจน์ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ซึ่งเรียกว่า “บ้านขุนน้ำคำ” การเข้าไปจับจองพื้นที่ทำกินในครั้งแรกที่บ้านขุนน้ำคำนั้นขึ้นอยู่ความสามารถของผู้นำครอบครัว อาจมีการทำเครื่องหมายเช่นใช้มีดถากป่าเพื่อแสดงว่าได้จับจองไว้แล้ว ชีวิตความเป็นอยู่ที่บ้านขุนน้ำคำนั้นอยู่แบบเรียบง่ายและพอเพียง บ้านมุ่งด้วยหญ้าคา ส่วนของฝายบ้านทำด้วยฟากไม้ไผ่ เสื้อผ้าก็เย็บด้วยมือ การตั้งชุมชนของขุนน้ำคำอยู่ได้แค่ 25 ปีก็ต้องย้ายเนื่องจากต่อมาทางราชการให้ชาวขุนน้ำคำย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ เพื่อที่ทางราชการจะให้ดูแลช่วยเหลือได้สะดวก รวมถึงการจัดหาไฟฟ้าให้กับชุมชน “ขุนน้ำคำ” จึงเป็นเพียงชื่อในอดีตเท่านั้น หมู่บ้านใหม่ที่จัดตั้งขึ้นชื่อว่า “บ้านธารทอง” บริเวณหมู่บ้านขุนน้ำคำเดิม ได้กลายเป็นบริเวณที่ตั้งของโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ซึ่งห่างจากบ้านธารทองประมาณ 5 กิโลเมตร

บ้านป่าแดง _ตำบล ยางฮ่อม

ในกลุ่มนี้มีเรื่องเล่าร่วมกัน 3 ตำบล ประชาชนอพยพมาจากแหล่งต่าง ๆ หลายจังหวัด

เพื่อหาที่ทำกิน เฉพาะตำบลยางฮ่อมตำบลเดียวก็เป็นที่รวมของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ดำรงชีพอยู่ด้วยการเกษตร และยังมีการเลี้ยงวัวปล่อย แบบดั้งเดิม ชุมชนบางแห่งเคยเล่า

ว่า ชาวเขาอาศัยอยู่บนดอย เมื่อคนพื้นราบปล่อยวัวไปให้หากินเอง ชาวเขาก็จะช่วยดูแลให้ชาวเขาเองก็พึ่งพาคนพื้นราบในเรื่องการเพาะปลูก และอาหารบางประเภทที่หาบนเขาไม่ได้ เช่น พริก และเกลือ เป็นต้น ชุมชนกลุ่มนี้อยู่ในอำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตำบล คือตำบลป่าตาล ตำบลต้า และตำบลยางฮ่อม ตำบลยางฮ่อมเป็นตำบลที่มีพื้นที่กว้างที่สุด มีประชากรหลากหลายเผ่าพันธุ์ ส่วนมากแล้วอพยพมาจากจังหวัดน่าน จังหวัดแพร่ จังหวัดลำปาง และจังหวัดพะเยา และอีกส่วนหนึ่งเป็นชาวเขาเผ่าม้ง และเมี่ยน คนส่วนใหญ่

ในตำบลยางฮอมประกอบอาชีพทำนาและเลี้ยงวัว โดยเฉพาะในหมู่บ้านป่าแดงเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา ทอดยาวติดกับลำห้วยใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงมีการเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นบ้านแบบดั้งเดิมเป็นจำนวนมากเริ่มตั้งแต่การย้ายถิ่นเข้ามาจนถึงปัจจุบัน “การเลี้ยงวัว_พันธุ์พื้นบ้านแบบดั้งเดิม” หมายถึงการเลี้ยงวัวแบบนำไปปล่อยให้กินหญ้าบริเวณชายทุ่งหลังฤดูเก็บเกี่ยว และปล่อยวัวไปหากินบนเขาในช่วงฤดูทำนา ซึ่งเป็นการเลี้ยงโดยธรรมชาติ

ตลาดสดบ้านดู่

ตลาดสดบ้านดู่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายบ้านดู่ นอกจากจะมีประวัติศาสตร์อันยาวนานแล้ว เรื่องราวประวัติศาสตร์ ที่เพิ่งผ่านมายังสะท้อนความสัมพันธ์

และการปรับตัวของชุมชนอย่างเป็นพลวัตร ชุมชนได้มีประสบการณ์เผชิญความเดือดร้อนร่วมกันตอนนายทุน เมื่อมีโอกาสจึงได้ร่วมแรงร่วมใจเพื่อปกป้องพื้นที่ทำกิน คือตลาดบ้านดู่ ดังเหตุการณ์ที่ ยูววิชัยได้เขียนเล่าไว้จากปากคำของพ่ออู่ดวงตีบ จันเลน อายุ 84 ปี อดีตพ่อกำนันและพ่อหลวงบ้านหมู่ที่ 3 ว่า ดังนี้ ก่อนปี พ.ศ. 2498 หลายปีมาแล้ว ตั้งแต่สมัยที่ท่านยังเป็นเด็กตัวเล็ก ๆ ขณะนี้ ตลาดสดบ้านดู่ ไม่ได้ตั้งอยู่ในที่ปัจจุบันนี้ แต่ก่อนตั้งอยู่ที่ร้านขายอุปกรณ์ก่อสร้างปากทางเข้าวัดบ้านดู่ ในสมัยแรกสุดพื้นที่ตลาดเดิมตรงนั้นเป็นของเอกชน แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปทางฝ่ายเจ้าของพื้นที่ได้ขายพื้นที่ตลาดให้กับคนจีน ซึ่งหลังจากที่พื้นที่ตลาดตกเป็นของคนจีนแล้วก็ได้ส่งผลกระทบต่อพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเป็นอย่างมาก เพราะเขาได้มาเรียไรค่าเช่าแผง ค่าไปขายของในตลาดของเขาค่อนข้างแพงมาก ประกอบกับสมัยนั้นเงินแพงมากด้วย และเหล่าพ่อค้าแม่ค้าจึงพากันเดือดร้อนไป แต่ภายหลังมา จอมพล ป. พิบูล สงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ทำการรณรงค์ขับไล่พวกคนจีนให้ไปอยู่ที่กรุงเทพมหานคร คนจีนจึงจะขายตลาดให้กับนายทุน

คนอื่น แต่ชาวบ้านกลัวว่าจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบรรดาพ่อค้าแม่ค้า จึงได้เรียกประชุมกันโดยมี พ่อหลวงดวงตีบ จันเลน เป็นแกนนำว่า “เราจะทำอย่างไรกันดี ถ้าเราเสียตลาดให้กับนายทุนคนอื่นไป จะต้องส่งผลกระทบต่อบรรดาพ่อค้าแม่ค้าแน่นอน” ในขณะนั้นต่างฝ่ายต่างก็แสดงความคิดเห็นต่อกัน และได้ข้อสรุปว่า ชาวบ้านจะร่วมกันเก็บเงินหลังคาเรือนละ 2 บาท แล้วนำเงินไปซื้อพื้นที่กลับคืนมา ซึ่งได้เงินจากการรวบรวมทั้งหมดเป็นเงินจำนวน 1,500 บาท และได้นำเงินไปซื้อตลาดกลับคืนมาเป็นของหมู่บ้าน แล้วในสมัยนั้นทางการเขาประกาศให้มี สค.1 พ่อหลวงดวงตีบ จันเลน ร่วมกับนายจำ มะโนเรือง เป็นผู้ครอบครอง สค. 1 ชาวบ้านเรียกเหตุการณ์ช่วงนี้ว่า “ยุคห่วมมือห่วมแสงใจ รักษาไว้กาดบ้านเฮา”

ชุมชนป่าแะ

เรื่องเล่าชุมชนป่าแะ ก็สะท้อนสภาพการก่อตัวของชุมชน แต่ดั้งเดิม จนขยายตัว ความสำเร็จของผลงานยูวีจีย สะท้อนการสร้างความสำเร็จของพื้นที่ว่า เมื่อมีสถาบันขยายตัวไปถึงไหนคนก็อพยพไปไปก่อตั้งชุมชนขึ้นที่นั่น ดังที่หมู่บ้าน แม่จ๊ะเหียง ขยายตัวเป็นชุมชนพระนอน ขอนม่วง ในขณะเดียวกันก็สะท้อนวิถีคิดการป้องกันภัยน้ำท่วมตามความเชื่อเดิม คือต้องสร้างพระนอนขอนแก่นไว้ในที่ดอน เพื่อป้องกันน้ำท่วม แง่ศรัทธาซึ่งเป็นศรี หรือชัยภูมิของเมืองเชียงใหม่ เช่นนั้นจะเกิดอุปมงคลแก่เมืองเชียงใหม่ ต่อมาจึงเกิดเกิดชุมชนบ้านใหม่พระนอนตามการขยายตัวตามโรงเรียนพระนอน และพัฒนามาเรื่อย ๆ เป็นชุมชนใกล้เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน ชาวบ้านพื้นความทรงจำว่า **ชุมชนป่าแะ** ตำบลดอนแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นและถาวร ไม่เคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยไปแห่งไหนเลย โดยพื้นที่เริ่มจากแยกศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่อยู่รวมกันหลายหมู่บ้าน หมู่บ้านเหล่านี้ เช่น บ้านพระนอน บ้านชะเหียง บ้านพระเจ้านั่งโกน บ้านป่าแะ บ้านสันเหมืองนั้น เดิมเป็นชุมชนเดียวกัน เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงได้แยกหมู่บ้านออกไปเป็นหมู่บ้านต่างๆ วิถีชีวิตเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมและการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ปัจจุบันสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนไปพื้นที่ของชุมชนนี้ก็เปลี่ยนไปด้วย แต่กว่าความเปลี่ยนแปลงต่างๆจะมาถึงปัจจุบันนี้ชุมชนนี้มีความเป็นมาร่วมกันบางกลุ่มปรับตัวได้ฐานะเปลี่ยนไปพอมือพอกิน บางกลุ่มซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ก็ปรับตัวไม่ได้

เพราะที่ดิน ผืนเก่ากลายเป็นพื้นที่ของทหาร พื้นที่นา ก็กลายเป็นบ้านจัดสรร คนที่ปรับตัวไม่ได้ก็ต้องเป็นแรงงานรับจ้างรายได้ไม่แน่นอน

บริเวณบ้านป่าแะเดิมมีตำนานเล่ากันสองเรื่องคือ กลุ่มหนึ่งเล่าว่ากลุ่มไพร่พลที่ติดตามเจ้านายไปทัพทางเหนือคือไปทาง แมริม แม่แดง เชียงดาว ของเมืองเชียงใหม่มาพักกองทัพอยู่เป็นหย่อม ๆ ได้เห็นความอุดมสมบูรณ์และความน่าอยู่ ของภูมิประเทศทางทิศตะวันออกของถนนสายนี้ เพราะมีป่าเขียวอุดมสมบูรณ์ ทั้งพืชพรรณธัญญาหารและสัตว์ป่า จึงได้มีทหารบางกลุ่มมานุกเบิกที่อยู่อาศัยและตั้งรกรากอยู่บริเวณนี้ อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่เห็นบริเวณนี้ถูกน้ำท่วมตั้งแต่ย่านโรงพยาบาลลานนาในปัจจุบันไปถึงคลองแม่ข่าถึงป่าแพ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมไปถึง ศรีภูมิจะเป็นขีดจำแนกบ้านเมือง เพราะแจ้งศรีภูมิเป็นศรีของเมือง จึงได้สร้างพระนอนไว้ในที่ดอน ชื่อว่าวัดพระนอน พระนอนแม่ชะเยื้อง ขณะนั้นหมู่บ้านยังไม่ได้แยกจากกันเป็นคนละหมู่บ้านเหมือนปัจจุบัน ต่อมาชาวบ้านมีจำนวนมากขึ้นก็ขยายตัวชุมชนแยกกันออกเป็นหมู่บ้านต่างๆ สภาพภูมิศาสตร์ที่ล้อมรอบวัดพระนอนขณะนั้นเป็นทุ่งนาที่ได้รับน้ำหล่อเลี้ยงจากลำห้วยแม่จ๊ะเหือง ซึ่งมีต้นน้ำจากภูเขาตอยสุเทพด้านทิศตะวันออก สายน้ำไหลตามร่องห้วยลงหล่อเลี้ยงทุ่งนาบริเวณวัดพระนอนลงมาถึงหมู่บ้านปารวก แล้วลงสู่แม่น้ำปิงทางใต้หมู่บ้านปารวก

พื้นที่บริเวณนี้มีลำห้วยแม่จ๊ะเหือง เนื่องจากสืบทอดน้ำที่ชุ่มชื้นด้วยมูลวัว ควาย แม้แต่มูลคนก็ถ่ายลงในลำห้วย จนทำให้เป็นที่จ๊ะเหือง (สะอิดสะเอียน) ตั้งแต่ศาลาวัดพระนอนตามแนวถนนขึ้นไป ติดกับลำห้วยแม่จ๊ะเหืองตอนล่าง (ศาลาวัดพระนอนปัจจุบันคือโรงเรียนบ้านพระนอน) เมื่อมาตั้งหมู่บ้านใหม่รอบ ๆ โรงเรียน จึงเปลี่ยนชื่อจากหมู่บ้านจ๊ะเหืองเป็นบ้านใหม่พระนอน อยู่หน้าค่ายทหารปืนใหญ่ที่ 7 ด้านทิศเหนือหมู่บ้านปารวกชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านได้เป็นคณะศรัทธาวัดพระนอนแม่จ๊ะเหืองทั้งสิ้น

พื้นที่ทางทิศตะวันตกของถนนสายเชียงใหม่-ฝางก็ยังคงคนบางกลุ่มจำนวนไม่มากนักอาศัยอยู่บริเวณห้วยตึงเต่าในปัจจุบันแต่ จะมาหนาแน่นบริเวณบ้านพระเจ้านั่งโก้นในปัจจุบัน เดิมก็เป็นหมู่บ้านเดียวกันชื่อบ้านป่าแะ ที่เรียกบ้านพระเจ้านั่งโก้นเพราะว่า โก้น หมายถึงโพรงไม้ เนื่องจากมีคนพบพระพุทธรูปอยู่ในโพรงไม้ ต่อมามีการสร้างวัดป่าแะ เนื่องจากบริเวณนี้อุดม

สมบูรณไปด้วยต้นไม้แยะ ซึ่งเป็นไม้ประจำถิ่น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดปิยาราม ประวัติของวัดนี้มีอีกตำนานหนึ่งบอกว่าเจ้าเมืองขี้ม้าเอาพระไปไว้ในโพรงไม้ใหญ่ เรียกว่าพระเจ้านั่งโกئن คำว่า “โกئن” หมายถึงโพรงไม้ ต่อมามีคนมาซื้อต้นไม้และตัดไปขาย แบ่งที่ดินขายก็มีอันเป็นไปถึงแก่ความตายกันทั้งครอบครัว เรือเล่าแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้แยะที่มีมากและต้นไม้ใหญ่ จนกลายเป็นไม้ที่ชาวบ้านได้อาศัยนำมาสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยกัน จึงกลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้านว่า “ป่าแยะ” ที่นี่ยังมีอีกวัดหนึ่งที่มีความสำคัญมากเช่นกันคือวัดโสภณาราม(วัดป่าตึง)ซึ่งก็มีชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงไปประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา

2. ภูมิโนเวศกับการประกอบอาชีพ

บ้านร่องหวาย

บ้านร่องหวายสะท้อนวิธีคิดเรื่องการเลือกที่ทำกิน และการปรับตัวเมื่อหมู่บ้านเติบโตขึ้น กลุ่มนี้เป็นผู้อพยพมาจากอีสาน หลายจังหวัด คนส่วนใหญ่มาจากมหาสารคาม เพื่อหนีความแห้งแล้ง แต่เดิมที่นี่มี 2 ตำบลคือบ้านดงป่าสัก และบ้านป่าซางขึ้นอยู่กับกิ่งอำเภอเวียงชัย เมื่อชาวอีสานอพยพมามากขึ้น ตัวหมู่บ้านจึงขยายออกมาอีกตำบลหนึ่ง และใหญ่พอที่จะตั้งอำเภอใหม่ขึ้นมาอีกอำเภอหนึ่ง คือ

อำเภอเวียงเชียงรุ้ง เมื่อตั้งหมู่บ้านใหม่ ก็ได้เลือกทำเลเป็นที่ดอนคือบ้านโนนสัน แต่พอมีประชากรหนาแน่นขึ้น คำบอกเล่าได้สะท้อนว่าที่เดิมนั้นทรัพยากรไม่เพียงพอ จึงต้องหาแหล่งตั้งชุมชนใหม่เพิ่มขึ้น จึงพากันเลือกบ้านดอนหวาย เพราะมีพื้นที่กว้างมีลักษณะเป็นที่ราบระหว่างภูเขาลาดเอียงสูงไปทางทิศตะวันตกมีแม่น้ำแม่เผือเป็นแม่น้ำที่สำคัญอยู่รอบๆหมู่บ้าน และเป็นแหล่งน้ำที่ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านมีอาชีพด้านเกษตรกร เช่น การทำนา ทำไร่ เป็นต้น และมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นบ้านร่องหวายจึงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การทำมาหากินตามเรื่องเล่าต่อไปนี้

บ้านร่องหวาย ตั้งอยู่ที่หมู่ ที่ 2

บ้านร่องหวาย พื้นที่ขยายเป็นชุมชนใหม่

ตำบล ดงมหาวัน อำเภอ เวียงเชียงรุ้ง จังหวัด เชียงราย ที่ได้ชื่อว่าบ้านร่องหวาย เนื่องจากสมัยก่อนบริเวณรอบๆ หมู่บ้านจะมีหวายเกิดขึ้นอยู่มาก คนที่อาศัยอยู่ที่ในหมู่บ้านร่องหวายส่วนมากจะเป็นคนอีสานที่อพยพมาจากหลายพื้นที่ในภาคอีสาน ทั้ง กาฬสินธุ์ ขอนแก่น อุดรธานี หนองคาย แต่ส่วนมากจะมาจากจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากอีสานเป็นพื้นที่ราบสูง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลจึงเกิดปัญหากัญแล้งแต่เดิมย้ายมาอยู่บริเวณที่ โนนสันคือ ในราวๆ ปี พ.ศ. 2509 หมู่บ้านร่องหวายได้มีการย้ายถิ่นฐานจากโนนสันคือ ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่หมู่บ้านร่องหวายในปัจจุบัน เหตุที่ทำให้ชาวบ้าน ต้องย้ายถิ่นฐานจาก โนนสันคือ ก็เพราะว่า ที่ โนนสันคือ มีชัยภูมิที่ไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอีกทั้งยังเป็นเพียงโนนเล็กๆไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทางชาวบ้านจึงได้ปรึกษาหารือและมีมติกันในเรื่องของการย้ายถิ่นฐานใหม่ จึงสรุปได้ว่าจะย้ายถิ่นฐานใหม่ไปยังพื้นที่ใหม่ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่บ้านร่องหวายในปัจจุบันในบริเวณนี้ เป็นแหล่งที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัย และเหมาะแก่การประกอบสัมมาอาชีพของชาวบ้าน หมู่บ้านร่องหวายในขณะนั้น เริ่มมีความเจริญและความสะดวกสบายเข้ามา เริ่มมีการตัดถนนเข้ามายังหมู่บ้านสร้างความสะดวกในการเดินทางและการคมนาคม ปัจจุบันนี้จึงได้แยกเป็นสองหมู่บ้าน

ภาพบริเวณ โนนสันคือหมู่บ้านแรกก่อตั้ง

บ้านปายางมน จังหวัดเชียงราย

บ้านปายางมน ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีต้นไม้อายุไม่มากนักอยู่อย่างหนาแน่น ถ้าหากมองดูระยะไกลๆ จะดูคล้ายเป็นวงกลม (คำว่ากลมในภาษาล้านนาใช้คำว่า “มน”) ดังนั้นจากเรียกว่า บ้านสันปายางจึงเพี้ยนมาเป็นบ้านปายางมนจนกระทั่งปัจจุบัน

หมู่บ้านปายางมนประกอบด้วย หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 5 ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงรายทางทิศตะวันออก ประมาณ 4 กิโลเมตร มีหลักฐานว่าเป็นหมู่บ้านตั้งแต่ พ.ศ.2399 เป็นชุมชนดั้งเดิมของเมืองเชียงรายยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ซึ่งเริ่มมีผู้คนอพยพมาอยู่ในเขตเมืองเชียงราย ตั้งแต่ พ.ศ.2386 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เวลานั้น “ล้านนา” ยังเป็นเมืองประเทศราชของสยามที่ปรากฏมี 2 หมู่บ้าน คือบ้านปายางมน หมู่ที่ 7 และบ้านปายาง หมู่ที่ 3 เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านปายางมน มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านถึง 3 สาย คือแม่น้ำกรรณ แม่น้ำกก และแม่น้ำลาว ไหลผ่าน จากลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเพิ่มเติมการบอกเล่า ของพ่อกำนันบุญช่วย ดันหนิม (อายุ 60 ปี) กำนันตำบลรอบเวียง ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านปายางมนไว้ว่า “ ระหว่างปี พ.ศ. 2399 จุลศักราช 1218 ปีมะเส็ง พญาหน้อย หรือพญาเสือและท้าวไวยวงค์ ทั้งสองท่านได้อพยพครอบครัวนำไพร่บริวาร มาตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานอยู่สันปายาง ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นที่ราบอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่าน ทั้งสองท่านได้ให้ไพร่บริวารบุกเบิกไร่นา ทำไร่ ทำสวน ต่อมาได้มีผู้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมกันมากขึ้นเรื่อย ๆ

พ่ออยู่จาย ดันหนิม

อันเนื่องมาจากบ้านปายางมนมีแม่น้ำไหลผ่าน 3 สาย พื้นที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชน หมู่บ้านปายางมน แต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพาะปลูก ทำนา ทำสวน การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อเกษตร จึงมีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก

การจัดการระบบเหมืองฝายบ้านปายางมน มีการจัดการเกี่ยวกับหลักเกณฑ์วิธีการในการแบ่งปันน้ำอย่างเท่าเทียมทั้งในนาต้นน้ำ และนาปลายน้ำ มีการแต่งตั้งตัวกลางในการจัดการเหมืองฝาย คือ แก่ฝายและนายเหมือง บริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการเหมืองฝาย เรียกว่า “กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานราษฎร์ บ้านปายางมน” ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการวางระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน เหมืองฝายบ้านปายางมนหรือชลประทานราษฎร์ปายางมน ใช้น้ำในฤดูทำนาจากฝายแม่น้ำกรรณ เดิมเป็นฝายโบราณ ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างฝายกันลำน้ำแม่กรรณ พ่ออยู่จาย ดันหนิม (เกิดเมื่อ พ.ศ.2474 อายุ 78 ปี) เล่าว่า “เกิดมาก็มีฝายแล้ว” เมื่อศึกษาเอกสารบันทึกเกี่ยวกับการสร้างพบว่า ฝายแม่กรรณสร้างตั้งแต่ พ.ศ.2461 โดยกลุ่มชาวบ้านบ้านปายางมน บ้านทุ่งมน (ชุมชนดอย

สะเก็นในปัจจุบัน) รวมตัวกันสร้างฝายขึ้น ลักษณะเป็นฝายโบราณ สร้างด้วยไม้ หินและดิน กั้นลำน้ำแม่กรณ์ บริเวณบ้านทุ่งมน (ชุมชนดอยสะเก็นในปัจจุบัน) เพื่อนำน้ำมาใช้ในการเกษตรในฤดูทำนา เรียกว่า "ชลประทานราษฎร์ ปายางมน" มีการจัดการน้ำร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการ โดยมีแก่งฝายหรือหัวหน้าใหญ่เป็นประธาน ต่อมา พ.ศ.2522 ชาวบ้านที่ใช้น้ำในการทำนาได้ร่วมกันบริจาคจัดสร้างฝายคอนกรีตเสริมเหล็ก ประเภทระบายทรายขึ้นถาวร

ภูมิณีเวศของบ้านปายางมน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมในการจัดการน้ำ ยั่งยืนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ตามที่ลงนุญา อาเรีย (2552 กรกฎาคม 16) เหมัญญิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเล่าให้กลุ่มยุทธวิชัยฟังว่า ระบบเหมืองฝายของบ้านปายางมนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับหมู่บ้านทุ่งมนหรือชุมชนดอยสะเก็น ในการจัดสรรน้ำเพื่อการเพาะปลูก โดยแบ่งพื้นที่ในการควบคุมระบายน้ำ 3 พื้นที่ คือ "นา 3 ทุ่ง (ทุ่งนา) คือ นาทุ่งสันรวม ทางทิศเหนือติดกับลำน้ำกก (ติดกับพื้นที่โรงเรียนจุฬารัตนราชวิทยาลัย เชียงราย) มีพื้นที่ 422 ไร่ นาทุ่งปายาง ทางทิศใต้ติดกับหมู่บ้านปายางมน มีพื้นที่ 471 ไร่ และนาทุ่งมน ทางทิศใต้ติดกับหมู่บ้านปายางมนและชุมชนบ้านดอยสะเก็น มีพื้นที่ 212 ไร่ รวมพื้นที่ใช้น้ำ ประมาณ 1,115 ไร่"

แก่งฝาย มีวาระในการรับตำแหน่ง 1 ปี และอาจดำรงตำแหน่งติดต่อกันได้ถ้าถูกนาเลือก ได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าใช้จ่ายในการประสานงาน ปีละ 800 บาท ค่าตอบแทนของแก่งฝายเป็นเพียงสินน้ำใจที่แก่งฝายได้เสียสละในการทำหน้าที่ ซึ่งลงนุญา (2552 กันยายน, 2) ได้เล่าว่าแต่ก่อนแก่งฝายจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวในอัตราปีละ 1 กิโลกรัม เช่น มีนาในการดูแล 100 ไร่ก็จะได้ 100 กิโลกรัม ต่อมาเปลี่ยนเป็นเงินตอบแทนตามกำลังชาวบ้านจะร่วมกันรวมเงินและแสดงความขอบคุณในวัน "วันสระเกล้าดำหัว" (รดน้ำขอพร) ช่วงปีใหม่วันสงกรานต์ของทุก ๆ ปี

แก่งฝายยังต้องเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนเป็นอย่างดี ทั้งนี้ต้องใช้ความรู้ในการวางแผน การจัดการน้ำตามระบบเหมืองฝาย การขุดลอก ลำเหมือง การคาดการณ์และวางแผนเกี่ยวกับการทำนาตลอดฤดูทำนาในอดีตอีกด้วย แก่งฝายจึงมีบทบาทสำคัญและได้รับความยกย่องจากชาวบ้านเป็นอย่างมากหากเปรียบว่า ผู้นำของชาวบ้านทั้งหมด

คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้านแล้ว แก่ฝ่ายและนายเหมืองก็เปรียบดั่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของระบบเหมืองฝ่ายและลูกนาทั้งหมด

นายเหมืองหรือหัวหน้าหมวด มีหน้าที่จัดระบายน้ำหรือจัดสรรทรัพยากรน้ำ ส่งไปตามลำเหมือง นายเหมืองจะต้องมีคุณสมบัติคือ มีคุณธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ เป็นที่เชื่อถือของชาวบ้าน มีความยุติธรรม จัดสรรน้ำให้กับชุมชนผู้ใช้น้ำอย่างเสมอภาค

การกำหนดตำแหน่งหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำฝ่ายแม่กรณ์ บ้านปายางมน แสดงให้เห็นถึงระบบการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรร่วมกัน ต่างยอมรับในบทบาทหน้าที่ของตนเอง ทั้งคณะกรรมการดำเนินงานและสมาชิกลูกนา ตลอดจนการใช้ภูมิปัญญาด้านการจัดการที่สอดคล้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนบ้านปายางมน ถือเป็นการมีส่วนร่วมในการดำรง รักษาไว้ซึ่งสมบัติสาธารณะ “ระบบเหมืองฝ่าย” ที่มีคุณค่าต่อชุมชน

การเลี้ยงผีฝ่ายสะท้อนคติการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ พิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายในอดีต จะมีกลุ่มผู้ใช้ทุกกลุ่ม ทุกวัย มาร่วมแรงร่วมใจเลี้ยงผีฝ่ายร่วมกัน จากการสัมภาษณ์นายประเสริฐ ตันหนิม (อายุ 30 ปี) เล่าว่า “เมื่อก่อนเคยไปร่วมเลี้ยงผีฝ่าย ที่ฝ่ายแม่กรณ์ กับพ่ออายุซัก 17-18 ก็ไปได้เห็นพิธีกรรมการเลี้ยงผีว่าทำกันอย่างไร ใช้อะไรในพิธีกรรมบ้าง และคนทำพิธีคือ แก่ฝ่าย เลี้ยงเสร็จก็กินข้าวร่วมกัน แล้วก็ประชุม ปรีกษา หรือ เรื่องต่าง ๆ” การเลี้ยงผีฝ่ายเป็นการตอบแทนธรรมชาติ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน มีความใกล้ชิดสนิทสนม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติร่วมกัน

ยววิจัยประวัติศาสตร์ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีเหมืองฝ่ายบ้านปายางมน ไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนปายางมนเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บ้านทุ่งมน (ชุมชนดอยสะเก็น) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของฝายน้ำกัณฑ์ที่ผันน้ำเข้าสู่พื้นที่นาทั้ง 3 หมวด (ทุ่งปายาง ทุ่งมน และทุ่งสันรวม) ที่ต่างพึ่งพาอาศัยน้ำจากลำน้ำแม่กรณ์ในการทำการเกษตรร่วมกัน นอกจากนี้แล้ว ลำน้ำแม่กรณ์ ฝายแม่กรณ์และลำ

เหมืองสาธารณะที่ส่งน้ำเข้านา ยังเป็นแหล่งอาหารทั้งผักกิมพั้งกันน้ำ รีมล้าเหมือง และสัตว์น้ำให้กับชาวบ้านทั้งในฤดูแล้งและฤดูน้ำหลาก และการมีส่วนร่วมในรักษาน้ำ การบำรุงรักษาซ่อมแซมเหมืองฝาย การประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดผลกระทบต่อการใช้ น้ำ เช่น การบุกรุกพื้นที่สาธารณะเหมืองฝาย การทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ลงสู่ล้าเหมือง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวกับแหล่งอาหารของชาวบ้านด้วย สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นพลังสร้างสรรค์ความยั่งยืนด้านต่าง ๆ ของชุมชน

บ้านโป่งแดง จังหวัดเชียงราย

บ้านโป่งแดงตำบลทรายขาว อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย เดิมนั้นเป็นหมู่บ้านชาวไทลื้อ แม่ฮ้อย โบราณ ทะปะละ ซึ่งมีอายุ อายุ 69 ปี เล่าให้ฟังว่า คนลื้อไม่ได้อยู่ที่หมู่บ้านโป่งแดงมาก่อน ประมาณก่อนปี พ.ศ. 2483 คนลื้อจากสิบสองปันนาของประเทศ

ชาวไทลื้อทอผ้าด้วยกี่เอว

จีนอพยพมาตั้งรกรากฐานถิ่นฐานอยู่ที่ลำปาง ไม่นานที่ลำปางก็ประสบกับปัญหาความแห้งแล้ง น้ำท่าไม่มี ปลูกข้าวทำนาทำไร่ก็ได้ผล ไม่พอกิน และขาดแคลนในเรื่องความเป็นอยู่ อาหาร น้ำ ทำให้คนไทลื้อบางส่วน ต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อมาหาที่อยู่ใหม่ ชาวไทลื้อกลุ่มหนึ่งประมาณ 30-40 คน ได้ร่วมกันเดินทางขึ้นมาทางเหนือเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาถึงบ้านทรายขาวจากมีลักษณะที่ตั้งของพื้นที่เป็นที่สูงซึ่ง มีแอ่งน้ำรอบๆ คนเฒ่าคนแก่บางส่วนเดินออกมาสำรวจพื้นที่เลยมาจนถึงบ้านโป่งแดงก็เห็นว่าเป็นที่ที่อุดมสมบูรณ์จึงช่วยกันทำห้กร้าแผ้วถางพื้นที่ เพื่อตั้งถิ่นฐาน ชาวไทลื้อเมื่อลงหลักปักฐานลงที่นี้แล้วก็ประกอบอาชีพการเกษตร ในยามว่างพวกผู้หญิงก็ทอผ้าไว้ใช้สอยและนุ่งห่ม เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในยุคนั้น ที่เงินทองหายาก ทุกคนต้องใช้ชีวิตประจำวันในการทำมาหากินและช่วยตนเองเกือบทุกอย่าง ชาวไทลื้อที่นี้ทอผ้าจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

บ้านร่องลึก จังหวัดเชียงราย

บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย หมู่บ้านนี้มีประวัติการเริ่มต้นมายาวนานประมาณ 100 ปี มีเรื่องราวเล่ามาราวๆประมาณ ปี พ.ศ. 2465 แรกเริ่มมีครอบครัวมาตั้งรกรากอยู่ประมาณ 5 ครอบครัว โดยบุคคลเหล่านี้ได้อพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง เมื่อมาเลือกทำเลแห่งนี้ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพภูมิประเทศ คือบ้านร่องลึก เพราะมีแม่น้ำที่มีภูมิทัศน์ตามธรรมชาติคือมีร่องน้ำค่อนข้างลึก แม่น้ำนี้ไหลผ่านบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน ความกว้างของแม่น้ำร่องลึกนี้ประมาณ 5 เมตร ไหลยาวมาจากเขตขุนเขาต้นน้ำในอำเภอแม่สรวย ไหลเรื่อยลงมาจนถึงลำน้ำแม่พุง และที่สำคัญภูมิทัศน์ในปัจจุบันนี้พบว่าแม่น้ำสายนี้มีสาขาสายแตกแขนง เข้าสู่ท้องนาแต่ละแปลง และไหลเข้าไปในกลางหมู่บ้านของบ้านร่องลึกโดยมีฝายกั้นน้ำ(ฝายแม่ว) อยู่ตามจุดต่างๆอยู่ประมาณ 4 ฝาย วิถีชีวิตของคนในชุมชนนี้จะทำมาหากินโดยพึ่งแม่น้ำสายนี้เป็นหลัก ยุววิจัยเล่าว่าจากการพูดคุยกับชาวบ้านทราบว่า ผู้มาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มแรก ก็คือครอบครัวอุ้ยตา น้อยเรือน และครอบครัวอุ้ยปาน สิงห์อุป ซึ่งอุ้ยตาซึ่งเสียชีวิตไปแล้วนั้น คือคุณพ่อของคุณลุงบุญยืน น้อยเรือนซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดอดีตให้ฟัง คุณลุงบุญยืน น้อยเรือน ปัจจุบันอายุ 59 ปี

สถานที่ตั้งศาลเจ้าบ้าน บ้านร่องลึก

คุณลุงบุญยืน น้อยเรือน อายุ 59 ปี
เล่าเรื่องการก่อตั้งชุมชนของพ่อ

เล่าว่า พ่อของคุณตาบุญยืนคืออุ้ยตา ได้หนีการถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร ตามกฎหมายไทยที่ชายไทยเมื่ออายุครบ 21 ปีต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร พ่ออุ้ยตาจึงหนีจากบ้านเกิดเมืองนอน คือบ้านป่าป้อ ที่อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน การหนีการไปเป็นทหารของคุณตาบุญยืน สมัยก่อนหนีไปตามลำน้ำ ตามป่าเขา ไม่ได้หนีไปตามถนน พาหนะที่ใช้ก็จะเป็นช้าง ม้า วัว พ่ออุ้ยตาหนีทหารไปค้าขาย “เมี่ยง” โดยใช้วัวเป็นพาหนะ เรียกว่า วัวต่าง เมี่ยง คือพืช ชนิดเดียวกับกับใบชา ชอบอากาศเย็น ไร่เตี้ยยอด นำมานึ่งให้สุก นำมารับประทานกับเกลือ แถวเชียงใหม่ ย่านอำเภอแม่แตง ป่าเมี่ยง ฝายแดง และที่หมู่บ้านในเขตอำเภอแม่สรวย ชื่อว่าหมู่บ้านป่าเมี่ยง ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะเดินทางลัดเลาะภูเขาซึ่งมีสายน้ำขนานไปกับเส้นทางเข้าสู่เขตอำเภอฟาน อุ้ยตาเห็นว่าบริเวณที่ดินที่เป็นหมู่บ้านร่องลึกในปัจจุบัน มีแม่น้ำไหลผ่าน ซึ่งแม่น้ำสายนี้มีต้นกำเนิดมาจากดอยต้นน้ำเขตอำเภอแม่สรวย ไหลผ่านตามที่ต่างๆ ลงไปจนถึงน้ำแม่พุง

ชื่อแต่ละที่จะไม่ตรงกันเนื่องจากเรียกกันไปตามชุมชนนั้นๆ สภาพบริเวณนี้ในอดีตมาในขณะนั้นมี ปาหนาทีบ เป็นป่าดงพงไพร ป่าดงดิบ มีไม้ไผ่ ไม้บง ไม้สีสุก ต้นข่า ต้นบุก ไม้สีเสียด หวาย ไม้ ตะเคียน ไม้ประดู่ และไม้นานาพรรณ มีลำน้ำลึกลงผ่าน ชื่อว่า แม่น้ำร่องลึก เป็นที่หล่อเลี้ยงให้ ความชุ่มชื้น เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาพันธุ์ มีทั้งดุร้าย และไม่ดุร้าย เป็นที่ล่าสัตว์ของผู้คนที่ทำ มาหากินกับป่า มีของป่า มีผลไม้ ต่อมาเริ่มมีผู้คนเข้ามาทำมาหากิน บุกบุกแผ้วถางทำไร่ ปลูกผัก ไร่เป็นอาหารประจำวัน และได้ย้ายที่อยู่ไปเรื่อยๆ ตลอดเวลา ปล่อยให้ที่เดิมเป็นที่รกร้าง เพราะ ผลกระทบจากการรบกวนในสมัยนั้นชีวิตความเป็นอยู่ลำบากมากมีแต่ป่าดิบป่าดิบ ต้นไม้ใหญ่ คุณตาบุญยืนเล่าว่าพ่ออุ้ยตาเป็นคนขยันบุกเบิกป่าโดยการแผ้วถางป่าให้โล่งเตียนโดยใช้จอบ มาเป็นที่นาปลูกข้าวปีสามารถแผ้วถางได้ปีละไร่ 2 ไร่ จนอุ้ยตามีนาทั้งหมดประมาณร้อยละไร่ ที่นาของพ่ออุ้ยตา น้อยเรื่อย จะอยู่บริเวณรอบๆ หมู่บ้านร่องลึกทั้งหมดมีร่องน้ำเล็กๆ ไหลผ่าน เรียกว่า น้ำเหมือง แต่ด้วยอุ้ยตามีลูกหญิงชายถึง 14 คน จึงถูกแบ่งปันกันไปคนละไม่กี่ไร่ใน เวลาต่อมา คุณลุงบุญยืนเล่าว่าในสมัยก่อนประมาณ 401 กว่าปี พ่อปลูกข้าวได้ส่วนหนึ่งจะเก็บ ไว้กินในครอบครัว อีกส่วนหนึ่งพ่อกับแม่ของคุณลุงจะเอาข้าวใส่เกวียนนำไปขายที่ตลาดเพราะได้ ราคาดี เอาข้าวต่างเกวียนก็เพราะเมื่อก่อนไม่มีรถยนต์และข้าวก็หนักมากจะแบกไปก็ไม่ไหว เพราะระยะทางจากบ้านไปตลาดใช้เวลาเกือบทั้งวันเลยต้องเอาเกวียนไปต่างข้าวไปขายที่ตลาด พ่อขายข้าวเสร็จแล้วพ่อกับแม่จะเอาเงินที่ได้ส่วนหนึ่งมาซื้ออาหารยาและของใช้ต่างๆ กลับมา ส่วนผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรกรรมเช่น ผักปลอดสารพิษ ปลาและหมูแล้วนำไปขายที่ตลาด ในชุมชนหรือเอาไปแลกกับเพื่อนบ้าน ซึ่งในสมัยก่อนวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนการช่วยเหลือซึ่งกัน และกันยังคงมีอยู่ให้เห็นเสมอและอาจเพราะการทำนาให้ผลผลิตเพียงปีละหนึ่งครั้งทำให้ชาวบ้าน ต้องหาอาชีพเสริมเพื่อให้รายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต “ข้าว” จึงเริ่มมีบทบาทต่อคนในชุมชน มากขึ้น

หมู่บ้านร่องลึกเป็นหมู่บ้านอิสระ ไม่ขึ้นกับหมู่บ้านอื่น ได้แยกตัวมาจัดตั้งเป็นหมู่ที่ 13 ตำบล สันกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2541 โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อว่า นายตา สมบ่อ เป็นคนที่มาจาก หมู่บ้านอื่นแล้วมามีภรรยาเป็นคนร่องลึก เมื่อชุมชนขยายตัวทรัพยากรที่มีอยู่คงไม่พอเพียงคนใน หมู่บ้านจึงต้องเขานาคนอื่นทำบ้าง บางรายก็ไปรับจ้างทั่วไป แต่ในสายเลือดของคนในชุมชน

หมู่บ้านนี้คือการใช้น้ำที่ได้ชื่อว่า “แม่น้ำร่องลึก” เป็นแหล่งอาหารหาปูหาปลาเลี้ยงชีวิต ปัจจุบันวิถีชีวิตที่เคย ลงแขกเกี่ยวข้าวช่วยกันหายไป กลายเป็นว่า คนในหมู่บ้านรวมกลุ่มกันไป รับจ้างดำนาของคนอื่นในถิ่นอื่นคิดราคาเหมาเป็นไร่ ราคาค่าจ้างตกลงกันตามจำนวนที่นา บ้างก็รับจ้างรายวัน ด้วยนโยบายของรัฐบาลและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น กลุ่มแม่บ้านและสตรี ได้เข้ามาฝึกอบรมทาส่งงานสร้างรายได้ให้กับคนในหมู่บ้าน เช่น อาชีพการทำไม้กวาดดอกหญ้า จนได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านแห่งการทำไม้กวาด และการเพาะเห็ดนางฟ้า นอกจากนี้บางบ้านก็ขุดที่นาที่มีเหลืออยู่บ้างมาทำเป็นบ่อปลา เลี้ยงปลานิลขาย ชีวิตของคุณตาบุญยืนในช่วงนี้ค่อนข้างลำบาก หลังจากที่ได้ขายนาผลผลิตที่ได้ซึ่งมักจะได้ปีละครั้งทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับการใช้ชีวิตในยุคปัจจุบัน วิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านร่องลึกเปลี่ยนแนวคิดไปตามสมัยนิยมมีการให้ลูกหลานเรียนหนังสือสูงขึ้น ไปรับราชการ ลูกจ้างตามบริษัทร้านค้าในตัวเมือง

กาดฮิมตาง จังหวัดพะเยา

กาดฮิมตาง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

ก่อนที่จะมาเป็นกาดฮิมตาง ชาวบ้านเล่าว่า ตรงถนนจุดนี้ เป็นพื้นที่ที่ วัชรูนัขมอเตอรืไซค์มาแวะพัก ในอดีตที่ยาวไกลกว่านั้น เป็นแหล่งที่หนุ่ม ๆ มาแ้วสาว (จีบสาว) ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ.2513 ครอบครัวของคุณแม่มณฑนา สกุลนา มาตั้งร้านขาย มะพร้าวเผาริมทางแห่งแรก เพราะมีสวนมะพร้าวซึ่งมีมะพร้าว ประมาณ 10 ต้น จึงได้ลองนำมะพร้าวมาดัดแปลงเพิ่มคุณค่าโดยการเผา แรกๆก็นำมากินกันในครอบครัว ซึ่งในละแวกอำเภอแม่ใจ มีมะพร้าวเป็นจำนวนมาก จึงได้ทำกิจการขายมะพร้าวเผา โดยตั้งร้านบริเวณหน้าบ้านซึ่งติดกับถนน และบริเวณนี้คือสามแยก มะพร้าวเผาในปัจจุบันยังมีสินค้าहतถกรรมที่เป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านของชาวบ้านมาวางจำหน่ายอีกด้วย ตั้งแต่นั้นมาคนก็เริ่มมาแวะซื้อมะพร้าวเผา

ต่อมาคนก็คิดสูตรใหม่คือมะพร้าวต้ม ซึ่งแม่พิมพ์ อินธรรมา ได้เล่าว่า ตนเป็นคนแรกที่ได้ทำ มะพร้าวต้ม โดยได้นำสูตรมาจากจังหวัดนครปฐม ใช้พื้นที่ในการต้ม เนื่องจากมีราคาต้นทุนต่ำ ซึ่ง

มะพร้าวต้ม

จะทำให้มะพร้าวมีกลิ่นหอม เปลือกนอกจะขาว และเก็บไว้ได้นานประมาณ 7-8 วัน โดยหลังจากที่แม่พิมพ์ อินธฐาได้นำมะพร้าวต้มมาขายก็ได้ขายมะพร้าวในปริมาณมากขึ้น

ปัจจุบันมีร้านค้าริมทางมาตั้งอยู่บริเวณสามแยกมะพร้าวเผามากมาย บริเวณนี้จึงเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชาวอำเภอแม่ใจเลยทีเดียว ซึ่งร้านค้าริมทางในปัจจุบันไม่เพียงแต่ขายมะพร้าวเผาอย่างเดียว ยังมีสินค้าหัตถกรรมที่เป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านของชาวบ้านมาวางจำหน่ายอีกด้วย

บ้านหม้อแกงทอง จังหวัดพะเยา

บ้านหม้อแกงทอง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน แต่เดิมนั้นชุมชนแห่งนี้ดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียงเป็นเกษตรแบบธรรมชาติ พี่พณัฐธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ วันเวลาผ่านไปเกิดการขยายตัวของชุมชนความเชื่อ พิธีกรรมการเลี้ยงผี กระทั่งต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เป็นศูนย์รวมความสามัคคี เพิ่มกำลังใจในการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

ยุววิจัย

มีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันว่าชุมชนบ้านหม้อแกงทองเดิมมีพื้นที่เป็นป่าเป็นแหล่งซุกซมของสัตว์ป่า และมีของป่ามากมายไม่มีบ้านผู้คนอาศัยมาก มีพืชพรรณธัญญาหาร หน่อไม้ เห็ดนานาชนิด สามารถทำอาหารก๋อไฟ โดยตั้งหม้อแกงไว้แล้วเดินไปเก็บ หาของป่ามาใส่หม้อที่ตั้งรอไว้ทันเวลาพอดี จึงเรียกว่าบ้านหม้อแกงทอง

ศาลเจ้าพ่อแม่กา

นอกจากนั้นชาวบ้านยังได้เชื่อโยงนิทานหมู่บ้านเข้ากับเรื่องราวที่เกิดขึ้น คือบ้านหม้อแกงทองยังมีเรื่องเล่าอีกว่าทหารญี่ปุ่นได้ทำหม้อทองเหลืองตกไว้มีคนไปพบ ชาวบ้านได้นำมาเป็นหม้อแกงใช้ทำกับข้าว จึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า **บ้านหม้อแกงทอง** เดิมชื่อ **แม่กาหม้อแกงทอง** คำว่า **ทอง** เป็นภาษาพื้นเมืองหมายความว่าทองเหลือง นั่นเอง สงครามโลกครั้งที่ 2 ปี พ.ศ 2483 ได้สงบลงในปี พ.ศ. 2488

พื้นที่ที่ตั้งบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกันนี้เป็นป่ากว้าง ไม่มีบ้านผู้คนอยู่อาศัย เป็นแหล่งชุมนุมของสัตว์ป่า และมีของป่ามากมาย เล่ากันว่าบริเวณนี้เป็นที่ชุมนุมของฝูงกาเป็นจำนวนมาก มีคนเล่าว่าในอดีตมีพ่อค้ารอนแรมเดินทางค้าขายด้วยเกวียนและหยุดพักผ่อนได้ต้นตะเคียนใหญ่ใกล้ลำห้วยในขณะที่กำลังรับประทานอาหารอยู่นั้นพ่อค้าคนหนึ่งได้เอาหม้อแกงไปต้กน้ำที่ลำห้วย กลางคืนก็เกิดอาเพศเสียมาจากไหนไม่ทราบ ได้คาบเอาพ่อค้าคนที่ไปต้กน้ำเมื่อตอนกลางวันไปกิน และเป็น เหตุอัศจรรย์ใจคือ จะมีอีกมาบินรอบหมู่บ้าน ซึ่งมักจะมีคนตายตามมาทุกครั้ง เหตุนี้เองจึงได้ชื่อว่าแม่กา และมีคนเรียกบริเวณนี้กันหลายชื่อ เช่นแม่กาท่าข้าม หรือปางแม่กา เนื่องจากบริเวณนี้มีทำน้ำไหลผ่านหมู่บ้าน ผู้คนส่วนใหญ่นิยมเรียกบริเวณนี้ ว่าแม่กาท่าข้าม และเนื่องจากบริเวณนี้เป็นป่าจึงเป็นแหล่งที่ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงคือ หมู่บ้านแม่กาห้วยเคียน และบ้านจำปาหวาย มาเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าแห่งนี้ โดยเริ่มแรก ชาวบ้านจากหมู่บ้านดังกล่าวที่เข้ามาหาของป่า ต่อมาชาวบ้านเหล่านี้ก็ได้โยกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน เมื่อลงหลักปักฐานมั่นคงเป็นหมู่บ้านแล้ว ก็หาสมบัติสาธารณะร่วมเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน คือชาวบ้านมองเห็นว่าหมู่บ้านอื่นมีศาลเจ้าพ่อกันทั้งนั้น ก็เลยจัดตั้งศาลเจ้าพ่อขึ้นมาที่ตั้งศาลเจ้าพ่อ แม่กา เดิมอยู่ทางทิศตะวันออก ติดกับโรงเรียนบ้านแม่กา แต่ก่อนยังไม่ได้สร้าง) เพื่อเจ้าพ่อจะได้คุ้มครองผู้คนในหมู่บ้าน

เรียกบริเวณนี้มีคนเรียกกันหลายชื่อ เช่นแม่กาท่าข้าม หรือปางแม่กา เนื่องจากบริเวณนี้มีทำน้ำไหลผ่านหมู่บ้าน ผู้คนส่วนใหญ่นิยมเรียกบริเวณนี้ ว่าแม่กาท่าข้าม และเนื่องจากบริเวณนี้เป็นป่าจึงเป็นแหล่งที่ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงคือ หมู่บ้านแม่กาห้วยเคียน และบ้านจำปาหวาย มาเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าแห่งนี้ โดยเริ่มแรก ชาวบ้านจากหมู่บ้านดังกล่าวที่เข้ามาหาของป่า ต่อมาชาวบ้านเหล่านี้ก็ได้โยกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน

3.อัตลักษณ์ชุมชน

บ้านทุ่งมอก จังหวัดพะเยา

บ้านทุ่งมอก หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านม่วง อำเภอ เชียงม่วน จังหวัดพะเยา ชื่อบ้านของชุมชนนี้ ชื่อแรกน่าจะเป็นการตั้งชื่อตามท้องถิ่น แต่ไม่ทราบที่มาของคำว่า “อะม็อก” แล้ว

ต่อมากลายเสียงเป็นแม่มอก และยังมีลำน้ำไหลผ่านหมู่บ้านคือลำน้ำแม่มอกก็กล่าวได้ว่าการตั้งหมู่บ้านอิงแม่น้ำ ซึ่งเป็นสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่อาชีพเกษตรกรรม แต่ชื่อตำบล “บ้านมานัง” มีเรื่องเล่าชัดเจนว่า เป็นชื่อหมู่บ้านของชาวไทลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ดังนั้นชาวสิบสองปันนาก็ใช้ชื่อหมู่บ้านมานัง เพื่อที่จะบอกว่าฉันคือใคร

รายงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ได้เขียนเรื่องเล่าไว้ดังนี้ บ้านทุ่งมอกตำบลบ้านมานังเป็นถิ่นของชาวไทลื้อ ที่อพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนา ของประเทศจีน โดยได้อพยพพร้อมกับชาวไทลื้อที่อยู่ในบ้านแพทย ตำบลบ้านมานัง โดยการมาครั้งแรกจากการนำของพญาคำ แต่เดิมเรียกว่า “บ้านอะม็อก” ขึ้นอยู่กับเขตการปกครองของเจ้าเมืองน่าน ประมาณปี พ.ศ. 2399 พระเจ้าสุริยพงศ์ ตรีเดช (สุริยะ ณ น่าน) ได้ยกทัพไปปราบข้าศึกที่เมืองเชียงตุง ได้พบเห็นเผ่าไทลื้อกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีประเพณีวัฒนธรรม มีนิสัยใจคอเยือกเย็น อดทน ขยัน ช่างแข็ง รักความสงบ แต่ตกอยู่ในอำนาจของจีนฮ่อ 1,000 คน พวกจีนฮ่อใช้ระบบทารุณโหดร้ายต่อเผ่าไทลื้อด้วยวิธีต่าง ๆ นานา พระองค์ได้พิจารณาหาทางช่วยเหลือให้พ้นจากอิทธิพลจีนฮ่อจึงได้กวาดต้อนชาวไทลื้อสิบสองปันนา ครั้งแรกมาอยู่ที่บ้านหาง อำเภอกิ่ง จังหวัดเชียงราย เป็นเวลา 7 ปี ต่อมาทรงวิตกสว่าชาวไทลื้อดังกล่าวจะพากันอพยพไปอยู่ที่เดิมอีก จึงได้อพยพชาวไทลื้อดังกล่าวไปอยู่อำเภอยางเมือง จังหวัดน่าน สมัยนั้น

ไทลื้อกลุ่มพญาคำและพญาธนะนี้ ลงมาจากเมืองมานังในสิบสองปันนา เมื่อสร้างบ้านเรือนในเขตเมืองเชียงม่วนแล้ว ก็ตั้งชื่อว่า “บ้านมานัง” ตามชื่อบ้านเมืองเดิม ส่วนพญาคำ ได้แยกออกตั้งบ้านเรือน ณ ริมฝั่งน้ำยม ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของบ้านมานัง ตั้งชื่อว่า “**บ้านทุ่งมอก**” ปัจจุบัน

บ้านทุ่งมอกมีมา เมื่อ พ.ศ. 2190 อพยพมาจากเมืองจีน(สิบสองปันนาเชื้อสายไทใหญ่) เมื่อปี พ.ศ.2190 หนีมาทางพม่าผ่านลาว โดยอพยพมา 2 ครอบครัว คือ ครอบครัวของอู๋หม่อนพญาคำ อุ่นตาล และอู๋หม่อนสุทธะ (แสนระ) แล้วได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านทุ่งมอก จนมีลูกหลานเต็มบ้านเต็มเมือง แล้วยังมีพ่อท้าวจันทร์ มังคราชที่อพยพมาด้วยกันแต่ได้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแพทย (เสียชีวิตก่อนที่จะมีลูกหลาน) ในอดีตบ้านทุ่งมอกมีอาชีพทำไร่ ทำนา

ปลุกยาเมือง ปลุกข้าว(ทำกินไม่ได้ขาย) ปลุกฝ้าย(นำมาทอเป็นเสื้อผ้าสวมใส่ไม่ได้ขาย) ครอบครัวในสมัยอดีตมักจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่

ชุมชนป่าแป๋ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชุมชนป่าแป๋ มีตำนานอธิบายตัวตนว่าเป็นชาวลัวะ ทั้งตำนานท้องถิ่น และสามารถอ้างอิงไปถึงการมีส่วนร่วมกับชีวิตผู้คนในประวัติศาสตร์เชียงใหม่ในเอกสาร บอกถึงมูลเหตุการโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานหลายครั้ง ตามความเชื่อ ตลอดถึงตำนานเรื่องเล่าได้อธิบายถึงตราสาร “หลาบเงิน” ที่เป็นอัตลักษณ์ แสดงความเป็นตัวตนของพวกลัวะ อัตลักษณ์ที่ลึกลงไปคือความเชื่อเรื่องสิ่งสูงสุด คือ ผีตะไคนุ สืบสายตระกูลกันมา 4 สายตระกูล ดังรายละเอียดต่อไป

ชุมชนป่าแป๋ หมู่ที่ 3 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนที่ตั้งในเขตเทือกเขาถนนธงชัยกลาง ทางตอนใต้แม่น้ำแม่แจ่ม และอยู่ทางใต้สุดของกลุ่มลัวะ ในแถบนี้ยุคดั้งเดิมของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกับ การเลี้ยงผีเจ้านาย ในครั้งนี้ นั้น ทีมวิจัยได้กำหนดระยะเวลาในการศึกษา ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 (2484-2522) ที่กำหนดช่วงเวลาเช่นนี้เนื่องจาก มีข้อมูลหลักฐานบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลยืนยันอยู่หลายคน ซึ่งสามารถลำดับการตั้งชุมชนบ้านป่าแป๋ โดยมีหลักฐานเคลื่อนย้ายไปมาในระแวกปัจจุบัน และยังมีการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ล้านนา ที่เชื่อว่า ลัวะ หรือละเวอะ นั้นเคยอยู่ใน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีคำเรียกว่า **เวียงขวางฮมา-ฮือ** แต่ไม่สามารถค้นหาหลักฐานการเคลื่อนตัว ตามเส้นทางใด จนตั้งหลักแหล่งปัจจุบันกับกลุ่มลัวะ หมู่บ้านต่างๆในเขตเทือกเขาถนนธงชัยกลาง ทางใต้แม่น้ำแม่แจ่ม

ชุมชนนี้มีตราสาร หลาบเงินของตนเองแต่ละชุมชน เรียกว่า หลาบทาในหมู่ชาวลัวะหากเปิดดูต้องเลี้ยงด้วยสุกร จารึกด้วยภาษาล้านนา คนเคยเรียนทางพระเท่านั้นที่สามารถอ่านออกได้ และคนที่เคยเปิดดูจะเป็นเชื้อพระวงศ์ คนธรรมดาไม่กล้าดู และตำนานขุนหลวงวิลังคะกษัตริย์องค์สุดท้ายชาวลัวะ กับพระนางจามเทวี เป็นตำนานที่เล่าขานสืบทอดกันมา มากทุกชุมชนมีเรื่องเล่าเรื่องกันนี้ได้อย่างใกล้เคียงกัน ทั้งยังมีข้อห้ามหลายประการที่ชาวลัวะยึดถือเสมอในการดำรงตนที่เชื่อมโยงกับตำนานดังกล่าว เช่น การจะกินหมาก ต้องเด็ดปลายใบพลูทิ้ง เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบหลักฐานร่องรอยรูปทรงบ้านที่เป็นทรงกาแล ทั้งชุมชนนั้นทำให้มีความเชื่อมโยงกับบ้านกา

แลทางเชียงใหม๋ หรือชาวลัวะเคยมีเวียง ตนเองเรียกเวียงขวง ฮมาอือ ล้อมรอบด้วยคูน้ำที่ชาวลัวะ เรียกคูน้ำว่า คือ อันสอดคล้องกับน้ำคือปัจจุบันก็เป็นได้ ทั้งยังมีบทกวีที่กล่าวถึงการมีที่ดินกว้าง ใหญ่ไพศาลในยุคสมัยเจ้ารัฐ บ้านเมืองสุขสบายร่มเย็น และบ้านเมืองทุกข์ยากแสนเข็ญในยุคชาวไต (เวือฮเตะ เวือฮทุกเจนจาววัด กัดบานกัดเมืองเจนจาวไต)

การตั้งชุมชนแต่เดิมของชาวลัวะมักตั้งบนดอยสูงซึ่งมีเหตุผลว่า จะได้เปรียบในการรบและการติดต่อสื่อสารโดยใช้ฆ้องใหญ่(โหมง) ตีส่งสัญญาณให้ชุมชนลัวะอื่นๆตามสายตระกูลคอยลูกต่างๆ รับรู้และช่วยเหลือ เมื่อเจ็บป่วย ตายและเข้าศึกวังแก ซึ่งแต่เดิมมีเรื่องเล่าว่า รบกับยางแดงเสมอ ผลัดกันแพ้ชนะ จนบางครั้งได้นำยางแดงที่ได้จากการรบเป็นสายตระกูลก็มี และสายตระกูลลัวะป่าแป๋ ก่อนมารวมกันปัจจุบัน ได้ตั้งชุมชนตามยอดดอยสูงเหมือนกันซึ่งระยะหลังได้มารวมกันและยังมีหลักฐานการย้ายไปมาของสายตระกูล ยวงเพ็ญ ไปอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เรียกว่า ลอววม โม เลอ โยง ได้ 2-3 ปีกลับมา เนื่องจากอยู่ไม่ได้คนตาย จำนวนมาก (นาย จะมา : 21 :12:2552) ในปัจจุบันมี 4 สายตระกูล ดังนี้

- 1.สายตระกูลยวงจา-อือ เป็นสายตระกูลหลักในชุมชนปัจจุบัน
- 2.สายตระกูลยวงแป มีหลักฐานการตั้งชุมชนทางดอยทางทิศใต้ มีหลักฐานคือ โมยวงแป และโมะเยื่อะ
- 3.สายตระกูลยวงเพ-อัญ เป็นสายตระกูลบ้านละอูป มีหลักฐานการตั้งชุมชน ที่ (ดอยขุมเงิน)โม โตะมาอือ ขุน(สะมาง อยู่บ้านละอูป)
- 4.และสายตระกูลยวงโรง เป็นสายตระกูลบ้านช่างหม้อ ขุนเดิมอยู่ช่างหม้อ

การตั้งหลักแหล่งชุมชนครั้งดั้งเดิมก่อนปัจจุบัน ที่สืบค้น จะมีเชื่อมโยงกับหลักฐานการเลี้ยงฝูอย่างหนึ่ง คือ ฝูตะไฉญ ซึ่งจัดทำพิธีกรรมที่ดอยสูง หรือเรียกว่า ดอยตะไฉญ ตามฝูที่เลี้ยงโดยมีหลักฐานร่องรอยไถที่แตกกระจายตามยอดดอยบริเวณที่เลี้ยงฝูนั้น และเก็บไหและของใช้สำหรับเลี้ยงฝูในป่าดง (โกลงน่อง) และตั้งชุมชนตามสันเขาต่ำลงมา เรียกดอยยวงกัว และมีป่าช้าเก่า (โกลงเลอ มอยจ) ที่เป็นหลักฐานจนปัจจุบันทางทิศตะวันตก และยังพบร่องรอยการ

เคลื่อนย้ายลงมาทางทิศตะวันตก เรียก ดอยบ้านสามปีซึ่งเชื่อว่า สาตั้งอยู่ประมาณ 3 ปี และเคลื่อนย้ายต่ำลงมา จนปัจจุบันสองปากฝั่งลำน้ำอ้อมลานและมีส่วนหนึ่งแยกไปตั้งที่เนินทางทิศใต้ แต่อยู่ไม่นานก็กลับมารวมกัน

บ้านหนองเจือก จังหวัดลำพูน

ชาวบ้านหนองเจือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

อธิบายตัวตนของเขาว่าพวกเขาคือชาวยอง เป็นเกษตรกรที่ขยันขันแข็ง ดังเรื่องเล่าว่า ในการดำรงชีวิตของชาวยองบ้านหนองเจือกได้สืบทอดแบบแผนวัฒนธรรมมาจากบรรพบุรุษชาวยองที่เป็นต้นตระกูลเมื่อครั้งยังอยู่ที่เมืองยอง อาชีพหลักดั้งเดิมของชาวยองบ้านหนองเจือกคือทำนาและทำสวน ได้แก่ กระเทียม หอมแดง ถั่วลิสง สลับหมุนเวียนกันไปตลอดทั้งปี พวกผู้หญิงมีทักษะในการทอผ้า การปลูกฝ้ายเป็นกิจกรรมร่วมกับการทอผ้า คือผู้หญิงปลูกต้นฝ้ายตามหัวไร่ปลายนา เมื่อได้เวลาก็เก็บดอกฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้าย นำมาทอเป็นผ้าฝ้าย ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำหรับนุ่งห่มและของใช้ในครัวเรือน เช่น ผ้าห่ม ที่นอน หมอน เป็นต้น ในการประกอบอาชีพและการงานต่างๆ จะใช้แรงงานจากบุคคลในครอบครัว พ่อแม่ ลูก หลาน เป็นหลัก การทำบุญทำทานก็ทำแบบชาวยอง ความมีน้ำใจของชาวยอง คือการเอามื้อเอารัน (ลงแขก) ดำเนินเรื่องเล่าของชาติพันธุ์ชาวยองบ้านหนองเจือก มีว่าบ้านหนองเจือก ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง ในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดผ้าฝ้ายทอมืออันเลื่องชื่อของลำพูนมาแต่โบราณกาล เพราะตามตำนานกล่าวว่า ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ได้มีผู้คนอพยพมาจากเมืองยอง ประเทศพม่า มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเขตบ้านหนองเจือก 5 ครอบครัวด้วยกัน โดยแต่ละครอบครัวได้ปลูกบ้านกระจายกันอยู่และมีการทอผ้าฝ้ายใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ต่อมาได้มีการขยายครอบครัวกลายเป็นชุมชนใหญ่ที่หนาแน่น ดังเช่นปัจจุบัน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวยอง รักสงบ รักษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเก่าแก่ไว้ โดยเฉพาะความโดดเด่นทางศิลปหัตถกรรมการทอผ้าฝ้ายที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษมานานนับ 200 ปี

ภมินิกเวศบ้านหนองเจือก ยังส่งเสริมอัตลักษณ์ในการประกอบอาชีพ คือการเกษตร หรือกล่าวได้ว่าการเลือกภูมินิกเวศของชาวบ้านหนองเจือก สอดคล้องกับอาชีพของตนเองมัยก่อน แต่ปัจจุบันชาวยองหนองเจือกพบกับการเปลี่ยนแปลง หนองน้ำธรรมชาติที่เรียกกันว่าหนองออกกรู กลายเป็นทรัพยากรที่ไม่พอแก่การหล่อเลี้ยงชุมชนที่เพิ่มขึ้น และวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ ที่การเกษตรไม่อาจให้รายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยิ่งเพิ่ม ศรัทธาต่อหนองออกกรู ในฐานะที่ให้คุณประโยชน์แก่ไร่นามาแต่ก่อน และหวังว่าจิตวิญญาณของหนองออกกรูจะช่วยเหลือลูกหลานชาวยองหมู่บ้านหนองเจือกบ้านได้ต่อไปดังที่ยูววิจัยได้สอบถามความรู้สึกของชาวบ้านดังนี้ นายสุทัศน์ กาปัญญา ได้กล่าวว่า หนองน้ำออกกรูยังให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านตั้งแต่อดีต ปัจจุบันก็ยังคงเป็นเช่นนั้นไม่ว่าหนองออกกรูจะแปรเปลี่ยนสภาพสิ่งแวดล้อมต่างออกไปจากเดิม แต่ความรักความเชื่อและความศรัทธาต่อหนองออกกรูกลับมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน トラบที่หนองออกกรูยังคงความเป็นนามแห่งบ้านหนองเจือก

แม้ในปัจจุบัน การใช้น้ำจากหนองออกกรูจะลดน้อยลงไป แต่ยังคงสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอยู่ ถึงจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่กลับมีความเชื่อศรัทธาต่อหนองออกกรูแห่งนี้ มากกว่าเดิมดังเช่นในปี พ.ศ. 2546 มีชาวบ้าน 5 - 6 คนได้แก่ **นายประมวล อินกองงาม นายอุทัย จินา นายสมศักดิ์ จินา นายสำเร็จ ทาใจ นายประจัญ โปร่งใจ นายสุทัศน์ กาปัญญา** ร่วมกับ **คนเฒ่าคนแก่ เช่นพ่อลาด พงษ์ดา** ชาวบ้านเหนือ ได้ปรึกษาหารือกันว่าจะจัดให้มีการจุดบอกลไฟ ลอยกระทงในหนองออกกรู เป็นการจัดงานทำบุญให้กับเจ้าที่เจ้าทาง เทวดา อารักษ์ทั้งหลาย เป็นการขอคุณที่ท่านให้น้ำมาไว้ใช้อุปโภคบริโภค และดูแลผลหมากรากไม้ ผลผลิตทางเกษตรให้แก่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณหนองออกกรูไปจนถึงผู้คนที่ใช้ลำเหมืองกลางซึ่งเป็นเส้นทางเดินน้ำจากหนองออกกรูสู่ม่น้ำปิง โดยได้นิมนต์พระมาเทศนา อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีดนตรีบรรเลงตลอดงาน ลำเหมืองกลางซึ่งเป็นเส้นทางเดินน้ำจากหนองออกกรูสู่ม่น้ำปิง โดยได้นิมนต์พระมาเทศนา อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีดนตรีบรรเลงตลอดงาน

บ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

บ้านธิเป็นชื่อของชุมชนขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บนแม่น้ำธิซึ่งมีกำเนิดมาจากขุนเขาแม่ธิ ชาวบ้านธิเล่าว่าเราหนีมาจากเมืองเจียงฮัง ในสิบสองปันนาซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน จนมาพบดินแดนที่มีแม่น้ำไหลผ่านมีต้นไม้อุดมสมบูรณ์ดี เกี่ยวกับการตั้งชื่อ

หมู่บ้านมีผู้เล่าว่าคนไทลื้อที่อพยพมากมักจะตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ตามชื่อหมู่บ้านเดิมของตน เข้าแม่น้ำหลวง บันเมืองสาต เมืองเวเองอยู่ เมืองสบแวน บ้านแปด แต่บ้านธิน่าจะตั้งตามทำเลที่ตั้งคือแต่เดิมเรียกว่าบ้านธิ เพราะมีต้นไผ่ชนิดหนึ่งขึ้น คือไผ่ชิง ต่อมาเสียงเพี้ยนไปเป็นบ้านธิ

4. การอพยพโยกย้ายเพื่อก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรม

ตำนานและเรื่องเล่าเรื่องการอพยพโยกย้าย จะสะท้อนภาพการก่อตั้งชุมชน ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ต่างในหมู่บ้านภาคเหนือ เริ่มก่อตัวเป็นสังคมขนาดเล็กมีจำนวนสมาชิกน้อย ตั้งอยู่ท่ามกลางป่าดงพงไพรอันเป็นธรรมชาติดิบ (raw nature) เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เป็นของหาง่ายใกล้ตัว นำทรัพยากรธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ ทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ไม้สอย ตลอดถึงยารักษาโรคด้วยตนเอง เริ่มจากเป็นหย่อมบ้าน หย่อมบ้านหลายหย่อม ขยายตัวเป็นหมู่บ้าน และออกไปเรื่อย ๆ จนลงหลักปักฐานได้มั่นคง ก็สร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อยืดเหนี่ยวน้ำใจ เริ่มแรก หอผี เจ้าป่า เจ้าเขา เลื้อยบ้าน ตลอดถึงแหล่งพื้นที่สาธารณะธรรมชาติ การสร้างหอบูชานำพุทธธรรมชาติ ที่อำนวยความสะดวกแก่การดำรงชีพของชุมชน ตามความเชื่อว่าสรรพสิ่งมีเจ้าของ เมื่อกาลเวลาผ่านไป การเรียนรู้เพิ่มขึ้น คติความคิดปรับเปลี่ยนไป พื้นที่ธรรมชาติที่มีภูมิโนวัณธรรมที่เคยหล่อเลี้ยงชีวิตก็เพิ่มบทบาทหน้าที่ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่ารับใช้สังคมปัจจุบันสืบเนื่องต่อไป รวมถึงการก่อสร้างวัดในพุทธศาสนาคู่ขนานไปเพื่อเป็นพื้นที่ให้จริยธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระบบขึ้น

บ้านแม่คาวหลวง

ตำบลสันกลาง อำเภอกวน จังหวัดเชียงรายแต่ก่อนสภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นป่ากรุงรัง ไม่มี

สิ่งก่อสร้าง ผู้คนในชุมชนสามารถเข้าไปเก็บเห็ดของป่าต่างๆมาเป็นอาหารหรือนำไปขายเพื่อเลี้ยงชีพได้ แต่ในปัจจุบันได้พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชาวบ้านหลายๆด้าน

ประวัติศาสตร์หมู่บ้านแม่คาว อุ้ยทา กันยวงใจ อายุ 82ได้เล่าให้ยววิจัยฟังว่าเริ่มมีหมู่บ้านขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2438โดยท้าวพระสิงห์ เจ้า

แม่คำแดง ได้หนีศึกมาจากเชียงแสน (อำเภอเชียงแสนปัจจุบัน) ได้พาราษฎรมาตั้งหมู่บ้าน จำนวน 8 หลังคาเรือนต่อมาได้มีราษฎรได้อพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่มาอยู่รวมอีกในขณะนั้นการตั้งหมู่บ้านมีลักษณะเป็นหย่อมหมู่บ้านหลายหย่อมหมู่บ้านอาทิเช่น หย่อมหมู่บ้านแม่ควา หย่อมหมู่บ้านเหล่า หย่อมหมู่บ้านนอก สำหรับหย่อมหมู่บ้านแม่ควาได้ทำการตั้งอารามขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2452 โดยมีครูบาอุระวิจาเป็นพระประจำอารามแห่งนี้(วัดดวงดีในปัจจุบัน)มีผู้ใหญ่บ้านแม่ควา (บ้านกลาง) คือนายเหล่า อินทเทพผู้ใหญ่บ้านเหล่า คือ นายลอย จอมศรี ผู้ใหญ่บ้านบ้านนอก คือ นายพรหม วงศ์แก้ว ต่อมาได้มีครูบามาประจำอารามหลายรูปเช่น ครูบาโพธิ์ ครูบา อินทนะ ครูบาอุตติยะประภาครูบาโน ครูบาใจ และครูบาธิธา เป็นต้น เมื่อประมาณ พ.ศ.2458ได้มีการสร้างเจดีย์ขึ้นองค์หนึ่งที่ดอยแสนอุด(ใกล้บ่อน้ำพุต้นเดิม) เรียกชื่อว่าพระธาตุน้ำต้อง ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่าดอยแสนอุด และเมื่อปี พ.ศ.2459 ครูบาโพธิ์ ได้สร้างอารามขึ้นอีกแห่งหนึ่งใกล้ขุนแม่คำพุ มีราษฎรไปอยู่ประมาณ 10 หลังคาเรือนเรียกว่า บ้านโป่งต่อมามีการรวมหย่อมหมู่บ้านเหล่านี้เข้าด้วยกัน เรียกชื่อว่า **บ้านแม่ควาหลวง**

บ้านแม่ควาหลวง หมู่ 2 ได้แยกหมู่บ้านในวันที่ 22 พ.ศ.2544 เป็น 2 หมู่บ้านหมู่ที่ 15 คือ บ้านแม่ควาดวงดี และหมู่ที่ 2 บ้านแม่ควาหลวง เพราะมีจำนวนประชากรมาก และยากแก่การปกครองและบริหารงาน สภาพพื้นที่หมู่บ้านแม่ควาหลวง เป็นพื้นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ มีการตั้งบ้านเรือน อยู่ทั้งสองฟากถนน รพช. สายแม่ควาโดน – สันจำปา อำเภอแม่สรวย มีลำเหมือง ลำห้วย มีน้ำไหลผ่านตลอดปี ความยาวของหมู่บ้านทั้งสองฟากถนน 2.3 กิโลเมตร บ้านแม่ควาหลวง เป็นหมู่ที่ 2 ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ทิศเหนือของอำเภอพานและอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดเชียงราย อยู่ห่างจากอำเภอ 10 กิโลเมตรห่างจากจังหวัดเชียงราย 50 กิโลเมตรทางคมนาคมสะดวก มีรถยนต์ รถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านตลอดวัน บ้านแม่ควาหลวงมีอาณาเขตติดต่อกันดังนี้

ทำเลที่ตั้ง/พื้นที่หมู่บ้าน

สภาพพื้นที่หมู่บ้านแม่ควาหลวง เป็นพื้นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ มีการตั้งบ้านเรือน อยู่ทั้งสองฟากถนน รพช. สายแม่ควาโดน – สันจำปา อำเภอแม่สรวย มีลำเหมือง ลำห้วย มีน้ำไหลผ่านตลอดปี ความยาวของหมู่บ้านทั้งสองฟากถนน 2.3 กิโลเมตร บ้านแม่ควาหลวง เป็นหมู่ที่ 2 ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ทิศเหนือของอำเภอพานและอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัด

เชียงราย อยู่ห่างจากอำเภอ 10 กิโลเมตรห่างจากจังหวัดเชียงราย 50 กิโลเมตร ทางคมนาคม สะดวก มีรถยนต์ รถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านตลอดวัน

อาชีพประชากรในหมู่บ้าน

ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม นอกจากนั้นจะเป็นอาชีพก่อสร้าง กรรมกร รับจ้าง ส่วนมากจะมีที่ดินเป็นของตนเอง การนำไม้จากป่าไปใช้ในกาก่อสร้างบ้านเรือนมีส่วนน้อย ส่วนใหญ่จะซื้อไม้มาจากที่อื่น การใช้ไม้ทำพื้นเผาถ่าน จะมีส่วนน้อย ส่วนใหญ่จะใช้แก๊สในการหุงต้ม ด้านเศรษฐกิจของประชากรอยู่ในสภาพค่อนข้างดี เพราะงานด้านเกษตร จะทำได้ตลอดทั้งปี

ฐานะความเป็นอยู่ของ ประชากรและสภาพสังคม อยู่ในระดับค่อนข้างดี

ประวัติความเป็นมาของป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงเป็นป่าไม้ดั้งเดิมก่อนที่ บ้านแม่คาวหลวงจะมาตั้งหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ.2438 สมัยนั้น ป่าไม้แห่งนี้ เป็นป่าไม้สมบูรณ์เป็นป่าที่มีไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น ประกอบกับพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ราบเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุหลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธารหรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลาง มีสัตว์ป่านานาชนิดมากมายชาวบ้านอาศัยป่าแห่งนี้ เป็นแหล่งหากิน โดยหาของเพื่อเลี้ยงชีพ ต่อมา ประมาณปี พ.ศ.2459 ชาวบ้านเริ่มใช้ไม้ในป่าทำพื้น สร้างบ้านและนำไปขาย เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ จนทำให้ป่าไม้แห่งนี้ถูกตัดทำลายมากขึ้น จนถึงปี พ.ศ.2509 นายปั่น แสนเบ้งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้มองเห็นความสำคัญของป่า และป่าไม้ถูกตัดทำลายมากขึ้น จึงได้ประชุมคณะกรรมการ เพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า แต่มีกฎระเบียบ ข้อบังคับไม่ค่อยจะชัดเจนประกอบกับมีนายทุนหนุนหลังรับซื้อไม้แปรรูปจากราษฎรอย่างกว้างขวาง โดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมืองกฎระเบียบ ข้อบังคับของหมู่บ้าน จึงทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2526 ทางราชการให้หมู่บ้านแม่คาวหลวงเป็นหมู่บ้าน อพป.โดยมี คณะกรรมการบริหาร 8 ฝ่าย แต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนที่รับผิดชอบอย่างเต็มความสามารถและคณะกรรมการดังกล่าวได้ประชุมมีมติให้มีการรักษาป่าขึ้นโดยมีกฎระเบียบ ข้อบังคับแต่ปรากฏว่าได้ผลไม่เท่าที่ควรปี พ.ศ.2531 นายกองค์า ปัญญาเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในสมัยนี้เองมีอาสาสมัครป้องกันและปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า โดยการนำของนายดวงดำ คำ คำแก้ว และคณะรวม 9 คนได้ช่วยกันดูแล หากใครฝ่าฝืนมีการปรับรายละ 200-300 บาท การ

ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าจึงลดน้อยลง ปี พ.ศ. 2537 นายดวงคำ ต้าคำแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน การป้องกันและปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว คณะกรรมการทุกฝ่ายและราษฎรในหมู่บ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีตลอดมาจนถึงปัจจุบันเดิมผืนป่าแห่งนี้เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์เป็นป่าดิบ ไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น และมีพื้นที่บางส่วนเป็นที่ราบต่ำ เป็นป่าน้ำซับมีน้ำผุดขึ้นหลายแห่ง น้ำที่ผุดขึ้นเหล่านี้ไหลรวมกันเป็นลำธารหรือลำห้วยผ่านหมู่บ้านในตำบลสันกลาง มีสัตว์ป่านานาชนิดมากมาย ชาวบ้านอาศัยป่าแห่งนี้ เป็นแหล่งทำมาหากินโดยการหาของป่าเพื่อเลี้ยงชีพ ต่อมาเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านและมีราษฎรมาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ทำให้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่ามากขึ้น เช่น การนำไม้ในป่ามาทำฟืน สร้างบ้าน ตัดไม้เพื่อนำไปขายจนทำให้ป่าไม้แหล่งนี้ถูกทำลายมากขึ้น ทำให้ผู้นำชุมชนโดยการนำของ นายดวงคำ ต้าคำแก้ว พร้อมด้วยชาวบ้านเริ่มตระหนักและเกิดแนวคิดที่จะรักษาป่าให้คงอยู่ ไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติมโดยแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนพร้อมทั้งร่างกฎระเบียบในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนและร่วมกันอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ฟื้นคืนสภาพขึ้นมาใหม่

ยุววิทย์ได้ร่วมกันวิเคราะห์ความเป็นมาจนถึงสภาพปัจจุบันพบว่า จากความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าของผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ทำให้ป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงกลับมาเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์หลากหลายไปด้วยพรรณพืชและและพันธุ์สัตว์ที่ชาวบ้านสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ปัจจุบันได้มีการเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกมาใช้ประโยชน์ในด้านนันทนาการบริเวณน้ำพุเย็นและการเดินทางไกลของนักเรียนในพื้นที่

หมู่บ้านใหม่ดอนแก้ว จังหวัดเชียงราย

หมู่บ้านใหม่ดอนแก้ว ตำบลห้วยซ้อ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ในรายงานของยุววิทย์ประวัติศาสตร์มีคำบอกเล่าว่า **ตุ๋ฮุยอินจันท์ พุทธจิตโต** เจ้าอาวาสวัดบ้านใหม่ดอนแก้ว ตุ๋ฮุยอินจันท์ พุทธจิตโต หรือ นายอินจันท์ ทาแกง อายุ 72 ปี เป็นชาวยอง ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านท่าหล่ม ตำบลแม่เย็น (ปัจจุบันเป็นตำบลทานตะวัน) อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย เดินทางมาจนกระทั่งมาถึงบ้านเกียงใต้ โดยใช้เกวียนเป็นพาหนะ ใช้เวลาเดินทางยาวนานถึง 3 วัน เพื่อมาตั้งหลักปักฐานอยู่ที่บ้านเกียงใต้ หมู่ที่ 6 ตำบลห้วยซ้อ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เนื่องด้วยสาเหตุที่ว่าที่ทำมาหากินในหมู่บ้านท่าหล่ม ตำบลแม่เย็น มีที่ทำนาคับแคบน้ำท่าไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ ตุ๋ฮุยอินจันท์ ย้ายมาก็เพราะมีญาติพี่น้องอยู่ที่บ้านเกียงใต้อยู่แล้ว เมื่อมาเยี่ยมญาติ ญาติพี่น้องก็เลยชวนให้มาอยู่ด้วยกัน เมื่อ

กลับไปบ้านได้ไม่นานก็ตัดสินใจพาครอบครัว ย้ายมาในเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ.2509 และมีญาติพี่น้องคนรู้จักใกล้ชิดกันก็ได้ย้ายมาด้วยกัน 5 ครอบครัว มีประมาณ 20 ชีวิตที่ย้ายมา โดยมีครอบครัวตุ้ยอินจันทร์ ครอบครัวอุ้ยอุ่นเรือน ครอบครัวอุ้ยอิน ครอบครัวอุ้ยปัน และครอบครัวแม่อุ้ยดำ เมื่อทุกคนย้ายมาตั้งหลักปักฐานที่บ้านเกียงใต้ ไม่นานก็มีชาวบ้าน(ชาวยอง)ที่อาศัยอยู่ในบ้านท่าหล่ม ตำบลแม่เย็น ก็ได้อพยพย้ายถิ่นฐานตามกันมา เพื่อมาหาที่ทำมาหากินถิ่นใหม่และอาศัยอยู่ที่บ้านเกียงใต้ ด้วยสาเหตุปัจจัยเดียวกันที่ว่าอาณาเขตของเขียงของกว้างขวางและอุดมด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร และในปีเดียวกัน (ในเดือนมิถุนายน) ที่กำลังย้ายถิ่นฐานเพื่อมาตั้งที่อยู่นใหม่ ก็เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ขึ้น น้ำท่วมสูงอย่างรวดเร็ว เอือนองทั่วไถ่ถุนบ้าน บ้านเรือนที่มีไถ่ถุนบ้านต่ำก็ทำให้น้ำท่วม การที่เกิดน้ำท่วมสูงก็เนื่องด้วยสาเหตุที่ว่าทำเลที่ตั้งของบ้านเกียงใต้เป็นพื้นที่ราบและมีทุ่งนาล้อมรอบ และอาณาเขตของบ้านเกียงใต้ ทางทิศตะวันออกอยู่ติดกับแม่น้ำสายสำคัญ คือแม่น้ำอิงซึ่งติดกับแม่น้ำโขงและเมื่อเกิดฝนตกหนัก น้ำจากแม่น้ำโขงไหลทะลักเข้าสู่แม่น้ำอิงจึงทำให้น้ำอิงขึ้นสูงจึงเกิดน้ำท่วมอย่างฉับพลัน เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ จึงเป็นเหตุทำให้น้ำท่วมนาข้าวของชาวบ้านทำให้เกิดความเสียหาย ข้าวในนาเน่าเสีย ปลาที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ก็หลุดออกจากสระ เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อชาวบ้าน เป็นอย่างมาก จากนั้นไม่นานชาวบ้านต้องอพยพหนีน้ำ เมื่อน้ำลดก็กลับบ้านไปทำความสะอาดบ้านเรือน เนื่องจากสาเหตุนี้จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวในเหตุการณ์ของน้ำท่วม 6 ปีต่อมาจากเหตุการณ์น้ำท่วมในปี พ.ศ.2509 ก็ได้เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ.2514 แต่ในครั้งนี้น้ำท่วมเพียงแค่นาข้าวแล้วน้ำก็แห้งลง ตุ้ยอินจันทร์เกรงว่านาจะท่วมไร่นาเสียหายอีกครั้งจึงได้พาครอบครัวและชักชวนครอบครัวอุ้ยอุ่นเรือน ครอบครัวอุ้ยอิน ครอบครัวอุ้ยปัน และครอบครัวแม่อุ้ยดำ และชาวบ้านบางส่วน พากันขยับขยายถิ่นฐานของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ ณ บ้านเกียงใต้ และได้ประกาศขายที่ดินและบ้านเรือนเพื่อนำเงินที่ได้ไปซื้อที่ดินผืนใหม่และปลูกบ้านใหม่ ที่ห่างจากบ้านเกียงใต้ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร ไปทางทิศเหนือ ตุ้ยอินจันทร์เล่าให้ฟังว่า เมื่อตุ้ยอินจันทร์ย้ายมาบ้านใหม่ดอนแก้วได้ประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา ทำการเกษตร เปิดร้านขายของเล็กๆ ในการซื้อของมาขายที่ร้านตุ้ยอินจันทร์ได้ใช้เกวียนเป็นพาหนะในการไปซื้อของที่หมู่บ้าน หก ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ ซึ่งมีระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร แล้วนำมาขายที่ร้านขายของที่บ้านของตุ้ยอินจันทร์เอง ตุ้ยอินจันทร์เริ่มทำนาตั้งแต่ครั้งที่ย้ายมาจากเมืองพาน (อำเภอพาน) มาที่บ้านเกียงในการไถ่นาทำนาก็ยังคงใช้ควายช่วยในการไถ่นา ในสมัยนั้น การซื้อขายกล้าข้าวหรือต้นกล้าของข้าวไม่มี จะมีก็แต่การนำข้าวเปลือกมาแลกเปลี่ยนกับข้าวกล้าที่เหลือจากการทำนา แทนการซื้อขาย การทำนาก็ทำนาโดยการลงแขกช่วยกัน ไม่มีการจ้าง

แรงงานแต่อย่างใด ราคาข้าวในสมัยนั้นก็อยู่ที่กิโลกรัมละ 50 สตางค์ หลังจากหมดฤดูทำนาแล้ว ชาวบ้านก็จะทำไร่ข้าวโพด ในสมัยอดีตนั้นราคาซื้อข้าวโพดกิโลกรัมละ 3-4 บาท สาเหตุที่ชาวบ้านทำไร่ข้าวโพดนั้นเพราะโดยสภาพภูมิประเทศและลักษณะดินเหมาะสำหรับการทำไร่ เมื่อว่างจากการทำไร่ ทำนา ก็มีการทำอาชีพเสริมโดยการรับจ้างถางไร่ถางนา หาปูหาปลาмаกิน ในสมัยนั้นยังไม่มีตลาดจึงมีการปลูกผัก เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ไว้กินเอง

5.บอกประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น

ภาคเหนือ พื้นที่ของภาคเหนือส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นภูเขาที่ราบสูงและที่ราบระหว่างหุบเขาที่มีแม่น้ำไหลผ่าน โดยบริเวณที่มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือจะเป็นบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขาและที่ราบริมแม่น้ำ เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน โดยภาคเหนือเป็นบริเวณที่มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานตั้งแตยุคหิน ทั้งนี้โดยพบ หลักฐาน เช่น เครื่องมือหินกะเทาะที่เก่าแก่ที่สุดที่บ้านแม่ทะ และบ้านดอนมูล จังหวัดลำปาง ถ้ำผีแมน จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น (การตั้งถิ่นฐานและภูมินิเวศผู้ช่วยศาสตราจารย์กัลยาณี กุลชัย

www.tqnyc.org/NYC063000/tundra%20climate.htm www.geographyalltheway.com)

ตำบลบ้านหวาว

ตำนานบ้านหวาว บอกได้แต่เพียงว่าเคยเป็นเมืองโบราณ แต่เรื่องราวทั้งหลายไม่อาจสืบได้แน่ชัดว่าเป็นอย่างไร เนื่องจากเป็นประวัติศาสตร์ที่ขาดช่วงไป อย่างไรก็ตามยิววิจัยประวัติศาสตร์

ก็ได้ใช้ความพยายามที่จะสืบค้นหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในปัจจุบัน จนเกิดผลงานวิจัยขึ้นมาได้

เมืองหวาว ปรากฏชื่อ อยู่ในพงศาวดารโยนก พร้อมกับ ชื่อ ของ เมืองเทิง เมืองลอ ที่กล่าวถึงขุนเงินกษัตริย์แห่งราชวงศ์ลาวจักรราช ผู้ครองเมืองหิรัญนครเงินยาง มีราชบุตรอยู่ 2 องค์ คือขุนชิด และขุนจอมธรรม ขุนเงินได้แบ่งราชสมบัติให้ขุนจอมธรรมราชบุตร คนที่ สอง ไปครองเมืองภูกามยาว(จังหวัดพะเยาในปัจจุบัน) ในจุลศักราช 458 (พ.ศ 1639) ครั้งนั้นมีพลเมือง 180,000 คน จัดได้ 36 พันนา มีหัวเมืองต่างๆที่ขึ้นอยู่ในอำนาจคือ เมืองงาว กาว สะเอบ เชียงมอน สะ ปง ออย จิม สะลาว ครอบ เชียงแวง หงาว ลอ เทิง แซ่เหียง แซ่ลุง ปากพ่วง หนองขวาง เชียงแซ่ต๊อด เมืองวัง แซ่หลวง แซ่ห่ม ต่อมาเมื่อขุนจอมธรรมสวรรคต ขุนเจืองราชโอรส ขึ้นครองราชย์สมบัติแทน เมื่อจุลศักราช 482 (พ.ศ 1663)

ต่อมากองทัพแกวยกทัพมาตีเมืองหิรัญนครเงินยาง(เชียงใหม่) ขุนชินผู้เป็นลุงส่งสารถึงขุนเจืองขอให้ไปช่วยรบ ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 ได้กล่าวว่า “ขุนเจืองได้เกณฑ์ไพร่พล เมืองพะเยา และเมืองขึ้นทั้งปวง คือเมือง พัว เมืองลอ เมืองเทิง เมืองเชียงแลง **เมืองหงาว** เมืองครอบ เมืองกาบ เมืองงาว เมืองออย เมืองพราน เมืองเชียงเลียง เชียงแจ้ เชียงต้อ เชียงช้าง แจ้ขอด หนองขวาง แจ้หลวง แจ้เหียน แจ้ลูง แจ้หม่ม เมืองวัง ได้คน 133,000 คน ช้างเครื่อง 700 ตัว ช้าง 3,000 เชือก ไปชุมนุมทัพเอาชัยทางทิศตะวันตกของหนองหาง จึงได้ชื่อว่า ดอนไชย แล้วยกทัพไปทางเมืองคัว เชียงดั่ง เชียงช้าง ไปถึงเมืองหิรัญนครเงินยาง เข้าประตูเมืองทางทิศตะวันตก พักกองทัพได้ 3 วัน จึงออกรบกับกองทัพแกว จนกองทัพแกวแตกพ่ายไป” แสดงให้เห็นว่า เมืองหงาว เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีมานาน และยังเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งอีกด้วย หลังจากที่ พญามังราย ผู้ซึ่งสร้างเมืองเชียงราย และสถาปนาเป็นศูนย์กลาง ในปี พ.ศ 1805 ได้ยกทัพมาตีเมืองเทิง เป็นเมืองขึ้นในปี พ.ศ 1818 (จากหนังสือ เมืองเทิง เวียงสูง ภูสอย สามสายน้ำ ของสภาวัฒนธรรม อำเภอเทิง : 2543 หน้า 3) จนกระทั่งพญามังรายสถาปนาอาณาจักรล้านนา และตกอยู่ในอำนาจของพม่า ตั้งแต่ พ.ศ 2101 ผู้คนในเมืองเทิงถูกกวาดต้อน ไปเป็นเชลยของพม่าบ้าง ถูกกวาดต้อนลงภาคกลางบ้าง จนครั้งสุดท้ายเจ้าอัตถวรปัญโญ ได้กวาดต้อนผู้คนในเมืองเทิง ไปไว้เมื่อนานจนหมดบ้านเมืองกลายเป็นเมืองร้าง ซึ่ง ในช่วงนี้ไม่ปรากฏชื่อเมืองหงาว อยู่เลย

ที่มาของชื่อ บ้าน หงาว

อุ้ยพันธ์ เทพทองปัน อายุ 69 ปี
ชาวบ้านหงาว แต่กำเนิด

ผู้คนส่วนใหญ่เชื่อว่า ชื่อของตำบลหงาว มาจากชื่อของแม่น้ำหงาว ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านพื้นที่ในตำบล จากการสัมภาษณ์ อุ้ยพันธ์ เทพทองปัน อายุ 69 ปี ชาวบ้านหงาว ได้เล่าตำนานที่ฟังสืบต่อกันมา เรื่องทำไมจึงตั้งชื่อว่าบ้านหงาว ว่า “ก่อนนั้นบ้านหงาวเราก่อนนั้นคนไม่รู้จักศาสนาพระพุทธเจ้าท่านผ่านมาที่

หมู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ชาวบ้านไม่รู้ พระพุทธเจ้าและกล้ว บ้างก็นำดอกไม้หลากสีมาถวายท่าน พระพุทธเจ้าเลยกล่าวว่า “คนบ้านนี้หนาเหมือน เปลือกกุกเปลือกกอกไม่มีปัญญา บ้านง่าว ” ต่อมาก็เพี้ยนเป็น หงาว เรื่องนี้เล่าต่อกันมานาน

ต่อมาก็มีเรื่องหนึ่งคือคำว่าหงาวเพี้ยนมาจากง้าว (ง้าวเป็นด้ามอาวุธชนิดหนึ่ง) ซึ่งสมัยก่อนบ้านหงาวเคยเป็นเมืองหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์เลื่องลือในการสู้รบ

ป้าสุพัตรา เทพทองบัน(ป้าเหรียญ)

อายุ 53 ปี อาชีพอายอดอาหาร

จากการสัมภาษณ์ ป้าเหรียญ อายุ 53 ปี มีอาชีพขายอาหาร เป็นลูกหลานเชื้อสายคนบ้าน หงาว ได้เล่าให้ฟังว่าน้ำหงาวมีขุน(ต้นน้ำ) อยู่ที่เวียงแก่น น้ำหงาวมีขุน (ต้นน้ำ) ที่เล็กมาก ๆ ก็ประมาณคลองได้ ขุนน้ำหงาวชาวบ้านเรียกว่าห้วยมะโอ ลำห้วยนี้มีน้ำตลอดปีชุ่มเย็น ชาวบ้านจึงเรียกห้วยนี้ว่าน้ำหงาว ต่อมาก็เพี้ยนเป็นน้ำหงาว แต่ในพงศาวดารโยนก มีชื่อของบ้านหงาว ปรากฏอยู่ แสดงว่าคำว่า “หงาว” มีมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ 1800 แล้ว อย่างไรก็ตามที่มาของคำว่า “หงาว” ยังหาข้อสรุปไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องเล่า ต่างคนต่างเล่า และเพิ่มเติมเสริมแต่งกันไปต่างนานา แต่ที่ชัดเจนก็คือชื่อของ บ้านหงาว น่าจะเอามาจากชื่อของน้ำหงาว นั่นเอง

ชื่อเมืองหงาว หายไปไหน ทำไมจึง กลายเป็นบ้านท่าเมืองร้าง

หลังจากที่ปรากฏชื่อในฐานะ หัวเมืองหนึ่ง ที่ขึ้นอยู่กับอาณาจักรสุโขทัย ในสมัยที่เพิ่งเป็นเมืองหน้าด่านทางทิศตะวันออก ของเชียงราย เมืองหงาว กลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเทิง ดังนั้นชื่อของเมืองหงาวจึงหายไป มีแต่ชื่อเมืองเทิง ซึ่งก็หมายรวมถึงมีเมืองหงาวอยู่ด้วย และเมื่ออาณาจักรล้านนา ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าตั้งแต่ ปี พ.ศ 2101 ดินแดนแถบเมืองเทิง เมือง หงาว กลายเป็นเมืองร้าง เนื่องจากถูกกวาดต้อนผู้คนหลายครั้ง เช่น ถูกพม่าจับเอาไปเป็นเชลย เป็นแรงงานที่เชียงแสนซึ่งพม่าใช้เป็นศูนย์กลางการปกครอง ถูก เจ้ากาวิละที่ยกทัพผ่านมาเพื่อจะไปขับไล่พม่าที่เมืองเชียงแสน กวาดต้อนผู้คนลงไปถวายพระเจ้าตากสินที่กรุงธนบุรี ในปีพ.ศ 2329 เมืองเชียงแสนแตก พม่าถูกขับไล่ออกไป ครอบครองเชลยที่อยู่ในเชียงแสนบางพวกถูกนำไปแจกจ่ายเป็นข้าทาส เพื่อปูนบำเหน็จรางวัลให้กับแม่ทัพนายกองที่รบชนะ บางพวกถูกส่งให้อพยพออกไปจากบ้านเก่า เพื่อกันไม่ให้พม่ากลับมายึดครองแล้วเป็นกำลังให้พม่าอีก ส่วนครอบครัวชาวเทิง ซึ่งรวมถึงบ้านหงาวด้วย ถูกเจ้าอัตวรปัญญา ผู้ซึ่งพม่าแต่งตั้งมาครอง

เมืองเทิงและเมืองน่าน กวาดต้อนไปอยู่ที่เมืองน่าน เป็นส่วนใหญ่ แต่ คงไม่หมดเลยทีเดียว เพราะจากการสัมภาษณ์ แม่อุ้ยแฝง ตันรักษา ก็บอกว่าตั้งแต่เดิมบรรพบุรุษของท่านอยู่ที่นี้ ไม่ได้ย้ายมาจากที่อื่น แสดงให้เห็นว่ายังมีครอบครัวที่หลบๆ ซ่อนอยู่ ในแถบนี้ ที่ร้างจริงๆ คงจะเป็นในเมืองเท่านั้น

ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้สัมภาษณ์ คนเฒ่าคนแก่ หลายท่าน ได้บอกว่าบรรพบุรุษของท่านส่วนใหญ่จะ มาจาก จังหวัดน่าน อำเภอปัว อำเภอนาน้อย เนื่องจาก เมืองน่านมีพื้นที่เพาะปลูกจำกัด และกันดาร โดยเฉพาะอำเภอปัว เมื่อมาพบแหล่งน้ำอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองหาง เมืองเทิง ก็ชักชวนเพื่อนบ้านญาติ พี่น้อง อพยพมาเป็นระลอกๆ ช่วงประมาณ ปีพ.ศ 2306 จนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่บางท่านก็บอกว่าปู่ย่าตา ยาย ท่านอยู่ที่นี้มานานแล้วไม่เคยไปไหน ยามมีสงคราม ก็ แอบซ่อนอยู่ จากการสัมภาษณ์แม่อุ้ยหลี เทพทองปันอายุ 65 ปีได้ทราบจากแม่ ว่าต้นสกุลของท่านมาจากน่าน แม่อุ้ยเล่าให้ฟังว่า “พ่อเป็นคนเมืองน่านเป็นเจ้าชื่อว่าเจ้าสารน้อย ได้อพยพมาที่บ้านหางเพราะตอนนั้นที่เมืองน่านอดอยาก ขัดสนมากที่อพยพมาบ้านหางก็เพราะว่า มีแหล่งทรัพยากรและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ จากนั้นก็มีคนจากเมืองน่านอพยพมาเรื่อยๆ ส่วนตาของยาย(เจ้าสารน้อย)อาศัยอยู่ที่บ้านหาง จนได้แต่งงานกับยายของแม่อุ้ยหลี และมีลูกด้วยกันหลายคน” หนึ่งในนั้นก็มีแม่ของอุ้ยหลีด้วย แล ะ จากนั้นได้สัมภาษณ์แม่อุ้ย 3 ท่าน คือ คนแรกคือ แม่อุ้ยตีบ ช่างประดับ ทราบว่าแม่อุ้ยเป็นคนเมืองลี จากจังหวัดลำพูน ท่านบอกว่า “ได้ย้ายมากับพ่อและแม่ตอนนั้นยังเป็นเด็กมากไม่รู้เรื่องมารู้ภายหลังว่าเป็นคนลำพูนก็ตอนที่แม่เล่าให้ฟังว่าตัวเองไม่ได้เกิดที่บ้าน หาง พ่อกับแม่ได้ย้ายมาที่บ้านหางเพราะตอนนั้นอดยากอดกลืน(ขาดแคลนปัจจัยที่ใช้ในการดำรงชีวิต) จึงนั่งเกวียนมาที่บ้านหางใช้เวลานานมากกว่าจะถึง ” คนที่สองจากการสัมภาษณ์แม่อุ้ยปัน ฟองจินา อายุ 75 ปี “ท่านบอกว่าพ่อ กับแม่เป็นคนอำเภอปัว จังหวัดน่าน ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้าน หาง เพราะมีสาเหตุคล้ายกับแม่อุ้ยตีบคือไม่มีที่ทำกิน” คนที่สามจากการสัมภาษณ์แม่อุ้ยแฝง ตันรักษา ทราบว่า “ท่านเป็นคนบ้านหางไม่ได้ย้ายมาจากไหน สมัยท่านเป็นสาวการเรียนหนังสือนั้นจะใช้หินผาที่อยู่ริมแม่น้ำเป็นดินสอเขียนกับกระดานไม้เมื่อเขียนเสร็จก็จะลบแล้วเขียนใหม่ต่อมาได้ใช้กระดาษเขียนเพราะมีต้นสาขึ้นในป่าทำยาบ้านชาวบ้านจึงนำมาทำเป็นกระดาษขาย”

จากซ้ายมือ
คนแรก แม่
อ้อยดีบ ช่าง
ประดับ อายุ

ท่านยังบอกว่า “ อ้อยเป็นครูสอนเณรก็ใช้กระดาษสาให้เณรเขียนหนังสือ” แม่อ้อยทั้งสามถึงจะเป็นคนที่มีอายุต่างกันแต่ท่านก็ได้ให้สัมภาษณ์ที่เหมือนกันคือสาเหตุที่พ่อแม่ ปู่ย่า ตา ยาย ได้ย้ายเข้ามาบ้านหางเพราะ ก่อนหน้านั้นเพราะขาดแคลนอาหารในการดำรงชีวิตผู้คนจึงพากันอพยพเคลื่อนย้ายหาที่อยู่อาศัยใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มีน้ำดีดินดี ผู้คนส่วนหนึ่งจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านหาง เมื่อข้าวแพร่กระจายออกไป จึงมีผู้คนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก

แม่ข้าวต้ม จังหวัดเชียงราย

เนื้อหาในตำนานค่อนข้างแน่ชัดว่าชุมชนแรก ของบ้านแม่ข้าวต้ม อพยพมาจากพม่า เป็นชาวไทยจีน นอกจากนั้นตำนานก็ได้เชื่อมโยงมาถึงชีวิตชุมชนในปัจจุบัน ว่าได้มีการขยับขยายตัวเป็นเครือข่ายเพื่อนบ้านกัน แม่ข้าวต้มจึงประกอบด้วยหมู่บ้านขยายหลายหมู่บ้านได้แก่ บัสนะค้ำ บ้านโต้งด้อม บ้านเหล่า บ้านโน บ้านฮิมน้ำ บ้านทรายมูล บ้านป่าซาง บ้านสันตันแหน

ปัจจุบันตั้งอยู่ในหมู่ที่ 18 ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พวกแรกที่มาอยู่แม่ข้าวต้มเป็นชนชาติไทยจีนชุดแรกตั้งรกรากที่บ้านทุ่งก่อ และเงินหลอตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านกลางทุ่ง เดิมเรียกว่าบ้านดงป่าตะ หรือบ้านโต้งด้อม สร้างบ้านเรือนติดบ้านแม่ข้าวต้ม ที่ดินได้จากการบุกเบิกการทำนาเป็นผืนแรกเป็น หมู่ที่ 1 บ้านแม่ข้าวต้ม กลุ่มคนที่อพยพมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 รัตนโกสินทร์ตอนต้นครั้งศึกจากพม่าเข้าปกครองล้านนา มีทัพทหารไทยเข้ามาช่วยขับไล่ ทหารพม่า ออกจากล้านนา ได้อพยพผู้คนจาก ลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง เข้ามาตั้งบ้านเรือน และอยู่เป็นชุมชนรวมกันเป็นหมู่บ้าน เป็นตำบลมาจนถึงปัจจุบัน และขยายออกจนเป็นชุมชนใหญ่ผสมกลมกลืนกับเชื้อสายอื่นๆ แต่บางอย่างยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น ความพยายามที่จะเก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ที่แสดงถึงความเป็นมาและชาติพันธุ์ของตนเอง ไว้ให้ลูกหลานได้ตระหนักและเกิดความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ และความมีอัตลักษณ์ในชาติพันธุ์และท้องถิ่นของตนเอง

เรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งในราวปี พ.ศ. 2300 - 2340 มีพ่อค้ามาจากภาคเหนือของไทย ปัจจุบันเป็นเมืองโก เมืองเดิน ในเขตประเทศพม่า ได้มาตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มเดิมทีคือ เป็นพ่อค้าขายเกลือ หรืออาจเป็นสิ่งของเงินทองโดยใช้ วัวต่าง ม้าต่าง เป็นพาหนะ และหลายๆครอบครัว ที่อพยพมาจาก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน

มีหัวหน้าหรือผู้นำคือ ชิวใจ แม่คำซางแดง อีกครอบครัวคือ แม่คำแดงและญาติๆ อีกหลายครอบครัว อยู่ต่อมาการขยายตัวของประชากรเริ่มมากขึ้นจึงมีการขยายเขตการทำมาหากินและแยกย้ายมาสร้างบ้านเรือนติดแม่น้ำแม่ข้าวต้มเรียกชื่อว่าบ้านโน มีครัวเรือนเพิ่มมากและขยายการตั้งบ้านไปทางทิศใต้ เป็นบ้านสันตันแห่น บ้านกองยาวและบ้านสันตันนอก

ต่อมาการเพิ่มประชากรมากขึ้นไปทาง ด้านทิศตะวันตกเป็น **บ้านสันคะตั่ว** สาเหตุที่ชื่อนี้เพราะมี สัตว์จำนวนมาก เช่น เสือ ช้าง วัวกระทิง หมูป่า มีพ่อหนานวัง ร่วมกับชาวบ้านได้คิดทำคะตั่วเสือขึ้น เป็นกับดักเสือ ในเวลาต่อมาตั้งหมู่บ้านขึ้นดังนี้หมู่ที่ 1 บ้านแม่ข้าวต้ม (บ้านโต่ง ต่อม บ้านเหล่า บ้านโน บ้านฮิมน้ำ) และยังขยายไป และตั้งหมู่บ้านขึ้นอีกหลายหมู่บ้าน ล้วนแล้วแต่มีเรื่องราวเกี่ยวพันเป็น สายเครือญาติและเพื่อนบ้านเดียวกันทั้งสิ้น

คำบอกเล่าของพ่ออุ้ยปิง สิทธิแก้ว เกิดเมื่อ วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2481 อายุ 71 ปี

บ้านเลขที่ 233 หมู่ 3 บ้านกองยาว ได้รับฟังเรื่องราวในอดีตจากปู่ ย่า ตา ยาย บอกกล่าวเล่าขานกันต่อๆมาว่า สภาพพื้นที่เป็นป่าทึบมีเนินเขา มีที่ราบ และมีแม่น้ำไหลผ่าน มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่อย่างชุกชุม อาทิเช่น ช้าง เสือ หมูป่า กระทิง กระซัง กวาง เนื้อทราย อีเห็นมีพื้นที่ราบระหว่างเนินเขา 4 ลูก มี 1. ดอยป่าบ้านเหล่า หรือป่าดงเย็น 2. ดอยแก้ว หรือดอยเวียงแก้ว (บ้านร่องทราย ในปัจจุบัน) 3. ดอยสันช้าง (มีช้างมาก) 4. ดอยจน หรือดอยแสงพระธาตุ วัดแสงพระธาตุ)

มีลำน้ำไหลผ่าน 7 สาย

- 1.แม่น้ำกก
- 2.แม่น้ำงาม
- 3.แม่น้ำแม่ข้าวต้ม
- 4.แม่น้ำห้วยเจริญ
- 5.แม่น้ำฮ่องห้า

6.แม่น้ำก๊อดยาว

7.แม่น้ำขุนแพง

การประกอบอาชีพการทำนาครั้งแรกนั้น เป็นการบุกเบิกเนื้อที่นาขึ้นต้องอาศัยแรงคนเท่านั้น ไม่สามารถใช้ควายไถได้ เพราะมีรากไม้มีวัชพืชมีหลุมมีบ่อเป็นที่ลุ่มๆดอนๆ ต้องใช้จอบขุดพรวนเรียกว่า “เบ็กนาใหม่” ทุกวันตื่นเช้ามาได้ข้าวเหนียวได้จอบก็ชวนกันไปขุดถากที่นา ส่วนอาหารนั้นก็ไปหาด้วยการจับ การดักด้วยลอบ มีปลาอุดมสมบูรณ์ ตามลำหนอง คลอง บึง ไม่ต้องได้ซื้อหา ไม่ต้องใช้น้ำมัน ขอมมีเพียง เกลือ และพริกและในสมัยก่อนนั้นเงินทองไม่มีการจับจ่ายซื้อขาย เพียงแต่มีอาหารแลกเปลี่ยนกันกิน สิ่งของแลกเปลี่ยนกันใช้

มีการเลี้ยงสัตว์เช่น วัว ควาย เอาไว้ใช้งาน เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ไว้ประกอบอาหาร มีลูกหลานให้มากมายเพื่อเอาไว้ใช้งาน ช่วยเหลือ หลังจากทำนาเสร็จก็เข้าป่าหาเก็บของป่า จับปลาถนอมไว้ เช่น ทำปลาร้า ปลาจ่อม ปลาแห้ง ไม่มีตลาด การเดินทางใช้การเดินทางเท้า ไม่มีล้อเกวียน มีม้าต่าง มีการหาของกินเช่น เกลือ พริก เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มปลูกฝ้ายและทอผ้าใช้เอง ต่อมาเมื่อมีที่นาเพิ่มมากขึ้นความจำเป็นในการใช้ควายมาช่วยในการไถนา ใช้ลากเกวียนประมาณปี พ.ศ. 2485 มีเกวียนที่ทำด้วยรากไม้ต้นนุ่นป่าเป็นวงล้อ ใช้ลากไม้ เริ่มมีการเลื่อยไม้สร้างบ้านเป็นไม้เนื้อแข็ง แต่ยังทำนาแบบพอทำกิน ไม่มีไร่ ข้าวโพด ไม่มีไร่ยาสูบ ไม่มีการเลี้ยงปลา ไม่มีการซื้อขาย การคมนาคมไม่สะดวก ไม่เหมือนกับปัจจุบัน

บ้านดู่ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ตำบลบ้านดู่ ได้ชื่อมาจากการที่สมัยก่อนเคยมีต้นประดู่ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่บริเวณเนินดอยทางด้านทิศตะวันตกของถนนสายพหลโยธิน (ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายในปัจจุบัน) ซึ่งต้นประดู่ต้นนั้นสามารถมองเห็นได้ในระยะไกล ประชาชนที่เดินทางผ่านไปมาจึงเรียกว่า “บ้านดู่”

ตำบลบ้านดู่ในอดีต สันนิษฐานว่าเคยเป็นชุมชนของเมืองโบราณ จะเห็นได้ว่ามีโบราณสถานหลายแห่งที่พบในตำบลบ้านดู่ เช่น พระพุทธรูปปางจำลองบนดอยพระบาท การค้นพบวัตถุโบราณจากการปฏิสังขรณ์พระวิหาร ซึ่งการค้นพบครั้งนั้นหลังจากการตรวจสอบของกรมศิลปากรพบว่ามีความอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 18 – 23 หรือประมาณสมัยของพ่อขุนเม็งรายมหาราช นอกจากนั้นยังมีการขุดค้นพบวัตถุโบราณโดยไม่ได้ตั้งใจของประชาชน ในการทำไร่ ทำนาของชาวบ้าน จากการสอบถามเกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นมาของตำบลบ้านดู่จากผู้เฒ่าผู้แก่ ทราบว่าหลังจากที่เชียงใหม่ถูกพม่ารุกรานในปี พ.ศ. 2347 พระเจ้ากาวิละได้อพยพผู้คนไปยังลำปาง ทำให้เชียงใหม่และเชียงรายกลายเป็นเมืองร้าง แต่ก็มีประชาชนบางส่วนได้อพยพผู้คนเข้ามาจัดตั้งเป็นชุมชน ณ บ้านดู่ในปัจจุบัน โดยให้บริเวณนี้เป็นเส้นทางผ่านในการค้าขายและเลี้ยงสัตว์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2447) บ้านดู่ได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้าน และได้รับการจัดตั้งเป็นตำบลในปี พ.ศ. 2480 โดยเริ่มแรกมีเพียง 11 หมู่บ้าน โดยอยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดเชียงราย หลังจากมีพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537

6. สะท้อนวิถีคิดความเชื่อของคน และบอกวิถีชีวิตชุมชน

วัดพระธาตุกำพร้าวัวทอง

ตั้งอยู่ที่บ้านดงขนุนหมู่ที่ 7 ตำบลธารทอง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย สร้างเมื่อปี พ.ศ. 1177 ต่อมาท่านครูบาทศรีวิชัย ได้มาบูรณะเมื่อปี พ.ศ. 2477 และต่อมามีพระมานิตย์(โต) ได้บูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2527 และพระครูวิธานสาธุวัตร ได้บูรณะซ่อมแซม สร้างพัฒนาอาคารต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 มาจนถึงปัจจุบัน

สมัยโบราณบริเวณที่ตั้งวัดพระธาตุวัวทอง เป็นทางผ่านของแม่น้ำลาว และชุมชนนี้อยู่ในเขตบ้านผาบ่อง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย) ที่เชื่อว่าบ้านผาบ่องเพราะในบริเวณที่ตั้งวัดพระธาตุวัวทองอยู่ติดน้ำ และมีถ้ำที่เกิดขึ้นเนื่องจากการกัดเซาะของน้ำ เลยมีชื่อว่า ผาบ่อง (ปัจจุบันบริเวณถ้ำนี้ถูกน้ำกัดเซาะ และดินทับถม หายไปแล้ว) และต่อมาแม่น้ำลาวเปลี่ยนเส้นทางไป บริเวณที่ตั้งวัดพระธาตุวัวทองในปัจจุบันจึงอยู่ในเขตตำบลธารทอง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย

ตำนานวัดพระธาตุวักทอง

ชาวบ้านเอาข้าวมาถวายหุ่นปั้นกำพรวักทองเมื่อประมาณ 700-800 ปีมาแล้ว

ชาวบ้านเอาข้าวมาถวายหุ่นปั้นกำพรวักทอง

สถานที่นี้วัดพระธาตุวักทอง (วัดพระธาตุกำพรวักทอง)เคยเป็นเมืองหนึ่ง ชื่อว่า เมืองสุวรรณศรีนคร ปกครองเมืองโดยเจ้าผู้ครองนครซึ่งมีพระนามว่า เจ้าฟ้าคำรนนครสมรรัตนชัย พระองค์มีพระมเหสีอยู่ 2 พระองค์ มีพระราชโอรส 2 พระองค์มาน้ำฟ้าราชวดีถึงแม้ว่าพระองค์จะมีพระมเหสีถึง 2 พระองค์ก็ตาม

พระมเหสีทั้ง 2 พระองค์ ก็ไม่เคยทะเลาะเบาะแว้งกันเยี่ยงสามัญชนทั่วไป ก็เพราะว่า พระองค์ทรงอยู่ในทศพิตรราชธรรมตลอดเวลา มีอยู่ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จลงกาทวิป พระองค์ได้ไปพบกับสหายของพระองค์ และทรงอยู่ที่ลังกาทวิปเป็นเวลา 7 ราตรี พอถึงวันเวลาที่พระองค์จะเสด็จกลับ พระสหายของพระองค์ก็ได้มอบพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามากับพระองค์ด้วย 1 องค์ พระองค์ก็นำมาบูชาไว้ในเมืองของพระองค์ตลอดมาเป็นที่สังเกตว่า ตั้งแต่พระองค์ได้พระบรมสารีริกธาตุมาไว้ในเมืองของพระองค์แล้วนั้นข้าวกล้า พืชพันธุ์ธัญญาหาร ก็จะมีอุดมสมบูรณ์ทุกปีหลังจากนั้นอีกไม่นาน ที่เจ้าฟ้าคำรนนครสมรรัตนชัยได้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาจากลังกาทวิปแล้ว พระองค์ก็มาทรงดำริว่า เราได้พระบรมสารีริกธาตุมาแล้วก็ควรจะสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้กราบไหว้แต่พระองค์ได้พระบรมธาตุมาแค่พระองค์เดียว ครั้นจะสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเสียพระองค์เดียว มเหสีทั้ง 2 พระองค์ ก็จะได้บุญเต็มที ถึงแม้ว่า พระมเหสีทั้ง 2 พระองค์ จะร่วมกันก่อสร้างพระเจดีย์ก็ตามครั้นพระองค์ทรงดำริ อย่างนี้แล้ว พระองค์ก็ได้สั่งให้พระมเหสีทั้ง 2 พระองค์ เข้าเฝ้า และได้สั่งให้พระมเหสีทั้ง 2 พระองค์ แต่งฉลองพระองค์ชุดปกติขาวเพื่อที่ทั้ง 2 พระองค์ จะได้ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานภาวนา หลังจากที่ทำทั้ง 3 พระองค์ทำสมาธิ ภาวนากัน 3 วัน 3 ราตรีแล้วทั้ง 3 พระองค์ก็ได้พระบรมธาตุกันครบถ้วนทุกพระองค์

เจ้าฟ้าคำรณนครสมรรัตนชัย ก็ได้สร้างพระธาตุ (เจดีย์) ชื่อว่าพระธาตุศรีรัตนผาคำ (ที่ตั้งพระธาตุองค์นี้อยู่ที่ภูเข่า ห่างจากวัดพระธาตุกำปำว้าวทองไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร ส่วนพระนางปทุมวดีศรีอุทุมพรสมรภกามาศ ก็ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นมามากอีก 1 องค์ชื่อว่า พระธาตุทวารวดีศรีอุทุมพร (ที่ตั้งพระธาตุองค์นี้อยู่ที่ภูเข่า ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระธาตุกำปำว้าวทอง ห่างไปประมาณ 3.1/2 กิโลเมตร) ปัจจุบันพระธาตุทั้ง 2 องค์นี้ปรักหักพังหมดแล้วยังจะเหลือไว้แต่ซากอิฐเก่า ส่วนพระนางเจ้าจันทราวดีศรีอุทุมพรก็สร้างพระธาตุพระเจดีย์เหมือนกัน แต่พระองค์ก็ยังนึกชื่อพระธาตุไม่ออก ในเรื่องเล่าว่ามีพระภิกษุมาเล่าเรื่องในอดีตชาติขององค์พระพุทธเจ้า ซึ่งเคยเกิดเป็นกำปำว้าวทอง พระธาตุว้าวทองนั้น ดังนั้น พระนางเจ้าจันทราวดีศรีอุทุมพรจึงให้สร้างพระธาตุกำปำว้าวทองขึ้นแต่นางสร้างไม่เสร็จสวรรคตเสียก่อน นางได้ขอให้พระสวามีบรรจุพระอัฐิของพระนางไว้ในพระธาตุนั้น เราจะสังเกตว่ารูปทรงของพระธาตุนั้น จะเป็นรูปทรงพระโกฏี

หนองออกกูในปัจจุบัน

หนองออกกู

บ้านหนองเจือกหรือหนองออกกู มีลักษณะเป็นหนองน้ำเกิดเองตามธรรมชาติ เป็นสายน้ำใต้ดินของแม่น้ำท่าจีนน้ำไหลตลอดปี มีเรื่องเล่าว่าคนเฒ่าคนแก่ได้เอามะนาว 1 ตะกร้าเทลงในบริเวณวังน้ำวน แล้วตั้งสัจจะถ้าหนองออกกูเป็นน้ำใต้ดินของแม่น้ำท่าจีนก็

ขอให้มะนาวไปโผล่ทะเลที่หนองออกกู

นอกจากนั้นความเชื่อของคนโบราณก็เชื่อว่าหนองออกกูมีเจ้าที่เจ้าทางปกปักรักษาอยู่ จึงมีตำนานเล่าเรื่องราว ชาวบ้านฉางข้าวน้อยที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ หนองออกกู พบว่ามีเจือกออกมาให้เห็นเป็นประจำ จึงเรียกว่าบวkJเจือก (บวkJแปลว่าสระน้ำ หนองน้ำ หรือแอ่งน้ำ) ต่อมาจึงเรียกว่าหนองเจือก และยังมีเรื่องเล่าถึงเทพารักษ์ ๔ ต่างม้า & ต่างเกวียนอาศัยอยู่ในหนองน้ำนี้ และยังมีเรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งว่า มีหญิงสาวคนหนึ่งมาเยี่ยมพี่มอผ้าจากชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านถามถึงที่อยู่นางก็บอกว่าอยู่ไม่ไกลจากหนองออกกู เมื่อชาวบ้านแอบย่องตามไปดู ก็เห็นว่านางหายตัวเข้าไปในหนองออกกู ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าหนองออกกูมีเจ้าที่เจ้าทาง ดังนั้นในยุคก่อน

หนองออกฐจึงเป็นพื้นที่ที่น่ากลัว มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมจนไม่มีใครกล้าไปบุกรุกชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากหนองออกฐไปหล่อเลี้ยงพืชสวนไร่นาถึง 3 หมู่บ้าน คือหนองเจ๊ก ป่าบุก ดอนตอง จึงเรียกว่าลำน้ำเหมืองกลาง ก่อนทำนาก็จะมีการไปบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อทำนสำเร็จก็มีการเวนไหว้เลี้ยงเจ้าที่เป็นการตอบแทนที่ดูแลพืชผลของเช่นไหว้ได้แก่เหล้าไหไก่คู่ พร้อมธูปเทียนดอกไม้จุดบอกเจ้าที่

พานแดงพร้อมดอกไม้และข้าวตอก ธูปจำนวน 12 เล่มสำหรับบนบอกก้าว

การจัดงานทำบุญหนองออกฐหลังวัน
ลอยกระทง 1 วัน

พร้อมดอกไม้และข้าวตอกจำนวน
12 เล่มสำหรับบนบอกก้าว

ภูมินามภูมินิเวศน์วัฒนธรรมเหนือภาคตอนล่าง

นัยนา ครุฑเมือง

การเล่าตำนาน นิทาน หรือเรื่องเล่าในหมู่บ้าน เป็นการสะท้อนการเลือกจำและเลือกลืมของหมู่บ้าน รวมถึงการเลือกสร้าง ความทรงจำร่วมของชุมชน ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ ชาวบ้านได้ใส่วาทกรรม หรือนิยามความหมายไว้ในเรื่องเล่า ตามความคิด ความเชื่อกลายเป็นรหัสในเรื่องเล่า การรับรู้บริบทของหมู่บ้าน ตามความเปลี่ยนแปลง น่าจะก่อให้เกิดการถอดรหัส....เรื่องเล่าก็ทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ ของหมู่บ้านมากขึ้น เมื่อมีการเล่านิทานต่อไปซ้ำ ๆ คนก็จดจำเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 6 ประเด็นดังนี้

- 1.ความสัมพันธ์ชุมชน
 - 2.ภูมินิเวศกับการทำมาหากิน
 - 3.อัตลักษณ์ชุมชน
 - 4.การก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรม
 - 5.เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น
 6. สะท้อนวิถีคิดที่กำหนดวิถีชีวิต
- ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.ความสัมพันธ์ชุมชน

เทศบาลวัดดอนแก้ว จังหวัดตาก

เทศบาลวัดดอนแก้ว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เทศบาลเมืองแม่สอด จังหวัดตาก

สมัยก่อนชุมชนสองแคว 1 สองแคว 2 รวมทั้งอินทรีและชุมชนประชากร เป็นชุมชนเก่าแก่ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับชุมชนแม่ดาวเงี้ยวอพยพเข้ามาจับจองปักหลักตั้งถิ่นฐานสร้างพื้นที่ทำกินใกล้ลำน้ำห้วยแม่สอดที่ไปสิ้นสุดแม่น้ำตองยिन หรือน้ำเมยที่ไหลเลยขึ้นเหนือ จากสภาพ

พื้นที่เขตชุมชนสองแควและใกล้เคียงส่วนมากเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ดินดำชุ่มน้ำ ทำให้พื้นที่ในละแวกดังกล่าวถูกจับจองบุกเบิกเป็นที่นาทำกินเลี้ยงชีวิตกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ชุมชนทั้งหมด โดยอาศัยน้ำในลำห้วยแม่สอดที่ไหลผ่าน

ชุมชนอินทรี 1

เดิมชื่อ บ้านใต้สะพานหนึ่งอินทรี เพราะมีพื้นที่ตั้งแต่สะพานหนึ่ง(ชื่อสะพานคอนกรีตแห่งแรก ในเทศบาลเมืองแม่สอด ในขณะนั้น) ไปจนจรดวัดอรุณเขต ตามเส้นทางถนนสายอินทรี และแยกไปสิ้นสุดซอยวัดดอนแก้วบริเวณถนนสายเอเชีย

ประวัติชุมชนอินทรี 1 เมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ถือเป็นหมู่บ้านแห่งแรกของอำเภอแม่สอด มีชาวกะเหรี่ยงกลุ่มหนึ่งจำนวนประมาณ 300 คนนำโดยนาย พระหน่อเก ได้นำชาวบ้านมาแผ้วถางทำพื้นที่ทำไร่ นาเลี้ยงสัตว์ ในบริเวณพื้นที่เนินดินบริเวณแถบ วัดดอนแก้วในปัจจุบัน ได้ถางพื้นที่ทำไร่ นาเลี้ยงสัตว์กลายเป็นชุมชนใหญ่ และชุมชนแรกของชาวแม่สอด

ชุมชน สองแคว 1

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน เดิมเป็นที่อยู่ของชาวพม่าเรียกว่าบ้านท่าหน่อเก ซึ่งเป็นทางผ่านของชาวพม่าที่เข้ามาสู้รบมีหลักฐานคือ พระธาตุนหน่อเก ในวัดดอนแก้วต่อมามีนายปัน ใจอีก ซึ่งเป็นชาวบ้านสองแคว ถนนวนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ประมาณ 15 ครอบครัว ได้อพยพย้ายมาทำมาหากินเนื่องจากมีสภาพภูมิอากาศที่ดี และอุดมสมบูรณ์ จึงจับจองพื้นที่ข้างลำห้วยแม่สอด แล้วจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านสองแควตามบ้านเดิม ต่อมา มีการแบ่งเขต จึงแบ่งเป็น บ้านสองแคว 1 สองแคว 2 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2536 ได้จัดตั้งเป็นชุมชนขึ้นในเขตเทศบาลเมืองแม่สอดและเรียกว่า ชุมชนสองแคว 1

ชุมชนจึงเป็นชุมชนที่มีทั้งคนที่สืบสายมาจากบรรพบุรุษชาวไทยและกะเหรี่ยง และผู้ที่อพยพมาอยู่ภายหลังสืบสานวงศ์ตระกูลต่อกันมา

ชุมชนสองแคว 2

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน สองแคว 2 เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ก่อตั้งมาประมาณ 50 ปีประชาชนทั่วไปประกอบอาชีพการเกษตรและรับจ้างทั่วไป ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอาศัยกันอยู่ค่อนข้างหนาแน่น

ชุมชนประจักษ์

จากชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันจากการสืบสายวงศ์วานเครือญาติ ได้ถูกแยกออกจากกันโดยการแบ่งพื้นที่ตามระเบียบของรัฐ เมื่อมีกฎระเบียบของทางราชการในการขยายที่ตั้งหมู่บ้าน บนพื้นฐานว่าหากชุมชนใดมีหลังคาเรือนเกิน 50 หลังห่างจากหมู่บ้านแม่ซึ่งเป็นหมู่บ้านใหญ่ที่ตั้งก่อนเกินระยะ 4 กิโลเมตร ก็ให้ตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ จึงเกิดชุมชนประชารักษ์

ชุมชนตำบลหัวเตี้ยด อำเภอเมือง จังหวัดตาก

ชุมชนบ้านตาก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ตัวเมืองตากเดิม และเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับป้องกันข้าศึกศัตรูมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเก่าแก่ของชุมชนแห่งนี้ในอีกแง่มุมหนึ่ง

บ้านตากในอดีต วิถีชีวิตที่ผูกผันอยู่กับสายน้ำและความศรัทธา

ตำนานชื่อตำบล คำว่าเกาะตะเภา

มีเรื่องเล่าขานกันว่า เจ้าแห่งเมืองเหนือได้ล่องเรือสำเภามาตามแม่น้ำปิงเพื่อค้าขาย จนถึงบ้านแม่พะยอบ ตรงนั้นเป็นจุดรวมของแม่น้ำปิงกับแม่น้ำวังซึ่งไหลมาบรรจบกันที่บ้านปากวัง บริเวณดังกล่าวมีน้ำลึกมากเป็นวังวน เรือสำเภาถูกกระแสน้ำพัดจนเรือแตก ไหลตามน้ำมาติดตรงเกาะบริเวณบ้านพระธาตุ จึงเป็นชื่อเรียกว่าเกาะตะเภา

บ้านท่าพระธาตุ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลเกาะตะเภา อำเภอบ้านตาก จังหวัดตากสำหรับชื่อหมู่บ้าน

“ท่าพระธาตุ” ย้ายสำเภา พันธุ์พืช บอกว่าชื่อหมู่บ้านน่าจะมาจากหมู่บ้านนี้มีทำนน้ำของหมู่บ้าน สำหรับประชาชนจาก

หมู่บ้านอื่นๆ ที่เดินทางโดยทางน้ำ เพื่อขึ้นไปวัดพระบรมธาตุมาขึ้นทำน้ำ แล้วเดินข้ามสะพานไม้ ขึ้นบันไดนาคจึงจะถึงวัด แต่ระยะทางที่เดินบนสะพานไม้ข้ามหนองน้ำนั้นจะมีศาลาเป็นระยะ

ชาวบ้านนั่งเรือหางยาวมาร่วมงานขึ้นธาตุเดือนเก้า

ตำนานพระธาตุ มีที่มาจากตำนานพระเจ้า เลียบโลกว่าพระอรหันต์ทั้ง 4 รูปได้บรรลุอิทธิพระมา สัมมาสัมพุทธเจ้า ประกอบด้วยพระนลาฏ หน้าผาก ตีนผม และเกศา 4 องค์ จึงเกิด ประเพณีขึ้นธาตุเดือนเก้า จัดขึ้นที่วัดพระบรมธาตุ หมู่ที่ 3 ตำบลเกาะตะเภา อำเภอบ้านตาก จังหวัด ตาก ได้จัด

ในวัน ขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 9

เหนือ (ตรงกับเดือน 7

ของไทย) ประมาณเดือน

มิถุนายนของทุกปี

บ้านปากร้อง ตำบลปามะม่วงปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องเสาหลักเก้าเมืองตากที่มีอิทธิพลต่อการ ปรับเปลี่ยนวิถีวัฒนธรรมของชุมชนตำบลปามะม่วง

อำเภอแม่ระมาด

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด ตาก ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก ชุมชน

เกี่ยวกับอำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก ซึ่งเดิมเป็นที่อยู่อาศัยของ

อำเภอแม่ระมาดในอดีต

ชาวกระเหรี่ยง มาเป็นเวลากว่าหนึ่งร้อยปี เสร็จแล้ว ต่อมา

ประชาชนในจังหวัด ลำปาง ลำพูน

เชียงใหม่ แพร่ น่านพากันอพยพมา

หาที่ทำกิน คนเก่าแก่เล่าว่าที่ต้อง

อพยพมาอยู่เพราะ ฝน

ฟ้าไม่ค่อยตก และแห้งแล้ง

อำเภอแม่ระมาดปัจจุบัน

แล้วต้องอพยพมาหาที่กินใหม่ เคยอาศัยลำห้วยแม่ระมาดเป็น

แนวทางประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ระยะแรกมีผู้คนอาศัยกว่าสามสิบ

หลังคาเรือนเมื่อปรากฏว่ามาเป็นท้องที่ที่อุดมสมบูรณ์ดีประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ผลดีจึงได้

ชักชวนกันมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น จึงกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่เรียกว่า บ้านแม่ระมาดตามชื่อลำห้วยแม่

ระมาด ซึ่งมีฐานะเป็นหน้าด่านขึ้นกับอำเภอแม่สอด จังหวัดตากได้ประกาศเป็นตำบลแม่ระมาดซึ่งมีขุนแม่ระมาดไมตรีเป็นกำนันคนแรกของแม่ระมาดขึ้นกับอำเภอแม่สอด เมื่อหมู่บ้านขยายตัวขึ้นอีก พญาอินทรีศรีนายนอำเภอแม่สอดในสมัยนั้นจึงได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอแม่ระมาด เมื่อ พ.ศ. 2440 และต่อมาได้ยกฐานะเป็นอำเภอแม่ระมาด เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2494

ชุมชนวัดหลวง

อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ประเพณีปอยส่างลอง

จากคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสวัดแม่สอดหน้าด่าน(ชุมชนวัดหลวง) หลวงพ่อตง ที่ปกร อายุ 71 ปี เล่าว่า นับแต่มีการก่อตั้งวัดแม่สอดหน้าด่าน

คุณยายเจียมจิต ประกอบกิจ อายุ 73 ปี เล่าว่า คนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในแม่สอดเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเคลื่อนย้ายมาตามแนวภูเขาและสร้างบ้านเรือน(บ้านพะหน่อเก) อยู่บริเวณบ้านไต่กับบ้านเหนือ ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณวัดดอนแก้วและบ้านหัวฝาย แต่เนื่องจากแม่สอด

เป็นเมืองชายแดน ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญอยู่ไม่ไกลจากเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้านานาชนิดของพม่า ชื่อเมืองมะละแหม่ง มีความเหมาะสมเป็นแหล่งค้าขาย ผู้คนจึงมักอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่อย่างถาวรเพื่อทำการค้าดังกล่าว พ่อค้าที่มาจากต่างชาติ อาทิ เช่น ไทยใหญ่ ไทยเหนือ จีนจากญานาน พม่า มุสลิมจากบังคลาเทศ ชิกข์และฮินดู ส่วนพวกกะเหรี่ยงบ้านพะหน่อเกตรงบริเวณวัดดอนแก้วปัจจุบันได้ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น แต่ที่บนหัวฝายยังเป็นชุมชนอยู่ที่เดิมมา จนทุกวันนี้ส่วนคนไทยเหนือที่อาศัยอยู่ในแม่สอดนั้น ท่านเล่าต่อว่า เดิมคนไทยเหนือในแม่สอด

มาจากจังหวัดลำปาง เพราะเกิดภาวะแห้งแล้ง บางส่วนมาจากจังหวัดลำพูน ครั้งแรกมีพ่อค้าเข้ามาค้าขายก่อนแล้วกลับไปแจ้งข่าวญาติพี่น้องถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่สอด จึงได้ชวนกันเดินทางอพยพมาทางอำเภอเถิน - อำเภอแม่พริก - ตำบลแม่ตื่น บางส่วนไปทางบ้าน

พระประธานทองสัมฤทธิ์องค์แรกของวัดแม่สอดหน้าด่าน เป็นองค์แรกของแม่

การบวชพระ(บวชลูกแก้ว)

แห่ครัวทานนำหน้าขบวนบวชลูกแก้ว

แม่
จ
ะ
เรา

บ้างก็ไปอำเภอแม่ระมาด ส่วนหนึ่งเดินทางมาแม่สอดกระจายกันไปเป็นกลุ่ม ๆ ตามเครือข่าย อาศัยอยู่บริเวณรอบวัดดอนไชย วัดดอนแก้ว วัดบุญญาวาสและนอกเมืองแม่สอด เมื่อมาอยู่รวมกันเกิดการแต่งงานข้ามเครือข่าย แต่ยังคงความเป็นชาวเหนือไว้อย่างเดิม

2. ภูมิเนเวศกับการทำมาหากิน

บ้านแปลงสี ได้ชื่อมาจากการทำสัมปทานป่าแปลงที่ 4 เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในป่า การคมนาคมไม่สะดวก ดังนั้นอาชีพหลักของผู้บุกเบิกเกษตรกรรม และเก็บของป่าขาย อาชีพรับ รรรับจ้างก็เป็นที่ยินยอม เพราะมีหลายหมู่บ้านอยู่ลึกเข้าไปในป่า คือหมู่บ้านแม่พีช หมู่บ้านคลอง ปลาสร้อย

บ้านแปลงสี อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร

ประวัติบ้านแปลงสีมีชื่อมาจากการทำสัมปทานป่าไม้และเป็นปางไม้ที่ 4 ของการสัมปทาน จากการบอกเล่าของผู้ใหญ่ตุน (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ที่เข้ามาอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ประกอบอาชีพรับ ปรับที่ดิน โดยมีรถแทรกเตอร์ มา 1 คน อาชีพของคนที่นี่มีอาชีพเกษตรกรรม และเก็บของป่าขาย ครั้งแรก เป็นกลุ่มคนไทยย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ คือ ม้ง มูเซอ กระเหรี่ยง ลีซอ เนื่องจากหมู่บ้านเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาจากนครราชสีมา (โคราช) แต่กลุ่มใหญ่ที่ย้ายมาอยู่ที่นี่ จะเป็นจากชาวนครสวรรค์ หลายหมู่บ้าน เช่น พยุหะคีรี หองเบิน ไพรสารี เริ่มจากมาเพื่อทำมาหากินเพราะการทำมาหากินเมื่อก่อนสามารถทำได้ง่าย เนื่องจากมี ชาวเขาอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก อาชีพที่ดีอย่างหนึ่งคือ อาชีพรับจ้างขับรถโดยสารรับคนเข้า ออก หมู่บ้านแปลงสี ซึ่งมีคนอยู่กระจายทั่วไปตามพื้นที่หมู่บ้าน

คุณลุงชม สนิธิโพธิ์ อายุ 90

ข้อมูลจากการบอกเล่าของลุงชม (นายชม สนิธิโพธิ์) อายุ 90 ปี อยู่บ้านเลขที่ 21 / 4 ตำบล บอกเล่าเรื่องของผู้ใหญ่ตุน

(อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ที่เข้ามาอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ประกอบอาชีพรับปรับที่ดิน โดยมีรถแทรกเตอร์มา 1 คน คลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ได้เล่าให้ฟังว่า ผู้ที่มาบุกเบิกและเข้ามาอยู่กลุ่มแรกๆ คือ นายสุเทพ ทองแพร อดีตผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน ได้เข้ามาจับจอง และถางป่าเพื่อเพาะปลูกข้าวโพด เป็นคนจังหวัดลพบุรี

ต่อมาก็เริ่มมีคนเข้ามาอยู่เรื่อยๆ มากขึ้น โดยเข้ามาจับจองพื้นที่ ที่มีนายหน้าแบ่งขายที่ดินชื่อนายลอย โดยแบ่งเป็นแปลงๆ ขายไร่ละ 400 บาท ซึ่งที่ของบ้านแปลงสี่เป็นเขตสัมปทานป่าไม้เก่า ทางเข้าเป็นทางเดินเท้า หรือล่อเกวียน การคมนาคมไม่สะดวก รวมถึงการดำรงชีพ ก็ค่อนข้างลำบาก บ่อน้ำก็มีอยู่บ่อเดียว คือ บ่อน้ำซึมในโรงเรียนบ้านแปลงสี่ ซึ่งใช้บริโภคกับจนหมดหมู่บ้าน ซึ่งเดิมพื้นที่โรงเรียนเป็นที่วัด และวัดบริจาคให้กับทางโรงเรียนซึ่งอดีตเป็นเขตพื้นที่สีแดง (คอมมิวนิสต์) ตชด. จึงมาตั้งโรงเรียนเพื่อความมั่นคง ต่อมาเมื่อมีความเจริญและความปลอดภัย จนเชื่อได้ว่าคอมมิวนิสต์ได้หมดไปแล้ว ทาง ตชด. จึงโอนโรงเรียนให้สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร หรือ สปจ.เดิม ซึ่งตอนนั้นโรคภัยไข้เจ็บยังคงมีอยู่ เช่น โรคมาลาเรีย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ไข้ป่า ในสมัยนั้นจึงมีผู้เสียชีวิต จำนวนไม่น้อยกับโรคนี้ ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาอยู่มากขึ้น ก็มีการถางป่าที่รกเพื่อทำพื้นที่ทำกิน ทำให้ที่อยู่ของยุงซึ่งเป็นพาหะของโรคไม่มีที่อยู่อาศัย โรคไข้ป่าก็เลยหายจากหมู่บ้านไปพร้อมๆ ความเจริญก็เริ่มเข้ามาเป็นถนนลูกรัง ไฟฟ้า ต่อมาก็เริ่มมีคนอีกกลุ่มหนึ่งมาประกอบอาชีพ พร้อมกับได้ตั้งรกรากที่นี่ คือ อาชีพขายรถรับจ้าง โดยรับคนเข้าออกหมู่บ้านในช่วงแรกซึ่งมีชาวเขาอยู่ตามตะเข็บป่าสงวน ซึ่งที่ตั้งเลยบ้านแปลงสี่เข้าไปยังมีหลายหมู่บ้านอีกหลายหมู่บ้าน คือ บ้านแม่พืช คลองปลาสร้อย ซึ่งมีชาวบ้านอยู่แบบปะปนเลย ในช่วงนี้ถึงความเจริญจะเริ่มเข้ามา แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ ก็ยังไม่สามารถเข้าถึงได้ โทรศัพท์ในยุคนั้นจัดเป็นแบบवाद้า ต่อแบตเตอรี่รถยนต์ ซึ่งผู้ที่มีโทรศัพท์ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีฐานะในหมู่บ้านยุคนั้น

บ้านผาผึ้ง

ชาวบ้านผาผึ้งมีอัตลักษณ์ 2 อย่างคือ การตั้งชื่อตามบริบทที่หมู่บ้านเคยมีผึ้งอาศัยอยู่จำนวนมาก และอีกประการหนึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แสดงออกทางการแต่งกาย เมื่อก่อนการแต่งตัวตามประเพณีปีใหม่จะมีความหมายมาก เพราะเป็นชุดที่ยากแก่การรักษาและมีราคาแพงจึงไม่นิยมนำมาใส่ทั่วไป บางบ้านจะใส่เพียงปีละ 1 ครั้งและไม่ได้ซักกรีด จะนำไปแขวนใส่ตู้เสื้อผ้าตามเดิม เมื่อมีเทศกาลหรือพิธีอันสำคัญก็จะนำกลับมาใส่ใหม่ และทำเช่นนี้เรื่อยไป จนกระทั่งชุดนั้นใส่ไม่ได้จึงทิ้งไป หรือเก็บไว้ฝังพร้อมกับเจ้าของ

ชุด

ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปีลงมา ไม่นิยมนุ่งชุดประจำเผ่าในวันปีใหม่แล้ว จึงเป็นความเดือดร้อนวุ่นวายใจของผู้สูงอายุทั้งหลาย

บ้านผาผึ้ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลเชียงทอง อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก เป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง มีเอกลักษณ์ประจำเผ่าที่บ่งบอกถึงความเป็นชนเผ่าม้ง ซึ่งนับวันจะเลือนหายไปจากวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านผาผึ้งทุกคน มีเพียงแต่กลุ่มคนที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ที่ยังคงรู้จักรากเหง้าความเป็นตัวตนของเผ่าม้ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแต่งกายที่เป็นสิ่งหนึ่งที่คงเอกลักษณ์ความเป็นชนเผ่าม้งที่ชัดเจน จากงานประเพณี ปีใหม่ม้งที่ผ่านมา พบว่า ชาวม้งบางกลุ่มไม่นิยมแต่งกายชุดม้ง แต่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสมัยใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กวัยรุ่น จึงทำให้ผู้ที่เข้าร่วมประเพณีปีใหม่ม้งไม่มีการแสดงออกด้านเอกลักษณ์ความเป็นชาวม้ง อีกทั้งเด็กวัยรุ่นหลังไม่สามารถบอกได้ว่าการแต่งกายเริ่มมีความสำคัญ ที่มาและความหมายเครื่องแต่งกายของชนเผ่าของตนเอง อีกทั้งการแต่งกายที่เปลี่ยนแปลงไปยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านผาผึ้งอีกด้วย คณะครูและทีมวิจัยมีแนวคิดร่วมกันว่า ถ้ามีการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการแต่งกายของชนเผ่าม้งบ้านผาผึ้งจากอดีตถึงปัจจุบันจะทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงและเห็นความสำคัญของการแต่งกายซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่าม้งที่โดดเด่นและเป็นที่ยึดของทุกคนทั่วไป นำไปสู่ความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตน

บ้านผาผึ้ง เป็นชุมชนม้งตั้งแต่เริ่มตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อประมาณปี พ.ศ.2480 เดิมมีชื่อว่าบ้านเปาหิว (NU 072308)

ต่อมาลัทธิคอมมิวนิสต์ได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในพื้นที่ ราษฎรทั้งหมู่บ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมต่อต้านรัฐบาลและได้มีกลุ่มนักศึกษาสมัย 14 ตุลาคม 2516 เข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย ทางหน่วยงานราชการจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าปราบปราม มีการต่อสู้ด้วยอาวุธสงคราม เป็นเหตุให้ราษฎรอพยพไปอยู่ต่างถิ่นกับเครือญาติในพื้นที่ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเชียงราย และบางส่วนได้หลบหนีการปราบปรามของเจ้าหน้าที่ที่อยู่ตามป่าหุบเขาในพื้นที่ใกล้หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อรัฐบาลเปิดโอกาสให้ผู้หลงผิดเข้ามาขอตัวต่อทางราชการ จึงมีราษฎรที่หลบหนีออกจากหมู่บ้านกลับเข้ามาขอตัวกับทางราชการ นำโดยนายว่าง ลือ แซ่ซัง เป็นหัวหน้า เนื่องจากบ้านเปาหิวมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สูง ทำให้การคมนาคมเข้า-ออกเป็นไปด้วยความยากลำบาก ทางราชการจึงอพยพราษฎรบ้านเปาหิวลงมาอยู่ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน ตั้งแต่ปี 2527 เป็นต้นมา โดยได้ตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นใหม่ชื่อ “บ้านผาผึ้ง” ทั้งนี้เพราะในขณะที่อพยพราษฎรมานั้น ได้มีผึ้งเป็นจำนวนมากมาทำรังอยู่บริเวณภูเขาซึ่งเป็น หน้าผาสูงชัน ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน จึงใช้ชื่อนี้มาจนถึงปัจจุบัน

นางหยั่ว แซ่ซ่ง อายุ 59 ปี ชาวบ้านผาผึ้ง ให้ข้อมูลว่า ชาวบ้านผาผึ้งมาจากหลายที่ แต่ทุกกลุ่มจะมาจากประเทศจีน อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศลาวและเลยเข้ามาถึงประเทศไทย ทางด้านอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย จากนั้นก็อพยพลงมาเรื่อยๆจนกระทั่งมาถึงจังหวัดตาก ในส่วนของตัวนางหยั่วเองมาจากประเทศพม่า ซึ่งปีที่อพยพมาอยู่ที่ผาผึ้งเก่านั้น นางหยั่วอายุ ประมาณ 2 ปี พ่อแม่นางหยั่วได้อุ้มใส่ตะกร้าหลังและเปลี่ยนกันแบกมาจนถึงที่นี่ การดำรงวงศ์ตระกูลพบว่า ในความเป็นจริงแล้วตระกูล “แซ่ว่าง” กับตระกูล “แซ่ซ่ง” เป็นพี่น้องกันตั้งแต่รุ่น อพยพมาจากเมืองจีน แต่ได้แยกย้ายกันไปหาที่ทำกินของตน เมื่อมาพบกันอีกครั้งก็จะกลับมาอยู่รวมกัน นางหยั่วยังกล่าวให้ฟังอีกว่า การที่ชาวมังอพยพย้ายถิ่นไปเรื่อยๆหลายที่หลายทางก็ เพราะว่า ชาวมังรุ่นเก่าเป็นคนติดฝิ่น ต้องทำไร่ฝิ่นเพื่อปลูกฝิ่นไว้ใช้เอง เนื่องจากฝิ่นเป็นสิ่งผิดกฎหมายและไม่มีให้ซื้อขายโดยทั่วไป ดังนั้นเมื่อทางการรณรงค์ปราบปรามคนติดฝิ่นและติดตามทำลายไร่ฝิ่น ชาวมัง จึงต้องเสาะหาที่ทำไร่ฝิ่นตามภูเขาสูงชันห่างไกลจากการติดตามของเจ้าหน้าที่รัฐบาล

ห้วยร่วม ตำบลห้วยร่วม อำเภอหนองบัว จังหวัด นครสวรรค์มีศูนย์รวมใจอยู่ที่พระครูนิติธรรมธ (สวาสดี จันทาโก) อดีตเจ้าอาวาสวัด ชุมชนบ้านห้วยร่วมในยุคนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีพันธุ์ไม้นานาชนิด มีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด มี กุ้งหอยปูปลา ธรรมชาติหลากหลายชนิด ครั้นเมื่อถึงฤดูฝน ฝนก็จะตกตามฤดูกาล ทำให้การเพาะปลูกข้าวได้ดีมาก น้ำก็ไหลหลากไปตามห้วย หนอง คลองบึง มีเรือขนส่งสินค้าจาก อำเภอชุมแสงมาตามลำห้วยมาตามลำห้วย เพื่อนำสินค้ามาส่งร้านค้าเพื่อจำหน่ายในหมู่บ้าน ถนนเป็นดินเหนียวในฤดูแล้งจะมีฝุ่นมาก สำหรับในช่วงฤดูฝนถนนออกจากชุมชนบ้านห้วยร่วมไปยังอำเภอหนองบัว และอำเภอชุมแสง เป็นถนนที่เป็นดินเหนียวเมื่อออกเดินทางจะมีปัญหาดินจะติด ถนนจะลื่น รถไม่สามารถวิ่งได้ ต้องเดินทางชุมชนบ้านห้วยร่วมไปยังถนนหนองบัว - ชุมแสง ระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตรเพื่อขึ้นรถประจำทาง บางครั้งเมื่อยามเจ็บป่วยพี่น้อง ชาวบ้านห้วยร่วม ก็ได้ไปมาหลวงพ่อสวาสดี เพื่อรดน้ำมนต์ในการรักษา

ตำบลแม่ดาว

ประชาชนที่อพยพมาจากทางภาคเหนือตอนบน ได้แก่ อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่โดยเฉพาะชาวอำเภอเถินได้มีการอพยพมาตามลุ่มแม่น้ำวังใน ขณะที่แม่น้ำวังได้มีการตั้งถิ่นฐาน ผ่านมาทางอำเภอบ้านตากข้ามเทือกเขาถนนธงชัยใช้ระยะ เวลา

ในการเดินทางเป็นแรมเดือน นอกจากนี้ยังมีชาวอำเภอเถิน ได้อพยพเข้าไปอยู่ในฝั่งพม่าปัจจุบันได้กลายเป็นคนไทยเชื้อสายชาติพม่า

สาเหตุที่ตั้งชื่อว่าแม่ตาว เนื่องจากว่าประชากรที่อพยพมา ตั้งถิ่นอยู่ที่บ้านค้ำกิบาล ตำบลพระธาตุผาแดง ได้ทราบข่าวเกี่ยวกับแร่ทองคำที่ไหลมาจากดอยผาแดงจึงทำให้ประชากรเข้ามาร่อนหาทองคำในลำห้วยแม่ตาวโดยมีการ ชาวดินกับน้ำที่ปนกับเศษทองแล้วร่อนเอาดินออก โดยเรียกว่า **การชาวแร่หรือตาวแร่** หลังจากนั้นประชากรได้มีการตั้งที่อยู่อาศัยขึ้น จากนั้นได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้าน และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า **แม่ตาว** ซึ่งมาจากคำว่า **ชาวนั่นเอง** หมู่บ้านแห่งนี้ได้เป็นหมู่หนึ่งใน **ตำบลแม่ตาว**

ต่อมาในปี พ.ศ.2530 ประชากรในตำบลแม่ตาวได้มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นและมีหมู่บ้านเพิ่มขึ้น บ้านค้ำกิบาลจึงได้แยกออกมาจากตำบลแม่ตาว มาตั้งเป็นตำบลพระธาตุผาแดง ถึงปัจจุบัน และปัจจุบันนี้ตำบลแม่ตาวมีหมู่บ้านทั้งหมดจำนวน 6 หมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านแม่ตาวใต้ หมู่ที่ 2 บ้านแม่ตาวกลาง หมู่ที่ 3 บ้านแม่ตาวแพะ หมู่ที่ 4 บ้านแม่ตาวสันแป้ หมู่ที่ 5 บ้านแม่ตาวสันโรงเรียน และหมู่ที่ 6 บ้านดอนไชย ซึ่งประวัติความเป็นมาและข้อมูลของแต่ละหมู่บ้านมีดังต่อไปนี้

หมู่ที่ 1 บ้านแม่ตาวใต้

เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านตั้งแต่ปีพ.ศ.2410 -2440 ประชากรส่วนใหญ่ได้อพยพมาจากจังหวัดลำพูน โดยมีพระภิกษุเป็นผู้นำในการอพยพ พระภิกษุรูปนี้ชื่อว่า **ครูบาโน** หมู่บ้านแม่ตาวใต้เป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งอยู่ท้ายสุดของลำห้วยแม่ตาวหรืออยู่ทางตอนใต้ของลำห้วยแม่ตาวจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า **แม่ตาวใต้** ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายจิระศักดิ์ สุยะวงษ์ และมีวัดที่ประชากรใช้เป็นศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดเซตพน ได้มีการก่อสร้างโรงเรียนให้กับบุตรหลานของประชากรในหมู่บ้านคือ โรงเรียนบ้านแม่ตาวใต้ บ้านแม่ตาวใต้หมู่ที่ 1 ปัจจุบันมีครอบครัวจำนวน 324 ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด 1,035 คน ได้แยกเป็นชาย 546 คน และเป็นหญิง 489 คน

หมู่ที่ 2 บ้านแม่ตาวกลาง

บ้านแม่ตาวกลางเป็นประชากรที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ที่อาศัยอยู่บ้านค้ำกิบาล ตำบลพระธาตุผาแดง มาก่อนจากนั้น โดยมีพ่อหลวงขาว ที่นำมา **ชาวดำ** หรือ **ตาวดำ** แล้วไม่กลับไปอยู่ที่เดิม จึงมีการตั้งถิ่นฐานขึ้นมาใหม่ สาเหตุที่มีชื่อว่าแม่ตาวกลาง เพราะว่าหมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่ตรงกลางของตำบล จึงได้ชื่อว่า **แม่ตาวกลาง** กำนันคนแรกของตำบล

แม่ดาวได้แก่ กำนันโทน กำนันนวล นาเถิน กำนันเงิน วิริยา กำนันสม อุดด้วง กำนันบุญปิ่น ละน้อย เป็นกำนันคนแรกที่ได้รับรางวัลกำนันแห่นบทองคำของตำบลแม่ดาว และกำนันคนปัจจุบันคือนายอุดม คำอ่อน มีวัดที่ประชากรใช้เป็นศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนา คือ

วัดศรีเกิด บ้านแม่ดาวกลางหมู่ที่ 2 ปัจจุบันมีครอบครัวจำนวน 589 ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด 1,704 คน ได้แยกเป็นชาย 892 คน และเป็นหญิง 812 คน

หมู่ที่ 3 บ้านแม่ดาวแพะ

บ้านแม่ดาวแพะมีการก่อตั้งหมู่บ้านแห่งนี้คือครอบครัวของ นายกางวงศ์ เป็นครอบครัวที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ซึ่งในอดีตนั้นหมู่บ้านแม่ดาวแพะแห่งนี้เต็มไปด้วยป่าทึบ หลังจากนั้นได้มีการแผ้วถางเกิดขึ้นให้น่าอยู่ คำว่าแม่ดาวแพะ จึงมาจากภาษาชาวบ้านที่ใช้เรียกป่า ว่าแพะซึ่งเป็นภาษาเหนือ (แพะ หมายถึง ป่า) จึงตั้งชื่อว่า บ้านแม่ดาวแพะ มีการแต่งตั้งคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันนี้มีผู้ใหญ่บ้านชื่อว่า นายสี จันราช มีวัดที่ประชากรใช้เป็นศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดดอนแก้ว ตลอดจนได้มีการก่อสร้างโรงเรียนให้กับบุตรหลานของประชากรในหมู่บ้านคือ โรงเรียนบ้านแม่ดาวใต้ บ้านแม่ดาวแพะหมู่ที่ 3 ปัจจุบันมีครอบครัวจำนวน 568 ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด 1,474 คน ได้แยกเป็นชาย 754 คน และเป็นหญิง 720 คน

หมู่ที่ 4 บ้านแม่ดาวสันแป

บ้านแม่ดาวสันแปประชากรส่วนใหญ่ได้อพยพมาจากจังหวัดลำพูนและบ้างก็แยกตัวมาจากหมู่ที่ 1 บุคคลท่านแรกที่เป็นผู้ก่อตั้งถิ่นฐานคือ พ่อหลวงหมื่น ตีบเต ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือนายมังกร หาญพรม มีวัดที่ประชากรใช้เป็นศูนย์กลางของการประชุม และการประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดศรีบุญเรือง บ้านแม่ดาวสันแปหมู่ที่ 4 ปัจจุบันมีครอบครัวจำนวน 278 ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด 813 คน ได้แยกเป็นชาย 416 คน และเป็นหญิง 365 คน

บ้านวังประจบ ตำบลน้ำร้อน อำเภอเมือง จังหวัดตาก ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดตากไปทางสุโขทัย อดีตชุมชนบ้านวังประจบ ได้แยกออกมาจากตำบลน้ำร้อน อำเภอเมือง จังหวัดตาก ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดตากไปทางสุโขทัยประมาณ 21 กิโลเมตรประชาชนเดิมที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลน้ำร้อน บ้านยางโพง บ้านบ่อไม้หว้า บ้านคลองลึก ฯลฯ ได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาหาที่ทำกินแห่งใหม่ เมื่อ 100 กว่าปีที่แล้วมา และได้อพยพมาอยู่ บ้านวังประจบ ซึ่งในอดีตมีแหล่งน้ำมีเส้นทางเดินเท้า เป็นจุดพักการเดินทาง

นอกจากนี้ ชื่อวังประจบ ผู้คนที่มาค้าขายสัญจรไปมาและแวะมาพักค้างแรมบริเวณบ้าน

แก่งหินในปัจจุบัน ซึ่งสันนิษฐานได้ว่ามีผู้คนในอดีตเดินทางไปมาหาสู่ซึ่งกันและกันให้จุดบริเวณบ้านแก่งหินซึ่งเป็นวังน้ำเป็นที่พักแรมระหว่างการเดินทาง.

คำว่า วัง หมายถึง วังน้ำ คำว่า ประจบ หมายถึง ผู้มาพบเจอกัน

บ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

ท่าเสา ต.ท่าอิฐ จังหวัดอุตรดิตถ์ “ท่าเสา” มีผู้สันนิษฐานว่ามาจากชื่อเดิม “ท่าเสา” ซึ่งเป็นภาษาเหนือ หมายถึงหยุดพัก

“ท่าเสา” จึงหมายถึง ที่สำหรับหยุดพัก และได้เปลี่ยนมาเป็นท่าเสาหรือบริเวณตลาดท่าเสาในปัจจุบัน

ท่าเสา ในสมัยก่อนเป็นหนึ่งใน 3 ท่าที่เป็นต้นกำเนิดท่าเรือเหมือนกับ “ท่าโพ” “ท่าอิฐ” ทั้ง 3 ท่าเป็นท่าเรือที่กำเนิดเมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งหมายถึง “เมืองท่าเหนือ” ท่าทั้ง 3 ท่า เป็นท่าเรือมาแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 1400 ซึ่งขณะนั้นขอมได้ปกครองแผ่นดินในแถบนี้ และได้ใช้ทั้ง 3 ท่าเป็นที่ขนถ่ายสินค้าติดต่อกันตลอดมา เมื่อครั้งก่อนปี พ.ศ. 2430 เป็นป่าดงแต่คำเหนือเรียกว่าท่าเสา ชุมชนตลาดบ้านท่าเสาเป็นเพียงหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำน่านได้ขยายตัวอันเป็นแก่งในแม่น้ำสุดท้าย เมื่อแต่ละครัวเรือนสมาชิกมากขึ้นจึงขยายบ้านเรือนกระจายไปตามคูกน้ำ หมู่บ้านนี้เป็นชุมชนแบบดั้งเดิม ต่อมาเมื่อสะสมความรู้และประสบการณ์มากขึ้นก็มีการประกอบอาชีพเฉพาะทางแตกต่างกันไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนดังกล่าวได้วิวัฒนาการมาเป็นการค้าขาย หมู่บ้านท่าเสามีเส้นทางคมนาคมสะดวก สามารถเชื่อมต่อกับหมู่บ้านอื่นได้หลายเส้นทาง จึงเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย มีโอกาสและทางเลือกในการทำมาหากินได้หลายทาง ส่งผลให้ผู้คนมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำ กลายเป็นหมู่บ้านท่าเรือ และขยายตัวเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายและการคมนาคม ล้วนเป็นพัฒนาการของเมืองที่มีขั้นตอนชัดเจน พ.ศ.2450 มีเสียงหวูดดังมาจากทิศใต้และดังใกล้เข้ามาเรื่อย ๆ แต่ครั้งนี้มิใช่หวูดเรือกลไฟ เพราะปณเสียงเหล็กกระทบกันดังสนั่นหวั่นไหวปานฟ้าถล่ม ครู่ต่อมาชาวบ้านก็ได้เห็นวัตถุประหลาดเป็นขบวนยาวเคลื่อนมาตามรางเหล็ก มันคือหัวรถจักรที่ชักลากวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างรถไฟไปสู่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นอัจฉริยภาพแห่งสมองของมนุษย์ จากหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำ กลายเป็นหมู่บ้านท่าเรือ และขยายตัวเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายและการคมนาคม ล้วนเป็นพัฒนาการของเมืองที่มีขั้นตอนชัดเจน พ.ศ.2450 มีเสียงหวูดดังมาจากทิศใต้และดังใกล้เข้ามาเรื่อย ๆ แต่ครั้งนี้

มิใช่หลอดเรือกอล์ฟ เพราะปณเสียงเหล็กกระทบกันดังสนั่นหวั่นไหวปานฟ้าถล่ม ครู่ต่อมาชาวบ้านก็ได้เห็นวัตถุประหลาดเป็นขบวนยาวเคลื่อนมาตามรางเหล็ก มันคือหัวรถจักรที่ชักลากวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างรถไฟไปสู่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นอัจฉริยภาพแห่งสมองของมนุษย์

ตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์

จากข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าบ่อแร่เหล็กบ้านน้ำพี้เป็นแหล่งแร่เหล็กที่ใช้ทำอาวุธยุทโธปกรณ์ ตั้งแต่สมัยครั้งสุโขทัย ซึ่งมีแหล่งแร่เหล็กที่สำคัญอยู่ 2 แหล่งคือ แหล่งที่ 1 อยู่บริเวณเทือกเขา ตรงหัวแก้วจังหวัดกำแพงเพชรเรียกว่าบ่อกำแพงแก้วอีกแห่งหนึ่งคือแหล่งแร่เหล็กที่บ้านน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ เรียกว่าบ่อพระแสง บ่อพระขรรค์ จากแหล่งแร่เหล็กทั้ง 2 แหล่ง ทำให้อาณาจักรสุโขทัยมีแร่เหล็กใช้อย่างเพียงพอ และสามารถขายให้กับอาณาจักรใกล้เคียง เช่น อาณาจักรอยุธยา ต่อมาเมื่ออาณาจักรอยุธยามีความเข้มแข็งสามารถรวมเอาอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรใกล้เคียงไว้ในอำนาจได้แล้ว บ่อเหล็กน้ำพี้กลายเป็นแหล่งผลิตอาวุธของกรุงศรีอยุธยา ทำให้ชื่อเสียงของเหล็กน้ำพี้เป็นที่เลื่องลือต่อเนื่องสืบมา ในอดีตชื่อเสียงของเหล็กน้ำพี้เป็นที่กล่าวขานกันอย่างกว้างขวางของผู้ชายที่เฝฝั้นจะเป็นนักรบต่างปรารถนาที่จะมีดาบน้ำพี้ไว้ในครอบครอง แม้ในราชสำนักหรือชนชั้นปกครองต่างรู้จักคุณค่าของเหล็กน้ำพี้ มีการกล่าวถึงทั้งในเชิงคุณสมบัติและในเชิงเปรียบเทียบต่าง

ตำนานของเหล็กน้ำพี้มีว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ได้มีนายพรานล่าสัตว์คนหนึ่ง ชื่อนายพรานแสง อาศัยอยู่ในป่า (บริเวณใกล้ๆ กับบ่อเหล็กน้ำพี้) อยู่มาวันหนึ่ง ได้มีพระราชองค์หนึ่งไม่ปรากฏพระนาม พระราชองค์นี้ ชาวบ้านเชื่อกันว่า มีพระราชวังอยู่ที่ทุ่งกะโล่ เขตอำเภอเมืองจังหวัดอุตรดิตถ์ เนื่องจากมีชาวบ้านชุดค้นพบโบราณวัตถุได้หลายชิ้น ได้เสด็จประพาสป่า เพราะได้ทราบข่าวว่ามีช้างงานิล (ช้างที่มีงาเป็นสีดำ) อยู่เชือกหนึ่ง อาศัยอยู่ที่บริเวณป่าแห่งหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันนี้บริเวณนั้นเรียกว่า บ้านดงช้างดี (เขตอำเภอ ตรอน) พระราชาพร้อมด้วยเหล่าทหารเสนาอำมาตย์น้อยใหญ่ต่างๆ ได้ออกเดินทางเพื่อจับช้างงานิลเชือกนี้ แต่หาเท่าไรก็ไม่พบมีแค่วอยเท้าเก่าๆ ของช้างเท่านั้น เลยแยกทางกันออกค้นหาช้างตัวนั้น พระราชาเดินออกค้นหาไปทางทิศตะวันออก จึงทำให้เกิดพลัดหลงกับพวกเสนาอำมาตย์อยู่หลายวัน พระราชาเดินเข้าไปในป่าเรื่อย ๆ ได้มาพบกระท่อมหลังหนึ่งซึ่งเป็นของนายพรานแสง จึงได้ขอพักอาศัยค้างคืน ณ ที่กระท่อมแห่งนั้น นายพรานแสงได้ต้อนรับเป็นอย่างดี ตามอัธยาศัยของคนชนบท ทำให้พระราชาพอพระหฤทัยและถูกคุกค่อเป็นยิ่งนักโดยที่นายพรานแสงไม่รู้เลยว่าตนเป็นพระราชา ส่วนพระราชาก็ได้รับนายพรานแสงไว้ในฐานะเป็นพระสหาย

ครั้นพอรุ่งเช้าบรรดาเหล่าเสนาอำมาตย์ได้ตามหาพระราชชาจนได้มาพบเข้าพระองค์จึงทรงเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ให้นายพรานแสงได้รู้ ทำให้นายพรานแสงตกตลึงด้วยความคาดไม่ถึง และก่อนที่พระราชชาจะกลับ ได้รับสั่งกับนายพรานแสงให้ไปเยี่ยมเยือนบ้างถ้ามีโอกาส

ต่อมา นายพรานแสงได้ออกไปล่าสัตว์ บริเวณใกล้ ๆ กับบ่อเหล็กน้ำพี้ แต่พอเดินมาได้ไม่นานนัก

นายพรานแสงก็เกิดปวดท้องถ่ายอุจจาระขึ้นมา จึงหาที่เพื่อง่ายอุจจาระที่บริเวณใกล้ ๆ ซึ่งเป็นเนินเล็ก ๆ และมีขอนไม้ นายพรานแสงจึงขึ้นไปนั่งถ่ายอุจจาระบนขอนไม้นั้น โดยเอาปิ่นวางพิงไว้ อีกที่หนึ่ง ในขณะที่ตนเอง ได้มีวัวป่าตัวหนึ่งเดินผ่านมาหากินใกล้ ๆ กับบริเวณที่นายพรานแสงนั่งอุจจาระอยู่ ครั้นจะลุกไปหยิบปิ่นก็ไม่ทัน กลัววัวป่าตัวนั้นจะตกใจหนีไปเสียก่อน ไม่รู้จะทำอย่างไรดี จึงหยิบเอาก้อนหินก้อนหนึ่ง ซึ่งอยู่บริเวณใกล้ ๆ มือขว้างใส่วัวป่าตัวนั้น ซึ่งอยู่ห่างประมาณ 2 วาเศษ ๆ ถูกที่สี่ข้างของวัวตัวนั้น ทะลุ ทำให้วัวตัวนั้นล้มลงขาดใจในที่สุด นายพรานแสงเห็นเป็นเช่นนั้น ก็เกิดความประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่เห็นวัวป่าล้มลงขาดใจตายต่อหน้าต่อตา จึงนำก้อนแร่นั้นใส่ถุงย่ามนำกลับไปบ้านด้วย

อยู่ต่อมา นายพรานแสงก็ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ทำนาอยู่ที่นี่เรื่อยมา ก็ได้มีเพื่อนเก่าที่สนิทกันอีกสองคนมาหา ชื่อว่านายขัน และนายสุข แล้วนายแสงก็เล่าเรื่องทั้งหมดให้เพื่อนทั้งสองฟัง ทั้งสองเห็นเป็นอัศจรรย์เช่นนั้น จึงคิดขึ้นมาว่าหินก้อนนี้ไม่ใช่หินธรรมดาเป็นแน่แท้ จึงเอามันก้อนนั้นขึ้นมาพิจารณา เห็นว่ามีแร่เหล็กผสมอยู่มาก จึงปรึกษากันว่า ควรจะนำเอาแร่มาถลุงแล้วหลอมให้เป็นมีดเอาไว้ใช้เพราะเคยเห็นคนในเมืองเขาทำกัน ดังนั้นทั้งสามจึงได้ ช่วยกันตีเหล็กจนเป็นมีดได้สำเร็จ

หลายปีผ่านไป นายพรานแสงเกิดนึกถึงสหายของตนที่เป็นพระมหากษัตริย์จึงปรึกษากันว่าจะไปเยี่ยมเยือนนั้น น่าจะมีอะไรติดไม้ติดมือไปฝากบ้าง จึงนำมีดโต้ซึ่งทำจากเหล็กน้ำพี้ไปฝาก

เมื่อทั้งสามคนไปถึงพระราชวัง เหล่าทหารและมหาดเล็กไม่ยอมให้เข้าเฝ้า แต่ด้วยความตั้งใจของนายพรานแสงจึงเข้าไปจนได้ พอดีกับที่พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นเข้า ก็ทรงจำได้ว่าเป็นพระสหายเก่า จึงทรงรับสั่งให้เข้าเฝ้าได้ เมื่อเข้าเฝ้าแล้วก็ได้สนทนาปราศรัยพอสมควร นายพรานแสงได้เอ่ยขึ้นว่า การมาเยี่ยมเยือนในครั้งนี้ไม่มีอะไรมาฝากมีแต่เพียงมีดโต้เล่มเดียว ฝ่ายพระราชาก็ได้ตรัสว่า เอามาทำไม มีดในวังในคลังหลวงมีเยอะแยะมากมาย ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้มีด ขอให้กลับไปใช้ที่บ้านเกิด จึงไม่ยอมรับไว้ เพราะพระองค์คิดว่าเป็นเพียงมีดโต้ธรรมดา เมื่อนายพรานแสงได้ยื่นพระราชตราตรัสเช่นนั้น จึงเกิดความโกรธพระราชารู้ว่าเป็น

สหายของตนเป็นอันมากและด้วยความเสียใจจึงทูลลากลับแล้วถือมิดไต้มนั้นลากออกไปตามท้องพระโรงด้วยยานภาพแห่งเหล็กน้ำพี้จึงทำให้ท้องพระโรงแยกออกเป็นสองส่วนตามรอยมิดไต้มนั้น

ครั้นเมื่อพระราชเสด็จออกมาทรงแสดงเห็นพื้นท้องพระโรงแยกออกเป็นสองส่วนจึงสอบถามได้ความว่า เกิดจากคมมิดของนายพรานแสง พระราชาจึงทรงรับสั่งให้อำมาตย์ไปตามนายทั้งสามกลับมาเข้าเฝ้าและให้นำมิดไต้มนั้นมาด้วย แต่ทว่าเข้าไปเสียแล้วเพราะนายพรานแสงได้โยนมิดไต้มนั้นทิ้งลงไปใบบ่อน้ำ ด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจพระราชา ทำให้หนองน้ำนั้นกลายเป็นวังน้ำวน พระราชาจึงสั่งให้ทหารและมหาดเล็กลงไปงมหา ด้วยความคมของมิดและเนื่องจากด้ามมิดปักลงไปกลางน้ำ ทำให้ด้านสันคมตั้งขึ้น จึงไม่มีทหารคนใดรอดชีวิตขึ้นมาได้เลย

พระราชาก็ทรงรับสั่งให้ไปตามนายพรานแสง กลับมาเอามิดไต้มนั้นขึ้นมาจากน้ำ ซึ่งก็สามารถตามนายพรานแสงมาจนได้ และด้วยการบอกกล่าวของนายพรานแสง จึงทำให้มิดนั้นหยุดหมุน หนองน้ำจากที่เป็นน้ำวนก็กลายเป็นปกติทันตาเห็น จึงสามารถลงไปเอามิดขึ้นมาได้ และเนื่องจากมีทหารที่ตายด้วยคมมิดไป 3,000 คน จึงเรียกหนองน้ำนั้นว่า วังสามพัน มาจนถึงทุกวันนี้ เมื่อพระราชาก็ได้มิดแล้ว ก็ทรงพอพระทัยเป็นยิ่งนักและได้นำมิดไต้มนั้นไปให้ช่างตีทำเป็นพระแสงประจำกายพระองค์ และก็ทรงชักชวนให้นายพรานทั้งสามอยู่รับราชการด้วยกัน แต่ทั้งสามคนปฏิเสธเพราะเห็นว่าตนเป็นคนไม่มีความรู้อะไร จึงขอกลับมาใช้ชีวิตอยู่ตามอัธยาศัยตามถิ่นชีวิต โดยไม่ปรากฏว่ามีครอบครัวแต่อย่างใด และด้วยวิญญานอันศักดิ์สิทธิ์ของท่านจึงได้มาสถิตอยู่ในบริเวณบ่อเหล็กน้ำพี้แห่งนี้ ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือกันมาก จึงเรียกขานนามว่า **เจ้าพ่อบ่อเหล็กน้ำพี้** หรือ **เจ้าพ่อบ่อพระแสง** และชาวบ้านพร้อมใจกันสร้างศาลเพื่อเป็นที่สถิตดวงวิญญานของท่านมาจนทุกวันนี้ และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เหล็กน้ำพี้จึงเป็นเหล็กที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเลื่องลือกันทั่วไป

3.อัตลักษณ์ชุมชน

อัตลักษณ์ชุมชน ส่วนใหญ่แล้ว มักจะอธิบายความเป็นชาติพันธุ์ว่าพวกเขาเป็นใคร เมื่ออพยพไปอยู่ในพื้นที่ใหม่ ท่ามกลางเพื่อนบ้านที่ต่างเชื้อชาติ แต่ในนิทานตำนาน ที่เป็นผลงานของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลาย ๆ เรื่องก็พบการก่อรูปวัฒนธรรมของชุมชนใหม่ เพื่อสร้างบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน และต่อยอดด้วยพิธีกรรม เพื่อบอกความพวกเดียวกัน กลุ่มชนเดียวกัน หล่อหลอมคติดำเนินชีวิตร่วมกัน

อัตลักษณ์ชุมชนมาจากไหน การอพยพโยกย้ายถึงแม้ว่าจะไปอยู่
ในที่ใหม่ และมีผู้อพยพเข้ามารวมกันหลายระลอก แต่เมื่อมาอยู่ร่วมกัน
ผู้คนก็รู้สึกในความเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน ความเป็นพวกเราก็เกิดขึ้นจึงได้
ร่วมกันสร้างสมบัติสาธารณะร่วมกัน เช่นการผลิตใหม่ประเพณีที่หลากหลายให้มีความเป็นหนึ่ง
เช่นการทำบุญบ้านกลาง ของหมู่บ้าน โนนสวรรค์ เป็นพิธีกรรมของชาวอีสาน ต้องประกอบพิธีตรง
ใจกลางของหมู่บ้าน เป็นต้น

ทำบุญกลางบ้านเป็นอัตลักษณ์
ของชุมชนโนนสวรรค์

หมู่บ้านโนนสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร

บ้านโนนสวรรค์ เป็นกลุ่มคนที่ย้ายมาจากอีสานมากที่สุด ประมาณ 80% ได้นำคำเรียก
หมู่บ้านมาและประเพณีมาด้วย คือโนนสวรรค์ และประเพณีบุญกลางบ้านอันเป็นประเพณีทำบุญ
ถึงญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว อาชีพทำไร่ ทำนา และว่างจากการทำไร่ ทำนาคนในชุมชน ก็จะทอดผ้า
ทอดเสื้อ จักสานไม้ไผ่ไว้ใช้ในครอบครัว การขยายตัวของชุมชนทำให้เกิดการปรับตัว 2 ด้านคือ การ
แสวงหาพื้นที่ทำกินที่มีทรัพยากรเพียงพอจากพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วม ย้ายไปอยู่ที่ดอน (เนิน) ดังเรื่องเล่า
ที่ว่า มาอยู่ก่อน อาศัยอยู่บ้านโนนจัน ได้มองทำเลที่ทำมาหากิน หมู่บ้านทุ่งทราย บ้านโนนจัน
ที่เคยอาศัยอยู่ก่อนน้ำท่วมทุกปี แต่มีบริเวณ โนนสวรรค์ (คำว่าโนน ภาษาอีสาน คือ โคกสูง
น้ำท่วมไม่ถึง) ทำให้มีที่ต้อนวัว ควาย ไปอยู่ โนนตรงนี้ เมื่อเกิดน้ำท่วมที่ทุ่งทราย และ บ้าน
โนนจัน บริเวณตรงโนนสวรรค์นี้ เดิมเป็นป่าไม้ ไม่เชือก ต้นใหญ่ ตัดไปเผาถ่านบ้าง ไม่ไผ่ป่า
ซึ่งป่านี้ พบว่า มีสัตว์ป่า ในสมัยนั้น เช่น เสือ ช้าง ออกมาให้เห็น อีกประการหนึ่งทำให้เกิด
การปรับเปลี่ยนประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบเนื่องมาจากอีสาน เมื่อมาอยู่ที่ใหม่ ก็มีคนหลายกลุ่ม
หลายพวก จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากันได้ เป็นที่ยอมรับทุกกลุ่ม ชาวบ้านเล่าว่า ประเด็นที่
สำคัญที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และการตั้งถิ่นฐานของคน
กลุ่มแรก นั่นก็คือ เมื่อเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนที่เพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดความเป็นมา ของ
ประเพณีและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น อย่างมีหลักเกณฑ์แบบแผน การเพิ่มขึ้นของอัตราที่อยู่อาศัย ไม่
เพียงแต่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ของสภาพแวดล้อมเท่านั้น กล่าวคือวัฒนธรรมที่กลุ่มคนผู้
บุกเบิกรับเอามาจากถิ่นอีสานที่กลุ่มผู้คนบุกเบิกรับเอามาด้วย ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ
การเป็นอยู่ของผู้คน จนทำให้เกิดเป็นที่มาของการปรับประเพณี

หมู่บ้านโนนสวรรค์ ตำบลทุ่งทราย อำเภอทรายทองวัฒนา จังหวัดกำแพงเพชร
ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ เพื่อประกอบ

อาชีพที่สำคัญคือ ทำไร่ ทำนา และว่างจากการทำไร่ ทำนาคนในชุมชน ก็จะทอผ้า ทอเสื้อ จักสานไม้ไผ่ไว้ใช้ในครอบครัว มาอยู่ก่อน อาศัยอยู่บ้านโนนจัน ได้มองทำเลที่ทำมาหากิน หมู่บ้านทุ่งทราย บ้านโนนจัน ที่เคยอาศัยอยู่ก่อนน้ำท่วมทุกปี แต่มีบริเวณ โนนสวรรค์ (คำว่าโนน ภาษาอีสาน คือ โคกสูง น้ำท่วมไม่ถึง) ทำให้มีที่ดอนไว้ควาย ไปอยู่ โนนตรงนี้ เมื่อเกิดน้ำท่วมที่ทุ่งทราย และ บ้านโนนจัน บริเวณ ตรงโนนสวรรค์นี้ เดิมเป็นป่าไม้ ไม่เชือก ต้นใหญ่ ตัดไป ชุมชนนี้มาจากจังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองบัวลำพู การเดินทางจากภาคอีสาน จะมาตามเส้นทาง ผ่าน จ.นครราชสีมา สระบุรี ลพบุรี ตากลิ ลำนาทรายณ์ นครสวรรค์ อำเภอขาณุหวัดกำแพงเพชร อำเภอลองชล จังหวัดกำแพงเพชร ผ่านเส้นทาง อ. ทุ่งทราย และ ถึง หมู่บ้านโนนสวรรค์ ทำไร่นาสวนผสม ทำนาปรัง ซึ่งทำปีละ 3 ครั้ง ไปทำงานอุตสาหกรรมต่างถิ่น การค้าขาย อาชีพรับจ้างในเมืองใหญ่ เป็นต้น แต่บุคคลเหล่านั้นก็ยังไม่ลืมประเพณีของการทำบุญกลางบ้าน ในช่วงเดือน 6 เหมือนเดิม พวกเขาเหล่านั้นก็จะถือโอกาสหาเวลาได้มีเวลามาเยี่ยมเยียนบ้านญาติพี่น้อง ซึ่งส่วนมากจะมีคนวัยชราเป็นญาติผู้ใหญ่ที่ต้องอยู่บ้าน เพราะบุคคลที่ออกจากหมู่บ้านไปทำงาน ที่อื่น จะเป็นคนในวัยทำงาน เข้าร่วมประเพณีดั้งเดิมเพื่อเป็นสิริมงคลให้กับชีวิตเผ่าถ่านบ้าง ไม่ไผ่ป่า ซึ่งป่านี้นพบว่ามีสัตว์ป่า ในสมัยนั้น เช่น เสือ ช้าง ออกมาให้เห็น

การดำรงชีพของชาวบ้านโนนสวรรค์ มักเกี่ยวข้องกับการประเพณีด้วยเสมอ เพราะคนส่วนใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็น นั่นก็คือ “ผีสง” นั่นเอง เพราะการทำไร่ ทำนา ทำ

ประเพณีทำบุญกลางบ้านเป็น
ประเพณีของชาวอีสาน บ้าน
โนนสวรรค์

การเกษตรต่าง ๆ ก่อนการลงมือทำนา มักจะมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี และวัฒนธรรม คือ ก่อนการลงทำไร่ ชาวบ้านจะทำการเลี้ยงเจ้าที่ (ผีที่สถิตอยู่ในไร่นาของตน) เพราะเชื่อกันว่า จะทำให้ผลผลิต ของตนได้ผลดีนั่นเอง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงผี คือ การเลี้ยงอาหารสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำที่ของตนนั่นเอง คือ จะเลี้ยงอาหารด้วยเครื่องเส้นไหว้ ประกอบไปด้วย เหล้าขาวหัวหมูไก่ ขนมต้มแดง ตลอดจนอาหารหวานคาวที่ตนพอมีตามความสะดวกในอดีต สภาพของท้องที่ เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านยังอยู่ในสภาพที่เป็นป่าทึบ เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด สัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง เสือป่า สัตว์เล็กกระรอก ตัวแลนด์ ตัวตะกวด ชาวบ้านผู้บุกเบิกกล่าว

ว่าพอเจอจริง ๆ ในยามกลางคือที่มันออกหากิน ดังนั้น สภาพแวดล้อมจึงเต็มไปด้วยป่าไม้ที่หน้าทึบ และสัตว์ป่า กลุ่มของผู้คนผู้บุกเบิก จึงยังหวาดกลัวกับการเข้าป่าตั้งถิ่นฐาน การออกไปป่าต้องชวนกันเป็นกลุ่มออกตัดไม้ ถางหญ้าจนกลายเป็นพื้นที่โล่ง พอที่จะตั้งเป็นถิ่นฐานอาศัยได้โดยคนกลุ่มแรกที่เข้ามาเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมคือ มาปรับให้เกิดความเหมาะสมของสภาพท้องถิ่นที่ตนมาตั้งใหม่ แต่ยังคงเป็นประเพณีดั้งเดิมกล่าวไว้ และการจะมาเป็นประเพณีบุญกลางบ้านของโนนสวรรค์ได้ สามารถแบ่งยุคของการเปลี่ยนแปลงได้

3.อัตลักษณ์ชุมชน

บ้านสักขี

บ้านสักขี หมู่ที่ 2 ตำบลหนองไม้กอง อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร

ตำนานบ้านสักขี เป็นการเล่าประวัติศาสตร์ตั้งแต่แรกเกิดขึ้นตระกูล ของชาวไทยโซ่ง ตั้งแต่การอพยพเคลื่อนย้ายชุมชน หลายยุคหลายระลอก ตั้งแต่ยุคไกลโพ้น ตำนานที่เล่าประวัติศาสตร์ในยุคก่อนหน้านี้ จนถึงยุคปัจจุบัน ตามรายงานของยุววิจัยเล่าเรื่องราวของไทยโซ่งเป็นชาวไทยกลุ่มหนึ่งในประวัติศาสตร์ชาวไทยโซ่งเดิมที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ตามพงศาวดารเมืองแฉ่ง(พงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1 หน้า 369) เมืองแฉ่ง หรือเมือง แฉ่น แปลว่า เมืองฟ้า หรือเมืองเทวดา เพราะเชื่อกันว่าเทวดาหรือฟ้าเป็นผู้ที่สร้างเมืองนี้ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เมืองแฉ่ง เป็นเมืองดั้งเดิมของผู้ไทยดำ หรือไทยโซ่ง ที่ได้ตั้งถิ่นฐานมั่นคงที่เมืองนี้มาก่อนในราว พ.ศ. 1240 พงศาวดารเมืองแฉ่ง แม้จะมีลักษณะเป็นเทพนิยาย แต่ก็ได้มีค่าให้เห็นที่มาของขนบธรรมเนียม เห็นถึงประเพณี วัฒนธรรมของไทยดำ (ไทยโซ่ง) เป็นอย่างดี

ตำนานในยุคปัจจุบัน กล่าวถึงพื้นที่อันเป็นจุดกำเนิดและการอพยพโยกย้าย ตามประวัติกล่าวว่า ไทยโซ่งได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยที่สำคัญ 2 ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ในราว พ.ศ. 2322 โดยอพยพมาจากเมือง ทัน (ซีอหงั) และเมืองม่อยทั้งสองเมืองนี้ขึ้นอยู่กับเมืองสิบสองจุไทย มาพักที่กรุงธนบุรี และพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี

สาเหตุที่อพยพมีอยู่ว่า เมื่อพระวอเสนาบดีของเจ้าเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏต่อเจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้หนีมาพึ่งไทยที่ดอนมดแดง (จังหวัดอุบลราชธานี) ต่อมาเจ้าเมืองเวียงจันทน์มาจับพระวอไปประหารชีวิตเสีย ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีพิโรธ จึงได้ยกทัพไปปราบเมืองเวียงจันทน์เมื่อได้เมืองเวียงจันทน์แล้ว ทำให้เมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้น ฉะนั้น ผู้ไทยดำที่อยู่เมืองทัน

เมืองม่วย จึงได้อพยพมาเมืองธนบุรี แล้วจึงอยู่ที่เมืองธนบุรีต่อไป เพราะเมืองเพชรบุรีมีลักษณะภูมิประเทศคล้ายคลึงกับบ้านเกิดเมืองเดิม ที่ได้อพยพจากมา

ความในหนังสือพงศาวดารกล่าวไว้ ดังนี้

“เมื่อกองทัพไทยไปตีเมืองเวียงจันทน์ให้กองทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทันเมืองม่วย เมืองทั้งสองนี้ เป็นเมืองของไทยดำโง่ง ตั้งอยู่ในเขตแดนญวนเหนือ แล้วพาครอบครัว ไทยเวียงไทยโง่งดำ ลงมากรุงธนบุรีในเดือนยี่

ไทยโง่งดำให้ไปอยู่เพชรบุรีไทยเวียงให้ไปอยู่เมืองสระบุรี เมืองราชบุรีและเมืองจันทบุรีบ้าง”

การอพยพครั้งที่ 2 นับว่าเป็นการอพยพที่มีจำนวนมากกว่ทุกคราว ในราว พ.ศ. 2371 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้อพยพกันมาทั้งครอบครัวเครื่องใช้ไม้สอยสัมภาระเกือบทุกอย่าง ขนใส่เกวียน ล้อ ต่างลากมาเป็นจำนวนมาก ไทยดำพวกนี้ได้อพยพมาจากบริเวณเมืองแกลงเป็นส่วนใหญ่ แล้วก็โปรดเกล้าให้อยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี รวมกับพวกที่ได้อพยพมาก่อนแล้วนั้น

คำเรียกชาวไทยโง่ง จากอดีตที่ใช้คำว่า **ไทยดำ ลาวโง่ง จนถึงไทยโง่ง** การที่ชื่อไทยดำได้ถูกเรียกไปต่างมีเรื่องเล่าดังนี้ **ไทยดำ** นั้นเพราะคนไทยเหล่านี้ชอบแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ หรือสีน้ำเงินแก่ แต่โดยแท้จริงแล้วคนไทยเหล่านี้มีผิวขาวคล้ายคนจีน ภาษาพูดก็ไม่แปร่งไปจากภาษาลาวเท่าใด

หลวงวิจิตรวาทการได้ให้ความเห็นไว้ว่า “ไทยดำมีลักษณะเป็นเผ่าไทยแท้มากที่สุด” เพราะส่วนใหญ่แล้วคนไทยเหล่านี้ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้มากที่สุดอารยธรรมจากภายนอกแทรกซึมเข้าไปผสมได้ยาก เพราะคนไทยเหล่านี้ ไม่ค่อยได้ติดต่อกับบุคคลภายนอกและได้แต่งงานกันกับวงศ์วานพวกตนเป็นส่วนใหญ่ สิ่งของต่างๆ ที่จำเป็นต้องกินต้องใช้ก็ผลิตขึ้นเอง นับแต่การทำนา ทอผ้า สีข้าว ทำเครื่องจักสานใช้เอง เป็นต้น

“โง่ง” คงเป็นคำเรียกตามเสื้อผ้าที่นุ่งห่ม เพราะชอบแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ คำว่า “โง่ง” แผลงมาจากคำว่า “ส้วง” ซึ่งแปลว่า “กางเกง” ดังนั้น “โง่งดำ” จึงหมายถึง “ชาวผู้ไทยที่นุ่งกางเกงดำ” ต่อมาคำว่า “ดำ” หายไป จึงเหลือแต่คำว่า “โง่ง”

แต่ที่เรียกกันว่า “ลาวโง่ง” โดยเติมคำว่า “ลาว” ไปข้างหน้า นั้น สันนิษฐานได้ 2 ทางคือ

1) คงเป็นเพราะคนไทยเหล่านี้ได้อพยพมาจากดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาว และมีขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคนในราชอาณาจักรลาว จึงเรียกว่า “ลาวโง่ง”

2) ข้อสันนิษฐานอีกทางหนึ่งคงเกิดจากความนิยมการเรียกชื่อของคนในสมัยนั้น มักจะเรียกผู้ที่จากถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ว่า “ลาว” ดังเช่น ลาวเวียง ลาวพวน เป็นต้น ผู้ไทยดำหรือไทยซ่ง เมื่อได้อพยพมาอยู่ที่เมืองเพชรบุรีจึงพลอยได้รับการเรียกชื่อว่า “ลาว” ไปด้วย ปัจจุบันภาษาทางราชการ ไม่ใช้คำว่า “ลาว” นำหน้าชื่อเผ่าพันธุ์ ให้ใช้คำว่า ไทยนำหน้า เช่น ไทยอีสาน ไทยเหนือ ไทยพวน

ไทยซ่งบ้านสักขี หมู่ที่ 2 ตำบลหนองไม้กอง อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
ไทยซ่งเป็นกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านสักขี มีประชาชนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน ประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา เป็นอาชีพหลัก

กลุ่มหนึ่งมาจากอำเภอสางงำ จังหวัดพิจิตร คือ ปู่พวน รอดเขียว เล่าให้ฟังว่า เป็นชาวอำเภอสางงำ ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับตำบลหนองคล้า จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก เดินทางสำรวจพื้นที่ หนองคล้า – ดงจันตร ด้านตะวันออกบริเวณบ้านสักขีในปัจจุบัน มีป่าขึ้นหนาแน่น พื้นที่เป็นที่ดอน และบริเวณโดยรอบเป็นที่ราบจึงพิจารณาเห็นว่าน่าจะเหมาะ ในการเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เหมาะแก่การปลูกข้าวได้ จึงชักชวนญาติพี่น้อง ประมาณ 10 คน อพยพเข้ามาสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวก่อน บริเวณที่ดอนนั้นมีต้นสักขี (เป็นต้นสักชนิดหนึ่ง) ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านในเวลาต่อมา

อีกกลุ่มหนึ่งมาจากเพชรบุรี คือ กำนันศิริ พยุงญาติ กำนันมีเชื้อสายชาวไทยซ่ง อพยพเข้ามาในช่วงปี พ.ศ.2507 เล่าให้เราฟังว่าชาวไทยซ่ง ชื่อพ่อผาง เป็นผู้นำของชาวไทยซ่ง (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) พ่อผาง เดิมอาศัยอยู่ที่ตำบลท่าแล้ง จังหวัดเพชรบุรี อพยพตามญาติพี่น้อง มาอยู่ที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก และได้แต่งงานกับลูกสาวปู่พวนซึ่งเป็นชาวอำเภอสางงำจังหวัดพิจิตร กำนันศิริ บอกว่า พ่อผางเล่าว่าบริเวณที่ทำนา อำเภอบางระกำ เป็นที่ราบลุ่มทำนามีน้ำท่วมบ่อยมาก จึงคิดหาที่ทาง ทำเลที่ดี จึงคิดหาพื้นที่ทำนา มีดินอุดมสมบูรณ์ จึงชักชวนญาติ พี่-น้อง ประมาณ 7 ครอบครัว เดินทางมีที่บ้านสักขี ป่าหนองคล้า – ดงจันตร ซึ่งเป็นผืนป่าขนาดใหญ่การเดินทางมีความลำบากมาก เนื่องจากมีสภาพเป็นป่าหนาแน่น แต่เป็นพื้นที่ทำนาได้ (เมื่อตัดต้นไม้ออกแล้ว) เดินทางจากอำเภอบางระกำลัดเลาะตามลำห้วย มีหลายแห่งที่ข้ามห้วยโดยอาศัยต้นไม้ล้มข้ามห้วยการเดินทางใช้เวลาประมาณ 1 วันก็ถึงบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านสักขีในปัจจุบัน กำนันศิริ พยุงญาติ เล่าให้ฟังอีกว่า พ่อผาง ซึ่งเป็นลูกเขยของปู่พวนยอดเขียว เป็นผู้จัดแบ่งที่ตั้งบ้านเรือนให้กับญาติพี่น้องชาวไทยซ่งที่อพยพเข้ามาทุกครอบครัว ส่วนที่ทำนาได้จัด

พื้นที่ นอกเหนือจากกลุ่มไทยพิจิตรจับจองก่อน การอยู่ร่วมกันของทั้งสองกลุ่มมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

ชาวไทยทรงดำ เป็นชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่บริเวณดินแดนสิบสองจุไทยในเวียดนามเหนือปัจจุบัน คนไทยมักเรียกพวกเขาว่า 'ลาวโซ่ง' หรือ 'ไทยโซ่ง' เนื่องจากอพยพผ่านมาจากประเทศลาว ซึ่งคำว่า โซ่ง เป็นคำที่ถูกเรียกตามชุดแต่งกายเพราะนุ่งส่ว่งดำหรือกางเกงสีดำ ปัจจุบันนิยมเรียกว่า 'ไทยทรงดำ'

ปู่ตายายเคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อสมัยก่อนท่านได้มาจากเมืองเพชรบุรี ประมาณปี พ.ศ. 2387 ในสมัย

รัชกาลที่ 3 ได้อพยพจาก จ.เพชรบุรี จนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่วิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำบ้านไผ่สิงห์มีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากแหล่งที่อยู่เดิมของพวกเขา ตั้งแต่การทำไร่ ทำนา ถือเป็นอาชีพ

ชาวไทยทรงดำ ส่วนวิถีชีวิตด้านอื่นๆ เช่น เรื่องเครื่องนุ่งห่ม การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ยังคงรักษาและสืบทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันการนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษ

บ้านวังตะเคียน

ในอดีตหมู่บ้านวังตะเคียน เคยเป็นป่ารกทึบ คล้ายกับป่าดงดิบเลยทีเดียว มีทั้งไม้ล้มลุกและไม้ยืนต้นขึ้นเต็มไปหมด อาทิเช่น ยาง มะค่า ประดู่ ตะเคียน มะม่วง มะขาม ฯลฯ บริบูรณ์ไปด้วยอาหารและทรัพยากรป่าไม้ ต่อมาเมื่อมีคนอพยพเข้ามาอยู่มากขึ้น ชาวบ้านต้องตัดไม้เพื่อนำมาสร้างที่อยู่อาศัย และถางป่าเพื่อทำการเกษตร ซึ่งในตอนนั้นราคาที่ต่อไร่ถูกมาก ต้นไม้มีปริมาณลดน้อยลงอย่างรวดเร็วไม่ใช่เพราะฝีมือชาวบ้านเท่านั้น แต่เพราะมีการทำสัมปทานป่าไม้ทำให้ต้นไม้ในบริเวณนี้หมดไปอย่างรวดเร็วจนหน้าใจหาย ต้นไม้บางต้นไม่เหลือแม้แต่ต่อให้เห็นก็มี อย่างเช่นต้นตะเคียนที่เหลือเพียงชื่อเท่านั้น หลังจากที่มีจำนวนประชากรมากขึ้นจึงมีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นในปีพ.ศ.2521 ผู้ใหญ่คนแรกคือ นายปลั่ง คงกล้า และได้เริ่มทำการพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญสืบมาเรื่อยๆ เมื่อประชากรมากเกินไปจึงมีการแยกหมู่บ้านออกเป็นหมู่บ้านย่อยออกไปอีก 3 หมู่ ในปี พ.ศ.2542 เพื่อให้ง่ายต่อการปกครองและสามารถดูแลได้ทั่วถึง ชาวบ้านอยู่กันอย่างเรียบง่าย อาชีพที่ทำส่วนมากเป็นอาชีพเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรม

ผู้ที่มาทำการบุกเบิกเป็นกลุ่มแรกคือ กลุ่มของนายมังกร ทองศรีนาค (ผู้ใหญ่หมู่ 19)

เริ่มเข้ามาในช่วงปี 2512 ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เดินทางมาด้วยเกวียน แต่ก่อนที่แถวนี้ยังเป็นป่าอยู่ ผู้ใหญ่และครอบครัวตัดต้นไม้มาผ่าทำบ้าน กว่าจะตัดได้แต่ละต้นกลั้มขึ้นเป็นมัด สมัยนั้นนิยมสร้างบ้านที่ยกพื้นสูงเพื่อกันสัตว์ร้ายตอนกลางคืน และถ่ายเทอากาศอีกด้วย ตะเกียงเป็นสิ่งสำคัญมาก อยู่แบบลำบาก หน้าร้อนนอนแทบไม่ได้ ต้องอาบน้ำบ่อยๆ ต้องอาบให้ว่ว ควายด้วย กินอยู่กันอย่างๆ ปลุกข้าว ปลุกผัก เลี้ยงเปิด ไก่ ไร่กิน ทำไร่ ไถนา

นายนิโรธ สัจจาดี อายุ 63 ปี อพยพเข้ามาหาที่ทำกิน ในช่วงปี 2520 ท่านเกิดที่ระยอง ได้แฟนที่ ปากอ่าว จัปพลัดจับถูเลยได้มาอยู่ที่นี่ ตอนมาใหม่ๆ คิดแค่จะมาหาที่ทำไร่ไถนาแค่นั้นแต่อยู่ไปอยู่มากก็เลยตั้งหลักมั่นคงขึ้นละ จะย้ายทำไมอีก ตอนที่มาเริ่มมีบ้านคนแถวนี้บ้างแล้ว ต่อมาก็ไม่ก็เริ่มขยายเป็นชุมชนแต่ไม่มีชื่อเรียก พอดีกับที่ดินตะเคียนเก่าแก่ ซึ่งมีขนาดใหญ่มากๆ เส้นผ่านศูนย์กลาง 2 เมตรโดยประมาณหักโค่นขวางกับวังน้ำประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านวังตะเคียนสืบมา ชาวบ้านเชื่อว่า ภายในต้นตะเคียนมีวิญญาณสิงอยู่ เป็นวิญญาณของหญิงสาว

ภาพอนุสรณ์ของต้นตะเคียนที่เหลือเพียง
แค่ราก ให้ชนรุ่นหลังได้เห็น

เป็นวิญญาณที่รักสวย รักงาม รักความสะอาด ชอบอยู่อย่างสงบ แต่หากถูกรบกวนก็จะสำแดงฤทธิ์ทันที ชาวบ้านกลัวต่ออำนาจมีดนี้แต่ก็อยู่ร่วมกันมาได้อย่างยาวนาน บางคนมีวิชาอาคมสะกดวิญญาณได้ ทำการสะกดวิญญาณก่อนทำการตัดต้นตะเคียน

ปัจจุบันหมู่บ้านวังตะเคียนมีความเจริญทางด้านการคมนาคม มีไฟฟ้าใช้ มีน้ำประปาไว้บริการ ช่วยให้สะดวกสบายมากขึ้น ชาวบ้านต้องตื่นนอนเลี้ยงตนเองและครอบครัวมากขึ้น เพราะเงินเป็นปัจจัยหลัก

ในการดำรงชีวิตเราต้องใช้เงินตั้งแต่ลืมตาเลยก็ว่าได้ ดังนั้นหลายครอบครัวที่ต้องเข้าไปหางานทำในเมือง นานๆ จึงกลับบ้านสักครั้ง ทั้งลูกหลานไว้กับญาติ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย น้ำ ลุง ซึ่งส่งผลให้เด็กหลายคนขาดความอบอุ่นต้องเรียกร้องความสนใจด้วยวิธีต่างๆ ในทางที่ผิด ซึ่งเป็นปัญหาต่อสังคมอย่างมากทีเดียวในปัจจุภพพระอธิการพญา ปสนุโณ อายุ 68 ปี (เจ้าอาวาสวัดวังตะเคียน) เข้ามาในปี 2514 ท่านเล่าว่า มาจากจังหวัดนครสวรรค์ ตำบลโนนขี้เหล็ก มาหาที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก พืชที่ปลูกส่วนมากเป็นข้าวโพด อ้อย ถั่ว เขาไปขายที่หินชะโรง ชื่อว่าร้านแสงฟ้า ตอนนั้นข้าวโพดราคาถึงละ 11-12 บาท หลังจากการเก็บเกี่ยวจะเป็นช่วงที่ว่างงาน จะอยู่บ้านเฉยๆ ก็คงอดตาย ต้องออกหาปู หาปลา มาทำกับข้าว ยังดีที่ข้าวปลูกกินเองไม่ต้องซื้อ บ้านไหนมีมากมายมักจะเอามาแบ่งปันกัน อยู่กันแบบพี่น้องไม่มีการลักขโมยกันกิน น้ำที่เขาใช้กันส่วนมากจะไปตก

เอาที่วังน้ำบ่าง บ่อบาดาลบ้าง แต่น้ำกินจะเป็นน้ำฝน รองใส่โถ่งใหญ่ไว้กิน แต่ก่อนต้นไม้เยอะมาก พอมีการทำสัมปทานต้นไม้ถูกตัดจนเกือบหมด หลวงตาเห็นแล้วนึกสังเวชกว่าจะโตใช้เวลาตั้งกี่ปี เวลาตัดต้นไม้ก็นาที โคนเหลือแต่ตอไว้ให้เห็น ชาวบ้านหลายคนก็คิดเหมือนกับหลวงตาแต่ทำอะไรไม่ได้ เราไม่มีอำนาจอะไรไปห้ามเขา

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2497 เกิดเหตุน้ำท่วมบริเวณหมู่บ้านวังตะเคียนอยู่บ่อยครั้ง ทำให้บ้านเรือนและพื้นที่ประกอบการเกษตรของชาวบ้านได้รับความเสียหาย ชาวบ้านจึงได้พากันอพยพย้ายที่อยู่จากเดิมมาอยู่ที่หมู่บ้านวังตะเคียน ในปัจจุบัน คือ หมู่บ้านวังตะเคียน ต. ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก ตอนอพยพมาอยู่ใหม่สภาพพื้นที่ในปัจจุบันเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้สำคัญๆ ได้แก่ ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง ฯลฯ พื้นที่บริเวณนี้ไม่มีเจ้าของ ชาวบ้านจึงได้จับจองและถางป่า เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ในการเพาะปลูก พอหลวงอ้ายเล่าว่า ขณะนั้นพ่อหลวงอ้ายยังบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ และพ่อหลวงด้อย ซึ่งเป็นพ่อของพ่อหลวงอ้ายได้ทำเรื่องไปที่อำเภอแม่สอดเพื่อขอตั้งหมู่บ้านใหม่ โดยขอให้เจ้าคณะตำบล เป็นผู้ตั้งชื่อหมู่บ้านโดยตั้งชื่อว่า หมู่บ้านดอนมูล ส่งเรื่องไปยังที่ว่าการอำเภอแม่สอด เจ้าคณะอำเภอ (อดีตเจ้าอาวาส วัดดอนไชย อ.แม่สอด จ.ตาก ปัจจุบัน มรณภาพไปแล้ว) ไม่เห็นด้วยในการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน โดยให้ตั้งชื่อตามชื่อหมู่บ้านเดิม คือ หมู่บ้านวังตะเคียน โดยให้เหตุผลว่า เป็นชื่อที่ดี และมีความหมายอยู่แล้ว โดยให้เหตุผลว่า

วัง หมายถึง แม่น้ำเมยในบริเวณที่ลึกลับหม่นนวลเป็นวงกลม (ภาษาชาวบ้านเรียกว่า น้ำวัง) และบริเวณชายแดนไทยริมฝั่งแม่น้ำเมย ที่ชาวบ้านอาศัยอยู่มีต้นไม้ตะเคียนใหญ่ เป็นจำนวนมาก จึงควรตั้งชื่อเดิมเพื่อแสดงถึงเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ประกอบกับชื่อของหมู่บ้านในอำเภอแม่สอดไม่มีหมู่บ้านใดที่ตั้งชื่อขึ้นต้นหมู่บ้านว่า วัง ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านจึงเห็นด้วยและตั้งชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านวังตะเคียน เรื่อยมา

4. การก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรม

บ้านดารา ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ชุมชนที่ผสมผสานระหว่างชนพื้นเมืองเดิมกับชาวเวียงจันทน์ ชาวบ้านชอบการการค้าขายตามขานชาลาสถานีรถไฟ ตลาดในหมู่บ้านคึกคักเพราะเป็นชุมทางรถไฟสายเหนือและตะวันตก รถไฟจะตัดข้ามแม่น้ำน่าน ด้วยสะพานปรมินทรมหาวชิราวุธที่สร้างสมัยรัชการที่ 5

ในอดีตบ้านดาราอยู่ในเขตการปกครองของตำบลท่าสัก และได้ย้ายมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านดาราโดยหมู่บ้านยังไม่มีชื่อเรียกเป็นทางการ บ้านดาราเป็นพระนาม

พระราชทานขององค์สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่เสด็จกลับจากเชียงใหม่พร้อมพระชายาคือพระนางดารารัศมี ซึ่งเสด็จโดยขบวนรถไฟและได้จอดพักเพื่อเติมน้ำมันที่สถานี พระองค์ได้ตรัสถามว่าที่นี่ที่ไหน พนักงานได้กราบทูลว่าที่นี่เป็นสถานีรถไฟเติมพินเติมน้ำมันยังไม่มีชื่อ พระองค์จึงได้ทรงพระราชทานนามให้ว่า “บ้านดารา” ตามพระนามของพระชายา คือพระนางดารารัศมีซึ่งได้ตามเสด็จมาด้วย บ้านดาราจึงเป็นพระนามที่พระองค์พระราชทานให้ บ้านดาราตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ บ้านดารายอยู่ห่างจากอำเภอพิชัย 18 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์ 32 กิโลเมตร

หมู่บ้านนา-นกกก

นายจ้อน-นางฮ้อน พร้อมญาติพี่น้อง มาอยู่ที่ลับแล รวมกลุ่มเช่าด้วย แต่มีคนอาศัยอยู่ก่อนคงไม่ถูกใจนัก จึงชวนพี่น้องๆออกหาแหล่งทำกินอยู่ใหม่ มองกาลไกล ต่อไปลับแลคับแคบ ขยายลำบาก แต่ไม่มีใครสนใจ จึงแยกตัวไปครอบครัวยเดียว ไม่กลัวอันตราย เพราะมีวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์เวทมนต์คาถาสอง ขอบท้องป่า ค้นหาด้วยสมุนไพร รักษาโรคต่างๆ

เป็นหมอรักษาโรคทั่วไปด้วยสมุนไพร สารพัดหมอ ครอบจักรวาล มีชื่อเสียงโด่งดัง เก่งทางด้านกรรการรักษา วางยาถูกโรค ทั้งใกล้และไกล เป็นหมอน้ำมนต์ หมอปราบผี หมอแก้คุณไสย แก้ถูกทำเสน่ห์ยาแฝด สะเดาะเคราะห์ ต่อดวงชะตา ดูฤกษ์ต่างๆ รวมทั้งโรคพื้นบ้านตามธรรมชาติ หัด สุก ใส ไกรกรน ตาแดง ตาแฉะ คางทูม ใครเป็นอะไร มีดอกไม้อื่นๆ ภูหอใบตอง แสดงถึงความเคารพครู-อาจารย์ ถ้าเป็นมาก ต้องตั้งขันห้า เมื่อหายป่วยคว่ำขันห้าด้วยขนมต้มแดง ขนมต้มขาว เงินค่าครู สลึง เพื่อง ห้ามใช้ ทำบุญหมด

ภูมิประเทศ จับจองที่อยู่อาศัย หาแหล่งน้ำ หาพื้นที่ป้องกันภัยตามธรรมชาติ เจอสิ่งมหัศจรรย์ ได้ยินเสียงคนคุยกันทั่วไปเหมือนเป็นหมู่บ้าน ตามเสียงไปดูเพื่อสอบถาม ไม่มีคนและหมู่บ้านอาศัยอยู่เลยและเสียงก็เงียบ พอเดินออกมาได้ยินเสียงคุยเหมือนจับกลุ่ม ตอนเย็นอากาศโพล้เพล้ (ยังไม่มีดสนิท) ได้ยินเสียงตะโกนคุยข้ามภูเขา(จากลูกหนึ่งไปยังอีกลูกหนึ่งตรงข้าม)หรือเรียกผีตะโกนคุยกัน จะเป็นชาวลับแลหรือเปล่า เขาเห็นเราแต่เราไม่เห็นเขา พวกเขามีดวงตาทิพย์เท่านั้นสามารถมองเห็น เป็นเทวดาภพหนึ่งอาศัยพื้นที่ดินป่าทึบ

ลักษณะที่จับจองเหมือนกระทะใบใหญ่ “หงาย” ขอบกระทะเป็นภูเขาสูงชัน ต้นไม้หนา ทึบเป็นเทือกเขายาวติดต่อกันสลับซับซ้อนตรงกลางเป็นที่ราบสลับภูเขาขนาดเล็กและย่อมเป็นหย่อมๆ พื้นที่ราบดินดีอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก เข้าใจว่าขอบกระทะนั้นคงป้องกันภัยธรรมชาติ

บ้าน เลือกปลุกบนเนินเขาเตี้ยๆเหมือนกะทะ “คว่ำ” ติดแม่น้ำสายหลัก ไหลจากต้นไม้ไปบรรจบแม่น้ำนาน เวล่าน้ำป่าไหลหลากไม่ท่วมบ้าน เหมือนเรายืนอยู่บนเกาะมีน้ำล้อมรอบ แม่น้ำหลังบ้านมีน้ำขังตลอดปี หน้าแล้งน้ำแห้งบ้างเป็นช่วงๆทางทิศตะวันออกขุดคลองส่งน้ำผ่านสวนหลังบ้านหน้าแล้งใช้วิธีท่อน้ำเข้าสวนนา ที่จับจองก็เลือกใกล้ลำธาร น้ำใสไหลรินตลอดปี ที่นาบางส่วนของท่านมีแร่ธาตุสำคัญหายาก เรียกว่าดินโป่ง เจอที่แรกในนาของนายจ้อน สัตว์ป่าชุมชุมมาก ทุกชนิดต้องการกินดินโป่งเพื่อบำรุง ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนพากันมากินดินโป่งและเล่นน้ำ

นกกกหรือนกเหือก เป็นสัตว์สังคมชนิดหนึ่ง อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นฝูงใหญ่ ส่งเสียงร้องดังกังวานไกล เป็นนกขนาดใหญ่ มีหลายชนิดขนสีดำแซมขาว หางสีดำสลับขาว คล้ายพวงมาลัยก็มี โคนปากใหญ่เป็นแนวตั้งสีขาวนวล เรียวยาวลงมา มีขี้กคล้ายเดือยยื่น จอยปากเล็กแหลมสำหรับจับผลไม้สุกเล็กๆได้ ชอบกินลูกต้นไม้ใหญ่อาศัยอยู่ในป่าดงดิบ ไม่นิยมเปลี่ยนคู่ ชอบทำรังอยู่ในโพรงไม้ใหญ่ ตัวเมียมีหน้าที่ฟักไข่อย่างเดียว ตัวผู้ออกหาอาหารให้ครอบครัวจนกว่าลูกหัดบินช่วยเหลือตัวเองได้ จึงปล่อยให้ลูกแยกตัวออกไป

ราวๆตีห้า เป็นนาฬิกาปลุกอย่างดี สัตว์สังคมเหล่านี้ส่งเสียงร้องปลุกต่อกัน เตรียมตัวลงเล่นน้ำ กินดินโป่ง ดำผุดดำว่ายสลับปีกหาง เล่นน้ำกันอย่างมีความสุขสนุกสนานท่ามกลางแสงแดดอ่อนๆในตอนเช้า สายหนอยบินเข้าป่าลึกเพื่อหาอาหาร ทั้งจังหวัดอุดรดิถีมีแห่งเดียวที่นานกกก ปัจจุบันสูญพันธุ์ไปหมดแล้ว

ไปนา นกกก คงเป็นนาที่นายจ้อนชอบมาก รุนจับจองและบุกเบิก คงภูมิใจในผืนดินอุดมสมบูรณ์ไม่อดตายแน่ ขยันพาลูกทำมาหากิน ได้ชักชวนเพื่อนร่วมกลุ่มและเพื่อนบ้านที่ลี้บแลตามมาอาศัยเพิ่มมากขึ้น

คนแรก ผู้ใหม่บ้าน ผู้ที่เข้ามาจับจองที่ทำมาหากินกันเพิ่มจำนวนมากขึ้น กลายเป็นหมู่บ้าน ทางราชการจึงคัดเลือก หาบุคคลที่มีคุณสมบัติลักษณะเป็นผู้นำ มีความสามารถสูงเสียสละเพื่อส่วนรวมเป็นตัวแทนทางราชการ เพราะอยู่ห่างจากอำเภอ ไปมาไม่สะดวก นายจ้อนจึงได้รับการคัดเลือกหมู่บ้าน นา-นกกก จากสัตว์สังคม พากันมากินดินโป่ง ในนาของนายจ้อนคงเป็นความคิดร่วมกับทางราชการหรือเป็นความตั้งใจของนายจ้อน ต้องการให้อนุสรณ์จัดตั้งชื่อหมู่บ้าน เอนาบวกกับนก-กก เป็นหมู่บ้านนา-นกกก จนถึงปัจจุบัน

บ้านน้ำริดอำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิถี

ในสมัยโบราณได้มีกองทัพเงี้ยว ยกทัพมาตีเมืองลับแล พระนเรศวรมหาราชได้นำทหารมาต่อสู้กับกองทัพเงี้ยว โดยนำทหารมาตั้งรับอยู่บริเวณเขาพลึง ตำบลบ้านด่านนาขาม อำเภอมะหิ
 ะ มี อ ง
 จังหวัดอุตรดิตถ์ พระนเรศวรมหาราช อาศัยแม่น้ำคลองริดไว้ดื่มกินต่อสู้กับกองทัพเงี้ยว จนได้รับชัยชนะต่อมาทหารได้มาตั้งรากฐานอยู่บริเวณคลองริด มีคนเล่าว่า "แม่น้ำคลองริดเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ใครดื่มกินจะมีฤทธิ์เดช" ต่อมาได้มีชาวบ้านมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงตั้งเป็นหมู่บ้านน้ำริด และต่อมาจึงตั้งเป็นตำบลน้ำริด จนถึงปัจจุบัน

บ้านน้ำหมัน อำเภอกำปला จังหวัดอุตรดิตถ์

บ้านน้ำหมันเป็นหมู่บ้านในตำบลน้ำหมันมี 3 หมู่บ้านคือหมู่ 3, 5 และ 9 หมู่ 3 บ้านน้ำหมันกลาง หมู่ 5 บ้านน้ำหมันใต้ และหมู่ 9 บ้านน้ำหมันเหนือ ทั้งสามหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านดั้งเดิม การตั้งชื่อหมู่บ้าน ตั้งชื่อตามชื่อไม้ชื่อต้นหมัน ที่มีลำน้ำไหลผ่านเรียกชื่อน้ำหมัน เมื่อตั้งชื่อหมู่บ้านจึงชื่อบ้าน

น้ำหมันจนถึงปัจจุบัน ตำบลน้ำหมันเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอกำปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ประมาณ 32 กิโลเมตร มีพิธีทำบุญของข้าวเปลือก

บ้านวังดิน ประวัติความเป็นมาของบ้านวังดิน

“บ้านวังดิน” เดิมชื่อว่า “บ้านวังช้าง” เหตุที่ชื่อบ้านวังช้าง เนื่องจากพื้นที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด เช่น ช้าง เสือ เก้ง กวาง หมูป่า มีลำห้วยที่ไหลมาจากต้นน้ำในภูเขาทางทิศเหนือของหมู่บ้าน คือ ลำห้วยจาก ขุนห้วยโปร่ง ขุนห้วยสว่าง คือห้วยสว่าง ห้วยสว่างแล้ง ห้วยโปร่ง ไหลมารวมกัน เป็นห้วยสายใหญ่ คือ ห้วยสว่าง และส่วนหนึ่งของ ห้วยสว่างเป็น วังน้ำวน มีช้างป่าจำนวนมากพากันเดินลงมากินน้ำในลำห้วยทุกวันจนทำให้วังน้ำบริเวณนั้นกลายเป็น วังน้ำวนขนาดใหญ่ขึ้น (ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านยางจุ่ม หมู่ที่ 3 ตำบลวังดิน

อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์) ชาวบ้านจึงเรียกว่า “วังช้าง” และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านวังช้าง” ตามชื่อของ วังช้าง ต่อมา น้ำใน “วังช้าง” เกิดการตื้นเขิน และเกิดเนินดินขนาดใหญ่คล้ายจอมปลวกกลางวังน้ำ จึงพากันเรียกชื่อใหม่ว่า “วังดิน” และเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านวังดิน” สืบต่อมา ลุงปุ่น ได้เกิด อายุ 65 ปี ซึ่งมีพี่นาของพ่อ แม่ อยู่ใกล้กับ “วังช้าง” หรือ “วังดิน” เล่าว่า สมัยก่อน เมื่อ ลุงปุ่นยังเป็นเด็กน้ำใน วังดิน ยังมีอยู่เป็นน้ำลึก อุดมสมบูรณ์ พื้นมีแต่ดินล้วน ปัจจุบันน้ำตื้นเขินกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งลำห้วยสว่างเท่านั้น

คณะวิจัยสัมภาษณ์ เกษตรกรที่ทำนาของชุมชนบ้านวังดิน เกี่ยวข้าว “เอาแสงกัน”

บ้านวังดินในอดีตคือพื้นที่ หมู่ที่ 1, 2, 6, 7 และ หมู่ที่ 10 ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ รวมกันเรียกว่า บ้านวังดิน จากการสัมภาษณ์ พ่อชาหล่อ ทองแก้ว อายุ 88 ปี ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของบ้านวังดิน และเป็น หมอทางไสยศาสตร์ของหมู่บ้าน ได้เล่าว่า ปู่ย่า ตายาย เล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อครั้งเกิดศึกเวียงจันทน์ ในสมัยก่อน คนลาวได้อพยพหนีศึกสงครามเข้ามาทางชายแดนประเทศไทยทางอำเภอบ้านโคก อำเภอปากท่า และอำเภอน้ำปาด รั่นลงมาทางใต้ และตั้งหลักปักฐานที่ บ้านหาดจิว บ้านด่านน้ำ บ้านปากฝาง บ้านจัวงาม ที่มีทำเลพื้นที่ติดแม่น้ำน่าน และขยายเข้ามาจนถึง บ้านวังดิน เพราะเห็นว่าพื้นที่ในบริเวณนี้มี ความอุดมสมบูรณ์ มีภูเขา ป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำคือลำห้วยสว่าง ลำห้วยโป่งไหลผ่าน มีวังน้ำลึก และพื้นที่เป็นที่ราบ เหมาะที่จะตั้งหลักทำมาหากิน จึงได้ลงหลักปักฐาน ตั้งที่อยู่อาศัยในบริเวณ บ้านวังดินหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 อยู่กันมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านม่วงตาล

ชุมชนบ้านม่วงตาลเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีถิ่นที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตกของเมืองพิชัย ปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งเดิมการทำนาของชุมชนบ้านม่วงตาลจะผูกพันกับวิถีชีวิตของคนบ้านม่วงตาลไม่ว่าจะเป็นชนบประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนคุณธรรม จริยธรรม ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงการทำนาและวิถีชีวิตของคนบ้านม่วงตาลจากเดิม

“สุสาน โรงทาน ศาลเจ้า” ศูนย์รวมวิถีชีวิตชาวจีนเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์

สุสานจีน (สุขาวตี่งิ้ว)

ในยุคเริ่มแรกของการเดินทางมาตั้งรกรากถิ่นฐานของกลุ่มคนจีนที่อาศัยอยู่บริเวณ ตำบลท่าอิฐ เทศบาลเมืองอุตรดิตถ์นั้น ยังคงมีความเชื่อดั้งเดิมของวิถีทางวัฒนธรรมและการประกอบพิธีกรรม

หลังความตาย ด้วยการบรรจุศพลงในโลง (หีบศพ) และการฌาปนกิจด้วยการฝัง แต่ยังคงหาหลักฐานที่ชัดเจนในเรื่องสถานที่ในการใช้ฝังศพไม่ได้ว่ายุคแรก ๆ นั้นอยู่ที่ใด

ประมาณ 70 – 80 กว่าปีที่ผ่านมา เท้าที่ปราชญ์อาวุโส คือ คุณสมชาติ ส่งสิริ และคุณนิมิต กิรติธากุล ได้ให้คำกล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ ว่าเริ่มมีการก่อตั้งหรือจัดหาพื้นที่ ณ ปัจจุบันนี้เอาไว้เป็นสถานที่ในการสร้างเขตสุสาน หรือฮวงซุ้ยของบรรพบุรุษชาวเชื้อสายจีนเอาไว้ในสถานที่

เดียวกัน

งานพิธีชิวจี หรือพิธีค่านับการะดวงวิญญาณ
ไม่มีญาติ

ในช่วงเวลาขึ้น 10 ค่ำหรือวันที่ 10 เดือน 7 ตามหลักปฏิทินจีน จะมีพิธีชิวจีหรือวันไหว้ในเทศกาลสารท เป็นงานใหญ่ครั้งที่ 2 ในรอบปีของสุสาน โดยคณะกรรมการสุขาชาติ

คณะเดิมจะเป็นผู้ดำเนินพิธีการ งานชีวิตนี้เรียกอีกอย่างว่า “ฤดูศรทะ” จะมีการจัดเครื่องบูชา พระรัตนตรัย เทพแปะกงและเทพกำเพ็ญได้ดีเหมือนดังงานแข่งม้งทุกขั้นตอน เพื่อจัดอาหาร เลี้ยงดวงวิญญาณทั่วไปจุดประสงค์หลักของพิธีกรรมนี้มิใช่เป็นการถวายทานอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปยังดวงวิญญาณ (ผี) ที่ไม่มีญาติหรือดวงวิญญาณสัมพันธไมตรีเพื่อให้ได้มารับเอาทานอันเป็นบุญญาบารมีของผู้เข้าร่วมพิธีนั้นไป เพื่อจะได้พ้นจากวิบากกรรมทุกขเวทนาแล้วไปยังสรวงสวรรค์ต่อไป

จากบทสัมภาษณ์ของปราชญ์ท้องถิ่นได้กล่าวขยายความถึงเรื่องเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมนี้ว่า แม้จะเหมือนงานแข่งม้งแต่ก็อาจจะยืดถือต่างกันก็คือ

1. ใช้หลัก “ซาแซ” คือ สัตว์เครื่องเซ่น 3 อย่าง อันจะประกอบด้วย หมู เป็ด ไก่ เป็นหลักแต่ถ้าไม่มีเปิดให้ใช้ปลาหมึก
2. ใช้หลัก “โหวแซ” คือสัตว์เครื่องเซ่น 5 อย่างอันจะประกอบด้วยหมู เป็ด ไก่ ปลา ปลาหมึก

เครื่องเซ่นเหล่านี้จะใส่รวมไว้ในถาดเดียวกัน แต่จะแยกกันกับจำพวกผลไม้ ซึ่งอาจจะจัดซื้อที่ตลาดหรือประกอบทำขึ้นเอง แต่สิ่งที่ได้มีการจัดเพิ่มเติมมาตามความเชื่อ คือ มีการถวายจิวใหม่แด่องค์พระปฎิมา เครื่องทรงของเทพทั้งสอง ส่วนดวงวิญญาณนั้นจะจัดให้มีการอุทิศเสื้อผ้าให้ใหม่ ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ชาย – หญิง (ซึ่งประติษฐานจากกระดาดทั้งสิ้น) จัดให้ไหว้และคำนับคารวะตามลำดับขั้นตอนเช่นเดียวกับงานแข่งม้ง แต่เว้นการทำบุญเลี้ยงพระและต้องทำขั้นตอนเวลาให้เลยเพียงวันยึดถือเป็นหลักการ

วัดเสาหินมองผ่านเทศน์มหาชาติ ตำบลศรีพนมมาศ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

วัดเสาหิน เดิมชื่อ วัดฝายหิน เหตุที่ชื่อวัดฝายหินก็เพราะว่า ชาวบ้านเรียกตามลำคลองฝายหิน จากคลองแม่พ่อง มีหลักฐานเช่น บ้านฝายหิน ก้อม (ก้อม หมายถึง น้อย) จากทางทิศใต้ของวัดเสาหิน ตัดถูกถนนกลางวัด เพื่อทำทางไปนมัสการวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ในสมัยพระศรีพนมมาศเป็นนายอำเภอลับแล จึงทำให้วัดเสาหินถูกแบ่งเป็น 2 ฝั่ง คือ ส่วนที่เป็นโบสถ์อยู่นอกถนนทิศตะวันตก ศาลาวิฑูภิพระอยู่ทางทิศตะวันออก ซึ่งล้อมด้วยหมู่บ้านและสถานที่ราชการได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างวัดตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 เมื่อปี 2177

โบสถ์เก่าวัดเสาหิน

อุโบสถ กว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร เป็นอาคารก่ออิฐ
ถือปูน ศาลาการเปรียญ กว้าง 50 เมตร ยาว 100 เมตร เป็น
อาคารไม้ ชั้นเดียว 1 หลัง ก่ออิฐถือปูน 1 หลัง

ชั้นเดียว 1 หลัง ก่ออิฐถือปูน 1 หลัง ภูมิสงฆ์

จำนวน 3 หลัง เป็นอาคารไม้ 2 หลัง ครึ่งตึกครึ่งไม้ 3 หลัง และ
ตึก 1 หลัง วิหารกว้าง 20 เมตร ยาว 50 เมตร เป็นอาคารก่ออิฐ
ถือปูน

ศาลาอเนกประสงค์ กว้าง 10 เมตร ยาว 30 เมตร สร้างเมื่อ

พ.ศ.2525 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนศาลาบำเพ็ญกุศล จำนวน 1 หลังสร้างด้วยไม้ 1 หลัง พระ
ประธานปางมารวิชัยสมัยสุโขทัย หน้าตักประมาณ 60 นิ้ว ปางสมากพระปรางสมัยเชียงแสนหน้า
ตักกว้างประมาณ 60 นิ้ว พระประธานสมัยเชียงแสน หน้าตัก 30 นิ้ว หมู่บ้านคลองขมภู อำเภอท่า
ปลา จังหวัดอุดรธานี ความมีชีวิตของหมู่บ้านคลองขมภู (ฝั่ง 5 – ฝั่ง 6) เริ่มขึ้นเมื่อชาวบ้านจาก
บ้านท่าปลาได้อพยพโยกย้ายเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2511-2512 เพราะหลวงต้องการทำการก่อสร้าง
เขื่อนสิริกิติ์ขึ้น ชาวบ้านท่าปลาเก่าซึ่งมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ต้องโดนให้
อพยพมาอยู่ที่กันดาร มีแต่ป่าแต่เขา ต้องมาบุกเบิกกันใหม่ ซึ่งที่อยู่ตอนนั้นเป็นที่ของนิคมชลประทาน
นาน ได้จัดสรรให้ เป็นที่ทำกิน 13 ไร่ ที่อยู่อาศัย 2 ไร่ โดยจับสลากกันแล้วแต่ดวง บางคนก็จับได้
เป็นที่ราบใกล้ ลำห้วย บางคนก็จับได้เป็นเขาเป็นดอย และผู้อพยพมาจากบ้านท่าปลาเก่าก็มี
หลายหมู่บ้านที่มารวมกันอยู่ในปัจจุบันนี้ เช่น หมู่บ้านทุ่ง บ้านหวนา บ้านปากล้อง บ้านคกสิ้ว
บ้านท่าปลา มาอยู่รวมกัน

สาเหตุที่เรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านคลองขมภู เพราะตอนอพยพมาอยู่กันใหม่ ๆ มีป่าไม้
อุดมสมบูรณ์และมีลำห้วยขมภู ซึ่งไหลมาจากตำบลจรม (ปัจจุบันนี้ เรียกกันว่า อ่างเก็บน้ำวังขมภู)
ไหลผ่านใจกลางหมู่บ้าน บ้านคลองขมภูมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และล้อมรอบด้วยภูเขา ที่จริง
เมื่อก่อนนั้นเขาเรียกว่า ห้วยขมภู แต่ปัจจุบันนี้เรียกคลองขมภูเพราะมีน้ำห้วยขมภูไหลผ่าน และจะ
เรียกอีกอย่างว่า บ้านฝั่ง 5 และบ้านฝั่ง 6 เพราะตอนที่มาใหม่ ๆ นั้นยังไม่ได้ตั้งชื่อหมู่บ้าน เขาจัด
ให้เป็นฝั่ง แต่ละฝั่งก็เรียงกันอย่งเช่น ฝั่ง 1- ฝั่ง 6 แต่บางฝั่งก็อยู่คนละที่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะพื้นที่ที่
เตรียมให้มันไม่เพียงพอที่จะสร้างฝั่งให้เรียงกันทั้งหมดได้ ราษฎรจึงเรียกติดปากกันมาจนถึง

ปัจจุบันนี้ บ้านคลองชมภูทุกวันนี้มีน้ำห้วยชมภูไหลตลอดปีไม่เคยแห้งแล้ง ราษฎรที่มีทำกิน สองฝั่งห้วยก็ปลูกผักกิน เหลือกินก็ขายเป็นรายได้เสริมตลอดปี

บ้านคลองชมภูมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบสูง ดินส่วนมากเป็นดินลูกรัง ทำการเกษตรปลูกพืชล้มลุกไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้นราษฎรจึงได้หันไปปลูกมะม่วงหิมพานต์แทน และได้ผลผลิตดีเท่าที่ควร พื้นที่ของหมู่บ้านคลองชมภูเหมือนน้ำอุดมสมบูรณ์จริง แต่ลำห้วยอยู่ใจกลางหมู่บ้าน ราษฎรจึงไม่สามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในที่ทำกินได้ เพราะที่ทำกินส่วนมากอยู่บนเนินสูง กว่ระดับน้ำ จึงมีการบริหารจัดการและอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านติดกับหมู่บ้านเจริญสุขหมู่ที่ 7 ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ และสระน้ำในหมู่บ้านสองสระในหมู่บ้าน ราษฎรจะช่วยกันดูแลรักษา ตั้งกฎระเบียบห้ามนำสัตว์เลี้ยงทุกชนิดลงในสระ เพื่อที่จะรักษาน้ำไว้ใช้สอยเมื่อจำเป็น

5.เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น

ชุมชนบ้านนา ตาเดิมมีชื่อว่าเมืองสร้อย

ชาวบ้านย้ายไปเป็นชุมชนชาวบ้านจัดสรรหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ชุมชนนี้ปรากฏชื่ออยู่ในเส้นทางเดินทัพของพระนเรศวร ครั้งเมื่อสงครามประกาศอิสรภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและครั้งยกทัพไปตีพม่า รวมทั้งเป็นเส้นทางเดินทัพไปทำสงครามกับล้านนา เหตุการณ์ในยุคนั้นเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนบ้านนา ปรากฏในหลักฐานว่าที่ตั้งอยู่ตอนเหนือขึ้นไปของลำน้ำปิง มีชื่อในตำนานว่า "เมืองสร้อย"

ชุมชนที่ตั้งอยู่ตอนเหนือขึ้นไปของลำน้ำปิง มีชื่อในตำนานว่า "เมืองสร้อย"

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ปีพุทธศักราช 2310 ชาวเมืองสร้อยถูกทหารพม่าตี

จนต้องถอยร่นกระจัดกระจายไปบางกลุ่มไปถึงกาญจนบุรี ลพบุรีบ้าง หลังจากสงครามสงบ บ้านเมืองได้อิสรภาพคืน ชาวเมืองสร้อยจึงอพยพกลับถิ่นเดิม แต่ปรากฏว่าบ้านเมืองที่ถูกทิ้งร้างน้ำท่วม ชาวเมืองสร้อยจึงถอยร่นมาตั้งถิ่นฐานตอนใต้ลำน้ำปิงลงมา ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ชาวบ้านจึงรวมตัวกันสร้างชุมชนใหม่ขึ้นมาคือ "ชุมชนบ้านนา" ชุมชนบ้านนาตั้งถิ่นฐานเรียงรายอยู่ลุ่มแม่น้ำปิง ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงด้านฝั่งตะวันตก บริเวณตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดตาก ห่างจากเขื่อนภูมิพลขึ้นไปประมาณ 10 กิโลเมตร

เด็ก ๆ กับหาดทราย

ภาพถ่ายทางอากาศที่แสดงตั้งชุมชนบ้านนาชุมชนบ้านนา

บ้านสระทะเล ตำบลสระทะเล อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

เดิมเป็นหมู่บ้านอยู่ในตำบลย่านมัทรี อำเภอพยุหะคีรี ซึ่งมีจำนวน 18 หมู่บ้าน เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2525 ขอแยกตำบลย่านมัทรี เป็นตำบลสระทะเล โดยแบ่งหมู่บ้านทั้งหมด 11 หมู่บ้าน โดยกำนันคนแรกชื่อ กำนันสด ฤทธิ์เต็ม ปัจจุบันมีจำนวน 12 หมู่บ้าน เดิมตำบลสระทะเล มีหนองน้ำกว้างใหญ่มากคล้ายท้องทะเล จึงชื่อหนองทะเล และต่อมาชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ หนองน้ำ ได้ร่วมแรงกันทำแนวของหนองลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมคล้ายสระเก็บกักน้ำ จึงเรียกกันว่า “สระทะเล”

สภาพทั่วไป

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลเป็นที่ราบและมีที่ราบเชิงเขา ซึ่งมีเนินสูงมียอดที่สูงที่สุดประมาณ 284 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ทางทิศตะวันตกแล้วค่อย ๆ ลาดต่ำ มาทางทิศตะวันออก และมีพื้นที่ราบลุ่มมีลำน้ำลำห้วย บึง หนอง และอื่น ๆ เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ การเกษตรอุดมสมบูรณ์พอควรการเกษตรต้องอาศัย

ธรรมชาติเสียเป็นส่วนใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณ 54.48 ตารางกิโลเมตร หรือ 340,148 ไร่

หนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

อำเภอหนองบัว มีชื่อท้องถิ่นอีกหลายชื่อ ส่วนใหญ่ก็สื่อถึงความเป็นแหล่งน้ำ เช่น หนองบัว หนองกลบ บ้านหนองบัวตากลาน หนองคอก เมืองพันสระ แต่ละชื่อ ล้วนทำให้คนที่ไม่เคยไปเยือนและไม่เคยรู้จัก คิดนึกไปได้ว่าเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำท่า ห้วยหนอง คลอง และสระ แม้ว่าท้องถิ่นหนองบัวจะห่างไกลแม่น้ำสายหลักของประเทศ แต่เมื่อไปถึงหนองบัวและบึง

บัวใหญ่ๆ รายรอบด้วยความร่มรื่นและอุดมไปด้วยแหล่งน้ำ ทว่าในความเป็นจริงแล้วอำเภอหนองบัวเป็นทีดอน ดินของพื้นที่ก็เป็นดินทรายร่วน ไม่ค่อยเก็บกักน้ำ แหล่งน้ำสำคัญแต่เดิมเมื่อ 30-40 ปีก่อน ก็คือสระสาธารณะของวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน พอได้ใช้อุปโภคบริโภคกันทั้งอำเภอ ผู้คนมีน้ำใจ ภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นกันเอง จริงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ผูกพันประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ที่ผูกมัดความรักใคร่ ประองดอง มีน้ำใจไมตรี ซึ่งกันและกัน โดยนำหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาใช้เป็นหลักชัย นำจิตใจให้เกิดความดีงาม มาทุกยุคสมัย

ประวัติจังหวัดนครสวรรค์

นครสวรรค์เป็นเมืองโบราณ ซึ่งสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นสมัยก่อนสุโขทัยเป็นราชธานี โดยปรากฏชื่อในศิลาจารึกเรียกว่า “เมืองพระบาง” ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านในการทำศึกสงครามมาทุกสมัย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่บริเวณเขาขาด

(เขาถ้ำเขี) จรดวัดหัวเมือง (วัดนครสวรรค์) ซึ่งยังมีเชิงเนินดินเป็นแนวปรากฏอยู่ เมืองพระบางต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองซอนตะวัน เพราะตัวเมืองตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และหันหน้าเมืองไปทางแม่น้ำ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ทำให้แสงอาทิตย์ส่องเข้าเมือง และต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองนครสวรรค์ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงนำพระพุทธรูปชื่อพระบาง ไปคืนให้เมืองเวียงจันทน์ แต่ติดศึกพม่า จึงต้องนำพระพุทธรูปชื่อพระบางมาค้างไว้ที่เมืองนี้ การรบกับพม่า และการปราบปรามหัวเมืองที่แข็งเมืองนั้น กองทัพไทยได้เคลื่อนทัพหลวงมาตั้งที่เมืองนครสวรรค์

นครสวรรค์ มีชื่อที่รู้จักแพร่หลายมาแต่เดิมว่า “ปากน้ำโพ” โดยปรากฏเรียกกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มาของคำว่าปากน้ำโพ มีผู้สันนิษฐานไว้ 2 ประการ คือ อาจมาจากคำว่า “ปากน้ำไหล” เพราะเป็นบริเวณที่ปากแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา หรืออีกประการหนึ่งคือ มีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ตรงบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเรียกว่าปากน้ำโพ

ปากน้ำโพเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าตั้งแต่อดีต ในศาสนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า “ปากน้ำโพ” เป็นที่สำคัญทางฝ่ายเหนือ เพราะแม่น้ำสายใหญ่ทางเหนือ ลงมาต่อแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตรงนั้นถึง 4 สาย คือ แม่น้ำปิงลงมาจาก

เชียงใหม่ผ่านปากน้ำวัง เมืองนครลำปาง แล้วผ่านเมืองตาก เมืองกำแพงเพชร ลงมาสายหนึ่ง แม่น้ำยม ลงมาจากแพร่ ผ่านเมืองสวรรคโลก สุโขทัย และเมืองพิชัย มาออกแม่น้ำน่านที่ปากน้ำเกยไชย ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง ใกล้กับปากน้ำโพสายหนึ่ง แม่น้ำน่าน ลงมาจากเมืองน่านผ่านเมืองพิจิตรมาออกที่ปากน้ำโพสายหนึ่ง แม่น้ำเจ้าพระยาไปกรุงเทพฯ ไปประสพกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีพ่อค้าพวกหนึ่งซึ่งมีทุนทรัพย์ไปตั้งอยู่ที่ปากน้ำโพ คอยรับซื้อสินค้าซึ่งขึ้นไปจากกรุงเทพฯ ไว้จำหน่าย ส่งขึ้นไปตามหัวเมืองทางเหนือ และซื้อสินค้าลงมาทางเหนือไปจำหน่ายขายส่งที่กรุงเทพฯ

ประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

ชาวบ้านเล่าว่าชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจะเลือกทำเลที่มีแม่น้ำลำคลอง และแหล่งน้ำเป็นสำคัญ เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค และการเกษตรกรรมเป็นแบบยังชีพแห่งชีวิต เรือจึงเป็นพาหนะสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้ในการสัญจรระหว่างบ้านและชุมชนแล้วก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามแห่งสายน้ำด้านอาชีพมีการทำนา ปลูกผัก ทอเสื่อหวาย ขุดเรือ ในด้านการเดินทางนั้นจะสัญจรทางน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านหรือเดินทางไปตลาดปากน้ำโพเพื่อนำสินค้าไปขายเวลาซากลับก็นำสินค้ามาขายที่หมู่บ้านด้วย

ในฤดูน้ำหลาก ว่างเว้นจากการเพาะปลูก ปักดำทำนา ในเทศกาลงานบุญประเพณีออกพรรษาการปิดทองไหว้พระก็จะมีการแข่งขันเรือโดยที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านนำเรือมาลงแข่งขันกันซึ่งโดยก่อนนำเรือมาแข่งขันจะต้องมีการขุดเรือก่อนซึ่งวัดจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านจะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการขุดเรือชาวบ้านที่มาช่วยจะมีช่าง มีนักพายเรือทุกคนมาด้วยใจไม่มีการจ้างแต่อย่างใดในการหาไม้นั้นจะต้องเข้าไปหาในป่าก่อนที่จะมีการตัดไม้ นั้นจะต้องมีการเสี่ยงทายโดยการโยนขวานถ้าขวานตั้งหงายคมขึ้นแสดงว่าตัดต้นไม้ได้ แต่ถ้าขวานไม่ตั้งแสดงว่าตัดต้นไม้ไม่ได้เพราะเจ้าแม่ตะเคียนไม่อนุญาต ไม้ตะเคียนแต่โบราณนิยมนำมาขุดเรือยาว เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็ง มีเนื้อเหนียว ลอยน้ำ และพุ่งน้ำได้ดี มีน้ำหนักพอประมาณ แขน้ำได้นาน ไม่ผุง่าย แต่โบราณเชื่อกันว่ามี นางไม้ หรือนางตะเคียนสิงอยู่ เมื่อนำมาขุดเป็นเรือยาวก็จะเชิญนางไม้เป็นแม่ย่านางเรือ เชื่อกันว่าจะนำชัยชนะและความสำเร็จมาให้ ในการแข่งเรือเวลาซ้อมหรือตอนแข่งจะมีการร้องเพลงแข่งเรือ ส่วนการพากเรือแข่งกันจะมีความสนุกสนานไพเราะเสียงแบบนี้ทำให้ไม่เกิดการแข่งกันมากนักเมื่อเสร็จงานทุกคนจะเป็นมิตรกันเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนระหว่างหมู่บ้านมีอะไรก็ช่วยในฤดูน้ำหลาก ว่างเว้นจากการเพาะปลูก ปักดำทำนา ในเทศกาลงานบุญประเพณีออก

พระราชการปิดทองไหว้พระก็จะมีการแข่งเรือโดยที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านนำเรือมาลงแข่งขันกันซึ่งโดยก่อนนำเรือมาแข่งขันจะต้องมีการขุดเรือก่อนซึ่งวัดจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านจะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำการขุดเรือชาวบ้านที่มาช่วยจะมีช่าง มีนักพายเรือทุกคนมาด้วยใจไม่มีการจ้างแต่อย่างใดในการหาไม้ นั้นจะต้องเข้าไปหาในป่าก่อนที่จะมีการตัดไม้นั้นจะต้องมีการเสี่ยงทายโดยการโยนขวานถ้าขวานตั้งหงายคมขึ้นแสดงว่าตัดต้นไม้ได้ แต่ถ้าขวานไม่ตั้งแสดงว่าตัดต้นไม้ไม่ได้เพราะเจ้าแม่ตะเคียนไม่อนุญาต ไม้ตะเคียนแต่โบราณนิยมนำมาขุดเรือยาว เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็ง มีเนื้อเหนียว ลอยน้ำ และพุ่งน้ำได้ดี มีน้ำหนักพอประมาณ แขน้ำได้นาน ไม่ผุง่าย แต่โบราณเชื่อกันว่ามี นางไม้ หรือนางตะเคียนสิงอยู่ เมื่อนำมาขุดเป็นเรือยาวก็จะเชิญนางไม้เป็นแม่ย่านางเรือ เชื่อกันว่าจะนำชัยชนะและความสำเร็จมาให้ ในการแข่งเรือเวลาซ้อมหรือตอนแข่งจะมีการร้องเพลงแข่งเรือ ส่วนการพายเรือ เวลาเรือแข่งขันจะมีความนุ่มนวล ไพเราะ เสียงแบบนี้ทำให้ไม่ซิงดีซิงเด่น การแข่งขันมากนักเมื่อเสร็จงานทุกคนจะเป็นมิตรกันเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนระหว่างหมู่บ้านช่วยเหลือกันซึ่งกันและกัน

5. เชื่อมโยงประวัติศาสตร์อันไกลโพ้น

รัชกาลที่ 5 ประทับ
ยืนบนเจดีย์วัดเจดีย์
เจ็ดยอด

ไทรตรึงษ์ เป็นเมืองที่มีตำนาน ตั้งแต่
ตำนานสิงหนวัติกุมาร **ซึ่งจากหลักฐานทาง**
โบราณคดีเมืองไทรตรึงษ์เป็นเมืองเก่าแก่ ในสมัย
ทวารวดีคือประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 และยังมี
ตำนานหมู่บ้านเรื่องท้าวแสนปมที่มีเรื่องเล่าว่าเป็น
ต้นกำเนิดราชวงศ์อู่ทอง

ไทรตรึงษ์ ตำบลไทรตรึงษ์ อำเภอมือง

จังหวัดกำแพงเพชรเป็นเมืองที่ทับซ้อนอยู่บนพื้นที่เมืองโบราณ ตัวเมืองไป

ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามถนนสายกำแพงเพชร นครสวรรค์ ระยะทาง 18 กิโลเมตร ตำบล
ไทรตรึงษ์ อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีหมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับแม่น้ำปิง จำนวน
2 หมู่บ้านได้แก่ หมู่ที่ 4 บ้านวังพระธาตุ และหมู่ที่ 2 บ้านท้ายเกาะ ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้าน เป็น
กลุ่มชนที่อาศัยมาตั้งแต่ดั้งเดิมความเป็นมาของเมือง ปรากฏในตำนาน ซึ่งประชุมพงศาวดารฉบับ
กาญจนาภิเษก เล่ม 7 ได้กล่าวถึงเมืองไทรตรึงษ์ว่า “ตำนานชื่อสิงหนวัติอันกล่าวด้วยเรื่องตั้งนคร
โยนกเชียงแสนโบราณ ได้พาบริวารมาสู่ประเทศนี้ แรกตั้งเมืองนาคนันท์ หรือนาคินทร์ คือ

ชุมชนตั้งบ้านเรือนอยู่ริบ
แม่น้ำปิง

เมืองเชียงแสนเก่าในแคว้นสุวรรณโคมคำแห่งขอมโบราณ เมื่อก่อนพุทธกาล 132 ปี สืบพระวงศ์ต่อ ๆ กันมาได้ 44 ชั่วพระวงศ์ กลับเสียเมืองแก่ขอมภายหลังจึงพรหมกุมารราชบุตรเจ้านครโยนกที่เสียเมืองกลับตั้งตัวขึ้นได้ไล่กำจัดขอมลงมาจนถึงเมืองกำแพงเพชร พระอินทร์ให้วิษณุกรรมมาเนรมิตเมืองกำแพงเพชรกันทางไว้มิให้ไล่ขอมต่อไป เจ้าพรหมกุมารกลับคืนไปตั้งอยู่เมืองไชยปราการ คือ เมืองฝาง

รัชกาลที่ 5 เสด็จพระ
กระยาหารริมแม่น้ำปิง

กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตำบลไตรตรึงษ์ มีกลุ่มชนดั้งเดิมอยู่บริเวณริมแม่น้ำปิง ได้แก่ชาวบ้านวังพระธาตุ หมู่ที่ 4 ชาวบ้านท้ายเกาะหมู่ที่ 2 ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าเกิดที่นี้อยู่ที่นี่ไม่ได้อพยพมาจากไหนส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ ส่วนใหญ่อพยพจากจังหวัดนครสวรรค์อุทัยธานี และชัยนาท มาตั้งถิ่นฐานเมื่อราวปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

ศาลท้าวแสนปมตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดวังพระธาตุ ชาวบ้านมักจะเล่านิทานเรื่องนี้ว่าเป็นนิทานพื้นบ้านของตน มีเรื่องเล่าว่า “ในต้นพระราชพงศาวดารสยามมีความกล่าวถึงเมืองไตรตรึงษ์ว่า พระราชโอรสนัดดาพระเจ้าไตรตรึงษ์ครองราชย์สมบัติสืบต่อกันมาได้ 4 ชั่วแผ่นดิน ก็ถึงบุรุษแสนปมได้พระราชธิดาพระเจ้าไตรตรึงษ์ และได้อินเริ่นเนรมิตเมืองเทพนคร จุลศักราช 681 ครองราชย์สมบัติในเทพนครมาถึงศักราช 706 จึงทิวคต พระราชโอรสทรงพระนามอุททองได้ครองราชย์สมบัติไปได้ 6 ปี จึงลงไปสร้างกรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา ก็แลเมืองเทพนครนั้นยังมีคูและปราการเมืองปรากฏอยู่ที่ใต้ห้วยขมิ้น ตำบลวังพระธาตุ เหนือบ้านโคกฝางตะวันตก ใต้เมืองกำแพงเพชรประมาณสี่ร้อยหรือห้าร้อยเส้น แต่ก่อนว่ามีเกาะขี้ปมอยู่ตรงหน้าเมือง แต่เดี๋ยวนี้น้ำเซาะพังไปหมดแล้ว แต่ที่ทำเมืองไตรตรึงษ์นั้นมีผู้สร้างเจดีย์สถานไว้ ณ ฝั่งปากตะวันตกเมืองกำแพงเพชรปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แต่ตัวเมืองหาพบไม่ น่าจะเป็นแต่วัด ส่วนเมืองนั้นคือที่เมืองกำแพงเพชรนั่นเอง เพราะเมืองริมน้ำเป็นเมืองใหม่ และเมืองเก่าอยู่ดอนขึ้นไปทางวัดน้อยวัดหลวง และทางงามซึ่งว่าเป็นทางพระร่วง แต่ก่อนคงจะเรียกว่าเมืองเซียงกำแพงเพชร คงจะเป็นนามตั้งใหม่” (ประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 7 : 441) และยังมีการสืบทอดเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เช่น การร้องเพลงพื้นบ้านการทำขวัญ ชาวบ้านวังพระธาตุ ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่มีการเล่านิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวแสนปม และยังมีการสืบทอดการแสดงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น เพลงระบำ ก.ไก่ เพลงคล้องช้าง เพลงระบำกลางบ้าน ได้มีการนำไปใช้ในหลักสูตรท้องถิ่นแล้ว

ชาวไตรตรึงษ์อีกกลุ่มชนหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มชนที่โยกย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มาอยู่ที่บ้านปากดง หมู่ที่ 8 มีการแสดงรำโทนเขาทอง และเต้นกำรำเคียว

6.สะท้อนวิธีคิดกำหนดวิถีชีวิต

ตลาดสวรรค

เป็นประเพณีเดือนสิบเอ็ดวันสุดท้ายของการทอดกฐิน เป็น ชาวบ้านยังจัดทำประเพณีตลาดสวรรค คือสมาชิกที่เป็นผู้ใหญ่ทุกๆ บ้าน จะประชุมกันก่อนจะมืงานว่าแต่ละบ้านจะ นำอาหารอะไรบ้างมาร่วมตลาด เพื่อมิให้อาหารซ้ำกันทุกบ้านจะให้ความร่วมมือและตื่นเต้นในการทำจะได้มาร่วมงานและต้องจัดเตรียมเครื่องแต่งการของชาวไทยใหญ่ (เงี้ยว) เพื่อจะมาร่วมงานตลาดสวรรค และทุกซุ้มอาหาร ทุกบ้าน ต้องมาร่วมกันตกแต่งให้สวยงาม โดยเฉพาะผู้ชายมีหน้าที่ตกแต่งซุ้ม ผู้หญิงก็จะประกองอาหารที่บ้านซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาหารพื้นเมืองที่ชาวไทยใหญ่จะทำอยู่แล้วเช่น กระบองจ้อ ขนมจีนแกงยวก ข้าวสั้ม จ่าส่าน ขนม ลอดช่อง ข้าวกันจิ้น เป็นต้น

☛ ขนมจีนน้ำเงี้ยว

ขนมจีนน้ำยา

☛ ข้าวสั้ม

กระบองจ้อ

ในคืนวันเพ็ญเดือน 12 หลังจาวิธีกรทอดกฐินเสร็จสิ้นจะมืงานเฉลิมฉลองให้คนที่มาร่วมงานกฐินได้พักผ่อน ร่วมรับประทานอาหาร โดยชาวบ้านจะนำอาหารมาร่วมกัน จัดเลี้ยงเป็นซุ้มๆ

บรรยากาศตลาดสวรรณค์ ชุมชนวัดหลวง

ผู้คนที่มาร่วมงานก็จะเลือกรับอาหารที่ตนชอบได้ โดยไม่ต้องจ่ายเงินใดๆ ประหนึ่งว่าเหมือนอยู่ในสวรรณค์ นี่ก็อยากกินอะไรก็ได้กิน จึงเป็นที่มาของตลาดสวรรณค์

อัตลักษณ์ของเสาหลักเมืองเก่าเมืองตาก

เสาหลักเมืองที่มีอยู่ภายในศาลหลักเมืองมีทั้งหมด 10 เสา แต่เดิมเชื่อว่ามีเพียงหลักเดียว ส่วนเสาอื่นๆ ที่เหลือเป็นเสาที่สร้างขึ้นภายหลัง แต่ละเสามีลักษณะที่แตกต่างกัน มี 3 คู่ ที่มีลักษณะคล้ายกันเป็นคู่ๆ ลักษณะของแต่ละเสามีดังต่อไปนี้

การย้ายเมืองตาก มาตั้งอยู่ที่บ้านปามะม่วงนี้ คงจะย้ายมาในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา ภายหลังที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพแล้ว และในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาปรากฏว่าไทยกับพม่าได้รบกันเป็นมหาสงครามถึง 7 ครั้ง และเมืองตากที่ตั้งอยู่ที่บ้านปามะม่วง มิใช่จะเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับป้องกันกองทัพพม่าที่จะยกมาทาง

ด่านแม่ละเมาเท่านั้น แต่ยังเป็นเมืองที่กองทัพใช้เป็นที่ชุมนุมพลในเวลาที่จะยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่อีกด้วย

“.....แล้วลงเรือข้ามไปดูสวนมะม่วง ซึ่งในหนังสือพระราชพงศาวดารบอกไว้ว่า เป็นที่พระเจ้ากรุงธนบุรีมาตั้งทัพหลวง ยังเป็นที่มีหมู่บ้านอยู่เหนือปากห้วยแม่ท้อ หลวงโกษากรมการเมืองเก่าอายุได้ 78 ปี (เทียบดูแล้ว เกิดปี พ.ศ.2357 ต้นรัชกาลที่ 2 – ผู้เขียน)เล่าให้ฟัง

ว่า บรรพบุรุษแก่ได้บอกว่า เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรียังเป็นพระยาตากนั้น จวนอยู่ที่ตำบลสวนมะม่วงนี่เอง.....) (เชาวน์ รูปเทวินทร์. 2528 : 85) จวนที่ตำบลปามะม่วงนี้ตั้งอยู่ใกล้กับที่ตั้งของเสาหลักเมืองเก่านั้นเองอยู่คนละฝั่งของห้วยแม่ท้อกับวัดดอยข่อยเขาแก้ว ตำบลปากห้วยแม่ท้อ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านปามะม่วงและชาวบ้านใกล้เคียงทั่ว ๆ ไปจึงเชื่อและเล่าสืบต่อกันมาว่าเสาหลักเมืองนี้พระยาตากเป็นผู้สร้าง

**ประเด็นการปรับตัวกรณีการย้ายถิ่นของกลุ่มคน พื้นที่ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง
ประเทศไทยบทสังเคราะห์งานยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ**

จารุณี ปัญญาวิช

ประเด็นการปรับตัวจากพฤติกรรมกรย้ายถิ่น : กรณีศึกษาพื้นที่ 12 จังหวัดภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง การปรับตัวของชุมชนแต่ละแห่ง ส่วนใหญ่ปรับเพื่อผสมผสานและปรับเพื่อบูรณาการสู่อาชีพในพื้นที่แหล่งทำกินแห่งใหม่ ซึ่งสาเหตุหนึ่งของการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนต่างวัฒนธรรมที่เข้ามาในรวมกันชุมชน ส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยภายในชุมชนเดิมของตนเองที่อาจมีปัญหาหรือปัจจัยภายนอกเรื่องภาวะเศรษฐกิจ การเมือง ที่บีบรัดส่งผลกระทบต่อผลิตภัณฑ์ให้ย้ายถิ่นฐานของตนเอง สู่มืองใหญ่หรือชุมชนใหม่เป็นต้น โดยทั่วไปของสังคมมนุษย์ย่อมต้องการพื้นที่ในการแสดงในบทบาทหน้าที่ของตนในพื้นที่หนึ่งๆ ส่วนเรื่องการเปิดรับและปรับใช้วัฒนธรรมนั้น หากกลุ่มคนในชุมชนได้รับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามาดัดแปลงให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิมหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไปบ้างให้เข้ากับของใหม่ ซึ่งถือเป็นการผสมผสานระหว่างของสองสิ่ง เพื่อเกิดลักษณะวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนกัน เช่น การทำมาหากินจากคนในและคนนอกที่มีการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน หรือจะเป็นเรื่องอาหารการกินที่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยแต่ยังคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของตนที่เกิดจากการครอบงำทางวัฒนธรรมที่อยู่รอบชุมชน ส่งผลกระทบต่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป โดย ที่ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยเน้นที่ชุมชน นั่นคือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ หรือระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน กับสรรพสิ่งรอบตัวเราหรือบริบทชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งทำให้เราสามารถมองเห็นพลังชุมชน (Common property) และอาจจะแสวงหาทางรื้อฟื้นกลับมา หรืออาจมองเห็นช่องทางในการสร้างสมบัติชุมชนลักษณะใหม่ เพื่อที่ใช้สมบัติชุมชนนั้นกลับมาเป็นเครื่องมือในการปรับตัวต่ออนาคตอีกครั้ง เช่นเดียวกันกับ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538:11) ที่กล่าวถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือการสะท้อนความเคลื่อนไหวทางความคิด และการแลกเปลี่ยนที่ผสมผสานอยู่ตลอดเวลาผ่านบริบทต่างๆ ซึ่งล้วนมีพลังผลักดันการเปลี่ยนแปลงให้เกิดศักยภาพของ

ท้องถิ่น พร้อมทั้งจะเผชิญกับแรงปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมเดิมซึ่งเป็นวิถีเดิมภายในท้องถิ่น กับ วัฒนธรรมทางวัตถุทางเทคโนโลยีที่เข้ามา ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแง่การปรับตัวของชุมชน ผ่านการย้ายถิ่นฐาน จึงเป็นศาสตร์ที่มุ่งศึกษาวิถีของคนในชุมชน โดยมองผ่านการปรับตัวของชุมชนพื้นที่ใหม่ในมิติของความสัมพันธ์ทางอาชีพ เศรษฐกิจ การเมือง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้ศึกษาได้แบ่งประเด็นในการย้ายถิ่นออกเป็น 5 เส้นทาง ดังนี้

เส้นทางที่ 1 การย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์

เส้นทางที่ 2 การย้ายถิ่นของกลุ่มอีสาน

เส้นทางที่ 3 การย้ายถิ่นบริเวณเหนือเขื่อน ผ่านนโยบายภาครัฐบาล

เส้นทางที่ 4 การย้ายถิ่นจากพื้นที่ใกล้เคียง (จังหวัด หรือภาคเดียวกันในประเทศไทย)

เส้นทางที่ 5 การย้ายถิ่นของกลุ่มชาวจีน

ดังจะขอล่าวการย้ายถิ่นของชุมชนและปรับตัวผ่านเส้นทาง ทั้ง 5 ดังนี้

เส้นทางที่ 1 กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มดังกล่าวมีเหตุผลในการย้ายถิ่นเนื่องจากการเพื่อต้องการแหล่งพื้นที่ทำกิน ภัยจากสงคราม การเข้ามามีการจัดการจากภาครัฐ เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความรู้ประวัติศาสตร์ในพื้นที่ใหม่

การศึกษาประวัติศาสตร์ในพื้นที่ต่างๆดังกล่าวเพื่อบอกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ใหม่ว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างการปรับตัวทางนิเวศวิทยาและอาชีพ และวัฒนธรรม เช่นเดียวกันกับ James C. Scott (1998) อ้างใน ณัฐติกาญจน์ สีเหนียง ที่กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายของผู้คน และการบ่งบอกอัตลักษณ์ระหว่างหุบเขา และที่ราบ ทำให้ตระหนักถึงบริบทของการบ่งชี้ อัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขต่างๆรอบด้าน โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาและพัฒนาทางประวัติศาสตร์ระหว่างคนพื้นที่ราบและคนพื้นที่ภูเขาที่ไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบเส้นตรง ทั้งนี้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่เข้ามาในพื้นที่ประเทศไทยถึงแม้จะอพยพเคลื่อนย้ายมาโดยรู้ตัวตนเอง ไม่ได้มีประวัติศาสตร์เดิมเชื่อมอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเลย แต่ด้วยเงื่อนไขเรื่อง พื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย

ความเป็นอยู่ และภัยสงครามจากพื้นที่เดิมเป็นตัว กำหนดให้กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวอพยพมาสู่พื้นที่ใหม่ ซึ่งเงื่อนไขหนึ่งของการย้ายถิ่นมาสู่พื้นที่ใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ สิทธิในพื้นที่ทำกิน หรือ การถูกจัดสรรพื้นที่ทำกินผ่านนโยบายจากภาครัฐบาล

ในทำนองเดียวกันนี้ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร กล่าวถึง ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ของบุคคลในรัฐใดรัฐหนึ่งมักจะทำให้บุคคลนั้นๆ ตกเป็นผู้ด้อยสิทธิในรัฐนั้นๆ ทั้งที่ในยุคปัจจุบัน “สิทธิมนุษยชน” มิใช่เพียง “สิทธิทางศีลธรรม” (Moral Right) อีกต่อไป หากแต่ได้รับการยอมรับในสถานะของ “สิทธิทางกฎหมาย” (Legal Right) มากขึ้นเรื่อยๆ ภายใต้หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” อาจทำให้บุคคลไม่อาจได้มาซึ่งสัญชาติของรัฐเจ้าของดินแดน หรือสิทธิในพื้นที่ปลายทาง ซึ่งรัฐเจ้าของดินแดนมักจะกำหนดอุปสรรคในทางกฎหมายอันจะทำให้ชนกลุ่มน้อยไม่อาจมีสัญชาติของตนหรือมีภูมิลำเนาในประเทศ และผลต่อมาในท้ายที่สุด ชนกลุ่มน้อยก็จะตกเป็น “ผู้ด้อยสิทธิในทางกฎหมาย”

โดยหลักกฎหมายไทยยอมรับให้สัญชาติไทยแก่ชนกลุ่มน้อย กล่าวคือ บุคคลย่อมมีสัญชาติไทยโดยอัตโนมัติหากบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงกับประเทศไทย หรือกล่าวในอีกแง่ก็คือ หากบุคคลนั้นมีความกลมกลืนกับสังคมไทย และบุคคลย่อมมีสิทธิที่จะร้องขอสัญชาติไทยหากบุคคลนั้นมีความเป็นไปได้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่แท้จริงกับประเทศไทย หรือกล่าวในอีกแง่ก็คือ หากบุคคลนั้นมีศักยภาพที่จะกลมกลืนกับสังคมไทย แม้จะมีบทกฎหมายจำนวนเล็กน้อยที่ระบุว่า บุคคลถูกจำกัดสิทธิด้วยเหตุแห่งเชื้อชาติและต้นกำเนิด อาทิ กฎหมายที่ดินของไทยรับรองสิทธิในการถือครองของคนต่างด้าวภายใต้เงื่อนไข หรือกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย แต่ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ในประเทศไทยไม่มีผลโดยตรงให้ตกเป็นผู้ด้อยสิทธิ เพราะไม่มีกฎหมายไทยฉบับใดเลยที่ขจัดหรือจำกัดสิทธิของบุคคลโดยเหตุที่ว่า บุคคลนั้นเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ในประเทศไทย จากเนื้อความที่กล่าวมาได้เชื่อมสู่การย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ มาสู่พื้นที่ใหม่ ผ่านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวมีอยู่ สามลักษณะกล่าวคือ 1. ปรับตัวกับพื้นที่ใหม่ได้อย่างกลมกลืน 2. ปรับตัวในความเป็นอยู่แต่ไม่ละทิ้งรากทางประเพณีและวัฒนธรรม และ 3. ปรับด้วยความจำยอมจากนโยบายจากภาครัฐบาล(เศรษฐกิจ/ทำมาหากิน)

กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรก คือ อาข่าซึ่งอาศัยในพื้นที่บ้านดง น้ำล่อม จังหวัดเชียงราย ได้ลี้ภัยหนีภัยตามนโยบายรัฐบาลในการจัดพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ สำหรับกลุ่มคนที่ไม่เคยมีประวัติศาสตร์ชุมชนมาก่อนในพื้นที่ใหม่ เผ่าอาข่าจึงจำเป็นต้องปรับทั้งความเป็นอยู่และอาชีพให้เหมาะกับแหล่งที่อยู่ใหม่ภายใต้กรอบที่รัฐจัดสรรให้ พื้นที่ดังกล่าวไม่เพียงพอต่อพื้นที่การเกษตร/สวน ส่งผลให้ อาข่าแทรกตัวไปตามชุมชนใกล้เคียงอาข่าเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้เช่ามีเป้าหมายหลักคือ ขยายพื้นที่ทำกินให้เพียงพอต่อการยังชีพและเพื่อขายแก่พ่อค้าคนกลาง แต่ผลผลิตกลับไม่ได้ผลมากนักรวมถึงกระแสเศรษฐกิจของประเทศทำให้ อาข่าต้องผันตนเองจากการปลูกสับปะรดมาเป็นการปลูก กาแฟและข้าวโพด จากการได้เรียนรู้ด้านการเพาะปลูก จัดส่ง จากกลุ่มพ่อค้าคนกลางที่ผูกขาดการค้าขายมานาน ต่อมาทำให้มีกลุ่มอาข่ารวมตัวกันเพื่อปลูกและขายเอง โดยต้องการตัดวงจรพ่อค้าคนกลาง กระแสของโลกโลกาภิวัตน์ สิ่งอำนวยความสะดวกและการศึกษาได้เข้ามาแทนที่วิถีแบบเดิมของเผ่าอาข่า การดูแลบุตรจากอดีตจะเป็นวัยหนุ่มสาวและวัยกลางคนแต่ปัจจุบัน ผู้สูงอายุ 60กว่าปีหารายได้เพื่อความอยู่รอด เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของเผ่าอาข่าตั้งแต่อดีตนอกจากผีบรรพบุรุษ เผ่าอาข่ายังมีการเปิดรับศาสนาคริสต์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีของตนเอง หลังจากที่ศาสนาเคยเป็นศาสนาเพื่อประเพณี และที่พึ่งทางใจเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ รวมถึงการกระทำที่ดีแต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาปากท้องไม่ได้มาก แต่สำหรับพวกเขาการเปิดรับศาสนาใหม่เข้ามากลับเป็นการเปิดทั้งโลกทัศน์และโอกาสในหลายด้าน เช่น การส่งเสริมศึกษา การเพิ่มช่องทางอาชีพ ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของอาข่าดงน้ำล่อมในทิศทางที่ดีขึ้น การปรับตัวกลุ่มอาข่าจึงอยู่ในลักษณะผสมกลมกลืนกับพื้นที่ปลายทางได้อย่างเหมาะสม

ส่วนอาข่า บ้านแม่เต๋อ ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย การย้ายถิ่นของอาข่ากลุ่มนี้เพื่อต้องการหาพื้นที่ทำกินซึ่งปัจจัยหลัก คือ ต้องการหาพื้นที่ทำกิน เพื่อสร้างระบบผลิต เพาะปลูก ภายใต้ระบบทุนนิยมสนองตอบการดำรงอยู่ของตนเอง ซึ่งเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา กลุ่มชาวจีนพลัดถิ่นจากกองพล 93 ลี้ภัยทางการเมืองภายในประเทศจากประเทศจีนเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณชายแดนไทย เมื่อปี พ.ศ. 2504 นำโดย นายพล ด่วน ชี เหวิน ตั้งมั่นอยู่บริเวณดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย และมีกลุ่มชนเผ่าอพยพมาพร้อมกับกองพล 93 และได้มาตั้งรกรากอยู่ที่ดอยแม่สลอง ซึ่งปัจจุบันกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยอยู่ดอยแม่สลอง มีอยู่ทั้งหมด 7 ชนเผ่า คือ จีน , อาข่า(อีเก้อ) , ไทยใหญ่ , ลีซู (ลีซอ), ลาหู่ (มูเซอ) , ลัวะ , เข่า อาชีพส่วนใหญ่เป็นการเกษตรดั้งเดิม คือ การปลูก

ข้าว ข้าวโพด ซึ่งล้วนแต่ต้องใช้ปัจจัยเรื่องที่ดินเป็นสำคัญ หลังจากนั้นได้เริ่ม มีการเปลี่ยนแปลงมี การ เช่น การตัดถนนเข้ามาในดอยแม่สลองในปีพ.ศ.2516 ต่อมาอีก 4-5ปีเริ่มมีไฟฟ้าใช้ ประปา ภูเขาและโทรศัพท์ เมื่อ การคมนาคมสะดวกขึ้น ทำให้คนบางกลุ่มได้ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น และบาง กลุ่มก็ได้ไปทำงานในเมืองทำให้ฐานะดีขึ้น และคนในชุมชนเห็นว่าการทำงานในเมืองจะได้ให้มี รายได้มากกว่าการทำงานเกษตรกรรมและถูกจำกัดในเรื่องสิทธิในการถือครองที่ดิน เผ่าอาข่าจึงพากันย้ายถิ่นอีกครั้งตามคำชักชวนของคนในชุมชนที่ไปทำงานในเมือง เพื่อฐานะที่ดีขึ้น อาข่าได้มีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปอาทิ ด้านแรกภาษา พูดยาษาไทยมากกว่าภาษาเผ่า ด้านที่สองการแต่งกาย การแต่งกายตามสมัยนิยม ไม่สวมเสื้อแขนยาวของตนเอง และบางคนอายุที่จะสวมชุดชนเผ่า ด้านที่สามด้านประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งอาข่าได้รับประเพณีวัฒนธรรมจากที่อื่นเช่น ประเพณี สงกรานต์ วันลอยกระทงของชาวไทย อาข่าให้ความสนใจกับประเพณีพื้นที่ปลายทางมากกว่า ประเพณีดั้งเดิมของตนเองอาทิเช่น ประเพณีลานสาวกอด และในปีพ.ศ.2540 – ปัจจุบัน รัฐได้ จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สลอง ส่งผลซึ่งมีให้มีการพัฒนาบ้านแม่เต๋อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวประจำจังหวัด ส่งผลต่อประกอบอาชีพในชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การทำ ธุรกิจกับกลุ่มนักท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ จำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายมากขึ้น

เห็นได้ว่าอาข่าในพื้นที่บ้านแม่เต๋อ ได้ปรับวิถีชีวิตของตนในทิศทางที่มุ่งสู่คนพื้นราบมากขึ้น โดยแสดงลักษณะของตนให้กลมกลืนกับพื้นที่ใหม่ โดยแสดงออกทั้งทางด้านภาษา ที่ใช้ไทย กลางมากกว่าใช้ภาษาประจำเผ่า และการแต่งกายที่แต่งตามสมัยมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการให้ ข้อมูลของนาย **อ่าบ้อ ลีฮา ให้ข้อมูลว่าปัจจุบันไม่มีประเพณีลานสาวกอดแล้วเพราะว่า สังคม เปลี่ยนไปจากเดิมมาก คนในชุมชนไปเรียนในเมือง และไปทำงานในเมืองไม่อยู่ในที่ชุมชน ไม่ได้ ใช้ชีวิตเหมือนแต่ก่อน ไม่ได้ทำอะไรทำนา และมีการรับวัฒนธรรมใหม่ ของต่างชาติ เด็กในชุมชน รับรู้แต่สิ่งใหม่ เรียนรู้แต่สิ่งใหม่ มีไฟฟ้าใช้ มีทีวีดู มีเครื่องเล่นซีดี มีความสนใจในเทคโนโลยี จาก ข้อมูลดังกล่าวได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยอาศัยค่านิยมจากชุมชน ใหม่หรือระบบการศึกษาที่โน้มน้าว อาข่าละทิ้งรากความคิดเดิมของตนเองไป แต่อย่างไรก็ตาม วัฏ จักรของการกลืนชนกลุ่มน้อยในสังคมใดสังคมหนึ่ง อยู่ที่ความชาญฉลาดของรัฐที่จะชิงมโนบาย ที่จะกลืนชนกลุ่มน้อยในเวลาที่เหมาะสมไม่ว่าจะโดยการให้พื้นที่ทำกินหรือการนำวิถีชีวิตของพื้นที่ ปลายทางมาสู่กลุ่มชาติพันธุ์ใหม่มากที่สุด**

กลุ่มชาติพันธุ์ที่สอง คือ ไทจีน(ไทจีน) ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมือง จังหวัด เชียงราย ปัจจัยที่ดึงดูดการย้ายถิ่นของกลุ่มดังกล่าว ก็คือ เรื่องพื้นที่ทำกินและพื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้น ไทจีน เมื่อเห็นทำเลการมาหาถิ่นอุดมสมบูรณ์จึงอพยพครอบครัวมาโดย ชุดแรกตั้งรกรากที่บ้านทุ่งก่อ และบ้านกลางทุ่ง ต่อมาการขยายตัวของประชากรเพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อการขยายเขตการทำมาหากินและแยกย้ายมาสร้างบ้านเรือนติดแม่น้ำแม่ข้าวต้ม และขยายการตั้งบ้านไปทางทิศใต้ เดิมพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าไม้ ต่อมาได้ปรับสภาพมาเป็นหมู่บ้านสันตติแหน บ้านกองยาวและบ้านสันตตินอก เพื่อรองรับการขยายพื้นที่ทำกิน

กลุ่มที่ชาติพันธุ์ที่สาม คือกลุ่มชาวไทยโซ่ง(ไทยทรงดำ) บ้านสักขี้อ อำเภอไทรทอง จังหวัดกำแพงเพชร ไทยโซ่งเดิมอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ไทยโซ่งได้อพยพเข้ามาในประเทศไทย 2 ครั้ง ครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรีราว พ.ศ. 2322 โดยอพยพมาจากเมืองทัน และเมืองม่วยทั้งสองเมืองนี้ขึ้นอยู่กับเมืองสิบสองจุไทยที่พม่าที่กรุงธนบุรี ต่อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าให้ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี การอพยพครั้งที่ 2 เป็นการอพยพไทยโซ่งที่มีจำนวนมากกว่ทุกคราว ในราว พ.ศ. 2371 สมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อพยพกันมาทั้งครอบครัวเครื่องใช้ไม้สอยสัมภาระเกือบทุกอย่าง ขนใส่เกวียน ล้อ มาเป็นจำนวนมาก ชาวไทยโซ่งก่อนที่ย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่บริเวณบ้านสักขี้อยู่ในปัจจุบัน ก่อนหน้านั้นอยู่ที่อำเภอสามง่ามจังหวัด พิจิตรและอำเภอบางระกำจังหวัดพิษณุโลก ได้สอดคล้องกับข้อมูลของ กำนันศิริ พงษ์ญาติซึ่งมีเชื้อสายชาวไทยโซ่ง “ในช่วงปี พ.ศ.2507 โดย ชาวไทยโซ่งคนแรก ชื่อพ่อผาง เป็นผู้นำของชาวไทยโซ่ง เดิมอาศัยอยู่ที่ตำบลท่าแล้ง จังหวัดเพชรบุรี อพยพตามญาติพี่น้องมาอยู่ที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก และได้แต่งงานกับลูกสาวปู่พวนซึ่งเป็นชาวอำเภอสามง่ามจังหวัดพิจิตร ปู่ผางเล่าว่าบริเวณที่นา อำเภอบางระกำ เป็นที่ราบลุ่มทำนามีน้ำท่วมบ่อยมาก จึงคิดหาพื้นที่ทำนา ที่มีดินอุดมสมบูรณ์ จึงชักชวนญาติ พี่-น้อง เดินทางไปที่บ้านสักขี้อ ป่าหนองคล้า – ดงฉัตร พื้นที่เป็นผืนป่าขนาดใหญ่และเป็นพื้นที่ทำนาได้ โดยพ่อผางเป็นลูกเขยของปู่พวน ยอดเขียว ได้แบ่งที่ตั้งบ้านเรือน และพื้นที่ทำนาให้กับญาติพี่น้องชาวไทยโซ่งที่อพยพเข้ามาทุกครอบครัว โดยพื้นที่บ้านและพื้นที่นาดังกล่าวจะอยู่นอกเหนือจากกลุ่มไทยพิจิตรจับจองก่อนหน้านี้”

ซึ่งพื้นที่นาค้างกล่าวถือเป็นต้นทุนหลักในการสร้างอาชีพในยุคต้นๆของการย้ายถิ่นของไทโซ่ง สภาพดินบริเวณบ้านสักขี้เหมาะแก่การเพาะปลูกและการเกษตร ไทโซ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ทำไร่อ้อย และปลูกมันสำปะหลัง โดยขายส่งให้กับนายหน้ารับซื้อ ส่วนข้าวขายให้กับโรงสี และองค์การราชการ (การจ้างongข้าวเปลือก) ในช่วงนั้นเทคโนโลยียังไม่ก้าวหน้ามากนัก ยังไม่มีเครื่องจักรที่มาทุนแรงงานมากนัก ชาวบ้านบางส่วนยังมีประเพณีการลงแขก เช่น การเกี่ยวข้าว การหว่านข้าว การเกษตรในยุคนี้รัฐบาลได้ให้การส่งเสริมด้านการตลาด เช่น การจำหน่ายผลิต ส่งผลต่อเกษตรกรเป็นอย่างมาก แต่ปัจจุบัน ชาวไทโซ่งรุ่นใหม่นิยมไปประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างพนักงานในภาคอุตสาหกรรม วิธีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ห่างไกลจากครอบครัวและประเพณีของตน อาทิเช่น ในเรื่องประเพณีในอดีตพิธีเสนเรือนจะจัดปีละ 1 ครั้ง แต่ปัจจุบันเป็น 2-3 ปี ต่อครั้ง หรือบางครอบครัวช่วงเวลาอาจจะห่างมากกว่านี้เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและแหล่งอาชีพส่งผลให้คนรุ่นใหม่มีความรู้สึกถึงความผูกพันต่อวัฒนธรรมเดิมลดลง

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชาวไทโซ่งได้ปรับตัวกับพื้นที่ใหม่(จังหวัดกำแพงเพชร) โดยแต่งงานกับคนในพื้นที่ ซึ่งไทโซ่ง มีการผสมผสานทางสังคมโดยการผูกมิตรแต่งงานกันระหว่าง ไทพิจิตร ส่งผลให้ปัญหาทางด้านสังคมมีน้อย รวมถึงการใช้ประเพณีเสนเรือนเชื่อมวิถึตนกับพื้นที่ใหม่ ชาวไทพิจิตรและไทโซ่งจะร่วมกิจกรรมตามประเพณี ทั้งทางพระพุทธศาสนา และประเพณีพิธีเสนเรือนของชาวไทโซ่ง ซึ่งการกระทำดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างไทโซ่งและไทพิจิตร

ส่วนกลุ่มลาวโซ่งในพื้นที่ตำบลไผ่สิงห์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ โดย พิน พุนทรัพย์สกุล ได้ให้ข้อมูลสนับสนุนการตั้งถิ่นฐานของชาวไทโซ่งนครสวรรค์ “ปู่ตายายเคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อสมัยก่อนท่านได้มาจากเมืองเพชรบุรี ประมาณปี พ.ศ. 2387 ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้อพยพจาก จ.เพชรบุรี ส่วนใหญ่วิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำบ้านไผ่สิงห์มีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากแหล่งที่อยู่เดิม ตั้งแต่การทำไร่ ทำนา ถือเป็นอาชีพหลักของชาวไทยทรงดำ” ซึ่งสอดคล้องกับ ประจักษ์ เียนชื่น กล่าวถึงไทโซ่งที่ใช้ชีวิตความเป็นอยู่และอาชีพ เช่น สร้างบ้านเรือนในที่ราบเป็นแบบได้สูง ดำรงชีพด้วยการทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ หลังจากเข้ามาตั้ง

รกรากอยู่ท่ามกลางชาวไทยเป็นเวลานาน จนสนิทสนมคุ้นเคย ในระหว่างกลุ่มชาวไทย ไทยโซ่ง ได้ปรับตัวกับพื้นที่ใหม่ในด้านต่างๆ ด้านแรกเรื่องศาสนา ปัจจุบันไทยโซ่งนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษ(พิธีเสนเรือน) ซึ่งการนับถือผีบรรพบุรุษเกี่ยวโยงในด้านความเชื่อ เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมา เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การดำรงอยู่ของชาวไทยโซ่งจวบจนถึงปัจจุบัน ด้านที่สองคือ ไทยโซ่งได้ปรับประเพณีงานศพตามแบบไทยทั่วไป แต่ยังคงเคร่งครัดในเรื่องประเพณีของลาวโซ่งอย่างเคร่งครัด อาทิการเชิญหมอเสนมาเป็นผู้ประกอบพิธี โดยเริ่มตั้งแต่การเอาผีลงเรือน และการเอาผีขึ้นเรือน เป็นต้นด้านสุดท้ายปัจจุบันชาวไทยโซ่ง นิยมประกอบพิธีแต่งงานตามธรรมเนียมไทยทั่ว ๆ ไปเช่นกัน ซึ่งคงจะสืบเนื่องมาจากความใกล้ชิดระหว่างคนไทยกับคนลาว จึงรับรูปแบบการแต่งงานตามธรรมเนียมไทยมาใช้ และดัดแปลงใช้กับพิธีของตน เพื่อให้ทันสมัยและสะดวกยิ่งขึ้น สนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ไทยทรงดำต้องปรับตัวอย่างมากกับความเจริญ การพัฒนาทางสังคม และเศรษฐกิจ แต่เมื่อไรก็ตามไทยทรงดำก็สามารถปรับตัวเข้ากับตัวตนของคนไทยกลางอย่างกลมกลืน

ปัจจุบันชาวม้งส่วนใหญ่ในประเทศไทย ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภูเขาสูง หรือที่ราบเชิงเขาในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ ลำปาง กำแพงเพชร เลย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย และตาก

กลุ่มชาติพันธุ์ที่สี่ ชาติพันธุ์ม้ง ในพื้นที่บ้านผาผึ้ง จังหวัดตาก บ้านผาผึ้งหมู่ที่ 6 ตำบลเชียงทอง อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อำเภอวังเจ้า ชาวบ้านผาผึ้งเป็นกลุ่มม้งชาวที่อพยพมาจากประเทศลาวและพม่า บางกลุ่มไปอยู่ที่เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์มาก่อน แล้วจึงมารวมกันที่บ้านเปาวี้อ(ผาผึ้งเก่า) จนกระทั่งการคมนาคมเริ่มเข้าถึงจึงพากันย้ายลงมาอยู่ที่บ้านผาผึ้งในปัจจุบัน แต่ส่วนใหญ่เป็นสายเครือญาติเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับนางป้า แซ่หว่าง ชาวบ้านผาผึ้ง ได้ให้ข้อมูลว่า “สมัยก่อนอยู่ประเทศลาวและได้ อพยพตามญาติพี่น้องมาเมื่อ 50 ปีที่แล้ว” และที่ทำนองเดียวกัน นางหยั่ว แซ่ซ่ง ให้ข้อมูลว่า “ชาวบ้านผาผึ้งมาจากหลายที่แต่ทุกกลุ่มจะมาจากประเทศจีน อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศลาวและเลยเข้ามาถึงประเทศไทยทางด้านอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย จากนั้นก็อพยพลงมาเรื่อยๆจนกระทั่งมาถึงจังหวัดตาก และได้แยกย้ายกันไปหาที่ทำกินของตน นางหยั่ว ยังกล่าวให้ฟังอีกว่าการที่ชาวม้งอพยพย้ายถิ่นไป

หลายพื้นที่ก็เพราะว่า ชาวม้งรุ่นเก่าติดฝิ่น ต้องทำไร่ฝิ่นไว้ใช้เอง เนื่องจากฝิ่นเป็นสิ่งผิดกฎหมาย และไม่มีให้ซื้อขายโดยทั่วไป ดังนั้นเมื่อทางการรณรงค์ปราบปรามคนติดฝิ่นและติดตามทำลายไร่ฝิ่นชาวม้ง จึงต้องหาที่ทำไร่ฝิ่นตามภูเขาสูงชันห่างไกลจากการติดตามของเจ้าหน้าที่รัฐบาล”

การปรับตัวและผานตนเองกับพื้นที่ใหม่ของกลุ่มม้ง ผ่าน 3 ช่วงเวลา ในช่วงปี พ.ศ 2516 ม้งเข้าร่วมในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้ม้งย้ายที่อยู่อีกครั้ง คือ ไปอยู่ที่ จังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดเชียงราย และบางส่วนไปบนภูเขาสูง การปรับตัวของม้งระยะแรก ในช่วงพ.ศ.2526 โดยรัฐเข้ามาจัดระบบความเป็นอยู่ให้โดยช่วงดังกล่าวถือว่าเป็นช่วงเริ่มตั้งหมู่บ้าน โดยขณะนั้นม้งที่ลี้ภัยทางการเมืองเข้ามาขอตัวทางการเมือง โดยรัฐจัดพื้นที่ใหม่ทั้งพื้นที่อยู่และพื้นที่ทำกินพร้อมทั้งสิทธิเรื่องสัญชาติ เปลี่ยนชื่อพื้นที่ใหม่ ว่าบ้านผาผึ้ง และการปรับตัวของม้งระยะที่สองตั้งแต่ปีพ.ศ.2537-2544 ม้งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมพื้นที่ทำกินอยู่ในวงจำกัดพร้อมทั้งต้องการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ก่อให้เกิดเงื่อนไขเรื่องการใช้แรงงานตนเองม้งจึงหันไปพึ่งฝิ่นและยาบ้า เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ส่วนด้านศาสนา ม้งได้ปรับจากนับถือ ผี กับวิถีพื้นที่ใหม่โดยนับถือ ทั้งพุทธ(พุทธศาสนา) และผีควบคู่กัน โดยได้เชื่อมโยงกับข้อมูลของ นายพิทักษ์ วงศ์วานศิริ ครูสอนศาสนาคริสต์บ้านผาผึ้งกล่าวว่า “ม้งส่วนใหญ่ไม่นับถือศาสนาพุทธ ประมาณร้อยละ 65 แต่ไม่มีวัดในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากยังคงนับถือผีอยู่ การประกอบพิธีกรรมมีหมอผีเป็นผู้ประกอบพิธี ในช่วงเข้าพรรษา ม้งจะนิมนต์พระมาจากที่อื่น โดยใช้ถ้ำบนเชิงเขาทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านเป็นที่พักสงฆ์ชั่วคราว ปัจจุบันไม่มีพระอยู่ มีเฉพาะพระพุทธรูปจำนวน 1 องค์ อยู่ในถ้ำ แต่ปัจจุบันยังมีอีกประมาณร้อยละ 35 นับถือศาสนาคริสต์” ในระยะที่สามนั้นจาก พ.ศ 2544 – 2552 การเข้ามาของระบบการศึกษาจากภาครัฐบาลที่สนับสนุนทางการศึกษาแก่ม้งรุ่นใหม่ 3 รูปแบบกล่าวคือ สายสามัญ / การศึกษานอกระบบ/การศึกษาตามอัธยาศัย โดยเฉพาะกลุ่มม้งรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาและไปทำงานนอกพื้นที่ได้นำวัฒนธรรมวัตถุนิยมเข้ามาใช้แทนความกตัญญูต่ออนุพการีในรูปแบบวัตถุล้างของที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆเข้ามาแทนการดูแลพ่อแม่ อย่างเช่นในอดีต และนอกจากนี้ยังมีการสร้างสัญลักษณ์ของแต่ละครอบครัวซึ่งจากอดีตสะท้อนฐานะจากเสียงเหรียญเงินของชุดประจำเผ่า แต่ปัจจุบันกลับกลายเป็นวัตถุล้างของ เช่นรถ โทรทัศน์ ตู้เย็น เป็นต้น

กะเหรี่ยงได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อช่วงเกิดสงคราม พม่า(ตู่เหว่น) ขับไล่ชาว
กะเหรี่ยงให้ออกจากพื้นที่เดิม กะเหรี่ยงจึงเดินทางเข้ามาในประเทศไทยผ่านจังหวัดกาญจนบุรี
อดีตคนไทยได้เข้ามารุกรานชุมชนกะเหรี่ยง ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงต้องถอยเข้าไปในป่า ขึ้นเขาอยู่
เป็นระยะ บ่อยครั้งที่ชุมชนกะเหรี่ยงถูกกล่าวหาว่าชอบบุกกรุกป่าเป็นที่ทำกิน ทั้งที่จริงคนไทยต่างก็
เข้ามาเบียดชุมชนกะเหรี่ยง เป็นการบีบคั้นให้กะเหรี่ยงขึ้นไปทำมาหากินในเขตที่ยังไม่มีผู้จับจอง
ต่อไป ในช่วงนี้การประกอบอาชีพของชุมชนกะเหรี่ยงเป็นการหาของป่า การล่าสัตว์ การเกษตร
แบบดั้งเดิม ไม่ยั่งยืน เนื่องจากมีการอพยพบ่อยครั้ง

กลุ่มชาติพันธุ์ที่ห้า กะเหรี่ยง พื้นที่ชุมชนอินทรีรี ชุมชนสองแคว และชุมชนวัดหลวง
อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก เนื่องจากการย้ายถิ่นมาของกลุ่มดังกล่าว เนื่องจากต้องการแหล่งพื้นที่ทำ
กิน ระยะแรกของการตั้งถิ่นฐาน กะเหรี่ยงกลุ่มแรกนำโดยนาย พะหน่อเก ได้นำชาวบ้านมาแผ้ว
ถางทำพื้นที่ทำไร่นาเลี้ยงสัตว์ มาปลูกสร้างบ้านที่ทำมาหากินเพิ่มมากขึ้นในบริเวณที่เป็นชุมชน
อินทรีรี จังหวัดตาก และเช่นเดียวกับพื้นที่ ชุมชนสองแคว อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก ชุมชน
ดังกล่าวมีความเป็นมาเก่าแก่ที่มีอายุกว่า 200 ปี กลุ่มแรกที่มาตั้งรกรากนั้นเป็นชาวกะเหรี่ยงซึ่ง
อพยพมาจับจองที่ดินและได้ใช้ลำห้วยแม่สวดเป็นเกณฑ์ในการแบ่งอาณาเขต ได้มาแผ้วถางป่าจับ
จองที่ไว้คนละประมาณ 150-200 ไร่ เพื่อยู่ออาศัยและพื้นที่ทำกิน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของยาย
เจียมจิต ที่กล่าวถึงการย้ายถิ่นของกะเหรี่ยง ชุมชนวัดหลวง อำเภอแม่สวด โดยยายเจียมจิต
ประกอบกิจ ให้ข้อมูลว่า คนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในแม่สวดเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเคลื่อนย้ายมา
ตามแนวภูเขาและสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณบ้านได้กับบ้านเหนือ ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณวัดดอนแก้ว
และบ้านหัวฝาย แต่เนื่องจากแม่สวดเป็นเมืองชายแดน ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ
ที่สำคัญอยู่ไม่ไกลจากเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้านานาชาติของพม่า ชื่อเมืองมะละแหม่ง มีความ
เหมาะสมเป็นแหล่งค้าขาย ผู้คนจึงมักอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่อย่างถาวรเพื่อทำการค้า ในทำนอง
เดียวกันลุง ปาน มนต์ปี ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องการย้ายถิ่นในระยะแรกว่า “ในสมัยนั้นดินแดนฝั่ง
พม่ามีสงครามบ่อยครั้ง คนเชื้อสายเจ้าฟ้าไทยใหญ่สองพี่น้อง และเครือญาติ ชาวพม่า ไทยใหญ่จาก
รัฐฉานอพยพหนีความไม่สงบจากสงครามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอแม่สวด เพื่อติดต่อค้าขายกับ
คนไทย”

ระยะที่สอง รัฐบาลเข้ามามีบทบาทภายในชุมชน จากชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันจากการสืบสายวงศ์วานเครือญาติ ได้ถูกแยกออกจากกันโดยการแบ่งพื้นที่ตามระเบียบของรัฐ เมื่อมีกฎระเบียบของทางราชการในการขยายที่ตั้งหมู่บ้าน บนพื้นฐานว่าหากชุมชนใดมีหลังคาเรือนเกิน 50 หลัง ก็ให้ตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ การผจญอยู่ของกะเหรี่ยงและคนไทย โดยใช้ศาสนาเข้ามาเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ กล่าวคือ ชุมชนอินทรีศรี ได้มีการสร้างศาสนสถานร่วมกัน จากนั้นได้ร่วมกันสร้างวัดอรัญญเขตและสร้างวัดดอนแก้วร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียง และเช่นเดียวกันกับชุมชนวัดหลวง ชุมชนแห่งนี้ได้ร่วมกันสร้างสำนักสงฆ์เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจทางพระพุทธศาสนา ระหว่างกะเหรี่ยงและคนไทยร่วมกัน เรียกว่า จองเงี้ยว (วัดเงี้ยว) เป็นวัดไทยแต่ได้นิมนต์พระมาจากรัฐฉานชื่อ พระสุมนะเถระ เป็นเจ้าอาวาส และปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อ เป็น วัดใหญ่ และมีพระอธิการปิ่นหญ้า ปญโญ เป็นเจ้าอาวาส

ส่วนจังหวัดอุทัยธานี มีชุมชนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในเขต อำเภอบ้านไร่ และอำเภอห้วยคต ระยะแรก อาชีพส่วนใหญ่เป็นการเกษตรดั้งเดิม แต่มีผลผลิตที่หลากหลายขึ้น แต่ยังคงใช้วัฒนธรรมชาติสร้างตนเอง และต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเพียงอย่างเดียว ดังนั้นในหน้าแล้ง ชุมชนกะเหรี่ยงจึงพบกับความอดอยากอยู่บ้างในยุคนี้ ผลผลิตทางการเกษตรในยุคแรกส่วนใหญ่จะปลูก ข้าวไร่ ยาสูบ ข้าวโพด (กิน) แตงโม แตงกวา เผือก มัน เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค คือ ไก่ หมู และใช้งานเกษตรกรรม คือ วัว ควาย โดยใช้วัว ควาย ลากเกวียน ต่อมาใน

ระยะที่สอง ช่วงปีพ.ศ. 2456 – พ.ศ. 2506 รัฐเข้ามามีบทบาทในชุมชนส่งผลให้ กระเหรี่ยงเริ่มปรับตัวเข้ากับระบบราชการไทย โดยเริ่มมีการใช้นามสกุล รัฐนำระบบการปกครองจากส่วนกลางเข้าไปใช้ในพื้นที่เริ่มใช้การปกครองแบบพื้นราบ มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แต่กะเหรี่ยงมีความเชื่อว่า กฎหมายเป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับกลุ่มของพวกเขา เกิดระบบการค้าขายนำข้าวไปขายแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภค บริโภคจากตัวจังหวัด ปรับวิถีการขนย้ายพืชผลทางการเพาะปลูกและที่สำคัญรัฐเข้ามาส่งเสริม และสนับสนุนเรื่องการศึกษา และการแพทย์ ภายในหมู่บ้าน

ระยะที่สามในช่วงปี พ.ศ. 2506 – พ.ศ. 2552 การปรับตัวของเผ่ากะเหรี่ยงในช่วงเวลาดังกล่าวคือ รัฐเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ส่งผลต่อ การปรับตัวของเผ่ากะเหรี่ยง ด้านแรก การเกษตร ปัจจุบันความก้าวหน้าทางการเกษตร เริ่มมีความหลากหลายทางผลผลิต ทั้งข้าวโพด ไร่สับปะรด เลี้ยงสัตว์ทั้งชายและกิน และมีการใช้เทคโนโลยีการเกษตรเข้ามาอำนวยความสะดวกในการเพิ่มผลผลิต เช่น รถไถ ปุ๋ยเคมี รถยนต์ใช้ขนส่งผลผลิต ด้านที่สอง กะเหรี่ยงจำเป็นต้องสื่อสารกับคน

ไทย เช่น การเรียนการสอน การค้าขาย แต่ส่วนใหญ่ชุมชนกะเหรี่ยงเกือบทุกคนยังรักษาภาษา
กะเหรี่ยงได้เป็นอย่างดี ซึ่งภาษาไทยเข้ามาเมื่อประมาณ 30 ปี เมื่อกะเหรี่ยงได้เข้ารับการศึกษาที่
โรงเรียนตลิ่งสูง แต่ยังมีจำนวนน้อย มาถึงประมาณ 10-20 ปีที่ผ่านมา เริ่มให้ความสำคัญกับ
การศึกษามากขึ้น ด้านที่สาม การแต่งกาย กะเหรี่ยงรุ่นใหม่เปลี่ยนการแต่งกายเป็นเสื้อผ้าตาม
ท้องตลาดเพราะหาซื้อง่าย และยังคงกลมกลืนกับคนพื้นราบ และสุดท้ายด้านประเพณี รัฐเปลี่ยน
บทบาทจากประเพณีเพื่อชีวิตมาเป็นเพื่อสนองตอบการท่องเที่ยวในปัจจุบัน
ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ราบริมห้วยสว่าง

ชาติพันธุ์ที่หก กลุ่มลาว จังหวัดพิษณุโลก ในเขต3พื้นที่ ประกอบด้วย บ้านบึงพร้าว
บ้านวังดิน ตำบลบ้านแยง ทั้งสามพื้นที่นี้มีบรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากชาวลาว ระยะแรกช่วง
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 – 2480 ในระยะแรกนี้จะเป็นช่วงที่คนลาวเริ่มอพยพ เข้ามา ตั้งถิ่นฐาน
บ้านเรือน สอดคล้องกับข้อมูลของ สุกรม สุขชัยนาม ว่า “เมื่อประมาณก่อน พ.ศ. 2400 ชาวเวียง
จันทร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” และเชื่อมโยงกับข้อมูลของ นาย ขาหล่อ
ทองแก้ว อายุ 88 ปี “กล่าวว่า คนลาวได้อพยพหนีสงคราม(สงครามเวียงจันทร์)เข้ามาทางชายแดน
ประเทศไทยทางอำเภอบ้านโคก อำเภอปากท่าและอำเภอน้ำป่าครั่งลงมาทางใต้ และตั้งหลักปัก
ฐานที่บ้านหาดจิว บ้านด่านน้ำ บ้านปากฝาง บ้านจี่วังม ที่มีทำเลพื้นที่อุดมสมบูรณ์ และพื้นที่เป็นที่ราบ
เข้ามาจนถึง บ้านวังดิน เพราะเห็นว่าพื้นที่ในบริเวณนี้มี ความอุดมสมบูรณ์ และพื้นที่เป็นที่ราบ
เหมาะที่จะตั้งหลักทำมาหากิน” ซึ่งการอพยพระยะแรกนี้จึงเป็นช่วงที่ชาวลาวหาพื้นที่ เพื่อสร้าง
เป็นที่นา ปลูกข้าว ข้าวที่ปลูก จะเป็นข้าวเหนียว เพราะคนบ้านบ้านวังดินส่วนใหญ่ มีเชื้อสายมา
จากคนลาวและคนทางเหนือกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ส่วนข้าวเจ้ามีปลูกไว้บ้างเพื่อเอาไว้ทำ
ขนมจีน และเช่นเดียวกันกับ ชาวลาวบ้านบึงพร้าว ตำบลชัยนาม อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยผ่านมาทางจังหวัดเลย และอำเภอนครไทย ลาวกลุ่มแรกที่เข้ามา
ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายยา ขายวัว โดยติดต่อผ่านอำเภอนครไทย เมื่อมาถึง
บ้านบึงพร้าวเห็นพื้นที่แถบบึงพร้าวบางส่วนยังว่างเปล่าพอจะเป็นที่อยู่อาศัยได้ จึงจับจองเป็น
เจ้าของโดยการทำนา

ปรับระยะที่สอง พ.ศ. 2517-2525 รัฐเข้ามามีบทบาทกับชาติพันธุ์ลาวพื้นที่ตำบลบ้านแยง เนื่องจากการที่รัฐบาลอนุญาตให้มีการทำสัมปทานป่าไม้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาระยาง ช่วงปี พ.ศ. 2517-2525 ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านแยง ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขาระยาง ส่งผลให้เกษตรกรสร้างกลไกในการต่อสู้กับนโยบายของรัฐที่เข้ามาใช้พื้นที่เขตป่า โดยที่รวมกลุ่มกันปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต จากพืชไร่ปรับมาเป็นการปลูกพืชระยะสั้น ผสมผสานแทนไม้ผล เช่น มันเทศ จิง ผักกาดหัว หรือการปลูกสับปะรดแซม ในแปลงไม้ผลเพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ การลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การตัดถางวัชพืชแทนการฉีดพ่นด้วยยาปราบวัชพืช รวมถึงการเป็นผู้จัดการระบายสินค้าในท้องถิ่นเอง เช่นเดียวกันกับพื้นที่ บ้านวังคิน และบ้านบึงพร้าว ที่ต้องปรับรูปแบบการผลิตให้มีหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น ปรับจาก ข้าวเหนียวมาสู่ข้าวเจ้า ทำไร่ ข้าวโพดถั่วเขียวถั่วเหลือง อ้อย มะม่วงหิมพานต์ การปรับกลไกการผลิตดังกล่าวส่งผลต่อการขยายพื้นที่ทำกิน การเข้ามาของรัฐบาลอีกรูปแบบหนึ่งคือ ระบบการศึกษาที่ผลักดันให้คนในพื้นที่ก้าวสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ส่งเสริมการทำงานต่างถิ่นส่งเงินมาให้พ่อแม่ จ้างคนอื่นทำนา บางครอบครัว เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปทำงานที่อื่นที่มีรายได้สูงกว่า พลิกพื้นที่นาให้คนอื่นเช่า หรือส่งเงินมาให้พ่อแม่ จ้างแรงงาน แทนการกลับมาจัดการพื้นที่นาเดิมของตนเอง

ปรับระยะที่สาม ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก คนต่างพื้นที่ได้นำพืชต่างพื้นที่ขึ้นมาทดลองปลูกเพื่อเพิ่มทางเลือกต่อเกษตรกรในพื้นที่บ้านแยง ซึ่งนายนิยม ไชยรัตน์ เดิมเป็นคนภาคใต้ ได้นำพันธุ์ไม้ยางพารา จากจังหวัดนครศรีธรรมราชบ้านเกิดของท่านมาทดลองปลูกในพื้นที่สวนผลไม้จำนวนกว่า 10 ไร่ จนกระทั่งได้ผลผลิตที่สามารถกรีดน้ำยางออกมาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้ขยายปลูกยางพารารุ่นที่สองต่อในปี พ.ศ. 2538 ไม้ยางพาราเจริญเติบโต เป็นอย่างดี เมื่อลงมือกรีดน้ำยาง ปรากฏว่า ได้ผลดีเกินคาดน้ำยางที่ได้มีคุณภาพดี มีความเข้มข้นของน้ำยางมากกว่าทางภาคใต้ และช่วงเวลานี้เอง ราคายางแผ่นกลับสูงลิ่ว เกือบจะถึง กิโลกรัมละ 100 บาท จากเดิมกิโลกรัมละ 25-30 บาท สร้างความพึงพอใจแก่ชาวบ้านแยงอย่างมาก ที่เห็นช่องทางการเพิ่มทางเลือกด้านการเกษตรของตนโดยการปลูกไม้ยางพารา ในช่วงเวลาดังกล่าวได้สอดคล้องกับรัฐบาลได้มีนโยบายขยายพื้นที่ปลูกยางพาราไปทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ. 2547-2548 เพื่อเพิ่มมูลค่าของการส่งออกยางแผ่นไปขายต่างประเทศ ทั้งในพื้นที่แถบภาคเหนือและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับทางภาคใต้ แปลงปลูกยางพาราส่วนใหญ่

อยู่ในช่วงการตัดต้นแก่ออก เนื่องจากต้นยางพาราอายุมากน้ำยางหมด เกษตรกรภาคใต้บางส่วน จึงอพยพย้ายถิ่นฐานขึ้นมาอยู่ทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลำดับ

เช่นเดียวกันกับชาวลาวกับพื้นที่ใหม่ ชาวมุขชนบ้านวังดิน อุดรดิตถ์ ในช่วงปี พ.ศ. 2540 เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การจ้างงานลดลง ทำให้ผู้ไปใช้แรงงาน กลับถิ่นฐานมากขึ้น หันกลับไปทำนา ประชาชนมีความรู้ในการทำนาสมัยใหม่ การปรับปรุงเพิ่มผลผลิตมีการพัฒนา ทั้งการส่งเสริมจากรัฐ และสื่อต่างๆ ประกอบกับ ข้าวสารมีราคาแพง ข้าวขายได้ราคาดี ทำให้การทำนาเริ่มกลับมาทำกันมากขึ้น ไม่ปล่อยให้ที่นาว่างเปล่าทิ้งร้าง

การผสมผสานในชุมชนระหว่างลาวเวียงจันทร์ และคนในพื้นที่ใหม่ ลาวใช้ประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา (เป็นอาชีพหลักของพื้นที่พิษณุโลก) สิ่งที่เป็นตัวเชื่อมชุมชนระหว่าง ลาว ไทย พิธีกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ผ่านสื่อกลาง คือประเพณีบูชาพระแม่โพสพ โดยนำข้าวเปลือกไปทำบุญที่วัด และ ก่อเจดีย์ข้าวเปลือกโดยการนำข้าวส่วนหนึ่งของตนแยกจากข้าวที่เก็บเกี่ยวเพื่อนำไปทำบุญที่วัด ประเพณีดังกล่าวยังคงทำกันสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ชาติพันธุ์ที่เจ็ด มอญ ตำบลท่าอิฐ จังหวัดอุตรดิตถ์ การเข้ามาของกลุ่มชาวมอญมาในพื้นที่ดังกล่าวโดย เงื่อนไขในการเดินทางมายังพื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ปัจจัยหลักเป็นเรื่องของ อาชีพการค้าขายกับคนในพื้นที่เป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับ หลวงดาวิฑูรย์ เต็งไตรรัตน์ ซึ่งมีเชื้อสายเป็นคนมอญ ในอดีตตลาดท่าเขาจะมีเรือโถมมาจากทางใต้มาค้าขาย เมื่อสินค้าหมดก็จะนำสินค้าทางเหนือลงไปยังทางใต้ การค้าขายของชาวมอญ จะมาค้าขายในช่วงเดือน กรกฎาคม-ตุลาคม เป็นช่วงที่มีเรือมอญลำใหญ่เดินทางมาจากทางใต้ (ทางใต้ก็คือ คนแถบจังหวัดสระบุรี, ราชบุรี, ปทุมธานี และลพบุรีในปัจจุบัน) บรรทุกสินค้าเพื่อนำมาขายให้กับชาวตลาดท่าเขา ในเรือมอญจะบรรทุกสินค้า อาทิเช่น เกลือ, ปูเค็ม, ไตปลา, อินทผลัม, ปลาทุเค็ม, ของหมักของดอง, ไข่, กะปิ, เต้าเจี้ยว และอ่าว สินค้าที่มีความหลากหลายและหาได้ยากในท้องถิ่นทำให้มีผู้คนในพื้นที่ ท่าอิฐ มาทำการซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้า และในเรื่องเดียวกันนี้ คุณยายละไม ไพเราะ ให้ข้อมูลว่า “การจะซื้อสินค้ากับคนมอญนั้นผู้ซื้อต้องให้เงินไปแลกซื้อสินค้านั้นๆ เมื่อสินค้าบนเรือมอญถูกจัดจำหน่ายจนหมด พ่อค้าเรือมอญก็นำสินค้าจำพวกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มะพร้าว ข้าวเหนียว ข้าวสาร ถั่ว และรากชะเอม (ราก ชะเอมเป็นสมุนไพรที่นำมาทำเป็นยาบำรุงร่างกาย) กลับไปจำหน่ายทางใต้เพื่อไม่ให้เสียเปล่า แต่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน เรือมอญจะไม่เดินทางมาค้าขายเพราะเป็นช่วงที่น้ำแห้ง มีชุดหินดินดานไหลขึ้นมา ทำให้เรือเข้าเทียบท่าเป็นไปด้วยความ

ยากลำบาก” ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการเข้ามาของมอญในช่วงแรก มาด้วยสาเหตุทางด้านการค้าขายแบบถึงถาวร โดยอาศัยการค้าขายสินค้าเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์กับชุมชนบ้านท่าอิฐ

ชาติพันธุ์ที่แปล ไทลื้อ บ้านทุ่งมอก ตำบลบ้านม่วง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา

ระยะแรก ช่วงปี พ.ศ. 2190 ไทลื้อบ้านทุ่งมอก อพยพมาจากเมืองจัน(สิบสองปันนาเชื้อสายไทใหญ่) เมื่อปี พ.ศ.2190 โดยอพยพผ่านมาทางพม่าและผ่านลาว สอดคล้องกับข้อมูลของ นายประสิทธิ์ สุทธะ กล่าวว่า “บ้านทุ่งมอกมีมา เมื่อ พ.ศ. 2190 อพยพมาจากเมืองจัน(สิบสองปันนาเชื้อสายไทใหญ่)เมื่อปี พ.ศ.2190 หนีมาทางพม่าผ่านลาว ในอดีตบ้านทุ่งมอกมีอาชีพทำไร่ ทำนา ปลูกยาเมือง ปลูกข้าว(ทำกินไม่ได้ขาย) ปลูกฝ้าย(นำมาทอเป็นเสื้อผ้าสวมใส่ไม่ได้ขาย) ครอบครัวในสมัยอดีตมักจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ในอดีตบ้านทุ่งมอกไม่มีตลาดในการซื้อขายสินค้า” ซึ่งไทลื้อในอดีตมักจะอาศัยอยู่เป็นครอบครัวใหญ่และทุกๆครอบครัวจะปลูกข้าวไว้รับประทานเองโดยไม่นิยมซื้อขายกันเหมือนปัจจุบัน ไทลื้อส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเชื่อว่า การเลี้ยงผีไร่ ฝืนา ให้ปกป้องรักษา ไร่สวน หรือนา ของชาวบ้าน และขอให้พืชผลทางการเกษตรกรรมดีขึ้น ดังนั้นการเลี้ยงผีจึงเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในทุกๆปี

ระยะที่สอง ช่วงเวลาดังกล่าวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในบ้านทุ่งมอก ปรับจากครอบครัวใหญ่มาสู่ครอบครัวเดี่ยว ส่วนในเรื่องของอาชีพนั้น ไทลื้อ พะเยายังคงยึดวิถีเดิม คือ การทำนา และทำไร่ และสิ่งที่ยังคงยึดความสัมพันธ์ระหว่าง บ้านกับบ้าน กล่าวคือ การร่วมมือกันจัดเตรียมเครื่องเช่นไหว่ และการเข้าร่วมพิธีกรรมพร้อมเพรียงกันของครอบครัว และความคาดหวังในผลผลิตทางการเกษตรของตนเองเป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน กับชุมชน คือ การใช้พิธีกรรมการเลี้ยงผี ที่จะกระทำที่วัดทุกปีเพื่อให้ผลผลิตทางการเกษตรได้ผลดี ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล กิจกรรมดังกล่าวถือเป็นกุศโลบายทางสังคม และจิตใจที่เชื่อมระหว่างคน และคนได้อย่างลงตัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ระยะที่สาม ปัจจุบันเกิดจากการสนับสนุนจากภาครัฐบาล ทั้งด้านการคมนาคม ด้านเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านในสมัยนี้มักจะอาศัยอยู่เป็นครอบครัวเดี่ยวซึ่งต่างจากอดีตที่มักจะอยู่อาศัยกันเป็นครอบครัวใหญ่ จึงทำให้อาชีพต่างๆมีความหลากหลาย

มากขึ้น ทำให้อาชีพทางการเกษตรกรรมของคนในหมู่บ้านลดลง ชาวบ้านในหมู่บ้านมักนิยมส่งลูกหลานของตนเองไปเรียนต่อหรือทำงานในต่างถิ่น ในทำนองเดียวกันนี้ นาง บัว ช่างสาร กล่าว
ว่า “อดีตชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวน ทำนา พอหมดฤดูปลูกข้าว ทำนา
แล้วชาวบ้านก็จะทำสวนยาสูบ แต่ปัจจุบันได้เพิ่มพืชทางเลือกมากขึ้นเนื่องจากเงื่อนไขทาง
เศรษฐกิจเพื่อช่องทางการขาย พอถึงฤดูเกี่ยวข้าว ชาวบ้านก็จะมีการเลี้ยงผีปวง เดือน ๑ ในอดีต
การเลี้ยงผีจะจัดงานใหญ่ที่ทุกคนในหมู่บ้านต้องเข้าร่วมพิธี แต่ในปัจจุบันเศรษฐกิจก็ไม่ได้ชาวบ้าน
ต้องปรับตนต่อกระแสเศรษฐกิจ คือ ประเพณีการเลี้ยงผีก็เลี้ยงกันแบบเล็ก ๆ เลี้ยงกันในครอบครัว
และการดำรงชีวิตของชาวบ้านในอดีตจะ ไม่มีการกั๊กหนี้ยืมสินกัน ไม่มีธนาคาร หาเงินได้ก็จ่ายเอง
เก็บเอง อาหารก็จะทำเอง พืชผักสวนครัวก็จะปลูกเองกินเอง อยู่แบบพอมีพอกิน ไม่แสวงหา
อะไรให้มากเกินไป”

จากเงื่อนไขดังกล่าวจึงส่งผลทำให้ บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมการเลี้ยงผีเปลี่ยนไป
และมีความเชื่อที่หลากหลายมากขึ้นด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เวลาที่ลูกหลานจะไปเรียนต่อหรือทำงาน
ในต่างถิ่น ชาวบ้านมักจะเลี้ยงผีและบนขอให้ผีบ้านผีเรือนช่วยให้ลูกหลานของตนสอบติด สมัคร
งานได้ หรือช่วยดูแลลูกหลานที่ออกไปใช้ชีวิตนอกหมู่บ้าน เป็นต้น ปรับ การเลี้ยงผี จากอดีต
เลี้ยงผีเพื่อการเกษตรผลผลิตดี แต่ปัจจุบัน เป็นการเลี้ยงผี เพื่ออาชีพที่แตกยอดออกมา อาทิเช่น เลี้ยง
ผี เพื่อสอบติด เลี้ยงผีเพื่อการเจริญก้าวหน้าในอาชีพที่ตนเองเรียนมา เป็นต้น

จากการศึกษางานดังกล่าวทำให้เราเห็นภาพของผลลัพธ์การพัฒนาท้องถิ่นโยธยธัฐบาล
ที่ทำให้เกิดสถานะความเป็นอัมพาททางโครงสร้าง คือสถานะการไร้อำนาจการตัดสินใจของชุมชน
ในการกำหนดและจัดการกับวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งเกิดจากความหวังดีของภาครัฐที่ดึงอำนาจต่างๆ
ของชุมชนไปทั้งหมดภายใต้กระบวนการของรัฐที่เรียกว่า” การพัฒนา” หรือหากเรามองอีกด้าน
หนึ่งก็คือ การขยายตัวของอำนาจรัฐนั่นเองในกระบวนการพัฒนาดังกล่าว รัฐได้ดึงเอาอำนาจในการ
จัดการศึกษาของชุมชนที่เคยทำเองไปจัดการจากส่วนกลาง ต่อมาขยายไปสู่การจัดการเรื่องอื่นๆ
เกือบทุกๆด้านไม่ว่าจะเป็นการ รักษาพยาบาล การจัดการทรัพยากร ตลอดจนการปกครองทั้งๆที่
การจัดการทุกอย่างนั้น เคยอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านเองทั้งหมด จนชาวบ้านแทบไม่หลงเหลือ
อำนาจในการจัดการตนเอง **ยกเว้นการจัดการด้านประเพณี** ชาวบ้านเกิดอัมพาททางด้านความคิด

และการตัดสินใจเนื่องจากไร้อำนาจในการจัดการ สถานะนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านไม่สนใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา จนรัฐบาลต้องใช้นโยบายบังคับให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ แบบจำยอม พอชาวบ้านขาดความมั่นใจในการตัดสินใจแล้วส่งผลให้ต่อมาชาวบ้านจำต้องฟังการตัดสินใจจากภาครัฐบาลมากขึ้น จนรัฐเองก็รู้สึกไม่พอใจที่ชาวบ้านฟังตนเองไม่ได้ เพราะชาวบ้านไม่ริเริ่มด้วยตนเอง แต่จะรอให้รัฐเข้าไปช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน ในที่สุดชาวบ้านตกอยู่ในภาวะตกขอบ คือสภาพที่ไร้อำนาจในการตัดสินใจอย่างสิ้นเชิง ซึ่งทำให้พวกเขารู้สึกไม่มีส่วนร่วมและผูกพันเป็นเจ้าของทรัพยากรส่วนรวม จึงเกิดการแย่งชิงพื้นที่และทำลายทรัพยากรลงอย่างกว้างขวาง

เส้นทางที่ 2 กลุ่มคนจากภาคอีสาน กลุ่มดังกล่าวมาสาเหตุการย้ายถิ่นฐานเนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจมีส่วนผลักดันให้กลุ่มดังกล่าวต้องย้ายเพื่อยกระดับทางการเงินและหลีกเลี่ยงจากสภาพแห้งแล้งของพื้นที่ทำกิน (กลุ่มจากอีสาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

เงื่อนไขการย้ายถิ่นจากอีสานสู่พื้นที่ใหม่ ภาคอีสานนี้ถือว่ามีความพื้นที่ทำนามากกว่าภาคอื่นๆ แต่ผลิตผลที่ได้ต่ำ เพราะดินของภาคอีสานเป็นดินปนทรายไม่อุ้มน้ำและการทำนาส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนซึ่งไม่ค่อยแน่นอน บางปีมีน้ำมาก บางปีไม่มีน้ำเลย พอถึงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำลำธารจะเหือดแห้งไปเสียส่วนใหญ่ จึงจะพบว่าพอถึงหน้าแล้งประชาชนจะอพยพไปต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาคือพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่งไม่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว เพราะข้าวต้องการน้ำมาก แต่เหมาะสำหรับเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะการเลี้ยงวัว แต่การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายโดยการปลูกหญ้าให้เป็นอาหารสัตว์นั้นยังทำกันไม่ค่อยแพร่หลายในภาคนี้ การเลี้ยงสัตว์จึงไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากความขัดสนในพื้นที่ผู้คนในภาคนี้จึงได้ดิ้นรนไปหางานทำกันภาคอื่นส่วนมากไปในลักษณะการบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ เรียกว่า "หานาคี" ปัจจัยสำคัญที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มแรก นั่นก็คือ เมื่อเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนที่เพิ่มมากขึ้น ก็จะเกิดการจับจองและขยายพื้นที่ทำกิน ตลอดถึงเกิดเป็นที่มาของการปรับประเพณี และวัฒนธรรมสนองต่ออาชีพและเศรษฐกิจมากกว่าเพื่อรับใช้จิตใจอย่างเช่นในอดีต รวมถึงการขนานรับนโยบายของรัฐมากกว่าการตัดสินใจเองภายในชุมชนส่งผลให้ชาวอีสานที่อพยพมา ต้องปรับตัวถึงสองครั้ง คือ พื้นที่และอาชีพใหม่ รวมถึงนโยบายจากภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุนใน

พื้นที่ ซึ่งเชื่อมโยงกับงานวิจัยของ ยศ สันตสมบัติ(2539) การศึกษาทำเกวียน บทวิเคราะห์ว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม งานวิจัยดังกล่าวเป็นการศึกษาถึงผลจากความเจริญเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามามีบทบาทกับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก บ้านม่วงหอม ที่วิถีตนเองเริ่มเปลี่ยนไป จาก ชาวนาสู่การการทอผ้าเป็นอาชีพหลัก และต้องพึ่งพิงวัสดุจากโรงงานอุตสาหกรรม และเช่นเดียวกันกับพื้นที่บ้านแยง จังหวัด พิษณุโลก ที่มีการปรับตัวต่อการเกษตรทางเลือก จากนโยบายของภาครัฐบาล สอดคล้องกับแนวคิดของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ที่กล่าวถึง “สังคมชายขอบของการผลิตสมัยใหม่ ที่ยังมีการผลิตด้านเกษตรอยู่” ดูได้จากระบบการผลิตในพื้นที่บ้านแยงที่ปรับจากพื้นที่นา สู่พื้นที่ที่ยางพาราที่สนองต่อ นโยบายของรัฐได้กลายมาเป็นส่วนประกอบของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ขยายตัวเข้าไปในชนบท การผลิตพืชพันธุ์ใหม่ๆที่ชาวบ้านไม่เคยมีความรู้ทำให้ต้องพึ่งพิงความรู้จากคนนอกพื้นที่(คนใต้) และภาครัฐ ส่งผลให้ชาวบ้านเองมีสถานะเป็นเพียงแรงงานรับจ้างผลิตน้ำยางพาราให้แก่โรงงาน การทำมาหากินของชาวบ้านได้กลายมาเป็น ส่วนชายขอบของการผลิตสมัยใหม่ในที่สุด ผู้เขียนจึงจะขอก้าว ถึง 6 พื้นที่ ในเขต 2 จังหวัด คือ

พื้นที่ แรก บ้านโนนสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชรกลุ่มคนส่วนใหญ่ ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากถึง85%อาทิเช่นมาจากจังหวัดขอนแก่น อุบลราชธานี จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองบัวลำพู และร้อยเอ็ด การตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้เนื่องใจหลักอพยพมาเพื่อหาแหล่งพื้นที่ทำกิน อาชีพหลักคือ ทำไร่ ทำนา อาชีพที่นอกเหนือจากช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตชาวบ้านส่วนใหญ่จะทอผ้า ทอเสื้อ จักสานไม้ไผ่เพื่อไว้ใช้ในครอบครัว เหลือก็จะขายเป็นรายได้วิถีดังกล่าวยังเื้อต่อสภาพแวดล้อมที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก เดิมกลุ่มอีสานดังกล่าวได้ มาอาศัยอยู่แถบ บ้านทุ่งทราย บ้านโนนจัน 2 หมู่บ้านนี้น้ำท่วมทุกปี ต้องอพยพไปที่สูงๆ และหาทำเล ที่เหมาะคือ โนน (ที่สูงใกล้ๆ บ้านทุ่งทราย) จึงทำให้มีการย้ายที่อยู่เดิมและชวนพี่น้องที่อยู่ภาคอีสานเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านโนนสวรรค์” การถือครองที่ดินในช่วงแรก จะเป็นลักษณะจองทิ้งไว้ ยังไม่ได้เข้าไปทำกินเพราะยังเป็นป่า ต่อมาจึงขอซื้อที่ดิน จากคนในพื้นที่ซึ่งขายไร่ละ 2,000 บาท เป็นใบถือสิทธิ์ หลังจากนั้นจึงเข้าไปอาศัยและปรับพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ทำกินต่อมา แต่เมื่อภาครัฐบาลเข้ามาจัดการความเป็นอยู่ของชุมชนส่งผลให้ประชากรรุ่นใหม่มีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพอาทิ เช่น ประชาชนบางส่วนทำงานใน

โรงงานอุตสาหกรรมต่างกัน การค้าขาย อาชีพรับจ้างในเมืองใหญ่ และบางส่วนปรับเปลี่ยนแรงงานมาจากแรงงานสัตว์และคน มาเป็นการใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล เมื่อประมาณพ.ศ.2524 เริ่มใช้เครื่องยนต์ไถนา “ชาวบ้านเรียกว่าควายเหล็ก” สอดคล้องกับแนวคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ว่า “ซึ่งการเร่งรีบผลิตพืชทางการเกษตรเพื่อขาย และส่งออกนี้เอง ที่ทำให้ความต้องการแรงงานสูงมาก อีกทั้งแรงงานยังกระจุกตัว เพราะมีความต้องการใช้แรงงานในการผลิตพืชหลายๆ ชนิด ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ทั้งข้าว ข้าวโพด หอมหัวใหญ่ เป็นต้น ส่งผลให้มีการเรียกร้องค่าแรงของผู้รับจ้างมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันนั่นเอง ก็ส่งผลให้เกษตรกรที่มีเงินทุนมาก ก็สามารถนำเครื่องจักรกลเข้ามาใช้ในระบบการผลิตมากขึ้น เพราะเกิดปัญหาขาดแคลนแรงงานในภาคการผลิตมากขึ้น”

สิ่งที่เชื่อมคนในชุมชน การดำรงชีพของชาวบ้านโนนสวรรค์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับประเพณีเพราะคนส่วนใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็น นั่นก็คือ “ผี สอดคล้องกับอาชีพการทำไร่ ทำนา ทำการเกษตรต่าง ๆ ซึ่งก่อนการลงมือทำนา ชาวอีสานจะมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี และวัฒนธรรม คือ ก่อนการลงทำไร่ ชาวบ้านจะทำการเลี้ยงเจ้าที่ (ผีที่สถิตอยู่ในไร่นาของตน) เพราะเชื่อกันว่า จะทำให้ผลผลิตของตนได้ผลดี ดังนั้นวิธีคิดเรื่องผี กับอาชีพจึงเป็นกลไกหนึ่งใน การประสานกลุ่มคนที่มีแนวความคิดเดียวกันให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติ ชาวอีสานปรับเปลี่ยนประเพณีวัฒนธรรมบางส่วนให้เหมาะกับวิถีพื้นที่ใหม่ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ จะเป็นชาวอีสานและมีความเชื่อเกี่ยวข้องกับประเพณีทั้ง 12 เดือน ประเพณีบางอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่และพื้นที่ใหม่ จึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบของประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างบางขั้นตอนเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมกับพื้นที่ใหม่

ส่วนพื้นที่ชุมชนบ้านวังตะเคียน ตำบลอ่างทอง ชาวบ้านส่วนหนึ่งอพยพมาจากจังหวัดนครสวรรค์ และจากจังหวัด ขอนแก่น มาหาที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก พืชที่ปลูกส่วนมากเป็นข้าวโพด อ้อย ถั่ว แต่ก่อนต้นไม้เยอะมากพอมีการทำสัมปทานป่าไม้เข้ามาต้นไม้ก็ถูกตัดจนเกือบหมด จากเนื้อความข้างต้น สะท้อนระบบการจัดการจากภาครัฐบาลที่เข้ามาจัดสรรพื้นที่ทำกินบางส่วน หรือพื้นที่สาธารณะของชุมชนไปเป็น กรรมสิทธิ์ ของนายทุน ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในสมบัติร่วมของชุมชน และการสูญเสียสมดุลทางธรรมชาติที่จะเอื้อต่อการเกษตรของกลุ่มตนเอง

เมื่อป่าไม้หมดฝนก็แล้ง น้ำก็ลด หมดฤดูทำนา ทำไร่ จะหาของป่า หรือจับปลา มาเป็นอาหารก็ไม่มีอีกแล้ว เพราะสมดุลทางธรรมชาติสูญหายไปพร้อมกับกรรมสิทธิ์สัมปทานป่าไม้ หลังจากการยกเลิกพื้นที่สัมปทานป่าไม้พื้นที่ บ้านแปลงสี อำเภอลองลานมีความเปลี่ยนแปลงบางประการที่เด่นชัด เช่น การจับจองที่ดินโดยง่าย เนื่องจากหมู่บ้านแปลงสีเป็นหมู่บ้านที่เพิ่งเกิดมาเพียงราวๆ ประมาณ 40 ปี บ้านแปลงสีเป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ พื้นที่ดังกล่าวได้มีการย้ายถิ่นฐานของคนต่างพื้นที่ทั้งจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาจากนครราชสีมา และจากนครสวรรค์ อพยพมาก็มาเพื่อทำมาหากินเพราะการทำมาหากิน ผู้ที่มานับเบิกและเข้ามาอยู่กลุ่มแรกๆ ได้เข้ามาจับจอง และถางป่าเพื่อเพาะปลูกข้าวโพด โดยเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อที่อยู่ และเพื่ออาชีพนั้นจะนายหน้าแบ่งขายที่ดิน โดยแบ่งเป็นไร่ๆ ขายไร่ละ 400 บาท

การประกอบอาชีพ คนแปลงสีประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรับจ้างทั่วไป การเก็บของป่าขายเนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติ จึงทำให้สามารถหาของป่ามาขายได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ และสัตว์ป่าก็พอจะดำรงชีพอยู่ได้ ในการประกอบการเกษตร ชาวบ้านปลูกข้าวนาปี (1 ปีทำครั้งเดียว) ที่ต้องอาศัยน้ำฝนเพราะพื้นที่สูง ข้าวโพด ในพื้นที่ไร่ ถั่วเขียว ถั่วดำ ส่วนชาวเขา ก็ปลูกข้าวไร่ไว้บริโภคในส่วนของการรับจ้างก็จะรับจ้างทั่วไป เมื่อมีผู้มาว่าจ้าง เช่น ปลูกข้าว ปลูกข้าวโพด หรืองานทั่วไป เช่น สร้างบ้าน ทำถนน ถางป่า ในยุคนี้ชาวบ้านยังอยู่แบบเพื่อการดำรงชีพเท่านั้น *หลังจากนั้น* หมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลง ประมาณ 30 ปี คือเริ่มเปลี่ยนเมื่อหลัง พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาเมื่อความเจริญจากส่วนกลางเข้ามาจัดการในพื้นที่บ้านแปลงสี โดย เริ่มมีถนนลาดยาง ไฟฟ้า ประปาหมู่บ้าน ชาวบ้านก็เริ่มปรับตัว และมีอาชีพอื่นๆ เพิ่มขึ้นมา โดยดูจากชาวบ้านเริ่มมีมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ โทรทัศน์ ตู้เย็น และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นๆ การคมนาคมสะดวก สมัยนี้วิถีชีวิตของชาวบ้านแปลงสี ได้เปลี่ยนแปลงไป ก็คือ คนที่อยู่บ้านส่วนใหญ่เป็น ปู่ ย่า ตา ยาย และเด็กเท่านั้น ส่วนพ่อ แม่ ของเด็กจะไปประกอบอาชีพในต่างจังหวัด หรือบ้างก็ไปรับจ้างในถิ่นอื่น สนองต่อค่าครองชีพที่สูงขึ้น “ ช่วงปีพ.ศ. 2548 เริ่มมีรีสอร์ททำก่อสร้าง ปัจจุบันบ้านแปลงสีมีรีสอร์ทเพิ่มขึ้นอีก 2-3 แห่ง” จากตัวอย่างข้างต้นได้สนับสนุนคำกล่าวของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่กล่าวถึงได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตแบบไม่พึ่งพิงทางเศรษฐกิจอยู่กับการผลิตแบบเกษตรกรรมอย่างเดียวยังอีกต่อไปมีการหันไปสู่ระบบเศรษฐกิจทั้งการผลิต และ

บริการรูปแบบใหม่ เช่น จัดทำธุรกิจบ้านพักให้กับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ – วัฒนธรรม การทำรีสอร์ท” อาจกล่าวได้ว่า ตอนนี้โครงสร้างของชนบท และเมืองกำลังเปลี่ยนไปมากทีเดียว

พื้นที่บ้านม่วงหอมจังหวัด พิชณุโลก อีสานคนกลุ่มแรกที่เข้ามาในพื้นที่เมื่อปี พ.ศ.2482 คือ ชาวอำเภอหนองบัว จังหวัดเลย ช่วงแรกเดินทางมาค้าขายบริเวณบ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้ง มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2482 -2539 เกิดจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ ภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่ม ทอผ้าของหมู่บ้านม่วงหอม ช่วงเวลาดังกล่าวการทอผ้าได้เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่ง อิทธิพลของ วัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดลวดลายใหม่ๆของผ้าขึ้นในยุคนี้คือ การคิดค้นลายผ้าจากธรรมชาติ ซึ่ง เกิดขึ้น 2 ลาย คือ ลายมัดหมี่วงศ์และลายมัดหมี่นาคคู่ สนองต่อการสนับสนุนจากภาครัฐบาล การ ทอผ้าของชุมชนบ้านม่วงหอม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งใน สมัยก่อนชาวบ้านส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลัก ต่อมาเมื่อมีการรวมกลุ่มกัน ทอผ้าทำให้เกิดเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้เพิ่มขึ้น กลุ่มคนจึงปรับอาชีพตนจากการทำนามาเป็น ทอผ้าเป็นหลักแทนการทำนาซึ่งชุมชนลดฐานะ การทำนาเป็นเพียงอาชีพเสริมเท่านั้น ซึ่งสอดคล้อง กับ แนวคิดของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ “ที่อธิบายโครงสร้างการผลิตของชุมชนที่อยู่นอกเหนือจาก ภาคเกษตร มาสู่การรับแนวคิดอาชีพจากภาครัฐ” ซึ่งสามารถโยงกับบ้านม่วงหอมที่กลุ่มคนปรับ อาชีพตนจากการทำนาเป็น ทอผ้าเป็นหลักแทนการทำนาซึ่งชุมชนลดฐานะ การทำนาเป็นเพียง อาชีพเสริมเท่านั้น สิ่งที่เกิดตามมานั้นคือ หลังจากพึ่งพาวัฒนธรรมชาติไม่นานตั้งแต่พ.ศ. 2536- ปัจจุบัน ชาวบ้านต้องปรับวิธีการผลิตอีกครั้งโดยการพึ่ง วัสดุจากโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าวัสดุ ในท้องถิ่น อาทิเช่น จากฝ้าย เปลี่ยนมาเป็นไหมประดิษฐ์ และสีธรรมชาติ มาเป็นสีย้อมเคมีเป็นต้น นอกจากนี้ลวดลายก็ปรับไปตามความต้องการของตลาด มากกว่าลวดลายดั้งเดิม ทุกอย่างล้วน ขึ้นอยู่กับกลไกทางเศรษฐกิจและนโยบายชาติทั้งสิ้น

เช่นเดียวกับชุมชนตำบลบ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก ก่อนปี พุทธศักราช 2480 -2525 ช่วงแรก คนบ้านแยงกลุ่มแรกอพยพมาจาก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และลาวจากเวียงจันทน์ การตั้ง บ้านเรือนและพื้นที่ทำกินของคนสมัยก่อน จะยึดทำเลที่เป็นบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำ ดิดลำห้วย ลำคลอง เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน ระยะต่อมาช่วง พ.ศ. 2517-2525 รัฐเข้ามามีบทบาทกับชาติ

พันธุ์ลาวพื้นที่ตำบลบ้านแยง เนื่องจากการที่รัฐบาลอนุญาตให้มีการทำสัมปทานป่าไม้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาระยาง ช่วงปี พ.ศ. 2517-2525 ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านแยง ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขาระยาง ส่งผลให้เกษตรกรแสดงกลไกในการต่อสู้กับนโยบายของรัฐที่ยึดยึดแบบจำยอมในขณะนั้น โดยที่รวมกลุ่มกันปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากพืชไร่ปรับมาเป็นการปลูกพืชระยะสั้นผสมผสานแทนไม้ผล เช่น มันเทศ จิง ผักกาดหัว หรือการปลูกสับปะรดแซม ในแปลงไม้ผลเพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์ การลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยชีวภาพ แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การตัดถางวัชพืชแทนการฉีดพ่นด้วยยาปราบวัชพืช รวมถึงการเป็นผู้จัดการระบายสินค้าเอง การสร้างวิถีคิดเพื่อต่อสู้กับรัฐในขณะนั้น ถือว่าเป็นการแสดงให้เห็น ว่าแม้ชุมชนจะถูกจำกัดพื้นที่ทำกินแต่พวกเขาก็มีพลังชุมชน (Community Empowerment) ในการเพิ่มผลผลิตในพื้นที่จำกัดได้อย่างสง่างาม

เช่นเดียวกันกับพื้นที่ บ้านวังดิน และบ้านบึงพร้าว ที่ต้องปรับรูปแบบการผลิตให้มีหลากหลายเลือกยิ่งขึ้น เช่น ปรับจาก ข้าวเหนียวมาสู่ข้าวเจ้า ทำไร่ ข้าวโพดถั่วเขียวถั่วเหลือง อ้อย มะม่วงหิมพานต์ การปรับกลไกการผลิตดังกล่าวส่งผลต่อการขยายพื้นที่ทำกิน การเข้ามาของรัฐบาลอีกรูปแบบหนึ่งคือ ระบบการศึกษาที่ผลักดันให้คนในพื้นที่ก้าวสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมสู่การทำงานต่างถิ่นส่งเงินมาให้พ่อแม่ จ้างคนอื่นทำนา บางครอบครัว เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปทำงานที่อื่นที่มีรายได้สูงกว่า ผลักพื้นที่นาให้คนอื่นเช่า หรือส่งเงินมาให้พ่อแม่จ้างแรงงาน แทนการกลับมาจัดการพื้นที่นาเดิมของตนเอง ปรับระยะที่สาม ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นพื้นที่บ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก คนต่างพื้นที่ได้นำพืชต่างพื้นที่ขึ้นมาทดลองปลูกเพื่อเพิ่มทางเลือกต่อเกษตรกรในพื้นที่บ้านแยง ซึ่งนายนิยม ไชยรัตน์ (คนภาคใต้) ได้นำพันธุ์ไม้ยางพารา จากจังหวัดนครศรีธรรมราชบ้านเกิดของท่านมาทดลองปลูกในพื้นที่สวนผลไม้จำนวนกว่า 10 ไร่ จนกระทั่งได้ผลผลิตที่สามารถกรีดน้ำยางออกมาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้ขยายปลูกยางพารารุ่นที่สองต่อในปี พ.ศ.2538 ไม้ยางพาราเจริญเติบโต เป็นอย่างดี เมื่อลงมีดกรีดลงน้ำยาง ปรากฏว่า ได้ผลดีเกินคาดน้ำยางที่ได้มีคุณภาพดี มีความเข้มข้นของน้ำยางมากกว่าทางภาคใต้ และช่วงเวลานี้อย่างไรก็ตาม แฝงกลับสูง สร้างความพึงพอใจแก่ชาวบ้านแยงอย่างมาก ที่เห็นช่องทางการเพิ่มทางเลือกด้านการเกษตรของตนโดยการปลูกไม้ยางพารา ในช่วงเวลาดังกล่าวได้สอดคล้องกับรัฐบาลได้มีนโยบายขยายพื้นที่ปลูกยางพาราไปทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ.2547-2548 เพื่อเพิ่มมูลค่าของการ

ส่งออกยางแผ่นไปขายต่างประเทศ ทั้งในพื้นที่แถบภาคเหนือและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับทางภาคใต้ แปลงปลูกยางพาราส่วนใหญ่อยู่ในช่วงการตัดต้นแก่ออก เนื่องจากต้นยางพาราอายุมากน้ำยางหมด เกษตรกรภาคใต้บางส่วนจึงอพยพย้ายถิ่นฐานขึ้นมาอยู่ทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลำดับ เช่นเดียวกันกับชาวลาวกับพื้นที่ใหม่ ชาวลาวชุมชนบ้านวังดิน อุดรดิตต์ ในช่วงปี พ.ศ. 2540 เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การจ้างงานลดลง ทำให้ผู้ไปใช้แรงงานกลับถิ่นฐานมากขึ้น หันกลับไปทำนา ประชาชนมีความรู้ในการทำนาสมัยใหม่ การปรับปรุงเพิ่มผลผลิตมีการพัฒนา ทั้งการส่งเสริมจากรัฐ และสื่อต่างๆ ประกอบกับ ข้าวสารมีราคาแพง ข้าวขายได้ราคาดี ทำให้การทำนาเริ่มกลับมาทำกันมากขึ้น ไม่ปล่อยให้ที่นาว่างเปล่าทิ้งร้าง

การผสมผสานในชุมชนระหว่างชาวอีสานใหม่ /ลาวเวียงจันทร์ และคนในพื้นที่ใหม่ อีสานใหม่/ลาว/คนในพื้นที่ใช้ประเพณีที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา (เป็นอาชีพหลักของพื้นที่พิเศษโลก) สิ่งที่เป็นตัวเชื่อมชุมชนระหว่าง ลาว ไทย พิธีกรรมเข้าไว้ด้วยกัน ผ่านสื่อกลาง คือประเพณีบูชาพระแม่โพสพ และประเพณีทำบุญข้าวเปลือกโดยนำข้าวเปลือกไปทำบุญที่วัด

เส้นทางที่ 3 การย้ายถิ่นเนื่องจากการสร้างเขื่อน ภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์สนองต่อนโยบายจากภาครัฐบาล

การย้ายถิ่นของสองพื้นที่ดังกล่าวถือว่าเป็นการโยกย้ายถิ่นในรูปแบบจำยอมต่อนโยบายจากภาครัฐบาล อาจเนื่องด้วยชาวบ้านยังเชื่อและคล้อยตามกับอำนาจตัดสินใจจากส่วนกลาง หรืออาจเพราะหลีกเลี่ยงปัญหาข้อขัดแย้ง ซึ่ง การขาดสถานะอำนาจในการต่อสู้และต่อรองจากภาครัฐบาลที่ยังคงสะท้อนอยู่ในสังคมไทยในอดีต แต่ปัจจุบันก็มีบางพื้นที่ ที่ยังยืนหยัดต่อสู้และต่อรองกับภาครัฐ อย่างเช่นพื้นที่การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี ที่ชาวบ้านตำบลสะเอียบอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ได้รวมตัวกันเพื่อคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งเป็นโครงการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่บนลำน้ำยม ชาวบ้านตำบล สะเอียบ ยืนขึ้นมาโดยตลอดถึงการไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ด้วยเหตุผล และตัวอย่างประสบการณ์ในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ ชาวบ้านไม่เคยได้รับการปฏิบัติตามคำสัญญาของรัฐบาล ปล่อยให้ชาวบ้านต้องทนทุกข์กับปัญหาการย้ายถิ่นฐานและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถเรียกร้องกับคืนมาได้ ถึงแม้รัฐจะแจ้งถึงนโยบายแ่งดีที่จะเกิดขึ้นหากสร้างเขื่อนโดยโครงการระบุถึงประโยชน์ของเขื่อนว่า จะมีผลดีต่อ

ภาคการเกษตรช่วงฤดูแล้งในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลาง 12 จังหวัด และบรรเทาปัญหา น้ำท่วมแต่จากข้อมูลของ อุดม ศรีคำพา กล่าวว่า “พวกเราเคยได้ลงไปดูในพื้นที่ที่มีการก่อสร้าง เขื่อนไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่บ้านมะนาวหวาน จ.ลพบุรี บริเวณที่ก่อสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เห็นแล้วน่าเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านต้องจับฉลากกันว่าจะได้อยู่ตรงไหน ครอบครัวเดิมที่เคยอยู่ด้วยกันก็แตกสลายไป หรือจะเป็นที่อ่างแม่มอก อ.เถิน จ.ลำปาง ชาวบ้านต้องย้ายจากที่เดิมไปอยู่ที่ใหม่ที่รัฐจัดสรรให้ ซึ่งในพื้นที่นั้นไม่มีที่ดินทำกินให้ ชาวบ้านก็ไม่รู้จะทำไร ก็ต้องกระจัดกระจาย ส่งผลต่อการล่มสลายของชุมชนในที่สุด ต่อไปจะขอกล่าวถึงสองพื้นที่ ที่สร้างเขื่อนโดยนโยบาย จากภาครัฐส่งผลต่อการย้ายถิ่นในลักษณะจำยอมก่อนนโยบายซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจาก พื้นที่การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นอำเภอสองจังหวัดแพร่เป็นอย่างมาก การถูกขึ้นมามากอบได้กับภาครัฐ เนื่องจาก ขณะนั้นได้มีองค์กรสนับสนุนเรื่องการตระหนักถึงความสำคัญของภาคพลเมือง ที่จะต้องรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระดับโลก ในการต่อต้านหายนะจากเขื่อน ในเดือนกันยายน ปีพ.ศ. 2538 ขบวนการคัดค้านเขื่อนแห่งบราซิล (Movement de Atingidos por Barragens-MAB) และ ในวันที่ 14 มีนาคม ของทุกปีเป็น "วันหยุดเขื่อนโลก" โดยมีคำขวัญว่า "น้ำเพื่อชีวิตไม่ใช่เพื่อความตาย"

พื้นที่แรก จากชุมชนบ้านนาสู่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก เมื่อช่วงปี พ.ศ 2500 มีการสร้างเขื่อนภูมิพล ตามนโยบายของรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม การเข้ามาจัดการของภาครัฐบาลลักษณะเต็มรูปแบบโดยการย้ายชุมชนจาก บ้านนา สู่ พื้นที่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตากชาวบ้านในชุมชนตกอยู่ในสถานะภาพ ย้ายเพราะจำยอม สอดคล้องกับข้อมูลของ นางพยอม สาลี “รัฐชดเชยที่ดินทำกิน ให้บางครอบครัวได้ ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง 20 กิโลเมตร มีชาวบ้านบางกลุ่มเรือยนต์อพยพขึ้นไปทางอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อำเภอสอด อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน บางกลุ่มถอยร่นขึ้นไปอยู่บนภูเขาสูง เช่น หมู่บ้านหินลาด หมู่บ้านนาไฮ หมู่บ้านโสมง และบางกลุ่มไม่อพยพไปไหนแต่เปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นชุมชนชาวแพ สร้างบ้านบนแพบวบไม้ ฝัลดอยน้ำเหนืออ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล” การอพยพจากบ้านนา มาสู่บ้านจัดสรรสิ้นสุดลงภายในปี พ.ศ 2503 ซึ่งการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านนา ถูกกำหนดให้อยู่ในแผนผังหมู่บ้านเป็นตารางสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยรัฐจัดที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยครอบครัวละ 1 ไร่

ระยะที่สองการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะด้านการประกอบอาชีพ ระยะดังกล่าวถือว่าเป็นการปรับตัวของชุมชนในสภาพจำยอมต่อ พื้นที่และอำนาจรัฐอีกเช่นเดียวกัน เพราะที่นาที่ไร่ ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที ชาวบ้านบางกลุ่มยังมุ่งมั่นที่จะทำอาชีพทางการเกษตร เช่น ทำนา เมื่อหักล้างทางพจนได้แปลงนา แล้วลงมือทำนา ในช่วง 10 ปีแรก ชาวบ้านยังทำนาด้วยวิธีการเดิมที่บ้านนา ด้วยการเอาแรง ช่วยกัน หรือที่เรียกว่าการ “การลงแขก” บางพื้นที่พอเพาะปลูกพืชชนิดอื่นได้ผลผลิตที่ได้ในแต่ละ ปีก็ไม่มีค่าน้ำมัน ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ แผลงศัตรูพืชหรือภัยธรรมชาติ นอกจากการทำนา และไร่ ยังมีการจ้างแรงงานชาวบ้านผู้ชายให้เป็นลูกจ้างในการสร้างเขื่อนภูมิพล กว่าการพัฒนาทั้ง ด้านสาธารณสุขไปก็จะเข้ามาอีกก็ผ่านมานานกว่า 20 ปี ช่วงปี พ.ศ. 2520-2542 รัฐได้เข้ามา สนับสนุน ด้านการสาธารณสุข และโรงพยาบาล ภายในพื้นที่ รวมถึงการกระจายอำนาจการ ปกครองส่วนท้องถิ่น จากการปกครองส่วนภูมิภาคหมู่บ้านมาเป็นเขตเทศบาล การกำหนดเขต ชุมชนของเทศบาลตำบลสามเงา ส่งผลให้หมู่บ้านจัดสรรทั้งหมดอยู่ภายในเขตการปกครองแบบ เทศบาล วิธีชีวิตชุมชนในเขตเทศบาลมีการแข่งขันสูงมากขึ้น ตั้งแต่การเลือกตั้งสมาชิกสภา เทศบาล การบริหารบ้านเมืองโดยนักการเมืองท้องถิ่นที่รวมทีมกันเข้าไปบริหารตามนโยบายของ แต่ละกลุ่ม มีการแข่งขันกันหาเสียงโจมตีกลุ่ม ด้วยเหตุที่จะได้เข้าไปเป็นกลุ่มบริหารเทศบาล การบริหารจัดการจึงใช้เงินเป็นหลักในการพัฒนาชุมชน จากเหตุผลข้างต้นสะท้อนความต้องการ ของรัฐที่ต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนในการการตัดสินใจร่วมกับรัฐแต่ผลสุดท้ายอำนาจในการ บริหารจัดการ หรือ กลุ่มผู้นำความคิดยังคงอยู่ที่ภาครัฐบาลนั่นเอง

เช่นเดียวกับพื้นที่ บ้านคลองชมพู อำเภอลำปาง จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลจากการสร้างเขื่อน สิริกิตี ที่ยังคงโยกย้ายพื้นที่ตามนโยบายภาครัฐ โดยภาวะจำยอม โดยรัฐได้แจ้งเหตุผลในการ สร้างเขื่อนสิริกิตี เพื่อป้องกันน้ำท่วม ดังนั้นช่วงปี พ.ศ. 2511-2512 ชาวบ้านลำปาง จำเป็นอพยพ มาพื้นที่ใหม่ ซึ่งขณะนั้นรัฐได้จัดสรรพื้นที่ทำกิน 13 ไร่ ที่อยู่อาศัย 2 ไร่ โดยจับสลากแบ่งพื้นที่กัน บางคนก็จับได้เป็นที่ราบใกล้ ลำห้วย บางคนก็จับได้เป็นพื้นที่ป่า หรือบางครั้งมีการทับซ้อนกับ พื้นที่ชาวบ้านที่เคยอยู่มาก่อน(ชาวบ้านน้ำหมัน)

ระยะที่สอง ชาวบ้านได้ปรับตัวกับสภาพพื้นที่ใหม่(บ้านคลองชมพู)ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบสูง ดินส่วนมากเป็นดินลูกรัง แหล่งน้ำมีน้อย ทำการเกษตรปลูกพืชล้มลุกไม่ได้ผลเท่าที่ควร จากพื้นที่เดิมชาวบ้าน ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ปลูกถั่ว เมื่อย้ายพื้นที่ใหม่ชาวบ้านต้องปรับรูปแบบการเพาะปลูกอีกครั้งโดยหันไปปลูกมะม่วงหิมพานต์ และแปรรูปมะม่วงหิมพานต์แทน หรือบางพื้นที่ได้ดินดีและอยู่ใกล้แหล่งน้ำก็จะทำนา และทำไร่เหมือนเช่นพื้นที่เดิม ระยะต่อมารัฐเข้ามาสนับสนุนผ่านทางตัวแทนชุมชน โดยจัดสรรงบประมาณพัฒนา ถนน ไฟฟ้า และสถานีอนามัย การปรับตัวทั้งสามระยะ ตั้งแต่ก่อนการย้ายพื้นที่มาสู่พื้นที่ใหม่ จนกระทั่งต้องปรับเรื่องการทำมาหากินเนื่องจากพื้นที่ใหม่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตร และที่สำคัญคือการจำกัดที่ดินที่กินจากนโยบายรัฐบาล

เส้นทางที่ 4 การอพยพกลุ่มคนจากจังหวัดใกล้เคียง พื้นที่จังหวัดอุดรดิตถ์ ตาก อุทัยธานี เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเพิ่มพื้นที่ทำกิน หรือหลักอาชีพเดิม และหาทางเสริมอาชีพใหม่แต่สุดท้ายยังคงต้องพึ่งกลไกการค้า จากภาครัฐบาล

บ้าน นานกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ กลุ่มที่อพยพมายังพื้นที่ดังกล่าวเป็นกลุ่มคนมาจาก อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2579 อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจับจองที่เพื่อ ทำไร่ นา สวนเพื่อหลีกเลี่ยงต่อสภาวะยากจน อาชีพหลักของชุมชนช่วงแรกก็คือ การทำนาเป็นหลัก ระยะที่สองได้มีการเพิ่มพืชทางเลือกในการเพาะปลูกขึ้น คือ การทำสวน ลงсадทุเรียน และลองกอง เพื่อสนองต่อความต้องการของตลาด ชุมชนร่วมกันสร้างความเชื่อต่างๆ ร่วมกับผลผลิตทางการเกษตร เช่น การสร้าง “ผี” ขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของคนในหมู่บ้านให้อยู่ภายใต้บรรทัดฐานเดียวกัน เช่น ในปลายเดือนกันยายนของทุกปี ชาวบ้านจะร่วมกันจัดประเพณีเลี้ยงผีเจ้าที่หรือการเลี้ยงปู่สวน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าหากทำพิธีดังกล่าวจะเป็นการเพิ่มผลผลิตและรสชาติดี นอกจากประเพณีดังกล่าวจะทำหน้าที่ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้านแล้ว การจัดประเพณีทำบุญดอยลงсадยังเป็นพื้นที่รวมชาวบ้านในหมู่บ้าน นานกกก กับชาวบ้านจากหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียง ให้เดินทางเข้ามาร่วมประกอบพิธีกรรมด้วย ระยะที่สาม เมื่อความต้องการของตลาดเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจำเป็นต้องขยายพื้นที่ทำกินในการปลูก ลงсад ลองกอง สะท้อนได้

จากชาวบ้านจึงมีการเปลี่ยนจากการเลี้ยงปศุสัตว์มาเป็นการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญกลางศาล เนื่องจากชาวบ้านแต่ละคนมีส่วนกลางศาลอยู่หลายที่(เพิ่มพื้นที่การเกษตร) การที่จะเลี้ยงปศุสัตว์เจ้าของจะต้องเลี้ยงทุกที่ทำไมไหว ชาวบ้านจึงมีการเปลี่ยนจากการเลี้ยงปศุสัตว์มาเป็นการทำบายศรีกลางศาลครั้งเดียว โดยจะจัดขึ้นในปลายเดือนกันยายนของทุกปี

ส่วนพื้นที่ที่สอง บ้านน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ หมู่บ้านน้ำริดเป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากจังหวัดแพร่ และส่วนหนึ่งโยกย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอลับแล ลักษณะวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน ซึ่งช่วงแรก อาชีพชุมชน คือการทำนาเป็นหลัก ระยะเวลาที่สอง รัฐได้เข้ามาสนับสนุน ในหลายๆด้านทั้งด้านการเรียน และการรักษาพยาบาล ส่วนเรื่อง อาชีพการทำนา ส่วนผลผลิตไม่ได้ผลดี ส่วนใหญ่ ผลักดันลูกหลานไปสู่มหาวิทยาลัย เน้นการศึกษาที่สูงเพื่อหลีกเลี่ยงวิถีเดิมของครอบครัว หรือ เพื่อนำความรู้มาปรับใช้กับการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ต่อมาชุมชนจึงเพิ่มพืชทางเลือกเพื่อหลีกเลี่ยงการผลิตซ้ำ คือ การปลูกหอม ทำสวนผลไม้ กล้วย ฝรั่ง กล้วย กล้วย กล้วย โดยการทำสวนผลไม้ดังกล่าวจะมาที่หลัง

เนื่องจากได้รับตัวอย่างมาจากอำเภอลับแล เช่นเดียวกันกับพื้นที่ที่สามบ้านน้ำหมัน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุดรดิตถ์ การโยกย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภอลับแล มาจากบ้านม่วงเจ็ดต้น บ้านน้ำริด บ้านดำนานาม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ ระยะเวลาประกอบอาชีพ ทำนา การเกี่ยวข้าวสมัยก่อนใช้แรงงานในครอบครัวและเกี่ยวแบบเอาแรงกัน(ลงแขก) หมุนเวียนไปจนใช้ควายลากไถและคราดที่นา ส่วน การปลูกข้าวสมัยก่อนจะเป็นนาดำ ก่อนดำจะตกกล้าไว้ประมาณ 1 เดือนจึงนำต้นกล้าที่หว่านไว้ถอนไปปลูกในแปลงนา พันธุ์ข้าวที่ใช้สมัยก่อนจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม การสีข้าวสมัยก่อนไม่มีโรงสีใช้คนตำด้วยครกมอง(ครกกระเดื่อง)บางที่ก็เอาแรงกันแรงงานคนและควายโดย ชาวบ้านจะใช้ข้าวเปลือกแทนเงินในการบูรณะวัด กุศลโบายของการใช้ประเพณีงานบุญ กองข้าวเปลือกเพื่อพัฒนาวัดวาอาราม ทำให้คนสามัคคีกันได้ช่วยเหลือกัน ส่งผลให้กลุ่มคนมีความเชื่อว่า วัด คือสิ่งที่ป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจและเป็นสิ่งที่ ทุกคนสร้างร่วมกัน(สมบัติร่วมของชุมชน)

ต่อมาในระยะเวลาที่สอง การเก็บเกี่ยวในปัจจุบันมีทั้งภายในครอบครัว เอาแรงกัน (ลงแขก) การเกี่ยวด้วยเครื่องทุ่นแรง(เครื่องตัดหญ้า) จ้างรถเกี่ยวและจ้างรถหว่าน การจ้างรถเกี่ยวข้าวทำให้เสร็จเร็ว ส่วนการทํานานั้นจะทำทั้งนาดำและนาหว่าน และพึ่งพาเครื่องจักรมากขึ้น ระยะเวลาสามการเข้ามาของภาครัฐบาลสนองต่อความต้องการของตลาดในการส่งออกข้าวมาขึ้น โดยได้รับการแนะนำใช้ข้าวพันธุ์ดีจากทาง เกษตรอำเภอแนะนำ เพื่อเพิ่มคุณภาพของข้าวดีขึ้นทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว

ส่วนใหญ่ใช้รถไถ รถเกี่ยวข้าว ควายลดบทบาทในพื้นที่นา และพื้นที่ที่สืบบ้านม่วงตาล จังหวัด
อุดรดิตถ์ กลุ่มแรกที่มาอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นคนในพื้นที่ จังหวัดอยุธยา กรุงเทพฯ เงื่อนไข
 ในการย้ายถิ่นก็เพื่อการหาพื้นที่ทำกินแหล่งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิมที่ตนเองอาศัยอยู่ ส่วน
 อาชีพส่วนใหญ่ในหมู่บ้านทำกันมาก คือ เกษตรกรรม (ทำนา ทำไร่ ทำสวน) และรับจ้างทั่วไปการ
 ปรับตัวระยะที่สอง จากปัจจัยทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากการทำนาเพื่อกินและ
 ขาย ปรับมาเป็นการทำนาเพื่อพาณิชย์อย่างแท้จริง **พื้นที่สุดท้ายบ้านดารา อำเภอฟิชัย จังหวัด**
อุดรดิตถ์ ในช่วงปีพ.ศ. 2409-2449 การอพยพย้ายถิ่นฐานในระยะแรก จะย้ายจากที่
 อื่นเพื่อเข้ามาทำมาหากิน โดยเฉพาะการทำนา สอดคล้องกับข้อมูลจาก นายสว่าง กิ่งแก้ว ที่ว่า “
 ส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลัก เพราะใกล้แม่น้ำ บ้านก็จะอยู่เลาะริมแม่น้ำ ในยุคนั้นไม่มีเขื่อนสิริกิติ์
 ถึงฤดูน้ำหลากท่วมบ้านเรือนเสียหายมาก ป่าไม้มีมากไร่นาใครจับจับเอา ถากถางป่าพงเอา บาง
 ครอบครัวยกที่ไร่นาสวนให้กันเองด้วยปากเปล่า” ต่อมาระยะที่สอง หลังจากนั้นไม่นานประชากร
 เพิ่มขึ้น ชาวบ้านต้องการเพิ่มพื้นที่การทำมาหากิน ทำนาทำไร่ ส่งผลให้เริ่มขยายพื้นที่หักล้างถาง
 พงในเขตป่าไม้กันมากขึ้น ชาวบ้านตำบลบ้านดาราก็ไม่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ที่ต้องการ
 ความอุดมสมบูรณ์และพื้นที่ในการทำเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น

เช่นเดียวกับอพยพในเขตพื้นที่ **ตำบลป่าอ้อ อำเภอบ้านไร่ จังหวัด อุทัยธานี** เมื่อ
 ประมาณ พ.ศ.2512 ในช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา บริเวณลำหุบป่าตาดอยู่กับตำบลป่าอ้อ อำเภอบ้านไร่
 ได้มีชาวบ้านอพยพมาจากจังหวัดพิจิตร จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอเมืองจังหวัดอุทัยธานี เมื่อ
 ชาวบ้านอพยพมาก็ช่วยกันถางป่าโดยจุดไฟเผา เพื่อเป็นที่ตั้งบ้านเรือน กลุ่มใดที่เข้ามาก่อนต่างจับ
 จอบที่ดินทำกินอย่างอิสระบางคนสามารถจับจองได้มากถึง 300 ไร่ ส่วนคนที่เข้ามาทีหลังก็จะ
 ลดหลั่นสัดส่วนกันไปตามช่วงเวลาการย้ายเข้ามาในพื้นที่ เงื่อนไขดังกล่าวส่งผลต่อกำลังการผลิต
 และเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวชัดเจน ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่ต้องช่วยกันถางป่าโดยใช้
 ระยะเวลาประมาณ 3 ปี บริเวณป่ากร้างจึงกลายเป็นที่ทำมาหากินเพาะปลูกทางการเกษตร โดย
 ชาวบ้านจะปลูกข้าวโพดเป็นหลัก สามารถปลูกโดยไม่ต้องฉีดยาฆ่าแมลง ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ใน
 การเกษตร

บ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก ช่วงปี พ. ศ. 2476 - 2497 กลุ่มคนได้อพยพมาจากเชียงราย ลำพูน แพร่ น่าน ชาวบ้านได้จับจองและถางป่าเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ในการเกษตร **ต่อมาในระยะเวลาที่สอง ช่วงปี พ. ศ. 2497 - 2522** เพิ่มการเพาะปลูกอ้อยแทน การทำเกษตรแบบเดิมอาชีพส่วนใหญ่ของชุมชนคือ ปลูกอ้อย เพราะสภาพภูมิประเทศ และพื้นดินบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมย เป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การปลูกอ้อย จึงทำให้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนปลูกอ้อย และประกอบอาชีพทำน้ำอ้อยเพิ่มมากขึ้น ส่วนแรงงานจะใช้วัวหรือควายในการหมุนเครื่องหีบอ้อย และใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัว การผลิตน้ำอ้อยแผ่นในยุคนี้ ส่วนใหญ่เก็บไว้ใช้ในครัวเรือน และบางส่วนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการติดต่อค้าขายกับหมู่บ้านอื่นๆ ในอำเภอแม่สอด อำเภอแม่ระมาด อำเภอท่าสองยาง ซึ่งการค้าขายโดยมากจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากับน้ำอ้อยแผ่นโบราณ เช่น มะพร้าว หอมแดง กระเทียม ซึ่งในสมัยนั้นหมู่บ้านวังตะเคียนยังไม่มีดินมะพร้าว ต้องเอาน้ำอ้อยแผ่นไปแลกเอามะพร้าวจากหมู่บ้านอื่น **ระยะที่สามช่วงปี พ. ศ. 2542 - ปัจจุบัน ชุมชนลดการปลูกอ้อย** เพราะในยุคนี้มีอาชีพเกษตรกรรมอื่นขึ้นมาทดแทนอาชีพการปลูกอ้อย เช่น การปลูกข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ซึ่งให้ผลผลิต และค่าตอบแทนสูงกว่าการปลูกอ้อย การผลิตน้ำอ้อยแผ่นจึงลดลงกลายเป็นอาชีพเสริม ทำปีละ 1 ครั้ง ปัจจัยที่ทำให้อาชีพการผลิตน้ำอ้อยแผ่นโบราณของชาวบ้านวังตะเคียนลดน้อยลง มีสองด้าน

ด้านแรกต้นทุนการผลิตสูง การทำน้ำอ้อยมีต้นทุนในการผลิตสูงคือ ไม่มีพื้นที่ในการเกี่ยวน้ำอ้อย เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายไปมาก นอกจากนี้บางรายยังมีปัญหาในการขาดแคลนที่ดินในการทำมาหากินต้องอาศัยเช่าที่ดินของผู้อื่น จึงทำให้ผู้ผลิตบางรายต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เงื่อนไขการประกอบอาชีพตกอยู่ในภาวะรอการสนับสนุนจากภาครัฐบาล

ด้านที่สองด้านการตลาด ตลาดน้ำอ้อยมีความไม่แน่นอน เพราะผู้บริโภคมีความต้องการในการบริโภคที่แตกต่างกัน เช่น การนำไปประกอบอาหาร การนำไปใช้ผลิตแอลกอฮอล์ การนำไปผลิตไส้บุหรี่ยาสูบ ซึ่งล้วนเป็นพื้นที่บ้านของคนภาคเหนือ เป็นต้น ตลาดน้ำอ้อยส่วนมากอยู่ต่างจังหวัด โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศพม่า ได้มีการนำน้ำอ้อยแผ่นเข้ามาขายในประเทศ โดยนำมาขายในราคาที่ต่ำกว่า จึงทำให้การจำหน่ายน้ำอ้อยลดลง สาเหตุที่ประเทศพม่าขายได้ในราคาถูกกว่า เพราะว่า

ประเทศพม่ามีราคาค้นทุนที่ถูกกว่า ในด้านของแรงงาน และวัสดุที่ใช้ในการผลิต บางกลุ่มได้รับข้อเสนอจากโรงงานน้ำตาลทราย ปลูกอ้อย สำหรับผลิตส่งโรงงานน้ำตาลทราย เงื่อนไขการผลิตอ้อยจึงตกอยู่ในมือเกษตรกร (เจ้าของโรงงาน)

เส้นทางที่ 5 การย้ายถิ่นของกลุ่มชาวจีน

"จีนเป็นชาติใหญ่ชาติหนึ่ง เราจะหลับตาแล้วคิดว่า ไม่มีจีนอยู่ในโลกนี้ เป็นไป

ไม่ได้" ความข้างต้นเป็นคำกล่าวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จากคำกล่าวข้างต้นเป็นการสนับสนุนข้อมูลเบื้องต้นจากข้อมูลชุมชนเรื่องการอพยพย้ายเข้ามาของกลุ่มชาวจีน โดยรัฐบาลทางในการหาพื้นที่ทำกินของกลุ่มชาวจีน คือประเทศไทย สอดคล้องกับข้อมูลของ (กัณฐิณี มานะกิจ และคณะ 2547) คนจีนเริ่มอพยพเข้าสู่ประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในระหว่าง ปี พ.ศ.2489-2498 พบว่าจำนวนคนจีนที่เดินทางเข้าประเทศไทยทั้งหมด คิดเป็น 267.8 ล้านคน จากจำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาทั้งหมดในประเทศไทย พบว่าชาวจีนแต่จื้อมีมากที่สุดในประเทศไทย ตามตัวเลขในปี พ.ศ.2498 ในจำนวนกลุ่มคนจีนทั้ง 5 ภาษา คือ จีนแต้จิ๋ว และ ไหหลำ ฮกเกี้ยน และกวางตุ้ง

ซึ่งการกระจายตัวหาแหล่งพื้นที่ทำกินของชาวจีน พื้นที่แรกคือเขตเทศบาลเมือง

อุดรดิตถ์ ซึ่งในจังหวัดอุดรดิศถ์นั้นยังคงมีกลุ่มเชื้อสายชาวจีนอยู่กันอย่างเหนียวแน่นในเขตพื้นที่อำเภอเมือง และกระจายกันไปตามอำเภอต่าง ๆ มีอยู่หลายตระกูล (แซ่) เช่น ตระกูลเตี้ย ตระกูลซ้อ ตระกูลลิ้ม ตระกูลเล่า โดยแต่ละตระกูลจะตั้งกลุ่มกันเป็นชมรมและมีการติดต่อสัมพันธ์กันอยู่เสมอ วิถีของชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มนี้ จึงสามารถวิเคราะห์ถึงกิจกรรมที่มีการปฏิบัติร่วมกัน และสถานที่อันเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวจีน กล่าวคือ สุสานที่ใช้ในการทำพิธีหลังความตาย(ฮวงซุ้ย) รวมถึงสมาคมฮากกาจังหวัดอุดรดิศถ์(สมาคมของชาวจีนแคะ) และ ศาลเจ้าแม่ทับทิม หรือ ศาลเจ้าจุยปวยเนี่ยว เป็นศาลเจ้าของชาวจีนไหหลำ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อความศรัทธา รวมถึงโรงงานของชาวจีนการทำนุทำทาน โดยถือเป็นการแสดงถึงการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ชุมชนชาวจีนโดยในอดีต การบริจาทาน(การทิ้งกระจาด)ของ

กลุ่มชาวจีนนั้นจุดประสงค์ทำให้แก่เป็นทานแก่คนอดอยาก ยากจน หาเช่ากินค่าเป็นสำคัญและอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณหรือญาติไร้ญาติ โดยยึดหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิม การให้ทานระยะแรกจะเป็นในกลุ่มจีนชนที่ในเครือข่ายชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ในระยะต่อมากลุ่มผู้บริจาคทานยังเป็นชาวจีนและไทยเชื้อสายจีนดั้งเดิม แต่กลุ่มผู้มารับกลับเปลี่ยนเป็น คนไทยและจีนส่วนน้อยมารับทานดังกล่าวแทน ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายจีนได้ยึดหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิม(เมตตา)ผสมผสานกับศาสนาพุทธ สะท้อนได้จากการปรับกลุ่มตนเข้ากับคนไทยโดยการตั้งสมาคมขึ้นมาแต่เอื้อประโยชน์สู่พื้นปลายทาง(ไทย)โดยการตั้งมูลนิธิอุตรดิตถ์สงเคราะห์เพื่อศพคนไทยไร้ญาติ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2522 มูลนิธิอุตรดิตถ์สงเคราะห์พร้อมด้วยหน่วยงานราชการระดับจังหวัด ได้ร่วมกันนำศพไม่มีญาติกว่า 2,000 กว่าศพ จากโรงพยาบาลอุตรดิตถ์ ที่มีผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุหรือเหตุอื่น ๆ แล้วไม่มีญาติมารับศพ จึงได้รวบรวมมาจัดการฌาปนกิจและเผาฝังร่วมกันในสุสานตรงสวนสุขุมหลังใหญ่ โดยมีผู้เสียชีวิตหลากหลายสัญชาติ ซึ่งการกระทำดังกล่าว สอดคล้องกับหลักคิดของเจ้าแม่กวนอิมและหลักคำสอนของพุทธศาสนา การกลืนทางหลักคิดดังกล่าวถือว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อทั้งกลุ่มผู้เข้ามา และกลุ่มเจ้าของพื้นที่ปลายทางได้อย่างลงตัว

ส่วนวิถีชีวิตอีกด้านนอกเหนือจากความสัมพันธ์กันทางรูปแบบ สมาคม ศาลเจ้านั้น ชาวจีนยังมีมิติเด่นอีกด้านหนึ่งนั่นคือ ด้านการค้าขาย ดังจะขอกกล่าวถึง 2 พื้นที่ คือ อุตรดิตถ์ และปากน้ำโพ นครสวรรค์ **ชาวจีน ทำเสา จังหวัดอุตรดิตถ์จีนเข้ามามีบทบาทช่วง ปี พ.ศ. 2502 – 2513** ในระยะแรกนี้คนจีนที่เข้ามาในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงมีการดำเนินกิจการค้าขาย กาลค้าขายช่วงแรกจะขายที่ทำน้ำ ทำอิด ทำโพธิ์ และเคลื่อนมาสู่พื้นที่ทำเสา สอดคล้องกับข้อมูลของคุณป้าสุรชนีย์ ชลนะรี อายุ 60 ปี กล่าวว่า “คนที่มาค้าขายส่วนใหญ่ที่ตลาดทำเสาเป็นเจ๊กซี (เจ๊กซีคือคนที่มาจากประเทศจีน) จะหาบะหมี่และซาลาเปาขายตามหมู่บ้านและที่สถานีรถไฟ กลิ่นหอมหวานของซาลาเปาและบะหมี่ของเจ๊กเต้และเจ๊กมั่งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น” จากการสัมภาษณ์ของคนเก่าแก่ในชุมชนตลาดทำเสา ชาวตลาดทำเสาเริ่มขยายตัวขึ้นมาสร้างที่อยู่อาศัยและรากฐานบนบกมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการค้าขายที่ทำน้ำก็ยังคงมีอยู่ จากคำบอกเล่าของคุณยายเจ้า เตะชะจักรทอง อายุ 78 ปี เป็นชาวจีน ไทหล่าและแต้จิ๋ว “คุณพ่อและคุณแม่ของคุณยายทำอาชีพค้าขายในช่วงแรกคุณยายเล่าว่าที่บ้านได้ขายอาหารประเภทก๋วยเตี๋ยว ซาและกาแฟ และเปลี่ยนมาเป็นขายอาหารตามสั่ง ปัจจุบันนี้ร้านค้าของคุณยายได้เลิกกิจการขายอาหารตามสั่งไปแล้ว ถึงแม้แรงและ

กำลังของคุณยายจะอ่อนล้าลงไปแต่คุณยายก็ยังคงเปิดกิจการร้านค้าขายของทั่วไปหรือที่เรียกว่า “ร้านโชห่วย” จากความข้างต้นสะท้อนถึงอาชีพหลักของชาวจีนนั่นคือ เรื่องของการค้าที่คนจีน ผสานตนกับพื้นที่ใหม่ทั้งการแต่งงานกับคนไทย หรือการค้าขายเพื่อใช้ร้านค้าของตนเองเป็นพื้นที่ ในการพบปะกันของคนในชุมชน คุณได้จาก สอดคล้องกับ ข้อมูลของ คุณยายอุ่นเรือน สีหะอำไพ ชาวจีนแต้จิ๋ว อายุ 80 ปี “เจ้าของร้านขายข้าวแกงและชา กาแฟโบราณ คุณยายเล่าว่าคุณยายได้ อาศัยอยู่บนบกมาตั้งแต่เกิด ทุก ๆ เช้าจะมีกลุ่มสมาคมคนคอกาแฟมานั่งดื่มชา กาแฟและสนทนา พูดคุยเรื่องสัพเพเหระกัน” ขณะที่การค้าของตลาดท่าเสากำลังเจริญก้าวหน้าก็มีเหตุการณ์ให้ไฟไหม้ ตลาดครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2514 ส่งผลเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนจีนและคนไทยในพื้นที่ใน ตลาดท่าเสาเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนสภาพความเป็นอยู่การค้าขาย สภาพแวดล้อม และ สภาพเศรษฐกิจ คนจีนและไทยในตลาดเริ่มกระจัดกระจายกันไปอยู่ที่อื่น(เกิดการปรับตัวต่อ สภาพ เศรษฐกิจ และ พื้นที่ทำกิน อีกครั้ง) นับว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายที่สุดกับพ่อค้าแม่ค้าและชาว ตลาดบ้านท่าเสา แต่ต่อมารัฐได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่โดยการสร้างทางรถไฟ และสะพาน ส่งผลดีต่อ การค้าขาย รวมถึงการติดต่อกันทางด้านการค้า ระหว่างคนต่างพื้นที่ แต่ความคลั่งคลั่งทางการค้า อยู่ได้เพียงไม่นาน ห้างสรรพสินค้ารวมถึงร้านสะดวกซื้อได้เข้ามาสร้างทางเลือกแก่กลุ่มผู้บริโภค มากขึ้น ส่งผลการปรับวิถีของชุมชนคนจีนและคนไทยในพื้นที่ท่าเสาเพื่อต่อสู้กับสังคมทุนนิยม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่จากข้อมูลของชุมชนได้สะท้อนคิดการโยกหาความเป็นธรรมชาติทางวัตถุ ของชุมชนในอดีตได้อีกที่น่าสนใจ “คุณยายอุ่นเรือน สีหะอำไพ คุณยายด้อยดิ่ง กะนะแสง คุณยาย นิศย์ สังฆจัน คุณป้าสุรชัย ชลนะธิ ก็ยังนิยมไปซื้อของที่ตลาดท่าเสาเพราะสินค้าส่วนใหญ่เป็น สินค้าที่มาจากพ่อค้า และแม่ค้าที่เป็นชาวบ้านเป็นผู้ผลิตเองโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นผักหรือผลไม้ใน แต่ละฤดูกาลที่นำมาขาย ที่ตลาดท่าเสาารู้สึกว่าการเลือกซื้อสินค้าจำพวกผักและผลไม้ที่ตลาดท่าเสา ปลอดภัย เพราะชาวบ้านปลูกผักเองโดยไม่มีการใช้ยาฆ่าแมลงและค่อนข้างเป็นสินค้าที่สดใหม่ทุก ๆ วัน อัยยาศัยและไม่ตรีจิตจากพ่อค้า แม่ค้าที่ตลาดท่าเสา รอยยิ้มที่เป็นมิตร” การโยกหา “ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม”จากเนื้อหาข้างต้นเป็นตัวสะท้อนหนึ่งที่สังคมหมู่บ้านกำลังต้องการจาก สังคมทุนนิยมในยุคปัจจุบัน

เช่นเดียวกันกับชาวจีนในมิติการค้าขายพื้นที่ ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ที่มีการ พัฒนาจากสถานะผู้ถูกจ้างงาน มาเป็น เจ้าของพื้นที่ทำกิน และเจ้าของกิจการ และท้ายที่สุดสามารถ

ใช้ความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันนี้ในการรวมกลุ่มสมาคมการค้าขึ้นปากน้ำโพ อาทิ สมาคมโรงสีข้าว จังหวัดนครสวรรค์จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าข้าวที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับนโยบาย ภาครัฐที่เข้าไปผลักดันในพื้นที่โดย “กระทรวงพาณิชย์ และพาณิชย์จังหวัดภาคเหนือ 17 จังหวัด ร่วมกับท่าข้าวกำนันตรง จังหวัดนครสวรรค์ ต้องการพัฒนาให้จังหวัดนครสวรรค์ เป็นศูนย์กลาง การซื้อข้าวเปลือก ข้าวสาร การขนส่ง และศูนย์ส่งออกข้าวแบบเบ็ดเสร็จของไทย รวมถึงช่วยลด ต้นทุนสินค้าข้าวให้สามารถแข่งขันได้ เพื่อต่อไปในอนาคตจะพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางค้าข้าวของ อาเซียน” จากเนื้อหาข้างต้นนี้สะท้อนการกำหนดทิศทางการผลิตเพื่อสนองต่อนโยบายรัฐ โดยที่ ภาครัฐยังไม่ได้ลงสู่กลุ่มผู้ผลิตฐานล่าง ว่ามีกำลังพอสนองต่อนโยบายดังกล่าวหรือไม่ ไม่เช่นนั้น แล้วจะกลายเป็นนโยบายที่ล่องลอย โดยที่ฐานการผลิตไม่สามารถจับต้องได้ อย่างเช่นพื้นที่อื่นๆใน ประเทศไทย

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์

กรณีศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือตอนบน และภาคเหนือตอนล่าง

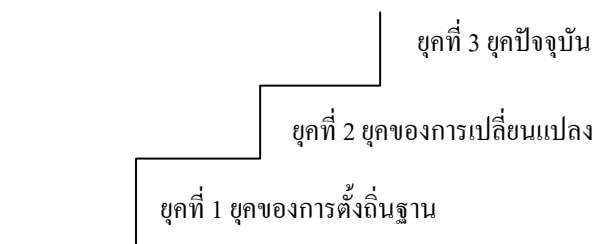
สิริพร เดชผดุง

หากพูดถึงกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยแล้ว โดยส่วนใหญ่ในภาคเหนือจะมีกลุ่มชาติพันธุ์หลักอยู่ 10 กลุ่มด้วยกัน คือ ชาติพันธุ์ปกากะญอ ม้ง อีวเมี่ยน ลีซู ลาหู่ อาข่า ลัวะ จีน ขมุ และมลาบรี ทั้งหมดนั้นล้วนแต่ประสบพบเจอกับการย้ายถิ่นฐาน ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลานาน เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตและสืบเผ่าพันธุ์ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลานาน เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตและสืบเผ่าพันธุ์ ซึ่งกระบวนการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่ ย่อมมีความแตกต่างกันออกไป ตามวิถีการดำเนินชีวิตที่เคยเป็นมา วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงต้องก้าวเดินไป ประสบการณ์ที่สั่งสม และการสืบทอดทางวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของแต่ละกลุ่มชน

การปรับตัว มักเกิดขึ้นจากสิ่งเร้าเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางทางสังคม , เศรษฐกิจ หรือแม้แต่วัฒนธรรม บางครั้งผู้เป็นเจ้าของพื้นที่เอง ยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นเริ่มตั้งแต่เมื่อไหร่ จะมาระลึกได้ก็ต่อเมื่อเรื่องราวประวัติศาสตร์ชีวิตของตนเองเลือนหายไป พร้อมกับการยอมรับสิ่งเร้าภายนอกอย่างเต็มรูปแบบ

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของทิมูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในการสังเคราะห์งานประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาตินั้น เมื่อพิจารณาตามลักษณะทางกายภาพ ลักษณะภูมิประเทศ สิ่งแวดล้อม หรือ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานในการก่อเกิดรูปแบบการดำรงชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ที่มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างกัน

จึงได้มีการแบ่งพื้นที่การสังเคราะห์งานออกเป็น ๒ ส่วนคือ กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบน และ กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงที่จะนำมาเป็นเกณฑ์ในการสังเคราะห์ครั้งนี้ สามารถแบ่งได้ดังต่อไปนี้

แผนภาพ การแบ่งยุคปรับตัวในแต่ละยุคของกลุ่มชาติพันธุ์

1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุค

ยุคที่ 1 ยุคของการตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะโดยทั่วไปของเขตภาคเหนือ มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเชิงเขา มีต้นกำเนิดของแม่น้ำหลายสาย มีที่ราบลุ่มระหว่างเชิงเขา และมีแม่น้ำสาขาย่อยอีกมากมาย ทำให้เป็นพื้นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แม่น้ำ ฯลฯ กอปรกับที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นจึงพบว่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือเกือบทั้งหมด จะมีสาเหตุที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

- การหลบหนีจากภัยของสงคราม หรือ เป็นเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมา
- การย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่อื่นๆภายในประเทศ แล้วมาตั้งรกรากใหม่
- เกิดจากการชักชวนของผู้ที่มาก่อนตั้งเป็นกลุ่มแรกๆ ให้มาอยู่ร่วมกัน
- เกิดจากการเข้ามายึดพื้นที่จากผู้ที่ย้ายมาอาศัยอยู่ก่อน

ด้วยเหตุนี้การตั้งถิ่นฐานของแต่ละพื้นที่ จึงเป็นการรวมของกลุ่มคนที่ค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะ เช่นเดียวกัน กล่าวคือ อาจจะเป็นเครือญาติเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เป็นต้น ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อ การทำมาหากิน ยังค่อนข้างที่จะคงรูปแบบเดิมของแต่ละกลุ่มที่ได้รับติดตัวมาจากพื้นที่ต้นทาง

ยุคที่ 2 ยุคของการเปลี่ยนแปลง

จากพื้นที่การดำเนินงานของโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือ ที่เกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือพบว่า การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดแทบจะเริ่มต้นในช่วงเดียวกัน คือ ช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่1 ในปี พ.ศ.2504 ไปจนถึงประมาณแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่7 ในปี พ.ศ.2540

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะนี้มีจุดมุ่งหมายหลัก คือ “การสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ” หรือเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น มีการขยายโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น การขยายถนนหนทาง ไฟฟ้า การสื่อสาร การคมนาคมต่างๆ รวมไปถึงการกระจายหน่วยงานต่างๆเข้าสู่ชุมชนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน สถานีอนามัย ตลาด ฯลฯ รวมไปถึงนโยบายต่างๆ จากส่วนกลางที่ต้องการกระจายไปสู่พื้นที่ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ตามเป้าหมายของแผนที่วางไว้

ยุคที่3 ยุคปัจจุบัน

เมื่อผ่านพ้นช่วงของการเปลี่ยนแปลงมาแล้ว ก็เริ่มเข้าสู่ยุคที่3 เป็นยุคปัจจุบัน เป็นยุคที่กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ หรือ หน่วยงานของเอกชน ที่เข้ามาช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้ตระหนักเห็น สภาพของปัญหาของชุมชน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ในยุคนี้จึงเป็นยุคที่กลุ่มชาติพันธุ์ได้ย้อนระลึกถึงเอกลักษณ์ของตนเอง นอกจากนี้ในยุคที่3 นี้ ยังเป็นยุคที่ทางารจะเน้นหนักในเรื่องของวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมอุตสาหกรรมในท้องถิ่น (OTOP) ให้ชุมชนได้ปรับจุดเด่นของชุมชน ทรัพยากรชุมชน มาเป็นสินค้า ซึ่งจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในยุคที่3 นี้ยังได้รับอิทธิพลและยึดถือแนวคิด ทศนคติ จากการเปลี่ยนแปลงในยุคที่2 เป็นสำคัญ

จากยุคสมัยต่างๆที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในเขตภาคเหนือตอนบน และเขตภาคเหนือตอนล่างค่อนข้างจะมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกัน แต่ทว่าความแตกต่างกันออกไปในลักษณะของการปรับตัว บริบทพื้นที่ ตลอดจนประวัติศาสตร์ชีวิตนั้นๆ ที่มีความแตกต่างกันอย่างมีเงื่อนไขเฉพาะ หรือ เหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการปรับตัวของแต่ละเขตพื้นที่

1.การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบน

จากยุคของการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวไว้ในขั้นต้นนั้น ทำให้เกิดลักษณะการปรับตัว อย่างรวดเร็วของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ในเขตภาคเหนือตอนบนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากสถานการณ์ของแต่ละยุค กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้แสดงให้เห็นถึงปรับตัวต่างๆ กันไป โดยการปรับตัวสามารถแบ่งลักษณะการปรับตัวเป็นหลักใหญ่ๆ 2 ส่วน คือ

- 1.ลักษณะการปรับตัวที่เกี่ยวเนื่องกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์
- 2.การปรับตัวที่เกี่ยวเนื่องกับระบบเศรษฐกิจสังคมของคนกลุ่มใหญ่ๆในประเทศ

ซึ่งจะนำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

- กระบวนการปรับตัว และ ปัจจัยที่ทำให้ต้องเกิดการปรับตัว
- ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้น

กระบวนการปรับตัว และ ปัจจัยที่ทำให้ต้องเกิดการปรับตัว

การปรับตัวในยุคที่ 1 ยุคของการตั้งถิ่นฐาน

เนื่องจากเป็นยุคเริ่มต้นของการที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน และ จากการเข้ามาอยู่นี้ในช่วงของการตั้งถิ่นฐาน จะขอแบ่งออกเป็น 2 ระยะด้วยกัน

คือระยะที่ 1 เป็นการปรับตัวแบบชุมชนเล็ก และระยะที่ 2 จะเป็นแบบชุมชนขยาย

การปรับตัวช่วงที่ 1 แบบชุมชนเล็ก

การปรับตัวในระยะนี้ถือว่าเป็นการเริ่มต้น ยังไม่ค่อยจะมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก กล่าวคือ หลังจากผ่านการอพยพ และเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้ว โดยส่วนใหญ่กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยกัน จะยังคงเป็นลักษณะกลุ่มก้อน เช่น เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เป็นเครือญาติกัน ทำให้ลักษณะวิถีชีวิต การดำรงชีพ ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมจากฝั่งประเทศต้นทางยังติดตัวมาด้วย

การตั้งบ้านเรือนก็ค่อนข้างที่จะอาศัยกันเป็นครอบครัวใหญ่ มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันแบบพี่น้อง เครือญาติ มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นข้อกำหนดคกกฎหมาย ในการอยู่ร่วมกัน ลักษณะทางเศรษฐกิจ การซื้อขายยังไม่มี แต่จะเป็นการแลกและแบ่งปันกัน อาหารการกินต่างๆก็อาศัยป่าเป็นแหล่งหาอาหาร

ดังเช่นที่ โครงการการเปลี่ยนแปลงชุมชนกับการเลี้ยงผีบ้านผีเมืองของชาวไทยลื้อ บ้านทุ่งมอก ต.บ้านม่วง อ.เชียงม่วน จ.พะเยา ที่ได้สัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนว่า “ในอดีตก็ทำนา ปลูกยาเมือง ปลูกข้าวกินเองไม่มีตลาดในการซื้อขาย ชาวบ้านมีอะไรก็จะแบ่งและแลกกันกิน”

หรือ โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวม้ง หมู่บ้านประชาภักดี ต.ร่มเย็น อ.เชียงคำ จ.พะเยา ที่สอบถามข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านที่บอกว่า “ในอดีตชาวม้งบ้านประชาภักดี พูดแต่ภาษาม้งเท่านั้นเพราะไม่ต้องติดต่อสื่อสารกับใครมากนัก ส่วนประเพณีและวัฒนธรรมสมัยอดีต มีการปฏิบัติแบบดั้งเดิมยึดมั่นถือมั่น” เป็นต้น

จึงนับว่าในช่วงเริ่มต้นระยะที่ 1 นี้ความผูกพันของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัย และดูแลซึ่งกันและกัน

การปรับตัวช่วงที่ 2 แบบชุมชนขยาย

การปรับตัวในช่วงนี้ เป็นช่วงที่ผ่านการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่มาบุกเบิกแล้ว และเป็นช่วงของการขยายขยาย ไม่ว่าจะเป็นการอพยพเข้ามาของกลุ่มเครือญาติ การขยายครอบครัวให้ใหญ่ขึ้น หรือ การอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่เข้ามาอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ทำให้การปรับตัวในช่วงระยะนี้ เป็นการปรับตัวที่มีปัจจัยเข้ามามากมายที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน

ปัจจัยที่เข้ามาสามารถแบ่งย่อยได้ดังต่อไปนี้

ก. สงครามลัทธิการปกครอง

ดังพื้นที่ โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวม้ง หมู่บ้านประชาภักดี ต.ร่มเย็น อ.เชียงคำ จ.พะเยา พบว่าในประเทศไทยในเริ่มมีกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาแทรกซึมในประเทศ ซึ่งกลุ่ม

ลัทธิเหล่านี้ได้แทรกซึมเข้าสู่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง โดยเฉพาะตามแนวตะเข็บชายแดน ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนก็เข้าร่วมกับกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ บางกลุ่มก็เข้ากับฝ่ายรัฐบาล ครั้นเมื่อรัฐบาลไทยได้เข้ามาเพื่อตั้งกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ออกจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ด้วยการส่งกำลังพลเข้าไปผ่านหน่วยงานทางทหารต่าง รวมถึงแนวทางการพัฒนาบนพื้นที่สูงในรูปแบบต่างๆ เช่น การฝึกอาชีพ การปลูกพืชทดแทน เป็นต้น ทำให้วิถีชีวิต การใช้ชีวิตร่วมกับป่าเริ่มเปลี่ยนไป

ข. การเพิ่มจำนวนประชากร

หลังจากที่ได้มีการจับจองพื้นที่ทำกินเฉพาะแล้วเมื่อครอบครัวขยายใหญ่ การขยายพื้นที่ทำกินก็เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับปัจจัยของสงครามไม่ว่าจะเป็นสงครามลัทธิการปกครองภายในประเทศ หรือสงครามระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างตามแนวชายแดน ทำให้มีผู้คนเริ่มอพยพเข้ามามากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน หรือ ต่างกลุ่มชาติพันธุ์กัน ก็จะมาอาศัยอยู่ร่วมกันอยู่ใกล้กัน เพราะว่ามีสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ จึงทำให้เกิดเป็นชุมชนที่ขยายใหญ่ขึ้น พื้นที่ทำกินทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ก็มีการใช้เพิ่มมากขึ้น

ดังที่ได้ศึกษาจากโครงการการอพยพเข้ามาของคนไตกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้านตันโซค ต.หนองบัว อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่ ที่เล่าว่า “ยุคตั้งถิ่นฐานเดิมทีก็เป็นผู้อพยพมาจากที่อื่น และ เริ่มมีการตามเข้ามาของญาติพี่น้องที่จากอำเภอสันป่าตอง พอถึงช่วงสงครามระหว่างกลุ่มทหารไตกับทหารพม่า เมื่อทหารไตแพ้ ทำให้ชาวไตที่อาศัยอยู่ในฝั่งพม่าเกิดความหวาดกลัวจึงพากันหนีเข้ามาในประเทศไทยเพื่อแสวงหาที่ทำกินจนเดินทางเข้ามาอาศัยที่บ้านตันโซคแห่งนี้”

ค. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

เมื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์เดิมอาศัยอยู่และมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เข้ามาอยู่ร่วมด้วย มีการใช้พื้นที่มากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ภาษาการสื่อสารต่างกัน ประเพณีวัฒนธรรมก็ต่างกัน แต่เมื่อมาอยู่ร่วมกันแล้ว ก็ต้องมีการปรับตัวร่วมกัน เช่น มีการเรียนรู้การใช้ภาษาร่วมกัน หรือเลือกภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นพื้นฐานในการสื่อสารระหว่างกัน หรือมีกระบวนการสร้างความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันผ่านประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การทำบุญวันพระ ประเพณีสลากภัต เป็นต้น

ดังที่โครงการการอพยพเข้ามาของคนไตกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้านตันโซค ต.หนองบัว อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่ ได้สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน นายสม ฟองเมฆ ที่บอกว่า “จะมีการใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดพิธีต่างๆ เช่น ประเพณีสลากภัต เข้าพรรษา ซึ่งชาวไทยและชาวไทใหญ่จะมาช่วยในการจัดเตรียมและเข้าร่วมพิธีอย่างแน่นหนา” เป็นต้น

ง. ระบบความสัมพันธ์แบบเปิด

เนื่องจากว่าในช่วงที่ 1 ยังเป็นชุมชนเล็ก ความสัมพันธ์จึงถูกจำกัดอยู่เฉพาะในเขตชุมชนตนเอง ไม่ได้มีการขยายขยาย การสร้างเครือข่ายภายนอกจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น จึงเน้นไปในเรื่องของการ

ประกอบอาชีพ หาผักหาปลา หาของป่าเลี้ยงครอบครัวไป แต่เมื่อเข้าสู่ในช่วงที่ 2 มีกลุ่มคนมากขึ้น ระบบความสัมพันธ์ก็เริ่มเปลี่ยนไป การเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่ก็ไม่ทั่วถึงกัน ดังนั้นจึงเกิด กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่มเพิ่มมากขึ้น ทำให้มี โอกาสเจอคนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์มากขึ้น เช่นการใช้ระบบเงินตราของคนไทยบ้านต้นโชค ต. หนองบัว อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่ ที่เริ่มใช้เงินโดยนำเงินมาจากพม่าที่เรียกว่าเงินแถบ หลังจาก นั้นก็เปลี่ยนมาใช้เงินไทยเป็นเงินสตางค์แดง เป็นต้น

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ 1

1. ลักษณะการปรับตัวที่เกี่ยวข้องเนื่องกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

1.1 กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีการเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ ภาษาประเพณี ข้อห้ามต่างๆ ที่จะทำให้เป็นบ่อเกิดของความขัดแย้ง

1.2 เกิดกระบวนการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวหรือ เป็นสัญลักษณ์ของการร่วมกลุ่ม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น โครงการการสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างไทลื้อกับคนไทยของ ต.บ้านธิ อ.บ้านธิ จ.ลำพูน ที่ศึกษาถึงการใช้วัฒนธรรมประเพณีเข้ามา เป็นส่วนหนึ่งในจัดการการอยู่ร่วมกันของคนสองชาติพันธุ์ เป็นต้น

2. การปรับตัวที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจสังคมของคนกลุ่มใหญ่ๆ ในประเทศ

2.1 .ในยุคนี้ยังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงชัดเจนมากนัก แต่จะเห็นเป็นเพียงรูปแบบของการ เรียนรู้ระบบการแลกเปลี่ยนโดยใช้ระบบของเงินมาแทนที่ กับสิ่งของเพียงบางสิ่งบางอย่างเท่านั้น เช่น เกลือ เป็นต้น

การปรับตัวในยุคที่ 2 ยุคของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคที่ 2 นี้ นับว่าเป็นการเปลี่ยนที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์แบบ ก้าวกระโดดเลยทีเดียว การปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคนี้เริ่มเห็นอย่างเด่นชัด ในช่วงปีของแผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 ไปจนถึง ประมาณแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ในปี พ.ศ.2540

ปัจจัยที่เข้ามาสามารถแบ่งย่อยได้ดังต่อไปนี้

ก.นโยบายของรัฐ

เมื่อมีแผนงานของทางราชการเข้ามา ทำให้โครงสร้างต่างๆของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนในยุคนี้ มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เข้ามาในชุมชนมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเส้นทาง การคมนาคมต่างๆ ที่มีการขยายรูกืบเข้าชุมชน ตลอดจนเชื่อมถึง ชุมชนอื่นๆ ทำให้การคมนาคม สะดวกสบาย กระแสไฟฟ้าเข้าถึง มีหน่วยงานของราชการเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น

สถานีนามัย โรงเรียน หรือเจ้าหน้าที่อื่นเข้ามา ส่งเสริมและพัฒนาตามที่รัฐบาลวางไว้ตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ

การขยายตัวเข้ามาของหน่วยงานของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการจัดการระบบการปกครองใน รูปแบบใหม่จาก ผู้นำตามธรรมชาติ ตามความเคารพด้วยอาวุโส เป็นการเลือกผู้ใหญ่บ้านแทน ทำให้ชุมชนหันไปให้ความสนใจต่อผู้ใหญ่บ้านมากขึ้นทำให้ผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนลดบทบาท ลง เช่นที่โครงการความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของ เล่นพื้นบ้าน “บอกว่า ปี 2527 ได้มีการแยกจากหมู่บ้านเป็นตำบล จากตำบลปางมะผ้า มีผู้ใหญ่อ่อง ได้รับเลือกเป็นกำนัน มีนายสนั่น เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นสารวัตรกำนัน รวมเวลาที่นายอ่องเป็น ผู้ใหญ่บ้านได้ 1 ปี และหลังจากที่ได้เป็นกำนันแล้ว 9 เดือน ได้ลาออก เนื่องจากสุขภาพ ประกอบ กับไม่รู้หนังสือ”

การเข้ามาของสถานีนามัยมีการเจ็บป่วย จากเมื่อก่อนที่ไชยาสมุนไพร ก็เข้าไปขอยาจาก สถานีนามัย ทำให้หมอสมุนไพรลดบทบาทลง ตลอดจนไปถึงหมอผู้ทำพิธีเกี่ยวกับผีที่เกี่ยวข้อง กับการป่วยไข้ก็ลดบทบาทลง

เช่น โครงการการดูแลสุขภาพของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจากอดีตสู่ปัจจุบันของหมู่บ้านปางจั่ว ต.ทาเหนือ อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ ที่ว่า “การรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยแพทย์แผนปัจจุบันอาจมี ผลกระทบต่อพิธีกรรมการรักษาด้วยหมอพื้นบ้านในบางกรณี เช่น ถ้าคนในครอบครัวเจ็บป่วยและ รักษาด้วยการเลี้ยงผีตามคำบอกของหมอเมื่อ เผอิญว่าคนในครอบครัวอีกคนเกิดเจ็บป่วยด้วยโรค ร้ายแรงต้องไปรักษาที่โรงพยาบาลการเลี้ยงผีก็จะไม่สมบูรณ์ เพราะถ้าครอบครัวใดเลี้ยงผีจะห้าม ไม่ให้คนในครอบครัวไปนอนค้างที่อื่นโดยเด็ดขาด ดังนั้นการเลี้ยงผีจะต้องเริ่มใหม่เมื่อคนใน ครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าต้องเตรียมเครื่องเช่น ไหว้ซึ่งอาจเป็นไก่หรือหมูเหมือนครั้งแรกที่เลี้ยง ทำให้ต้องเสียเวลาทำพิธีใหม่และเสียไก่หรือหมูอีก

การเข้ามาของโรงเรียน เมื่อในอดีตที่เด็กและเยาวชนจะได้เรียนรู้วิถีการดำรงชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรมต่างๆของชุมชน ผ่านประเพณีพิธีกรรม ผ่านการสอนของพ่อแม่ปู่ยาตา เรียนรู้ เรื่องราวที่ใกล้ตัวและใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อมีระบบโรงเรียนเข้ามาแทนที่ ทำให้ กระบวนการสอนเหล่านี้เจือจางไป โดยให้โรงเรียนเข้ามาทำหน้าที่แทน เมื่อโรงเรียนเข้ามาก็เป็น การเรียนการสอนแบบทางการซึ่งมีอีกที ทำให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ในเรื่องที่ไกลตัวมากขึ้น และส่งผลกระทบทำให้เริ่มลืมเลือนในวัฒนธรรมของตนเอง เช่น นายแดง ปู่ตาแย จาก โครงการ การดูแลสุขภาพของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจากอดีตสู่ปัจจุบันของหมู่บ้านปางจั่ว ต.ทาเหนือ อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ ที่ว่า “จะนำเสียดายถ้าคนรุ่นใหม่ไม่รู้คุณค่าของสมุนไพรไทย ซึ่งดีกว่าการใช้ยาแผน ปัจจุบัน ตนจึงพยายามที่จะให้ลูกหลานสนใจเรื่องสมุนไพรไทย โดยการที่เวลาคนในครอบครัว

เจ็บป่วย ตนจะใช้สมุนไพรรักษาแทนการไปหาหมอ ถ้าโรคนั้นๆ ไม่ร้ายแรงมากนัก เพื่อให้ลูกหลานหรือคนทั่วไปรู้คุณค่าของสมุนไพรพร้อมกับบอกแหล่งที่จะหาสมุนไพรจากป่า”

ข. การเข้ามาของระบบเศรษฐกิจและการผลิตเชิงพาณิชย์

เมื่อมีความเจริญ ความสะดวกเข้ามาเป็นระลอกคลื่น ทำให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่เข้ามาพร้อมกับความเจริญของเส้นทางคมนาคม ที่ส่วนใหญ่แล้วจะมีคนจากข้างนอกเข้าไปส่งเสริมให้ปลูก และ มีการรับส่งผลผลิตถึงที่ทำให้ชาวบ้านที่ทำการเกษตรเริ่มทำเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด มากกว่าการตอบสนองต่อการยังชีพของครอบครัวอย่างที่เคยเป็นมา มีการขยายการปลูกข้าวและพืชอื่นๆ มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นข้าวโพด สับปะรด ถั่วลิสง เป็นต้น เมื่อมีการปลูกเพิ่มมากขึ้น รวมไปถึงการคมนาคมที่สะดวกสบายทำให้กลุ่มทุนจากข้างนอกเข้าไปรับซื้อผลผลิตถึงที่ ทำให้สามารถที่จะกดราคาผลผลิตได้ง่าย รวมไปถึงซื้อผูกมัดต่างๆ เช่น เมื่อปลูกข้าวโพด ก็ต้องใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย ตามที่นายทุนที่มารับซื้อผลผลิตเป็นผู้บังคับใช้ ทำให้นายทุนได้รับผลประโยชน์มากที่สุด เมื่อทำการผลิตแล้วไม่ได้ค่าตอบแทนตามที่ต้องการ ทำให้ยังขยายพื้นที่การผลิตมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ

เช่นที่โครงการผ้าทอมือกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวดินธาตุ ต.ป่าไผ่ อ.พร้าว จ. เชียงใหม่ ซึ่งอุ้ยชันแก้ว ปราชญ์ชุมชนเล่าให้ฟังว่า “ชาวบ้านหันมาทำอาชีพปลูกยาสูบ เพราะได้เงินมากกว่าการทำไร่ทำนา ทำให้พื้นที่ที่เคยปลูกฝ้ายเป็นที่ปลูกยาสูบเกือบหมด”

เมื่อมีการขยายการผลิตมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติต่างของชุมชน เริ่มร่อยหรอลงไป เช่น เมื่อคนในชุมชนเกิดการขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มมากขึ้น โดยการขยายไปในป่า ทำให้เกิดผลกระทบต่างๆ ตามมา จากป่าที่เคยเป็นแหล่งรองรับการขยายตัวของคนในครอบครัวเพื่อทำเป็นพื้นที่อยู่อาศัย เคยเป็นแหล่งอาหาร เคยเป็นแหล่งยารักษาโรค แหล่งวัสดุใช้สอยต่างๆ แหล่งน้ำ หรือเป็นแหล่งเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของชุมชน ที่ใครก็สามารถเข้าถึงได้ตามศักยภาพของตน แต่ในยุคนี้อำนาจเริ่มเปลี่ยนไป ป่าเป็นพื้นที่เพราะปลูก สิ่งต่างๆ จากป่าเริ่มเลือนหายไป เช่น ยาสมุนไพร ต้องหันไปพึ่งยาจากสถานีอนามัยแทน รวมไปถึงพืชและสัตว์ที่หายไป ทำให้ขาดรายได้จากการหาของป่า หรือ แม้แต่การทำอาหารก็ต้องมีการ ซื้ออาหารปรุงสำเร็จจากตลาดมากขึ้น

เช่น จากรายงานโครงการงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวม้ง หมู่บ้านประชาภักดี ต.ร่มเย็น อ. เชียงคำ จ.พะเยาพบว่า “สมัยอดีตม้งไม่นิยมรับประทานอาหารนอกบ้าน จะรับประทานอาหารพร้อมกัน แต่ในปัจจุบันจะพบเห็นม้งบ้านประชาภักดีบางส่วนออกมารับประทานอาหารนอกบ้านมากขึ้นโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ตอนกลางวันไม่ประกอบอาหาร ออกมารับประทานอาหารนอกบ้าน”

การขาดแคลนน้ำ เมื่อต้นไม้มากขึ้นก็ไม่ได้ต้องการตามฤดูกาล นอกจากนั้นแล้วยังมีการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้นในภาคการเกษตร อีกทั้งยังมีอื่นๆ เข้ามาช่วยส่งเสริมการขาดแคลนน้ำด้วย เช่น ใน

อดีตนั้นจะมีการแบ่งหน้าที่และจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายที่คนในชุมชนต้องเสียสละแรงงานในการดูแลรักษาร่วมกัน แต่เมื่อต่างก็ต้องการใช้น้ำในการผลิตของตนประกอบกับไม่มีใครที่จะเสียสละเพื่อส่วนรวมในการดูแลเหมืองฝาย ทำให้ประสิทธิภาพการจัดการน้ำเพียงพอต่อคนในชุมชน

การขาดแคลนพื้นที่ทำกิน เมื่อกำลังการผลิตมากขึ้น การใช้ที่ดินเพื่อการทำเกษตรเชิงพาณิชย์สูงขึ้น กลุ่มทุน หรือ คนในที่มีกำลังทรัพย์มากกว่า ก็มีการซื้อที่ดินเข้ามาครอบครองมากขึ้น จึงส่งผลให้เกิดการบุกรุกป่าอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงกลุ่มที่ไม่มีที่ดินต้องอพยพเข้ามาขายแรงงาน และการบริการในชุมชนเมือง

จากคำบอกเล่าของคุณจงใจ แซ่ฮั่ว ในโครงการงานวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงการทำมาหากินของชาวเขาเผ่าม้งบ้านธารทอง ต.แม่เงิน อ.เชียงแสน จ.เชียงราย ว่า ” เมื่อมีถนนหนทาง การสัญจรก็สะดวกขึ้น วิถีชีวิตของชาวธารทองก็ค่อยๆเปลี่ยนแปลงไป จากที่ใช้แรงงานในการหุด ก็มีควายเหล็กหรือรถไถเดินตามเข้ามา การทำไร่ในยุคนี้ไม่ต้องใช้จอบขุดดินตากแดด เพื่อให้หญ้าตาย ชาวบ้านจะหันมาใช้ยาฆ่าหญ้าฟัน เมื่อหญ้าตายก็จะปลูกข้าวหรือข้าวโพดต่อไป ในยุคนี้การปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นเพิ่มมากขึ้น ได้แก่ลิ้นจี่ การปลูกข้าวโพดเพื่อยังชีพนั้นไม่เพียงพออีกต่อไปแล้ว จึงจำเป็นต้องเพิ่มพื้นที่ในการปลูก เพื่อจะได้เพิ่มผลผลิตสำหรับการส่งขาย การเพิ่มพื้นที่ในการปลูก ก็คือการลดพื้นที่ป่านั่นเอง”

อีกทั้งเมื่อการขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น การจัดการแรงงานแบบเก่า คือการเอามือเอาแรงได้มีการยกเลิกไป การจัดการแรงงานจึงเป็นระบบของการจ้างงานมากขึ้น แต่ทว่าเกษตรกรเอง ก็ต้องประสบปัญหาของราคาผลผลิตที่ตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง จึงจำเป็นที่จะต้องหารายได้นอกเหนือจากภาคเกษตรเข้ามาเสริม ไม่ว่าจะเป็นการขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และการอพยพเข้ามาในภาคบริการในสังคมเมือง ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายกำลังคนในชุมชนมากขึ้น ซึ่งสามารถรับรู้ได้จากส่วนสำคัญของคนในชุมชนที่มีอัตราส่วนของผู้สูงอายุมากกว่าวัยแรงงาน

ค.ค่านิยมจากวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในสังคม

วัฒนธรรม ที่เคยเป็นแหล่งเรียนรู้ชีวิตของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นระบบที่เน้นให้ถึงความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นและพึ่งพาอาศัยกันของทุกสิ่งทุกอย่างว่า จะเป็นระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ หรือว่าคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งการที่ความสัมพันธ์เช่นนี้จะยืนยาวต่อไปได้ต้องอาศัย ความรู้ภูมิปัญญา และแบบแผนกาปฏิบัติตามจารีตประเพณี พิธีกรรม เข้ามาช่วยหนุนเสริม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ในอดีตนำมาใช้ในการสรรค์สร้างความสุขของคนชุมชนในกลุ่มนั้นๆ แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้สิ่งที่คอยเกื้อหนุนระบบความสัมพันธ์เหล่านี้เสื่อมสลายลงอย่างรวดเร็ว เช่น ค่านิยมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยใจ เปลี่ยนการเป็นเรื่องของเงินทองเข้า

มาแทนที่ ความรวยเป็นเครื่องแสดงถึงสถานะภาพที่สูงกว่าในสังคมแทนความดี การทำงานในชุมชนเป็นงานที่ต่ำกว่าการทำงานในเมืองเพราะต้องทำงานหนักกว่า การตัดสินใจในทางเศรษฐกิจเน้นเรื่องของกำไร-ขาดทุน เป็นหลักใหญ่ พฤติกรรมแบบบริโภคนิยม ความสะดวกสบาย เข้ามาแทนที่ ระบบเครือญาติเริ่มเสื่อมสลายลง เกิดการทะเลาะเบาะแว้งเรื่องผลประโยชน์ของตนเองเป็นใหญ่

ภูมิปัญญาต่างๆก็เริ่มเลือนหายไป เช่น ภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพร หรือแม้แต่พิธีกรรมต่างๆที่มีอยู่ก็เป็นเพียงรูปแบบที่ทำต่อๆกันมา คุณค่าที่มีอยู่ในพิธีกรรมไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิม และเริ่มจะจางหายไป

ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคนี้ นำมาสู่การปรับตัวอย่างมากในชุมชน เพื่อตอบสนองการอยู่รอดในสภาพสังคมแบบใหม่ โดยจะสรุปกระบวนการปรับตัวของชุมชนดังต่อไปนี้

1. ลักษณะการปรับตัวที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

ก. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ

เนื่องจากการขยายตัวของการผลิตเกษตรเชิงพาณิชย์ทำให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก อีกทั้งรัฐเองก็ได้มีข้อกำหนดการจัดการป่าควบคู่ไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวน เขตป่าอนุรักษ์ เขตป่าพื้นที่ทำกิน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดการสูญเสียการถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เคยได้รับประโยชน์มายาวนาน กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หรือชุมชนจึงเริ่มปรับแนวคิดให้เข้ากับธรรมชาติมากขึ้น กล่าวคือ เพื่อให้ตนเองได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่นในสังคม โดยมองว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิทธิที่ควรจะได้รับ แม้บางครั้งจะขัดแย้งกับข้อกฎหมายของรัฐ ซึ่งจะเห็นได้ชัดกับการที่กรมป่าไม้ เริ่มมีมาตรการการจำกัดพื้นที่บุกรุกป่า การจำกัดเขตพื้นที่ทำกินของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือที่เรียกว่า “มาตรการกันคนของออกจากป่า”

เมื่อเป็นเช่นนี้กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่กับป่าจึงเกิดการปรับตัว ด้วยการรวมกลุ่มกัน เพื่อต่อต้านอำนาจของรัฐ มีการใช้ข้อบังคับทางกฎหมายเข้ามาพิสูจน์กัน ถึงการใช้สิทธิต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด

และอีกส่วนหนึ่งคือการผลิตแบบพืชเชิงเดี่ยว เนื่องจากในภาคผลิตเชิงพาณิชย์นั้นจะเน้นที่ปริมาณของผลผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าการปลูกพืชจะปลูกพืชชนิดเดียวกันทั้งหมดทั้งหมู่บ้าน เช่น ข้าวโพด สับปะรด กะหล่ำปลี เป็นต้น เมื่อปลูกพืชชนิดเดียวกันการแข่งขันกันย่อมมีสูงขึ้น ทำให้กลุ่มนายทุน นายจ้าง สามารถหาประโยชน์ได้จากการกดราคาผลผลิต ทำให้ไม่ได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอ ดังนั้นชุมชน จึงปรับตัวโดยเริ่มทำงานหนักมากขึ้น จากที่ทำการผลิตเฉพาะฤดู ก็เปลี่ยนเป็นทำทุกฤดู หาเครื่องจักรกลเข้ามาช่วยเสริม มีการจ้างแรงงานเพิ่มมากขึ้น ไม่มีโอกาสที่จะ

ว่างงาน หรือใส่ใจกับสังคมคนรอบข้างมากนัก อีกทั้งเมื่อทำแต่การผลิตผลการเกษตรมากขึ้น ทำให้ความหลากหลายในระบบนิเวศลดลง

ข. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อลัทธิความเชื่อ

ในช่วงยุคที่ผ่านมาระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ยังยึดติดกับความเชื่อดั้งเดิม คือ การนับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ในยุคที่ 2 นี้ ก็เริ่มมีหน่วยงานทางศาสนาเข้ามาเผยแพร่ศาสนา เพื่อหาศาสนิกไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ หรือศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะคริสต์ค่อนข้างจะมีบทบาทสำคัญในการปรับเปลี่ยนเรื่องทัศนคติ ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งศาสนาคริสต์จะเข้ามาให้กลุ่มชาติพันธุ์เลิกนับถือลัทธิดั้งเดิม โดยวิธีการให้เงิน สงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ เช่น แจกของ ให้ทุนการศึกษา ให้สวัสดิการรักษาพยาบาล เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนหันมานับถือศาสนาคริสต์และเลิกความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง แต่บางกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์แต่ก็ยังทำพิธีกรรมดั้งเดิมอยู่

จากคำบอกเล่าของคุณจงใจ แซ่ฮั่ว ในโครงการงานวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงการทำมาหากินของชาวเขาเผ่าม้งบ้านธารทอง ต.แม่เงิน อ.เชียงแสน จ.เชียงราย ว่า “การที่คนหันไปนับถือศาสนาตัวเองเป็นอีกผลหนึ่งที่ทำให้ประเพณีการส่งเคราะห์(เสียเคราะห์)ที่เคยทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนกันยายนเริ่มหายไป เมื่อก่อนจะให้เป็นประจำ แต่เดี๋ยวนี้ทำบ้างไม่ทำบ้าง เพราะมีศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจแล้วจึงไม่ต้องทำ”

2. การปรับตัวที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจสังคมของคนกลุ่มใหญ่ๆ ในประเทศ

ก. การปรับตัวเพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจ

ในยุคนี้ถือว่าระบบเศรษฐกิจ เป็นระบบใหญ่ของชุมชนและสังคมไทย ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เริ่มมีการปรับตัวให้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาเพื่อช่วยเพิ่มปริมาณในการผลิต ไม่ว่าจะเป็น รถไถนา เครื่องสูบน้ำ ปั่นน้ำ เครื่องจักรกลอื่นๆ เรียนรู้ระบบการจัดการเรื่องการแลกเปลี่ยนระบบสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการเช่าเครื่องมือ การเช่าที่ทำกิน การแสวงหาสินเชื่อเพื่อการลงทุน เป็นต้น

การขยับขยายตัวของภาคแรงงาน เมื่อความสามารถในการผลิตเพื่อพาณิชย์ส่วนใหญ่อยู่ในมือของกลุ่มทุน ผู้มีอิทธิพล หรือผู้ที่มีฐานะทางการเงินที่พร้อมกว่า ทำให้กลุ่มที่เหลือนับว่าเป็นคนกลุ่มใหญ่ในชุมชน ต้องผันตัวเองจากผู้ผลิต มาเป็นผู้ค้าขายแรงงานแทน แต่เมื่อแรงงานในชุมชนมีมาก แต่การจ้างงานมีน้อย ทำให้แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ต้องอพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานในเขตเมือง ทำงานตามสถานบริการ โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ

ข. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อนโยบายของรัฐ

อำนาจรัฐ ถือว่าเป็นปัจจัยอย่างสำคัญในยุคนี้ ที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่การจัดการ โดยการใช้ระบบสัญญาชาติ การจัดตั้งหน่วยงานต่างเข้าควบคุม กลุ่มชาติพันธุ์ การโยกย้ายคนออกจากป่า โดยให้เหตุผลว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มคนที่บุกรุกพื้นที่ ป่า ทำลายป่าไม้ รวมไปถึงการใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการหลอมรวมกลุ่มชาติพันธุ์ให้มี แนวคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี การสื่อสารต่างๆ ให้เหมือนกับคนกลุ่มใหญ่ในสังคม มีการให้ โอกาสทางการศึกษา การเข้าถึงสถานบริการสุขภาพ และรัฐสวัสดิการต่างๆ ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ ได้รับรองการมีสิทธิตามระบบการให้สัญญาชาติ

ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีโครงสร้างของชุมชนไม่เข้มแข็งต้องยอมรับและเข้าสู่ระบบการ อุปถัมภ์โดยรัฐ แต่อย่างไรก็ตามสวัสดิการต่างๆที่รัฐได้ให้ไว้นั้น ไม่สามารถครอบคลุมกับ ประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมด ทำให้ยังมีบางส่วนที่ไม่ได้รับการสนับสนุน ต้องเปลี่ยนตัวเองเป็น “บุคคลไร้สัญชาติ” ซึ่งมีความผิดทางกฎหมายของรัฐ ทำให้ผู้มีอิทธิพล ได้ใช้ช่องว่างนี้ในการกดขี่ แรงงาน และหาประโยชน์ใส่ตน เช่น การเรียกค่าทำสัญญาชาติในราคาแพงกว่าความเป็นจริง การถูก ละเมิดสิทธิทางการศึกษา การประกอบอาชีพ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆจึงให้ความสนใจในเรื่องสัญญาชาติ และ การส่งบุตรหลานเข้า เรียนต่อในสถานศึกษา และสำหรับผู้ที่กำลังทรัพย์ก็จะส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนต่อในเมืองมาก ยิ่งขึ้น เพื่อจะได้เข้าสู่ระบบการจัดสวัสดิการของรัฐต่อไป ทำให้ชุมชนขาดทรัพยากรที่จะมาสืบต่อ ความรู้ต่างๆของชุมชน

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่2

1.กลุ่มชาติพันธุ์ได้เรียนรู้เรื่องใหม่ๆในสังคม

โดยเฉพาะในเรื่องของการสื่อสาร โดยเพิ่มการเรียนรู้ในภาษาไทยจากโรงเรียน เรียนรู้การใช้เครื่องมือเครื่องจักรกล เพื่อเพิ่มผลผลิต เป็นต้น การเรียนรู้ในกระบวนการเหล่านี้ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ เปิดประตูสู่สังคมมากขึ้น

2.การเข้าถึงสวัสดิการของรัฐมากยิ่งขึ้น

จากการที่รัฐได้ให้สิทธิกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผ่านการรับรองสิทธิ ในการเข้าถึงสวัสดิการทาง สังคม เทียบเท่ากับการที่คนไทยคนหนึ่งจะได้รับ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ยกฐานะทางสังคม และ ไม่ได้อยู่อย่างหลบซ่อน เป็นผลให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีพ เช่น การ เข้าถึงกองทุนต่างๆ การเข้าร่วมโครงการพัฒนาต่างๆที่รัฐจัดแจง เป็นต้น

3.เกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรอง

ด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มีความผูกพันอยู่กับป่า และมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่าเสมอมา แต่เมื่อทางรัฐเข้ามาจัดการกับป่า และต้องการที่จะ นำกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายออกจากป่า สู่มือง ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มรู้สึกที่ตนเองถูกเอารัดเอาเปรียบ จึงเกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน และสร้างเงื่อนไข ข้อตกลงต่างๆ ที่จะช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกันได้รับการยอมรับในสิทธิที่ตนเองพึงจะได้รับในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ไม่แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ในสังคม

4.การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ

เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์เริ่มที่จะใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์มากขึ้น ทำให้มีอัตราการใช้ที่ดินสูงขึ้น มีการเปิดพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เพาะปลูกมากยิ่งขึ้น ทำให้ผลผลิตที่ได้รับจากป่า มีจำนวนน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ สมุนไพร สัตว์ป่า สูญเสียรายได้ที่เกิดจากป่า นอกจากนี้ยังได้รับผลกระทบจากป่าที่น้อยลง คือ แหล่งน้ำไม่เพียงพอ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล

5.การสูญเสียองค์ความรู้ในวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง

ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อที่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็ถูกห้ามปฏิบัติเมื่อเข้าสู่ลัทธิศาสนา การถูกห้ามในการทำประเพณีพิธีกรรมต่างๆ การปรับเปลี่ยนขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความสะดวกสบาย ลดระยะเวลา เพื่อให้ความสำคัญกับการทำงานมากขึ้น การปรับตัวอุปกรณ์ในพิธีกรรม เพื่อลดค่าใช้จ่าย การทำประเพณีพิธีกรรมด้วยความเชื่อ ความตั้งใจ ความร่วมมือปรับเปลี่ยนเป็นทำเพื่อพอกเป็นพิธี นอกจากนี้แล้ว ยังเห็นว่าประเพณีพิธีกรรมบางอย่างยังเป็นส่วนเกินของการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ก็ถูกตัดทิ้งไป

6.การสูญเสียผู้สืบทอดของชุมชน

ในกรณีนี้ เกิดจากการที่บุตรหลานของกลุ่มชาติพันธุ์ได้เข้าสู่ระบบการศึกษามากขึ้น และส่งผลในส่วนที่ทำให้เด็กและเยาวชนต้องออกจากชุมชนต้องย้ายเข้าไปเรียนต่อในเมือง และเมื่อเข้ากับสังคมในเมืองได้ และเข้าถึงโอกาสในการทำงานอื่นๆ มากยิ่งขึ้น จึงส่งผลให้กลุ่มคนเหล่านี้ ไม่คิดที่จะกลับคืนชุมชน เพราะคิดว่าในชุมชนของตนเองนั้นขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ และไม่มี ความก้าวหน้าในอนาคต อีกทั้งยังพยายามที่จะปรับตัวให้เกิดความกลมกลืนกับสังคมเมืองให้มากที่สุด และรับวิถีปฏิบัติของสังคมเมือง โดยละทิ้งอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองไป

7.การสูญเสียระบบความสัมพันธ์ความชุมชน

ในระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้เกิดกระบวนการแข่งขันกันสูง ไม่ว่าจะเป็นปริมาณการผลิต กำไรจากผลผลิต เครื่องมือการผลิต การเข้าถึงแหล่งทุนต่างๆ ตลอดจนถึงการแข่งขันในเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น รถยนต์ โทรศัพท์ ตู้เย็น โทรทัศน์ เป็นต้น ทำให้เกิดค่านิยมใหม่เกิดขึ้น คือ ใครมีเงินร่ำรวย มีเครื่องอำนวยความสะดวกครบครัน ถือว่าเป็น

บุคคลที่มีหน้าตาทางสังคมมาก ได้รับการยอมรับและเป็นแบบอย่างของคนอื่นๆ ที่อยากจะมีบ้าง ทำให้เกิดการแข่งขัน แข่งแย่งกัน จนส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในเครือญาติ ชุมชน ห่วงเหินกัน เพราะทุกคนล้วนมุ่งหวังที่แต่หาเลี้ยงชีพเพื่อหน้าตาและฐานะทางสังคม โดยไม่สนใจในกรอบข้างหรือชุมชน ว่าจะเป็นเช่นไร

8. การเข้าสู่ระบบทุนและสูญเสียแนวคิดการพึ่งพาตนเอง

เมื่อการผลิตต้องการปริมาณมาก การใช้ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงเกษตรกร ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้ง่ายนัก ทำให้ต้องใช้บริการของนายทุน หรือคนกลาง เพื่อที่จะได้ทุนเพียงพอต่อการผลิต ซึ่งทำให้ต้องผูกมัดอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละแหล่งทุน แต่เมื่อผลผลิตที่ได้มีราคาไม่ได้ตามเป้าที่วางไว้ จึงไม่พอที่จะใช้ปลดหนี้ต้นทุนการผลิตได้ ในปีการผลิตต่อไปก็ต้องใช้ทุนมากขึ้น และไม่สามารถหลุดจากข้อผูกมัดของแหล่งทุนได้ ทำให้เกิดเป็นวัฏจักรไปเรื่อยๆ ไม่สามารถหลุดพ้นได้ในที่สุด จึงได้แต่เพียงหวังว่าสักวันหนึ่งราคาของผลผลิตจะสูงขึ้นจากการบริหารงานของภาครัฐ ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจึงต้องทำงานหนัก เพื่อใช้หนี้ มากกว่าที่จะผลิตเพื่อสร้างกำไรให้กับตนเอง ด้วยเหตุนี้การที่จะหันกลับมาเพื่อที่จะพึ่งพาตนเองจึงทำได้ยากมากขึ้น

การปรับตัวในยุคที่ 3 ยุคปัจจุบัน

ดังที่ได้กล่าวเอาไว้ข้างต้นว่า ยุคที่ 3 เป็นยุคปัจจุบัน เป็นยุคที่กลุ่มชาติพันธุ์ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ หรือ หน่วยงานของเอกชน ที่เข้ามาช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้ตระหนักเห็น สภาพของปัญหาของชุมชน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์นั้น

นอกจากนี้ในยุคที่ 3 นี้ทางหน่วยงานของภาครัฐจะเน้นหนักในเรื่องของวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมอุตสาหกรรมในท้องถิ่น (OTOP) ให้ชุมชนได้ปรับจุดเด่นของแต่ละชุมชน ทรัพยากรชุมชน มาเป็นสินค้า แต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ 3 นี้ยังได้รับอิทธิพลและยึดถือแนวคิด ทักษะคติ จากการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ 2 เป็นสำคัญ

ซึ่งในช่วงปี 2540 ประเทศไทยประสบกับปัญหาเศรษฐกิจครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจทั้งหมดของชาติ ไม่ว่าจะเป็นภาคการเกษตร ภาคอุตสาหกรรม ภาคแรงงาน ฯลฯ และด้วยเหตุนี้จึงมีการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจควบคู่กันไป

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวในยุคที่ 3 นี้ยังคงมีแนวทางคล้ายกับในช่วงยุคที่ 2 แต่จะมีปัจจัยที่เพิ่มเข้ามาเป็นส่วนในการปรับตัวเพียงไม่กี่ประเด็น ดังนี้

1. การส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

เพื่อฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจ ทางภาครัฐได้มีนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยหวังว่าจะเป็นการดึงดูดเงินตราจากต่างประเทศเข้ามาในไทย ซึ่งการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะเน้นไปที่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพราะประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยเหตุนี้ กลุ่มชาติพันธุ์จึงกลับมาให้ความสำคัญของวัฒนธรรมตนเองอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ใช่เพื่อรื้อฟื้นและทำหน้าที่ตามที่เข้ามาในอดีต แต่เป็นการรื้อฟื้นเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ เช่น การรื้อฟื้นการทอผ้า เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว หรือ การปรับประยุกต์ลวดลายผ้า การนำผ้าทอไปประยุกต์ทำกระเป๋า เป็นต้น

2. การเข้ามาของหน่วยงานพัฒนาเอกชน(NGO)

หลังจากที่กลุ่มชาติพันธุ์ประสบกับปัญหาต่างๆ ก็มีหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาโดยเอกชน ได้เล็งเห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์สมควรที่จะได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในด้านต่างๆ เพื่อจะเป็นฐานในการพัฒนาประเทศด้านอื่นๆต่อไป จึงเกิดโครงการช่วยเหลือต่างๆมากมาย เพื่อที่จะให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้กลับมาตระหนักในปัญหาของตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่3

1. กลับมาให้ความสำคัญในวัฒนธรรมของตน

เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์เอง ได้มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมา ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงการรื้อฟื้นขึ้นมาตอบสนองการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ทว่าก็ยังเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่จะหันเหความสนใจของกลุ่มเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้เข้ามาสัมผัสถึงวัฒนธรรมของตนเองที่เคยจางหายไปเมื่อครั้งที่ผ่านมา อีกทั้งภูมิปัญญาต่างๆก็เริ่มทยอยรื้อฟื้นขึ้นมา หน่วยงานหลายแห่งเริ่มมีการส่งเสริมและให้ความสนใจในการรวบรวมภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ มีการศึกษากับกลุ่มชาติพันธุ์อย่างจริงจัง

2. เริ่มเรียนรู้สถานการณ์ของตนเองและเท่าทันสังคม

การที่หน่วยงานพัฒนาเอกชนเข้ามาสนับสนุนกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น และมีการเผยแพร่ความรู้และสถานการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านสื่อต่างๆ ทำให้การทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นที่จับตามองว่าการพัฒนาจะเหล่านี้ จะช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่เหมือนกับคนกลุ่มใหญ่ได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้หน่วยงานพัฒนาเอกชนจึงเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการกระตุ้นให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้หันกลับมามองสถานการณ์ชุมชนของตนเอง และสถานการณ์ที่อยู่ใกล้ถึงปัจจุบัน รวมถึงยังเป็นข้อต่อที่จะช่วยทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เข้าถึงหรือได้รับความสนใจจากภาครัฐมากขึ้น

3. การลดคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม

ถึงแม้ว่าในยุคกลุ่มชาติพันธุ์จะหันมาให้ความสนใจในวัฒนธรรมของตนเอง แต่ในส่วนลึกแล้วบางครั้งการปรับวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ ทำให้คุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมค่อยๆ คาลงไป เช่น ชุดเสื้อผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นผ้าปูโต๊ะ หรือ ลายผ้าปักกลายเป็นลายของรองเท้า เป็นต้น ซึ่งแม้บางครั้งอาจจะเป็นแนวคิดของกลุ่มทุนที่เป็นคนภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ทว่ากลุ่มชาติพันธุ์ก็มิได้ที่จะให้ความสำคัญมากนัก

จากกระบวนการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น พอที่จะชี้ให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น เกือบทั้งหมดได้ปรับวิถีชีวิต แนวคิด ค่านิยมและความเชื่อต่างๆ ให้เป็นไปตามกระแสของสังคมส่วนใหญ่ และบางแห่งหลงเหลือไว้เพียงเสื้อหนึ่งของอัตลักษณ์ของตนเอง

ระบบความสัมพันธ์ที่เคยมีมา ไม่ว่าจะเป็นระหว่างคนกันคนด้วยกัน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้จางหายไป

2. การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีแม่น้ำสายหลักของประเทศไทยไหลผ่าน เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน และไหลมาบรรจบกันที่ จังหวัดนครสวรรค์รวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลลงสู่ภาคกลางและอ่าวไทย

กระบวนการปรับตัว และ ปัจจัยที่ทำให้ต้องเกิดการปรับตัว

การปรับตัวในยุคที่ 1 ยุคของการตั้งถิ่นฐาน

กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วการเข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้น จะมาด้วยของเรื่องเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพราะในเขตภาคเหนือตอนล่างมีแม่น้ำใหญ่หลายสายไหลผ่าน และเชื่อมต่อไปยังอ่าวไทยได้ ซึ่งการคนถ่านสินค้ายในอดีตนิยมขนถ่านทางเรือ ทำให้ภาคเหนือตอนล่าง ตลอดจนปากแม่น้ำใหญ่เป็นเสมือนเมืองท่าขนส่งเป็นสำคัญ

แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีอีกหลายกลุ่มที่ทำอาชีพเกษตรกรรม เพราะภูมิประเทศส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเหมาะแก่การเพาะปลูก ถึงแม้จะต้องพบกับภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมอยู่บ้างก็ตาม

การปรับตัวในยุคนี้ด้วยส่วนใหญ่แล้วจะปรับตัวให้เข้ากับปัจจัยดังต่อไปนี้

ก. การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อลักษณะภูมิประเทศ

เนื่องจากในเขตของภาคเหนือตอนล่าง นั้นมีทั้งเขตที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ และ ส่วนที่เป็นเมืองท่าปากน้ำ ทำให้เกิดการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่า ในเขตที่เป็นปากแม่น้ำนั้นประชากรส่วนใหญ่จะทำอาชีพเกี่ยวกับการค้าขาย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้อยู่ใกล้

เขตแม่น้ำก็จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งทั้งสองกลุ่มนั้น ในยุคนี้ยังไม่ค่อยที่จะเข้ามาสมาคมกันมากนัก

จากคำกล่าวของปู่แก เรื่องอำพร จากโครงการการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตของลาวโซ่ง ในชุมชนบ้านประชาสุขสันต์ ที่ว่า “ตอนอพยพมาก็ประกอบอาชีพทำนา มาที่นี้ก็ทำนา อาชีพอื่นไม่มี”

แต่จากโครงการการศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสังโตของชุมชนตลาดเก่า อ.เมือง จ.นครสวรรค์ พบว่า “การค้าขายที่ชาวจีนได้ยึดเป็นอาชีพนั้นจำเป็นต้องเดินทางเสี่ยงภัย ทวนกระแสน้ำขึ้นไปทางเหนือล่องใต้ตามน้ำเพื่อรับสินค้าจากกรุงเทพฯมาขาย”

ข.การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการประกอบอาชีพ

ในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น การประกอบอาชีพโดยส่วนใหญ่จะเป็นการค้าขาย ทำให้ต้องพบเจอกับผู้คนมากมาย ไม่ว่าจะเป็นชนชาติเดียวกัน หรือกลุ่มคนต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขาย สังคมในส่วนนี้จึงเป็นสังคมเปิดที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มคนอย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้นก็ตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในส่วนนี้ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองเอาไว้อย่างเหนียวแน่น

จากโครงการการศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสังโตของชุมชนตลาดเก่า อ.เมือง จ.นครสวรรค์ ที่ว่า “นอกจากคนไทย คนจีน ที่เป็นคนกลุ่มใหญ่แล้ว ยังมีชาวอินเดียทั้งที่นับถือศาสนาฮินดูและซิกข์ ชาวปากิสถานที่นับถืออิสลาม ชาวเวียดนามที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ชาวมอญและชาวพม่าอาศัยอยู่เป็นกลุ่ม โดยบนบกเป็นการค้าปลีก สินค้าออกก็เป็นของป่า สินค้าเกษตรหลากหลาย”

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ 1

1.เนื่องจากเขตภาคเหนือตอนล่าง เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าที่สำคัญ จึงถือว่าเป็นแหล่งชุมชนที่ค่อนข้างใหญ่ ทำให้มีการเข้ามาของกลุ่มคนมากมาย จึงต้องเรียนรู้และยอมรับวัฒนธรรมที่หลากหลายเข้ามาอยู่เสมอ

2.ถึงแม้ว่าจะเป็นช่วงที่มีวัฒนธรรมหลากหลายเข้ามา แต่ทว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ก็ยังมีการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบกิจการ หรือ รวมกลุ่มกันเพื่อแสดงออกถึงวัฒนธรรม พิธีกรรมของตนเอง ให้เป็นที่ประจักษ์ต่อคนหมู่มาก และยึดถือวัฒนธรรมของตนเองอย่างเคร่งครัด

การปรับตัวในยุคที่ 2 ยุคของการเปลี่ยนแปลง

เนื่องด้วยในเขตภาคเหนือตอนล่าง มีอาณาเขตติดต่อกับภาคกลางที่เป็นศูนย์รวมต่าง ของ ประเทศไทย ทำให้เกิดการพัฒนารวดเร็วและใกล้เคียงกับศูนย์กลางของประเทศ ซึ่งการพัฒนาใน ยุคการเปลี่ยนแปลงนี้ คงมีระยะเวลาที่รวดเร็วกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน เป็นอย่างมาก หากนับ การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคงต้องย้อน ไปสมัยที่มีการตัดทางรถไฟผ่านจังหวัดต่างๆจนถึงช่วง แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1-7 ที่ส่งผลต่อเนื่องถึงการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของกลุ่ม ชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง

ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคนี้ พอที่จะสรุปถึงการปรับตัวของชุมชนในเขต ภาคเหนือตอนล่างได้ ดังต่อไปนี้

ก. การปรับตัวเพื่อตอบสนองการขยายตัวเข้ามาของนโยบายรัฐและการยกฐานะของ ชุมชน

การปรับตัวของชุมชนภาคเหนือตอนล่างเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างนโยบายของ รัฐบาลกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางรถไฟ ถนนหนทางต่างๆที่มาพร้อมกับการขยายตัวของเมือง ในฐานะชุมชนทางการค้าได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองในเขต ภาคเหนือตอนล่างเป็นศูนย์กลางการค้าและอุตสาหกรรมการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิต ข้าว ที่ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ เมื่อกระบวนการขนส่งสะดวกขึ้น ตลาดมีมากขึ้น ทำให้มุ่งหวังที่จะ ผลิตเชิงพาณิชย์มากกว่าการผลิตเพื่อยังชีพ

ดังที่โครงการวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน ที่สรุปเอาไว้ว่า “ในยุคที่ 2 นี้ มีการตั้งกิจการ ประกอบธุรกิจเป็นของตนเอง มีการซื้อขายระหว่างต่างจังหวัดมากขึ้น ร้านค้าจะ อยู่กลางชุมชน มีท่าเรือในการขนส่งสินค้า ทำให้เกิดชุมชนตามท่าเรือ เช่น ท่าเรือตลาดลาว กลาย มาเป็นชุมชนตลาดลาว เป็นต้น

ข. การปรับตัวเพื่อตอบสนองการเข้าสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม

เมื่อระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่ มุ่งหวังเพื่อการทำกำไร กระบวนการผลิตจึงหันมาเน้นเรื่อง การใช้เครื่องทุ่นแรงมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรถไถเดินตาม ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี เป็นต้น รวมไปถึงการ ผลิตจำนวนมาก จึงส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการใช้ที่ดินเป็นอย่างมาก เมื่อชาวบ้านหัน มามุ่งผลิตเพื่อขาย ในขณะเดียวกันก็ต้องพบกับอุปสรรคความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ โดยไม่สามารถที่จะควบคุมได้ รวมไปถึงความสามารถในการจัดการป้องกันความเสียหายทาง ธรรมชาติไม่ได้ ทั้งการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกอย่างเกินกำลังทำให้ทุนที่มีอยู่ไม่พอ ที่ดินจึงเป็นสิ่งที่

มาก โดยเฉพาะที่ดินบริเวณที่มีน้ำเข้าถึง ที่นาอุดมสมบูรณ์และมีเส้นทางคมนาคมผ่านสะดวก มูลค่าที่ดินก็จะมีราคาแพงขึ้น

ค.การปรับตัวเพื่อตอบสนองการเข้าสู่ระบบสินเชื่อและพึ่งพานายทุน

ชาวบ้านเองก็มีทุนทรัพย์สะสมจำกัด ดังนั้นเมื่อมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกจำเป็นต้องลงทุนเพิ่ม วิธีให้ได้ทุนจากภายนอกครอบคลุมประการหนึ่ง คือ การจำนอง การกู้ และการใช้สินเชื่อกับสินค้าอุปโภคบริโภคแล้วนำเข้ามาขายคืนภายหลังการทำนาเพื่อหวังผลทางการค้า ประกอบกับที่ดินระดับคุณภาพเหมาะกับการเพาะปลูกมีจำกัด ทั้งมีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร รวมถึงการขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยไม่ปรับปรุงกระบวนการผลิตข้าว คุณภาพดินให้ดีขึ้นแต่หวังให้ได้ผลผลิตมาก ทำให้ชาวนามีโอกาสเกิดหนี้สินได้มาก เพื่อนำเงินตรามาซื้อหาจับจ่ายในวิถีชีวิตทั้งจากการกู้ยืม จำนอง บางคนต้องสูญเสียที่ดิน และกลายเป็นผู้เช่าที่ดินเดิมของตนเอง

เช่นที่โครงการงานการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก ที่ได้สัมภาษณ์คุณอัมพร เรืองเดชา ผู้ใหญ่บ้าน ว่า “ที่ดินทำนาก็ไม่ค่อยจะมีกัน ต้องเช่าคนอื่นทำนา ซึ่งเป็นของนายทุนเสียส่วนใหญ่”

ง.การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการเรียนรู้และเท่าทันในระบบเศรษฐกิจ

ด้วยที่เขตภาคเหนือตอนล่าง เป็นเสมือนจุดศูนย์กลางในการถ่ายเทสินค้า ทำให้ผู้คนต่างโยกย้ายอพยพเข้ามาสร้างหรือจับจองพื้นที่เพื่อดำเนินชีวิต รวมถึงการเข้ามาของผู้คนที่เข้ามาหลากหลายชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มคนจีน ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในใกล้แหล่งสินค้า และประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าขาย ซึ่งทำให้เข้าถึงและเรียนรู้เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี แตกต่างกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่เน้นเรื่องของการผลิตมากกว่า ดังนั้นเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์คนจีนได้เข้าถึงระบบเศรษฐกิจที่ดีกว่า จึงสามารถที่จะจัดการเกี่ยวกับเรื่องทุนต่างๆได้ และใช้โอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ต้องพึ่งพากลุ่มคนเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางการผลิต การซื้อขายสินค้า หรืออื่นๆ ตามแต่จะตกลงกัน หรือแม้แต่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆก็เช่นกัน ดังที่โครงการงานเปลี่ยนแปลงของประเพณีตานข้าวพระพุทธที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านใต้ ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก ที่ได้สอบถามข้อมูลจากเทศบาลตำบลสายลวด ที่ระบุว่าประชาชนส่วนใหญ่ในบ้านแม่ดาวประกอบอาชีพธุรกิจเป็นหลัก และมีอาชีพรองคือเกษตรกรรม สาเหตุที่คนในชุมชนเปลี่ยนมาประกอบอาชีพธุรกิจประเภทร้านค้าและทำงานนอกบ้านมาก เนื่องจากเป็นงานที่สะดวกสบาย ไม่เหน็ดเหนื่อยเหมือนอาชีพเกษตรกรรมและมีกำไรมากกว่า”

จากการปรับตัวที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ชุมชนส่วนใหญ่กลายเป็นชุมชนทางการค้าที่เข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมการผลิตมากขึ้น ทั้งภาคเกษตร หรือว่าภาคแรงงาน อีกทั้งชุมชนชาวนาดั้งเดิมเข้าสู่กลไกทางการผลิตข้าวเพื่อการค้าโดยมีพ่อค้าคนกลางในลักษณะต่าง ๆ ได้ออกไปเก็บเกี่ยวผลผลิต

ทางการเกษตร เพื่อระดมเข้าสู่ตลาด ทำให้เกิดความเลื่อมล้ำกันอย่างมากในสังคม จนทำให้บางกลุ่มชาติพันธุ์ บางกลุ่มชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่างต้องสูญเสียที่ดินทำกินหรือกลายเป็นโจรก็มี

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ 2

1. เกิดการรวมกลุ่มเพื่อจัดการตลาด

ด้วยเหตุที่ระบบเศรษฐกิจมีการแข่งขันกันสูง อีกทั้งสินค้าส่วนใหญ่ก็เป็นสินค้าการเกษตร ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการทำกำไร ดังนั้นจึงมีการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดการในการระบายสินค้า การร่วมลงทุนในการผลิต หรือรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมอื่นเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจร่วมกัน

2. เปิดโอกาสในการถึงระบบพัฒนาสมัยใหม่

เนื่องจากระบบพัฒนาต่างที่มาจากนโยบายรัฐ รวมไปถึงวัฒนธรรมสมัยใหม่ เทคโนโลยีจะถูกส่งต่อขยายมาเรื่อยๆ ผ่านเส้นทางคมนาคม ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่างได้รับโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งนี้ได้อย่างรวดเร็ว

3. การสูญเสียที่ดิน ที่ทำกิน

เนื่องจากการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกมากขึ้น ทำให้มีอัตราการใช้ที่ดินสูงขึ้น นอกจากนั้นแล้วยังใช้ที่ดิน ที่ทำกินมาแปลงเป็นทุนในการผลิต ทำให้บางกลุ่ม บางคน เป็นหนี้ และต้องเสียที่ดินไปเพราะผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุน

4. ปัญหาอาชญากรรม

เมื่อต้องสูญเสียที่ดิน ที่ทำกิน และไม่สามารถเข้าถึงระบบเศรษฐกิจอื่นๆ ได้ กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่ม หรือ บางคน ต้องเข้าสู่วิถีทางของอาชญากรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปล้น หรือชิงทรัพย์ในรูปแบบอื่นๆ

5. การหลอมรวมวัฒนธรรมชุมชน

ในกรณีนี้ เกิดจากการที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายมาอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่า ปัจจัยที่เหนือกว่า ก็จะเป็นกลุ่มที่สามารถรวมเอากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เข้ามาปฏิบัติตามวัฒนธรรมของตน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์ของตน และเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวกันของกลุ่มคนบริเวณนั้นๆ

การปรับตัวในยุคที่ 3 ยุคปัจจุบัน

เนื่องจากในช่วงยุคที่ผ่านมา ในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น มีการพัฒนารูปแบบตามนโยบายของรัฐอย่างสม่ำเสมอ จนในยุคที่ 3 นี้ ก็มีการพัฒนาขึ้นไปอีก ความสะดวกสบาย เทคโนโลยีต่างๆ ได้เข้ามาอย่างล้นหลาม ทำให้ในยุคที่ 3 นี้ ก็ไม่มีความแตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงในยุคที่ 2 มากนัก เพราะเป็นพื้นฐานจากยุคที่ 2 เป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มชาติ

พันธุ์ต่างๆที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่างก็ยังคงต้องปรับตัวให้เท่าทันกับสังคม และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

สำหรับการปรับตัวในยุคที่ 3 ที่แตกต่างจากยุคที่ 2 มีดังต่อไปนี้

1. การปรับตัวของวัฒนธรรมชุมชน เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจ

จะเห็นได้ชัดเจนอย่างยิ่งในกรณีของประเพณีตรุษจีนของคนไทยเชื้อสายจีน จังหวัดนครสวรรค์ ที่หน่วยงานของรัฐบาล รวมไปถึงกลุ่มคนต่างๆทั้งที่เป็นเชื้อสายจีน และไม่มีเชื้อสายจีน ต่างก็เข้าร่วมการจัดงานให้ยิ่งใหญ่ เพื่อส่งเสริมให้เป็นงานประจำปีของจังหวัด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือเพื่อที่จะก่อให้เกิดการส่งเสริมทางธุรกิจของจังหวัด ก็ตาม ด้วยเหตุนี้ วัตถุประสงค์ของวัฒนธรรมที่มีมาแต่อดีต จึงถูกบิดเบือนไป คงเหลือไว้แค่การตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจ หรือ การท่องเที่ยวเท่านั้น

2. การปรับตัว เพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ระบบการทำงานนอกเหนือภาคการเกษตร

การที่ภาคเหนือตอนล่างมีอาณาเขตติดต่อกับเขตเมืองหลวงของประเทศ รวมไปถึงการเป็นชุมชนที่มุ่งเน้นเรื่องของเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ประกอบกับการผลิตในระบบการเกษตรมีผลการลงทุนได้ไม่คุ้มเสีย ทำให้เกิดการถดถอยไปสู่การทำงานในระบบอื่นๆ เช่น ระบบลูกจ้างนายจ้าง ระบบการทำงานภาคราชการ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงเกิดค่านิยมของการทำงานที่ว่าอาชีพเกษตรกรเป็นงานที่ลำบากและยากจน ดังนั้นจึงผลักดันให้ลูกหลานของตนเองได้เรียนสูงๆ เพื่อที่จะหางานทำที่กว่าอาชีพเกษตรกร และเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มแรงงาน รวมไปถึงกลุ่มของเด็กและเยาวชนทยอยเข้าสู่ตัวเมืองหลวงมากยิ่งขึ้น เพื่อเปิดโอกาสและเตรียมความพร้อมที่จะเข้าสู่ระบบการทำงานอื่นๆ ที่อยู่นอกเหนือจากภาคเกษตร

ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในยุคที่ 3

1. การเท่าทันสถานการณ์สังคมและพัฒนาคุณภาพของตน

ด้วยที่กระแสการเข้ามาของสิ่งเร้าต่างๆภายในสังคม กลุ่มชาติพันธุ์ต่างจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมไปถึงกรณีที่จะต้องไปสู่ระบบการทำงานอื่นๆ นอกเหนือจากภาคเกษตร ยิ่งจำเป็นจะต้องพัฒนาคุณภาพของตนเองให้เป็นที่ถูกตาต้องใจ ของผู้ว่าจ้างหรือนายทุน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการดีที่จะสามารถทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการยอมรับจากสังคมมากยิ่งขึ้นด้วย

2. การสูญเสียวัฒนธรรมดั้งเดิม

การรวมตัวกันอยู่ของกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ และ ในกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นมีวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่มีอำนาจ หรือจำนวนคนเยอะกว่า ทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์รองลงมาถูก

กลับไปกับวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ วัฒนธรรมดั้งเดิมจึงแปรเปลี่ยนไป อีกทั้งวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เหนือกว่า ยังถูกแปรเปลี่ยนไปของกระแสสังคมและนโยบายของรัฐ

2. ช่องว่างระหว่างชนชั้นเพิ่มสูงขึ้น

จากแนวคิดที่ว่า การทำงานในภาคเกษตรนั้น เป็นการทำงานที่ลำบากและยากจน ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ พยายามไขว่คว้าโอกาสเพื่อหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ ถึงแม้ว่าโอกาสเหล่านี้จะมีการจำกัดไว้ด้วยคุณสมบัติต่าง จึงทำให้เกิดการแข่งขันกันสูงขึ้นและพยายามให้ได้มาทุกวิถีทาง คนที่มีทรัพยากรพร้อมกว่าก็จะเข้าถึงโอกาสมากกว่าและไขว่คว้าได้อยู่เสมอๆ ต่างจากคนที่ไม่มีทรัพยากรน้อยกว่าก็จะยังย่ำอยู่ที่เดิม จึงทำให้ช่องว่างระหว่างการแข่งขันเข้าถึงโอกาสต่างๆ ของคนเหล่านี้สูงขึ้นตาม เช่น โอกาสในการเข้าทำงานระบบราชการ การทำงานในบริษัทห้างร้านต่างๆ เป็นต้น

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง

จากกระบวนการศึกษาผ่านโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ในเขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง พอที่จะสรุปได้ต่อไปในส่วนที่คล้ายคลึงกัน

1. ปรับตัวเพื่อตอบสนองอำนาจของรัฐ

ในที่นี้จะหมายถึงนโยบายต่างๆ ที่ทางรัฐบาลจากส่วนกลางได้จัดทำขึ้น เพราะหวังว่านโยบายเหล่านี้จะช่วยพัฒนาคนส่วนใหญ่ในประเทศได้ แต่แท้จริงแล้วนโยบายบางส่วนที่เกิดขึ้นมานั้น ไม่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายๆ พื้นที่ ทำให้กลุ่มคนชาติพันธุ์ต้องปรับตัว และได้รับผลกระทบเสมอมา เช่น การผลักดันให้เดินนโยบายการเอาคนออกจากป่า โดยให้เหตุผลว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่กับป่า เป็นผู้ทำลายป่า ทำให้เกิดความคิดกับคนส่วนใหญ่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้ทำลายป่าโดยแท้จริง แต่ทางรัฐกลับลืมที่จะมองว่ารัฐเองก็มีส่วนในการเปิดสัมปทานป่าไม้ เป็นต้น

หรือ การทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจต่างๆ ในช่วงต้น ทำให้เกิดการพัฒนาระบบการเกษตรแบบยังชีพ เป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ และ สู่ระบบอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการพัฒนาแบบก้าวกระโดด โดยที่ไม่ได้มองถึงศักยภาพในการเข้าถึงระบบเหล่านี้ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมวงกว้างได้เป็นอย่างมาก

2. การปรับตัวต่อการพัฒนาการของสังคม

ด้วยสังคมทั่วไปในเขตเมืองได้ขยายตัวออกไปในระดับกว้าง ประกอบกับที่เส้นทางคมนาคมต่างๆ ได้ขยายไปทั่วถึงทุกย่อมหญ้า กระแสไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวก เทคโนโลยี

ต่างๆ ก็เข้าไปพร้อมกับถนนหนทาง ด้วยเหตุนี้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ก็ได้รับเอาสิ่งต่างเหล่านี้ไว้ด้วยความเต็มใจ โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา

3. การสูญเสียวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง

เพื่อเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมทั่วไปของคนส่วนใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ก็พยายามที่จะยึดเอาวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมตนเอง ทั้งนี้อาจเพื่อกลบ หรือ ปกปิดปมด้อยของตนเอง ที่มักจะถูกยึดเหี้ยมความคิดที่ว่า การเป็นชาติพันธุ์นั้น เป็นเรื่องที่น่าอาย และล้าหลัง

ส่วนที่แตกต่างกัน

1. การยอมรับในความเป็นชาติพันธุ์ของคนกลุ่มใหญ่ในสังคม

จะเห็นได้ชัดว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบนนั้น การที่จะเป็นที่ยอมรับในศักยภาพ ความสามารถนั้นน้อยคนนักที่จะได้จากคนกลุ่มใหญ่ในสังคม ซึ่งแตกต่างเป็นอย่างยิ่งกับกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ที่กลุ่มชาติพันธุ์จะได้รับการยอมรับและมีฐานะทางสังคมที่ดีกว่า รวมไปถึงโอกาสต่างๆ จากทางภาครัฐด้วย

สรุป

ด้วยสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการปรับตัวในช่วงที่ผ่านมาของกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่เกิดขึ้นนั้นล้วนมีสาเหตุหลักที่คล้ายคลึงกัน ดังต่อไปนี้

1. ความใกล้ไกลจากเมืองหลวง ซึ่งตรงจุดนี้ทำให้การรับเอานโยบายต่างๆ จากส่วนกลาง ที่มักจะออกมาจากการบริหารส่วนกลางของประเทศ และขยายไปสู่พื้นที่ต่างๆ ซึ่งระยะการเดินทางก็มีส่วนสำคัญว่านโยบายเหล่านั้นจะไปถึงพื้นที่และได้รับการปรับใช้มากเพียงใด เช่น ระหว่างภาคเหนือตอนล่างที่การคมนาคมได้รับการพัฒนาจนทำให้ได้รับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ได้รวดเร็วกว่าส่วนของภาคเหนือตอนบน ที่การคมนาคมเจริญช้ากว่า

2. การเข้าถึงโอกาสที่ภาครัฐมอบให้ สืบเนื่องมาจากข้อที่ 1 นโยบายที่ออกมาจากส่วนกลางนั้นไม่ว่า จะเป็นการเปิดโรงเรียน สถานพยาบาล การให้โอกาสการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ริแม้แต่การจัดการเรื่องการปกครอง ล้วนแต่จะพัฒนาได้อย่างรวดเร็วในส่วนที่เป็นเมืองหลวงของประเทศ และขยายออกมาในบริเวณใกล้เคียง เช่น ในเขตภาคเหนือตอนล่าง แต่ในส่วนที่อยู่ไกลออกไปการเข้าถึงรัฐสวัสดิการเหล่านี้ก็จะยากขึ้นและพัฒนาไปได้ช้าตามลำดับ

3. สภาพของภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งในส่วนของภาคเหนือตอนบนจะเห็นว่าเป็นเทือกเขา และการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ก็จะเป็นลักษณะที่อยู่บนพื้นที่สูง การคมนาคมค่อนข้างลำบาก การเข้าถึงเป็นไปได้ยากและการเข้ามาในตัวเมืองก็ค่อนข้างยากด้วย ทำให้ยากต่อการเข้าถึง

หน่วยงานของรัฐสวัสดิการต่างๆ ที่มักจะตั้งอยู่ในตัวเมืองเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนบนยังคงต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของการถือสิทธิ์สัญชาติไทย ที่ทำให้บางส่วนที่ไม่มีสัญชาติไทยไม่สามารถออกนอกพื้นที่และถูกตัดออกจากสวัสดิการต่างๆ

ซึ่งต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตภาคเหนือตอนล่างที่สภาพภูมิประเทศเป็นเขตรากลุ่มระหว่างภูเขา การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ก็เป็นพื้นที่ราบ การเข้าถึงหน่วยงาน รัฐสวัสดิการต่างๆ ก็สามารถทำได้โดยง่าย และไม่ถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ด้วย

4. แผนพัฒนาการท่องเที่ยว ที่ทางรัฐส่งเสริมให้มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หรือแม้แต่สินค้า otop ที่ให้แต่ละพื้นที่นำเอาวัฒนธรรมของตนเองออกมาเป็นสินค้า ทำให้วัฒนธรรมที่บรรพบุรุษคิดค้นขึ้นมาเพื่อรับใช้คนในชุมชน ต้องกลายเป็นเพียงแค่สินค้าสำหรับคนภายนอก ทำให้เจ้าของวัฒนธรรมเหล่านี้เริ่มหลงลืมคุณค่าของวัฒนธรรมตนเองไปทุกที ทำให้วัฒนธรรมอันดีงามที่มีมาแต่อดีตได้ล้มหายตายจากไป

ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดการปรับตัวที่กระทบต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชนชาติพันธุ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว หากปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรมแล้ว เชื่อว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่จะเป็นเหตุแห่งปัญหาสังคมที่ขยายใหญ่ขึ้น

การที่จะช่วยหยุดยั้งหรือบรรเทาสถานการณ์เหล่านี้ให้ดีขึ้น จำเป็นที่จะต้องริเริ่ม รื้อฟื้นความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งนั้น จำเป็นที่จะต้องให้กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มได้เรียนรู้ตัวตนของตนเองอีกครั้งหนึ่ง ให้เห็นคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรม ให้ความสำคัญต่อ สายเลือดที่สืบทอดมาและจะติดตัวไปจนวันตาย

ซึ่งทางผู้เขียนเองก็ได้แต่หวังว่าหลังจากงานโครงการยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ได้จบสิ้นลง คณะทำงานหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ จะสามารถนำความรู้ที่ได้รับมา กลับไปสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจต่อความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนและประโยชน์สุขของชุมชนต่อไป

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ การสังเคราะห์เนื้อหาประเด็นสมบัติสาธารณะ

โหมยิต ไชยประสิทธิ์

ที่มาและความสำคัญ

การพัฒนาของประเทศไทยที่อิงอยู่กับแนวความคิดของตะวันตกมาตั้งแต่เริ่มแรก อิทธิพลทางวัฒนธรรมของตะวันตกแพร่ขยายเข้าสู่สังคมไทย การครอบงำทางความคิดแบบตะวันตกดำเนินเรื่อยมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ทิศทางการพัฒนาประเทศของประเทศไทยก็ได้ถูกกำหนดโดยทฤษฎีและทุนจากต่างประเทศ รัฐบาลไทยยินยอมให้ธนาคารโลกเข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา นับว่าเป็นจุดปรับเปลี่ยนที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจไทย

ระหว่าง พ.ศ. 2503-2512 เมื่อรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ปฏิบัติตามคำแนะนำของธนาคารโลกให้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจไทยจากรัฐเป็นผู้นำระบบทุนนิยม (State Capitalism) มาเป็นระบบทุนนิยมโดยเอกชน เริ่มยุทธศาสตร์ “การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า” มุ่งปรับเปลี่ยนสังคมไทยจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ส่งเสริมให้บริษัทข้ามชาติเป็นผู้นำทุนเทคโนโลยีและการจัดการแบบสมัยใหม่เข้ามาลงทุนทำธุรกิจในไทย ประเทศไทยได้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกอย่างเต็มที่ ทำให้ไทยต้องรับผลจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจโลกโดยปริยาย ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยในช่วงปี พ.ศ. 2526-2527 รัฐบาลไทยก็นำประเทศเข้าสู่วังวนเศรษฐกิจโลกด้วยการรับคำแนะนำเพื่อแก้ไขปัญหามาจากธนาคารโลกด้วยการปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศจากการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า มาเป็นการผลิตเพื่อส่งออก โดยหวังว่าจะเป็นการพัฒนาสู่ระบบเศรษฐกิจไทยที่ยั่งยืนและอยู่ให้สามารถเปลี่ยนยุทธศาสตร์ไปเป็นผู้ส่งออกได้ ไทยจะต้องเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้นกว่าเดิม

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528-2534 ไทยเป็นประเทศที่มีสถิติการส่งออกสูงเป็นประเทศที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 10 ต่อปี เป็นการเติบโตที่รวดเร็วจนธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศยกย่องให้ไทยเป็น “เสือตัวที่ห้า” ของเอเชียเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2534 เบื้องหลังความสำเร็จคือ ความจริงที่ว่าประเทศไทยไม่ได้ยืมเงินจากตนเองเพราะภาวะเศรษฐกิจไทยระหว่างปี พ.ศ. 2534-2542 ขึ้นอยู่กับเงินลงทุนจากต่างประเทศทั้งหมด

ในอดีตทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ หรือของป่าต่างถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมที่ชุมชนได้จัดการให้มีการเข้าถึงอย่างเป็นธรรมและแบ่งปันกันในชุมชน จากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมปัจจุบัน

ส่งผลให้ความต้องการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นแต่ขาดวิธีการจัดการอย่างถูกต้อง ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม เกิดปัญหาต่างๆตามมาเช่นการบุกรุกที่ดินของประชาชน ความยากจน ความขัดแย้งและการแย่งชิงอันเนื่องจากขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวหาที่ไม่ได้แก้ไขก็จะส่งผลเสียต่อประเทศในระยะยาว

จากสาเหตุและปัญหาดังกล่าวจึงมีแนวคิดสมบัติสาธารณะ (Common Property) หมายถึง สิทธิทรัพย์ร่วมของสมาชิกในชุมชนหรือสังคมหนึ่งๆ ไม่ว่าจะด้วยเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้นก็ตาม ซึ่งสมาชิกทุกคนในชุมชนหรือสังคมนั้นๆสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์นั้นได้ ในสังคมประชาธิปไตยหลักเกณฑ์ต่างๆที่ใช้ป้องกันความขัดแย้งจากการใช้ประโยชน์จาก Common Property ก็คือ ทุกคนในสังคมมีสิทธิใช้ประโยชน์จากมันตราบเท่าที่ไม่ไปขัดขวางหรือการใช้ประโยชน์ของผู้อื่น¹

เอลินอร์ ออสโตรอม² กล่าวถึงแนวคิดสมบัติสาธารณะว่า “ของสาธารณะ” (Common) ที่มีเจ้าของร่วมใช้ประโยชน์ร่วมกัน จึงต้องมีการร่วมกันรักษาเช่น กรณีของป่าชุมชน ไม่มีใครได้รับเอกสิทธิ์ แต่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน เมื่อชุมชนตระหนักถึงความอยู่รอดร่วมกันในระยะยาว ชุมชนจะมีการใช้สอยประโยชน์จากป่าร่วมกันมีการพัฒนากฎเกณฑ์สำหรับกำกับพฤติกรรมกันเอง (Self organization)

สมบัติสาธารณะจึงครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความเป็นรูปธรรมได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายที่มนุษย์ใช้ร่วมกัน เช่นดิน น้ำ ป่า ฯลฯ แนวคิดสมบัติสาธารณะไม่ใช่สิ่งใหม่ในสังคมไทย สังคมไทยมีระบบการจัดการทรัพยากรเหล่านี้มาก่อนแล้ว ซึ่งอยู่ในรูปแบบนามธรรมได้แก่วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบหรือกลไกควบคุมทางสังคมให้มีความสงบเรียบร้อย เช่นระบบความเชื่อในเรื่องของภูตผีวิญญาณบรรพบุรุษต่างๆ ระบบเหมืองฝาย การลงแขกทำนา เกษตรกรรมแบบหมุนเวียน เป็นต้น

สมบัติสาธารณะไม่ใช่เป็นแค่เพียงวัตถุสิ่งของ ทรัพยากรที่มนุษย์ดัดแปลงมาเพื่อใช้เพียงเท่านั้น หากแต่ว่าสมบัติสาธารณะยังได้หลอมรวมจิตวิญญาณ ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อของผู้คน ผูกติดเอาไว้ด้วยก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีหลากหลายสืบเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติก่อให้เกิดสิ่งล้ำค่าเป็นมรดกทางสังคม ดังเช่นชุมชนในภาคเหนือที่ได้อำนาจพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์ไว้หลายประเภท พื้นที่ดินส่วนรวมเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ชุมชน

¹ อ้างใน <http://evolutionist1984.spaces.live.com/blog/cns!8C64C91BF0A71F9C!113.trak>

² ศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยอินเดียนา สหรัฐอเมริกา ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ประจำปีค.ศ. 2009

รักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันในรูปแบบต่างๆ และมีชื่อเรียกต่างๆกันไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ ในหมู่บ้านเขตภาคเหนือตอนบนที่ใช้ภาษาคำเมืองสำหรับการสื่อสารจะเรียกที่ดินส่วนรวมเหล่านี้แบบรวมๆว่า “ที่ดินของหน้าหมู” หรือ “ที่หน้าหมู” ซึ่งมีอยู่หลายประเภทเช่นที่หน้าหมู หัวเหมือง หัวฝาย ที่หอเสือบ้าน ที่ป่าช้า ที่วัด ที่ป่า ที่เลี้ยงสัตว์ หนองน้ำ เป็นต้น โดยที่ส่วนรวมในแต่ละที่เหล่านี้ก็จะมีระบบการจัดการร่วมกันที่แตกต่างกันไปตามระบบประเพณีของแต่ละท้องถิ่น (ประเทือง)³

สมบัติสาธารณะจึงเกิดจากความสัมพันธ์ต่อสิ่งต่างๆรอบตัวทั้งสิ่งที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต สิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้(ความเชื่อต่างๆ) แบ่งความสัมพันธ์ออกเป็นกลุ่มต่างคือ คน-ทรัพยากรธรรมชาติ(ดิน น้ำ ป่า)-สิ่งที่เหนือธรรมชาติ(ความเชื่อ ความเคารพ ความศรัทธา) ก่อเกิดพฤติกรรม และระบบการจัดการในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เช่นชาวกระเหรี่ยงเชื่อว่าภูเขา ดินน้ำมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์แฝงอยู่ คอยปกป้องรักษาชุมชน และดลบันดาลให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนต้องทำพิธีกรรมบวงสรวงอย่างสม่ำเสมอ การจะใช้ทรัพยากรเหล่านั้นต้องขออนุญาตต่อสิ่งศักดิ์ทั้งหลายก่อน หากลักลอบดำเนินการเชื่อว่าจะทำให้เกิดอาเพศต่อชุมชน ระบบความเชื่อเช่นนี้ทำให้ชุมชนไม่ใช้ทรัพยากรอย่างสุรุ่ยสุร่าย ใช้ต่อเมื่อจำเป็น เป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสาธารณะของชุมชนโดยมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์(นามธรรม) เป็นตัวกำกับอีกชั้นหนึ่ง ในสังคมที่มีลักษณะเป็นชุมชน/หมู่บ้าน วัฒนธรรมของชุมชนจะเป็นตัวกำหนดที่เรียกว่าการจัดระเบียบสังคม/ชุมชน ประเภทของการจัดระเบียบสังคม มีตั้งแต่การใช้วิถีชาวบ้าน จารีต บรรทัดฐาน กฎ/ระเบียบ สิ่งต่างๆเหล่านี้อาจไม่มีการบันทึกหรือตราเอาไว้เป็นกฎหมาย (เป็นสิ่งนามธรรม) แต่ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่คนในชุมชน/สังคม จะต้องยึดถือ และนำมาปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัดเพื่อความสงบสุขของสังคม

วัตถุประสงค์ในการสังเคราะห์

1. เพื่ออธิบายความหมาย แนวคิดสมบัติสาธารณะ
2. เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลจากโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในประเด็นสมบัติสาธารณะ
3. เพื่อสร้างองค์ความรู้ในประเด็นสมบัติสาธารณะจากโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

³ ประเทือง นรินทรากุล ณ อุรุยา. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรที่ดินในภาคเหนือ, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย, อานันท์ กาญจนพันธ์-บรรณาธิการ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2543

กระบวนการสังเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยมีกระบวนการในการดำเนินงาน ดังนี้

1. คัดเลือกโครงการยูววิจัยฯ ที่สอดคล้องกับประเด็นการสังเคราะห์ จำนวนทั้งสิ้น 9 โครงการ ดังนี้
 - 1) วิถีชีวิตของชุมชน ตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม จ.พิษณุโลก
 - 2) โครงการมรดกอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเข้าแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย โรงเรียนชัยมงคลพิทยา
 - 3) การเปลี่ยนแปลงของน้ำทางที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน บ้านหวาย อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
 - 4) ถ้ำปาตาด Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน โรงเรียนทุ่งโพธิ์วิทยา จังหวัดอุทัยธานี
 - 5) การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร โรงเรียนวังมะดันพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก
 - 6) การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย
 - 7) ระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเนา ตำบลศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โรงเรียนพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก
 - 8) วิถีชีวิตของชาวบ้านลำพันกับสายน้ำแม่ลำพัน อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
 - 9) เหมืองฝายบ้านปายางมน โรงเรียนจุฬาภรณ์ จังหวัดเชียงราย

2. สร้างกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ประเด็นสาธารณะ ดังนี้

ตาราง 1: กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ประเด็นสมบัติสาธารณะ

ยุค	ปีพ.ศ.	เหตุการณ์	ผลกระทบที่เกิดขึ้น
ยุค 1: การก่อตั้งชุมชน พ.ศ.2440-2500			
ยุค 2: การเปลี่ยนแปลงสมบัติ สาธารณะ พ.ศ.2500-2530			
ยุค 3: ยุคการปรับตัว			

พ.ศ.2530- ปัจจุบัน			

3. สังเคราะห์โครงการยูววิจัยฯ โดยใช้กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์
4. สรุปผลการศึกษาโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสมมติฐานฯ

ข้อจำกัดในการสังเคราะห์

การสังเคราะห์งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจาก

- 1) ข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในรายงานโครงการยูววิจัยฯ มีข้อมูล ข้อยกเว้นไม่เพียงพอที่จะอธิบายครอบคลุมในทุกเรื่องที่ต้องการสังเคราะห์ได้
- 2) จำนวนโครงการยูววิจัยฯ ที่มีอยู่ประมาณเกือบ 200 โครงการทำให้ผู้วิจัยต้องทำการคัดเลือกตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและมีความชัดเจนในประเด็นเนื้อหา โดยพิจารณาจากหัวเรื่องก่อน ต่อมาก็คือส่วนวัตถุประสงค์การวิจัย เป็นหลักในการคัดเลือก ในช่วงแรกคัดเลือกได้ประมาณ 27 เรื่อง ต่อมาหลังจากพิจารณาในรายงานการวิจัยแต่ละเรื่องแล้วมีเนื้อหาที่สามารถจะสังเคราะห์ได้อยู่จำนวน 9 เรื่อง (ตามหัวข้อกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูล ข้อ 1)
- 3) ประเด็นการสังเคราะห์เรื่องสมมติฐานฯมี 2 ประเด็นหลักคือ สมมติฐานฯที่เป็นรูปธรรมและ สมมติฐานฯที่เป็นนามธรรม ซึ่งสมมติฐานฯที่เป็นนามธรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นการสังเคราะห์เรื่องประเพณีวัฒนธรรมด้วย เพื่อไม่ให้ซ้ำซ้อนกับการสังเคราะห์กับนักวิจัยท่านอื่น รวมถึงการกำหนดประเด็นสังเคราะห์ให้ชัดเจน ผู้วิจัยจึงเลือกประเด็นสมมติฐานฯด้านรูปธรรมมาสังเคราะห์แต่เพียงประเด็นเดียวเท่านั้น

การสังเคราะห์ประเด็นสมมติฐานฯ สามารถแบ่งออกเป็นยุคต่างๆได้ดังนี้

ยุค 1: การก่อตั้งชุมชน

การก่อเกิดขึ้นเป็นชุมชนเกิดจากหลายๆปัจจัย เช่นภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในการตั้งถิ่นฐาน การก่อตั้งเป็นชุมชนได้นั้นจะยึดทำเลที่เป็นบริเวณพื้นที่ติดลำห้วย ลำคลองเพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน เช่นในชุมชนบ้านแยง หรือชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก มีแม่น้ำแม่มอกเป็นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำแม่มอกยังมีความสำคัญไม่เฉพาะบ้านแยงเท่านั้นแต่รวมถึงชุมชนที่แม่น้ำดังกล่าวไหลผ่านอีกด้วยเช่น อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัยด้วย การตั้งบ้านเรือนของคนสมัยก่อนจะยึดทำเลที่เป็นบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำติดลำห้วย ลำคลอง เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน ลักษณะบ้านพักอาศัยปลูกเป็นกระท่อม เสาบ้านทำจาก

ต้นไม้นานาชนิดลำต้นหนึ่งคนโอบ หลังคาทำจากหญ้าคา หรือหญ้าแฝก ส่วนตัวพื้นที่กับฝาบ้านทำจากไม้ไผ่ลำแก่ฟันสับเป็นฟากเป็นต้น

นอกจากการยึดทำเลแหล่งน้ำเป็นที่ตั้งของชุมชนแล้ว ป่าก็มีความสำคัญต่อการตั้งชุมชน ป่าที่อุดมสมบูรณ์นอกจากจะเป็นแหล่งทำมาหากิน เป็นแหล่งหาของป่านานาชนิดของชาวบ้านแล้ว ป่ายังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญในการเกษตรของชุมชนอีกด้วย เช่นชุมชนบ้านแม่คาวหลวง ซึ่งป่าบริเวณดังกล่าวเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุอยู่หลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธารหรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลางอีกด้วย

การก่อตั้งเป็นชุมชนนอกเหนือจากปัจจัยทรัพยากรสิ่งแวดล้อมแล้ว ประวัติศาสตร์อันยาวนานของชุมชน ยังเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในตนเองเช่นชุมชนบ้านหางว อำเภอบึงปรือในจังหวัดบึงกาฬ ซึ่งมีชื่อของเมืองเทิง เมืองหางว และเมืองลือก เป็นหัวเมืองสำคัญในสมัยพญามังราย มีแม่น้ำสายหลักต่อการดำเนินชีวิต การค้าของชาวเมืองเทิง แม่น้ำหางวก็เคยเป็นสายโบราณที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเช่นสาหร่ายน้ำจืด (เตา) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารการกินอีกด้วย

เมื่อได้มีการก่อร่างลงหลักปักฐานชุมชนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคืออาชีพและการทำมาหากินของชุมชน รูปแบบก็จะยึดหลักวิถีแห่งการพึ่งตนเองซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติระบบนิเวศซึ่งต้องเกื้อกูลระหว่างกัน เช่นชาวบ้านแยงมีการปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนการปลูกข้าวโพด ละหุ่ง มันสำปะหลังและถั่วต่างๆนั้น นำผลผลิตมาขายบ้างเล็กน้อย เฉลี่ยครอบครัวละ 4-5 กระสอบ พื้นที่เฉลี่ยที่ถือครองนั้นก็อยู่ประมาณ 15-20 ไร่ การนำผลผลิตไปขายก็ต้องใช้เส้นทางการเดินเท้าหาบใส่กระบุง ตะกร้า หรือแบกเป็นกระสอบเข้ามาขายที่โกดังเก่าแก่กลับ (นายกลับ โมรา) หรือโกดัง หมอเทพ ที่อยู่ในบ้านแยง พอขายได้เงินชาวบ้านจะขึ้นรถประจำทางไปตลาดอำเภอนครไทยเพื่อซื้อผ้าไหมให้ลูกหลาน ซื้อข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ หรือซื้อของร้านค้าในตำบลบ้านแยงระบบเศรษฐกิจก็จะได้หมุนเวียนในชุมชน

ชุมชนลุ่มน้ำแม่มอกเมื่อก่อนจะมีลักษณะคล้ายลำห้วย น้ำจะใสสะอาดมากมีหาดทรายลงไปวิ่งเล่น อาบน้ำ แม้แต่น้ำดื่มก็ขุดบ่อทรายตักเอาน้ำแล้วหาบเก็บไว้ในตุ่มหรือโอ่งดิน สามารถหาผักที่อยู่ในน้ำตามธรรมชาติ เช่น ผักบุ้ง ผักแว่น หรือสาหร่ายน้ำ ส่วนกุ้ง หอย ปู ปลา ก็หาได้ง่ายใช้อุปกรณ์พวก ขอบ สวิง เบ็ด หรือ แห จับปลาได้ ตามตลิ่งลงไปจนถึงหาดทราย แต่ละบ้านที่อยู่ติดริมน้ำแม่มอกก็จะมีการปลูกผักกาดวางตุ้ง ผักคะน้า กะหล่ำปลี ผักชี ต้นหอม ผักกาดขาวปลี และใช้น้ำในแม่น้ำรดผัก และผักที่ปลูกก็จะปลูกไว้ทานเอง ไม่ได้ขาย ถ้าเหลือก็แบ่งปันให้กับญาติๆและบ้านใกล้เคียง เช่น ถ้ามีกล้วย มะพร้าว หรือถั่วฝักของเพื่อนบ้านไปทำกับข้าวก็จะตักใส่ชามมาให้ มีการแบ่งกันไปแบ่งกันมา มีความรู้สึกผูกพันและมีน้ำใจต่อกัน

บ้านบึงปลาเน่าเมื่อครั้งเริ่มตั้งหมู่บ้านมีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ 10 หลังคาเรือนผู้คนในหมู่บ้านจะอยู่กันเหมือนญาติพี่น้อง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแบ่งปัน ในสมัยก่อนนั้นบึงแห่งนี้มีปลานานาชนิดอาศัยอยู่อย่างชุมชุม เพราะมีบึงล้อมรอบหมู่บ้านประกอบกับเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำ จึงทำให้มีปลานานาชนิดมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หมู่บ้านจึงมีปลาบริโภคไม่ขาด

สภาพวิถีชีวิตชุมชนในยุคแรกเช่น การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อการยังชีพ พื้นที่เกษตรกรรมยังไม่ขยายวงกว้างออกไปมากนัก จำนวนประชากรในตำบลยังไม่มาก มีการปลูกข้าวไร่เพื่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนการปลูกข้าวโพด ละครู่มันสำปะหลังและถั่วต่าง ๆ นั้น นำผลผลิตมาขายบ้างเล็กน้อย ครอบครัพละ 4-5 กระสอบ เนื่องจากไม่ได้ลงทุนอะไรมาก ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงไม่ได้ใช้ พื้นที่เฉลี่ยที่ชาวบ้านแต่ละครอบครัวถือครองอยู่นั้นประมาณ 15-20 ไร่ การนำผลผลิตทางการเกษตรไปขาย ต้องใช้เส้นทางการเดินเท้าหาบใส่กระบุง ตะกร้า หรือแบกเป็นกระสอบเข้ามาขายที่โกดังเก่าแก่ พ่อขายได้เงินชาวบ้านจะขึ้นรถประจำทางไปตลาดเพื่อซื้อผ้าไหมให้ลูกหลาน ซื้อข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ บางรายก็จับจ่ายใช้สอยอยู่ในตำบล ร้านค้าจึงอยู่ได้เพราะชาวบ้านมีเงินซื้อสินค้าทำให้ช่วงเวลาต่อมาร้านค้าในตำบลจึงเพิ่มจำนวนมากขึ้น

ชาวบ้านใหม่สมัยเมื่อ 40 กว่าปีมาแล้วจะนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้แม่น้ำเพราะต้องใช้น้ำในแม่น้ำในอาบ ชักล้าง และดื่มกิน ซึ่งน้ำกินจะขุดบ่อทรายที่หน้าตักน้ำที่ขุ่นออกจนน้ำใสแล้วจึงตักใส่คูล้ำแล้วหาบขึ้นบ้านใส่โอ่งดินไว้ดื่มกิน น้ำจะเย็นแบบธรรมชาติ สมัยนั้นจะใช้ควายไถนา ใช้ล้อเกวียนขนข้าวที่เก็บเกี่ยว การทำนาจะอาศัยน้ำฝาน้ำฝนเพียงอย่างเดียว จึงทำนาได้ปีละครั้ง ในช่วงฤดูฝนเท่านั้น แม่น้ำเมื่อก่อนจะมีลักษณะคล้ายลำห้วย น้ำจะใสสะอาดมากมีหาดทรายลงไปวิ่งเล่น อาบน้ำ แม้แต่น้ำดื่มก็ขุดบ่อทรายตักเอาน้ำแล้วหาบเก็บไว้ในตุ่มหรือโอ่งดิน สามารถหาผักที่อยู่ในน้ำตามธรรมชาติ เช่น ผักบุ้ง ผักแว่น หรือสาหร่ายน้ำ ส่วนกุ้ง หอย ปู ปลา ก็หาได้ง่ายใช้อุปกรณ์พวก ยอ สวิง เบ็ด หรือ แห จับปลาได้ ตามตลิ่งลงไปจนถึงหาดทราย แต่ละบ้านที่อยู่ติดริมแม่น้ำเมื่อก่อนก็มีการปลูกผักกาดขวางตุง ผักคะน้า กะหล่ำปลี ผักชี ต้นหอม ผักกาดขาวปลี และใช้น้ำในแม่น้ำรดผัก และผักที่ปลูกก็จะปลูกไว้ทานเอง ไม่ได้ขาย ถ้าเหลือก็แบ่งปันให้กับญาติๆและบ้านใกล้เคียง น้ำในแม่น้ำจะใสสะอาด มีหาดทรายเยอะ สามารถนำน้ำมาใช้ดื่มกินได้ ก็เป็นน้ำดื่มบ่อทรายน้ำจะใส ชาวบ้านสมัยก่อนก็จะตักน้ำจากบ่อทรายทั้งนั้น น้ำใช้ในบ้านก็ตักน้ำในแม่น้ำแล้วหาบน้ำไปเก็บไว้ในตุ่มเก็บไว้ใช้ล้างล้าง อาบน้ำ ชักเสื้อผ้า ทำกับข้าวด้วย และชาวบ้านส่วนมากที่อยู่ใกล้แม่น้ำเมื่อก่อนจะมาอาบน้ำในแม่น้ำกันทุกเย็น ชักเสื้อผ้าบ้าง หาเก็บหอย จับปูจับปลา เก็บผักแว่น ผักบุ้ง และสาหร่ายน้ำไปทำกับข้าวได้

ด้านทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้เป็นสมบัติสาธารณะหรือเรียกอีกอย่างว่า ป่าชุมชน จากตัวอย่างป่าชุมชนบ้านแม่ควาหลวงเป็นป่าไม้ดั้งเดิมก่อนที่บ้านแม่ควาหลวงจะมาตั้งหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ.2438 สมัยนั้น ป่าไม้แห่งนี้ เป็นป่าไม้สมบูรณ์เป็นป่าที่มีไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น ประกอบกับพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ราบเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุหลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธารหรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลาง มีสัตว์ป่านานาชนิดมากมายชาวบ้านอาศัยป่าแห่งนี้ เป็นแหล่งหากิน โดยหาของเพื่อเลี้ยงชีพ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2459 ชาวบ้านเริ่มใช้ไม้ในป่าทำฟืน สร้างบ้านและนำไปขาย เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ

สมบัติสาธารณะมีความเกี่ยวข้องและเป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งเรียกลักษณะดังกล่าวว่า ระบบนิเวศวิทยา ดังตัวอย่างของสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเนา⁴ เป็นระบบนิเวศวิทยาของชุมชน ครั้งเมื่อเริ่มตั้งหมู่บ้าน บ้านบึงปลาเนา มีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ 10 หลังคาเรือน ผู้คนในหมู่บ้านจะอยู่กันเหมือนญาติพี่น้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแบ่งปัน ในสมัยก่อนนั้นหมู่บ้านบึงแห่งนี้มีปลานานาชนิดอาศัยอยู่อย่างชุกชุม เพราะมีบึงล้อมรอบหมู่บ้านประกอบกับเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำจึงทำให้มีปลานานาชนิดมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ประชากรในหมู่บ้านมีจำนวนไม่กี่หลังคาเรือนจึงมีปลาบริโภคไม่ขาด ผู้คนจึงเลือกเอาแต่ปลาตัวใหญ่ๆ ปลาตัวเล็กตัวน้อยจึงลอยแพตายเป็นจำนวนมาก ส่งกลิ่นเน่าเหม็นไปทั่วบริเวณ จึงได้ชื่อว่า “บ้านบึงปลาเนา” ในฤดูน้ำหลากน้ำท่วมทุกปีทำให้ข้าวที่ปลูกไม่ได้ผลผลิต ที่นาเสียหายเมื่อไม่มีข้าวกิน ชาวบ้านจึงหาปลาเพื่อนำไปแลกข้าว บางคนก็เอาปลาสดๆ ไปแลก บางคนก็ทำปลาร้า ปลาเกลือไปแลกก็มี

ยุคที่ 2: การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ

สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะเกิดจากกระบวนการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ ตามมา ยกตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงของตำบลบ้านแยง⁵ เกิดเหตุการณ์คือการที่รัฐบาลตัดถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยงไปอำเภอนครไทย ช่วงปีพ.ศ. 2516 – 2517 และทำถนนลาดยางช่วงปีพ.ศ. 2519 – 2520 รวมถึงการที่รัฐบาลขณะนั้นให้ทำการสัมปทานการทำไม้ คืออนุญาตให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ เน้นไม้ทางเศรษฐกิจเช่น ไม้แดง ประดู่ ไม้ยาง ไม้มะค่า ไม้เต็ง ฯลฯ ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขาระยางช่วงปี พ.ศ. 2517 – 2524 ทำให้มี

⁴ โครงการขุขวิทย์ฯ “นิเวศวิทยาสีสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเนา ต.ศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต” โรงเรียนพุทธชินราช จ. พิษณุโลก

⁵ โครงการขุขวิทย์ฯ “วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยงจากครัวเรือนสู่อุตสาหกรรม” จ. พิษณุโลก

เส้นทางชักลากไม้ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกเข้าไปขนย้ายไม้ที่ขนออกจากพื้นที่ป่า ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้โอกาสใช้เป็นเส้นทางลำเลียงพืชผลทางการเกษตร และการเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านต่างๆมากขึ้น เริ่มเกิดสภาพสังคมขึ้นมา มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำเกษตรกรรม เกิดความรู้ และเทคนิควิธีการผลิตในรูปแบบที่เน้นการเพิ่มปริมาณผลผลิตและได้ราคาที่สูงขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 - 2540 ผลจากการอนุญาตให้มีการสัมปทานป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาระยางช่วงปี พ.ศ. 2517- 2525 ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านแยงที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติเขาระยาง นั่นคือเมื่อมีการตัดไม้ของบริษัทที่รับสัมปทานทำไม้ ซึ่งว่าจ้างเจ้าของช้างจากต่างถิ่นและจังหวัดใกล้เคียงมาชักลากไม้ที่ขนออกจากป่า แล้วนำมากองสุมเรียงรายในพื้นที่ราบ บริเวณที่รถบรรทุกสิบล้อลากไม้เข้าไปถึงเพื่อบรรทุกไม้ที่ขน หรือไม้ซุงออกไปจากพื้นที่ป่า

เส้นทางที่รถบรรทุกเคยใช้ ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้ใช้ต่อๆมากลายเป็นถนนฝุ่นที่เรียกว่าทางเกวียน หรือ ทางลูกรัง หมู่บ้านต่างๆที่อยู่ห่างจากบ้านแยงออกไปไกลกว่า 20 กิโลเมตร เช่น บ้านหนองหิน บ้านถ้ำพริก หรือบ้านโป่งแค ได้ใช้เส้นทางนี้เป็นทางลำเลียงนำผลิตผลทางการเกษตรออกมาขายให้กับพ่อค้าหรือเจ้าแกในบ้านแยง และอำเภอวังทอง จนมีการขยายพื้นที่การผลิตพืชผลทางการเกษตรเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ มีผู้นำเกษตรกรหัวก้าวหน้าคือนายประสาธ ภูทองคำ ผู้ได้รับขนานนามว่า “เกษตรกรผู้พลิกพื้น ภูโล้นเป็นอาณาจักรไผ่ตงที่บ้านแยง” ผลของการทำเกษตรแผนใหม่ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในตำบลบ้านแยงช่วงนี้มีความสุขความสะดวกสบายเพิ่มขึ้นจากเมื่อก่อน

ในปี พ.ศ. 2530 - 2531 ชาวบ้านตำบลบ้านแยงและละแวกใกล้เคียงมีไฟฟ้าใช้ ผ่านไปอีก 4- 5 ปี มีไฟฟ้าใช้กันครบทุกหมู่บ้าน มีวัดประจำหมู่บ้านและสถานีนามัย มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาตั้งอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆได้แก่ โรงเรียนบ้านแยง โรงเรียนบ้านเข็กใหญ่ โรงเรียนเกษตรสุทธาษฎร์บำรุง โรงเรียนบ้านถ้ำพริก โรงเรียนบ้านหนองหิน และโรงเรียนบ้านห้วยทรายเหนือ ซึ่งบางโรงเรียนก่อตั้งมาก่อนเป็นตำบลบ้านแยง มีเส้นทางคมนาคมสะดวกสบาย มีรถโดยสารประจำหมู่บ้านผ่านเข้าออกตลอดทั้งวัน ชาวบ้านมีรถยนต์ใช้กัน ประมาณกว่า 500 คัน ส่วนมากเป็นรถยนต์กระบะสีล้อ รถจักรยานยนต์มีกันเกือบทุกหลังคา ส่วนรถไถยนต์ขับเคลื่อนขนาดใหญ่และรถไถเดินตามจะมีเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะของแต่ละหมู่บ้าน ลักษณะที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยเป็นบ้านไม้สองชั้นได้ถูกสูงเปลี่ยนเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งบ้าน มีรูปทรงสวยงามแบบสมัยนิยม โดยเฉพาะบริเวณหมู่บ้านที่มีย่านชุมชนอยู่กันอย่างหนาแน่น มีแนวคิด

เรื่องการวางแผนสำหรับอนาคตอย่างชัดเจน ส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอัตราที่มากกว่าร้อยละ 30

กรณีผลจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์⁶ ทำให้ชาวท่าปลาต้องอพยพหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่นกล่าวคือเมื่อประมาณ พ.ศ. 2510 ก่อนการเริ่มย้ายถิ่นฐาน 1 ปีในช่วงนี้ทางผู้ใหญ่บ้านได้ประกาศให้รื้อถอนบ้านเรือนและขนย้ายทรัพย์สินของตนเอง เนื่องจากน้ำจากการสร้างเขื่อนจะท่วม ชาวบ้านคิดว่าคงไม่เป็นจริง เมื่อน้ำเริ่มท่วมบางที่น้ำขึ้นเร็วมาก ข้าวของบางอย่างเก็บไม่ทัน บ้านบางหลังยังไม่ทันรื้อถอน บางคนมีที่ดินถึง 30 ไร่ก็ต้องทิ้งมา ชาวท่าปลาต้องอพยพมาที่ใหม่ที่กันดาร มีแต่ป่าเขา ต้องมาบุกเบิกกันใหม่ ทางนิคมลำน่านได้จัดสรรที่ดินทำกินให้รายละ 15 ไร่แบ่งเป็นที่ดินทำกิน 13 ไร่ และใช้เป็นที่อยู่อาศัย 2 ไร่ การแบ่งสรรใช้วิธีการจับฉลากแล้วแตดวง บางคนจับได้เป็นที่ราบใกล้ห้วย ใกล้แหล่งน้ำ บางคนก็จับได้เป็นเขาเป็นดอย บางที่ญาติที่เคยอยู่ใกล้กันมาก่อนก็ต้องถูกแยกจากกันเพราะต้องไปอยู่ตามเบอร์ที่จับและให้ค่าเวนคืน ค่ารื้อถอนโดยทางนิคมลำน่านจัดสรรให้ เมื่อรู้ว่าครอบครัวตัวเองอยู่ที่ไหนจึงเริ่มทยอยขนของกันบางที่ก็ใช้ช้างช่วยในการขนลาก ชาวบ้านส่วนมากจะเลี้ยงช้างไว้ใช้งานจึงใช้ช้างลากมา บางคนมีรถยนต์คัน บางคนที่ไม่ทันเก็บข้าวของก็มาแต่ตัวในส่วนที่เป็นสัตว์เลี้ยงเช่นวัวควายต้องต้อนมาเอง ก็ใช้เวลาจากถิ่นฐานเดิมถึงที่ดินใหม่เป็นวัน เมื่อมาถึงก็ต้องตามหาที่ของตนโดยมีเบอร์ที่จับได้ปักอยู่ เมื่อมาถึงรถทางนิคมได้มาไถที่เปิดหน้าดินให้ จากนั้นก็ไปหาปักไม้มาทำเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวบางคนก็หาทางมะพร้าวมาทำเป็นกระท่อมพอเป็นที่บังแดดตามอัธยาศัย

ผลจากการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ ส่วนใหญ่จะมีสาเหตุมาจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมส่งผลให้การผลิตแบบดั้งเดิมที่เพื่อบริโภคเป็นผลิตเพื่อขายส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชนด้านต่างๆดังนี้

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน

ราคาข้าวที่เพิ่มสูงขึ้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 คือตั้งแต่มีการสร้างฝายท่าไม้แดงและฝายโรงเรียนชัยมงคลพิทยาในปี พ.ศ. 2541 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2542 ก็สามารถทำนาได้ปีละหลายครั้ง ราคาข้าวก็เกี่ยวณละ 8,500 – 9,200 แตกต่างจากสมัย 30 ปีที่แล้ว ข้าวราคาเกี่ยวณละ 2,000 บาทเท่านั้น ส่วนหนึ่งเพราะ

⁶ การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ กรณีศึกษาบ้านคลองชมพู ตำบลหาดสำ อำเภوتاปลา จังหวัดอุดรธานี, โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้าอุดรธานี อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี

ใส่ปุ๋ยและมีชลประทานดี ส่งผลให้ปัจจุบันชาวบ้านจะทำอะไรก็มักจะทำได้ขายเป็นหลัก เพราะเงินเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตเสียแล้ว ไม่ค่อยมีการแบ่งปัน การรักใคร่กันก็จะลดน้อยลง⁷

ปัจจุบันรัฐบาลกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนในระดับรากหญ้า ดังนั้นผู้คนในชุมชนชนบทให้ความสนใจเสริมรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว ทำให้ปัจจุบันบริเวณรอบบึงปลาน้ำมีผู้บุกรุกที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น โดยมีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพื่อเร่งผลผลิต มีการกักตุนน้ำในฤดูแล้ง และมีการปล่อยน้ำเสียสู่บึง ทำให้เกิดการแตกแยกของคนในชุมชน จนกระทั่งมีการทะเลาะเบาะแว้งกันเกิดขึ้นเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ยังมีปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม การขาดแคลนน้ำสำหรับการใช้ในการเกษตรรวมทั้งพื้นที่สำหรับเรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนก็ลดลง นก และสัตว์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่บริเวณบึงก็ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว และสภาพแวดล้อมบริเวณบึงก็เปลี่ยนแปลงไป อาจจะเรียกได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของบึงปลาน้ำในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างยิ่งยวด⁸

จากรายงานยูววิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำหางาว⁹ ปัจจุบันชาวบ้านได้ใช้น้ำหางาวทำการเกษตรที่หลากหลาย แม่น้ำหางาวเปลี่ยนแปลงไปมากและจะเหือดแห้งเวลาถึงหน้าแล้งน้ำไม่พอใช้เนื่องจากชาวบ้านได้ทำเกษตรเพิ่มขึ้น การปลูกข้าวจะเร็วประมาณเดือนมิถุนายนก็จะทำแล้ว เช่นเดียวกับการปลูกยาสูบ ก็จะปลูกกันในเดือนกันยายน - ตุลาคม แต่ก่อนนั้นเป็นยาเมืองที่ปลูกเอาไว้กินเอง แต่เดี๋ยวนี้เป็นยาฝรั่งก็คือนำพันธุ์ยาสูบชนิดนี้มาจากต่างประเทศ ปัจจุบันการปลูกยาสูบก็กลายเป็นอาชีพของชาวบ้านบางกลุ่มไปแล้ว และมีการปลูกข้าวโพด สมัยก่อนก็จะปลูกแต่ข้าวโพดสาลี ซึ่งจะปลูกในเดือนเมษายนปีละ 1 ครั้ง แต่ประมาณปี พ.ศ. 2500 กว่าๆ ชาวบ้านได้เริ่มปลูกข้าวโพดชนิดใหม่ คือข้าวโพดแดงเป็นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และต่อมาก็ได้มีการปลูกข้าวโพดหวาน ปัจจุบันนี้ชาวบ้านสามารถปลูกข้าวโพดได้ทุกฤดูถ้ามีที่ดินปลูก การปลูกข้าวโพดจึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านมาก การปลูกหอม แต่ก่อนนั้นก็ปลูกเหมือนกันแต่ไม่ทำเป็นอาชีพเหมือนปัจจุบัน ซึ่งการปลูกหอมนั้นจะปลูกได้ทุกฤดูยกเว้นฤดูฝน จะปลูกที่สวนหรือที่นาหลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว หอมจะมีสองชนิดคือ กระเทียม และหอมแดง หอมที่ปลูกสวนจะขายส่วนที่ปลูก

⁷ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โครงการมองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนกลุ่มน้ำแม่มอก: กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย, โรงเรียนชัยมงคลพิทยา จังหวัดสุโขทัย

⁸ ระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาน้ำ ตำบลศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต, โรงเรียนพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

⁹ การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำหางาวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน บ้านหางาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย, โรงเรียนเทิง

ในเวลานั้นส่วนมากจะเอาไว้ทำพันธุ์ การปลูกแตงไทยและแตงกวานั้นจะปลูกในเดือนกุมภาพันธ์ เป็นส่วนใหญ่ การปลูกถั่วลิสง การปลูกก็จะเหมือนกับการปลูกแตงไทยและแตงกวาจะปลูกในเดือนกุมภาพันธ์ถั่วลิสงเป็นพืชที่ทนความแห้งแล้งได้ดีเกษตรกรก็สามารถปลูกได้ง่าย

การทำประมงสมัยก่อนเครื่องมือจับปลานั้นทำขึ้นมาใช้เองโดยใช้ไม้ไผ่ มีปลามากมายแต่ปัจจุบันก็มีปลาเหมือนกันแต่น้อยเพราะได้มีการนำเครื่องมือชนิดใหม่มาใช้ ทำให้การในแต่ละครั้งจับปลาได้เยอะและง่ายจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ปลาเหลือน้อยลง และมีบางชุมชนก็มีการทำประมงนอกเขตพื้นที่ดังกรณีของบึงปลาเนา พบว่าการเข้ามาของคนนอกพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนอุดรดิตถ์ที่เข้ามาจับปลา เนื่องจากความชุกชุมของปลาในบึงปลาเนา บางคนก็นอนบนเรือหลายคืนเพื่อจับปลา หลังจับเสร็จก็จะหมักเกลือเพื่อไม่ให้ปลาเน่า เนื่องจากปลามีเป็นจำนวนมาก ผลทำให้ปลาในบึงปลาเนาลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจนคนในบึงปลาเนาได้สูญหายไปจากบึงจนกระทั่งหมู่บ้านได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากบึงปลาเนาเป็นหมู่บ้านบึงในปี 2529

การเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในหลายลักษณะเช่น การลงแขกทำนาของชาวนา ดังคำกล่าวที่ว่า

“...การลงแขกก็ไม่มีมา 10 กว่าปีแล้วนะ เดิมนี่มักจะจ้างกันเสียมากกว่า พ่อหลวงก็มีลูก 4 คน ลูกๆก็ไม่ได้ช่วยทำนาหรอก เพราะเขาเรียนหนังสือกันหมด ต้องไปโรงเรียนกัน บางคนก็ไปทำงานไกลบ้าน หลังทำนาก็จะมีช่วงว่างงานอยู่ 6-7 เดือน ว่างงานก็จะหาปลา และรับจ้างทำพวกเฟอร์นิเจอร์ไม้ ทำประตูหน้าต่าง และรับสร้างบ้านไม้...” (อ้า คำขอด)¹⁰

“...เมื่อ 20 - 30 ปีที่แล้ว การทำนาก็จะมีการลงแขกกัน เพื่อนบ้านก็จะมาเอาแรงกัน รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวที่สามารถทำงานได้ก็มาช่วยกัน สมัยก่อนคนเรียนหนังสือกันน้อยจบแค่ ป.4 หรือ ป.6 เท่านั้น พอบ้านไหนดำนาหรือเกี่ยวข้าว นวดข้าวก่อนก็จะมาช่วยกัน และหมุนเวียนกันไปทำที่นาของสมาชิกในกลุ่มจนครบ การลงแขกนั้นเจ้าของที่นาก็จะมีการทำอาหารกลางวัน อาหารว่าง ไว้สำหรับคนที่มาช่วยทำงาน ตอนเที่ยงก็จะทานข้าวด้วยกัน พอตักเย็นก็นั่งทานข้าวด้วยกันอีก และมีการพูดคุยหรือร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน แต่ปัจจุบันก็ไม่มีการลงแขกมาเกือบ 10 ปีแล้วนะ เพราะเขาใช้รถเกี่ยวข้าวกันแทบทุกบ้าน และอีกอย่างลูกๆหลานในหมู่บ้านก็ไปเรียนหนังสือกัน บางคนก็ไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดจึงไม่มีแรงงานใน

¹⁰ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น “วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม”

ครอบครัว เหลือแต่พ่อแม่หรือคนแก่ทำกัน ถ้าบ้านไหนทำไมไหวก็ให้เขาเช่า...” (นายอุทัย สิทธิกรรม)¹¹

กรณีการลงฝายซึ่งแสดงถึงความสามัคคีของคนในชุมชนซึ่งแต่ก่อนนั้นชาวบ้านจะช่วยกันลงฝายแต่ปัจจุบันนี้มีฝายซีเมนต์แล้วจึงไม่ต้องไปเสียเวลาทำอีก แต่เมื่อมีฝายซีเมนต์นั้นได้เกิดผลเสียมาก เช่นการทับถมของตะกอนเกิดปัญหาดินงอก เมื่อถึงฤดูน้ำหลากปลาขึ้นไปวางไข่ยาก เพราะฝายสูงชันมาก แต่ประมาณ 2 ปีที่แล้วทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงแก้ปัญหาโดยการทำเป็นขั้นบันไดเพื่อให้ปลาขึ้นไปไข่ได้ง่าย และสุดท้ายเวลาหน้าแล้งจะมีปัญหาอยู่บ่อย ๆ เพราะฝายระบายน้ำเข้าสู่เป็นเกษตรกรจึงเดือดร้อน

ประเด็นต่อมาคือ การเปลี่ยนแปลงด้านฐานทรัพยากร ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรมีความสำคัญและจะเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตข้างหน้าหากไม่มีระบบการจัดการที่ดี มีความยุติธรรมและความเสมอภาค ดังจะเห็นได้จากโครงการวิจัยที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรอันเกิดจากการใช้สมบัติสาธารณะ ดังนี้

1) ปัญหากรณีพิพาทเรื่องน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนเกษตรกรรมของชาวล้านนา เป็นการจัดการน้ำตามภูมิปัญญา หากมีการเกิดกรณีพิพาทหรือความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งน้ำเข้านา การขโมยน้ำ (ลักข่าน้ำ) จะต้องมีการปรับโทษกันเกิดขึ้น การแก้ไขปัญหาคือข้อขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรน้ำ นายเหมืองหรือหัวหน้าหมวด จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ยุติข้อขัดแย้ง และปรับโทษกันไปตามส่วนในเบื้องต้น หากไม่สามารถยุติข้อขัดแย้งได้ ก็จะส่งเรื่องให้แก่ฝ่าย พิจารณาตัดสิน และอาจส่งเรื่องให้ทางอำเภอเป็นผู้พิจารณาตัดสินหากไม่สามารถไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งได้ในระดับแก่ฝ่าย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการสร้างกฎระเบียบทางสังคมให้กับกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกันในระบบเหมืองฝาย ก่อให้เกิดความมีระเบียบร่วมกัน แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้

การมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีเหมืองฝายบ้านป่ายางมน ไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนป่ายางมนเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะบ้านทุ่งมน (ชุมชนคอยสะเก็น) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของฝายน้ำครั้นที่ผันน้ำเข้าสู่พื้นที่ทั้ง 3 หมวด (ทุ่งป่ายาง ทุ่งมน และทุ่งสันรวม) ที่ต่างพึ่งพาอาศัยน้ำจากลำน้ำแม่ครั้นในการทำการเกษตรร่วมกัน จึงมีการตกลงเรื่องการจัดการน้ำตามระบบเหมืองฝาย และใช้ระบบกติกาตามระเบียบชลประทานราษฎร์ของบ้านป่ายางมน เป็นหลักในการจัดการทรัพยากรน้ำ

¹¹ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น “วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม”

นอกจากการใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมร่วมกันแล้ว ลำน้ำแม่กรณ์ ฝายแม่กรณ์และลำเหมืองสาธารณะที่ส่งน้ำเข้านา ยังเป็นแหล่งอาหารทั้งผักกิมพั้งกันน้ำ ริมลำเหมือง และสัตว์น้ำ ให้กับชาวบ้านทั้งในฤดูแล้งและฤดูน้ำหลาก และการมีส่วนร่วมในการเลี้ยงฝาย การรักษาน้ำ การบำรุงรักษา ซ่อมแซมเหมืองฝาย การประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดผลกระทบต่อการใช้งาน เช่น การบุกรุกพื้นที่สาธารณะเหมืองฝาย การทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ลงสู่ลำเหมือง จึงมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวกับแหล่งอาหารของชาวบ้านด้วย สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำเดียวกันได้เป็นอย่างดี เพราะหากมีการบำรุงรักษาระบบเหมืองฝายให้สามารถใช้งานให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวมได้แล้ว ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ตามความเจริญเติบโตของชุมชน ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกลุ่มผู้ใช้น้ำในระบบเหมืองฝาย เปลี่ยนแปลงไป เช่น การขายพื้นที่นา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ล้วนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกลุ่มผู้ใช้น้ำในระบบเหมืองฝายด้วยกันทั้งสิ้น ลุงบุญมา ใจผาวัง บอกว่า “เดี๋ยวนี้ มีนายทุนมากกว้านซื้อที่ดินมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณนาทุ่งมน และนาทุ่งป่ายาง เปลี่ยนเจ้าของเป็นของนายทุนมากกว่า 200 ไร่ แต่ก็ยังให้สิทธิในการทำนาแก่เจ้าของเดิมอยู่ โดยจ่ายค่าเช่าทำนาเป็น “ข้าว” ตามจำนวนแล้วแต่จะตกลงกัน”

การเปลี่ยนแปลงจากสภาพสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาน้ำในระบบเหมืองฝาย โดยการขายที่นาให้กับนายทุน การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมที่ไม่อาจปฏิเสธได้นั้น ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ในระบบเหมืองฝายที่เคยมีมาแต่เดิม ก็เริ่มห่างเหินกันมากขึ้นตามไปด้วย

2) การขยายตัวของชุมชนเมือง

การขยายตัวของชุมชนเมือง ทำให้เกิดผลกระทบต่อสมบัติสาธารณะดังเช่นกรณีของการจัดการระบบเหมืองฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำในการเกษตร เมื่อพื้นที่นาเปลี่ยนสภาพเป็นชุมชนเมือง โรงงาน บ้านจัดสรร ทำให้มีประชากรจากต่างถิ่นมาอาศัยในชุมชนมากขึ้น ทำให้มีปัญหาเรื่องการบำรุงรักษาเหมืองฝายการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ การขาดตอนของการบำรุงรักษาลำเหมืองอาจส่งผลกระทบต่อพื้นที่นา ที่อยู่ในท้ายเหมือง เพราะที่นาเหล่านั้นจะไม่สามารถได้ใช้น้ำที่มาจากร่องเหมืองได้ จากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น จะทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาล้างแฉะล้น ปัญหายยะ ปัญหาอาชญากรรม ก็จะเกิดขึ้นตามมาด้วยอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากอีกทั้งขยายตัวของชุมชนเมือง จากแผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย ทำให้เกิดยุค “บูมที่ดิน” ในช่วง พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ตามนโยบาย “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” และการค้าในภูมิภาค 5 เชียง อันประกอบไปด้วย เชียงราย เชียงใหม่ ประเทศไทย เชียงทอง หรือหลวงพระบาง ประเทศลาว เชียงตุง ประเทศ

พม่า และเชียงรุ่ง ประเทศจีน เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายตัวทางเศรษฐกิจในจังหวัดเชียงราย ซึ่งส่งผลต่อราคาที่ดินที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้ชาวนามีค่านิยมที่จะเปลี่ยนพื้นที่ทำกินเดิม ไปสู่ที่ทำกินใหม่ โดยนิยมนายที่ของตนเองที่อยู่ใกล้บ้านเพื่อไปซื้อที่นาที่ไกลออกไป เพราะชาวนาคิดว่าการที่ขายที่นาเดิมแล้วไปซื้อที่นาใหม่จะได้มีเงินเหลือใช้จ่ายและมีพื้นที่นาเพิ่มขึ้น เพราะที่นาที่อยู่ห่างไกลความเจริญมีราคาถูกกว่า เมื่อที่นาถูกขายพื้นที่การเกษตรในเขตชนเมืองก็ลดน้อยลง สิ่งก็ตามอย่างเห็นได้ชัดคือ ความสัมพันธ์ของในชุมชนเปลี่ยนไป “การขายที่นา เป็นเรื่องส่วนบุคคล เราจะห้ามไม่ได้” กลุ่มผู้ใช้น้ำเองก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยต้องรักษาเหมืองฝายให้คงอยู่ต่อไป เพราะ “ไม่มีฝาย ไม่มีน้ำ ไม่มีน้ำ ไม่มีข้าว ไม่มีข้าว ไม่มีชีวิต” (ลุงบุญทา)

จากหลักฐานบันทึกสัญญาการสร้างฝายลูกใหม่ลำน้ำแม่กรณ์ ถึงนายอำเภอเมืองเชียงราย เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2522 (บริเวณสะพานข้ามลำน้ำกรณ์ หน้าทางเข้าโรงพยาบาลศรีนครินทร์ ในปัจจุบัน) มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับปัญหาการขายที่นา ดังนี้ ...ด้วยวันนี้ได้มีหัวหน้าทุ่งนา ทุ่งหนองนกเขียน ทุ่งสันป่าสัก ทุ่งป่าแดด ทุ่งโป่ง และหัวหน้าทุ่งนา ทุ่งป่ายาง ทุ่งมน ทุ่งสันรวม และประธานฝายแม่กรณ์ ได้มาปรึกษาหารือ ณ ที่ทำการกำนันตำบลรอบเวียง เกี่ยวกับการสร้างฝายในลำน้ำแม่กรณ์ ใกล้กับถนนชลประทานไฮเวย์ ฝายลูกนี้ ทางหัวหน้าทุ่งนาที่ขอสร้าง ได้ย้ายมาจากฝายลูกเดิมคือฝายผกาหม่อง ฝายลูกนี้เดิมตั้งอยู่ที่คอยเขาควาย สาเหตุที่ขอย้ายนี้เป็นเพราะไม่มีลูกนาเอาใจใส่ ลูกนายน้อยลงทุกที เพราะได้ขายที่ไปเป็นส่วนมาก...

จากเอกสารดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการรุกพื้นที่ทางการเกษตร และการขยายตัวของชุมชนเมือง ปรากฏหลักฐานมานานแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่การมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถดำรง รักษาซึ่งสมบัติสาธารณะให้เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนต่อไป และในปัจจุบัน ฝายดังกล่าวที่ขอสร้างในปี พ.ศ.2522 ได้ถูกรื้อไปแล้ว เพื่อขยายถนนชลประทานไฮเวย์

ลุงบุญมา กล่าวว่า “...ต้องช่วยกันดูแลให้มากขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะเรื่องการบุกรุกพื้นที่เหมืองฝายสาธารณะ เดิมนั้นมีการตัดถนนต่อจากถนนเวียงบูรพา เพื่อสร้างทางเลี้ยวเมือง ซึ่งใกล้กับฝายแม่กรณ์ ที่ชุมชนคอยสะเก้นเพียง 300 เมตร เป็นห่วงเหมือนกัน จึงร่วมมือกันประสานงานกับกรมทางหลวงชนบทให้ช่วยดูแลเรื่องการก่อสร้างให้ด้วยเพราะพื้นที่สาธารณะของฝายลดน้อยลง”

ดังนั้นเพื่อลดความขัดแย้งในประเด็นสมบัติสาธารณะดังกล่าวจึงต้องหาวิธีการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวก่อนที่จะลุกลามกลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น

ยุค 3: การปรับตัวการใช้สมบัติสาธารณะ

สภาพปัญหาจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ จากน้ำมือมนุษย์ส่งผลให้เกิดความร่อยหรอของทรัพยากร ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาความยากจน หนี้สิน ปัญหาด้านอื่นๆ ตามมา ดังนั้นจึงต้องหากระบวนการในการปรับตัวการใช้สมบัติสาธารณะดังกล่าวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ดังนี้

3.1 ภาครัฐกับการจัดการสมบัติสาธารณะ

ปัจจุบันระบบธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมากการกระจายอำนาจการทำงานก็ขยายขอบข่ายลงสู่ชุมชนมากที่สุด ซึ่งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่นการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่าข่างมอยู่ในการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง ซึ่งมีบทบาทในฐานะภาครัฐที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการระบบเหมืองฝายเพื่อการเกษตรกรรมกับชุมชน สภาพปัจจุบัน การจัดการทรัพยากรน้ำในระบบเหมืองฝายของบ้านป่าข่างม มีหน่วยงานของภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล และจัดการทรัพยากรน้ำที่ใช้ในระบบเหมืองฝายร่วมกับคณะกรรมการเหมืองฝายของหมู่บ้านป่าข่างม กล่าวคือ

บ้านป่าข่างมอยู่ในเขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง จากการสัมภาษณ์ นายสุภชัย อุปนันท์ หัวหน้าส่วนโยธา องค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง พบว่ามีโครงการขุดลอกลำเหมืองสาธารณะที่เป็นระบบเหมืองฝายของบ้านป่าข่างมเดิม โดยสนับสนุนด้านงบประมาณในการดำเนินงาน โดยประสานงานกับคณะกรรมการเหมืองฝายของหมู่บ้าน และชาวบ้านผู้ใช้น้ำในลำเหมืองร่วมกัน จากนั้นโยธาจึงกล่าว ทำให้ทราบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลรอบเวียง พยายามเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในการจัดการระบบเหมืองฝายร่วมกับชาวบ้าน ถึงแม้จะใช้เครื่องทุ่นแรงในการขุดลอกแทนการลงเหมืองเหมือนในอดีต แต่ยังคงให้ความสำคัญต่อการตัดสินใจของคนที่ใช้ร่วมกันอยู่

อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า การที่เกษตรกรไม่ได้มีส่วนร่วมในการขุดลอกลำเหมือง อาจเกิดผลดีในเรื่องการประหยัดทางด้านเวลาและแรงงาน แต่กลับส่งผลกระทบในเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่ในอดีตเกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการขุดลอกลำเหมือง จึงทำให้เกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากน้ำร่วมกันสร้างสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน แต่ในปัจจุบันนี้เกษตรกรมีความสะดวกสบายมากขึ้น ทำให้ไม่จำเป็นต้องรวมตัวกันมาขุดลอกลำเหมืองเอง จึงทำให้การพบปะกันในชุมชนลดน้อยลง ความสัมพันธ์จึงลดน้อยลงตามไปด้วย

โครงการฝายเชิงทรายหรือฝายแม่น้ำกก เป็นฝายหลวง(ระบบชลประทานของรัฐ) ที่กั้นลำน้ำแม่กก บริเวณบ้านป่าบง ตำบลรอบเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ติดกับบ้านป่าข่างมทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มดำเนินการสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2535 สร้างแล้วเสร็จปี พ.ศ. 2542

โครงการฝายเชียงรายมีจุดประสงค์การจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้ใช้ และลำคบน้ำสาขา เพื่อควบคุมระดับน้ำและการผันน้ำเข้าสู่พื้นที่ทั้งสองฝั่งของลำน้ำด้วยระบบส่งน้ำด้วยแรงโน้มถ่วงจากพื้นที่สูง ไปยังพื้นที่ต่ำ โดยจัดสรรทรัพยากรน้ำให้ได้ปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการในการเพาะปลูก การทำการเกษตร และยังมีการปรับปรุง ซ่อมแซม ลำเหมืองฝายเดิมที่มีเพียงแต่ร่องดิน (ลำเหมือง) ให้เป็นคอนกรีต และฉาบปูน ทำพังกันน้ำ ทำประตูละบายน้ำในการปล่อยส่งน้ำไปยังพื้นที่การเกษตรตลอดสองฝั่งแม่น้ำกก

นายพิน ปัญญาได้บอกเล่าว่าป่าชุมชนบ้านแม่คาวหลวงเป็นป่าไม้ดั้งเดิมก่อนที่บ้านแม่คาวหลวงจะมาตั้งหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ.2438 สมัยนั้น ป่าไม้แห่งนี้ เป็นป่าไม้สมบูรณ์เป็นป่าดิบ มีไม้ใหญ่ ขึ้นหนาแน่น ประกอบกับพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ราบเป็นป่าน้ำซับ มีน้ำพุหลายแห่ง น้ำพุเหล่านี้ไหลผ่านลำธาร หรือห้วยเข้าสู่หมู่บ้านในตำบลสันกลางมีสัตว์ป่ามากมายชาวบ้านอาศัยป่าแห่งนี้ เป็นแหล่งหากินโดยหาของเพื่อเลี้ยงชีพป่าพรวน้ำจัดพื้นที่ส่วนใหญ่ของป่านี้และมีความชื้นสูง เนื่องจากมีน้ำขังอยู่เกือบตลอดปีลักษณะของพื้นที่ป่าเป็นที่ราบมีพรรณไม้หลายชนิดที่พบได้ในบริเวณป่าพรวประกอบด้วยสังคมพืชชั้นบนและชั้นล่างปะปนกันกันไปต่อมาประมาณปี พ.ศ.2459 ชาวบ้านเริ่มใช้ไม้ในป่าทำฟืน สร้างบ้านและนำไปขาย เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพและชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญของป่าไม้จนทำให้ป่าไม้แห่งนี้ถูกตัดทำลายมากขึ้นและเมื่อป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้นจนทำให้เกิดปัญหาตามมาเช่น ฝนไม่ตกตามฤดู น้ำไม่พอใช้ เป็นต้นจนถึงปี พ.ศ.2509 นายปิ่น แสนเป็งเป็นผู้นำหมู่บ้านได้มองเห็นความสำคัญของป่าและป่าไม้ถูกตัดทำลายมากขึ้นจึงได้ประชุม คณะกรรมการเพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าแต่มีกฎระเบียบข้อบังคับไม่ค่อยจะชัดเจนประกอบกับมีนายทุนหนุนหลังรับซื้อไม้แปรรูปจากรายการอย่างกว้างขวางโดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมืองกฎระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้านจึงทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมาก¹²

3.2 การปรับวิถีชีวิตกับสมบัติสาธารณะ

จากรายงานขุววิจัยฯ เรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร¹³ พบว่าหลังการสร้างเขื่อนวิถีชีวิตได้เปลี่ยนไป สังคมเริ่มแยกกันอยู่ เพราะสามารถใช้สันเขื่อนเดินทางไปสู่สังคมภายนอกได้สะดวกมากขึ้นการสร้างเขื่อนทำให้มีปัญหาอื่น ทรัพยากรในน้ำลด ปริมาณลง น้ำเน่าเสีย ทำให้เกิดผลกระทบต่อสัตว์น้ำ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือความไม่คุ้นเคยกับวิถีชีวิตที่

¹² โครงการขุววิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของป่าพรวน้ำจิตบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย, โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย

¹³ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร, โรงเรียนวังมะดันพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก

เปลี่ยนไปแบบสังคมเมือง ที่ต่างคนต่างมีความกระตือรือร้นในการทำงานจะต้องหาเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ขณะที่ศักยภาพของแต่ละคนยังไม่พร้อมและไม่มีความรู้เกี่ยวกับอาชีพใหม่แบบเมือง แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างเขื่อนมีส่วนดีในเรื่องของการมีน้ำไว้ในการทำเกษตรกรรม

จากรายงานวิจัยฯ เรื่องการศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์¹⁴ การปรับตัวของชาวบ้านหลังจากการอพยพ ชาวบ้านก็เริ่มที่จะสร้างบ้านเรือนขึ้นและเริ่มชีวิตใหม่โดยเริ่มปรับที่ทางให้ดีขึ้น เริ่มถางป่าบุกเบิกพื้นที่ให้เป็นที่นา บุกเบิกเรียกสวนไร่นา เริ่มประกอบอาชีพทำไร่ไถนาทำสวน ตอนแรกๆ เหมือนอยู่ที่เดิม บริเวณที่แห่งใหม่ส่วนใหญ่เป็นดินลูกรังเมื่อปลูกพืชบางอย่างไม่ค่อยจะได้ผลนัก จึงต้องมาปลูกมะม่วงหิมพานต์ แม่น้ำกลางหมู่บ้านชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่เพราะที่ดินของชาวบ้านอยู่สูงในการทำนาก็ได้ผลผลิตน้อย ในบางครอบครัวต้องซื้อข้าวกิน ตอนสร้างบ้านแรกๆ ชาวบ้านน้ำหนัมน้ำได้น้ำตาลไคร้ ขนุน ข่า พริก มะกรูด มะพร้าว มะขามเปียกมาขายให้กำละ 50 สตางค์ เพราะตอนนั้นยังไม่มีอะไรนอกจากบ้านและต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิม เมื่อมาอยู่นานเข้าก็ได้ขายช้างไปเพราะไม่ได้ลากไม้แล้วอาชีพก็ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงนัก

การพัฒนาอาชีพด้านเกษตรกรรมของชาวบ้านในตำบลบ้านแยง¹⁵ ยังมีต่อเนื่องเกิดกลุ่มเกษตรกรหัวก้าวหน้ากลุ่มใหม่ๆ ขึ้นมาอีกหลายกลุ่มได้แก่กลุ่มเพาะเห็ดบ้านเข็กใหญ่ กลุ่มเลี้ยงวัวบ้านประดูลิน กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกไม้ผลบ้านเกษตรสุข เกษตรสัมพันธ์ บ้านถ้ำพริก เป็นต้น ไม้ผลที่นิยมปลูก เช่นมะขามหวาน มะไฟ เงาะ ลำไย และลิ้นจี่ เกษตรกรต่างมุ่งเน้นการผลิตแบบสวนไม้ผลเชิงการค้า มีการลงทุนจำนวนมากด้วยการวางระบบน้ำ การใช้ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมีทางการเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น คำนึงถึงแต่เรื่องปริมาณผลผลิตและราคาเท่านั้น ซึ่งบางรายประสบความสำเร็จได้ในช่วงเวลา 4-5 ปี แต่หลังจากนั้นเกิดปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกประมาณปี พ.ศ. 2540 – 2541 เศรษฐกิจของประเทศไทยได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน ทำให้กำลังซื้อสินค้าของต่างประเทศลดลงหรือไม่สั่งซื้อสินค้าเลย สินค้าเกษตรโดยเฉพาะผลไม้ จึงเกิดความเสียหายเน่าเสีย ขายไม่ได้ ผลกระทบครั้งนี้ทำให้เกษตรกรบางรายมีปัญหาหนี้สินจนต้องขายที่ดินชิ้นนี้หรือบางรายขายที่ดินไปแล้วย้ายไปทำมาหากินที่อื่นแทน

ปัจจุบันมีเกษตรกรหลายรายผันตัวเองมากเป็นผู้ปลูกไม้ยางพาราซึ่งกำลังเพิ่มพื้นที่ปลูกจำนวนมากทั้งในกลุ่มของเกษตรกรจากภาคใต้ที่มาซื้อที่ดินปลูกใหม่และกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่

¹⁴ การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ กรณีศึกษาบ้านคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุรดิตถ์, โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้าสุรดิตถ์ อำเภอมือง จังหวัดสุรดิตถ์

¹⁵ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น “วิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม”

เดิมที่เลิกการทำเกษตรแบบผสมผสาน "ปลูกพืชไร่ ไม้ผล และพืชสวน" มาทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวลงทุนครั้งเดียวไม่ต้องเสียเวลาทำวิธีการเดิมๆ ใส่ปุ๋ย เพิ่มยา ตัดหญ้าพรวนดินให้ยุ่งยากอีกต่อไปมีเวลาพักผ่อนเพิ่มขึ้น แต่สิ่งที่มองเห็นรูปธรรมชัดเจนเวลานี้คือมีเกษตรกรจำนวนมากขายสิทธิทำกินในที่ดินเขตป่าสงวนฯ ให้แก่นายทุนต่างถิ่น ซึ่งรัฐบาลเคยให้อนุญาตปลูกบ้านเพื่ออยู่อาศัยและปลูกพืชไร่พืชสวนเลี้ยงชีพบนพื้นที่ฝั่งขวาของป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง เมื่อได้เงินจำนวนมากบางรายได้พากันย้ายครอบครัวเข้าไปอยู่ตามเขตเมืองใหญ่ ไปหาแหล่งที่เจริญสะดวกสบายทั้งความเป็นเกษตรกร แต่สำหรับบางรายที่ไม่รู้จักค่าของเงิน เมื่อได้เงินมาง่ายก็ใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย ไม่ประหยัดและกำลังจะกลายไปเป็นลูกจ้างของนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่ใหม่เพราะที่ดินที่เคยมีขายไปหมดแล้วไม่มีที่ดินทำมาหากินเหมือนแต่ก่อนต้องไปรับจ้างนายทุนต่างถิ่น จากวิถีชีวิตของเกษตรกรบ้านแยงที่เคยเป็นเจ้านายของตัวเองต้องกลับไปเป็นลูกจ้างหรือคนงานของนายทุนต่างถิ่นปิดฉากชีวิตของเกษตรกรที่เคยต่อสู้ด้วยความยากลำบาก

หุบป่าตาด อยู่บริเวณเขาห้วยโคกได้รับประกาศจัดตั้งเป็นเขตห้ามล่า ฯ เมื่อปี พ.ศ. 2549 ได้รับการประกาศเป็นแหล่งท่องเที่ยว Unseen in Thailand ของประเทศไทย และเป็นพื้นที่แห่งเดียวของจังหวัดอุทัยธานี ทำให้ความเจริญเข้ามายังหมู่บ้านชายเขา อาทิเช่น ถนนลาดยาง ระบบไฟฟ้า ระบบ “ ถนนลาดยางสร้างเสร็จภายใน 6 เดือน หลังจากวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2542 ทำให้มีผู้คนแปลกหน้าเข้ามามากมาย รู้จักบ้างไม่รู้จักบ้าง ต้องมีการระมัดระวังมากขึ้น” (ยายพญน)

3.3 การปรับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมกับสมบัติสาธารณะ

ระบบฝ่ายในภาคเหนือ มีทั้งรูปแบบการจัดการ และรูปแบบพิธีการ เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีฝ่าย¹⁶ การเลี้ยงผีฝ่ายในอดีต มีกลุ่มผู้ใช้ทุกกลุ่ม ทุกวัย มาร่วมแรงร่วมใจเลี้ยงผีฝ่ายร่วมกัน จากการ

¹⁶ การเลี้ยงผีฝ่ายเป็นประเพณีที่แสดงถึงความเคารพ บูชา และขอขมาผีฝ่าย ที่ได้ใช้น้ำในช่วงเวลาทำนา กลุ่มผู้ใช้น้ำทุกคนไม่ว่าจะเด็ก ผู้ใหญ่ คนแก่ หนุ่มสาวก็จะเข้าร่วมงาน และเป็นการร่วมสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและต่างชุมชนไปด้วย การเลี้ยงผีฝ่าย เป็นประเพณีของชาวล้านนา ที่เป็นการตอบแทนบุญคุณแห่งน้ำที่ได้ใช้ในการเกษตรกรรม ซึ่งเกษตรกรได้อาศัยในการใช้ประโยชน์ในด้านการเพาะปลูก การอุปโภคบริโภค ซึ่งมีความเชื่อว่าแหล่งน้ำจะมี “ผีฝ่าย” อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาคุ้มครองอยู่ ได้บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ กลุ่มผู้ใช้น้ำในการเกษตร จึงให้ความสำคัญกับระบบเหมืองฝาย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยปกป้องเหมืองฝายและให้น้ำที่เพียงพอต่อการเกษตรกรรม เมื่อมีการใช้น้ำจากฝายจึงมีพิธีกรรมเช่นไหว้บูชา เพื่อตอบแทนบุญคุณผีฝ่าย การทำบุญเลี้ยงผีฝ่ายจึงเสมือนหนึ่งการแสดงความรักและการสำนึกในบุญคุณของแม่น้ำ การเลี้ยงผีฝ่าย เป็นการตอบแทนธรรมชาติ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน มีความใกล้ชิดสนิทสนม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติร่วมกัน

สัมภาษณ์ นายประเสริฐ ดันหนิม เล่าว่า “เมื่อก่อนเคยไปร่วมเลี้ยงผีฝ่าย ที่ฝ่ายแม่กรณกับพ่อ อายุ สัก 17-18 ปี ก็ไปเห็นพิธีกรรมการเลี้ยงผีว่าทำกันอย่างไร ใช้อะไรในพิธีกรรมบ้าง และคนทำพิธี คือ แก่ฝ่าย เลี้ยงเสร็จก็กินข้าวร่วมกัน แล้วก็ประชุม ปรีกษา หรือ เรื่องต่าง ๆ เช่น การจัดสรรน้ำใน การทำนาในครั้งต่อไป การขุดลอกกลางเหมือง” ลงบุญมา ใจผาวัง แก่ฝ่ายเล่าว่า “ใช้เงินกองกลาง ของกลุ่มในการจัดซื้อเครื่องบูชา เลี้ยงผีฝ่าย คือ เหล้าขาว 2 ขวด เครื่องใส่ลาบ ข้าวต้ม ข้าวหนม (ขนม) จิ้นลาบ (ลาบวัว) เลี้ยงหัวหมูทุกปี ตั้งแต่จำความได้ เพราะเป็น “ฮีดฮอยบะเก่า” (ประเพณีแต่ โบราณ) เป็นการตอบแทนบุญคุณผีฝ่ายที่ได้ให้น้ำใช้ในการทำนา ต้องสืบทอดกันต่อไป เลี้ยงผีแล้ว ก็ “กินจี่ซากผีฝ่าย” (กินสิ่งที่บูชาผีฝ่ายเสร็จแล้ว) “กินหอมต้อมม่วน” (กินข้าวร่วมกันอย่าง สนุกสนานรื่นเริง) กันที่ฝ่าย แล้วก็ประชุมปรีกษาหรือการวางแผนเกี่ยวกับทำนาในปีต่อไป การ บำรุงรักษา ซ่อมแซมเหมือง ช่วยกันแก้ปัญหาในปีก่อน ส่วนการกลางเหมือง จะมีการประชุมใหญ่ ปี ละ 1 ครั้ง” ลงบุญมาเล่าต่อว่า “เมื่อก่อนประชุมกันที่วัด หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันระหว่างวัดป่ายาง มน และวัดแม่กรณ (วัดคอยสะเก็น) เดียวนี้ อบต.เขาอยากให้ไปประชุมที่ อบต.เพราะมีความพร้อม แล้วก็จะได้ปรีกษาเรื่องการของบประมาณในการกลางเหมือง (ขุดลอกร่องเหมือง)” ปัจจุบันการเลี้ยง ผีฝ่ายในแต่ละปีจะมีเพียงคณะกรรมการและคนเฒ่าคนแก่ที่รู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีนี้เข้าร่วมการ เลี้ยงผีฝ่ายซึ่งจำนวนผู้ร่วมพิธีก็ลดน้อยลง แต่เครื่องเช่น ไห้วบูชา และลำดับพิธีกรรม ยังคงรักษา รูปแบบเหมือนเดิมจนถึงปัจจุบัน

ด้าน “ระบบเหมืองฝ่าย” คือการบำรุงรักษา และซ่อมแซมฝ่าย การจัดการน้ำเพื่อใช้ในการ เกษตรกรรมที่เรียกว่า เป็นภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรน้ำที่สำคัญของคนล้านนา แสดงให้ เห็นถึงการมีส่วนร่วม การช่วยเหลือเกื้อกูล การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ของกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการ เกษตรกรรม ซึ่งกลุ่มผู้ใช้น้ำจะมีระเบียบ กฎเกณฑ์การมีส่วนร่วมในการจัดการระบบเหมืองฝ่าย การบำรุงรักษา การซ่อมแซมร่วมกัน

พ่ออุ้ยยาย ดันหนิม เล่าถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ใช้น้ำร่วมกัน ทั้งของบ้านป่า ยางมน และบ้านทุ่งมน ในการช่วยกันบำรุงรักษา ซ่อมแซมเหมืองฝ่ายร่วมกันว่า “เมื่อก่อนถึงฤดูทำ นา ชาวบ้านจะช่วยกันเอามือเอารัน ขุดลอกกลางเหมือง โดยจะมาช่วยกันครั้งมากๆ คน 60-70 คน วันหนึ่งได้ 2-3 ไร่ ขุดไปพูดกันไป เหนื่อยก็พัก แม่บ้านก็ทำกับข้าวมาส่งในตอนกลางวัน กินข้าว ร่วมกัน พักผ่อนเอาแรงสักพัก แล้วก็ทำงานต่อ ทำอย่างนี้ 3 วัน 5 วัน ก็เสร็จ” สังคมเกษตรกรรม ล้านนาในอดีต มีการพึ่งพาอาศัยกันเป็นอย่างมาก ในกลุ่มเกษตรกรก็มีการร่วมมือ ร่วมใจกัน

จัดสร้างเหมืองฝาย เพื่อใช้ในการเกษตร มีการร่วมแรง ร่วมใจ ช่วยกันขุดลอกลำเหมือง (กลางเหมือง) เพื่อเตรียมรับน้ำเข้าพื้นที่นาในฤดูทำนาในแต่ละปี เป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระเบียบกฎเกณฑ์การจัดสรรทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุดอย่างเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย ลงบุญทา อารีย์ พูดถึงการขุดลอกกลางเหมืองว่า หากใครมีที่นามากกว่า 15 ไร่ จะส่งคนมาช่วยทำงาน 2 คน ถ้ามีน้อยกว่านั้นก็ช่วยเพียงคนเดียว ใครไม่มากก็ปรับกันไปตามข้อตกลงที่ตั้งไว้ตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้ โดยหัวหน้าหมวดแต่ละหมวดจะเป็นผู้บอกกล่าวแจ้งข่าวเกี่ยวกับการลงเหมืองให้กับลูกนาทุกหมวด และมีระเบียบเกี่ยวกับการใช้แรงงานของเด็ก ๆ ไว้ว่า “เราห้ามไม่ให้ใช้แรงงานเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี มาใช้แรงงานในการขุดลอกกลางเหมือง”

ปัจจุบันเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญต่อภาคการเกษตรมากขึ้น ส่งผลต่อบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน การพึ่งพาอาศัยกันในระบบเกษตรกรรม เริ่มลดน้อยลงและเปลี่ยนแปลงไป จากความร่วมมือที่เกิดจากกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ในระบบชลประทานราษฎร์ การบำรุงรักษา ซ่อมแซม แปรเปลี่ยนเป็นฝ่ายหลวง (โครงการชลประทาน) ที่เกิดจากการตอบสนองภาคการเกษตรของภาครัฐ ที่มุ่งหวังแต่ในด้านผลผลิตมากกว่าระบบความสัมพันธ์ของชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม

ลงบุญทา อารีย์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับความแตกต่างในการลงเหมืองระหว่างอดีตและปัจจุบันว่า “แต่ก่อนลงแรงกันอย่างเดียว เดียวนี้จ้างรถแม็กโครขุดแทน โดยเก็บเงินจากกลุ่มผู้ใช้น้ำทุกคน ไร่ละ 40 บาท มาใช้ในการขุดลอก เงินที่เหลือจะเก็บเป็นเงินกองกลางในการใช้จ่ายต่าง ๆ เกี่ยวกับการบำรุง รักษา ซ่อมแซมเหมืองฝายต่อไป ...ลงว่าการลงเงินจ้างแม็กโครดีกว่าเพราะไม่มีการกินแรงเกิดขึ้น ถ้าช่วยกันเอามือเอาแรงเขากินแรงกัน แต่ก็ไม่ค่อยได้พบปะพูดคุยกันเหมือนแต่ก่อน ซึ่งแสดงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามสภาพการเจริญของบ้านเมืองที่เพิ่มมากขึ้น”¹⁷

ปัจจุบันหลังจากที่ชาวบ้านเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพบึงปลาเนาให้กลับมาเหมือนในอดีตได้แล้ว ชาวบ้านได้กลับมามีโอกาสในการอยู่ร่วมกันอีกครั้งโดยชาวบ้านได้ใช้เวลาส่วนมากในการฟื้นฟูหมู่บ้านและจัดกิจกรรมการละเล่นเพื่อคืนสัมพันธ์ที่ดี แก่หมู่บ้าน โดยใช้ ประเพณี การละเล่นเป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ ได้แก่ประเพณีการละเล่นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ก่อนถึงฤดูทำนาชาวบ้านจะรำกลองยาว รำแคน ชาวบ้านมารวมตัวกันในหมู่บ้าน มีการโยนลูกช่วง¹⁸ เทศกาลออกพรรษา มีงานวัดในหมู่บ้านโดยมีการรำแคน ฉายหนังกลางแปลง จุดได้

¹⁷ โครงการยววิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของป่าพรุน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ต.สันกลาง อ.พาน จ.เชียงราย, โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จ.เชียงราย

¹⁸ ใช้ผ้าขาวม้ามัดเป็นปมและโยน

น้ำมัน และตัดบาตรเทโว เมื่อเทศกาลออกพรรษาผ่านไป ชาวบ้านก็เก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อเตรียมพื้นที่ปลูก ในปีต่อไป วันขึ้นปีใหม่ ซึ่งเป็นช่วงที่ข้าวใหม่กำลังออก ชาวบ้านจึงมีการตัดบาตรข้าวหลาม เผาข้าวหลามร่วมกันในหมู่บ้าน

การเปลี่ยนความสัมพันธ์ของสมบัติสาธารณะจากเคยเป็นแหล่งทำมาากินเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็ถือว่าเป็นการเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์อีกลักษณะหนึ่งเช่นกรณีของถ้ำหุบป่าตาด กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว Unseen in Thailand ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างอยากเข้ามาเที่ยว ทำให้หมู่บ้านชายเขา หมู่ 3 ตำบลทุ่งนางาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายโดยแต่ละเดือนจะมีนักท่องเที่ยวไม่ต่ำกว่า 1,000 คน ผลพลอยได้จากการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดังไปทั่วโลกจากการประชาสัมพันธ์ทางด้านต่าง ๆ ของหน่วยงานของรัฐ เช่น การประชาสัมพันธ์ทางเว็บไซต์ แผ่นพับ บอร์ดประชาสัมพันธ์ หน่วยงานทางราชการ อื่นๆ ทำให้หุบป่าตาด เป็นแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาศึกษาค้นคว้า อีกทั้งเป็นเอกลักษณ์ด้านความสวยงามทางธรรมชาติ ความแปลกและหลากหลายของพรรณไม้ ส่งผลให้ถ้ำหุบป่าตาดสร้างรายได้ปีละไม่ต่ำกว่า 400,000 บาท จากการกลายเป็นที่รู้จักของสาธารณชนทำให้ที่ดินมีราคาแพงมากขึ้นจากเดิมไร่ละ 20 บาท กลายเป็นไร่ละ 70,000-100,000 บาท ทั้งๆ ที่เป็นที่ดิน นส. 3 อยู่ในเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า นายสุรินทร์ เล่าว่า “ชาวบ้านมีความหวังว่าที่ดินจะกลายเป็นโฉนดในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าได้ ถ้าพื้นที่หมดจากการเป็นเขตอนุรักษ์ ชาวบ้านจึงไม่ยอมขายที่ดินของตนในขณะนี้ถึงแม้จะมีคนมาขอซื้อก็ตาม” จึงมีนายทุนเข้ามาสร้างรีสอร์ท โฮมสเตย์ และร้านอาหารในบริเวณใกล้ๆ ถ้ำหุบป่าตาด

การทำไร่ปัจจุบันจะอยู่ในรูปแบบของการเช่าที่ดินทำกิน เนื่องจากผู้ประกอบการอาชีพเดิมมีอายุมากขึ้น ลูกหลานไม่ชอบการทำไร่ เมื่อเรียนจบจะไปทำงานต่างจังหวัด เนื่องจากมีแรงดึงดูดด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ลุงสุรินทร์เล่าว่า “ปัจจุบันใช้จ่ายเยอะ ชาวบ้านแข่งขันกันซื้อรถ ไม่ว่าจะเป็นรถทางการเกษตร รถมอเตอร์ไซด์ ทุกอย่างแข่งกันมีทั้งนั้น” การซื้อขายที่ดินสมัยก่อนๆ ไม่ต้องมีอุปกรณ์การวัด ปัจจุบันทุกอย่างต้องเที่ยงตรงวัดได้ มีหลักฐานเอกสารทุกอย่าง เนื่องจากที่ดินมีราคาสูงเริ่มมีการโกงกันมากขึ้น จากการเป็นแหล่งท่องเที่ยว จะทำให้ชาวบ้านในเขตพื้นที่มีงานทำสร้างรายได้ผู้ที่ไม่ประกอบอาชีพทำไร่ ก็มาเป็นลูกจ้างของสำนักงานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้าประทุน ส่วนของเด็กนักเรียนตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ 1 ขึ้นไปถ้าต้องการมีรายได้ทางถ้ำหุบป่าตาดรับสมัครชมัคคุเทศก์ เพื่อมาให้ความแนะนำข้อมูลกับนักท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวจะให้ค่าตอบแทน บางคนได้เฉลี่ยวันละ 1,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจของนักเรียน และจะมาทำงานในช่วงวันหยุดราชการซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวมาาก นักท่องเที่ยวจะมากที่สุดในช่วง

เทศกาล เช่น สงกรานต์ ปีใหม่หรือในช่วงวันหยุดยาวๆ ชาวบ้านจะนำผลไม้ทางการเกษตรเช่น มะม่วงมาขาย และบริเวณรอบถ้ำมีร้านค้าเล็กๆ ขายขนมและเครื่องดื่ม¹⁹

การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็เป็นอีกหนทางหนึ่งในความพยายามที่จะปรับตัวของชุมชน จากรายงานการวิจัยฯ โครงการมองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก²⁰ ชาวบ้านจึงเข้าซื้อกันเพื่อเตรียมยื่นเรื่องทางอำเภอทุ่งเสลี่ยมหรือส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ช่วยแก้ปัญหาน้ำท่วม ทางชาวบ้านที่ได้รับความเสียหายคิดว่าปัญหาน้ำท่วมเกิดจากการสร้างฝาย (ท่อระบายน้ำ) โรงเรียนชัยมงคลพิทยา และฝาย (ท่อระบายน้ำ) ท่าไม้แดง เพราะมีลักษณะเป็นประตูระบายน้ำปิดเปิดน้ำ ในหน้าน้ำหลากน้ำไหลระบายในช่องทางระบายน้ำไม่ทันจึงเกิดน้ำท่วม ถ้าทำเป็นฝายน้ำล้นน้ำจะไม่ค่อยเกิดปัญหาน้ำท่วม ผู้ใหญ่ก็รับเรื่องร้องเรียนของชาวบ้านไว้เตรียมยื่นต่อนายอำเภอ สำหรับเป็นแหล่งในการเกษตร และป้องกันน้ำท่วมพื้นที่หมู่บ้าน พื้นที่ทำการเกษตร และโรงเรียนชัยมงคลพิทยา ซึ่งอยู่ติดกับลำน้ำแม่มอก สำหรับการดูแลรักษาท่อระบายน้ำโรงเรียนชัยมงคลพิทยา กรมชลประทานจะส่งเจ้าหน้าที่มาดูแล ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่อ่างเก็บน้ำแม่มอก ตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง นอกจากนั้นพวกชาวบ้านหมู่บ้านใหม่ที่อยู่ใกล้กับลำน้ำแม่มอกและท่อระบายน้ำโรงเรียนชัยมงคลพิทยาจะต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะลงในแม่น้ำ และคอยดูแลไม่ให้เศษขยะที่ไหลมากับน้ำป่าทางตอนเหนือมาติดท่อระบายน้ำ ถ้าพบว่าท่อระบายน้ำมีการอุดตันจะต้องช่วยกันเก็บออกให้หมด เพราะในช่วงฤดูฝนจะมีน้ำเหนือไหลบ่าลงมามาก จนเกิดน้ำท่วมทุกปี เกิดความเสียหายต่อบ้านเรือนและทรัพย์สินของชาวบ้าน ตลอดจนถึงโรงเรียนชัยมงคลพิทยาที่ตั้งอยู่ใกล้กับท่อระบายน้ำมากที่สุด

จากรายงานการวิจัยฯ การเปลี่ยนแปลงของป่าพรวนน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง²¹ ทราบว่าในปี พ.ศ.2526 ทางราชการให้หมู่บ้านแม่คาวหลวงเป็นหมู่บ้าน อพป.โดยมีคณะกรรมการบริหาร 8 ฝาย คณะกรรมการดังกล่าวได้ประชุมมีมติให้มีการรักษาป่าขึ้นโดยมีกฎระเบียบข้อบังคับแต่ปรากฏว่าไม่ได้ผลเท่าที่ควรปี พ.ศ.2531 นาย กองคำ ปัญญา เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในสมัยนี้เองมีอาสาสมัครป้องกันและปราบปรามผู้ที่ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า โดยการนำของนายดวงดำ คำคำ

¹⁹ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน, โรงเรียนทุ่งโพธิ์วิทยา จังหวัดอุทัยธานี

²⁰ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, โครงการมองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก: กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย, โรงเรียนชัยมงคลพิทยา จังหวัดสุโขทัย

²¹ โครงการวิจัยฯ.การเปลี่ยนแปลงของป่าพรวนน้ำจืดบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอนา จังหวัดเชียงราย, โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย

แก้ว และคณะรวม 9 คนได้ช่วยกันดูแลหากใครฝ่าฝืนมีการปรับรายละ 200-300 บาท การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าจึงลดน้อยลง นายดำ คำแก้ว พร้อมด้วยชาวบ้านเริ่มตระหนักและเกิดแนวคิดที่จะรักษาป่าให้คงอยู่ไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติมโดยแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนพร้อมทั้งร่างกฎระเบียบในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนและร่วมกันอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ฟื้นคืนสภาพขึ้นมาใหม่ จากความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าของผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ทำให้ป่าชุมชนบ้านแม่ควงหลวงกลับมาเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์หลากหลายไปด้วยพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ที่ชาวบ้านสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ปัจจุบันได้มีการเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกมาใช้ประโยชน์ในด้านนันทนาการบริเวณน้ำพุเย็นและการเดินทางไกลของนักเรียนในพื้นที่ มีองค์การบริหารส่วนตำบลสันกลางได้สนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของหมู่บ้าน โดยมีการสร้างบ่ออาบน้ำแร่ที่ทันสมัยและนำไปใช้ในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น วันสงกรานต์ เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งศึกษาอบต.ตำบลเตา จึงได้ร่วมหารือกับ อบต.หางว และฝ่ายปกครอง อ.เทิง เพื่อให้ฝ่ายดังกล่าวเกิด ประโยชน์ต่อทั้งทางด้านการเกษตรและระบบนิเวศน์ไปพร้อมๆ กัน โดยได้ร่วมหารือเพื่อแก้ไขปัญหาก่อนที่จะพันธุ์ปลาที่สำคัญๆ จะสูญพันธุ์ เบื้องต้นหารือกันว่า จะจัดทำบันไดปลาโจนสำหรับทำให้ช่องให้ปลาสามารถขึ้นลง จากด้านหนึ่งของเขื่อนได้

ผลการสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ เกิดจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. การใช้ทรัพยากร

บ้านวังลึก²² เป็นชุมชนที่ตั้งมาหลายชั่วอายุคน ผู้ที่เข้ามาเป็นกลุ่มแรกคือคนที่อพยพมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ต่อมาเมื่อมีคนจากบ้านด่านลานหอยเข้ามาเอาควายมาเลี้ยงเห็นว่าพื้นที่นี้อุดมสมบูรณ์จึงได้เข้ามาปักหลักปักฐานอยู่โดยใช้วิธีการต่างๆ ขบไล่ผู้คนที่ย้ายมาจากอำเภอเถินให้อพยพพว่นถอยไปอยู่ที่บ้านตลิ่งชัน นอกจากมีที่ดินอุดมสมบูรณ์แล้วบ้านวังลึกยังมีคลองแม่ลำพันซึ่งในอดีตเรียกว่าคลองแม่ลำพันไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ต้นน้ำที่อยู่เหนือเขาผีปันน้ำเขตอำเภอเถินพัดพานำทรายมาทับถมเต็มคลอง โดยผู้คนในอดีตจะใช้ประโยชน์จากคลองด้วยการขุดบ่อทรายในการอุปโภคและบริโภค ชาวบ้านมีโอกาสพบเจอกันบ่อย ไม่มีใครใช้ทำการเกษตร แต่เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นความต้องการใช้น้ำจึงมีเพิ่มมากขึ้น

²² โครงการบูรณาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น “วิถีชีวิตของชาวบ้านลำพันกับสายน้ำแม่ลำพัน”

เช่นเดียวกับน้ำหาง²³ ความสำคัญในอดีตย้อนไปเมื่อปีพ.ศ. 2498 แม่น้ำหางเป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรในน้ำและสิ่งแวดล้อมริมฝั่งน้ำ แม่น้ำหางจะไหลตลอดเวลาทุกฤดูเป็นหาดทรายเป็นวงรีจะมีต้นไคร้ ต้นนุ่นออกทั่วบริเวณลำน้ำ เมื่อมองลงไปก็จะเห็นต้นไคร้ ต้นนุ่นอยู่ที่ท้องน้ำ ชาวบ้านจึงเรียกว่าหาดไคร้ การสร้างโบราณกั้นเช่นกัน ชาวบ้านจะช่วยกันไปตัดไม้ในป่าหรือไม้ไผ่ที่มีในบ้านของตนเองมาทำฝายโบราณ โดยจะใช้ไม้กับหิน เมื่อเสร็จแล้วก็ปลุกต้นไม้ต้นนุ่นไว้ที่ข้างหน้าและข้างหลังฝายโบราณเพื่อกันน้ำเซาะหน้าดิน

2. ผลกระทบที่เกิดจากฝีมือมนุษย์

มนุษย์ได้มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา และได้ค้นคิดสิ่งต่าง ๆ ที่ทันสมัยอยู่เรื่อย ๆ การพัฒนานี้มีทั้งด้านดีและไม่ดี มีเหตุผลและไม่มีเหตุผล เป็นจุดเปลี่ยนที่ยิ่งใหญ่ เมื่อมองแบบภาพรวม อาจจะไม่เห็นจุดบกพร่อง แต่เมื่อมองแบบละเอียดแล้วจะเห็นได้ทันทีว่า สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้สุก่ร่อน ไปทีละนิด ๆ เช่นเดียวกับลำแม่น้ำหางที่แต่ก่อนเคยไหลเอื่อย ๆ ไม่มีทางคดเคี้ยว แต่ปัจจุบันกลับตรงกันข้ามก็เปรียบเหมือนมนุษย์เราได้เพิ่มขึ้น การประกอบอาชีพเกษตรนั้นจึงใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต ขาดความหยั่งรู้ก็คิดถึงผลกระทบที่จะตามมาจึงทำให้แม่น้ำหางเปลี่ยนแปลง การที่ประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ส่งผลกระทบหลายๆ ด้านในการดำรงชีวิต เช่น การที่ประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ปลาในแม่น้ำหางลดลง การใช้อุปกรณ์ในการจับปลาที่ผิดกฎหมายที่ชาวบ้านเรียกว่า จีปลา (ใช้ไฟฟ้าช็อตปลา) การขยับขยายที่อยู่อาศัยขนานริมน้ำโดยฝั่งตะวันออกเรียกว่าน้ำหาง ฝั่งตะวันตกเรียกว่าบ้านร่องแย่ง จนเกินไปกลายเป็นการรุกรานทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อถึงน้ำท่วมชาวบ้านร่องแย่งได้รับความเดือดร้อนเพราะว่าพื้นที่บ้านร่องแย่งเป็นที่ราบต่ำจึงเกิดปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่บ่อย คนในพื้นที่บ้านร่องแย่งจึงอพยพข้ามแม่น้ำหางเข้ามาอยู่ที่บ้านหาง

3. ผลจากการพัฒนา

การพัฒนาได้มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนมากขึ้น แต่เปลี่ยนรูปแบบความสำคัญจากการใช้เพื่ออุปโภคบริโภคเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต กลายเป็นนำมาใช้ในการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านได้รู้จักการทำการเกษตรที่หลากหลายรูปแบบและทำเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้น ส่วนความจำเป็นในการใช้บริโภคอุปโภคที่ต้องเดินไปที่แม่น้ำเพื่อตักน้ำใช้ในครัวเรือนก็เปลี่ยนไป เนื่องจากความเจริญเข้ามาในหมู่บ้าน มีไฟฟ้า ประปา เข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งจุดเริ่มต้นมาจากรัฐบาลของ

²³ โครงการบูรณวิจิตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น “การเปลี่ยนแปลงของน้ำหางที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย”

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้สร้างสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่วางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งฉบับแรกประกาศใช้ในพ.ศ.2504 หลังจากนั้นในแต่ละท้องถิ่นก็เริ่มมีไฟฟ้า ประปาเข้ามาใช้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ดังเช่นในชุมชนน้ำหวางประมาณ ปี พ.ศ. 2525 ไฟฟ้าเริ่มแรกเข้ามาสู่ หมู่ 2 และหมู่ 20 ก่อน ตอนนั้นทั้ง 2 หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเดียวกัน สมัยนั้นเสาไฟฟ้าต้องใช้ไม้ไผ่ยาวๆ ยกขึ้นสูงปักห่างกันเป็นระยะๆ เพื่อเชื่อมโยงเข้าหากัน ถ้าวันไหนวัวควาย ไปชนไม้เสาไฟ ไฟก็จะดับ เพราะสายไฟขาด และดึงกันล้มหมดกว่าจะซ่อมเสร็จใช้เวลาานาน บางคืนได้อยู่กันมืดๆ อย่างนั้น ปัจจุบันสร้างเสาไฟฟ้าเป็นแท่งปูนมีความยาว 5-6 วา ทนแข็งแรง ไม่มีอันตรายและได้มาตรฐาน พอไฟฟ้าเข้ามาประปาหมู่บ้านเกิดขึ้นประมาณ พ.ศ.2528 ประปาบ้านหวาง หมู่ 2 มีหมู่ 20 และหมู่บ้านหัวดงหมู่ 12 ใช้ร่วมกัน เพราะบ้านหัวดงอยู่ติดหมู่ 2 และอยู่ใกล้น้ำหวาง ที่ตั้งประปาหมู่ 2 ในปัจจุบัน ตั้งที่โรงเรียนบ้านหวาง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ส่วนน้ำประปาที่ตั้งอยู่องค์การบริหารส่วนตำบลหวาง เป็นน้ำประปาของหมู่ 4 ซึ่งใช้ร่วมกับหมู่ 3 ใกล้กับถนนสายเทิง เชียงคำ ซึ่งประปาหมู่บ้านก็สูบน้ำหวางขึ้นมาใช้นั่นเอง จากนั้นในปีพ.ศ. 2546 ได้มี ได้มีการสร้างถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่หมู่ 4 ตำบลหวาง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

จากการพัฒนาต่างๆ ที่เข้ามาเป็นสิ่งที่ดีมาก ทำให้ชาวบ้านมีชีวิตที่ดีขึ้น เมื่อก่อนจะเดินทางไปไหนมาไหนถนนก็ไม่ดีเป็นแอ่งลุ่มลึก ไฟฟ้าเหมือนกัน จากที่หมู่บ้านเคยไม่มีแสงสว่างก็กลับมีไฟฟ้าเข้ามาทำให้ชาวบ้านมีชีวิตใหม่ แต่หลังจากความเจริญเข้าสู่หมู่บ้านทำให้บ้านหวางเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านทรัพยากรเป็นอย่างมาก เช่นการถากถางที่นาหรือป่าไม้เพื่อทำถนน ไฟฟ้า หรือการสร้างน้ำประปาหมู่บ้าน สัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงไม่มีที่อยู่อาศัยทำให้เกิดปัญหาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมากและผลกระทบของน้ำหวางคือเริ่มตื้นเขินและมีความเค็ม

การบริโภคและอุปโภคหลังจากความเจริญเข้าสู่หมู่บ้านทุกอย่างก็เปลี่ยนไป ชาวบ้านจากที่เคยดื่มน้ำ และทำกับข้าวทุกมื้อก็ต้องใช้แม่น้ำหวาง แต่สิ่งเหล่านั้นได้หายไปจากเดิม ได้มีการพัฒนาจัดตั้งโครงการสร้างน้ำประปาเข้าหมู่บ้าน มีเครื่องอำนวยความสะดวก มีน้ำที่ไหลตามท่อตามบ้านต่างๆ ไม่ต้องเสียเวลาไปหาน้ำมาดื่มกิน และยังปลอดภัยจากสารเคมี เพราะมีเครื่องเทคโนโลยีเข้ามาเกษตรกรก็เพิ่มขึ้นจึงทำให้สารพิษมาก การบริโภคน้ำหวางก็ลดลง ชาวบ้านนิยมใช้น้ำประปาแทน

ด้านเกษตรกรรม การใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย ทำให้มีวิธีการทำเกษตรหลากหลายรูปแบบ ปลูกพืชหลากหลายชนิดเพิ่มมากขึ้น เปลี่ยนจากเกษตรเพื่อยังชีพ เป็นทำเพื่อการค้า พื้นที่สองฝั่งน้ำหวางจึงเป็นไป มีการถากถางพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น นำน้ำจากน้ำหวางขึ้นมาใช้ จนบางครั้ง

น้ำในแม่น้ำหางวดน้อยลงไม่เพียงพอต่อการอุปโภค และยิ่งไปกว่านั้นชาวบ้านเริ่มนำสารเคมีมาใช้ในการเกษตรในพื้นที่ริมน้ำ ทำให้สารเคมีไหลลงแม่น้ำ ปัจจุบันจะเห็นขูดยาฆ่าแมลงลอยเกลื่อนอยู่ในแม่น้ำ ทำให้ไม่กล้าที่จะไปอาบและดื่มอีกต่อไป

ลักษณะของน้ำหางวที่เปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นแม่น้ำที่กว้างลึก มีน้ำไหลตลอดฤดู มีพืชพันธุ์นานาชนิด แต่ตอนนี้พืชพันธุ์นานาชนิดได้สูญหายไปมาก เช่นต้นไคร้ ต้นนุ่นที่เคยออกตามชายฝั่ง และสาหร่ายที่เคยเป็นอาหารปลาในแม่น้ำ ฯลฯ ปริมาณน้ำลดลงมาก จนต้องใช้วิธีการสร้างฝายเข้ามาช่วยเพื่อเก็บน้ำ ตัวลำน้ำที่เคยกว้างขวางต้องแคบลง เพราะการที่ดินถล่มไหลลงสู่แม่น้ำทำให้น้ำตื้นและไหลช้าลง นอกจากนี้คุณภาพของน้ำก็เริ่มมีสารเคมีปนเปื้อนมากขึ้นจนทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้น มีการนำพืชหลากหลายชนิดมาปลูกมากขึ้น และทำเป็นอาชีพ นอกจากปลูกข้าว ยาสูบที่นิยมปลูกกันมานานในอดีต เริ่มมีการปลูกพืชชนิดใหม่ เช่นการปลูกหอม กระเทียม ซึ่งการปลูกหอมนั้นจะปลูกได้ทุกฤดูยกเว้นฤดูฝน จะปลูกที่สวนหรือที่นาหลังจากเกี่ยวข้าวแล้ว หอมจะมีสองชนิดคือ กระเทียมและหอมแดง หอมกระเทียมที่ปลูกในสวนจะเอาไว้ทำพันธุ์ การปลูกแตงไทยและแตงกวาจะปลูกมรดเดือนกุมภาพันธ์เป็นส่วนใหญ่ การปลูกถั่วลิสงเป็นพืชที่มีทนความแห้งแล้งได้ดี เกษตรกรสามารถปลูกได้ง่าย นอกจากนี้ยังมีเกษตรชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาปลูกใหม่ เช่นมะละกอ การปลูกข้าวในสมัยก่อนก็จะปลูกแต่ข้าวโพดสาลี ซึ่งจะปลูกในเดือนเมษายนจะปลูกปีละ 1 ครั้ง แต่ประมาณปี พ.ศ. 2500 กว่าๆ ชาวบ้านได้เริ่มปลูกข้าวโพดชนิดใหม่ คือข้าวโพดแดงเป็นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และต่อมาก็ได้มีการปลูกข้าวโพดหวาน ปัจจุบันนี้ชาวบ้านสามารถปลูกข้าวโพดได้ทุกฤดูถ้ามีที่ดินปลูก การปลูกข้าวโพดจึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านมาก

การสร้างฝาย จากข้อมูลที่ได้มาจากองค์การบริหารส่วนตำบลหางว (ปัจจุบันยกฐานะเป็นเทศบาล) ได้รายงานถึงแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นว่ามีการสร้างฝายถึง 7 แห่ง และมีการสร้างบ่อน้ำตื้น 45 แห่ง บ่อโยก 34 แห่ง ประปาหมู่บ้าน 17 แห่ง แต่ละฝายสร้างเป็นฝายซีเมนต์ ซึ่งฝายแม่น้ำหางว สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. 2543 ตั้งอยู่ที่บ้านหางว หมู่ 3 ตำบลหางว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นฝายที่คณะวิจัยได้ออกสำรวจ ส่วนฝายอื่นๆ กันอยู่เป็นระยะๆตามลำน้ำหางว อยู่ในตำบลต๋ำเต่า ที่อยู่ต้นน้ำหางวและอยู่ในหมู่บ้านอื่นที่คณะวิจัยไม่ได้ไปศึกษา แต่ก็ทำให้ได้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนที่ถูกพันกับน้ำ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากน้ำหางว โดยการสร้างฝายกั้นน้ำเอาไว้ใช้ ซึ่งต่างจากสมัยอดีตที่จำนวนคนยังมีน้อย หมู่บ้านมีไม่มาก จึงไม่ค่อยได้รับผลกระทบจากการไม่มีน้ำใช้

สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ที่ส่งผลกระทบต่อสมบัติสาธารณะด้านต่างๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังนี้

แม่น้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นจากทรายที่ทับถมบริเวณคลองมีมากทำให้คลองตื้นเขิน น้ำในคลองเริ่มมีกลิ่นเหม็นโคลนตม มีการสร้างฝายกั้นน้ำ ขุดบ่อน้ำ เจาะบาดาลในบริเวณบ้านของตน สร้างประปาในหมู่บ้าน น้ำในคลองจึงถูกสูบขึ้นมาใช้เพื่อการเกษตรเพียงอย่างเดียว น้ำเพื่อใช้เพื่อการอุปโภค บริโภคจะเป็นน้ำบ่อ น้ำบาดาลหรือน้ำประปา บางบ้านที่มีฐานะดีจะซื้อน้ำที่ร้านค้ามาบริโภค

การพังทลายของตลิ่งเกิดจากกระแสน้ำได้ไหลเชี่ยวและแรงในฤดูน้ำหลาก การไหลและความเร็วของกระแสน้ำได้เพิ่มขึ้นจากอดีตที่ผ่านมา และแห้งช้าเพราะในอดีตน้ำที่นองท่วมนั้นจะแห้งภายในครึ่งวันซึ่งการสร้างฝายในสมัยก่อนนั้นเป็นฝายไม้เมื่อน้ำท่วมจะทำให้น้ำไหลเร็ว แต่ปัจจุบันเป็นฝายซีเมนต์เวลาน้ำหลากมากก็จะท่วมและหน้าแล้งก็จะเกิด ปัญหาแห้งแล้งขาดน้ำจึงทำให้ชาวบ้านได้รับความเสียหาย พื้นที่ที่ได้รับความเสียหายส่วนมากจะเป็นพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้าน โดยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้างฝายซีเมนต์มีข้อเสียมากมาย คือ

- 1) เสียสมดุลทางกายภาพของแม่น้ำเกิดดินดินกลางน้ำ ทำให้น้ำตื้น
 - 2) ทำให้ปลาขึ้นไปวางไข่ที่ตื้นน้ำได้ยากเป็นการตัดวงจรชีวิตของปลา
 - 3) ทำให้เกิดตะกอนดินทางด้านหลังที่กั้นน้ำจึงต้องขุดบ่อยๆ
 - 4) ทำให้พืชน้ำบางชนิดได้สูญพันธุ์หรือหายไป
 - 5) ทำให้น้ำไหลช้ามีพืชน้ำชนิดใหม่ขึ้นมาแทนทำให้แม่น้ำที่เคยกว้างกลับแคบลง
 - 6) ชาวบ้านเป็นโรคพยาธิใบไม้ในตับมากขึ้น เพราะน้ำนิ่งไม่ไหลเวียนเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคได้ดี
 - 7) การไหลเชี่ยวของน้ำได้พัดเอาหน้าดินและดินที่ตลิ่งไป ทำให้น้ำกัดตลิ่งและเกิดเป็นดินดอนขึ้น เกิดปัญหาการพังทลายของดิน
- นอกจากนั้นยังส่งผลกระทบด้านอื่นๆ ด้วยคือ

- พืชน้ำลดลง การเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศของแม่น้ำหาวได้ส่งผลกระทบเป็นอย่างมากเนื่องจากสมัยก่อนแม่น้ำหาวมีสาหร่ายชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า แหน เป็นพืชน้ำชนิดหนึ่งที่ให้ประโยชน์ต่อชาวบ้านเป็นอย่างมาก และยังมีพืชน้ำอาหารสมุนไพรที่ชาวบ้านได้นำมาประกอบอาหารจนถึงปัจจุบันคือเตา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เต่า มากมาย แต่เมื่อปี พ.ศ. 2543 ทางรัฐบาลได้จัดงบประมาณให้มีการสร้างฝายซีเมนต์ขึ้นจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สาหร่ายชนิดนี้ได้สูญพันธุ์ไปและยังทำให้เตาลดปริมาณลง

นางพัฒนารัก ของเพชร เล่าว่าย้อนหลังไปประมาณ 30 ปี ผู้ที่เป็นพ่อ-แม่จะให้ลูก ๆ ไปเก็บเห่นหลังจากเลิกเรียนแล้วเพื่อนำมาเป็นอาหารสัตว์ ส่วนตนเองก็จะพาเพื่อน ๆ และน้อง ๆ ไปเก็บด้วยเพราะสมัยก่อนบ้านของตัวเองเลี้ยงเป็ดและเลี้ยงหมู สาหร่ายชนิดนี้มีสีเขียวเมื่อเปิดกินแล้วก็จะให้ไข่ดี คือไข่จะใบโตไข่แดงจะมีสีเข้ม การเลี้ยงหมูนั้นก็เช่นกันชาวบ้านก็จะไปเก็บเห่นมาให้หมูกิน จะช่วยประหยัดต้นทุนเป็นอย่างมาก นอกจากสาหร่ายนี้แล้วยังมีบอนคันที่ออกกริมแม่น้ำหางแล้วยังมีมะละกอก็เป็นอาหารหมูได้ โดยชาวบ้านจะใช้มีดสับแล้วนำไปต้มเมื่อเย็นแล้วก็จะนำข้าวมาผสมให้หมูกิน หมูในสมัยก่อนจึงไม่เป็นอันตรายเหมือนในปัจจุบัน

สมัยก่อนจึงไม่เป็นอันตรายเหมือนในปัจจุบัน

ปัจจุบันการเลี้ยงหมูนั้นจะต้องใช้ต้นทุนสูงเพราะว่าหมูกินอาหารไม่เหมือนแต่ก่อน เดิมนั้นหมูนั้นกินแต่อาหารสำเร็จและหัวอาหาร และปัจจุบันนี้ประชากรเพิ่มขึ้นหมูจึงเป็นที่ต้องการของตลาดทำให้ผู้เลี้ยงใช้สารเร่งโตโดยไม่คิดถึงผลกระทบ เหตุนี้จึงเป็นปัจจัยหนึ่งของการเป็นโรคของประชากร นางหวัน ไม้ยาง ได้เล่าว่าเตาจะออกที่ระดับน้ำลึกประมาณ 25-45 เซนติเมตร พูดาย ๆ ก็คือ ระดับน้ำประมาณครึ่งเอวถึงหน้าอก ที่ ๆ เตา จะออกนั้นจำเป็นต้องเป็นที่น้ำใส สะอาดและแสงแดดต้องส่องถึง ถ้าตัวเองยืนอยู่บนฝั่งน้ำก็จะเห็นเตาได้ชัดเจน จนตัวเองได้ทำเป็นอาชีพในระยะหลังก่อนหน้านี้นี้ประมาณ 4-5 ปีก่อนนั้นไม่เหมือนกับปัจจุบัน เพราะสมัยก่อนชาวบ้านสามารถไปซื้อเตาเอามาทำอาหารเองหรือไม่ก็แบ่งกันกินได้โดยไม่ต้องซื้อและไม่ต้องหวาดระแวงเรื่องความสะอาดและกล่าวอีกว่า “ เตาสมัยก่อนนะ กินดิบก็ได้ แต่เดิวนั้นขนาดสุกยังจะไม่กล้ากินเลย คนที่กินก็กินแต่ต้องลวกก่อนเดี๋ยวท้องจะเสียบางคนก็ว่ามีพยาธิด้วยแต่ปัจจุบันก็กินสุกหมดเลย ” นอกจากนั้นตนเองและชาวบ้านก็ได้สังเกตว่าเตาในแม่น้ำหางวนั้นได้ลดลงนอกจากนั้นก็ยังมีเห่นอีกหายไปไหนไม่รู้ ตนเองยังไม่รู้เลยว่าเตาจะหายไปด้วยไหม เตาได้มีปริมาณลดลงจนสังเกตได้ อาจจะเป็นเพราะการใช้สารเคมี หรือการสร้างฝายซีเมนต์ก็ไม่ว่า ที่ทำให้น้ำขุ่น เกิดตะกอน ทำให้เตาฝ่อหรือตาย ชาวบ้านจึงหากินได้ยาก และยังทำให้ตัวเองและชาวบ้านบางคนขาดรายได้ ต้องไปหาที่อื่นเมื่อมีคนมาสั่งซื้อจึงทำให้ตนเองคิดว่าน้ำหางวนเปลี่ยนไปแล้วจริง ๆ

ตาราง 1: สรุปการสังเคราะห์ประเด็นสมมติฐาน

ยุค	ปีพ.ศ.	เหตุการณ์	ผลกระทบที่เกิดขึ้น
ยุค 1: การก่อตั้งชุมชน พ.ศ. 2440 - 2500	2480	- การอพยพมาอยู่อาศัยจากอำเภอนครไทย และคนด่านซ้าย จังหวัดเลย	- เกิดเป็นชุมชนบ้านแยง
	2459	- บ้านแม่ลาวหลวงเริ่มปลูกป่าเพื่อใช้ในการทำฟืน สร้างบ้าน และนำไปขาย	- ชาวบ้านมีอาชีพเก็บของป่าป่าไม้ร้อยหรือ
	2540 -2541	- วิฤตเศรษฐกิจตกต่ำ	- ผลผลิตการเกษตรของบ้านแยงเกิดความเสียหาย ขายไม่ได้เกิดภาวะหนี้สิน เกษตรกรบางรายต้องขายที่ดินเพื่อใช้หนี้สิน หรือขายที่ดินแล้วย้ายไปทำมาหากินที่อื่นแทน
	2480 ประมาณ 2490	- การขยายชุมชนน้ำหนาว - การปลูกยาสูบที่บ้านหงาว	- มีหมู่บ้านขนานทั้งสองฝั่งแม่น้ำ การขยายหมู่บ้านทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันและเกิดปัญหาน้ำท่วมบ้านเรือนในช่วงน้ำหลาก - เปลี่ยนพันธุ์ยาสูบพื้นเมืองเป็นยาสูบพันธุ์ฝรั่งเจียจากประเทศอเมริกา แห่งแรกในประเทศไทย
ยุค 2: การเปลี่ยนแปลงสมบัติสาธารณะ พ.ศ. 2500 - 2530	2509 2510- 2512	- เกิดการตัดไม้ทำลายป่าในบ้านแม่ลาวหลวง - การสร้างเขื่อนสิริกิติ์	- คณะกรรมการหมู่บ้านพยายามตั้งระเบียบเบื้องต้นในการรักษาป่าแต่ไม่มีอำนาจในการเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืนระเบียบ - นำจากการสร้างเขื่อนท่วมบ้านเรือน - การอพยพเรือถอนบ้านเรือนและขนย้ายทรัพย์สินไปอยู่ที่ใหม่ - รัฐจัดสรรที่ดินทำกิน 15 ไร่/ครัวเรือน แต่ที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์

	2516-2520	- การสร้างถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยงไปอำเภอ นครไทย - การสัมปทานป่าไม้จากรัฐในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง - เปลี่ยนชื่อจากบึงปลาเน่าเป็นบ้านบึง	เหมือนที่เดิม - เกิดชุมชนใหม่คือ นิคมลำน้ำน่าน - เกิดเส้นทางชักลากไม้ของบริษัทยาสูบไม่มีการบรรทุกขนย้ายไม่ออกจากพื้นที่ป่า ชาวบ้านได้ใช้เส้นทางลำเลียงพืชผลทางการเกษตร การเดินทางติดต่อยะหว่างหมู่บ้านต่างๆ - ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านบึงลดหายไปเมื่อก่อนซื้อบึงปลาเน่าเพราะมีปลาชุมชุมมากมายจนจับไม่ทันปลาเคยนำตายลอยอยู่ในบึง เรื่องเล่าและความเป็นมาของบึงปลาเน่าจึงหายไปกับกาลเวลา - ชาวบ้านสามารถปลูกพืชหมุนเวียนได้ตลอดปี - หัวหน้างานจะขอสร้างฝายจากที่เคยย้ายฝายลูกเดิมคือฝายพกาหม่อง สาเหตุที่ย้ายคือขาดการดูแลจากลูกหลาน เพราะมีการขายที่ดินไปจำนวนมาก - การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าลดน้อยลง
	2517-2524		
	2529		
	2510 -2520	- ปลูกข้าวโพดและหอมในบ้นนางว - การรื้อฝายในลำน้ำแม่กรณ์เพื่อขยายถนนซูเปอร์ไฮเวย์ - หมู่บ้านแม่คาวหลวงเป็นหมู่บ้านอพย. มีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามผู้ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า หากใครฝ่าฝืนจะถูปรับปรับละ 200 – 300 บาท	
	2522		
	2526		
ยุค 3: ยุคการปรับตัว 2530- ปัจจุบัน	2530	- เปลี่ยนการเกษตรแผนใหม่ใช้ระบบการจัดการน้ำใช้ปุ๋ย สารเคมี ผลิตเพื่อขาย ฯลฯ	- เกือบทุกครัวเรือนมีรถจักรยานยนต์ใช้เป็นคนเอง - รถไถยนต์ขับเคลื่อนขนาดใหญ่และรถไถเดินตามจะมีเฉพาะ

		- การพัฒนาเข้าถึงในชุมชนเช่น ไฟฟ้า วัคซีน โรงเรียน เป็นต้น	ครอบครัวที่มีฐานะในแต่ละหมู่บ้าน - การเปลี่ยนที่อยู่อาศัยจากบ้าน ไม่สองชั้นได้ทุนสูงเปลี่ยนเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งบ้านรูปทรงสวยงามแบบสมัยใหม่ - ชุมชนมีถนนอยู่หนาแน่นขึ้น - ชาวบ้านส่งบุตรหลานเรียนต่อในระดับที่สูงกว่ามัธยมปลายมากขึ้น - คำนึงการขายที่ดินของตนเองที่อยู่ใกล้บ้านเพื่อไปซื้อนาที่ไกลออกไป เพราะขายดีกว่าการขายที่ดินเดิมแล้วไปซื้อที่นาใหม่จะได้มีเงินเหลือใช้จ่ายและมีพื้นที่นาเพิ่มขึ้นเพราะที่นาที่อยู่ห่างไกลความเจริญมีราคาถูกกว่า - สามารถทำนาได้ปีละหลายครั้ง - ราคาข้าวสูงขึ้นเฉลี่ยวันละ 8,500 -9,200 บาท - ชาวบ้านห้ามไม่ให้เข้าไปในป่าเพื่อหาของป่า
2530	- เกิดยุคนิยมที่ดินตามนโยบายสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ		
2542	- สร้างฝายทำไม้แดงและฝายโรงเรียนชัยมงคลพิทยา		
2542	- หมู่บ้านตาตได้รับประกาศจัดตั้งเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า		
2543	- การสร้างฝายชีเมนต์		- ปริมาณเตา²⁴ ลดลงหรือบางชนิดได้สูญพันธุ์ไป ที่มีอยู่ชาวบ้านก็ไม่กล้าเก็บมากินเพราะกลัวมีสารพิษตกค้าง เกิดผลเสียด้านต่างๆได้แก่ 1) แม่น้ำเกิดดินกลางน้ำ ทำให้แม่น้ำตื้นเขิน

²⁴ พืชที่ชาวบ้านนำมาประกอบอาหาร

			2) ทำให้ปลาขึ้นไปวางไข่ที่ต้นน้ำได้ยากเป็นการดำรงชีวิตของปลา 3) ทำให้เกิดตะกอนดินทางด้านหลังที่กั้นน้ำจึงต้องขุดบ่อยๆ ทำให้พืชน้ำบางชนิดได้สูญเสียพันธุ์หรือหายไป 4) ทำให้น้ำไหลช้ามีพืชน้ำชนิดใหม่ขึ้นมาแทนทำให้แม่น้ำที่เคยกว้างกลับแคบลง 5) ชาวบ้านเป็นโรคพยาธิใบไม้ในตับมากขึ้น เพราะน้ำนิ่งไม่ไหลเวียนเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคได้ดี 6) การไหลเชี่ยวของน้ำได้พัดเอาหน้าดินและดินที่ตลิ่งไป ทำให้แม่น้ำแคบและเกิดเป็นดินดอนขึ้น - สร้างถนนเสร็จภายใน 6 เดือนหลังประกาศให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว - ที่ดินมีราคาแพงขึ้นจากเดิมไร่ละ 20 บาท เป็นไร่ละ 70,000 - 100,000 บาท ทั้งที่อยู่ในเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า - ชาวบ้านไม่ยอมขายที่ดินเพราะหวังว่าจะได้รับค่าน้ำในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าหลังจากหมดการเป็นเขตอนุรักษ์ - มีการสร้างรีสอร์ท โฮมสเตย์ร้านอาหารบริเวณใกล้เคียง - การเปลี่ยนแปลงอาชีพจากทำไร่เป็นลูกจ้างของสำนักงานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำพระทุน นักเรียนมีรายได้เสริมจากการเป็นผู้นำมัคคุเทศก์
2549		- หุบป่าตาดได้รับประกาศให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว Unseen in Thailand	

สรุปผล

การศึกษาในประเด็นสมมติฐานจากโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือพบว่าประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนแต่ละชุมชนปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการเป็นชุมชนคือทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นอย่างยิ่งในสังคมที่ดำรงด้วยชีวิตแบบเกษตรกรรม ชุมชนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานก่อเกิดเป็นสภาวะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมนั้น เรียกว่าระบบนิเวศนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมหรือที่เรียกว่าระบบนิเวศนั้น เป็นความสัมพันธ์ อย่างแยกไม่ออก ระบบนิเวศจึงสอดคล้องกันกับการเป็นสมมติฐานที่ทุกคนมีส่วนร่วม จึงต้องวางแผนทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับระบบนิเวศนั้นให้ชัดเจนด้วย เมื่อชุมชนไปสัมพันธ์กับระบบนิเวศที่แตกต่างกันหลากหลาย จึงเกิดเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นชาวประมง ชาวนา ชาวไร่ ชาวเล ฯลฯ ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป การวิเคราะห์ชุมชนต้องเข้าใจองค์ประกอบต่างๆ ที่เรียกว่า “มิติท้องถิ่น” ดังนั้น ถ้าเข้าใจแล้วจะพบว่าแนวทางการทำงานพัฒนาไม่ได้มีแนวทางเดียว หรือเป็นแนวทางที่เหมือนกันหมด ทุกชุมชน ท้องถิ่น ต้องเข้าใจรากฐานนี้อย่างชัดเจน จึงจะทำให้เข้าใจว่าแนวทางการพัฒนานั้นต้องเริ่มจากความเข้าใจท้องถิ่น โดยเริ่มจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ตรงนั้นจริงๆ ซึ่งมีความหลากหลายสูงมากและเราต้องมีจิตใจที่เคารพความหลากหลายนี้ด้วย (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ)²⁵

สมมติฐานในด้านนามธรรม

ชุมชน- ทรัพยากร - ระบบนิเวศ

ระบบทรัพยากรหรือฐานทรัพยากรของชุมชนนั้นไม่ใช่แค่เฉพาะดิน น้ำ ป่า เท่านั้น เมื่อชุมชนไปตั้งถิ่นฐานอยู่สิ่งแรกที่เขาจะเรียนรู้ก็คือ ธรรมชาติที่อยู่ตรงนั้นเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศท้องถิ่นอย่างละเอียดและลึกซึ้งมาก เช่นดินแบบนี้เป็นอย่างไร ปลูกอะไรจะงอกงาม ต้นไม้ชนิดนี้เป็นอย่างไร กินได้หรือไม่ นำมาทำอะไรได้หรือไม่ ฯลฯ ทั้งหมดคือ ระบบความรู้ที่ผ่านกระบวนการซึมซับ ถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่นอย่างต่อเนื่องและระยะเวลาที่เป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า “ระบบนิเวศท้องถิ่น” ระบบนิเวศ ระบบทรัพยากร หรือฐานทรัพยากรของชุมชนนั้นไม่ใช่แค่เรื่องดิน น้ำ ป่า เท่านั้น เมื่อชุมชนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ สิ่งแรกที่เขาจะเรียนรู้ก็คือ ธรรมชาติที่อยู่ตรงนั้นเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศท้องถิ่นอย่างละเอียดและลึกซึ้ง เช่น ดินแบบนี้เป็นอย่างไร ปลูกอะไรจึงจะงอกงามดี ต้นไม้ชนิดนี้เป็นอย่างไร กินได้หรือไม่ นำมาทำอะไรได้หรือไม่ ฯลฯ

²⁵ การวิเคราะห์และประเมินชุมชนในสถานการณ์โลกาภิวัตน์. สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงใหม่. 2549

เมื่อวิถีชีวิต ชาวบ้าน ชุมชน เข้ามาสัมพันธ์ ชุมชนต้องมีความรู้อีกชุดมาอธิบาย คือความรู้ชุดที่ว่า จะอยู่กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศนั้นอย่างไร เขาจึงจะมีชีวิตรอด เช่นชุมชนเรียนรู้ว่าอะไรคืออาหาร อาหารจากธรรมชาติมีอะไรบ้าง ทั่วไปจนกระทั่งวิถีชีวิตของปลาแต่ละชนิด สัตว์ป่าแต่ละชนิด ต้นไม้แต่ละชนิด ลม ไฟ อากาศ ฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งชาวบ้านจะรู้ละเอียดมาก จึงจะสามารถจัดการเพื่อนำมาใช้ปรับตัวให้ตัวเองอยู่รอดปลอดภัย ความรู้ชุดนี้เป็นความรู้เรื่องการจัดการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติแบบยั่งยืน ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายกันไป เช่นการจัดการการอยู่ร่วมกับทะเลแบบหนึ่ง บนภูเขาแบบหนึ่ง แบบริมทรายภาคอีสานแบบหนึ่ง ที่ราบลุ่มภาคกลางแบบหนึ่ง การทำความเข้าใจกับความรู้อีกชุดนี้จึงเป็นฐานสำคัญในการทำงานพัฒนา

ในด้านระบบการผลิตของชุมชน มีการพัฒนามาเรื่อยๆ จากดั้งเดิมสุดคือ ระบบหาอยู่หากินพึ่งพาธรรมชาติล้วนๆ เข้าป่าไปหาผัก หาหน่อไม้ เห็ด ไปลงทุ่ง ไปหาปลา จากระบบหาอยู่หากินเมื่อมีการขยายขยายมากขึ้น จึงพัฒนามาเป็นระบบทำมาหากิน คือเริ่มมีการผลิตมากขึ้น มีการทำไร่ทำนา เลี้ยงสัตว์ ขณะเดียวกันก็ยังหากินพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอยู่ด้วย การผลิตของชุมชนเกิดขึ้นมากจากความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และมีการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ เช่นในภาคเหนือถ้าเป็นที่ราบลุ่ม ดินน้ำเข้าถึงได้ ชาวบ้านก็เบิกนา ถ้าสูงหน่อยน้ำไปไม่ถึงถึงน้ำไปไม่ไหวก็เป็นระบบไร่ มีระบบการเลี้ยงสัตว์ ระบบป่า ระบบแม่น้ำ ระบบทุ่ง ดังนั้นระบบการผลิตได้แก่ ทำนา ทำไร่ เข้าป่า หาสัตว์ ทอผ้า เป็นต้น

ระบบการผลิตจะมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ ถ้าเป็นวิถีชุมชนท้องถิ่นแบบเดิมจะเป็นระบบการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ การผลิตตั้งอยู่บนฐานศักยภาพของระบบนิเวศน์จริงๆ การคิดค้นเรื่องนาและเหมืองฝายของทางเหนือมีความชัดเจนในเรื่องความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ หากอยู่ที่ราบลุ่มก็ไปกั้นฝายในจุดที่สูงกว่าที่นาหน่อยแล้วก็ขุดคลองส่งน้ำเข้าไปสู่ที่นา หากเป็นที่ดอนที่น้ำเข้าไปไม่ถึงก็ทำเป็นระบบไร่มวนเวียน เนื่องจากพื้นที่สูงไม่สามารถทำการผลิตซ้ำในที่เดียวกันได้ เพราะจะทำให้หน้าดินถูกกัดเซาะพังทลายและระบบนิเวศน์เสียหาย จึงมีการคิดค้นระบบไร่มวนเวียนขึ้นเพื่อให้สัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ที่สูงขึ้นมา

ชุมชน- วัฒนธรรม/ ความเชื่อ - การจัดระบบความสัมพันธ์

ชุมชนนั้นมีมิติเรื่อง “ความคิด ความเชื่อ หรือศาสนา” ต้องเข้าใจว่าชุมชนนั้นมีความคิด ความเชื่อ มีศาสนาอย่างไร เพราะความคิด ความเชื่อหมายถึงโลกทัศน์ คือชุมชนมองโลก มองธรรมชาติ มองชีวิตมนุษย์อย่างไร มองความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติอย่างไร มองความสัมพันธ์ของคนกับคนอย่างไร ซึ่งทุกเรื่องในวิถีชีวิตถูกอธิบายนำไปสัมพันธ์กับสิ่งที่เป็นความเชื่อสูงสุดเสมอ ไม่ว่าชุมชนนั้นจะมีความเชื่อศรัทธาอะไรก็ตาม เขาก็จะอธิบายตนเอง อธิบายชุมชน อธิบาย

ธรรมชาติ ไปสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อเสมอ ตรงนี้เป็นอีกศาสตร์หนึ่งที่ชุมชนเรียนรู้สืบทอดกันมา นั่นคือโลกทัศน์อีกโลกหนึ่งซึ่งอยู่กันกับโลกทัศน์แบบใหม่ ดังนั้นจึงต้องเข้าใจเรื่องโลก วิถีมองโลก วิถีมองธรรมชาติ และวิถีมองสรรพสิ่งของชุมชนแต่ละชุมชนให้ได้ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีวิธีการคิด มีวิธีการมอง วิธีการวิเคราะห์ มีตำนาน ประวัติศาสตร์แตกต่างกันในการเข้าใจโลก เข้าใจความจริง เข้าใจธรรมชาติ เข้าใจมนุษย์

ระบบความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งคือเรื่อง ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน แต่เดิมมา ฐานหลักที่แข็งแกร่งที่สุดของชุมชนคือ ฐานเครือญาติ ในชุมชนหนึ่งๆจะมีหลายเครือญาติ อาจมากบ้าง น้อยบ้างต่างกันไป ถ้าชุมชนนั้นมีที่ไม่เครือญาติก็จะคุยกัน ตกลงกันง่าย ความขัดแย้งน้อย แต่ถ้าชุมชนไหนมีหลายเครือญาติหรืออพยพมาจากหลายที่หลายทางก็จะคุยกันยากหน่อย ระบบเครือญาติเป็นฐานหลักของความสัมพันธ์ ภาคเหนือจะมีระบบผีปู่ย่า มีผีบรรพบุรุษเป็นความเชื่อเป็นกลไกการจัดการ มีกฎมีระเบียบต่างๆ ต้องทำตามกฎเกณฑ์อย่างไร เป็นต้น

สมบัติสาธารณะในด้านรูปธรรม

การศึกษาแนวคิดเรื่องสมบัติสาธารณะมีส่วนสัมพันธ์กับสิทธิ ดังที่ อานันท์²⁶ (2544. หน้า 119 – 120) กล่าวว่า การมีทรัพย์สินคือการมีสิทธิ โดยผู้มีสิทธิสามารถอ้างสิทธิในทรัพย์สิน ซึ่งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิเพื่อใช้ประโยชน์บางสิ่งบางอย่างได้ตามหลักศีลธรรมหรือกฎหมาย หากการแบ่งสิทธิในทรัพย์สิน พบว่าสาเหตุที่ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงสมบัติสาธารณะอย่างแท้จริง มาจากการรอบแนวคิดที่ว่า **ทรัพย์สินเป็นของรัฐ (State Property)** กล่าวคือ สิทธิในการใช้ทรัพยากรจะอยู่ในอำนาจ หน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่ได้รับมอบหมายตามกฎหมาย นอกจากนั้น รัฐยังมีอำนาจในการนำทรัพย์สินของเอกชนไปใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์ได้โดยให้ค่าตอบแทน และเอกชนมีหน้าที่ที่จะต้องทำตามกฎการใช้ หรือการเข้าถึงตามที่หน่วยงานของรัฐกำหนด ทรัพย์สินของรัฐมีหลายอย่าง เช่นอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และสถานที่ราชการ เป็นต้น รัฐเป็นผู้จัดการโดยตรงในทรัพย์สินที่รัฐเป็นเจ้าของ ฝ่ายหน่วยงานของรัฐ และอาจให้กลุ่มบุคคลหรือเอกชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรในช่วงเวลาหนึ่งๆ ตามข้อตกลงการให้สัมปทาน สัญญาต่างๆ เป็นต้น แต่รัฐก็ยังคงมีสิทธิที่จะยกเลิกสิทธิเพื่อเข้าควบคุมทรัพยากร การเข้ามาควบคุมทรัพยากรจากรัฐเริ่มต้นชัดหลังปีพ.ศ. 2504 ภายหลังจากที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว โดยในปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมาการเข้าควบคุมก็เริ่มต้นชัด จากผลการศึกษาของอานันท์ และมิ่งสรรพ กล่าวถึงมีการเปลี่ยนแปลง

²⁶ อานันท์ กาญจนพันธุ์. วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ความคิดของชาวบ้าน “เมื่อมีการขยายตัวของการปลูกพืชพาณิชย์มากขึ้น ขณะที่รัฐก็ออกกฎหมายการสงวนรักษาป่าไม้เข้มงวดขึ้น เช่นกฎหมายอุทยานแห่งชาติ กฎหมายรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกี่ยวกับป่าไม้จากเดิมมองว่าผีเป็นเจ้าของป่าค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นรัฐบาลเป็นเจ้าของป่า...” (จามะรี. หน้า 19)²⁷

ลักษณะ**ทรัพย์สินเป็นของเอกชน** (Private Property) ซึ่งเป็นรูปแบบทรัพย์สินที่คุ้นเคยเป็นอย่างดี โดยเอกชนมีสิทธิในการใช้ตามลักษณะที่สังคมยอมรับได้ เอกชนมีหน้าที่ที่จะยับยั้งการใช้ที่ไม่ได้ยอมรับจากสังคม ขณะเดียวกันคนอื่นๆ ก็มีหน้าที่ที่จะระงับ ขัดขวางใดๆ ต่อการใช้ตามลักษณะที่สังคมยอมรับได้ และมีสิทธิในการคาดหวังว่าการใช้นั้นๆ เป็นสิ่งที่สังคมยอมรับได้ เจ้าของทรัพย์สินเอกชนมีอำนาจตามกฎหมายและทางสังคมที่กีดกันไม่ให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์และต้องได้รับการยินยอมหรือรับรองจากรัฐ การมองว่า **ทรัพย์สินเป็นของส่วนรวม หรือทรัพย์สินส่วนรวม** (Common Property) กลุ่มผู้จัดการ (รัฐ/เอกชน) มีสิทธิที่กีดกันผู้ไม่ได้เป็นสมาชิกได้ประโยชน์จากทรัพยากรและผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกรุ่นนั้นมีหน้าที่ที่จะต้องยอมรับการถูกกีดกันนั้น สมาชิกผู้เป็นเจ้าของร่วมจะรับประกันการเข้าถึงทรัพยากรของเอกชนภายใต้ข้อตกลงร่วมที่จะจำกัดการใช้หรือควบคุมอัตราการใช้ที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม

ทรัพย์สินร่วมสามารถศึกษาได้จากจารีตประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ในแต่ละท้องถิ่น เช่นเหมืองฝาย ป่าชุมชน เป็นต้น โดยในแต่ละสังคมไม่ได้ยึดหลักการจัดการบนพื้นฐานสิทธิในความเป็นเจ้าของอย่างเดียวกัน แต่ยังใช้หลักการอื่นๆ สมผสานไปด้วย อีกนัยหนึ่งของทรัพย์สินส่วนรวมคือเป็นทรัพย์สินเอกชนสำหรับกลุ่มคน โดยกลุ่มผู้จัดอาจมีความหลากหลายทั้งในแง่ของธรรมชาติ ขนาด และโครงสร้างเชิงสถาบัน แต่เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีขอบเขตและความเป็นสมาชิกที่แน่นอน นอกจากนั้นยังมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องตามบรรทัดฐานที่ร่วมกันกำหนดไว้

นอกจากนั้น สิ่งที่อยู่นอกระบบทรัพย์สิน (Non Property) เป็นสถานการณ์ของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแบบเปิดเสรี (Open Access) โดยทุกคนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นได้ สิ่งที่อยู่นอกระบบทรัพย์สินนี้ไม่มีกลุ่มผู้ใช้หรือเจ้าของที่แน่นอน ใครใช้ก่อนก็ได้ประโยชน์ไปก่อน ซึ่งเอกชนทั้งอภิสิทธิ์และไม่มีสิทธิใช้และบำรุงรักษาทรัพยากรนั้นๆ

ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีกฎหมายที่ยอมรับถึงเพียงทรัพย์สินของรัฐและทรัพย์สินของเอกชนเท่านั้น ส่วนทรัพย์สินส่วนรวมยังไม่มีกฎหมายออกรับรอง นอกจากนั้นรัฐยังให้

²⁷ จามะรี เชียงทอง. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. ในพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย, อานันท์ กาญจนพันธุ์(บก.), กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2543

ความสำคัญกับเอกสารสิทธิ์ต่างๆ และมีการเร่งรัดประกาศพื้นที่ป่าเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ ผลที่ตามมาคือ รัฐได้สร้างความเป็นเจ้าของขึ้นมา และยังมองเห็นว่าทรัพยากรเป็นเพียงทรัพย์สินที่บุคคลหรือหน่วยงานของรัฐสามารถยึดครองไว้ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ด้วยการผูกขาดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ไว้

นอกจากนั้น ทรัพยากรดิน ป่า รัฐก็ได้กำหนดกรรมสิทธิ์อย่างชัดเจน ส่วนทรัพยากรน้ำกำลังอยู่ในช่วงการยกร่างพระราชบัญญัตินี้ ดังนั้นน้ำจึงเป็นทรัพยากรประเภทเปิดเสรี (Open Access) และในบางกรณีอยู่ภายใต้การจัดการของชุมชน อย่างไรก็ตามแนวโน้มของการบริหารจัดการน้ำจะถูกรวมเข้าสู่ศูนย์กลางและตกอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของรัฐ โดยการตั้งหน่วยงานขึ้นมาดูแลทำนองเดียวกับทรัพยากรไม้ (ชูศักดิ์, 2543, หน้า 181)²⁸

ในสังคมภาคเหนือมีสิ่งหนึ่งที่เรียกว่า “ของหน้าหมู” ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินร่วมและเป็นทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่ง โดยของหน้าหมูนี้ส่วนใหญ่จะหมายถึงพื้นที่ส่วนรวม เช่นป่าชุมชน พื้นที่เลี้ยงสัตว์ร่วมกันของชุมชน ฝ่าย เป็นต้น ชุมชนจะเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ และเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ต้องอยู่ภายใต้การจัดการร่วมกันของชุมชนซึ่งมีกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ตามที่ตกลงกันได้ไว้ (อานันท์, 2544, หน้า 133)²⁹

“ของหน้าหมู” ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากร จะมีการกำหนดว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ ไม่มีสิทธิใช้ และควรใช้อย่างไร ทรัพย์สินแบบนี้แม้จะถือว่าเป็นทรัพย์สินร่วมแบบหนึ่ง แต่ก็ไม่ต่างจากทรัพย์สินแบบอื่นๆ เช่นทรัพย์สินสาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิใช้อย่างไม่มีกฎเกณฑ์ หรือทรัพย์สินของรัฐที่มีรัฐเป็นเจ้าของและผู้จัดการ (อานันท์, อ้างแล้ว) อานันท์ ยังกล่าวต่อไปอีกว่าหลักการสำคัญที่ให้ความชอบธรรมกับสิทธิคือการใช้สิทธิเชิงซ้อน (Complexity of Right) ซึ่งเป็นหลักการในการจัดการสิทธิในลักษณะที่ซ้อนทับกันได้บนหน่วยของพื้นที่เดียวกัน เช่นต้นไม้ต้นหนึ่ง เป็นทั้งสิทธิของปัจเจกบุคคลและสิทธิหน้าหมูไปพร้อมๆ กัน โดยคนปลูกมีสิทธิ์เก็บเกี่ยวผลผลิต และคนอื่นมีสิทธิในการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่มาจากธรรมชาติ เช่นสามารถเก็บไข่มดแดงที่มีรังอยู่ใต้ต้นไม้ที่คนอื่นปลูกได้ เป็นต้น เปรียบเทียบกับสมบัติสาธารณะในโครงการ ไม้ว่าป่า น้ำ ผืนดิน และอื่นๆ จะประกอบไปด้วยสิทธิปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นเจ้าของ เช่นที่นา ลำห้วย คลองแม่น้ำ ฯลฯ และสิทธิการใช้ที่ถือว่าเป็นสิทธิหน้าหมูของชาวบ้านคนอื่นๆ ในชุมชนก็มีสิทธิที่จะเอา

28 ชูศักดิ์ วิทยาภัก. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำในภาคเหนือ. ในพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย, อานันท์ กาญจนพันธุ์(บก.), กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2543

29 อานันท์ กาญจนพันธุ์. มิติชุมชน : วิถีคิดด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2544

วัว ควาย มากินหญ้า จับปู ปลา สัตว์น้ำ ในทรัพย์สินเหล่านี้ได้อย่างเสรีอีกด้วย สอดคล้องกับ ฉลาดชาย อานันท์ และสันจิตา (อ้างในจามะรี, หน้า 21) กล่าวถึง “สิทธิหน้าหมู” ที่ว่า “...วิธีคิดเกี่ยวกับสิทธิหน้าหมู หรือสิทธิในทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ซึ่งสามารถผลิตซ้ำต่อเนื่องมาในวัฒนธรรมภาคเหนือ นอกจากป่าชุมชนแล้วสิทธิทำนองนี้ยังพบในการจัดการทรัพยากรอย่างอื่น เช่น น้ำในระบบเหมืองฝาย หรือแม้แต่วัดในหมู่บ้านก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินหน้าหมู ลักษณะร่วมกันประการหนึ่งของวิธีคิดเกี่ยวกับสิทธิหน้าหมูคือ การมีความเชื่อมโยงกับความเป็นชุมชนหรือสิทธิชุมชน ซึ่งหมายถึงอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรตัวอย่างของการจัดการป่าชุมชนในการต่อต้านการใช้ป่าของบุคคลภายนอกชี้ให้เห็นถึงศักยภาพและรูปธรรมของวิธีคิดในเรื่องสิทธิหน้าหมูและสิทธิชุมชนอย่างชัดเจน...”

บรรณานุกรม

- วิถีชีวิตของชุมชน ตำบลบ้านแยง จากครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม จ.พิษณุโลก
- โครงการมรดกอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเข้าแก้วศรีสมบุญ อำเภอรุ่งเสด็จ จังหวัดสุโขทัย โรงเรียนชัยมงคลพิทยา
- การเปลี่ยนแปลงของน้ำทางวที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบ้านหางว อำเภอบึง จังหวัดเชียงราย
- ถ้าป่าตาย Unseen in Thailand กับวิถีชีวิตชุมชน โรงเรียนทุ่งโพวิทยา จังหวัดอุทัยธานี
- การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำน่านเหนือเขื่อนนเรศวร โรงเรียนวังมะदानพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก
- การเปลี่ยนแปลงของป่าพรวนน้ำจิตบ้านแม่คาวหลวง ตำบลสันกลาง อำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย โรงเรียนสันกลางวิทยาคม จังหวัดเชียงราย
- ระบบนิเวศวิทยาส่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเนา ตำบลศรีภิรมย์ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โรงเรียนพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก
- วิถีชีวิตของชาวบ้านลำพันกับสายน้ำแม่ลำพัน อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง
- เหมืองฝายบ้านปายางมน โรงเรียนจุฬาภรณ์ จังหวัดเชียงราย

“สมบัติสาธารณะ”

บทสังเคราะห์โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุดรดิตถ์

สงกรานต์ ฤกษ์แก้ว

การสังเคราะห์งานฉบับนี้ ตั้งอยู่บนฐานของข้อมูลจากรายงานการวิจัยโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ¹ จังหวัดอุดรดิตถ์เป็นหลัก ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดำเนินงานทั่วประเทศ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีจุดเน้นอยู่ที่ การเรียนรู้จากการทำวิจัย ทั้งเครื่องมือทำวิจัยและเนื้อหาต่างมีอิทธิพลส่งผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งสิ้น มีการขยายงานด้านการศึกษาศาสตร์ชุมชนไปสู่นักเรียนและครู เพราะเป็นผู้ที่อยู่ในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้เอง ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้จากชุมชนเป็นฐานความเข้มแข็งทางวิชาการของชาติ และเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไปในตัวอีกด้วย ข้อค้นพบจากการทำโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเป็นการชี้ให้เห็นว่ากระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กระตุ้นให้ คิดได้ ทำได้ ให้รู้จักหาทางเลือก เตรียมตัวเพื่ออนาคตตามขีดจำกัด และที่ทำได้จริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเยาวชนเป็นอย่างมาก เป็นการสร้างการเรียนรู้สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยใช้กระบวนการทำวิจัยเป็นเครื่องมือเสาะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ตั้งแต่การฝึกเขียนโครงร่างงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องที่น่าสนใจจนอยากจะรู้ การฝึกตั้งคำถาม และการค้นหาคำตอบด้วยวิธีการเก็บข้อมูลจากคำบอกเล่า เรื่องราวของคนช่วงวัยต่างๆ ที่มีความทรงจำร่วมเกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่น ผ่านเวทีเสวนา อันเป็นการเริ่มใช้ “พยาน” มาประกอบกับ “หลักฐาน” ที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ และจากการสัมภาษณ์คนในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตของผู้คนภายในท้องถิ่นที่พวกเขาเกิดและอาศัยอยู่ ผ่านเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเน้นที่จะศึกษาถึงชีวิตของผู้คน ชาวบ้าน ที่ได้เผชิญกับเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม หรือการใช้สมบัติสาธารณะ ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นดังกล่าวเหล่านั้น มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของตนได้อย่างไร เช่น

¹ งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ ดำเนินงานในเขตพื้นที่ ๑๓ จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา กำแพงเพชร ตาก อุดรดิตถ์ พิชณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ และอุทัยธานี

การโยกย้ายถิ่นฐานเนื่องจากการถูกองค์กรภาครัฐไล่ที่ทำกินเพื่อนำไปสร้างสาธารณะประโยชน์ นอกจากนี้ประเด็นที่สำคัญ คือ การฝึกนักเรียนให้เขียนรายงานการวิจัย โดยใช้ **“วิถีคิดเชิงประวัติศาสตร์”** ที่มองว่าทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดขึ้นอย่างมีบริบทกำกับ²

ผู้เขียนได้เลือกการสังเคราะห์ประเด็น **สมบัติสาธารณะ** ซึ่งเป็นมิติที่สะท้อนภาพให้เห็นอย่างชัดเจนเกี่ยวกับข้อค้นพบจากผลงานวิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์ ผ่านคำบอกเล่าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะที่เป็นความทรงจำร่วม ที่มีอยู่ในชุมชน หรือหมู่บ้านของตนในแต่ละช่วงเวลา โดยแต่ละช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชน และมีผลกระทบโดยตรงกับคนในชุมชนมาโดยตลอด ซึ่งทำให้เห็นถึงรูปแบบการดิ้นรนปรับตัว แนวทางการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ จะมีทั้งกลุ่มชาวบ้านที่สามารถปรับตัวได้และไม่สามารถปรับตัวได้ อันสัมพันธ์กับเงื่อนไขต่างๆ ทั้งทางด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง อีกทั้งการขยายตัวของการศึกษาทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่ผู้คนเหล่านั้นได้เผชิญอยู่ในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาประเด็นสมบัติสาธารณะ เน้นให้เห็นว่าแนวความคิดที่เป็นพื้นฐานของปรากฏการณ์การจัดการทรัพยากรและจำกัดวงคนที่มีโอกาสใช้ทรัพยากรเช่นนี้ไม่ใช่ความจริงแท้ หากเป็นเพียงการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบหนึ่งขึ้นมา โดยที่จะชี้ให้เห็นว่ามีความเปลี่ยนแปลงทั้งความหมายและการจัดการสมบัติสาธารณะของชุมชน ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชน-หมู่บ้าน อย่างแนบแน่น ไม่มีสังคมใดจะสถาปนาความ สัมพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นการจัดการทรัพยากรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งให้อยู่คงที่ตลอดไปได้โดยไม่เปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เพราะมีแต่จะก่อให้เกิดความตึงเครียดทางสังคมสูงขึ้นจนเป็นเหตุทำให้คนในสังคมไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การศึกษาการจัดการสมบัติสาธารณะนอกจากจะทำให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลง ในการจัดการสมบัติสาธารณะของชุมชนดังกล่าวแล้ว ยังต้องการเสนอ

² วรรณจักร สัตยานุรักษ์. **บันทึกงานเวทียุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒** วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่. หน้า ๒๓

มุมมองการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน-หมู่บ้าน ในอีกแนวทางหนึ่งกล่าวคือ การศึกษาสมบัติสาธารณะ แท้ที่จริงแล้วก็คือ ความพยายามที่จะเข้าใจในเรื่องพื้นที่ของชาวบ้าน เป็นพื้นที่ที่ชีวิตชาวบ้านในชุมชนทุกคนมีความผูกพันอย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำธาร ที่นา ที่สาธารณะ ประโยชน์อื่นๆ เช่น วัด ป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นแกนกลางของสายใยของชุมชน เพราะทุกคนในชุมชน ต้องร่วมมือกันในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของชาวบ้าน มักจะเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมบัติของชุมชน ที่อาจจะกว้างขวางหรือ แคบกว่าขอบเขตของหมู่บ้าน ตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนดขึ้น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโดยพิจารณาเรื่องพื้นที่ของชาวบ้านนี้ จะช่วยให้เห็นได้ว่าพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน แตกต่างไปจากพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาติเป็นอย่างมาก และย่อมแน่นอนว่า การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของชาวบ้านในการจัดการสมบัติของชุมชน หรือศึกษาบทบาทชาวบ้านในพื้นที่ของชาวบ้านเองเช่นนี้ จะช่วยให้ทุกฝ่ายรวมทั้งชาวบ้านเอง เกิดความตระหนักในศักยภาพของชุมชนได้ดีกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านในกรอบของประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นอันมาก จากนั้นเมื่อศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ก็จะทำให้เข้าใจได้ว่าทำไมชาวบ้านสามารถสร้างหรือเลิกการจัดการ สมบัติสาธารณะลักษณะเดิม การศึกษาเช่นนี้ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นถึงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน-หมู่บ้าน³

วิธีการและแนวทางการสังเคราะห์

ในการสังเคราะห์งานฉบับนี้ ผู้เขียนมีวิธีการและแนวทางในการสังเคราะห์งานดังต่อไปนี้

1. อ่านรายงานของโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุดรดิตถ์ทุกโครงการ และทำการคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการสังเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจ เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาข้อมูลและเชื่อมโยงกับข้อมูลอื่นๆ จากนั้นได้นำมาจัดกลุ่มข้อมูลในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกันของแต่ละพื้นที่ และวิเคราะห์เนื้อหาและอธิบายข้อมูล

³ วรรธจักร สัตยานุรักษ์. (2548). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

2. อ่านบทพจนานและศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัย บทความ หนังสือ เว็บไซต์ หรือวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิด เบื้องต้นและยืนยันในเรื่องที่สังเคราะห์

3. สอบถามพูดคุยกับคนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุดรธานีที่อยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่เก็บ ข้อมูลของโครงการวิจัยฯ จังหวัดอุดรธานี เพื่อหาข้อมูล คำอธิบายที่ต้องการรู้และทำความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดและความเชื่อ และสอบถามผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะเพิ่มเติม ซึ่งไม่ปรากฏในข้อมูลงานของ ยุววิจัยฯ เพื่อนำไป พัฒนารอบแนวคิดในการสังเคราะห์และเขียนรายงานการสังเคราะห์

4. ใช้ “วิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์” ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ คือ มองทุกสิ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา โดยมีบริบทของแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำกับ ไม่ยึดติดกับแนวคิด ทฤษฎีที่ตายตัวในการใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ข้อจำกัดของการสังเคราะห์และกรอบประเด็นการสังเคราะห์

การสังเคราะห์งานวิจัยนี้ มีข้อจำกัดในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาสังเคราะห์ เนื่องจากข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในรายงานของโครงการวิจัยฯ นั้น ยังมีข้อมูลที่เป็นข้อค้นพบไม่เพียงพอที่จะอธิบายให้ครอบคลุมในทุกเรื่องของผู้เขียนต้องการสังเคราะห์ ซึ่งจังหวัดอุดรธานี มีโรงเรียน เข้าร่วมโครงการทั้งหมด 16 โรงเรียน โดยผู้เขียนได้แบ่งกรอบประเด็นการสังเคราะห์ในมิติสมบัติ สาธารณะออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. **ประเด็นรูปธรรม** ได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่มีการใช้สมบัติ สาธารณะร่วมกันในชุมชนให้เกิดประโยชน์ตั้งแต่ในอดีต แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงอาจจะ ไม่มีการใช้สมบัติสาธารณะนั้นแล้ว ปล่อยให้รกร้างหรือมีการบุกรุกทำลาย เนื่องจากมีการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การขยายตัวของการศึกษาทั้ง ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือเลวลง หรืออาจ เปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราวหรือถาวร มีแบบแผนหรือไม่มีแบบแผนก็ได้ ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงนี้จะ ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ย่อยๆ หลายระบบ เช่น ระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ระบบ การศึกษา ระบบการเมืองการปกครอง ระบบสังคม เป็นต้น ระบบความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ใน สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลง ถือว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นแล้ว เช่น ระบบความสัมพันธ์ ในครอบครัวเปลี่ยนแปลง ครอบครัวมีการขยายใหญ่ขึ้น จำนวนสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น จำเป็นต้องหาที่ปลูกสร้างที่อยู่ใหม่ให้เหมาะสมกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว จึงทำให้มีการบุกรุก

ป่าเพื่อใช้เป็นที่พักปลูกสร้างบ้านเรือนและที่ทำกิน การเวนคืนที่ดินเพื่อนำมาสร้างสาธารณะประโยชน์ เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อประโยชน์ด้านการชลประทานหรือเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้ง ประชาชนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ ที่อุดมสมบูรณ์ ต้องโยกย้ายถิ่นฐานเดิมเพื่อไปหาพื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัยและที่ทำกินใหม่ตามที่หน่วยงานภาครัฐจัดหาไว้ให้ หรืออาจเป็นเพราะพื้นที่ที่เคยเป็นสมบัติสาธารณะ ที่คนในหมู่บ้านหรือชุมชนเคยใช้ร่วมกันสูญหายไป เหลือเพียงเล็กน้อย หรือถูกปล่อยให้รกร้างไม่มีคนดูแล การโยกย้ายถิ่นฐานไปหาพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม หรือแม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา อีกทั้งความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ชวนาปกติปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง เมื่อรัฐบาลประกาศให้ข้าวมีราคาดี ก็จะปลูกข้าวปีละ 3 – 4 ครั้ง ทำให้เกิดปัญหาดินขาดความอุดมสมบูรณ์ น้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร เป็นต้น

2. ประเด็นนามธรรม ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ ที่เป็นคุณค่าทางจิตใจของคนในชุมชน และมีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นเมื่อครั้งในอดีต ซึ่งบางอย่างยังคงอยู่และบางอย่างได้หายไป ตามการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ เช่น การทำขวัญข้าว ในหลายพื้นที่ในจังหวัด อุตรดิตถ์ ชาวนายังคงมีการทำขวัญข้าวกัน อยู่เพราะมีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวและอาชีพการทำนา การรักษาโรคด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ หรือการใช้สมุนไพร สมัยก่อนจะเป็นวิธีการรักษาโรควิธีแรกที่คนในชุมชนหรือหมู่บ้านเลือกที่จะใช้เป็นวิธีแรก แต่ ปัจจุบันวิวัฒนาการทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีการพัฒนาดีขึ้น มีเครื่องมือแพทย์และ ยารักษาโรคที่ทันสมัย ทำให้วิธีการรักษาโรคโดยไสยศาสตร์ หรือการใช้สมุนไพร เป็นทางเลือก สุดท้ายของการรักษา แต่อาจมีผู้เฒ่าผู้แก่บางคนอาจยังคงใช้วิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบ โบราณนั้นอยู่บ้าง แต่เด็กสมัยใหม่จะไม่ยอมรับวิธีการรักษาแบบโบราณนี้ ทำให้ค่านิยมในการ รักษาด้วยวิธีโบราณนี้ไม่มีผู้สืบทอดและสูญหายไปตามความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา

จากข้อจำกัดของกรอบการสังเคราะห์งานยูววิจัยฯ นี้ ผู้เขียนได้ทำการเรียบเรียงข้อมูล ตามวิธีการและวิธีการในการสังเคราะห์ตามข้อมูลที่ได้จากรายงานโครงการยูววิจัยฯ ของจังหวัด อุตรดิตถ์ ข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัย บทความ หนังสือ เว็บไซต์ หรือวิทยานิพนธ์ของ นักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก และจากการสอบถามข้อมูลและพูดคุยกับคนที่อยู่ทั้งในและ นอกพื้นที่เก็บข้อมูลโครงการยูววิจัยฯ จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ดังต่อไปนี้

1. การใช้สมบัติสาธารณะประเด็นรูปธรรมและการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ

จังหวัดอุดรดิตถ์ตั้งอยู่ทางใต้สุดของภาคเหนือ โดยสภาพภูมิศาสตร์จังหวัดอุดรดิตถ์เป็นจังหวัดที่มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่สูงสลับซับซ้อน ซึ่งจะอยู่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกของจังหวัด เนื่องจากทำเลที่ตั้งดังกล่าวจึงทำให้จังหวัดอุดรดิตถ์มีอากาศค่อนข้างร้อนอบอ้าวในฤดูร้อน มีอากาศฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดูฝน และมีช่วงฤดูแล้งค่อนข้างชัดเจนตั้งแต่ประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤษภาคม เดือนที่ร้อนที่สุดคือเดือนเมษายน จังหวัดอุดรดิตถ์ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนใหญ่ มรสุมตะวันออกเฉียงใต้ปกติจะมีแหล่งกำเนิดบริเวณทะเลอันดามัน ทำให้จังหวัดอุดรดิตถ์มีช่วงฤดูฝนกินระยะเวลาตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนกันยายน โดยเดือนกันยายนเป็นเดือนที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยสูงที่สุด

ประชากรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 99.66 นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท โดยประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยใช้พื้นที่ในการทำเกษตรประมาณร้อยละ 26.70 ของพื้นที่ทั้งหมด นอกจากนี้ ยังประกอบอาชีพทางด้านปศุสัตว์ รวมทั้งมีการทำพืชไร่ปลูกผลไม้ นานาชนิด โดยผลไม้ที่ขึ้นชื่อของจังหวัดอุดรดิตถ์คือกลางสาด

ส่วนการเดินทางมายังจังหวัดอุดรดิตถ์สามารถใช้เส้นทางได้หลายเส้นทาง ทั้งทางรถไฟ ทางรถโดยสารประจำทาง และทางรถยนต์ส่วนบุคคล สำหรับการเดินทางโดยเครื่องบิน จังหวัดอุดรดิตถ์เคยมีสนามบิน 1 แห่ง สำหรับการเดินทางพาณิชย์ แต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้ว เนื่องจากไม่คุ้มทุน

ท่าเสาในสมัยก่อนเป็นหนึ่งใน 3 ท่า ที่เป็น 1 ในท่าเรือเหมือนกับท่าโพ ท่าอิศร์ ทั้ง 3 ท่า เป็นท่าเรือที่กำเนิดจังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งหมายถึงเมืองท่าเหนือ ท่าทั้ง 3 เป็นท่าเรือมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 1400 ซึ่งในขณะนั้นขอมได้ปกครองแผ่นดินในแถบนี้ และได้ใช้ทั้ง 3 ท่าเป็นที่ขนถ่ายสินค้าติดต่อกันตลอดมา เมื่อครั้งก่อนปี พ.ศ. 2430 พื้นที่เป็นป่าดง แต่คำเหนือเรียกว่าท่าเสา ชุมชนตลาดท่าเสาเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำน่านได้เขาย่างงว อันเป็นแก่งในแม่น้ำสุดท้าย เมื่อแต่ละครัวเรือนสมาชิกมากขึ้นจึงขยับขยายบ้านเรือนไปตามคูกน้ำ หมู่บ้านนี้เป็นชุมชนแบบดั้งเดิม ต่อมาเมื่อสะสมความรู้และประสบการณ์มากขึ้นก็มีการประกอบอาชีพเฉพาะทางที่ต่างกันไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนดังกล่าวได้วิวัฒนาการมาเป็นการค้าขาย หมู่บ้านท่าเสามีทางคมนาคมสะดวก สามารถเชื่อมต่อ

กับหมู่บ้านอื่นได้หลายเส้นทาง จึงเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย มีโอกาสและทางเลือกในการทำมาหากิน ส่งผลทำให้ผู้คนมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี

จากหมู่บ้านเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำ กลายเป็นหมู่บ้านท่าเรือ และขยายตัวเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายและการคมนาคม ล้วนเป็นพัฒนาการของเมืองที่มีขั้นตอนชัดเจน⁴

จากคำบอกเล่าของพระอนุชิต อธิปัญญา (ชูเนียม) ได้เล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดบ้านท่าเสา โดยอ้างอิงจากเอกสารที่พระอาจารย์ได้จัดทำขึ้น กล่าวว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าหมู่บ้านท่าเสา (ชุมชนตลาดท่าเสาในปัจจุบัน) มีมาพร้อมกบวัดใหญ่ท่าเสา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเป็นอย่างน้อย เส้นทางคมนาคมที่ท่าเสามีทางเดินขนาดใหญ่เพียงประมาณ 1 วาเท่านั้น มีศาลาที่พักสำหรับคนเดินทางที่เนินหนึ่ง หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าหินก้อนเดียว ระหว่างทางไปท่าเสา และเมื่อถึงฤดูแล้งก็เป็นฝุ่น ฤดูฝนก็เป็นโคลน ถนนเส้นทางจากท่าอิุดไปท่าเสาได้จัดทำโดยวิธีโรยกรวดและลูกรังไว้เท่านั้น⁵

จากคำบอกเล่าของครูวันเพ็ญ รัตนสุคำ อดีตครูใหญ่โรงเรียนหัวเฉียว อายุ 65 ปี ได้กล่าวถึงกลุ่มคนยุคแรกๆ ที่เข้าตั้งถิ่นฐานที่ตลาดท่าเสาและเป็นตระกูลเก่าแก่ก็คือ คุณแม่บุญมี เจียจันทร์พงษ์ ซึ่งได้เสียชีวิตไปแล้ว และอีกครอบครัวหนึ่งคือครอบครัวคุณแม่มะลิ ประกุลหงส์สิทธิ์ ทั้งสองท่านเป็นชาวท่าเสาโดยกำเนิด และมีบรรพบุรุษเป็นชาวท่าเสา อีกทั้งเป็นผู้ครอบครองที่ดินย่านบริเวณตลาดท่าเสา ตั้งแต่บริเวณด้านหน้าทางรถไฟและบริเวณตลาดท่าเสาที่ทำน้ำเป็นที่ของคุณแม่บุญมี และคุณแม่มะลิเป็นส่วนใหญ่ คนแถวนั้นถ้าไม่มีที่อยู่อาศัยก็จะมาเช่าที่และขอซื้อที่แบ่งจากเจ้าของที่ แต่ปัจจุบันนี้จะเป็นรุ่นลูกที่เป็นคนคอยดูแลค่าเช่าต่างๆ⁶

ดาพิชัย เหลี่ยมสมบัติ อายุ 81 ปี หมู่เมืองพิจิตร เมื่อกล่าวถึงตลาดท่าเสาตอนคุณตายังเป็นหนุ่ม คุณตาได้โอกาสไปเที่ยวตลาดเพื่อซื้อกับข้าว คุณตาเล่าว่า ตลาดท่าเสาในอดีตเป็นท่าเรือใหญ่มาก มีคนรวყๆ มาทำการค้าขายมาก ริมฝั่งแม่น้ำน่านจะมีอาคารไม้ชั้นเดียวเรียงรายตลอดสายและมี

⁴โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุดรดิตถ์. *โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเสา*. โครงการยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁵ สัมภาษณ์ พระอนุชิต อธิปัญญา (ชูเนียม). อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุดรดิตถ์

⁶ สัมภาษณ์ ครูวันเพ็ญ รัตนสุคำ อายุ 65 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุดรดิตถ์

ต้นไม้ขึ้นเป็นหย่อมๆ และในแม่น้ำน่านก็จะมีเรือนแพผูกติดกับชายฝั่งไว้ มีเรือแล่นมาหยุดพักและทำการค้าขายที่ท่าเสา⁷

คุณยายละไม ไพเราะ อายุ 77 ปี เล่าว่า ตอนคุณยายอายุ 12 ปี ครอบครัวของคุณยายได้ย้ายจากอำเภอพิชัย เข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างเรือนแพอยู่ติดฝั่งแม่น้ำน่านบริเวณท่าเสา เนื่องจากว่าในช่วงนั้น การค้าขายทางเรือที่ตลาดท่าเสาคึกคักและเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด⁸

เมื่อครอบครัวและสังคมเริ่มขยายตัวขึ้น การอาศัยอยู่บนเรือนแพเริ่มไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตลาดท่าเสา ในยุคนั้นคนส่วนใหญ่จะเริ่มเรียกตลาดท่าเสาเพี้ยนเป็นท่าเสาแล้ว อี้อีกจากคำบอกเล่าของคุณตาพิชัย เหลี่ยมสมบัติ คุณตาเล่าว่าเป็นเพราะคำว่า “เสา” เป็นภาษาเหนือ ฟังแล้วไม่เพราะและไม่ทันสมัย คนส่วนใหญ่จึงนิยมหันมาเรียกเป็น “ท่าเสา” แทนคำว่าเสา ซึ่งปัจจุบันคนส่วนใหญ่หรือคนร่วมสมัยก็จะลืมเลือนท่าเสาไปแล้ว ยังคงเหลือแต่คนในยุคก่อนๆ ที่ยังรู้จักท่าเสาในอดีตเป็นอย่างดี จากการสอบถามพูดคุยกับคนเก่าแก่ในชุมชนท่าเสา ชาวตลาดท่าเสาเริ่มขยายตัวขึ้นมาสร้างที่อยู่อาศัยและรากฐานบนบกมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการค้าขายที่น้ำก็ยังคงมีอยู่

ชุมชนตลาดท่าเสาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับมาเรื่อยๆ ตั้งแต่การขยายตัวของจำนวนสมาชิกในครอบครัวทำให้ต้องย้ายจากการอาศัยอยู่บนเรือนแพขึ้นมาอยู่บนบกแล้วสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกรมเจ้าท่าได้ทำการรณรงค์การใช้แม่น้ำให้สะอาด จึงมีการออกบทบัญญัติให้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนเรือนแพขึ้นมาอาศัยอยู่บนบก และไม่อนุญาตให้อยู่บนเรือนแพอีกต่อไป⁹

คุณลุงสมยศ จิตประเสริฐสกุล อายุ 60 ปี อาชีพพ่อค้าขายข้าวมันไก่ที่ชุมชนตลาดท่าเสา เล่าว่า เมื่อก่อนตลาดท่าเสาถือเป็นท่าเรือที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ ขณะนั้นทางเจ้ากรมท่าได้ทำการรณรงค์การใช้แม่น้ำให้สะอาด จึงมีการออกบทบัญญัติให้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนเรือนแพขึ้นมาอาศัยอยู่บนบก และไม่อนุญาตให้อยู่บนเรือนแพอีกต่อไป เพราะถ้าผู้คนที่อาศัยอยู่บนเรือนแพอีกต่อไป อาจทำให้สภาพแม่น้ำเสื่อมโทรมเน่าเสียได้ง่าย¹⁰

⁷ สัมภาษณ์ คุณตาพิชัย เหลี่ยมสมบัติ อายุ 81 ปี. อ้างแล้วใน โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุดรธานี

⁸ สัมภาษณ์คุณยายละไม ไพเราะ อายุ 77 ปี. อ้างแล้วใน โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุดรธานี

⁹ โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุดรธานี, อ้างแล้ว

¹⁰ สัมภาษณ์ คุณลุงสมยศ จิตประเสริฐสกุล อายุ 60 ปี อ้างแล้วใน โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. 2448 – 2451 ทางรถไฟได้เริ่มสร้างผ่านท่าโพและท่าเสา ซึ่งขณะนั้นบริเวณนั้นยังเป็นป่าไผ่อยู่ ไม่เจริญเหมือนท่าอิด กรมรถไฟจึงได้สร้างทางรถไฟแยกไปที่หาดท่าอิดล่างในปี พ.ศ. 2450 สมัยพระยาสุจริตรักษา (เชื้อ) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาในปีพ.ศ. 2450 มีเสียงหวูดดังมาจากทิศใต้และดังเข้ามาเรื่อยๆ แต่ครั้งนี้มิใช่หวูดเรือกลไฟ เพราะบนเสียงเหล็กกระทบกันดังสนั่นหวั่นไหว ปานฟ้าดลุ่ม ครู่ต่อมาชาวบ้านก็ได้เห็นวัตถุประหลาดเป็นขบวนยาวเคลื่อนมาตามรางเหล็ก มันคือหัวรถจักรที่ชักลากวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างทางรถไฟไปสู่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นอัจฉริยภาพแห่งสมอมมนุษย์

เมื่อมีทางรถไฟผ่านปี พ.ศ. 2450 และได้สร้างสถานีจอดพักรถพร้อมกับสถานีอุตรดิตถ์ เมื่อปีประมาณ พ.ศ. 2452 – 2453 บรรดาพ่อค้าที่ตลาดหาดท่าอิดบางพวกก็พากันย้ายขึ้นมาปลูกสร้างอาคารร้านอยู่กันจำนวนมาก เพราะใกล้สถานีรถไฟซึ่งสะดวกในการขนส่งสินค้า ตลาดท่าเสาจึงเริ่มคึกคักขึ้น มีร้านตั้งแต่หน้าวัดใหญ่ท่าเสาตลอดลงไปถึงคลองทราย

ขณะที่การค้าของตลาดท่าเสากำลังเจริญก้าวหน้าก็บังเอิญให้เกิดเหตุโศกเศร้าอย่างหนักของบรรดาพ่อค้าในย่านการค้าตลาดท่าเสาแห่งนี้ โดยที่ไม่มีผู้ใดคาดคิดมาก่อน คือในปี 2513 ได้เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ที่ตลาดท่าเสา จากเหตุการณ์ไฟไหม้ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน สภาพความเป็นอยู่ การค้าขาย สภาพแวดล้อม และสภาพเศรษฐกิจ ผู้คนในตลาดเริ่มกระจัดกระจายกันไปอยู่ที่อื่น เพราะสภาพเศรษฐกิจไม่เหมาะสมต่อการค้าขายและค่อนข้างตกต่ำมากนับว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายที่สุดของพ่อค้าแม่ค้าและชาวตลาดท่าเสา ที่กำลังค้าขายเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด ต้องมีอันค่อยๆ เลื่อนหายไปพร้อมกับสถานีรถไฟท่าเสาที่ปิดทำการไป เหลือเพียงขบวนรถไฟที่เคลื่อนที่ผ่านไปมาในแต่ละวัน¹¹

คุณยายอุ้นเรือน สีหะอำไพ เล่าว่า จากเหตุการณ์ไฟไหม้เกิดขึ้นจึงทำให้พ่อค้าแม่ค้าบางคนในตลาดย้ายไปขายของในตัวเมือง รวมทั้งร้านทองที่เคยมีมาขายในตลาดท่าเสา ย้ายไปขายในตลาดในเมืองหลังจากไฟไหม้ชาวบ้านก็ทำที่อยู่อาศัยเป็นการชั่วคราวและบางส่วนที่ไม่มีบ้านก็จะไปอาศัยอยู่ที่วัดชั่วคราว แต่มีบางส่วนก็ทิ้งบ้านไปอยู่ต่างจังหวัดเลยก็มี¹²

¹¹ โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์, อ้างแล้ว

¹² สัมภาษณ์ ยายอุ้นเรือน สีหะอำไพ, อ้างแล้วในโรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

หลังจากไฟไหม้ ชาวบ้านตลาดท่าเสา ก็เริ่มสร้างตึกแถวด้วยปูน บ้างก็สร้างที่อยู่ชั่วคราว หรือเพิงไถ่ๆ กับบริเวณสนามฟุตบอลในปัจจุบัน จากคำบอกเล่าของคุณยายด้อยดิ่ง กระนะแสง ว่าหลังเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ ชาวตลาดท่าเสาเริ่มขายบายครอครวและที่ทำมาหากิน มาทำการค้าบริเวณสนามฟุตบอลซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับสถานีรถไฟเป็นตลาดเช้า สำหรับการค้าขายมาเป็นเวลากว่า 10 ปี จนกระทั่งคุณสุนันท์ สีหลักษณ์ ได้เล็งเห็นสภาพแวดล้อมในการคมนาคมขนส่งของตลาดท่าเสาที่อยู่ตรงสนามฟุตบอลนั้น ไม่เกิดความสะดวกและคับแคบมาก จึงได้ทำการสร้างตลาดท่าเสาขึ้นมาใหม่ซึ่งอยู่ข้างวัดใหญ่ท่าเสา ซึ่งที่ดินดังกล่าวเป็นที่ว่างเปล่าของทางรถไฟ

ในระยะแรกทางรถไฟเป็นเจ้าของตลาดและทำการประมูลการจัดเก็บตลาด และจะให้เป็นคนเรียกเก็บค่าเช่าแผงในตลาดและจัดเก็บรายได้จากตลาดเอง ต่อมาได้มีการประมูลให้คนมาเก็บค่าเช่า แต่เนื่องจากการค้าขายที่ซบเซา ขาดทุนและไม่คึกคักเหมือนตลาดในเมืองส่งผลให้คนเรียกเก็บค่าที่ไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ จึงเป็นหน้าที่ของเทศบาลเป็นคนจัดเก็บรายได้ส่วนนี้¹³

ถึงวันนี้ ภาพในอดีตของตลาดท่าเสา ท่าเรือที่ชุมชนตลาดท่าเสาอาจเลือนหายไปบ้างในบางตอนของความทรงจำ แต่เรื่องราวยังคงแจ่มชัดและเห็นในปัจจุบันอยู่เสมอคือ สภาพอาคารบ้านเรือนและเรือนแพในยุคแรกเริ่มของคนที่ถูกพันกับท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ซึ่งสืบทอดมาสู่รุ่นลูกหลาน เป็นสถาปัตยกรรมเมืองเก่าริมน้ำ ที่บ่งบอกถึงความต่อเนื่องของกาลเวลา และพัฒนาการของเมืองว่าเปลี่ยนแปลงไปในทางใด ต่างกันที่ ณ เวลานี้ ผู้คนในชุมชนตลาดท่าเสาไม่ได้ใช้การสัญจรไปมาทางเรือเหมือนในอดีต ตลาดริมน้ำท่าเสาและเส้นทางคมนาคมทางน้ำซึ่งเคยเป็นตัวแปรหนึ่งต่อการดำเนินชีวิตจึงได้ค่อยๆ เลือนหายไป¹⁴

จากบ้านท่าเสาถึงบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะประเพณีปรภูมิ คือสะพานปรมินทร์ที่ก่อสร้างขึ้นเพื่อเป็นเส้นทางรถไฟสายเหนือมุ่งขึ้นสู่เชียงใหม่ ที่ทางรถไฟจะต้องตัดข้ามแม่น้ำสายใหญ่ คือ แม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน่านตอนที่ทางรถไฟจะต้องข้ามนี้ กว้างประมาณ 250 เมตร อยู่ใกล้กับตำบลบ้านดารา แขวงเมืองไชย มณฑลพิษณุโลก จึงได้ก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำขึ้นที่บริเวณแห่งนี้ เมื่อปี พ.ศ.2449 บนสะพานมีทางรถไฟ 1 เส้นทาง สร้างแล้วเสร็จ ได้ประกอบ

¹³ สัมภาษณ์ คุณยายด้อยดิ่ง กระนะแสง, อ้างแล้วใน โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์

¹⁴ โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด จังหวัดอุตรดิตถ์, อ้างแล้ว

พระราชพิธีเปิดสะพาน เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2452

ในอดีตบ้านดาราอยู่ในเขตการปกครองของตำบลท่าสัก และได้ย้ายมาอยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านดาราโดยหมู่บ้านยังไม่มีชื่อเรียกเป็นทางการ บ้านดาราเป็นพระนามพระราชทานขององค์สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่เสด็จกลับจากเชียงใหม่พร้อมพระชายาคือพระนางดารารัศมี ซึ่งเสด็จโดยขบวนรถไฟและได้จอดพักเพื่อเติมน้ำมันที่สถานี พระองค์ได้ตรัสถามว่าที่นี่ที่ไหน พนักงานได้กราบทูลว่าที่นี่เป็นสถานีรถไฟเดิมพื้นเดิมน้ำยังไม่มีชื่อ พระองค์จึงได้ทรงพระราชทานนามให้ว่า “บ้านดารา” ตามพระนามของพระชายา คือพระนางดารารัศมีซึ่งได้ตามเสด็จมาด้วย บ้านดาราจึงเป็นพระนามที่พระองค์พระราชทานให้บ้านดารา ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ บ้านดาราอยู่ห่างจากอำเภอพิชัย 18 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์ 32 กิโลเมตร

ชุมชนบ้านดาราแต่เดิมเป็นชุมชนการเกษตร ทำไร่ ทำนาและเลี้ยงสัตว์ ครอบครัวยุคนานา เล็กมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย โดยพื้นฐานแล้วลักษณะนิสัย ชอบรำเริง สนุกสนาน มีวัฒนธรรมประเพณี เป็นของตนเอง โดยยึดถือหลักพุทธศาสนา เป็นชุมชนที่ผสมผสานระหว่างชนพื้นเมืองเดิมกับชาว เวียงจันทร์ ชาวบ้านชอบการค้าขาย ตามชนบทตามสถานีรถไฟ ตลาดในหมู่บ้านคึกคักเพราะเป็นชุมทางรถไฟสายเหนือและตะวันตก ในสมัยก่อนการค้าขายในบริเวณนี้จะเป็นการเดินทางค้าด้วย เรือ หรือใช้เกวียนมาขายที่พื้นที่จากจังหวัดอื่น ๆ เช่น พ่อค้าจากจังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย

ในช่วงปี พ.ศ. 2481 เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่างประเทศญี่ปุ่น กับฝ่าย สัมพันธมิตรที่มีอังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกา รบกัน เรียกว่าสงครามมหาเอเชียบูรพา มีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งประเทศญี่ปุ่นขอใช้เส้นทางรถไฟประเทศไทยสายเหนือ เป็นเส้นทางขนอาวุธ เกล็ด และกำลังคนผ่านไปยังประเทศพม่า ขณะเดียวกันฝ่ายสัมพันธมิตรคือ อเมริกา ก็ใช้ระเบิดทำลายสะพานรถไฟ ตัดเส้นทางขนส่งของญี่ปุ่น โดยที่สะพานปรมินทร์ สะพานข้ามแม่น้ำน่านที่บ้านดารา ก็เป็นเป้าหมายหนึ่งที่ถูกระเบิดทำลาย สงครามครั้งนั้น ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านวังสะโมเป็นอย่างมาก เนื่องจากอยู่ใกล้สะพานที่ถูกทิ้งระเบิด บ่อย ๆ และทหารญี่ปุ่นได้มาตั้งค่ายเพื่อคอยระวังรักษาสะพาน และถูกทิ้งระเบิด ถึง 7 ครั้ง สะพานจึงพัง ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านต้องอพยพแยกย้ายหนีภัยสงครามเข้าไปในป่าทาง

ทิศตะวันตก หลังสงครามสงบบางคนก็กลับมาอยู่ที่เดิม แต่อีกหลายคนก็ไม่กลับมาอีก โดยได้ตั้งรกรากบ้านเรือนและทำมาหากินในสถานที่ที่ไปหลบสงคราม¹⁵

คุณตาพิรา มุขวัฒน์ อายุ 92 ปี เล่าว่าพื้นเพเป็นคนอีสาน ท่านเป็นทหารเก่ารบสมัยสงครามอินโดจีน/สงครามโลกครั้งที่ 2 คุณตามาอยู่ที่บ้านดารา ก่อน พ.ศ.2490 ช่วงสงครามโลก กองทัพส่งคุณตามารับประจำการอยู่ที่สะพานบ้านดารา(สะพานปรมินทร์) เพื่อรักษาทหารที่ป่วยหรือได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ สะพานมีมาก่อนสมัยสงครามโลก ต่อมาพอเกิดสงครามสะพานก็โดนระเบิดจนขาด หลังจากนั้นญี่ปุ่นซึ่งใช้สะพานในการเดินทางก็มาสร้างสะพานเบี่ยงให้คนสัญจรไปมา การเดินทางโดยรถไฟในตอนนั้น ถ้ามาจากทางใต้ รถไฟจะวิ่งไปถึงแค่ปากน้ำโพ และถ้ามาจากทางเหนือก็จะวิ่งแค่ดารา คนก็จะลงข้ามทางเบี่ยงแล้วก็ขึ้นรถไฟต่อไปอีก หลังจากสงครามโลกรัฐบาลก็มีการบูรณะสะพานปรมินทร์ การซ่อมแซมสะพานต้องใช้ไม้ค้ำเสาประมาณ 7000 ต้น ในการขนไม้เพื่อมาทำสะพานนั้นใช้เกวียนลากบางที่ก็ใช้แพ สะพานสร้างขึ้นเพื่อให้รถไฟข้ามเพื่อใช้ในการเดินทาง¹⁶

นาง กิมได้ สมวานิช อายุ 83 ปี เกิดเมื่อปี พ.ศ.2469 เล่าว่า ตอนเป็นเด็กไปเรียนที่วัดโพธิ์ดาราราม เดินทางด้วยทางเท้า (สมัยนั้นใส่รองเท้าเกี๋ย) ถนนสมัยนั้นเป็นดินธรรมดา มีแต่ทางเท้า ทางเกวียน ยังไม่มีถนนหนทาง การติดต่อสื่อสารจะใช้จดหมายในการติดต่อสื่อสารเพราะยังไม่มีเทคโนโลยีเข้ามาขายมเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะซื้อยาจากร้านค้า โรงพยาบาลจะอยู่ในเมือง สมัยนั้นจะมีร้านขายของ , มีร้านขายยา , มีการค้าขาย เจริญกว่านี้และยังมีโรงแรม โรงเลื่อย ตอนเป็นสาว ผู้คนจะคึกคักมากกว่าปัจจุบัน , มีคนงานรถไฟ , มีงานบุญ เช่น บวชพระที่วัด , ใส่บาตรทำบุญที่วัด , มีพิธีแต่งงาน , มีแบบแต่งเป็นพิธี และอยู่ด้วยกันเลยก็มี มีการละเล่น , มีลิเกไม่มีร่วง สมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าต้องใช้ตะเกียงเวลาทำอาหารต้องใช้เตาผืนเตาถ่าน น้ำดื่มก็ต้องใช้น้ำของรถไฟจะเรียกว่าก๊อกได้ ก๊อกเหนือ ขนที่ทำขายในสมัยนั้น เช่น น้ำตาล , ขนมกล้วย ช่วงสมัยนั้นมีน้ำตาลขายแล้ว มีการปลูกผักไว้กินเอง เลี้ยงหมู , เลี้ยงไก่ เสื้อผ้าก็มีขาย แต่ถ้าคนไม่มีเงินจะทอผ้าใส่เอง สะพานเริ่มแรก เป็นสะพานเหล็ก ทางเดินจะอยู่ทางฝั่งขวาต่อมาเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็สร้างสะพานใหม่ เป็นสะพานเหล็กเหมือนเดิม แต่ทางเดินย้ายมาอยู่ทางซ้ายมือในปัจจุบันตอนเกิดสงครามโลก คุณป้าต้องย้ายไปอยู่อีกหมู่บ้าน

¹⁵ โรงเรียนคาราพิทยาคม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี เขต 1 จังหวัดอุดรธานี. *โครงการสะพานปรมินทร์กับวิถีชีวิตคนบ้านดารา*. โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹⁶ สัมภาษณ์ คุณตาพิรา มุขวัฒน์ อายุ 92 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนคาราพิทยาคม จังหวัดอุดรธานี

เพราะต้องหลบหนีการทำสงคราม คนสมัยก่อนกับคนสมัยนี้ มีจิตใจที่คล้ายกัน ไม่โหดเหี้ยมไม่มีการเข่นฆ่า แต่สมัยก่อน คนจะทำบุญมากกว่าคนสมัยนี้¹⁷

คุณลุงยม มีลาภ อายุ 80 ปี เกิดเมื่อปี 2472 เล่าว่าเป็นคนดาราตั้งแต่เกิดตั้งแต่เดิม ตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นปู่ บ้านเป็นบ้านธรรมดา บ้านพ่อพี่มีสังกะสี บ้านลุงด้วยสังกะสี บ้านคนอื่นลุงด้วยหญ้าคา ตอนนั้นใช้สตางค์แดง ข้าว 1 สตางค์ รุ่นพ่อ ตอนลุงเป็นเด็กมีข้าวขาย , กวยเตี่ยวขาย เสื้อผ้าหาใส่ยาก ตอนสงครามเล็ก ญี่ปุ่นสามารถสร้างโรงงานทอผ้า เด็กสาว ๆ นุ่งผ้าสั้นพอเก่าคัดมาเป็นเสื้อใน ลุงเรียน ม.4 ที่วัดโพธิ์ดาราราม รุ่นนั้นมีครู เงินเดือน 8 บาท เดินตามทางรถไฟ ไปลงวัดโพธิ์ ทำไร่ ทำนาด้วย ผู้หญิง ผู้ชายก็ไปเรียนที่วัดโพธิ์ เสื้อผ้าที่ใส่ก็ธรรมดา ทำนาปีละครั้งและยุ่งยาก ใช้ควายนวดข้าว ย่ำข้าว ส่วนมากตอนกลางคืน ไม่มีไฟใช้ เมื่อก่อนลำบากมาก เตาถ่าน เตาผืน หุงข้าวใช้หม้อดิน กระทะใช้แบบธรรมดาสังกะสี ใช้กระจาดักข้าวกิน ทำจากกะลามะพร้าว ข้าวต้องตำกิน ใช้สาก [คนบ้านนอก] น้ำใช้น้ำแม่น้ำ ต้องใช้กระดังไปหามา เวลาอาบน้ำ อาบน้ำที่แม่น้ำ ปูปลาเยอะ สมัยก่อนมีของกินเยอะแยะ แต่ไม่รู้วิธีถนอมรักษา ไฟผืนก็ไม่มีใช้ ตอนเจ็บไข้ได้ป่วยมียาหลวง (ควินินแก้ไข้) มีหมอบโบราณ หมอตำแย สมัยนั้นมีโรคภัยไข้เจ็บมากมายเช่นกัน เช่น ไข้หวัด ไข้ทรพิษ สมัยก่อนนอนมีมุ้ง มีหมอนที่ตัดเย็บกันเอง สมัยนี้ต้องใช้เงินซื้อ ขนมนมเนยก็ทำกินเอง

สงครามโลกคุณตาอายุได้ 13 ปี (พ.ศ.2483) โดนระเบิด พ.ศ.2485 อังกฤษทิ้งระเบิด ได้พม่าเป็นเมืองขึ้น อังกฤษกับญี่ปุ่นรวมกัน โดยใช้สะพานปรามินทร์เป็นทางผ่านขึ้นไปทางตอนเหนือของประเทศไทย ญี่ปุ่นผ่านประเทศไทยเพื่อยึดพม่า มีการทิ้งระเบิด 11 ครั้ง ชุดหลุมหลบภัย เมื่อมีการทิ้งระเบิดในพื้นที่ ก็มีคนตายบ้าง เวลาถูกระเบิดตัวคนก็กระเด็นหาศพไม่พบ ชาวบ้านตายก็เผาใช้ไม้ป่า เอาฟืนใส่เผา บางคนก็ฝัง แล้วแต่ฐานะ ความเชื่อ เผาแล้วดีกว่าไม่มีเชื้อโรค เด็กส่วนมากจะถูกฝังสมัยนั้นใช้ขี้ได้ (น้ำยางจากต้นยาง) ไม่ขีดหาใช้ยาก ใช้เหล็กกับหินมาขุดให้เกิดประกายไฟล่อด้วยสำลี หรือจี้ว นุ่น ต่อมาก็พัฒนามาเรื่อยๆ การเล่นเกมตรี สมัยรุ่นพ่อมีลิเก มีหนังตะลุง จะไม่มีผู้หญิงเล่นเพราะผู้จะหญิงจะรักษาวลสงวนตัวสูง แต่งงานโดยพามาอยู่ด้วยกัน (เสียเงินด้วย) ทำบุญที่วัดโพธิ์ดาราราม ลุงจบ ป.4 มีความเชื่อทางศาสนา เรื่อง บาปบุญคุณโทษ เเวกรรม การลงแขก เอาแรงกัน ทำบ้านก็ช่วยกันเลื่อยไม้

จิตใจคนทั้ง 2 สมัย ก็คล้ายๆกัน การดูเวลาโดยมากจะดูตะวัน พระยาค่ำก็จะมืด ตอนเช้าก็ฟังจากไก่ขัน ตอนกลางคืนดูดาว เช่น ดาวจระเข้ ดาวไถ ดาวลูกไก่ ดาวเหนือ การเดินทางในสมัยนั้นโดยมากใช้เกวียน รถไฟ รุ่นพ่อมีรถไฟแล้ว สะพานสร้างเมื่อรัชกาลที่ 5 ก่อนนั้นผู้คนก็เยอะ มี

¹⁷ สัมภาษณ์ นางกิมไล้ สมวานิช อายุ 83 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนคาราพิทยาคม จังหวัดอุดรดิตถ์

แม่ค้า สมัยนี้ดีกว่าเพราะสมัยก่อนไม่สะดวก เมื่อวันเวลาเปลี่ยนไปมีการเปลี่ยนแปลงขบวนรถไฟ เทียบขึ้น-ลงน้อยลง ทำให้เศรษฐกิจบ้านดาราซบเซาลง ตลาดร้านค้าต้องยุบลง ประชาชนย้ายหนีหาที่ทำกินใหม่ ซึ่งส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนบ้านดารา¹⁸

ชาวบ้านตำบลบ้านดาราที่ไม่แตกต่างไปจากประชากรที่อื่น ๆ ที่ต้องการความอุดมสมบูรณ์จะเห็นได้จากการอพยพย้ายถิ่นฐาน จะย้ายจากที่อื่นเพื่อเข้ามาทำมาหากิน โดยเฉพาะการทำนาดังคำกล่าวของ นายสว่าง กิ่งแก้ว อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 67/1 หมู่ 2 ตำบลบ้านดารา อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่ว่า “เมื่อก่อนเป็นป่า บ้านส่วนใหญ่จะอยู่เป็นกลุ่ม เป็นหย่อม ตามริมแม่น้ำ ต่อมาก็ขยายกันออกไปอาชีพดั้งเดิมก็ทำนาเป็นหลัก เพราะใกล้แม่น้ำ บ้านก็จะอยู่เลาะริมแม่น้ำ การย้ายถิ่นหนีสงคราม การสร้างบ้านเรือนมีไม่มากนักไปซุกหลุมหนีระเบิดช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีแม่น้ำน่านเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่จะหล่อเลี้ยงชีวิตในชุมชนบ้านดารา ในยุคนี้ไม่มีเขื่อนสิริกิติ์ ถึงฤดูน้ำหลากท่วมบ้านเรือนเสียหายมาก ถึงเดือน อ้าย-ยี่ น้ำก็ลดลงอย่างมาก มองเห็นหาดทรายขาวสวยงามมาก ยามะระจันทร์เต็มดวงทอแสงกระทบหาดทรายเป็นประกายระยิบระยับ แหล่งน้ำ โดยใช้น้ำอุปโภคและบริโภค เพาะปลูกสวนครัว โดยไม่ได้ใช้สารพิษเคมี เดินทางไปหาบ่น้ำเป็นระยะทาง 100-200 เมตร จนป่าด้าน สิงหลาสัตว์ก็มีมาก ยุงไม่ค่อยมี นอนกางมุ้ง ป่าไม่มีมากไร่นาใครจับจับเอา ถากถางป่าพงเอา บางครอบครัวยกที่ไร่นาสวนให้กันเอง ด้วยปากเปล่าไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นพวก ป้องกันการทำร้ายจากบุคคลกลุ่มอื่นๆ มารังแก บ้านที่ขยันหน่อย หลังคามุงกระเบื้องเผาแผ่นเล็ก หรือแผ่นไม้สักเล็กมุงเริ่มใช้สังกะสี พื้นกระดานไม้เนื้อแข็ง ยากจนก็มุงด้วยหญ้าคา แปก พื้นใต้ถุนโล่งฝา-พื้นขัดแตะ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตายาย หลาน หลาน อาศัยในบ้านเดียวกัน มีความเคารพผู้อาวุโส ประองดองซึ่งกันและกัน เพื่อป้องกันนักเลงอันธพาลที่เที่ยวลัก จ้วง – ควาย ที่ผูกไว้ใต้ถุนบ้าน หรือในคอก หากมีคนตายในหมู่บ้านถ้าเป็นเด็กจะนำมาฝังที่วัด ถ้าเป็นผู้ใหญ่ก็เอาไปเผาบนเชิงตะกอนที่วัด ป่าช้า คนตายที่นำไปเผาก็เพื่อป้องกันการแพร่เชื้อโรค นอกจากนั้น ที่ดินไร่นา เริ่มหักล้างถางพงกันมาก ประชากรเพิ่มขึ้นมาเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยทำมาหากิน¹⁹

¹⁸ สัมภาษณ์ คุณตาชม มีลาก อายุ 80 ปี. อ่างส่วในโรงเรียนดาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์

¹⁹ สัมภาษณ์ นายสว่าง กิ่งแก้ว อายุ 55 ปี. อ่างส่วในโรงเรียนดาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์

เมื่อประชากรในพื้นที่หนึ่งเริ่มมีความหนาแน่น หรือจำนวนประชากรมีมากเกินไป ไม่สมดุลกับปริมาณทรัพยากร ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นก็จะทำการขยายขยายย้ายถิ่นฐาน หาที่อยู่ใหม่หาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่ ดังจะเห็นได้จาก ชาวบ้านบ้านดาราที่อพยพเข้ามาอยู่ในช่วงแรก ๆ จะย้ายมาจากตำบลใกล้เคียง ที่มีประชากรอยู่มานานแล้ว เช่น ชาวบ้านเกาะ ที่มาจากบ้านดินแดง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ชาวบ้านวังสำเภา ที่มาจากบ้านแก่ง ตำบลบ้านแก่ง อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่ต่างก็โยกย้ายจากพื้นที่ที่มีประชากรอยู่มาก มาหาที่ทำมาหากินใหม่²⁰

นอกจากการใช้สมบัติสาธารณะประเพณีรูปธรรมในพื้นที่ชุมชนบ้านท่าเสาและบ้านดาราแล้ว ยังมีอีกพื้นที่หนึ่งของโครงการยูวิจัยฯ จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะอย่างเห็นได้อย่างชัดเจนจนแทบจะไม่เหลือสิ่งเดิมๆ ให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นเลย มีแต่ความทรงจำของคนรุ่นเก่าที่เล่าขานเป็นตำนานให้แก่รุ่นลูกรุ่นหลานฟังต่อๆ กันมา คือพื้นที่การใช้สมบัติสาธารณะร่วมกันของคนในชุมชนท่าปลา ก่อนการสร้างเขื่อนและหลังการสร้างเขื่อนสิริกิติ์

ชาวท่าปลาเก่าซึ่งมีแหล่งอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลาในนามีข้าว สภาพความเป็นอยู่ในการใช้ชีวิตวัฒนธรรมและประเพณีของชาวบ้านก่อนที่จะสร้างเขื่อนขึ้นหรือก่อน พ.ศ. 2512 ชาวบ้านมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง คือชาวบ้านหากไม่มีเงินก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สภาพการกินอยู่ของชาวบ้านจะนิยมปลูกผักปลูกข้าวไว้กินเองแทบจะไม่ค่อยเดือดร้อนสักเท่าไรในเรื่องของการกินอยู่ เพราะหากไม่มีเงินก็สามารถหาผักหาปลากินเองโดยไม่ต้องเสียเงิน แต่ก่อนถนนหนทางไม่ค่อยจะสะดวกเท่าไรนัก²¹

ประมาณปี พ.ศ. 2505 มีการส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจพื้นที่ แล้วประกาศเป็นทางการว่าจะทำการก่อสร้างเขื่อนเอนกประสงค์ขนาดใหญ่เพื่อการชลประทานและผลิตไฟฟ้า ที่บ้านผาซ่อมซึ่งห่างจากที่ว่าการอำเภอท่าปลาไปทางทิศใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร จำเป็นต้องอพยพราษฎรที่อยู่

²⁰ โรงเรียนคาราพิทยาคม จังหวัดอุตรดิตถ์, อ้างแล้ว

²¹ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้าอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์. *การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์: กรณีศึกษาน้ำคลองชมพู ตำบลหาดล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์*. โครงการยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

²² โรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุตรดิตถ์. *โครงการท่าปลา...ตำนานเมืองได้นำ*. โครงการยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

เหนือบริเวณสร้างเขื่อนออกจากพื้นที่ จำนวน 4 ตำบล 24 หมู่บ้าน คือ ตำบลท่าปลา ตำบลจริม ตำบลหาดล้า และตำบลท่าแฝก มีการชดเชยค่าที่ดินและค่ารื้อถอนให้กับราษฎร โดยทางราชการพิจารณาจ่ายให้ครอบครัวในพื้นที่เขตตำบลท่าปลาไร่ละ 1,200 บาท ตำบลจริม ไร่ละ 800 บาท ตำบลหาดล้า ไร่ละ 600 บาท ตำบลท่าแฝก ไร่ละ 500 บาท และกำหนดค่าพืชผลให้เท่ากันคือ มะพร้าวมีผลต้นละ 25 บาท มะพร้าวยังไม่มีผล ต้นละ 12 บาท หมากต้นละ 10 บาท กัลลวย กอละ 3 บาท ส่วนค่ารื้อถอนคิดเป็นตารางเมตรและพิจารณาตามสภาพของบ้านเรือน ถ้าบ้านใดเป็นกระต๊อบมุงหญ้าคาจะไม่ได้ค่ารื้อถอน การรื้อถอนนั้นมิได้ทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน แต่ทางราชการให้ผู้อพยพทุกคนทุกตำบลจับสลากรวมกันว่าใครจะได้ไปอยู่ฝั่งไหน ที่แปลงที่เท่าไร จึงทำให้ญาติพี่น้องของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบลต้องพลัดพรากแยกย้ายกันไปตามแต่ละจับสลากได้ เป็นที่โศกเศร้าเสียใจของผู้ทุกคน²²

คุณตาเหลือ จันทร์ฤทธิ์ เล่าให้ฟังว่า ตาได้อพยพมาในปี 2512 เดิมหมู่บ้านที่ตาอาศัยอยู่มีชื่อว่าหมู่บ้านต้นปอบ และเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าบ้านร่องดินหม้อ ตาเหลือยังบอกว่า หมู่บ้านเดิมก่อนที่ตาจะย้ายมาอยู่ที่นี่ ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ แต่ว่าเรื่องน้ำนั้นอุดมสมบูรณ์ดี ได้กิน ได้ใช้ จากแม่น้ำน่าน คุณตาเลี้ยงช้างไว้ 4 ตัว แต่ปัจจุบันไม่ได้เลี้ยงแล้ว เพราะว่ามีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงช้าง จึงขายไปตัวละ 30,000 บาท และมีที่ดินอยู่ประมาณ 10 กว่าไร่ ที่ปลูกบ้าน 2 ไร่ เมื่ออพยพมาก่อนหน้าน้ำจะท่วมได้ค่าลื้อถอนครัวเรือนละ 5,000 – 6,000 บาท²³

ร้อยตรีสุเมธ เชื้อภักดี เล่าให้ฟังเกี่ยวกับการย้ายจากที่บ้านเก่ามาอยู่ที่บ้านใหม่ว่า ตนได้ย้ายมาเมื่อปี พ.ศ. 2511 ก่อนน้ำจะขึ้น ตนและชาวบ้านคนอื่นๆ ได้ลื้อบ้านมา มีการขนย้ายโดยการนำขึ้นรถมาเป็นเที่ยว คิดเป็นเที่ยวละ 2,000 บาท การย้ายจะมีค่าลื้อถอนประมาณไร่ละ 1,500 บาท ต้นไม้ที่ออกผลก็จะได้ต้นละ 50 บาท เมื่อย้ายมาแล้วก็มีการจับฉลากเลือกที่ดินอยู่อาศัยและทำกิน ว่าตนเองอยู่หมู่บ้านอะไร ตำบลอะไร โดยมีการจัดหาโดยนิคมให้คนละ 15 ไร่ แบ่งเป็นที่ดินทำกิน 13 ไร่ และใช้เป็นที่อยู่อาศัย 2 ไร่ เมื่อจับฉลากได้บ้านเลขที่แล้วก็ปลูกกระต๊อบเป็นที่พักอาศัยชั่วคราวก่อน ต่อมาจึงสร้างบ้านเรือนที่อยู่กันในปัจจุบัน²⁴

²³ สัมภาษณ์ นายเหลือ จันทร์ฤทธิ์ อายุ 72 ปี, อ้างไว้ในโรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุตรดิตถ์

²⁴ สัมภาษณ์ ร้อยตรีสุเมธ เชื้อภักดี อายุ 73 ปี, อ้างไว้ในโรงเรียนเตรียมอุดมन्न้อมเกล้าอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์

คุณตาเกี้ยว มูลคำปา เล่าว่า ก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่นี้ความเป็นอยู่ไม่ค่อยสุขสบายเหมือนปัจจุบัน เพราะตอนนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ มีเพียงตะเกียงเท่านั้น เมื่อย้ายมาต้องมาบุกเบิกถางที่กันเอง มาปรับที่ดินเพราะ เป็นป่าไผ่รก มีแต่ต้นไม้ใหญ่ เป็นที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ที่ทำไร่ของชาวบ้านน้ำห่มัน ตอนนั้นยังเป็นที่ดินไม่มีเจ้าของ เมื่อปรับแต่งที่ดินเสร็จก็ไปหาปึกไม้ เศษไม้มาทำเป็นที่อาศัยชั่วคราว ลำบากมากในตอนแรกๆ น้ำก็ไม่ค่อยต้องไปหาบจากลำห้วย น้ำดื่มทางนิคมนำมาส่งให้ ต้นไม้ ต้นมะพร้าว ต้นขนุน ชาวบ้านน้ำห่มันก็นำมาขายให้ ปี 2525 มีไฟฟ้า น้ำประปาเข้าถึงหมู่บ้าน มีไฟฟ้าความเป็นอยู่จึงสบายขึ้น มีการปล่อยน้ำจากเขื่อนมาให้ใช้ และอาชีพก็ยังเหมือนเดิม คือ ทำไร่ข้าวโพด ไร่ถั่ว ปัจจุบันความเป็นอยู่ดีกว่าเก่า การทำมาหากินสบาย มีถนนหนทางสะดวก แต่ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เพราะว่าปลาเป็นเนื้อต้องใช้เงินซื้อ ถ้าอยู่ที่บ้านเก่าก็ไม่ต้องซื้อหาอะไรมากมาย แต่อย่างอื่นก็ไม่มีปัญหาอะไร²⁵

ภายหลังจากการสร้างเขื่อน ทำให้ผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ต้องเป็นชุมชนที่แตกออกจากกัน ต่างระเห็จหาพื้นที่อาศัยและทำกินแห่งใหม่ในหลายจังหวัดทั้งใกล้และไกลออกไป บางกลุ่มต้องยอมจำนนต่อการเข้าไปอยู่ในที่ดินที่ทางรัฐจัดสรรให้ ถึงแม้ว่าจะเป็นที่แห้งแล้ง ไม่เหมาะกับการอาศัยและทำกินก็ตามที่ บางกลุ่มได้ตอบด้วยการยืนหยัดอยู่ในพื้นที่เดิมแต่ได้ปรับตัวเองโดยการสร้างแพเพื่อพักอาศัย ภายหลังที่พื้นที่เดิมต้องถูกน้ำท่วม การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการประกอบอาชีพ เพราะที่นาที่ไร่ ที่รัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที

การสร้างเขื่อนกันแม่น้ำก็เท่ากับเป็นการทำลายพันธุ์ปลา ในแม่น้ำพันธุ์ปลาและปริมาณปลาตามธรรมชาติจะลดลงเมื่อเขื่อนปิดกั้นเส้นทางการอพยพของปลา ซึ่งการสร้างเขื่อนสิริกิติ์เป็นสาเหตุให้ปลาสูญหายไปจากแม่น้ำน่าน บวกกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปหลังการสร้างเขื่อน รวมทั้งการที่เขื่อนต้องกักเก็บน้ำในฤดูฝน ทำให้ภาวะน้ำหลากในพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างที่ราบลุ่มน้ำท่วมต้องหมดไป จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนโดยไม่มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมอย่างสมบูรณ์ทำให้เกิดผลกระทบต่อพันธุ์ปลา โดยที่พันธุ์ปลาเหล่านี้คือ แหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจที่สำคัญระดับครอบครัว และเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญของชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนด้วยหวังผลเพื่อส่งเสริมให้มีการขยายเกษตรกรรมเพื่อการค้านั้น ไม่ได้ตอบเจตนาให้กับหมู่บ้านแห่งนี้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลโดยตรงจากการสร้างเขื่อน แต่กลับ

²⁵ สัมภาษณ์ นายเกี้ยว มูลคำปา อายุ 78 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ จังหวัดอุดรธานี

เพิ่มผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านมากขึ้น คือ ต้องอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปหางานทำในจังหวัดอื่น และต่างประเทศ ซึ่งจากข้อมูลยังสะท้อนว่า เศรษฐกิจที่ได้ผลดีในช่วงนี้มาจากการส่งเงินกลับเข้ามาของกลุ่มผู้ชายที่ออกไปค้าแรงงานในต่างประเทศ แต่อีกด้านหนึ่งต้องแลกกับปัญหาต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นกับลูกหลานในครอบครัว

การปรับตัวของกลุ่มชาวบ้านที่รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ชาวบ้านต้องลงแรงกันรื้อและขนของมากองไว้ ส่วนมากจะได้แต่บ้าน ข้าวของอย่างอื่นจำเป็นต้องทิ้งไว้กับน้ำ เมื่อขนของกันเสร็จแล้วทางนิคมลำน่าน ให้ไปจับฉลากเพื่อจับจองแบ่งสรรที่ดินใหม่ ให้เป็นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ในบางที่ญาติพี่น้องที่เคยอยู่ใกล้กันมาก่อนก็ต้องถูกแยกจากกันเพราะต้องไปอยู่ตามเบอร์ที่จับได้ และทางรัฐบาลให้ค่าเวนคืน

มีการชดเชยค่าที่ดินและค่ารื้อถอนให้กับราษฎร โดยทางราชการพิจารณาจ่ายให้ครอบครัวในพื้นที่เขตตำบลท่าปลาไร่ละ 1,200 บาท ตำบลจริม ไร่ละ 800 บาท ตำบลหาดลำไยไร่ละ 600 บาท ตำบลท่าแฝก ไร่ละ 500 บาท และกำหนดค่าพืชผลให้เท่ากันคือ มะพร้าวมีผลต้นละ 25 บาท มะพร้าวยังไม่มีผล ต้นละ 12 บาท หมากต้นละ 10 บาท กล้วย กอละ 3 บาท ส่วนค่ารื้อถอนคิดเป็นตารางเมตรและพิจารณาตามสภาพของบ้านเรือน ถ้าบ้านใดเป็นกระต๊อบมุงหญ้าคาจะไม่ได้ค่ารื้อถอน

การรื้อถอนนั้นมิได้ทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน แต่ทางราชการให้ผู้อพยพทุกคนทุกตำบลจับสลากรวมกันว่าใครจะได้ไปอยู่ฝั่งไหน ที่แปลงที่เท่าไร จึงทำให้ญาติพี่น้องของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบลต้องพลัดพรากแยกย้ายกันไปตามแต่จะจับสลากได้ เป็นที่โศกเศร้าเสียใจของผู้ทุกคน

เมื่อมาถึงก็ต้องตามหาที่ของตนโดยมีเบอร์ที่ตนจับได้ปักอยู่ เมื่อมาถึงรทางนิคมได้มาถ่อที่เปิดหน้าดินให้ แต่ไม่ค่อยดีนักพอที่จะเป็นที่ทางได้ จากนั้นก็ไปหาปักไม้มาทำเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวบางคนก็หาทางมะพร้าวมาทำเป็นกระท่อมพอเป็นที่บังแดด บางคนมีเสื้อกันนอนกับเสื้อตอนมาอยู่ใหม่ ๆ บางคนคิดถึงบ้านก็ถึงกับนั่งร้องไห้ พร่ำบ่นว่าพามาทุกข์ อยู่ที่นี่แล้ว นายเกี้ยวมูลคำปา เล่าต่อว่าตอนมาถึงใหม่ ๆ ก็มาถางป่าไผ่ ดินแดนแถบนี้เป็นป่าดงไม้ใหญ่ เป็นเนินสูงเดิมแถวนี้เป็นทำเลที่ใช้เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย

เมื่ออพยพมาอยู่พื้นที่ใหม่ในช่วงแรกๆทุกครอบครัวต้องทนลำบากไม่มีแหล่งน้ำกินน้ำใช้ ต้องรอรถของทางราชการบรรทุกน้ำมาแจกจ่ายแต่ก็ไม่ใคร่จะเพียงพอ บ้านเรือนที่ขนย้ายมาก็

ปลูกสร้างตามมีตามเกิด ผืนดินที่ได้รับจัดสรรก็แห้งแล้งไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก หัวหน้าครอบครัวต้องออกรับจ้างรายวันมาเลี้ยงครอบครัวมีรายได้วันละ 3-5 บาท หลายครอบครัวต้องละทิ้งที่อยู่ไปหางานทำต่างจังหวัด การกินการอยู่ลำบากมาก ต้องซื้อหาทุกอย่าง เงินทองที่มีอยู่และได้รับค่าชดเชยการรื้อถอนก็หมดไป บางครอบครัวอดอยากต้องไปหาหน่อพงมาต้มจิ้มน้ำพริกกินกันในครอบครัว นับว่าในระยะเวลานั้นลำบากมาก

เมื่ออดอยากหากินฝืดเคืองจึงจำเป็นต้องแอบกลับคืนเข้าป่าทำไร่เลื่อนลอยตามบริเวณขอบอ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อน ที่ดินที่ได้รับจัดสรรก็ปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า อาชีพการประมงในอ่างเก็บน้ำนั้นถูกยึดครองโดยนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาหากิน ในเมื่อไม่มีทุนก็ต้องยอมเป็นหนี้นายทุน การเริ่มต้นทำไร่ในยุคนี้ต้องเปลี่ยนไป มีการใช้สารเคมี ต้องซื้อทุกอย่างตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารเคมี และอาหารการกิน ปีไหนโชคดีภูมิอากาศอำนวยหลังจากหักหนี้แล้วก็พอมีเงินเหลือบ้าง แต่ปีที่โชคร้ายก็ต้องติดหนี้สินกับนายทุนต่อไปอีก

ปี พ.ศ.2523 รัฐบาลมีนโยบายปิดป่า คนทำปลาที่ไปทำมาหากินทำไร่ตามขอบอ่างเก็บน้ำก็ต้องถูกไล่ให้ออกจากป่า หายออกจนหมดในปี 2530 หลังจากออกมาจากป่าไม่สามารถทำมาหากินในที่ดินที่ได้รับจัดสรรเนื่องจากสภาพที่ดินเสื่อมโทรม ขาดแหล่งน้ำในการเพาะปลูก จึงเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อขายแรงงาน ในช่วงระยะเวลานี้อำเภอท่าปลาแม้แต่ความเจ็บเหงามีเพียงคนชราและเด็กที่อยู่กับบ้าน วันเทศกาลสำคัญเป็นวันหยุดหลายวันต่อเนื่องกันจึงจะได้กลับมาเยี่ยมพ่อแม่เยี่ยมลูกได้พบหน้ากันแนวความคิดของคนหนุ่มคนสาวเริ่มเปลี่ยนแปลง เมื่อไปทำงานต่างถิ่นที่มีความเจริญทางด้านวัตถุ ก็ถูกกระแสอารยธรรมตะวันตกเข้าครอบงำ ความสำนึกท้องถิ่นชาดหายไม่ผูกพันกับแดนดินถิ่นเกิด

เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจในปีพ.ศ. 2540 บริษัท โรงงานต่างชาติปิดตัวลง เลิกจ้างพนักงาน คนทำปลาก็ได้รับผลกระทบถูกเลิกจ้างต้องเดินทางกลับบ้าน เมื่อกลับมาแล้วก็มีแต่ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร บางครอบครัวที่ได้เตรียมการไว้ก่อนแล้วพอมีทุนรอนก็รอดตัว ส่วนใหญ่จะออกรับจ้างรายวันตามฤดูกาลเช่นรับจ้างตัดอ้อย ทำไร่ตามอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงหรือไม่ก็รับจ้างใช้แรงงานการก่อสร้าง บางรายก็หากินทางผิดกฎหมาย ปัญหาที่สำคัญในระยะนี้คือมีการใช้สารเสพติดสูงขึ้น อัตราของการติดเชื้อ HIV สูงขึ้น อัตราคนว่างงานเพิ่มมากขึ้น

ชาวท่าปลาหวนกลับคืนสู่ท้องถิ่นกลับมาสู่ผืนดินที่ได้รับจัดสรร ในยุคนี้กระแสพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มเข้าสู่ทุกพื้นที่ หลายส่วนราชการให้ความรู้และส่งเสริมการอยู่ด้วยตนเอง และอยู่ร่วมกันในชุมชน ประชาชนเริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากอำเภอท่าปลาและ กฟผ. เชื้อนสิริกิติ์มากมาย

จากประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่นี้ ได้สะท้อนถึงความแตกต่างของช่วงก่อนการสร้างเขื่อนว่าจะมีปลาอุดมสมบูรณ์กว่าช่วงหลังการสร้างเขื่อน สภาพของชาวบ้านอำเภอท่าปลาในปัจจุบัน เป็นอำเภอที่ประชาชนมีระดับรายได้ต่ำที่สุดในจังหวัด ประชากรส่วนใหญ่ยากจน ปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นปัญหาหลัก ไม่มีการผันน้ำจากเขื่อนมาให้ชาวบ้านทำการเกษตรเลย²⁶

ตากลิ้ง เป็นผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่งในหมู่บ้าน ปัจจุบันนี้ตาอายุ 84 ปี ตากลิ้งอพยพมาจากบ้านท่าปลาเก่า ตาบอกว่าย้ายมาตั้งแต่ พ.ศ. 2511 ตอนนั้นอายุ 40 ปี ตาอพยพมากับเมีย สาเหตุที่ต้องอพยพออกจากบ้าน ท่าปลาก็เพราะว่ารัฐบาลเข้าต้องการสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วม จึงจำเป็นที่จะต้องเกณฑ์ผู้คนที่อยู่บริเวณนั้นออกมา โดยรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบให้ค่าเรือรถทั้งหมด ตาบอกว่ารถกำนันรัฐเขาส่งมาให้ และก็เล่าว่าตอนที่อพยพมาใหม่ ๆ นั้นแสนลำบาก น้ำก็แห้ง กันดารน้ำที่สุด ต้องมาขุดบ่อเล็ก ๆ เพื่อหาน้ำไว้ใช้กัน บางทีก็ได้คนละขัน สองขัน น้ำพระราชดำริก็ยังไม่ได้ใช้ ต้องรอให้มาอยู่โดย พร้อมเพรียงกันก่อนเขาถึงจะมาทำให้ แม่น้ำคูคลองก็ยังไม่ มี ตอนมาใหม่ ๆ นิคมฯ เขาก็เอาน้ำมาส่งให้ แต่ก็ขาด ๆ เกิน ๆ เพราะคนในหมู่บ้านมีมากขึ้น ตาว่าได้ใช้น้ำพระราชดำริประมาณ พ.ศ. 2517 หรือ พ.ศ. 2518 ประมาณนี้แหละ แต่ก็ยังขาด ๆ เกิน ๆ อยู่ แต่ก็ยังดีกว่าตอนที่มาอยู่ตอนแรก ๆ มันแสนจะลำบากทรมาน ตากลิ้งแสดงน้ำเสียงถึงความทุกข์ยาก เลยถามตาว่าไม่ได้อพยพมาพร้อมกันหรือหรือ ตาบอกว่าอพยพมาได้ ๆ กัน เพราะที่บ้านท่าปลาเก่าก็มีหลายหมู่บ้าน ตายังเล่าอีกว่า ที่ดินตรงที่นิคมฯ จัดให้มาอยู่นี้ ชาวบ้านบ้านน้ำหมันเขาเข้ามาทำไร่ ทำนา อยู่ก่อนแล้ว เพราะบ้านน้ำหมันเป็นหมู่บ้านที่อยู่ที่นี่มาก่อน หากเราจะเข้าไปทำอะไรก็กลัวว่าจะเป็นการผิดใจกัน ต้องรอให้นิคมฯ เป็นผู้จัดการให้ ที่ดินตรงนั้นหากชาวบ้านมีหลักฐานเป็น นส 3 เรียบร้อยแล้วนิคมฯ เขาก็จะยกให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่

²⁶ โรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุดรธานี. *โครงการท่าปลา...ตำนานเมืองได้น้ำ*. โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

เจ้าของที่ แต่หากไม่มีหลักฐานก็จะถูกยึดเป็นของแผ่นดิน และนิคมฯ เขาก็จัดสรรมาให้คนที่อพยพมาจากบ้านท่าปลา โดยนิคมฯ จัดให้ทุกคนครบถ้วนคือ ที่อยู่อาศัย 2 ไร่ และ ที่ทำกิน 13 ไร่ ในส่วนของที่อยู่อาศัยทางนิคมฯ เขาก็จะมาไถที่ให้ แล้วก็แบ่งไว้เป็นล็อก ๆ แล้วชาวบ้านก็ต้องไปจับสลากเพื่อเสี่ยงดวงว่าตัวเองจะได้หมายเลขอะไร ตากลั้งบอกว่าหมายเลขของที่อยู่อาศัยและที่ทำกินจะตรงกัน ตาบอกว่าตาโชคดีที่จับได้ที่ดินที่ตาอยู่ ณ ปัจจุบันนี้ เพราะเมื่อก่อนตอนที่ย้ายมาเป็นบ้านนี้ ที่ดินที่ตาจับได้เป็นป่าไม้ใหญ่ ตาจึงได้ใช้ประโยชน์จากไม้เหล่านั้นนำมาสร้างบ้าน และที่เหลือกก็ขาย เพื่อหาเงินมาตั้งหลักปักฐาน ตาบอกว่าเมื่อจับเลขที่บ้านได้แล้วหลวงเขาก็จะออกสค 1 ให้ แล้วก็มาเปลี่ยนเป็น นค 1 และสุดท้ายก็ได้เป็น นค 3 เมื่อได้เป็น นค 3 เรียบร้อยแล้วก็ทำโฉนดที่ดิน กรรมสิทธิ์ตรงนั้นก็คือว่าเป็นของเราโดยถูกต้องตามกฎหมาย

ตากลั้งบอกว่านอกจากเรื่องน้ำที่ขาดแคลนแล้ว ยังมีเรื่องถนนหนทางและเรื่องไฟฟ้า ตาเล่าว่าเมื่อก่อนนั้นถนนสายนี้ไม่มีความเจริญเลย ยังเป็นถนนดินแดงสายเล็ก ๆ ความเจริญก็เข้าถึงช้ากว่าถนนสายเอกและสายโท เพราะถนนซอยของตานั่นไม่ได้ทะลุผ่านหมู่บ้านเลยชะงักเดียว ส่วนใหญ่จะเป็นสวน เป็นนาของชาวบ้านซะมากกว่า อยู่ได้ประมาณ 2 ปี ก็เริ่มมีการพัฒนาถนนให้ดียิ่งขึ้น และเพิ่งจะมาพัฒนาเป็นถนนคอนกรีตเอาเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้เอง ฉะนั้นเองก็มีความทรงจำร่วมกับตาว่ตอนที่ยังเล็ก ๆ เคยปั่นจักรยานไปสวนกับยาย และถนนเส้นนี้ก็ยังเป็นดินแดงอยู่ เวลาปั่นจักรยานไปที่ฝุ่นก็ฟุ้งกระจาย ตายังบอกว่าอีกว่าสมัยนั้นรถราแทบจะไม่มีวิ่งบนถนนเส้นนี้เลย จะมีก็เป็นส่วนน้อย เพราะเป็นเส้นทางที่ไม่ได้เชื่อมกับถนนใหญ่ อีกทั้งยังเป็นดินแดงรถจึงไม่ค่อยผ่าน จะมีก็แต่รถจักรยาน รถเข็นที่ชาวไร่ ชาวนาเอาไปสวนกัน เพิ่งจะมีมามีรถผ่านถนนเส้นนี้ก็ตอนที่ถนนเริ่มพัฒนาแล้ว ตาว่าตาอยู่มาเกือบ 30 ปี เขาถึงจะเข้ามาทำถนนให้ จนเป็นถนนคอนกรีตอย่างเช่นปัจจุบัน ส่วนเรื่องไฟฟ้า ตาเล่าว่าชาวบ้านในซอยนี้ต้องเก็บเงินเพื่อซื้อเสาไฟกันเอง ก็ รวบรวม ๆ ประมาณหนึ่งแสนบาท ตอนนั้นในซอยนี้ก็มีประมาณ 10 กว่าหลังคาเรือน ประมาณ 12 – 13 เจ้าได้ ก็เก็บหลังคาเรือนละ 900 บาท เพื่อซื้อเสาไฟ แต่เงินก็ยังไม่ครบ เลยวิ่งเต้นกันโดยมีตากลั้งเป็นผู้นำ และได้เงินสทบจากผู้ว่าฯ อีกประมาณ 7,000 บาท แต่ก็ยังไม่พอ ตากลั้งจึงวิ่งเต้นไปที่นิคมฯ ทางนิคมฯ ก็ถามว่ามีธุระอะไร ตากก็บอกว่าเงินยังไม่พอที่จะเอาไฟฟ้าเข้าซอยในหมู่บ้าน ชาวบ้านในซอยนั้นต่างก็ต้องการความสว่าง ทางนิคมฯ พอจะมีวิธีช่วยหรือไม่ เพราะยังขาดเงินอยู่ประมาณ 2,000 กว่าบาท เวลาไปถามคนเดินสายไฟเขาก็บอกว่าไม่ต้องมาทวง เอาเงินมาให้ครบเมื่อไหร่จะทำให้ ทางนิคมฯ เขาก็รับเรื่องไว้และบอกว่าอีกประมาณ 2 -3 วัน จะฝากผู้ใหญ่บ้านไปบอก เมื่อ 3 วันผ่านไป เขาก็เข้ามาติดตั้งไฟฟ้าให้ เขาบอกว่าจ่ายเงินครบแล้ว ตาเองก็ไมรู้หรือว่าเขาไปจ่ายกันตอนไหน ตาบอกว่าได้ใช้ไฟฟ้าประมาณ พ.ศ. 2523 และใช้

เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เสาไฟก็มีประมาณ 10 เสา ก็ถามตาว่าในซอยนี้มีร้านค้าไหม ตาว่าซอย
เส้นนี้ไม่มีหรอก จะมีก็อยู่ข้างนอก ต้องเดินออกไปซื้อข้างนอก

ตาเล่าถึงอาชีพของตาให้ฟังว่าเมื่อก่อนตาทำไร่ข้าว (ไร่ข้าว) แต่ไม่ได้ทำในที่ดินทำกิน
13 ไร่นี้หรอก ไปทำที่น้ำต๊ะ น้ำลี้ ส่วนนาข้าวก็ซื้อไว้ต่างหาก แล้วพอนิคฯ เขาสั่งปิดป่า ก็เลยย้าย
มาบุกเบิกที่ทำกินของตัวเอง ตาบอกว่าใครที่ได้ที่ราบเขาก็ทำนา ส่วนของตานั่นได้ที่ไม่ราบจึงปลูก
มะม่วงหิมพานต์ ส่วนลูกหลานก็ทยอยกันไปทำงานต่างจังหวัดจนถึงปัจจุบันนี้ ตาบอกว่าคนที่นี้ก็
มีความรัก ความสามัคคีกันดี แต่ก็ไม่ทั้งหมดหรอก ก็มีดีบ้าง ไม่ดีบ้าง จะดีไปหมดซะทีเดียวคงไม่
มี แต่ส่วนใหญ่ก็สามัคคีกันดี เวลาบ้านนั้น บ้านนี้มีงานก็ไปช่วยกัน เวลามีงานของหมู่บ้านก็ไป
ช่วยกันทำ ก็เป็นอย่างนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน คนสมัยก่อนนั้นชอบไปทำบุญ ตาเองก็ชอบทำบุญ
แล้วตาก็เล่าเรื่องนี้ให้ฟังยาวมากแต่ก็พอจับใจความสำคัญได้ว่าตอนที่ย้ายมานั้นได้ไปทำบุญกันที่
สำนักสงฆ์ชั่วคราวซึ่งอยู่ที่ฝั่ง 4 ตรงอนามัยเก่า (ปัจจุบันคือ อบต.หาดล้า) ครั้นจะไปวัดนาโหนดที่
ฝั่ง 2 ก็ไกล ก็คิดกันว่าที่ตรงฝั่ง 5 ยังว่าง เอาไม่เอาอะไรมาสร้างเป็นกุฏิให้พระดีไหม พระครูคำสีจึง
แนะนำให้สร้างวัด ถ้าอยากทำก็ช่วยกัน ทำที่ละนิดละหน่อยเดี๋ยวก็เป็นวัดเอง ครั้งแรกก็ปลูกศาลา
ประชาคม แล้วก็ตกลงกันว่าอยากได้วัด จึงปลูกสร้างศาลา ปลูกกุฏิ ตากลึงว่าเรื่องวัดนี้ก็ยุ่งเอา
การเหมือนกัน เพราะต้องวิ่งเต้นหลายที่ ทั้งกรมที่ดิน และกรมศาสนา กว่าที่เขาจะอนุมัติให้เป็นวัด
ได้ แต่ด้วยความร่วมมือของชาวบ้านทั้งฝั่ง 5 และฝั่ง 6 ทำให้วัดสร้างเสร็จและผ่านการอนุมัติจาก
กรมพระพุทธศาสนาและได้ชื่อว่าวัดเบญจมาราม และก็มีมีการก่อสร้างเพิ่มเติมมาเรื่อยจนปัจจุบันนี้
ที่วัดเบญจมารามมีโบสถ์ 1 หลัง มีซุ้มประตูทั้งหน้าวัดและหลังวัด และกำลังต่อเติมกำแพงวัด
ทั้งหมดนี้ก็ด้วยความสามัคคีของชาวบ้านที่ต้องการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่หมู่บ้าน
คลองชมภูตลอดไป²⁷

คุณตาवाल มูลเงิน เล่าว่า คุณตาและครอบครัวอพยพมาจากท่าปลาเก่ามาอยู่ที่บ้าน
คลองชมภู (ฝั่ง 5) มาครั้งแรกมากับตาคำ สาเหตุที่อพยพมาเนื่องจากทางการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ มา
ที่บ้านคลองชมภูใหม่ ๆ น้ำไม่ค่อยมี ต้องมาแบ่งน้ำกับบ้านฝั่ง 6 สมัยก่อนบ้านฝั่ง 5 มีสภาพเป็นป่า
ถนนเป็นดินลูกรัง ไม่มีไฟฟ้าใช้ต้องใช้ตะเกียงน้ำมัน ทางกรมเริ่มทำถนนเมื่อ ชาวบ้านอพยพมาได้
6-7 ปี ทำเป็นถนนลาดยางและเริ่มมีไฟฟ้าเข้าในช่วงเดียวกัน²⁸

²⁷ สัมภาษณ์ ตากลึง मुखแก้ว อายุ 84 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนท่าปลาประชานุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์

²⁸ สัมภาษณ์ คุณตาवाल มูลเงิน อายุ 75 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนท่าปลาประชานุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์

ยายสุข เป็นชาวบ้านคนหนึ่งที่อยู่พวยมาจากบ้านท่าปลาเก่า ยายเล่าว่ายายย้ายมาที่บ้านคลองขมิ้นนี้ประมาณปี พ.ศ. 2512 ราว ๆ ช่วงเดือนพฤศจิกายน เพราะอากาศช่วงนั้นเริ่มหนาวแล้ว สาเหตุที่ต้องอพยพมาก็เพราะว่าเขาจะสร้างเขื่อนสิริกิติ์ จึงให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่นั่นอพยพออกมา ยายเล่าว่าตอนแรกที่มาที่นี้สภาพหมู่บ้านยังไม่พัฒนาเหมือนทุกวันนี้ ยังแห้งแล้งและกันดารน้ำสำหรับบริโภคและอุปโภค ต้องรอให้รถจากทางนิคมสร้างตนเองลำน้ำน่านเป็นผู้นำมาส่ง บางวันก็ส่งเที่ยวเดียวบางวันก็ส่งสองเที่ยว ถนนที่หมู่บ้านก็เป็นสายเล็ก ๆ เป็นถนนลูกรังธรรมดา ยังไม่ได้มีการลาดยางหรือเทคอนกรีตเหมือนอย่างทุกวันนี้ ยายบอกว่าถนนเริ่มมีการพัฒนาประมาณปี พ.ศ. 2534 ยายว่ามาแรก ๆ นั้นไฟฟ้าก็ยังเข้าไม่ถึงต้องใช้ตะเกียงอยู่มาได้ประมาณ 8 ปี จึงเริ่มมีไฟฟ้าใช้ แม่น้ำลำคลองก็ยังไม่มีการขุดลอกก็ยังไม่มีการขุดลอกได้ประมาณ 1 ปี ทางรัฐบาลเขาก็มาขุดสระให้ 1 สระ เอาไว้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภคและประมาณ ปีพ.ศ. 2537 หรือ พ.ศ.2538 เขาก็มาขุดให้อีกหนึ่งสระ สระนี้ก็ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ ทำเกษตร เป็นต้น ยายเล่าถึงต้นไม้ ป่าไม่ว่าตอนมาครั้งแรกนั้นมีแต่ป่าหญ้า ต้นไม้ใหญ่ ๆ ไม่ค่อยมี รถราบนท้องถนนก็มีไม่เยอะอย่างทุกวันนี้จะมีก็แต่รถโดยสารในหมู่บ้านก็มีเพียงคันเดียว ยายว่าตอนนั้นรถจักรยานยนต์ก็ยังไม่มีการขาย ร้านค้าก็เป็นร้านค้าเล็ก ๆ ก็มีร้านยายสี่ มีร้านยายสมก็จะขายของทั้งของแห้งและของสด แต่เดี๋ยวนี้ร้านค้าก็มีมากขึ้น ร้านเก่าก็ปิดกิจการไป ร้านใหม่ ๆ เขาก็เอาของทันสมัย เอาของที่ใช้ในชีวิตประจำวันมาขายก็สะดวกดี เมื่อก่อนนี้ยายจะทำไร่กับลูก ๆ แต่พอเขาปิดป่าไม่ให้ทำ พอลูก ๆ เรียนจบก็ทยอยกันไปทำงานต่างจังหวัด ลูกยายที่ไปทำงานก็คือคุณน้าและคุณแม่ของดิฉันเอง ยายบอกว่าคนในหมู่บ้านนี้รักใคร่กลมเกลียวกันดี ปัจจุบันนี้ก็ยังมีเหมือนเดิมอยู่ เวลาว่างอะไรก็ไปช่วยกัน เหมือนเป็นพี่เป็นน้องกัน ยายว่าเมื่อก่อนนั้นไม่มีผู้ใหญ่บ้าน มีแต่หัวหน้าฝั ง ฝั ง 6 มี นายมี บุญแก้ว เป็นหัวหน้าฝั งคนแรกคอยดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านและยายยังเล่าอีกว่าสมัยยายเป็นสาว ๆ ยายชอบไปทำบุญเมื่อก่อนนั้นจะไปทำบุญกันที่วัดฝั ง 2 ต่อมาประมาณ 3-4 ปีก็ย้ายมาทำที่สำนักสงฆ์ซึ่งอยู่ที่ฝั ง 4 (ปัจจุบันก็คือ อบต.หาดลำ) เพราะวัดที่ฝั ง 2 ไกลเกินไป พอปี พ.ศ. 2516 เขาก็มาสร้างวัดที่ฝั ง 5 ซึ่งก็คือเบญจมาราม และชาวบ้านฝั ง 5 ฝั ง 6 ก็มาทำบุญกันที่วัดนี้จนถึงปัจจุบัน เมื่อก่อนนั้นคนไปทำบุญกันมาก เพราะคนมีเวลารว่างเยอะแต่เดี๋ยวนี้เวลาวันพระใหญ่ก็มีคนไปทำแต่ก็ไม่ถึงกับล้นศาลาเหมือนอย่างช่วงเทศกาลหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา²⁹

²⁹ สัมภาษณ์ ยายสุข แก้วอิน อายุ 67 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์

³⁰ สัมภาษณ์ ลุงต๋อย มูลคำปา อายุ 50 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านปากปาด จังหวัดอุตรดิตถ์

ลุงต๋อย มูลคำปา เล่าว่าอพยพมาจากบ้านท่าปลาเก่า มาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2510 หรือ พ.ศ. 2511 ประมาณนี้แหละก็อพยพมาหลายครอบครัว เพราะเขาสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ก็เลยต้องอพยพมา ไม่อย่างนั้นน้ำจะท่วม สภาพหมู่บ้านตอนนั้นเป็นป่าไผ่ ป่าไม้ใหญ่ ป่าคา ถนนหนทางไม่ค่อยดีเท่าไร เป็นถนนลูกรัง ทางนิคมฯ เขามาทำถนนให้ เขาจัดที่ให้เป็นล๊อค ๆ ไว้ให้ แต่ยังเป็นถนนแดง ต่อมาอยู่ได้สักระยะนิคมฯ ก็มาทำถนนลาดยาง ประมาณ สิบหรือ ยี่สิบ ปีเห็นจะได้ ไฟฟ้าก็ยังมีแต่ก่อนใช้ตะเกียง เพิ่งมีมาราวๆ ช่วงที่อาจารย์บ สมัครสจ. ก็เริ่มมีไฟฟ้าใช้ น้ำกินนิคมฯ เขานำมาส่ง ส่วนแม่น้ำลำคลองนั้นเมื่อก่อนเป็นลำห้วย ชื่อว่าห้วยคลองขมภู มีป่าไผ่ มาใหม่ ๆ มีป่าไม้ใหญ่และมีการตัดไม้ทำบ้าน มีการจัดสรรที่บ้านให้ 2 ไร่ ที่ทำกิน 13 ไร่ กับทุก ๆ หลังคาเรือนที่อพยพมา รถมัยนั้นยังไม่มีไม่มี ร้านค้าก็ไม่ค่อยมี เมื่อก่อนมีร้านบ้านยายเถิง ต่อมามีร้านบ้านก้าน ส่วนใหญ่ที่ทางนิคมฯ จัดให้จะนำมาส่งที่บ้านยายเถิง ชาวบ้านก็จะไปนำน้ำมาอุปโภค ซึ่งทางนิคมฯ จะมีรถให้บริการมีแท็งก์น้ำใหญ่ ๆ ตั้งไว้ที่บ้านยายเถิง ในสมัยนั้นมอเตอร์ไซด์ไม่มี จะมีก็แต่จักรยาน และสมัยนั้นฝุ่นก็เยอะมาก ตอนที่ลุงมา ลุงก็มาทำอะไรเล่นลอย เพราะตอนนั้นยังมากันไม่มาก เราก็อาศัยที่เขามาทำไปก่อน พอเขามากันเยอะ ๆ เราก็หยุดทำแล้วมาทำในที่ของตนเอง คนในครอบครัวก็ยังไม่มีการไปทำงานต่างจังหวัด เพิ่งจะเริ่มไปกันก็ประมาณ พ.ศ. 2530 – 2540 คนจะทยอยกันไปทำงานต่างจังหวัด ลุงต๋อยว่าคนที่นี้เขามีความสามัคคีกันดี แต่ก็รู้สึกว่เมื่อก่อนจะสามัคคีกันมากกว่านี้ ก็เช่นตอนนั้นจะสร้างวัด ชาวบ้านก็จะช่วยกันคนละไม้คนละมือ ช่วยกันไปตัดไม้ ลากไม้มาทำ แต่เดี๋ยวนี้จะเอาตัวเองเป็นใหญ่เพราะด้วยทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม จึงทำให้คนเราเริ่มเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น เมื่อก่อนนั้นเราใช้ชีวิตกันอย่างพอเพียง เศรษฐกิจก็ดีกว่านี้³⁰

เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจในปีพ.ศ. 2540 บริษัท โรงงานต่างชาติปิดตัวลง เลิกจ้างพนักงาน คนท่าปลาก็ได้รับผลกระทบถูกเลิกจ้างต้องเดินทางกลับบ้าน เมื่อกลับมาแล้วก็มีแต่ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร บางครอบครัวที่ได้เตรียมการไว้ก่อนแล้วพอมีทุนรอนก็รอดตัว ส่วนใหญ่จะออกรับจ้างรายวันตามฤดูกาลเช่นรับจ้างตัดอ้อย ทำไร่ตามอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงหรือไม่ก็รับจ้างใช้แรงงานการก่อสร้าง บางรายก็หาเงินทางผิดกฎหมาย ปัญหาที่สำคัญในระยนี้คือมีการใช้สารเสพติดสูงขึ้น อัตราของการติดเชื้อ HIV สูงขึ้น

³¹ โรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ จังหวัดอุตรดิตถ์. *หมู่บ้านคลองขมภู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ กับการเปลี่ยนแปลงประเพณีการท่ผีตลก*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

อัตราคนว่างงานเพิ่มมากขึ้น ชาวท่าปลาหวนกลับคืนสู่ท้องถิ่นกลับมาสู่ผืนดินที่ได้รับจัดสรร ในยุคนีักระแสพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มเข้าสู่ทุกพื้นที่ หลายส่วนราชการให้ความรู้และส่งเสริมการอยู่ด้วยตนเอง และอยู่ร่วมกันในชุมชน ประชาชนเริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากอำเภอท่าปลาและ กฟผ.เชื่อนสิริกิติ์มากมาย เช่น โครงการ “หนึ่งอำเภอหนึ่งโรงเรียนในฝัน” โรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ โครงการชีววิถีเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนสนับสนุนแนวทาง “เศรษฐกิจพอเพียง” โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ เป็นต้น³¹

2. การใช้สมบัติสาธารณะประเด็นนามธรรมและการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้สมบัติสาธารณะ

ประชากรท้องถิ่นดั้งเดิมของจังหวัดอุตรดิตถ์ คือชนพื้นถิ่นสุวรรณภูมิ (กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมในสุวรรณภูมิ) ผู้เป็นเจ้าของซากโครงกระดูกและเครื่องมือหินและสำริดสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในจังหวัด ต่อมาพื้นที่ตั้งเมืองอุตรดิตถ์เป็นทางผ่านสำคัญมาตั้งแต่สมัยอารยธรรมดองซอน ทำให้มีการเคลื่อนย้ายผู้คนมาจากที่ต่าง ๆ มากขึ้น เรื่อยมาในสมัยทวารวดีและอาณาจักรขอมดังปรากฏหลักฐานเมืองโบราณที่เวียงเจ้าเงาะ จนมาในสมัยสมัยสุโขทัยได้มีเมืองเกิดขึ้นมากมาย เช่น เมืองฝาง เมืองทุ่งยั้ง เมืองตาชูชก และเมืองพิชัย และด้วยการเป็นเส้นทางการค้าทางน้ำ ทำให้ชาวเมืองอุตรดิตถ์ในสมัยโบราณมีที่มาจากหลายเผ่าพันธุ์ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมสืบเนื่องมาจนปัจจุบันคือกลุ่มชนไทยเดิมหรือคนไทยสืบมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัยดั้งเดิม และกลุ่มชนล้านนา (ไทยวน) ที่อพยพจากเชียงใหม่มาอาศัยอยู่ในแถบอำเภอลับแล ชนสองกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นเมืองอย่างมั่นคงมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จากที่ประชากรท้องถิ่นดั้งเดิมของจังหวัดอุตรดิตถ์ คือชนพื้นถิ่นสุวรรณภูมิ จึงมีการนับถือผีที่เป็นความเชื่อแบบโบราณเป็นหลัก สังเกตได้จากร่องรอยการใส่ภาชนะและข้าวของเครื่องใช้ลงในหลุมฝังศพตามความเชื่อในเรื่องโลกหน้าของคนโบราณ ในหลุมขุดค้นทางโบราณคดีบ้านป่งวังจั่ว

นอกจากนี้อุตรดิตถ์ยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์มาแต่อดีตกาล โดยมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานผ่านพัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย นับแต่ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน จากการค้นพบกลองมโหระทึก ทำด้วยทองสัมฤทธิ์ที่ ตำบลท่าเสา

อำเภอเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2470 ทำให้เราทราบว่าอุตรดิตถ์ เป็นดินแดนที่มีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ก่อน พ.ศ. 1000 แล้ว เพราะโบราณวัตถุที่ค้นพบดังกล่าวเป็นโลหะที่มีใช้กันอยู่ในยุคสัมฤทธิ์หรือยุคโลหะตอนต้น อันเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์นั่นเอง จึงนับได้ว่า อุตรดิตถ์เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมอันดีงามมาโดยลำดับ³²

ชุมชนบ้านม่วงตาลเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีถิ่นอยู่ที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก ของอำเภอพิชัยปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์คนในชุมชนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งเดิมการทำนาของชุมชนบ้านม่วงตาลจะผูกพันกับวิถีชีวิตของคน บ้านม่วงตาลไม่ว่าจะเป็นชนบะประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรม ปัจจุบัน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตการทำนาและวิถีชีวิตของคนบ้านม่วงตาล จากเดิมอย่างมาก ทำให้วิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนไป

สมัยก่อนชาวบ้านจะทำนาปีละครั้ง โดยอาศัยน้ำฝน ซึ่งทำให้เกิดประเพณีแห่นางแมว ยามฝนไม่ต้องตามฤดูกาล ปริมาณที่ทำ จะทำแบบพอกิน โดยทำไม่เกิน 10 ไร่ เก็บใส่ยุ้งข้าว และทยอยเอามาตำกิน

แรงงานที่ใช้ ก็ใช้แรงงานคน และสัตว์ทำให้เกิดประเพณีการลงแขก สัตว์ที่ใช้งานคือควาย และวัว โดยใช้การไถ และการขนส่งต่าง ๆ ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ก็จะใช้อุปกรณ์ดั้งเดิมที่ทำจากวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไถ คราด กระดัง เป็นต้น

พันธุ์ข้าว ก็คัดมาจากที่ปลูกโดยไม่ต้องซื้อ เรียกพันธุ์ข้าวนี้ว่า พันธุ์ยี่ดน้ำ (ข้าวฟางลอย) ลักษณะเด่นจะสูงซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยวิธีการนาบข้าว การเริ่มต้นทำนา จะเริ่มจากการหว่านกล้า ไถ คราด และขรุม ใช้ควายในการไถ และคราด ดำนา โดยใช้วิธีการลงแขก คือการเอาแรงช่วยเหลือกัน เมื่อทำที่บ้านเราเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ไปช่วยบ้านอื่นทำให้เสร็จ³³

พ่อชาสมาน แม่ชาพิน ปัญญาทา ครอบครัวดั้งเดิมที่มีเชื้อสายมาจาก จ. น่าน เล่าว่า “ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ เล่าให้ฟังว่า มีอาชีพทำนากันทุกครอบครัว เพื่อเอาข้าวไว้กิน ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวเหนียว การบุกเบิกที่ดินเป็นที่นา ต้องอาศัยแรงคน ดังนั้น แต่ละครอบครัวจึงมีที่นาเท่าที่กำลังทำได้ บุกเบิกที่นาเฉพาะปลูกข้าวให้พอกิน³⁴

³² <http://th.wikipedia.org>

³³ โรงเรียนพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์, *วิถีชีวิตการทำนาบ้านม่วงตาล*, โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

³⁴ สัมภาษณ์ พ่อชาสมาน แม่ชาพิน ปัญญาทา, อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุตรดิตถ์

การทำน่านั้นมีประเพณีความเชื่อต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่ก่อนข้าวออกรวงไปจนถึงการเก็บข้าวขึ้นยุ้ง โดยที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง อีกทั้งยังเป็นประโยชน์แก่ครอบครัวและการทำนาด้วย

คติความเชื่อของชาวบ้านวังดินที่สืบทอดกันมาว่า ข้าว เป็นพืชที่สำคัญมีบุญคุณต่อชีวิต ต้องให้ความเคารพบูชา ข้าวมีเทพดาปกปักรักษา คือ แม่โพสพเจ้า เชื่อว่า แม่โพสพ คือ ขวัญข้าว ต้องมีพิธีทำขวัญข้าว เป็นการสืบสานประเพณีของบรรพบุรุษสืบทอดมาจนถึงรุ่นลูกหลาน มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทุกครัวเรือน ผู้ทำพิธีต้องเป็นผู้หญิง แต่งตัวให้สวยงาม การสู่ขวัญข้าวจะให้เป็น 2 ช่วงคือ

การรับท้องข้าว คือ ช่วงข้าวตั้งท้อง การเอาขวัญข้าว คือช่วงเอาข้าวขึ้นหลอง (ยุ้งข้าว)เสร็จเรียบร้อย

เมื่อเริ่มมีผู้คนในหมู่บ้านมากขึ้น สังคมของบ้านวังดิน ยังเป็นสังคมเครือญาติอยู่ร่วมกัน แต่มีการขยายครอบครัวใหม่ สร้างบ้านเรือนหนาแน่น ที่นาที่ได้รับเป็นมรดกจากบรรพบุรุษไม่เพียงพอต่อการปลูกข้าวเก็บเอาไว้กิน เริ่มมีการซื้อขาย แลกเปลี่ยน ต้องมีการจับจองที่ดินกันมากขึ้น ที่นา ที่ไร่ ขยายกว้างออกไปรอบๆหมู่บ้าน เมื่อทำนาจะมาช่วยกันทำนาโดยไม่คิดค่าแรง ช่วยกันทำนาจนแล้วเสร็จ เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม อย่างหนึ่งของบ้านวังดิน เรียกว่า “การเอาแรงช่วยกัน” หมายถึง “การเอาแรงช่วยกัน

ทำนา³⁵

แม่ชาล้า อ่อนพรม อายุ 70 ปี บ้านของแม่ชาล้ามีอาชีพทำนา ปัจจุบันนี้ อยู่กับลูกชาย มีอาชีพทำนาเช่นเดิม กล่าวถึง “การเอาแรงช่วยกัน” สมัยตั้งแต่ แม่ชาล้าเป็นเด็ก ๆ จนแม่ชาล้าเติบโต มีครอบครัว เวลาทำนาญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน จะยกครอบครัวไปช่วยกันทำนาจนเสร็จ ไม่มีการว่าจ้างกัน บ้านไหนมีความยากจะแบ่งไปให้บ้านที่ไม่มีควายให้ เพื่อไปใช้ทำนา³⁶

พ่อชาหล่อ ทองแก้ว อายุ 88 ปี หมอพิธีไสยศาสตร์ เล่าให้ฟังว่า “ตั้งแต่โบราณ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนไว้ว่า ข้าวเป็นของสูง มีเทวดาประจำ ต้นข้าว คือแม่โพสพ ดังนั้นการปฏิบัติต่อข้าวจะต้องให้ความเคารพ ข้าว ไม่ใช่คำหยาบคาย หรือแช่งด่าต้นข้าว หรือเมล็ดข้าว ถ้าทำข้าวหกลต้องเก็บอย่างเรียบร้อย ห้ามข้าม ห้ามเหยียบ ไม่ใช่เท้ากวาด ข้าวจะเก็บไว้เป็นที่เก็บทาง อย่าง

³⁵ โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุดรธานี. *การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตสู่ปัจจุบัน*.

โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

³⁶ สัมภาษณ์ แม่ชาล้า อ่อนพรม อายุ 70 ปี อ้างแล้วในโรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุดรธานี

เรียบร้อย ไม่ทั้งเรียกรวด เลอะเทอะ ไม่ว่าจะเป็นข้าวเปลือก ข้าวสาร หรือข้าวสุก เมื่อจะกินข้าวต้องกินเรียบร้อย ไม่ทำเลอะเทอะมูมมาม เมื่ออิมก็จะให้ขอบคุณแม่โพสพ ถ้าเอาข้าวไปทิ้งแม่โพสพจะเสียใจ น้อยใจหนีไป ทำให้ข้าวในหลองในยุ้งหมด ไม่พอกิน³⁷

ป้าละมัด ได้เกิด อายุ 64 ปี ชาวนา เล่าว่า “มีเรื่องเล่าแต่เก่าก่อนสืบต่อกันมา ว่าแม่โพสพเจ้า เทพธิดาดูแลข้าว จุติมาโลกมนุษย์ จึงต้องมีการ “เอาขวัญแม่โพสพ” เพื่อเคารพบูชา ทำแล้วจะให้ ข้าวในนาเจริญงอกงาม ไม่มีโรค แมลง หอย ปลูกักัดกินต้นข้าวได้เมล็ดข้าวมาก ๆ เต็มยุ้งเต็มฉาง เป็นประเพณีโบราณถ่ายทอดมา ถ้าไม่ทำขวัญข้าว จะทำให้ข้าวไม่พอกินตลอดปี ดังคำที่ว่า “กินบก จักเปียง ข้าวบ่ออยู่ยุ้งบ่ออยู่หลอง” หมายถึง มีเท่าไรรั้งหมด กินข้าวเปลือก ข้าวหมดยุ้งหมดฉาง ไม่พอกิน³⁸

การรับท้องข้าว จะทำกันในปลายช่วงเดือน 10 หลังจากทำบุญวันสารท ช่วงนี้ข้าวกำลังตั้งท้อง เชื่อว่าเมื่อข้าวตั้งท้อง นั้น พระแม่โพสพกำลังแพ้ท้อง เหมือนกับคนเรา จึงต้องนำของไปทำขวัญข้าว มีขนม ผลไม้ ของเปรี้ยวของหวาน และ แม่โพสพเป็นผู้หญิง รักสวยรักงาม ต้องแต่งตัวสวยงาม ไปไหว้แม่โพสพ

พิธีการรับท้องข้าว เมื่อจัดของที่ได้ตามกำหนดแล้ว นำไปที่นา เลือกบริเวณที่มีต้น ข้าว กอใหญ่ๆ 2 กอ นำบายศรีที่ใส่ของบูชา วางลงบนต้นข้าว หรือ ปักไม้ไผ่ข้างกอข้าว เอาด้ายแดง ผูกกับซดอมมัดติดกับปลายไม้ ปักธงแดงธงขาว แล้วจุดธูปเทียนปักไว้ตรงหน้า กล่าวคำอัญเชิญแม่โพสพ ด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ให้มารับของบูชา และขอให้แม่โพสพปกป้องรักษาต้นข้าว ให้เจริญงอกงามออกรวงมากๆ อย่าให้มีโรค มีแมลง สัตว์อื่นๆ มารบกวน แล้วกราบ 3 ครั้ง เป็นเสร็จพิธี

หลังจากการเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ตีข้าวหรือนวดเสร็จแล้ว ขนเมล็ดข้าวเข้าหลอง เรียบร้อยแล้ว จะมีการทำขวัญข้าวอีก ครั้งหนึ่ง เพื่อ รับเอา แม่โพสพ มาอยู่ในหลองในยุ้ง ช่วงที่หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว เชื่อกันว่าขวัญแม่โพสพยังอยู่ท้องทุ่งนา จึงเชิญขวัญแม่โพสพไปอยู่ยุ้งอยู่หลองไปเป็นมิ่งขวัญให้กับข้าวที่อยู่ในยุ้ง ช่วยดูแลอย่าให้ข้าวหมดเร็ว แล้วปีต่อไปก็ขอให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อจัดของตามที่กำหนด เอาใส่กระบุง คลุมด้วยผ้าสามสี เรียกว่า พาชขวัญ ต้องให้ผู้หญิง แต่งตัวสะสวย ห่มสไบเฉียง ใช้ไม้จอกสายหามคอนไปทำพิธีที่นาข้าว เมื่อเวลาเย็น ๆ ใกล้ค่ำ

³⁵ สัมภาษณ์ พ่อชาหล่อ ทองแก้ว อายุ 88 ปี อ่างแก้วในโรงเรียนบ้านวังคิน จังหวัดอุดรธานี

³⁶ สัมภาษณ์ ป้าละมัด ได้เกิด อายุ 64 ปี อ่างแก้วในโรงเรียนบ้านวังคิน จังหวัดอุดรธานี

แด่ตร่มลมตก เมื่อถึงนา จั้ววาง ข้าวของที่เตรียมมาอัญเชิญแม่โพสพ บนพื้นนา บนลานข้าว จดฐูปเทียน กล่าวคำบูชาแม่โพสพ ด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ให้มารับของบูชา แล้วนำสรวง ทำท่าซ้อน เพื่อซ้อนขวัญแม่โพสพ โดย เก็บข้าวที่ตกหล่นในนาใส่สรวง นำกลับไปยังหลองข้าว พร้อมกล่าวคำอัญเชิญแม่โพสพอีกครั้งหนึ่ง เสร็จแล้ว นำมาใส่ พาขวัญ บายศรี ของไหว้ ใส่กระบุง คอนกลับมาที่ขุ้งที่หลอง มาทำพิธีที่หลองข้าวอีกครั้งหนึ่ง โดย วางบายศรี ของไหว้ ที่กองข้าว ปักธูป เทียน ธงสี ประพรมน้ำอบน้ำหอม กราบ 3 ครั้งกล่าวอัญเชิญแม่โพสพให้อยู่ที่หลองข้าว เป็นสิริมงคลแก่เจ้าของข้าว ปกปักษ์รักษาเมล็ดข้าวในขุ้ง ให้มีเต็มขุ้งเต็มหลอง มอด แมงไม่มากัด กิน กินอิมหมีพื้มันทุกคนไม่หมดไม่เปลือง ตลอดปี

เมื่อความเจริญและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในชุมชน สังคมในชุมชนเริ่ม เปลี่ยนจากสังคมชนบท เป็นสังคมสมัยใหม่มากขึ้น มีการขยายครอบครัวมีจำนวนมากขึ้น ที่นา ที่อยู่ใกล้หมู่บ้านหรือบริเวณที่อยู่ใกล้ถนนเริ่มเปลี่ยนไปเป็นที่ดินปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ที่ดินทำนา แต่ละครอบครัวมีน้อยลง เนื่องจากได้รับเป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ ที่ต้องแบ่งสรรปันส่วนให้กับ ลูกๆ มีการบุกเบิกที่นาเพิ่มขึ้นเล็กน้อย เนื่องจากพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำนาไม่มี แต่ ผู้คนบ้าน วังดินยังมีอาชีพ เกษตรกรรมทำนา เป็นการทำนาสมัยใหม่ ใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำงาน³⁹

นอกจากการปลูกข้าวเพื่อเก็บไว้กิน จนกระทั่งถึงการปลูกข้าวเพื่อขายแล้ว ยังมีผลไม้ เศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่เป็นผลไม้ที่ถือว่าเป็นผลไม้ประจำจังหวัดอุดรดิตถ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ อำเภอลับแล คือกลางสาต ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมเพื่อให้ผลผลิตมีความเจริญงอกงาม คือ การเลี้ยงผีเจ้าที่ แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงมาเป็นบายศรีสู่ขวัญดอยกลางสาต เพื่อเป็นการ สร้างสานสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านและชุมชน เมื่อมีการเลี้ยงเจ้าที่แล้วก็นำสิ่งของที่บูชาเจ้าที่ มาแบ่งให้เพื่อนบ้านได้รับประทานกันอย่างทั่วหน้า ส่วนบายศรีสู่ขวัญ เป็นการให้กำลังใจแก่ ตนเอง และบูชาผู้มีพระคุณ การดอยกลางสาตเป็นการร่วมแรงร่วมใจ การนำกลางสาตและลองกอง มาบริจาค มารวมไว้ที่จุดใดจุดหนึ่ง เช่น ที่วัด หรือโรงเรียน และนำออกจำหน่าย รายได้ยกให้เป็น การกุศล เพื่อนำไปพัฒนาหมู่บ้านต่อไป มักจะจัดขึ้นในปลายเดือนกันยายน หรือในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวกลางสาต ลองกอง ชาวบ้านแต่ละบ้านในตำบลนานกกก และจะมีการทำบุญตักบาตรอาหาร ควบหวาน ที่วัดนานกกก และมีการเทศนา หรือพิธีสู่ขวัญกลางสาต ที่ชาวบ้านตำบลนานกกกน้ำ มากองรวมกันไว้ ชาวบ้านตำบลนานกกกเชื่อว่าการนำกลางสาต ลองกองมาทำพิธีดอยกลางสาตนี้

³⁹ โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุดรดิตถ์, อ้างแล้ว

จะทำให้ผลผลิตของชาวในปีหน้า หรือปีต่อไปมีผลผลิตที่มีคุณภาพและมีรสหวาน และชาวบ้าน ตำบลยังเชื่ออีกว่า ถ้าชาวบ้านคนไหนนำลงสาบ ลงกองมาถวายที่วัดหรือ ผลผลิตที่ไม่สวย ชาวบ้านตำบลในปีหน้า จะมีผลผลิตในสวนลงสาบไม่ดก และไม่หวาน และขาดคุณภาพ ซึ่งมีการเชื่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

การทำบุญดอยลงสาบ ลงกอง ของชาวบ้านตำบลนากกกนั้น ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านอีกด้วย เพราะชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งนี้จะเป็นกำลังใจในการทำสวนลงสาบต่อไป และจะทำให้มีความมุ่งมั่นที่จะทำ ซึ่งชาวบ้านตำบลนากกกมีความเชื่อกันมาช้านานจนถึงปัจจุบัน

พิธีบายศรีลงสาบ ลงกอง จัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนนากกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์พิธีบายศรีลงสาบที่จัดขึ้นนั้น ก็คล้ายๆ กับการดอยลงสาบ แต่จะมีการทำบายศรีในพิธีด้วย

สำหรับการทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ ดอยลงสาบ ลงกอง และบายศรีลงสาบ ลงกอง ล้วนเป็นการให้ขวัญกำลังใจของชาวบ้านซึ่งทำไปโดยความเชื่อตั้งแต่โบราณ และทำไปเพื่อให้กำลังใจชาวบ้าน และยังเป็นการฝึกจิตสำนึกของคนในหมู่บ้านให้มีความรักสามัคคี เมตตา แบ่งปันกัน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน⁴⁰

พ่อชาทอง เกิดเจริญ อายุ 84 ปี ได้เล่าประวัติการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางหรือการเลี้ยงปู่สวนให้ฟังในสมัยของพ่อของพ่อชาทอง การเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางจะเลี้ยงด้วยข้าว แต่ต้องเอาข้าวเข้าบ้านเสียก่อน แล้วจึงนำข้าวไปถวาย เอาข้าวที่คัดแบ่งให้กับผีเจ้าที่เจ้าทาง นำข้าวใส่กล่องแล้วไปถวายให้ไว้ที่ปลายนา การเลี้ยงปู่สวนในสมัยก่อนจะเลี้ยงเมื่อตอนช่วงฟ้ามีการปลูกต้นลงสาบ ลงกอง การเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางในสมัยก่อนจะเลี้ยงด้วยไก่หนุ่มหรือไข่ต้ม เหล้าไหไก่คู่ เอาหมาก เอาพลูวาง ถ้าเราเกี่ยวข้าวหมดท้องนาเลี้ยงด้วยขวัญข้าวให้แม่โพสพเป็นเจ้า เพราะแม่โพสพเป็นผู้หญิงต้องเป็นผู้หญิงไปร่วมพิธี

มาสมัยพ่อชาทอง เริ่มมีการปลูกต้นลงสาบ ลงกอง ทุเรียน ผลไม้เกือบทุกชนิด แต่ยังมีมีการเริ่มเลี้ยงปู่สวน รอผลผลิตออกผลเสียก่อนจึงนำขึ้นมาถวาย ถ้าเลี้ยงผีป่าให้เลี้ยงเวลาตอนบ่าย ถ้าเป็นผีมีครูบาอาจารย์ให้เลี้ยงเวลาก่อนเพล แล้วแต่ฐานะของคนเลี้ยง ปีไหนขายได้เยอะก็เลี้ยงหัวหมู ปีไหนได้น้อยเลี้ยงไก่หนุ่มก็ได้ พ่อชาทองยังเล่าเรื่องการเลี้ยงผีฝ่ายให้ฟังอีกว่า ถ้าไม่

⁴⁰โรงเรียนบ้านนากกก จังหวัดอุตรดิตถ์. *ความเชื่อเรื่องเลี้ยงปู่เจ้าที่ สู่ บายศรีดอยลงสาบ*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

³⁹สัมภาษณ์ พ่อชาทอง เกิดเจริญ อายุ 84 ปี. อ้างแล้วในโรงเรียนนากกก จังหวัดอุตรดิตถ์

ช่วยก็ปรับเป็นเงินต่อรายวัน ถ้าไม่ว่างจริงๆให้ส่งคนอื่นมาช่วยแทนได้ ส่วนคนไม่มีส่วนไม่ต้องมาร่วมงาน ทำเสร็จแล้วก็เอาไก่มาทำอาหารแบ่งกันกิน และในปัจจุบันยังมีการเลี้ยงผีส่วนนี้อยู่ ในชว่นนี้ขายลางสาด ลองกองได้เยอะก็เลี้ยงหัวหมูกัน บางบ้านเลี้ยงเป็นตัวๆก็มี แล้วแต่ฐานะของบุคคล

พ่อชาทองบอกว่า การทำพิธีสู่ขวัญนานๆจะมีที และฟังมีพิธีสู่ขวัญเกิดขึ้นมาไม่นาน ส่วนดอยงานลางสาด ลองกองมีมากกว่า 10 ปีแล้ว และพ่อค้าแม่ค้า จะรับซื้อลางสาด ลองกองในงานก็มีมาก

และเล่าอีกว่าการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางนั้นพ่อชาทองไม่มีความเชื่ออะไร แต่ทำเลี้ยงเพราะทำให้ตัวเองนั้นสบายใจ มีกำลังใจในการปลูกผลผลิต ทำสวน ทำถวายเป็นแล้วก็แบ่งปันกัน แบ่งกันกิน

ในการทำพิธีการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทาง พ่อชาทองก็พูดว่า เคี้ยวพลูหอมปาก เคี้ยวหมากหอมคอ วันนี้เป็นวันดี ได้มีไก่ สุรา เจ้าที่อยู่ไหน มาแก้บนในวันนี้ ปีน้าฟ้าใหม่ ขอให้ผลไม้ออกดอกออกผล และพิธีการเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางนี้ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนพิธีกรรมนี้ยังเหมือนเดิมละยังมีมาจนถึงปัจจุบันนี้⁴¹

ด้วยวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น ย่อมมีวิถีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน จากความเป็นอยู่ในอดีตที่ค่อยๆ มีการพัฒนาสู่ความเป็นปัจจุบัน หมู่บ้านน้ำริดเป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากจังหวัดแพร่ และส่วนหนึ่งโยกย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอลับแล มารวมกันที่เขตนอกเมืองของทั้งสองที่จนกลายเป็นหมู่บ้าน ภาษาจึงได้รับอิทธิพลมาจากจังหวัดแพร่และอำเภอลับแล จึงเป็นลักษณะการผสมผสานภาษาพื้นเมืองของจังหวัดแพร่และภาษาถิ่นของอำเภอลับแล ลักษณะวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านน้ำริด จึงมีความคล้ายคลึงกับของจังหวัดแพร่และอำเภอลับแล แต่พิธีกรรมความเชื่อของหมู่บ้านน้ำริดจะมีความแตกต่างจากที่อื่น

สมัยก่อนหมู่บ้านน้ำริดไปมาหาสู่ยังไม่ค่อยสะดวกเหมือนปัจจุบัน ถนนยังเป็นถนนลูกรังใช้เท้าเดิน อย่างมากก็มีจักรยานขี่ แม่น้ำลำคลอง ยังสามารถใช้ประโยชน์ได้อยู่ ป่าไม้มีมากอุดมสมบูรณ์ การศึกษาของคนส่วนมากก็จบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเป็นภาษาถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอำเภอลับแล และจังหวัดแพร่ ยังไม่ค่อยรู้เรื่องของ การรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือประกอบอาชีพ

ในชุมชนมีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่กันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่เชื่อเรื่องผีสาหร่ายนางไม้และยึด การหว่านผ้าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเชื่อว่าเรื่องเหล่านี้มีจริงเพราะเกิดมาก็พบเจอเขาก็เลยเชื่อ และทุก วันพระแต่ละบ้านก็จะไปทำบุญที่วัด ฟังเทศน์ ฟังธรรม คนมีอายุ เช่นพ่อชา แม่ชาก็จะถือศีลอยู่ที่ วัด⁴²

จากการบอกเล่าของ แม่ชานุกู ปาใจ ทำให้ทราบว่าเมื่อก่อนหมู่บ้านน้ำริดไปมาหาสู่ยังไม่ค่อยสะดวกเหมือนปัจจุบัน ถนนยังเป็นถนนลูกรังใช้เท้าเดิน อย่างมากก็มีจักรยานขี่ แม่น้ำลำ คลองยังสามารถใช้ประโยชน์ได้อยู่ ป่าไม้มีมากอุดมสมบูรณ์ การศึกษาของคนส่วนมากก็จบแค่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเป็นภาษาถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอำเภอลับแล และจังหวัดแพร่ ยังไม่ค่อยรู้เรื่องของการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

แม่ชานุกู เล่าต่อว่า เขารู้จักคนทรงตอนอายุตั้งแต่ 10 ขวบ แม่ชานุกูเชื่อเรื่องผีสาหร่ายนางไม้มานานแล้วเพราะเกิดมาก็พบเจอเลยเชื่อว่ามีจริง เป็นความเชื่อของคนบ้านน้ำริด แต่ก่อน คนในหมู่บ้านทำอาชีพเกษตร ทำนา ทำไร่ ปลูกยาสูบ ปลูกถั่ว ปลูกพืชผักสวนครัวกินเองมีการ แลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้าน ช่วยเหลือกันแบ่งของกินของใช้ให้กัน และมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่อง ธรรมชาติฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชผักอุดมสมบูรณ์รู้จักเก็บผักกรั้วมาทำกินไม่มีการใช้สารเคมี เลยในสมัยแม่ชานุกู อีกทั้งฐานะแม่ชานุกูเองก็ถือว่าปานกลางพอมีพอกินพอใช้ มีเพื่อนบ้าน ค่อยให้ความช่วยเหลือ ถนนหนทางไม่เจริญคนที่มีฐานะคือคนที่มีจักรยานถือว่ารวยที่สุดใน ละแวกนั้น พอตะวันตกดินก็เข้านอนตั้งแต่หัวค่ำ พอสว่างก็ทำมาหากินรับจ้าง ค่าแรงต่ำ ผู้ชาย ก็ได้ค่าจ้างวันละ 5 บาท ผู้หญิงค่าจ้างวันละ 3 บาท การบริโภคอุปโภคยังไม่ค่อยเจริญมีแต่ การเจ็บป่วยเพราะยังใช้น้ำบ่อน้ำคลองใช้กินใช้อาบ บ้านทำด้วยไม้ไผ่ บ้างก็อยู่ตามป่าเขาลำ ห้วย ใช้ส้วมบ่อดิน สุขภาพไม่ค่อยดี มีแต่โรคระบาด แต่คนในหมู่บ้านยึดเรื่องการหว่านข้าวเพราะ ทำแล้วสบายใจทำแล้วดี รวมถึงตัวแม่ชานุกูเองก็เคยผ่านประสบการณ์มาแล้ว จึงเชื่ออย่างสนิท ใจ ว่าเรื่องการหว่านผ้าหรือการหว่านข้าว⁴³

⁴² โรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์. *การหว่านผ้ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนบ้านน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์*.

โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁴³ สัมภาษณ์ แม่ชานุกู ปาใจ. อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

พ่อชาตอง แก้วรัตตา กล่าวว่า ในสมัยก่อนนั้นหมู่บ้านน้ำริดเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก และมีขนาดประชากรในหมู่บ้านมากขึ้นด้วยการเกิด และการอพยพมาอยู่ ถนนเป็นถนนลูกรังไม่ค่อยสะดวกสบายในการเดินทาง ไม่มีพาหนะในการขับขี่ ต้องเดินจึงไม่สามารถไปที่ไกลๆได้ ที่อยู่อาศัยในตอนแรกจะอยู่บ้านที่ใช้ฟากและพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ไฟฟ้าไม่มีให้ใช้ ต้องใช้ตะเกียง หุงข้าวต้องใช้เตาถ่าน อาหารที่รับประทานก็หาได้จากผักที่ปลูกขึ้นเอง ถ้ามีมากก็แบ่งให้เพื่อนบ้าน และพวกสัตว์ที่มีอยู่ตามท้องถิ่น น้ำใช้จะเป็นน้ำบาดาลหรือแม่น้ำลำคลองในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพ ทำไร่ทำนา ไม่มีเครื่องทุนแรง เครื่องเกี่ยวข้าว โรงสี ต้องใช้วิธีพืดข้าวและตำข้าว การศึกษาจบแค่ประถมศึกษา ถ้าคนที่มีฐานะดีก็จะเรียนสูง ในสมัยก่อนนั้นไม่มีโรงพยาบาล อนามัย หรือคลินิก เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บจึงต้องใช้ อาศัยสมุนไพรหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรค และเมื่ออยากรู้ว่าเราเจ็บป่วยด้วยเรื่องอะไรก็อาศัยพิธีกรรมห้วงผ้าในการหาคำตอบ อุปกรณ์ในการทำพิธีก็จะมี ด้ายสายสิญจน์ หมากพูน ดอกไม้ธูปเทียน พ่อชาตองบอกว่า “พ่อชาเชื่อในพิธีกรรมห้วงผ้านี้มาก เหตุผลเพราะว่าเป็นความเชื่อกันมาเป็นทอด ๆ ตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมที่ต้องการหาคำตอบของปัญหาเพื่อไขต้นเหตุของปัญหา” สำหรับพิธีกรรมนี้ขึ้นเพื่อให้เกิดความสบายทางจิตใจ⁴⁴

แม่ชาแก้ว มะตัน ได้เล่าว่าเมื่อสมัยก่อนนั้น ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ แม่น้ำลำคลองไหลสะดวก สามารถนำไปอุปโภค-บริโภคได้ เวลาไปอาบน้ำจะไปอาบน้ำในลำคลอง บ้านในสมัยก่อนเป็นบ้านไม้ได้สูง ส้วมเป็นบ่อดิน ในสมัยก่อนถนนเป็นทางลูกรัง เวลาไปไหนมาไหนใช้เท้าเดินหรือเกวียน ทุกวันพระผู้คนจะพากันไปวัดและชาวบ้านมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี มีการแลกเปลี่ยนของกินของใช้กัน เช่น บ้านหลังหนึ่งมีปลาก็จะนำไปแลกผักกับอีกหลังหนึ่ง พิธีกรรมห้วงผ้านี้จึงมีความคุ้นเคยกับชาวบ้านน้ำริด แม่ชาแก้วบอกว่า เคยผ่านพิธีกรรมนี้มาบ่อยครั้ง และเชื่อในเรื่องพิธีกรรมนี้ เพราะในปัจจุบันนี้ได้มีการพัฒนาในหลายๆด้านทั้งด้านการเรียน วิถีชีวิตของผู้คนก็ได้เปลี่ยนไป และทั้งด้านการแพทย์ได้พัฒนาไปมาก ถึงแม้ว่าจะมีอะไรที่พัฒนาไปแล้ว การรักษาของผู้คนถ้ายังไม่หายขาด ก็ยังต้องกลับมาพึ่งพิธีกรรมนี้อยู่⁴⁵

พ่อชาสิน ดีปัญญา ได้เล่าถึงพิธีกรรมการห้วงผ้าว่า จะมีคนทรง เพื่อการดูให้แน่ใจว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เราเป็นอยู่นั้นมาจากตัวเราเองหรือการโดนผีทัก เพราะคนโบราณเชื่อกันว่าเรื่องลึกลับพวกนี้มีจริง เขาจะเรียกพิธีกรรมนี้ว่า การห้วงข้าว หรือการห้วงผ้า การห้วงข้าวหรือการห้วงผ้า

⁴⁴ สัมภาษณ์ พ่อชาตอง แก้วรัตตา อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุดรธานี

⁴⁵ สัมภาษณ์ แม่ชาแก้ว มะตัน อ้างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุดรธานี

จะเหมือนกัน เพียงแต่ใช้อุปกรณ์ไม่เหมือนกัน เช่น การหุงข้าวจะใช้ ข้าว หมาก พลุและด้าย สายสิญจ์ผูกมัดกัน ส่วนการหุงผ้าจะใช้ผ้าแทนข้าว เท่านั้นเองนอกนั้นเหมือนกันหมด คนที่จะไปทำนั้นต้องไม่ใช่คนที่ป่วยต้องเป็นเครือญาติเท่านั้นถึงจะไปดูได้ คนที่ไปเขาจะนำดอกไม้ ธูป 3 ดอก เขาเชื่อกันว่าทำแล้วหายทำแล้วสบายใจ พ่อชาสินเองก็เชื่อพิธีกรรมนี้มาจนถึงปัจจุบัน⁴⁶

กำนันชำนาญ มะโนปา ได้เล่าเกี่ยวพิธีกรรมความเชื่อเรื่อง หุงผ้าว่ายังคงมีความเชื่ออยู่ และเชื่อตามบรรพบุรุษ แต่ก็เริ่มมีความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น จนส่งผลให้ชาวบ้านหันมาเชื่อแพทย์แผนปัจจุบัน แต่คนบางกลุ่มก็ยังเชื่อเรื่องผีสาบเทวดาอยู่ ในยุคนีจึงเชื่อในเรื่องพิธีกรรมความเชื่อกันอยู่บ้างเนื่องจากยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป⁴⁷

นางบุญมี เพ็งถา ได้เล่าว่า บ้าคุ่นเคยกับพิธีกรรมนี้มาตั้งแต่เด็กๆ เพราะว่าถ้ารักษาโรคในสมัยนั้นก็จะพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และการศึกษาของคนในชุมชนยังมีน้อย ทั้งด้านการแพทย์แผนปัจจุบันก็ยังไม่เจริญ เงินในสมัยนั้นก็ไม่ค่อยจะมีจึงทำให้การไปรักษาที่โรงพยาบาลลำบาก จึงต้องมาพึ่งพิธีกรรมนี้เป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันอะไร ๆ ก็สะดวกสบายมากขึ้นแล้ว ผู้คนในสมัยนี้จะไม่ค่อยไปรักษากับพิธีกรรมหุงผ้ามากนัก เพราะจะหันไปรักษาทางการแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะการคมนาคมสะดวกสบายขึ้น มีรถที่จะพาไปหาหมอในเมืองได้⁴⁸

แม่ชาตอง การินดำ ได้เล่าว่าตั้งแต่แม่ชาตอง เกิดมาก็ได้ยินชื่อหมู่บ้านน้ำริดแล้ว แต่ก่อนนั้นบ้านน้ำริดมีเนื้อที่อุดมสมบูรณ์มาก มองไปทางไหนก็มีแต่ต้นไม้ ต้นหญ้า ไม่มีการตัดไม้ทำลายป่าเหมือนปัจจุบันนี้เลย แต่ก่อนฝนก็ตกต้องตามฤดูกาลตลอด น้ำแล้งก็ไม่แล้งยังมีน้ำมีปลาให้ใช้ให้กินอยู่ตลอดทั้งปี พอถึงนาหนาก็มักจะฝังไฟกันตามบ้านของแต่ละคนบางบ้านก็ก่อไฟให้กับสัตว์ที่เลี้ยงเพื่อความอบอุ่น เช่น ก่อกองไฟให้กับหมาที่เลี้ยงไว้ในตอนกลางคืน พอตกดึกไฟก็มอดดับไปเองไม่มีการลุกไหม้เหมือนกับปัจจุบัน ไม่เหมือนตอนนี้นะเลยหนาก็หนาวจัด อากาศแปรปรวนบ่อย ทำให้สุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงดีนัก เป็นหวัด เป็นไอ อยู่ตลอด แม่ชาตอง และกับทุกๆ คนในหมู่บ้านเชื่อกันว่าเรื่องผีสาบมีจริง ทุกคนเชื่อเรื่องลี้ลับพวกนี้กันหมด บางคนเคยเห็นบ้างว่าผีเคยปรากฏตัวให้เห็นแสดงท่าทีว่าต้องการอะไร เขามาเพื่ออะไร หรือมาบอกอะไร

⁴⁶ สัมภาษณ์ พ่อชาสิน คีปัญญา อายุ 68 ปี อ่างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุดรดิต

⁴⁷ สัมภาษณ์ กำนันชำนาญ มะโนปา อายุ 60 ปี. อ่างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุดรดิต

⁴⁸ สัมภาษณ์ นางบุญมี เพ็งถา อายุ 50 ปี. อ่างแล้วในโรงเรียนน้ำริดวิทยา จังหวัดอุดรดิต

กับเราเขาต้องการสื่อสารกับเรา บางคนขวัญอ่อนก็อาจจะไม่สบายเลยถึงกับล้มป่วย หรือเสียชีวิตเลยก็มี เขาจะมีทางแก้ของเขาคือการไปดู หรือการไปห้วงผ่านนั่นเอง⁴⁹

บทสรุป

จากการสังเคราะห์โครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์ ในมิติสมบัติสาธารณะ ภายใต้ข้อจำกัดที่ใช้เป็นกรอบในการสังเคราะห์ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ไม่ว่าสมบัติสาธารณะจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ล้วนมีสาเหตุการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมเป็นหลัก แต่ผู้คนที่อยู่ในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวได้

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการจัดการสมบัติสาธารณะนั้น ทำให้พบว่า ไม่มีสังคมใดจะสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นการจัดการทรัพยากรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งให้อยู่คงที่ตลอดไปโดยไม่เปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เพราะรังแต่จะก่อให้เกิดความตึงเครียดทางสังคมสูงขึ้น จนสังคมไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้

พิธีกรรมต่างๆ ของคนในชุมชนก็ถือว่าเป็นสมบัติสาธารณะอย่างหนึ่ง เพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งประเพณีนั้นก็คือกิจกรรมหรือการกระทำที่ทำซ้ำแล้วซ้ำอีก จากคนชั่วอายุหนึ่งมาถึงคนอีกชั่วอายุหนึ่งและทำโดยคนจำนวนมากเหมือนกัน เช่น การขึ้นบ้านใหม่ หรือพิธีแต่งงานก็เป็นพิธีกรรมในขณะเดียวกันการกระทำที่เราทำซ้ำแล้วซ้ำอีก เช่น การยกมือไหว้ผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการทักทาย ในทางวิชาการก็ถือว่าเป็นพิธีกรรมเช่นกัน เมื่อนิยามพิธีกรรมเช่นนี้ เราก็จะพบได้ว่า ในทุกวัฒนธรรมย่อมมีพิธีกรรมอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ใช่เฉพาะในสังคมล้าหลังเท่านั้นที่มีพิธีกรรม สังคมอื่นๆ ไม่ว่าจะมีความก้าวหน้าสักเพียงใดก็ยังมีพิธีกรรมอยู่ เพราะพิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่ทำซ้ำแล้วซ้ำอีกเช่นนี้ จึงไม่ใช่กิจกรรมหรือการกระทำที่ทำกันไปลอยๆ หรือลอกเลียนกันไปโดยไร้ความหมาย แต่พิธีกรรมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ก็ต้องตั้งอยู่บนความเชื่อ คุณธรรม และอุดมคติที่คนในสังคมนั้นๆ มีอยู่ เราอาจเรียกความเชื่อ คุณธรรมและอุดมคติของคนในสังคมหนึ่งๆ ว่าเป็นภูมิปัญญาของสังคมนั้นก็ได้

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดแก่สังคมไทย ทั้งจากเหตุที่ติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น และความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตของสังคมไทยเอง เป็นผลให้พิธีกรรมซึ่งมีรากฐานจากภูมิปัญญาไทยเหล่านี้ไร้ความหมายลงตามลำดับ

⁴⁹ สัมภาษณ์ แม่ชาตอง การินคำ อายุ 82 ปี อ่างแคว้นในโรงเรียนนารีวิทยา จังหวัดอุตรดิตถ์

ปัญหาที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่ว่าพิธีกรรมหมดความหมายเดิม เพราะภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ภูมิปัญญาหรือความรู้ซึ่งครั้งหนึ่งอำนวยให้เกิดความสงบสุขในสังคมไทย อาจไม่อำนวยอีกต่อไปเพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเอง ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าจำเป็นต้องพัฒนาปรับปรุงภูมิปัญญาซึ่งเป็นพื้นฐานของพิธีกรรม ให้เหมาะกับการที่จะทำให้นักไทยอยู่ร่วมกันเอง อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับชาวโลกได้อย่างเป็นสุขและสร้างสรรค์

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น หากเปลี่ยนไปโดยไม่มีการพัฒนาภูมิปัญญา ซึ่งเป็นพื้นฐานของพิธีกรรมตามไปด้วย ความหมายของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็จะไม่คงเดิม และไม่อำนวยความสงบสุขแก่สังคมอีกต่อไป⁵⁰

เมื่อศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ก็จะทำให้เข้าใจได้ว่าทำไมชาวบ้านสามารถสร้างหรือเลิกการจัดการ “สมบัติสาธารณะ” ลักษณะเดิม การศึกษาเช่นนี้ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นถึงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนใน “ชุมชน – หมู่บ้าน”

นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็เป็นส่วนประกอบที่หลากหลายของท้องถิ่นต่างๆ ที่จะประกอบกันเป็นประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งก็จะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ มีความสำคัญและมีบทบาทในประวัติศาสตร์ชาติมากขึ้นด้วย เพราะประวัติศาสตร์ชาติจะไม่ใช่แค่ประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางหรือเมืองหลวงเพียงอย่างเดียว แต่จะรวมถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ ด้วย ซึ่งจะทำให้คนในท้องถิ่นไม่ดูถูกตัวเอง และมีความภาคภูมิใจในการต่อสู้ของบรรพบุรุษ และมีสายสัมพันธ์ที่จะปกป้องรักษาท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งทรัพยากรและภูมิปัญญาต่างๆ สืบทอดกันมา

⁵⁰ อานันท์ กาญจนพันธ์. (ม.ป.ป.). ภูมิปัญญาไทยที่ปรากฏในรูปพิธีกรรม. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เอกสารอ้างอิง

วิเชียร รักการ, 2529. **วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย**. กรุงเทพฯ :โอเอสพรีนตติ้งเฮาส์.

มหาวิทยาลัยบูรพา.2545. **ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม**.Online].Available: URL :

ยงยุทธ ชูแว่น. (2545, มิถุนายน-พฤศจิกายน). **ความสำคัญและขอบเขตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นใน**

ปัจจุบัน. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*. 25(1): 102-114.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **บันทึกงานเวทีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒ วันที่**

๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ

เชียงใหม่, ๒๕๕๑.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2548). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์เพื่อ**

ชุมชน. เชียงใหม่ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (ม.ป.ป.). **ภูมิปัญญาไทยที่ปรากฏในรูปพิธีกรรม**. เชียงใหม่ : คณะ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โรงเรียนท่าปลาประชาอุทิศ **โครงการหมู่บ้านคลองชมพู อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์กับ**

ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแห่ผีตลก.โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนเทศบาลวัดท้ายตลาด **การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวตลาดบ้านท่าเสา**.โครงการยววิจัย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),

๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านปากปาด **โครงการ ท่าปลาเมืองโบราณ...ตำนานเมืองใต้ฟ้า**.โครงการยววิจัย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),

๒๕๕๒.

โรงเรียนเตรียมอุดมม่น้อมเกล้าอุตรดิตถ์ **โครงการการศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชน**

ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยบูรพา ตำบลหาด

ล้า อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์.โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ.

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านวังดิน โครงการการศึกษาการทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสาน

ประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตสู่ปัจจุบัน.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ.

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

โรงเรียนน้ำริดวิทยา โครงการการห่มผ้ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนบ้านน้ำริด

อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุน

โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนดาราพิทยาคม โครงการสะพานปรมิตรกับวิถีชีวิตชุมชนบ้านดารา.โครงการยุววิจัย

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),

๒๕๕๒.

โรงเรียนพิชัย โครงการวิถีชีวิตการทำน้าบ้านม่วงตาล อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรธานี.โครงการ

ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(สกว.),๒๕๕๒.

<http://th.wikipedia.org>

<http://thaibizcenter.com/province.asp?provide=72>

วิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรม
พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย
ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๕๒
บทสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ

อนุชน หวลทรง

๑. บทนำ

๑.๑ ที่มาของงานสังเคราะห์

รายงานการสังเคราะห์งานฉบับนี้ วางอยู่บนฐานของข้อมูลจากรายงานการวิจัยโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเป็นหลัก^๑ ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดำเนินงานทั่วประเทศ เพื่อสร้างการเรียนรู้สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยใช้กระบวนการทำวิจัยเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ด้วยตนเอง ตั้งแต่การฝึกคิดตั้งคำถาม และค้นหาคำตอบด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูล จากการสัมภาษณ์เรื่องราวชีวิตของผู้คนภายในท้องถิ่นที่พวกเขาเกิดและอาศัยอยู่ ผ่านเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่หลุดพ้นจากกรอบประวัติศาสตร์รัฐชาติดังที่เป็นอยู่ แต่การเรียนรู้ของโครงการนี้ได้เป็นการเน้นที่ศึกษาถึงชีวิตของผู้คน ชาวบ้าน คนธรรมดา ที่ได้เผชิญชีวิตกับเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจการทำมาหากิน สังคม สุขภาพ ประเพณีพิธีกรรม การใช้สมบัติสาธารณะ ป่าเขา แม่น้ำลำคลอง โบราณสถาน ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นสามารถที่จะปรับตัวให้ดำรงอยู่ได้อย่างไร ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น โดยการสร้างอัตลักษณ์ การต่อสู้ ดิ้นรน การปรับเปลี่ยนวิธีการทำมาหากิน การสร้างเครือข่าย การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งในและนอกหมู่บ้านชุมชนของตนเอง นอกจากนี้ประเด็นที่สำคัญอีกประการของโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้ก็คือ การฝึก

^๑ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ ดำเนินงานในเขตพื้นที่ ๑๓ จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา กำแพงเพชร ตาก อุตรดิตถ์ พิษณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ และอุทัยธานี

นักเรียนให้ได้ใช้ “**วิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์**” ที่มองว่าทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดขึ้นอย่างมีบริบทกำกับ²

ผู้เขียนได้เลือกการสังเคราะห์ประเด็น **การปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเกษตรกรรม ในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ** ที่สะท้อนภาพดังกล่าวผ่านคำบอกเล่า เกี่ยวกับการทำมาหากินของผู้คนในภาคเกษตรกรรม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปแต่ละช่วงเวลา จากยุคเกษตรพอเลี้ยงชีวิต เปลี่ยนผ่านสู่ยุคเกษตรเชิงพาณิชย์ และเข้าสู่ยุคธุรกิจการเกษตรในปัจจุบัน ที่ส่งผลให้เกิดการผลักดันคนรุ่นใหม่ให้ออกไปสู่การทำงานนอกภาคเกษตรเพิ่มมากขึ้น โดยแต่ละยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกชุมชน จะทำให้เห็นถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในภาคเหนือ ที่ได้มีการดิ้นรนปรับตัวเพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งจะพบว่า มีกลุ่มชาวบ้านที่สามารถปรับตัวได้ดี กลุ่มที่ไม่สามารถปรับตัวได้ และกลุ่มกำลังอยู่ในระหว่างการดิ้นรนปรับตัวเองเพื่อการดำรงอยู่ อันสัมพันธ์กับเงื่อนไขต่าง ๆ ทั้งทางภูมิศาสตร์และสังคม รวมถึงการได้รับผลกระทบจากการออกกฎหมายและนโยบายของรัฐบาลในแต่ละยุคสมัย การช่วงชิงทรัพยากร ช่วงชิงพื้นที่ทางกายภาพและสังคมระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ชาวบ้านกับชนชั้นนำ กับนายทุนภายในและนอกท้องถิ่น ที่แต่ละคน แต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่ได้เผชิญอยู่ในแต่ละช่วงเวลาดังแต่อดีตนจนถึงปัจจุบัน

๑.๒ ข้อจำกัดของการสังเคราะห์

อย่างไรก็ตามงานสังเคราะห์นี้ ยังมีข้อจำกัดในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาสังเคราะห์ เนื่องจากข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในรายงานของโครงการยูวิจัยฯ ยังมีข้อมูลไม่เพียงพอที่จะอธิบายให้ครอบคลุมในทุกเรื่องที่คุณเขียนต้องการสังเคราะห์ ทั้งนี้เกี่ยวกับข้อจำกัดเรื่องหัวข้อที่ยูวิจัยสนใจศึกษา กล่าวคือ หัวข้อเรื่องชีวิตของผู้คนในภาคเกษตรนั้น พบว่ามีงานยูวิจัย จำนวนเพียง ๑๐ โครงการเท่านั้น ที่ศึกษาตรงกับเรื่องดังกล่าว จากโครงการทั้งหมด ๒๐๐ โครงการ โดยข้อมูลที่ใช้ในการสังเคราะห์นี้ ผู้เขียนได้จากการอ่าน คัดเลือกและรวบรวมเนื้อหาบางส่วนซึ่งสอดคล้องกับประเด็นการสังเคราะห์ ที่โครงการทั้งหมดได้มีการจัดเก็บและบันทึกไว้ในรายงานยูวิจัยฯ เนื่องด้วยข้อจำกัดดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนได้มีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากเอกสารรายงานวิจัย รวมถึงวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ประกอบเพิ่มเติมเพื่อให้สามารถอธิบายภาพของความเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเกษตรกรรม ของภาคเหนือได้ครอบคลุมในเชิงประเด็นและพื้นที่ที่เพิ่มมากขึ้น

² อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *บันทึกงานเวทียูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒* วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่. หน้า ๒๓

๑.๓ วิธีการและแนวทางการสังเคราะห์

ในการสังเคราะห์งานฉบับนี้ ผู้เขียนมีวิธีการและแนวทางในการสังเคราะห์งานดังต่อไปนี้

๑) อ่านรายงานของโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือทุกโครงการ และทำการคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการสังเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจ เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาข้อมูล และเชื่อมโยงกับข้อมูลอื่น ๆ จากนั้นได้นำมาจัดกลุ่มข้อมูลในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกันของแต่ละพื้นที่ และวิเคราะห์เนื้อหา อธิบายข้อมูล

๒) อ่านบททวนและศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร รายงานการวิจัย บทความ หนังสือ เว็บไซต์ วิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทมหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมถึงการเข้ารับฟังการบรรยายของ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ที่ได้ศึกษาประเด็นเหล่านี้มาก่อน เพื่อใช้เป็นกรอบความคิดเบื้องต้นและตรวจสอบยืนยันในเรื่องที่สังเคราะห์

๓) สร้าง พัฒนา และปรับปรุงกรอบความคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสังเคราะห์และเขียน รายงาน โดยปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญอย่างต่อเนื่อง

๔) ได้มีการพูดคุยสัมภาษณ์กับคนในพื้นที่ภาคเหนือเพิ่มเติม นอกเหนือจากพื้นที่การเก็บ ข้อมูลของโครงการยูววิจัยฯ เพื่อค้นหาข้อมูล คำอธิบายที่ต้องการรู้ และทำความเข้าใจ ซึ่งไม่ปรากฏ ในข้อมูลงานของ ยูววิจัยฯ

๕) จัดกลุ่มข้อมูลตามช่วงเวลาของยุคที่มีการเปลี่ยนผ่าน เกี่ยวกับวิถีชีวิตและการปรับตัวของ ผู้คนอาชีพภาคเกษตรกรรมตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๕๕๒ โดยตรวจสอบกับกรอบของผู้ที่เคย ศึกษาไว้ก่อนแล้ว และเชื่อมโยงกับช่วงเวลาที่ปรากฏจริงของชีวิตผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือ

๖) ใช้ “วิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์” ในการพินิจวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิพากษ์ กล่าวคือ การ มองทุกสิ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา โดยมีบริบทของแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำกับ ไม่ ยึดติดกับแนวคิดทฤษฎีที่ตายตัวในการใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น³ นอกจากนี้การศึกษาเชิง ประวัติศาสตร์แนวใหม่ ยังอาศัยการเชื่อมโยงเข้ากับความรู้และทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ แต่ใช้เป็น เพียงเครื่องมือที่ช่วยในการตั้งคำถามที่ลึกซึ้ง รวมถึงการใช้เป็นแนวทางการเก็บข้อมูลและสร้าง

³ สรุปแนวคิดจาก : ชงยุทธ ชูแว่น. *ครั้งศตวรรษแห่งการค้นพบและเส้นทางสู่อนาคต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนววิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมไทย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑. หน้า ๓๖๓-๓๖๖.

ความสัมพันธ์ของข้อมูล แต่ขณะเดียวกัน ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ก็จะทิ้งกรอบความคิดทฤษฎีไปในทันทีที่พบว่าไม่สอดคล้องกับข้อมูลที่ค้นพบ⁴

๒. ผลการสังเคราะห์ประเด็นวิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย

การสังเคราะห์ผลงานของยูวิจัยประวัติศาสตร์ภาคเหนือ ทำให้เห็นถึงภาพของการเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ประเพณีพิธีกรรม ของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ จากพลังทั้งภายในและภายนอกอย่างสลับซับซ้อน ที่เข้ามากระทบกับชีวิตของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัย อันส่งผลต่อการปรับตัวเองเสียใหม่ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่หลากหลาย ทั้งการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับอำนาจรัฐ อย่างมากมาย เพื่อตอบสนองต่อความอยู่รอดในสังคมที่เปลี่ยนผ่านไปแต่ละยุคสมัย

ในที่นี้ ผู้เขียนได้สังเคราะห์และพินิจวิเคราะห์ด้วยวิธีคิดเชิงประวัติศาสตร์ ในประเด็นวิถีชีวิตการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรม โดยนำเสนอผ่านการเปลี่ยนแปลง ใน ๓ ยุค กล่าวคือ

ยุคแรกเป็นการปรับตัวในยุคบุกเบิกพื้นที่สู่การเกษตรพอเลี้ยงชีพ ช่วง พ.ศ.๒๔๔๑-๒๕๐๐ อันเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านท้องถิ่นส่วนใหญ่เริ่มแสวงหาผืนดิน แคว้น นากบึกเพื่อลงหลักปักฐานที่สัมพันธ์กับการมีผืนดินเพื่อการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงชีพ ถึงแม้ว่าในบางพื้นที่ซึ่งใกล้กับศูนย์กลางของเมืองนั้น ชาวบ้านจะถูกยึดครองที่ดินจากชนชั้นสูง แต่ก็กล่าวได้ว่าในยุคนี้ชีวิตของชาวบ้านภาคเหนือโดยส่วนใหญ่ยังคงมีความเป็นอิสระในการดำรงชีวิต และยังมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้สูง โดยพบว่าชาวบ้านมีการอพยพโยกย้ายถิ่นได้อย่างอิสระจากการขีดเส้นแบ่งด้วยพรมแดนของรัฐชาติดังเช่นปัจจุบัน และยุคนี้ผู้คนส่วนใหญ่ยังยึดถือว่าการมี “ข้าว” ไว้กินได้ตลอดทั้งปีนั้นเป็นดั่งความมั่นคงของชีวิตของตนเองและครอบครัว

ยุคที่สอง เป็นการปรับตัวเพื่อตอบสนองกับการก่อตัวเข้าสู่ยุคเกษตรพาณิชย์ ช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๔๐ ซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขจากพลังภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลกับชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยเริ่มจากการที่อำนาจรัฐไทยถูกสถาปนาขึ้นผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑-๓ และกฎหมายต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยโดยใช้เกษตรเชิงพาณิชย์เป็นฐาน ได้ก่อให้เกิดการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ ผลิตพลังงานไฟฟ้า การขยายระบบชลประทาน การปรับเปลี่ยนพันธุ์พืชเพื่อสนองกับระบบตลาดภายนอก ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชน

⁴ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *นิเวศประวัติศาสตร์: พรมแดนความรู้*, โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๕, หน้า ๑๔๕-๑๔๖

ท้องถิ่นภาคเหนือเริ่มปรับตัวไปสู่การเน้นทำการเกษตรเพื่อขาย เริ่มใช้สารเคมี เครื่องจักรกลเพื่อเพิ่มผลผลิต ขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น แต่ทั้งนี้การขยายการพัฒนาของรัฐเองยังไม่ได้มีลักษณะที่กระจายได้อย่างเท่าเทียมในแต่ละพื้นที่ เช่น ระบบชลประทานแท้จริงแล้วขยายได้เพียงจำนวนน้อยมาก ถึงกระนั้นชาวบ้านยังคงพยายามเอาชนะธรรมชาติโดยการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลเพื่อนำน้ำจากใต้ดินขึ้นมาใช้ในการเกษตรเพื่อให้สามารถทำเกษตรได้อย่างเข้มข้น

ขณะเดียวกันนี้ได้เริ่มเกิดการก่อตัวของชนชั้นที่หลากหลายภายในท้องถิ่น เช่น เกษตรกรรวย เกษตรกรกลาง และเกษตรกรจน ซึ่งเกษตรกรรวยบางคนได้ขยับตนเองไปสู่การเป็นเจ้าของโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรภายในหมู่บ้าน และผลักดันตนเองเข้าสู่วงการเมืองท้องถิ่นตามลำดับการแตกตัวของชนชั้นเหล่านี้มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับอำนาจของการถือครองที่ดิน เงินทุน และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นนำทั้งภายในและภายนอกชุมชนท้องถิ่น

อีกด้านหนึ่ง คือ การเกิดขึ้นของกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการสร้างเขื่อนที่ไม่สามารถดำรงอยู่ในพื้นที่เดิมได้ ทำให้ต้องออกไปขายแรงงานในเขตเมืองทั้งในและต่างประเทศ ท้ายสุดได้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนไม่ได้ช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนท้องถิ่นแต่อย่างใด แต่กลับสร้างปัญหาความแตกสลายของครอบครัวของชาวบ้านกลุ่มนี้อีกด้วย

นอกจากนี้ยังเกิดกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการถูกควบคุมพื้นที่ทำกินโดยรัฐ โดยเฉพาะชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในป่าบนพื้นที่สูง ซึ่งเกิดจากการผลิตสร้างอุดมการณ์รัฐชาติและการสร้างทัศนคติครอบงำว่าด้วยเรื่องชาวเขา โดยสร้างภาพประทับ (Stigmatize) ชาวเขาว่าสัมพันธ์กับปัญหายาเสพติด การทำลายป่า และความมั่นคงของชาติ จึงทำให้เกิดโครงการพัฒนาทั้งของรัฐและหน่วยงานพัฒนาระหว่างประเทศที่รุกเข้าไปแทรกแซง เพื่อผลต่อการจัดปัญหา นอกจากนี้รัฐได้ขยายอำนาจเข้าไปริบ “ป่าไม้มรดก” ที่เดิมเป็นสิทธิตามธรรมชาติของชุมชน เข้าสู่การเป็น “สมบัติของชาติ” โดยสร้างวาทกรรมให้เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมว่า “ป่าไม้มรดกเป็นสมบัติของชาติที่ทุกคนควรหวงแหนและรักษาไว้ให้ลูกหลาน” อันทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ถูกจำกัดขอบเขตที่ดินทำกิน ถูกเบียดขับให้ออกนอกเขตป่าที่ถูกยึดครองโดยอำนาจรัฐ จนเป็นผลให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย และกลายเป็นคนจนชายขอบในที่สุด

ยุคที่สาม ยุคธุรกิจการเกษตร ช่วง พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒ ซึ่งเริ่มจากการที่ภาวะของเศรษฐกิจภาคเมืองเกิดวิกฤตในด้านธุรกิจบริการและอุตสาหกรรมที่ได้เลิกจ้างแรงงาน เป็นผลให้ชาวบ้านวัยแรงงานที่ได้อพยพเข้าไปขายแรงงานในเมือง ได้หวนกลับคืนสู่ท้องถิ่นเข้ามาพึ่งพิง

อาชีพเกษตรกรรมอีกครั้ง แต่ได้ปรับตัวเองใหม่โดยเข้าสู่การเกษตรแบบธุรกิจและอุตสาหกรรม การเกษตร ที่เพิ่มความเข้มข้นในการลงทุน การใช้เครื่องยนต์ สารเคมี และป้อนผลผลิตเข้าสู่โรงงาน จึงก่อเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง และชาวบ้านกับนายทุนต่างถิ่นที่พยายามรุกคืบเข้ามาลงทุนในชนบทภาคการเกษตรแบบครบวงจร เป็นผลให้ชาวบ้านเกิดการปรับตัวเองใหม่ ส่งผลให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่ต้องยอมจำนนต่อการทำเกษตรเชิงธุรกิจ กลุ่มที่สามารถปรับตัวไปตามกระแสการตลาด และกลุ่มปรับตัวแบบผสมผสาน จึงสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นภายในท้องถิ่นให้เพิ่มสูงยิ่งขึ้น ดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

๑) การปรับตัวในยุคบุกเบิกพื้นที่สู่การเกษตรพอเลี้ยงชีวิต พ.ศ.๒๔๔๗-๒๕๐๐

ย้อนไปในช่วงก่อนปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ชีวิตของชาวบ้านภาคเหนือในทุกพื้นที่ ได้มีการปรับตัวเพื่อแสวงหาที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ โดยการเดินทาง อพยพโยกย้าย และเริ่มสู่การบุกเบิกที่ดินทั้งในพื้นที่บนดอยและที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาที่มีแม่น้ำสายน้อยใหญ่ไหลผ่าน เพื่อการเพาะปลูกพืชพันธุ์สำหรับเลี้ยงปากท้องของตนเองและครอบครัว โดย “ข้าว” ถือเป็นพืชหลักที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะต้องปลูกกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความคิดที่ว่า การที่สามารถเก็บข้าวเอาไว้กินได้ตลอดทั้งปีจึงถือเป็นความมั่นคงของชีวิต ดังคำพูดที่สะท้อนจากชาวบ้านว่า **“มีข้าวก็ไม่อด”**⁵ ด้านกรรมวิธีการเพาะปลูกจะอาศัยแรงงานคนภายในครอบครัวและสัตว์เลี้ยงไว้ช่วยทุ่นแรง

รูปแบบการปรับตัวของคนภาคเหนือในยุคนี้จึงแบ่งออกได้เป็น :

๑.๑ การปรับตัวเพื่อหลีกเลี่ยงจากสภาพปัญหาของถิ่นที่อยู่เดิม เพื่อแสวงหาถิ่นที่อยู่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัยกว่า

การดิ้นรนปรับตัวเองเพื่อการดำรงชีวิตของคนภาคเหนือในยุคนี้ จะเห็นภาพของการอพยพโยกย้ายถิ่นเนื่องจากปัญหาของธรรมชาติที่แล้งแล้น อันเกิดจากสภาพภูมิประเทศในถิ่นเดิมที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เพราะเกิดภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ความแห้งแล้ง โรคระบาด รวมถึงภัยจากมนุษย์ที่กระทำต่อตนเอง คือ โจรผู้ร้าย สงคราม ดังเช่น

การอพยพเข้ามาอยู่ในบ้านคลองไร่...เพราะเกิดภัยธรรมชาติแห้งแล้ง ทำไร่นานาไม่ได้ผลผลิต และยังเกิดโจรปล้นสะดม จากโจรที่ขึ้นชื่อในยุคนี้คือ เสือยุ่ง เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นใน พ.ศ.

⁵ ปรากฏจากคำพูดของผู้คนในชุมชนหลายพื้นที่ของภาคเหนือ ซึ่งปรากฏในงานของยุววิจัยฯ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนภาคเหนือ ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวยังพบว่าได้มีการยึดถือต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกพื้นที่ที่ทำกินและคนวัยกลางคน

๒๔๕๘ ทำให้นายน้อย ประดับบุตรและครอบครัว นายยม-นางพุด บุญเต็ม อพยพหนีภัยจากโจรปล้นและภัยแล้งมาอยู่ที่อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมาประมาณ ๒ ปี ก็ยังประสบภัยแล้ง จึงต้องอพยพมาอยู่หมู่ ๕ บ้านคองน้อย อำเภอเนินมะปราง⁶

พบว่า การโยกย้ายถิ่นเพื่อหลีกเลี่ยงภัยจากภัยต่าง ๆ นั้น มีการโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในแถบพื้นที่ใกล้เคียงและไปยังพื้นที่ห่างไกลออกไป จึงนับได้ว่าในยุคนี้ผู้คนส่วนใหญ่ยังมีความเป็นอิสระในชีวิต เพราะไม่ได้ถูกปิดกั้นด้วยพรมแดนของชาติดังเช่นปัจจุบันนี้ ซึ่งพบจากข้อมูลเป็นจำนวนมากในพื้นที่ตลอดทั้งภาคเหนือ ผู้คนได้มีการเดินทางเคลื่อนย้ายไปมาเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินและตั้งรกรากในระยะทางที่ห่างไกลจากถิ่นอาศัยเดิม โดยอาศัยสายสัมพันธ์ของเครือญาติเป็นสำคัญ ดังเช่น

แม่หลวงปี พ้อยะ อายุ ๗๐ ปี เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมแม่หลวงอาศัยอยู่บ้านนาเปี้ย อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง สาเหตุที่ย้ายมาอยู่ที่บ้านวังต้องคอยในสมัยนั้น ก็เพราะที่บ้านเดิมนั้นการทำมาหากินลำบาก ไม่มีที่ดินทำกิน บางปีฝนแล้งทำนาไม่ได้เลย เมื่อได้ข่าวจากญาติ ๆ ที่มาอยู่ก่อนแล้วว่าที่บ้านวังต้องคอยอุดมสมบูรณ์ดีสามารถปลูกพืชผลได้ทุกปี พ่อแม่จึงตัดสินใจมาอยู่ที่นี่ ตอนนั้นแม่หลวงอายุ ๕ ขวบ⁷

นายดวงดี ริสถาน อายุ ๖๗ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๐๗ หมู่ ๑๑ ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เล่าว่า ลุงมาตั้งรกรากฐานอยู่ที่หมู่บ้านม่วงหอมเมื่ออายุได้เพียง ๑๐ ขวบ (ปี ๒๔๕๖) ถิ่นฐานเดิมของลุงอยู่ที่ประเทศลาว ปู่ย่า ตายายอยู่ที่เวียงจันทน์ ที่อพยพมาเพราะประเทศลาวทำมาหากินลำบาก ที่ดินส่วนใหญ่เป็นภูเขา ปู่ย่า ตายาย จึงอพยพมาที่นี่ผู้ที่มาอยู่คนแรกคือปู่แสน เป็นคนลาวที่อพยพมาตั้งหมู่บ้านนี้เป็นคนแรก และเป็นผู้ที่ทุกคนในหมู่บ้านเคารพนับถือ⁸

นางเทา นันทะแพทย์ อายุ ๖๖ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๕ หมู่ ๕ ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เล่าว่า ตอนที่ยายจำความได้นั้น ยายมาอยู่ที่นี่เพราะโดนเขาอุ้มมา ผู้ที่มาอยู่ที่นี่

⁶ โรงเรียนเนินมะปรางศึกษาวิทยา, โครงการวัฒนธรรมประเพณีของชาวนนิง ผู้มาใหม่จากแดนอีสาน, โครงการชววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁷ โรงเรียนชัยมงคลวิทยาคม จังหวัดสุโขทัย, โครงการ “มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก กรณีศึกษา : หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย” โครงการชววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁸ โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย, โครงการงาน ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต...จากอดีตสู่ปัจจุบัน, โครงการชววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

เป็นคนแรก คือ ปู่แสน ศรีสมบัติ และพาครอบครัวมาอยู่ด้วย ปู่แสนพาครอบครัวประมาณ ๑๐ กว่าครอบครัวมาจากประเทศลาว เนื่องจากหมู่บ้านม่วงหอมมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะที่จะทำมาหากิน⁹

กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ได้ดำรงชีวิตบนพื้นที่สูงมาเป็นระยะเวลานาน ได้อพยพโยกย้ายอย่างอิสระไม่ได้ถูกผูกติดกับพรมแดนของชาติที่ได้สร้างขึ้นในยุคต่อมา เช่น

หมู่บ้านห้วยหยวกเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งสันนิษฐานว่าได้อพยพมาจากประเทศพม่า ในสมัยที่ประเทศพม่าเป็นเมืองขึ้นของประเทศไทย ได้มาอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ

กลุ่มชาวบ้านห้วยหยวกเดิมได้อาศัยหมู่บ้านปากเคยาง บ้านห้วยมะนาว และต่อมาได้มาอยู่ที่บ้าน ป่าคาและช่วงนั้นได้เกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจึงพากันอพยพไปอยู่ในป่าและบ้านห้วยหยวก สาเหตุการหนีของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เพราะชอบอยู่อย่างอิสระ รวมทั้งได้หนีโรคระบาด พอสงครามโลกหยุดชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงได้พากันหนีมาอยู่ที่บ้านห้วยหยวก¹⁰

๑.๒ การปรับตัวเพื่อหาถิ่นที่อยู่ใหม่ ที่สัมพันธ์กับการแสวงหาที่ดินเพื่อทำเกษตรเลี้ยงชีพ มีการบุกเบิกพื้นที่แห่งใหม่ในป่าเขาเพื่อทำเป็นพื้นที่เพาะปลูก

อีกเหตุผลของการอพยพโยกย้ายในยุคบุกเบิกนี้ นั่นคือความต้องการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนเองและครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น แต่เนื่องด้วยภูมิประเทศของภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นที่คดเคี้ยว และหุบเขา จึงมีพื้นที่ราบสำหรับการเกษตรไม่มากนัก เช่นภาคอีสานและภาคกลางของประเทศ¹¹ ทำให้มีการแสวงหาที่ดินทำกินโดยวิธีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเขา และแย่งชิงพื้นที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งปรากฏจากคำบอกเล่าของผู้คนในหลายจังหวัดดังนี้ :

คุณ โหน สระทองปาน พ่อกับแม่อพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งสมัยก่อนการคมนาคมก็ไม่เจริญเหมือนสมัยนี้ การเดินทางไกลต้องใช้การเดินทางด้วยเท้า บางทีก็ขี่ม้า ขี่วัว ควาย เดินทางมา

⁹ โรงเรียนวัดปากฟิงตะวันตก, รายงานโครงการประเพณีการเผาข้าวหลามในเทศกาลงานบุญของชุมชนวัดปากฟิงตะวันตก ตำบลจันทม อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹⁰ โรงเรียนบ้านแก่งวิทยา จังหวัดสุโขทัย, โครงการมองหน้าแลหลังวิถีชีวิตชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านห้วยหยวก, โครงการขุาวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹¹ รัตนพร เสริมภูดล, หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ๒๔๔๒-๒๕๔๒, กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๖, หน้า

เป็นแรมคืน คำไหนนอนนั้น ทำมาหากินไปเรื่อย ๆ ตามเส้นทางที่เดินทางผ่านมา พอเข้ามาอาศัยอยู่ที่ อ.บางระกำ แล้วส่วนใหญ่ก็ทำนา ทำไร่ ทำสวน¹²

ยายคำมี สถานทุ่ง อายุ ๖๘ ปี และยายคา สถานทุ่ง อายุ ๗๓ ปี ชาวบ้านแยงหมู่ ๑ ลูกบ้านของลุงซุน ได้เล่าให้ฟังว่า ยายคำมีเกิดที่นี่ มารดาของคุณยายอยู่ตั้งแต่แรก ๆ บิดาอพยพมาจากอำเภอคำชะอี... ยายคาเล่าว่า บิดาเป็นคนเพชรบูรณ์ มาสร้างครอบครัวอยู่ที่บ้านแยง¹³

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๒๔๘๕ ผู้ที่อาศัยอยู่ก่อนคือ ชาวบ้าน ๕ หลังคาเรือน เห็นว่าพื้นที่เหมาะแก่การประกอบอาชีพ จึงส่งข่าวให้ญาติ ๆ ทราบ และอพยพตามมาตั้งรกรากเพิ่มมากขึ้น... ส่วนมากเดินทางมาจากอำเภอเงิน จังหวัดลำปาง¹⁴

พ่อหลวงอ้าย มวลคำเล่าว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ชาวบ้านกลุ่มแรกซึ่งเป็นคนไทยได้อพยพย้ายมาจากถิ่นต่าง ๆ ทางภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดอุดรธานี เชียงราย ลำพูน แพร่ น่าน และคนไทยพลัดถิ่น¹⁵ ประมาณ ๑๐ ครอบครัวและเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้มาสร้างถิ่นฐานอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมย ชายแดนไทยพม่า¹⁶

กลุ่มพ่อค้าที่เดินทางค้าขายระหว่างพื้นที่ เป็นกลุ่มที่ช่วยสื่อสารระหว่างชุมชนที่ห่างไกลกัน เช่น “พ่อค้าวัวต่าง” ซึ่งจากหลักฐานนี้เห็นว่า มีการนำข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งของความอุดมสมบูรณ์ ไปบอกกับญาติพี่น้องและคนในชุมชนของตนเอง นำไปสู่การพากันอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่แหล่งอุดมสมบูรณ์แห่งใหม่ ดังที่ปรากฏว่า

¹² โรงเรียนเทศบาล 4 (ชุมชนวัฒนธรรมจักร) จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก*. โครงการบูรณวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹³ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการวิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากเกษตรครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม*. โครงการบูรณวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹⁴ โรงเรียนชัยมงคลวิทยาคม จังหวัดสุโขทัย. *โครงการ “มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่ยมอก กรณีศึกษา : หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดสุโขทัย”*. โครงการบูรณวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹⁵ คนไทยที่ไปอาศัยอยู่ในฝั่งประเทศพม่าตั้งแต่กำเนิด ทำให้ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร แล้วย้ายกลับมาอยู่ประเทศไทย

¹⁶ โรงเรียนบ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก. *โครงการเปลี่ยนอาชีพของชุมชนวังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่นแบบโบราณของบ้านวังตะเคียน ม.๔ ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก*. โครงการบูรณวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๒ ได้มีชาวอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย เดินทางมาค้าขายบริเวณบ้านม่วงหอม และเห็นทำเลที่ตั้ง ความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ จึงอพยพมาอยู่รวมกันมากขึ้น จนกลายเป็นชุมชน¹⁷

นอกจากนี้ ในบางพื้นที่ได้มีการเบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์เดิม ที่อาศัยในพื้นที่แห่งนั้นมาก่อน ให้ออกไป เพื่อแย่งชิงที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดังเช่นที่ ตาสว่าง แยมเย็น อายุ ๗๗ ปี เล่าว่าแต่เดิมหมู่บ้านนี้พวกคนลาวมาอยู่ มาปลูกยาสูบปลูกอะไรก็มีไม่กั้หลัง แต่ที่นี้พวกปู่ย่าตายายของตามาจากบ้านด่านลานหอย เขาว่าเขาเป็นไทยนี่นะ เห็นที่ดินที่นี้ดีปลูกอะไรก็ขึ้น ก็เลยแกล้งพวกคนลาว ปลอ่ยวัวควายเข้าไปกินของเขา เขาว่าอะไรนิดหน่อย กลับเอาปืนไปยิงข้ามหัวเขาไม่ได้จริง ๆ นะ ที่นี้ลาวมันกลัว เขาไม่ยอมมีเรื่องก็เลยอพยพไปอยู่ที่บ้านตลิ่งชัน บรรพบุรุษตาข่ายนะ ลาวนี้ไม่ใช่ลาวตามนี้นะมาจากอำเภอเถิน จังหวัดลำปางที่มาอยู่¹⁸

ครูบุญลือ ผลพัก อายุ ๕๓ ปี เล่าให้ฟังว่า เดิมบ้านวังลึกมีคนจากอำเภอเถินเข้ามาอยู่ก่อน ต่อมาเมื่อผู้คนอพยพมาจากบ้านด่านลานหอยเอาควายมาเลี้ยงมานานจนแรมพอมานานเข้าเห็นดินดี นาดีเริ่มเข้ามาสร้างทำนาบ้างสองบ้างในระหว่างที่มานอนเลี้ยงควาย เริ่มจับจองที่ดิน คนไทยเห็นว่าพวกนั้นเป็นคนเหนือ คนพื้นบ้านเรียกคนลาว คงไม่เท่าไร ก็เลยเอาควายไปกินข้าวเขาบ้าง คนที่เป็นคนเหนือคนลาวรำคาญก็เลยไม่อยู่ละอพยพไปเลย¹⁹

การบุกเบิกที่ดินตามป่าเขาจะใช้แรงงานคนเป็นหลัก และใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นแบบง่าย ๆ เช่น มีด จอบ เสียม จึงทำให้ต้องอาศัยทั้งพลังกำลัง ระยะเวลา และความขยันอดทนในการบุกเบิกเป็นอย่างมากจึงจะได้เป็นผืนดินที่สามารถเพาะปลูกได้ ดังที่ แม่ซ้อ สนั่น อายุ ๘๕ ปี จ.สุโขทัย เล่าถึงยุคที่เริ่มบุกเบิกที่ดินว่า ไม่มีการซื้อขายที่ดิน ใครอยากได้ก็ไปจับจองเอา แบ่งที่ให้กับฟรีก็มี จะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ๆ ... ใครถางมากก็ได้ที่มากเวลาเหนื่อยก็พักได้ต้นไม้... กว่าจะถางได้ประมาณ ๒ – ๓ ไร่ ต้องใช้เวลาเป็นเดือน²⁰

¹⁷ โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก, โครงการงานผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน.

โครงการยุทธวิชัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹⁸ โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย, โครงการวิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน, โครงการยุทธวิชัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

¹⁹ โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย, อ้างแล้ว

²⁰ โรงเรียนบ้านแม่เก็น จังหวัดสุโขทัย, โครงการความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่เก็น, โครงการยุทธวิชัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

หรือกรณีตามบุญขึ้น ได้เล่าว่า ในสมัยนั้นชีวิตความเป็นอยู่ลำบากมาก มีแต่ป่าดิบ ต้นไม้ใหญ่ พ่อของตาชื่อ พ่ออ้อยตา เป็นคนขยัน บุกเบิกป่าโดยการแผ้วถางป่าให้โล่งเตียนโดยใช้จอบ มาเป็นที่นาปลูกข้าวปี สามารถแผ้วถางได้ปีละไร่ ๒ ไร่ จนอ้อยตามีนาทั้งหมดประมาณร้อยละ ๑๔ ที่นาของพ่ออ้อยตา น้อยเรือน จะอยู่บริเวณรอบๆ หมู่บ้านร่องลึก... แต่ด้วยอ้อยตามีลูกหญิงชายถึง ๑๔ คน จึงถูกแบ่งปันกันไปคนละไม่กี่ไร่ในเวลาต่อมา²¹

พ่อขาสมาน ปัญญาทา อายุ ๗๕ ปี เล่าว่า ...การบุกเบิกที่ดินเป็นที่นา ต้องอาศัยแรงคน คังนั้น แต่ละครอบครัวจึงมีที่นาเท่าที่กำลังทำได้ บุกเบิกที่นาเฉพาะปลูกข้าวให้พอกินแต่ละปี²²

ซึ่งต่างจากบางแห่ง ที่ชาวบ้านมีที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินใกล้กับศูนย์กลางอำนาจของชนชั้นนำในยุคนั้น ทำให้กลุ่มชนชั้นนำสามารถย่ำเอาที่นาของชาวบ้านมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้อย่างง่ายดาย โดยในยุคนั้น กษัตริย์อ้างตนเป็นเจ้าของที่ดินและน้ำ สร้างสิทธิธรรมให้ตนเอง และบริหารได้รับประโยชน์จากที่ดินและน้ำ โดยไม่ต้องทำการผลิตเอง²³

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ นี้เจ้าผู้ครองนครฝ่ายเหนือเริ่มยึดครองที่ดินอุดมสมบูรณ์ตามแนวที่ราบหุบเขาและลงทูนขยายการชลประทาน ทั้งนี้มีใช้เพื่อจะตอบสนองความต้องการส่งออกข้าว แต่เป็นเพราะ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าอินทนนท์) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในขณะนั้นต้องการเพิ่มรายได้แก่รัฐและสร้างเสริมพระราชอำนาจ²⁴ ดังเช่น ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี ห่างจากเมืองเชียงใหม่เพียง ๑๐ กว่ากิโลเมตร ซึ่งที่นาถูกยึดครองโดยเจ้าเมืองเชียงใหม่และวงศ์วานเป็นจำนวนมาก

“ข้าวเป็นข้ามาย่ำเอาที่นาไปประมาณ ๕๐๐ ไร่...ที่จริงเป็นจะเอาไปหมด แต่ที่ดินของพญาคำเลยเหลือไว้แค่ที่มีในบ่เดี๋ยวนี”²⁵

²¹ โรงเรียนพานพิทยพิทย จังหวัดเชียงราย. โครงการงานเลี้ยงเจ้าบ้าน บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

²² โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุดรธานี. โครงการงาน การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน. โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

²³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. อ้างใน รัตนพร เศรษฐกุล. *หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ๒๔๔๒-๒๕๔๒*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๖, หน้า ๕

²⁴ อานันท์ กาญจนพันธ์. อ้างใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับเพิ่มเติมและปรับปรุงใหม่*. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม. ๒๕๔๖, หน้า ๒๓

²⁵ สัมภาษณ์นายทองดี. บ้านต้นเหียว ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓.

ชาวบ้านได้เรียกว่า “นาข้าว” จนเป็นที่ติดปากเรื่อยมา พบว่าข้าวได้ถือครองที่ดินในพื้นที่บริเวณนี้มีจำนวนมากถึง ๕๐๐ ไร่ โดยในเวลาต่อมาได้ขายเปลี่ยนมือไปเป็นของแม่ค้าเชื้อสายจีนที่สะสมทุนในตัวเมืองเชียงใหม่ และได้มีการให้กลุ่มชาวบ้านที่ไร้ที่นาหรือมีที่นาไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก ได้ “ทำนาผ่า” (คือการแบ่งข้าวครึ่งหนึ่งจากที่ผลิตได้ในแต่ละปีระหว่างเจ้าของที่นากับผู้ทำนา) ซึ่งในยุคต่อมาได้เปลี่ยนเป็นการจ่ายค่าเช่าเป็นเงินสดแทน

เห็นได้ว่าในบางพื้นที่นั้น ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ถูกยึดครองอย่างไม่เป็นธรรมมาตั้งแต่ในยุคก่อนปี ๒๕๐๐ จึงทำให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่มีที่นาจำนวนน้อย (๑-๑๐ ไร่) และกลุ่มที่ไม่มีที่นาเลย อีกทั้งในเวลาต่อมาชาวบ้านในภาคเกษตรมีลูกหลานเพิ่มขึ้น ทำให้ที่ดินถูกแบ่งย่อยเพื่อมอบให้เป็นมรดกกับลูกหลานในรุ่นถัดมาที่ได้รับเพียงไม่กี่ไร่ ส่งผลสำคัญต่อการปรับตัวของลูกหลานกลุ่มนี้ในยุคต่อมา

ภายหลังที่ผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือได้บุกเบิกจนมีที่ดินทำกินแล้ว จึงได้ลงหลักปักฐานปลูกสร้างบ้านเรือน และเริ่มการปลูกพืชสำหรับบริโภคในครอบครัวโดยเฉพาะ “ข้าว” ซึ่งพันธุ์พืชที่ปลูกจะเป็นไปตามสภาพของภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ โดยพื้นที่บนภูเขาหรือที่ดอนหรือที่ราบสูงนั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านจะปลูกข้าวไร่ ส่วนที่ราบลุ่มใกล้กับแม่น้ำจะทำเป็นที่นาปลูกข้าวแบบหว่าน บางแห่งเริ่มปลูกนาดำโดยใช้แรงงานคนและวัวควายในขั้นตอนการเพาะปลูก ส่วนในพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาซึ่งมีพื้นที่ไม่มากนัก ชาวบ้านใช้วิธีการ “ขุด” เป็นพื้นที่นาแบบขั้นบันไดซึ่งทำเป็นแปลงเล็ก ๆ ตามสภาพความสูงต่ำของที่ดิน เพราะการปรับเป็นที่นานั้นชาวบ้านมองว่าได้ผลผลิตที่แน่นอนและได้ข้าวในปริมาณที่มากกว่าข้าวไร่.²⁶

การปลูกข้าวในยุคนี้ จะปลูกเพียงปีละ ๑ ครั้ง ก็พอเพียงกับการบริโภคในครัวเรือน พันธุ์ข้าวที่ปลูกในยุคนี้จะเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ครอบครัวเคยบริโภคอยู่ก่อนแล้ว หรือกล่าวได้ว่าเป็นไปตามวัฒนธรรมการบริโภคของแต่ละชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มที่อพยพจากทางอีสานก็มักจะปลูกข้าวเหนียว และกลุ่มที่อพยพมาจากทางภาคกลางก็จะนิยมปลูกข้าวเจ้า เป็นต้น ดังข้อมูลที่ปรากฏในงานยิววิจัยว่า

...ชาวบ้านตำบลบ้านแยงที่ปลูกพืชไร่ มักจะเข้าไปบุกถางพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้ปลูกข้าวไร่ เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ข้าวไร่ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียว นิยมปลูกกันในกลุ่มบ้านแยงและ บ้านหนองหิน เนื่องจากพื้นที่เป็นคนมาจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และมีปลูกข้าวเจ้ากันบ้างบาง

²⁶ อัมพวา เพ็ชรกิ่ง, *กระบวนการกลายเป็นคนจน กรณีศึกษาชาวบ้านปางอึ๊ก จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๐๐-พ.ศ.๒๕๔๓)*.

กลุ่ม เช่น บ้านถ้ำพริก บ้านเกษตรสุข เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นคนมาจากพื้นที่ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร สุโขทัย และหลายอำเภอของพิษณุโลก ซึ่งเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้น²⁷....

ทำนากันปีละ ๑ ครั้ง ในฤดูฝน เรียกว่า “นาปลูก” หรือ “น่าน้ำฝน” ทำนาโดยอาศัยน้ำจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียว²⁸

นอกจาก “ข้าว” ซึ่งเป็นพืชหลักที่ปลูกครบครันในภาคเหนือจะต้องปลูกกันแล้ว ยังมีพืชพื้นเมืองชนิดอื่นที่ชาวบ้านจะปลูกไว้สำหรับบริโภค เช่น พัก แดง ถั่ว งา กระเทียม ถั่วลิสง ยาสูบ เมี่ยง รวมถึงการปลูกพืชผักสวนครัว เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือพวง ถั่วพู ชะอม ส้มป่อยไว้ตามรั้วบ้าน²⁹ นอกจากนี้ยังเรียนรู้ที่จะปลูกพืชที่นำไปใช้ทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น ฝ้าย เป็นต้น

ดาอยู่ อายุ ๘๒ ปี ได้เล่าให้ฟังว่า สมัยเมื่อยังหนุ่มๆย้อนหลังไปประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ คือ เมื่อ ๖๐ ปีที่ผ่านมา... เมื่อก่อนบ้านเรามีอาชีพหาของป่าบ้าง รับจ้างตัดต้นไม้ ปลูกข้าวโพด ถั่ว งา และทำข้าวไร่ ป่าบ้านเราสมัยก่อนนั้นเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก

นางยง สุวรรณวงศ์ อายุ ๕๔ ปี และนายฉลุย พลทรัพย์ อายุ ๖๓ ปี ได้ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนวังทองในอดีตที่ผ่านมา ที่คนรุ่นใหม่ไม่อาจสามารถสัมผัสได้ให้ฟังเพิ่มเติมอีกว่า อาชีพที่คนในบ้านวังทองเขาทำกันก็ปลูกยาสูบนี้แหละ ทำมากันตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ทำมานานแล้ว ...อันที่จริงชาวบ้านไม่ได้ปลูกไว้ขายเหมือนสมัยนี้ เขาจะปลูกยาสูบที่เป็นพันธุ์พื้นเมืองเอาไว้สูบกันเอง ”³⁰

หลังจากว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูกข้าวหรือช่วงที่รอคอยผลิตผล ชาวบ้านยังมีได้ว่างเว้นจากการทำงานแต่ยังได้ยังคงมีการเสาะหาอาหารเพื่อเลี้ยงชีวิต โดยการพึ่งพิงธรรมชาติตามพื้นที่ที่ตนอยู่อาศัย นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านในยุคนี้ ได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ตามบทบาททางเพศ ความเป็นชายและหญิง(Gender) อย่างชัดเจน ดังเช่น

²⁷ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการวิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากเกษตรครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

²⁸ โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุดรธานี. *โครงการ การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

²⁹ โรงเรียนสามเงาพิทยาคม จังหวัดตาก. *โครงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านนาในอดีตที่ส่งผลต่อชุมชนชาวบ้านจัดสรรหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

³⁰ โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการ ฝ้ายทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ในเวลาที่ยอดผลผลิตจากการเกษตรผู้ชายจะเข้าไปเก็บหาป่า ลำสัตว์ หาปลา หรือไปค้าวัวควายต่างบ้านต่างเมืองไป ส่วนผู้หญิงจะเลี้ยงลูก ทอผ้า จัดเก็บถนอมอาหารไว้เช่น ทำปลา ร้า ปลาแห้ง พริกแห้ง หรือชอยยาสูบไว้บริโภคตลอดปี³¹

เมื่อเสร็จจากทำนา ก็ว่างงาน ผู้ชายเข้าป่า ลำสัตว์ ตัดไม้ทำฟืน เผาถ่าน เลี้ยงไหมมาปลูกสร้างบ้าน ผู้หญิง ทอผ้า ตำข้าว เลี้ยงลูก อยู่กับบ้านกับเรือน³²

๑.๓ การปรับตัวโดยไม่ยอมจำนนต่อภัยธรรมชาติที่ผันแปร

นอกจากภาพของการโยกย้ายถิ่นเพื่อหลีกเลี่ยงภัยธรรมชาติและแสวงหาพื้นที่ทำกินอันอุดมสมบูรณ์ตามที่กล่าวมาแล้ว ยังมีผู้คนในบางพื้นที่สามารถปรับตัวและยืนหยัดดำรงชีวิตในสภาพภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก ดังเช่น กรณีบึงปลาน้ำจืดจังหวัดพิษณุโลก พบว่าที่นาในบริเวณรอบบึงมักจะถูกน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากทำให้ที่นาเสียหาย ชาวบ้านที่เคยทำนาจึงได้พลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส โดยการปรับตัวเองมาจับปลาในบริเวณน้ำท่วม แล้วทำเป็นปลา ร้าส่งขายหรือแลกกับข้าว ดังปรากฏว่า

ในฤดูน้ำหลากน้ำจืดท่วมทุกปีทำให้ข้าวที่ปลูกไม่ได้ผลผลิต ที่นาเสียหายเมื่อไม่มีข้าวกิน ชาวบ้านจึงหาปลาเพื่อนำไปแลกข้าว บางคนก็เอาปลาสดๆ ไปแลก บางคนก็ทำปลา ร้า ปลาเกลือไปแลกก็มี³³

สรุปภาพรวมของวิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตร ในยุคก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐

๑) ช่วงก่อนและต้นพุทธศักราช ๒๕๐๐ ผู้คนส่วนใหญ่มีการลงหลักปักฐานที่มั่นคงมากขึ้น เป็นยุคของการบุกเบิกที่ดินทำกิน โดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ออกแรงแผ้วถาง บุกเบิกผืนนาไร่ด้วยแรงกายของตนเองและสมาชิกในครอบครัว อาศัยความขยันอดทนเป็นอย่างมาก กว่าที่จะได้ที่ดินสักผืน จึงส่งผลทำให้ชาวบ้านในรุ่นนี้มีความรักและผูกพันกับที่ดินของตนเอง

³¹ โรงเรียนสามเงาวิทยาคม จังหวัดตาก. อ้างแล้ว

³² โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุดรธานี. *โครงการ การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีสู่ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

³³ โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมบึงปลาน้ำจืดกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต*. โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

๒) การปรับตัวของผู้คนภาคเกษตรกรรมในยุคนี้ จะเป็นการปรับตัวเองเพื่อมุ่งแสวงหาแหล่งที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ เพื่อการเพาะปลูกพืชสำหรับเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัวเป็นหลัก และการหลีกเลี่ยงจากความแห้งแล้ง ภัยธรรมชาติ รวมถึงภัยจากโจรผู้ร้าย สงคราม โดยอาศัยสายความสัมพันธ์ของเครือญาติ ดังนั้นการปรับตัวของคนในยุคนี้จึงอาศัยความขยันอดทนโดยใช้ร่างกายเป็นสำคัญ จึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

๓) การให้คุณค่าของที่ดินของคนยุคนี้ จึงถือว่าที่ดินเป็นแหล่งผลิตอาหารสำหรับเลี้ยงชีวิตตนเองและลูกหลาน จึงเห็นภาพของการเดินทางเพื่อพยายามแสวงหาผืนดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการเพาะปลูกข้าวอย่างต่อเนื่อง

๔) อย่างไรก็ตาม จะพบว่า พื้นที่บางแห่งซึ่งใกล้กับศูนย์กลางความเจริญ เช่น ใกล้กับตัวเมืองเชียงใหม่ ได้มีการถูกยึดครองโดยชนชั้นเจ้าและวงศ์วาน ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจแห่งยุค ส่งผลให้อัตราการถือครองที่ดินของผู้คนในแต่ละชนชั้นมีความแตกต่าง และเหลื่อมล้ำกันเป็นอย่างมาก

๕) อัตราการถือครองที่ดินของคนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่า กลุ่มที่สามารถถือครองที่ดินในจำนวนมากนั้น ได้มีส่วนสำคัญในการใช้ประโยชน์จากผืนดิน เพื่อสร้างฐานะให้กับตนเองและลูกหลาน ได้มากกว่าคนที่ถือครองที่ดินน้อย โดยจะเห็นภาพชัดในยุคต่อ ๆ มาจนถึงยุคปัจจุบันนี้

๖) พืชหลักของเกษตรกร คือ “ข้าว” เพราะเน้นการใช้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ความสำคัญของข้าวจึงเปรียบเป็นดังความมั่นคงของชีวิตยุคนี้ ถ้าหากสามารถเก็บรักษาข้าวไว้ให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวบริโภคได้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี

๗) ชนิดของข้าวและพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่นิยมปลูกนั้น จะเป็นพันธุ์พืชที่มีอยู่ภายในท้องถิ่น และสอดคล้องกับวัฒนธรรมการบริโภคของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการเลือกสรรพันธุ์ข้าวและวิธีการเพาะปลูกข้าวให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง เช่น การเลือกที่จะปลูกข้าวไร่บนพื้นที่ดินดอนหรือบนภูเขา และปลูกข้าวนาดำหรือนาหว่าน ในที่ราบลุ่มใกล้กับแม่น้ำ หรือระหว่างหุบเขา เป็นต้น

๘) วิธีการเพาะปลูก จะเป็นการใช้กำลังร่างกายของคนและสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็นหลัก เครื่องมือที่ใช้ในการเพาะปลูกจะเป็นเครื่องมือที่ผลิตขึ้นเองแบบง่าย ๆ หรือหาได้จากภายในท้องถิ่น นอกจากนี้จำนวนครั้งของการปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชหลักที่ปลูกไว้บริโภค ยังคงกระทำเพียงปีละ ๑ ครั้ง สำหรับไว้บริโภคภายในครัวเรือนก็พอเพียงกับการดำรงชีวิตได้ในรอบ ๑ ปี

๙) การดำรงอยู่อย่างอิสระของผู้คนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าผู้คนในท้องถิ่นภาคเหนือในยุคนี้ ยังมีความเป็นอิสระในการดำรงอยู่ด้วยวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน ปราศจากการแทรกแซงจากสังคมภายนอกและอำนาจรัฐ มีความเป็นอิสระในการเดินทางเคลื่อนย้ายด้วยวิถีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยไม่ถูกปิดกั้นด้วยพรมแดนของรัชชาติ รวมถึงการเพาะปลูกพืชพันธุ์โดยไม่ถูกกำหนดด้วย

เงื่อนไขทางการตลาด ทำให้ชาวบ้านมีเวลาเหลือพอที่จะเข้าป่าล่าสัตว์ เก็บหาของป่า และทอผ้าไว้ใช้เอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้คนยุคนี้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองสูงมาก

๒) การปรับตัวในยุคเกษตรพาณิชย์ พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๔๐

งานวิจัยของนักวิชาการและงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทเป็นจำนวนมาก³⁴ ได้ศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของหมู่บ้านในพื้นที่ภาคเหนือ โดยการอธิบายที่สอดคล้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมานั้น มีปัจจัยจากภายนอกชุมชนหลายด้าน ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีทางและรูปแบบการทำเกษตรของชาวบ้านในท้องถิ่น จากการทำเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพไปสู่การทำเกษตรเพื่อขาย และได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ต่อวิถีการดำรงชีวิตขนานใหญ่ โดยปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นคือ การเริ่มแทรกแซงของรัฐบาลโดยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔³⁵ และฉบับต่อ ๆ ไป

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ได้กำหนดให้ขยายพื้นที่ทำการเกษตรและเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยสร้างแหล่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ คือ การสร้างเขื่อนภูมิพลกั้นลำน้ำปิง ที่จังหวัดตาก ในปี พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๐๗ และเขื่อนสิริกิติ์กั้นลำน้ำน่าน ที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ในปี พ.ศ.๒๕๐๖-๒๕๑๕ การเร่งรัดสร้างระบบชลประทาน ควบคู่ส่งน้ำ การเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะถนนหนทาง เพื่อการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรจากชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญของแผนพัฒนาฯ คือ การขยายพื้นที่ทำการเกษตร โดยเฉพาะข้าว เพื่อให้มีปริมาณผลผลิตการเกษตรที่เพิ่มสูงขึ้น แล้วส่งออกขายให้กับต่างประเทศ โดยคาดหวังว่าความเป็นอยู่ของประชาชนของ

³⁴ ปรากฏในงานวิจัยชุดเศรษฐกิจหมู่บ้านไทย งานวิจัยเรื่องสภาพเศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ รวมถึงวิทยานิพนธ์ นักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะวิทยานิพนธ์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีหัวข้อเรื่องที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ จำนวน ๓๑ หัวเรื่อง

³⁵ สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ระยะที่ ๑*. (ที่มา :

ประเทศจะดีขึ้น ตามเงินตราที่ชาวบ้านจะได้รับจากการจำหน่ายผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังก่อเกิดการสร้างตลาดเพื่อรองรับผลผลิตทางการเกษตร ของกลุ่มพ่อค้านายทุนภายในท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับนายทุนระดับประเทศ

ทำให้ในยุคหลังปี ๒๕๐๐ เรื่อยมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านที่เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมของผู้คนในภาคเหนือ คือ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการสร้างให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยการออกกฎหมายของรัฐ การตัดสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน การส่งเสริมให้ปลูกพันธุ์พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ๆ การปรับปรุงกรรมวิธีการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว สร้างระบบน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก การใช้เครื่องยนต์ทดแทนแรงงานคนและสัตว์ เพิ่มปริมาณสารเคมี และอื่น ๆ ซึ่งระยะต่อมาได้นำสู่การสร้างอุตสาหกรรมการเกษตร ตามที่ระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ ปี พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙ นั้น ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาการเกษตรไว้ว่า

เกษตรกรรมจะต้องปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและการพัฒนาอุตสาหกรรมการแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งยกระดับการใช้เทคโนโลยีด้านการเกษตร มาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้นด้วย ...

...เร่งรัดงานวิจัยทั้งด้านพันธุ์พืชและวิทยาการหลังเก็บเกี่ยว โดยมุ่งลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรและการผลิตสินค้าใหม่ๆ เพื่อกระจายการผลิตในไร่นาและเป็นวัตถุดิบป้อน โรงงานอุตสาหกรรมรวมทั้งการพัฒนาวิธีการใหม่ๆ ในการขยายพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์

...ส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือกับภาคเอกชนในการวิจัยและพัฒนาเครื่องจักรกลเกษตรให้เหมาะสมกับเพศของเกษตรกร สภาพพื้นที่และชนิดของพืชผลทั้งด้านการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การพัฒนาและรักษาคุณภาพของผลผลิต การบรรจุหีบห่อและเครื่องจักรกลในโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรกร ตลอดจนการประดิษฐ์เครื่องทุ่นแรงในระดับไร่นา³⁶

ซึ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขรอบด้านที่รุกเข้ามาถึงชุมชนในพื้นที่ รวมถึงการเข้ามาของระบบทุนนิยม ที่ต้องการเร่งรัดให้ผู้คนได้เกิดการบริโภคสินค้า บริการ ไม่เว้นแม้กระทั่งการศึกษา ที่เพิ่มสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ จากการกระตุ้นผ่านทางสื่อต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชาวบ้านภาคเกษตร ซึ่งความเข้มข้นของแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดใกล้ชิดศูนย์กลางของเมืองเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและมี

³⁶ สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ ปี พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙, หน้า ๓๕(ที่มา : <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=83>)

การปรับตัวของผู้คนในยุคนี้อย่างมาก ซึ่งรายงานของยูววิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตรกรรมของภาคเหนือในยุคนี้ ดังนี้

๒.๑ การปรับตัวสู่การแสวงหาและขยายที่ดินเพื่อการเพาะปลูกโดยการซื้อขาย

จากการที่รัฐได้เน้นส่งเสริมให้เพิ่มการผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้า โดยสร้างปัจจัยเอื้อต่อการผลิตตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ จึงทำให้ ความต้องการ “ที่ดิน” ของผู้คนในภาคเหนือเพื่อขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเพื่อขาย ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นมา เพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ก่อนปี ๒๕๐๐ นั้น วิถีผู้คนจะเป็นการบุกเบิกถากถางจับจองที่ดินได้ตามแรงกายตนเองและครอบครัว หรือกระทั่งยกให้กันฟรี ๆ ไม่มีการซื้อขาย แต่มายุคนี้ที่ดินได้เริ่มมีมูลค่า และเกิดการซื้อขายที่ดินในพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะกับการเพาะปลูก โดยเริ่มมีระบบของกรรมสิทธิ์ที่ดินเข้ามาที่ผูกโยงถึงระบบสหกรณ์ซึ่งชาวบ้านได้เริ่มเรียนรู้ถึงการแปลงที่ดินให้เป็นทุน ตามที่ปรากฏในตัวอย่างของ

นายเรียง น้อยจันทร์ อายุ ๗๘ ปี เดิมเป็นคนอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เดินทางมากับครอบครัวโดยการเดินใช้เวลา ๑ วัน กว่าจะมาถึงที่นี่ มาจับจองซื้อที่ดินไว้ ๕๐ ไร่ ไร่ละ ๒๐๐ บาท เพื่อทำสวนมะม่วง

นายสุบิน เมืองแพน อายุ ๖๕ ปี ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณรอบๆ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำผาท่าพล เล่าให้ฟังว่า เดิมเป็นคนอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ได้ย้ายมาอยู่ที่นี่ตอนอายุ ๓๗ ปี (ปี ๒๕๑๕) เพราะพ่อตาได้มาซื้อที่ดินไว้ที่นี่

นางมาลี วิทยาสังห์ อายุ ๖๓ ปี เดิมเป็นคนจังหวัดนครสวรรค์ มาอยู่ที่นี่ได้ ๓๐ กว่าปีแล้ว เดินทางมากับสามี โดยขึ้นรถโดยสารมาจากนครสวรรค์ ค่ารถแค่ ๖ บาทเอง มาลงที่อำเภอสากเหล็ก ตอนนั้นมีเงินติดตัวมาเพียง ๕๐๐ บาท แล้วเดินต่อเข้ามาที่นี่เอง เพราะไม่มีทางเดินรถแล้ว มีแต่ทางเดิน ทางเกวียน ต้องเดินลัดป่าเข้ามาด้วยความยากลำบาก มาซื้อที่ไว้ ๕๐ ไร่ ในราคา ๔๐,๐๐๐ บาท

นางคำเพียง แสงคำ อายุ ๕๗ ปี เล่าให้ฟังว่า เดิมเป็นคนจังหวัดพิจิตร แต่ก่อนทำนาอยู่ต่อมาเมื่ออายุได้ ๓๕ ปี ได้มีคนชักชวนให้มาทำไร่ข้าวโพดอยู่ที่นี่ ป้าคำเพียงกับสามีจึงได้มาซื้อที่ดินเพื่อปลูกข้าวโพด ขณะนั้นราคาที่ดินอยู่ที่ประมาณไร่ละ ๕๐๐ บาท โดยซื้อกันปากเปล่า แต่ไม่

มีโฉนด นส.๓ มีเพียงใบ บท.๕ ซึ่งขณะนั้นสามารถนำใบ บท.๕³⁷ ไปจำหน่ายกับทางสหกรณ์ได้ เพื่อนำเงินมาใช้ในการเกษตร ทำไร่ ทำสวน ตอนนั้นการเดินทางยังเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะถนนหนทางยังไม่สะดวก³⁸

อย่างไรก็ตามช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้ ยังมีบางพื้นที่ในป่าเขาห่างไกลจากศูนย์กลางของเมือง ชาวบ้านยังคงสามารถเข้าไปบุกเบิกจับจองที่ดินผืนใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง เช่น อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก และชุมชนบ้านไร่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

๒.๒ การปรับตัววิถีการเพาะปลูกพืชพาณิชยกรรมและการเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่ความทันสมัย

วิถีการเพาะปลูกของชาวบ้านในยุคนี้ ได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากอดีต ซึ่งเคยแต่เพียงเพาะปลูกพืชเพื่อไว้สำหรับบริโภคภายในครอบครัว ได้เริ่มมีการปลูกพืชเพื่อขายผลิตผลให้กับพ่อค้านายทุนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยมา และนอกจากนี้ยังได้มีการผสมผสานการปลูกพืชที่หลากหลาย โดยมีการเรียนรู้ที่จะปลูกพืชและไม้ผลเพื่อขายสู่ตลาดต่างถิ่น การปลูกข้าวยังเป็นพืชหลักที่ยังคงปลูกกัน จะมีการเพิ่มทำสวนผลไม้เข้ามา ได้แก่ ส้มโอ มะม่วง และมีการแสวงหาไม้ผลพันธุ์ดีเข้ามาทดลองปลูก

การเริ่มตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน บางพื้นที่เกี่ยวข้องกับการสัมปทานป่าไม้ของบริษัทเอกชน โดยการบุกเบิกเป็นเส้นทางเพื่อขนไม้ ซึ่งในเวลาต่อมาทำให้ “ถนน” เป็นปัจจัยหนึ่งที่สัมพันธ์กับการเพิ่มและขยายการปลูกพืชเพื่อขาย ออกสู่ตลาดภายนอก ดังกรณีตัวอย่างของหมู่บ้านแยง อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก และวังตะเคียน จังหวัดกำแพงเพชร ได้อธิบายว่า

การเปลี่ยนแปลงสำคัญครั้งหนึ่งของตำบลบ้านแยง คือ การที่รัฐบาลตัดถนนลาดยางผ่านจากตำบลบ้านแยงไปอำเภอนครไทย เริ่มต้นขึ้น ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗ และทำถนนลาดยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๐ (เอกสารอัคราณนา สำนักงานทางหลวงที่ ๔ พิษณุโลก) รวมถึงการที่รัฐบาลขณะนั้นให้สัมปทานการทำไม้ คือ การอนุญาตให้มีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ เน้นไม้ทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ยาง ไม้มะค่า ไม้เต็ง ฯลฯ ออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๒๔ ทำให้มีเส้นทางชักลากไม้ของบริษัททำไม้ มีรถบรรทุกเข้า

³⁷ ใบ ภ.บ.ท.๕ เป็นใบเสร็จรับเงินจากการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ผู้ที่ต้องเสียภาษีนี้นี้คือ ผู้ที่ไปใช้ที่ดินของหลวงในการทำกิน

ใบ ภ.บ.ท.๕ เป็นเพียงหลักฐานการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ไม่ใช่หลักฐานที่จะอ้างสิทธิในที่ดิน, อ้างจาก

http://www.teedindd.com/home/component/option,com_joomlaboard/Itemid,32/func,view/id,85158/catid,11/

³⁸ โรงเรียนเนินมะปรางศึกษาวิทยา, *โครงการวัฒนธรรมประเพณีของชาวนินรั้ง ผู้มาใหม่จากแดนอีสาน*, โครงการชววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ไปขนย้ายไม้ท่อนออกจากพื้นที่ป่า ชาวบ้านตำบลบ้านแยงได้โอกาสใช้เป็นเส้นทางลำเลียงพืชผลทางการเกษตร และการเดินทางติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ มากขึ้น เริ่มเกิดสภาพสังคมขึ้นมา มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำเกษตรกรรม เกิดความรู้ และเทคนิควิธีการผลิตในรูปแบบที่เน้นการเพิ่มปริมาณผลผลิต และได้ราคาที่สูงขึ้น³⁹

ประมาณปี ๒๕๓๔-๒๕๓๕ ทาง ร.พ.ช. ได้งบประมาณก่อสร้างถนนด้วยอิฐตัวไอ แต่จะสร้างเฉพาะเขตหมู่บ้านเท่านั้น ในปี ๒๕๓๗-๒๕๓๘ กรมทางหลวงได้จัดสรรงบก่อสร้างถนนลาดยางจากในตัวเมือง จากท่าเสาถึงวังตะเคียน ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น มีตลาดขายอาหาร อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เกี่ยวกับการเกษตรขาย⁴⁰

๒.๒.๑ การใช้เครื่องยนต์ในการเพาะปลูก เก็บเกี่ยว และขนส่งผลผลิต

ในช่วงตั้งแต่ปี ๒๕๒๐ เป็นต้นมา เกษตรกรได้เริ่มมีการใช้เครื่องจักรเข้ามาใช้ทุนแรงในกระบวนการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว โดยเฉพาะในการทำนา มีการใช้รถไถนาทดแทนแรงงานควาย ในขั้นการเพาะปลูก และเวลาต่อมาได้มีเครื่องยนต์ชนิดอื่นเข้ามาใช้ในขั้นการเก็บเกี่ยวและขนส่งผลผลิต คือ รถโม้ข้าว รถเกี่ยวข้าว รถดัดข้าว รถอีแต๋น เป็นต้น

นอกจากนี้ความต้องการน้ำในการเพาะปลูกพืชเพื่อขายได้เพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ในช่วงฤดูแล้งที่ขาดแคลนน้ำ แต่ด้วยความจำเป็นที่เกษตรกรต้องเพาะปลูกนั้น ทำให้มีแสวงหาแหล่งน้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้เครื่องสูบน้ำเข้ามาช่วยในการดึงน้ำจากใต้ดินขึ้นมาหล่อเลี้ยงพืช ซึ่งมีข้อมูลจากยูวีวิจัยแสดงให้เห็นว่า ในช่วงปี ๒๕๓๐ เป็นต้นมา ในบางพื้นที่ได้มีการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลจากใต้ดิน แล้วใช้เครื่องยนต์สูบน้ำขึ้นมาใช้ในเพาะปลูกข้าวนาปรัง เพื่อให้สามารถปลูกได้มากกว่า ๒-๓ ครั้งต่อปี

● การใช้รถไถและรถโม้ข้าว

ในงานยูวีวิจัยปรากฏถึงการเริ่มนำเครื่องยนต์เข้ามาใช้ในการเกษตรว่า

³⁹ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว

⁴⁰ โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร, โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านวังตะเคียน, โครงการยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

พุทธศักราช ๒๕๒๐ เริ่มมีรถไถเดินตามเข้ามาทำให้ไม่ต้องใช้วัวควายในการไถนา⁴¹

การไถนา การนวดข้าวก็เริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม เริ่มใช้รถไถ ไถนา ใช้รถไถนวดข้าว การเลี้ยงควายเริ่มลดลง เริ่มหันมาเลี้ยงวัวเพื่อเป็นอาชีพบ้าง⁴²

ประชาชนในหมู่บ้านจะค่อย ๆ เลิกใช้สัตว์เลี้ยงไว้ใช้งาน ประมาณ พ.ศ.๒๕๒๔ เริ่มใช้เทคโนโลยี คือ เครื่องยนต์ใช้ไถนา “ชาวบ้านเรียกว่าควายเหล็ก” ใช้น้ำมันโซล่า ลิตรละ ๗ บาท⁴³

ประมาณ ปี ๒๕๒๕ จากการสอบถามชาวบ้านทำให้ทราบว่า ชาวบ้านไปซื้อตัวเครื่องยนต์มาจากในตัวเมือง แล้วมาให้ “อู่ช่างหนู” ต่อสาเล่ให้ ลักษณะคล้าย ๆ กับกระบะของรถยนต์มีไว้บรรทุกพืชผลทางการเกษตรไปขาย เมื่อมีรถเข้ามาการทำนาโดยใช้ควายเริ่มหายไป เกษตรกรหันมาใช้รถไถเดินตามกันหมดเนื่องจากทำงานได้มาก ทนเร็วและไม่ปวยง่าย ๆ เกษตรกรทำงานได้มากขึ้นก็จริงแต่ต้นทุนการผลิตก็มากตามไปด้วยเช่นกัน ทั้งค่าน้ำมันรถ ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมน เกษตรกรบางคนต้องกู้เงินมาลงทุน ต้นทุนดอก ดอกทบต้นจนแยกไม่ออกว่าอันไหนต้นอันไหนดอก ใช้หนี้หัวหมุน เวลาในการพักผ่อนน้อยลง สุขภาพจิตเริ่มเสื่อมถอย⁴⁴

ลุงเวียน คีบมา และ ลุงสุใจ แก้วฟู ได้เล่าให้ฟังว่า ในการทำนาโดยใช้แรงงานควายนั่นก็คืออยู่ แต่ว่าพอหลังจากเราทำนาเสร็จ ที่เลี้ยงควายไม่มีทุกแห่ง ได้เป็นที่นาของชาวบ้านกันไปหมด พอฤดูแล้งที่นาก็ปลูกถั่วเหลือง กระเทียม พืชผักเต็มทุ่งนาไปหมด จึงทำให้หลายคนได้ขายควายนำเงินไปซื้อรถไถนา เพราะว่า รถไถนาหลังทำนาเสร็จก็นำมาเก็บไว้ในฤดูแล้งก็นำมาไถนาเท่าที่จำเป็นแล้วก็เก็บไว้มันสะดวกไปอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเป็นควายจะปล่อยก็ลำบากถึงจะมัดมันไว้ก็ไม่มีหญ้าให้กิน ดังนั้นหลายคนจึงหันไปซื้อรถไถนามาแทนควาย มันดีตอนที่เมื่อทำงานเสร็จก็เก็บไว้ ถ้าจะทำงานเมื่อใดก็นำออกมาทำได้ และมันเสร็จไวกว่าควายแต่ข้อเสียมันก็มี ก็ต้องใช้น้ำมัน น้ำมันจะถูกหรือแพงเราก็ต้องซื้อ และมันไม่เพิ่มลูกให้เรา ส่วนควายมันก็มีข้อดีอยู่ว่า มัน

⁴¹ โรงเรียนวังน้ำคูศึกษา จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการ มองปัจจุบันย้อนอดีตวิถีชีวิตการทำนาของชาววังน้ำคู อ.เมือง จ.พิษณุโลก*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁴² โรงเรียนวัดทางไหล จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการอดีตกับปัจจุบันประเพณีการทำขวัญ – รับขวัญแม่โพสพ*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁴³ โรงเรียนทุ่งทรายวิทยา จังหวัดกำแพงเพชร. *โครงการประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพของคนในชุมชนบ้านโนนสวรรค์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีทำบุญกลางบ้าน*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁴⁴ โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร., อ้างแล้ว, ๒๕๕๒

สามารถเพิ่มลูกให้กับเราได้เพิ่มบุญในดินได้ แต่ข้อเสียคือพอทำนาเสร็จไม่มีที่จะนำไปเลี้ยง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทุกวันนี้ ไม่มีควายนำมาไถนา มีแต่เครื่องจักรกลทางการเกษตรเข้ามาแทนควายหมด⁴⁵

● การสูบน้ำบาดาลสำหรับเพาะปลูก

การเร่งรัดการทำเกษตรเพื่อขายนั้น ชาวบ้านได้พยายามทลายปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อใช้ทำเกษตรในช่วงฤดูแล้ง โดยกลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะนั้นได้มีการลงทุนขุดเจาะบ่อบาดาลขึ้นเพื่อดึงน้ำจากใต้ดินขึ้นมาใช้ในการเกษตร เพื่อให้สามารถเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ซึ่งปรากฏข้อมูลในพื้นที่ว่า

ช่วงตั้งแต่ปี ๒๕๓๔ ชาววังน้ำกุ่ม ได้พัฒนาตนเองขึ้นโดยมีการเจาะบ่อบาดาลเพื่อนำน้ำเข้ามาทำให้ข้าวได้รับน้ำอย่างทั่วถึง ซึ่งมีผลรวมไปถึงผลผลิตที่ได้ด้วยนาบางแปลงที่มีถึง ๑๐ ไร่- ๒๐ ไร่ จะมีการเจาะบ่อบาดาลโดยดึงน้ำตามปกติ ก็จะมีปั้มน้ำบาดาลอยู่บนพื้นดิน และใช้สายพานต่อกับเครื่องยนต์ ไม่ยาวมากประมาณ ๓ เมตร พอทำนาได้สักระยะหนึ่ง แต่ละบ้านล้วนต้องการน้ำเหมือนกัน ทำให้ระดับน้ำบาดาลลึกลงไปจนกระทั่งมีการทรุดบ่อ⁴⁶ แล้วนำปั้มน้ำบาดาลใส่ลงไปบ่อที่ทรุดด้านล่าง ใช้สายพานใส่ปั้มน้ำกับเครื่องยนต์ซึ่งอยู่พื้นดินประมาณ ๖ เมตรจึงจะดึงน้ำบาดาลมาใส่ข้าวได้⁴⁷

๒.๓ การปรับตัวสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร

“แรงงาน” ที่ใช้สำหรับเพาะปลูกพืชในยุคก่อนจะอาศัยแรงงานภายในครอบครัวเป็นหลัก และจะระดมแรงงาน โดยการพึ่งพาอาศัยแรงงานแบบเอามื้อเอาแรงกันภายในกลุ่มเครือญาติเป็นบางช่วงฤดูกาลผลิต โดยเฉพาะในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวครั้งใหญ่ ๆ ของการผลิตข้าว

เมื่อเข้าสู่ยุคการทำเกษตรเพื่อขาย ทำให้แรงงานภาคเกษตรได้เริ่มเปลี่ยนรูปแบบจากเดิมตามไปด้วย คือ เพิ่มความต้องการจ้างแรงงานเพื่อเพาะปลูกและการดูแลพืชผล ทำให้ชาวบ้านที่มีที่ทำกินน้อยและชาวบ้านที่ไร้ที่ดิน ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองมาเป็นทั้งแรงงานที่ผลิตพืชผลสำหรับตัวเองและบางช่วงได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างสำหรับเพื่อนบ้าน รวมถึงเป็นแรงงานให้กับนายจ้างที่

⁴⁵ โรงเรียนศูนย์ฯแม่ผำในโครงการพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *โครงการประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านไร่ประเด็น การทำไร่ข้าวมาเป็นทำนาข้าว*. โครงการขุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

⁴⁶ การทรุดบ่อ คือ การขุดดินรอบ ๆ ท่อเหล็กน้ำประมาณ 3 วา = 6 เมตร

⁴⁷ สัมภาษณ์ นายชัช บุญเกิด อายุ ๕๙ ปี, อ่างแก้วใน โรงเรียนวังน้ำกุ่มศึกษา จังหวัดพิษณุโลก, ๒๕๕๒

ต้องการแรงงานเพื่อช่วยงานภาคเกษตรเพิ่มเติม ซึ่งจะเห็นภาพหลังว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูก หรือช่วงรอกอผลผลิตของชาวนาจะปรับตัวเองไปเป็นแรงงานรับจ้าง เช่น รับจ้างตัดอ้อย เก็บเกี่ยว ถั่วลิสง และอื่น ๆ

๒.๔ ตัวอย่างของการปรับตัวของผู้คนในยุคเกษตรพาณิชย์

๒.๔.๑ กลุ่มที่ปรับตัวได้ดีในระบบเกษตรพาณิชย์

พบว่าชาวบ้านบางคนสามารถปรับตัวเองจากการทำเกษตรในช่วงเริ่มต้น โดยใช้ฐานจากการทำเกษตร คือปลูกพืชที่หลากหลาย และสะสมทุนจากการค้าขายผลผลิต จนกระทั่งสามารถปรับตัวเองไปสู่การสร้างโรงงานแปรรูปพืชผลการเกษตรภายในหมู่บ้าน และจากนั้นได้ก่อตัวเป็นเกษตรกรรวม จนกระทั่งสามารถขยับไปสู่การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ดังเช่นกรณีของ คุณป๋ามาลี และลุงประสาธ

คุณป๋ามาลี ประวิทย์ชาติ ซึ่งท่านมาตั้งรกรากที่นี่โดยทำอาชีพปลูกสวนผลไม้(ส้มเกลี้ยง) ทำสวนกาแฟ ปลูกยางพารา ทำโรงงานมันอัดเม็ด รับซื้อพืชไร่ทุกชนิด ปีพ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน⁴⁸

ช่วงหลัง พ.ศ. ๒๕๒๐ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ได้ปรากฏรูปของเกษตรกรหัวก้าวหน้า ที่สามารถปรับตัวเองกลายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปกับยุคเกษตรพาณิชย์ได้อย่างเหมาะสม โดยมีการปลูกพืช ผลไม้ ที่ผสมผสานหลากหลายชนิด แตกต่างจากคนอื่นในชุมชน ตรงกับความต้องการของตลาด แม้ว่าหลายช่วงเวลาจะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ แต่กลับสามารถพลิกฟื้นโดยการปรับตัวเองอยู่เรื่อย ๆ จนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ ดังเช่นกลุ่มของตาประสาธ ภูทองคำ อายุ ๗๒ ปี ซึ่งเป็นอดีตกำนันและต่อมาได้รับเลือกเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ นครไทย จ.พิษณุโลก ที่ปรากฏในรายงานยูววิจัยฯ ว่า⁴⁹

ตาประสาธได้ทดลองปลูกไผ่ตงในพื้นที่ที่เคยปลูกข้าวโพดของตนเอง ร่วมกับกลุ่มของลุงชูชีพ ปรากฏว่า ต้นไผ่ตงเจริญเติบโตดี ระยะเวลา ๑-๒ ปีให้ผลผลิตได้ เรื่องการตลาดดี มีพ่อค้ามารับซื้อ เพื่อนำไปทำหน่อไม้อัดปิ้ง ลู่ทางการตลาดของไผ่ตงแจ่มใส จึงนำแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนการปลูกพืชไร่มาปลูกไผ่ตงไปแนะนำกับชาวบ้าน แต่ก็ติดปัญหาเรื่องเงินลงทุน

⁴⁸ โรงเรียนป่าไม้อุทิส ๖. โครงการเปลี่ยนแปลงของค่ายลูกเสือแห่งของกับเศรษฐกิจชุมชน. ยูววิจัยโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

⁴⁹ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. อ้างแล้ว

สำหรับซื้อกิ่งพันธุ์ไผ่ตงมาปลูก ตามประสาที่ได้อาศัยประสบการณ์จากการที่ไปศึกษาดูงานการทำเกษตรกรรมด้านต่าง ๆ ที่ประสบผลสำเร็จมาแนะนำ และหาแนวทางช่วยเหลือชาวบ้าน

ได้ชักชวนกลุ่มเกษตรกรเพื่อนบ้านรวมกันตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกร ใช้ชื่อว่า “กลุ่มเกษตรกรปลูกไผ่ตง บ้านแยง” รวมกันได้กลุ่มละประมาณ ๘-๑๐ คน แล้วพากันไปกู้ยืมเงินลงทุน จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)...การกู้เงินนั้นไม่ได้มีหลักทรัพย์อะไรค้ำประกัน ค้ำประกันกันเองในกลุ่ม เงินที่ได้มาคนละประมาณ ๑๕,๐๐๐ บาท นำไปซื้อกิ่งพันธุ์ไผ่ตงที่จังหวัดปราจีนบุรีแล้วนำมาปลูก เมื่อได้ผลผลิตออกมาให้ผลคุ้มค่ากับการลงทุน เพราะราคาขายหน่อไผ่อยู่ที่ กิโลกรัมละ ๑๐-๑๕ บาท ซึ่งมูลค่าของผลผลิตต่อไร่ เมื่อเปรียบเทียบกับการปลูกข้าวโพด หรือมันสำปะหลัง ได้เงินมากกว่า ๓-๔ เท่า

ขณะนั้นตาประสาธได้ขยายพื้นที่ปลูกไผ่ตงของครอบครัวและเครือญาติ ออกไปมากกว่า ๑๐๐ ไร่ ทำให้ตาประสาธและเครือญาติมีรายได้เพิ่มขึ้น อยู่ในขั้นของกลุ่มคนมีฐานะในตำบลบ้านแยงไปโดยปริยาย กลุ่มเกษตรกรหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่อเห็นความสำเร็จของตาประสาธ จึงเริ่มปรับเปลี่ยนการปลูกพืชไร่จากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์หันมาปลูกไผ่ตง บางรายปลูกไผ่ตงยกเลิก บางรายยังกล้า ๆ กลัว ลองปลูกเพียงครั้งหนึ่งของพื้นที่ประมาณ ๕-๑๐ ไร่ รอตลาดสักกระยะหนึ่งก่อน แต่แล้ว..ไผ่ตงก็ไม่ทำให้ใครผิดหวัง

ช่วง พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๓๗ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกไผ่ตงต้องพบกับความไม่คาดคิด เมื่อไผ่ตงที่ปลูก ออกดอก แล้วยืนต้นตายหมดทั้งกอ เป็นแบบนี้เกือบทุกแปลงที่ปลูก โดยเฉพาะกลุ่มของตาประสาธ ลงชุมชน ที่มีพื้นที่ปลูกรวมกันไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐ ไร่ ไม่เว้นแม้กระทั่งเกษตรกรที่เพิ่งเริ่มปลูกเป็นปีแรก ก็พบปัญหาไผ่ตงออกดอกตายเช่นกัน ในเรื่องนี้ได้รู้กันต่อมาว่า “ไผ่ตง” เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว มีวงชีวิตของมัน (อายุขัย ๘๐ ปี) ไม่ว่าจะแยกกิ่งพันธุ์ออกมากี่ครั้งหรือกี่ต้นก็ตาม เมื่อถึงเวลาหมดอายุขัย ต้นไผ่ตงจะตายตามธรรมชาติของสายพันธุ์ แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มของตาประสาธยังยืนหยัดในการทำเกษตรได้ เพราะว่าในระหว่างที่ปลูกไผ่ตงนั้น ได้ปลูกพริกไทยเสริมในสวนไผ่ควบคู่กันไปด้วย จึงทำให้มีรายได้จากพริกไทยมาช่วยเสริม

ในช่วงเวลานี้เองกลุ่มตาประสาธ ได้เริ่มปรับพื้นที่เคยเป็นแปลงปลูกไผ่ตงเปลี่ยนมาปลูกสับปะรดที่ได้พันธุ์มาจากบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง ในจังหวัดหนองคาย แต่เมื่อผลผลิตของสับปะรดมีมากขึ้น เกิดความต้องการของการบริโภคของชุมชน ทางกลุ่มเกษตรกรจึงได้ติดต่อพ่อค้าจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดชุมพร เข้ามารับซื้อ และจัดส่งผลสับปะรดสดเข้าโรงงานทำ

สับประรดกระป๋อง เป็นโชคคติที่สับประรดของตำบลบ้านแยงมีผลผลิตออกไม่พร้อมกับทางจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ หรือชุมพร

นอกจากสับประรดแล้ว การปลูกไม้ผล ชนิดอื่น ๆ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย ของชาวบ้านแยง มาเริ่มปลูกกันจริงจัง ในลักษณะสวนผสม ประมาณ ๑-๒ ปี หลังจากที่ดินไผ่ตงตายยกแปลง เกษตรกรบางคนที่อยู่พื้นที่ราบลุ่มก็ปรับพื้นที่ให้เป็นสวนผลไม้ ขุดสระเก็บน้ำหรือบ่อน้ำขนาดเล็กเพื่อไว้ใช้สำหรับฤดูแล้ง ปลูกไม้ผลหลากหลายชนิด โดยให้มีระยะเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดปี พื้นที่เฉลี่ยในการทำสวนมากกว่า ๕๐ ไร่ต่อครอบครัว

๒.๔.๒ กลุ่มที่ปรับตัวเองยังไม่สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม มีชาวบ้านกลุ่มน้อยเพียงบางกลุ่มในเท่านั้น ที่สามารถปรับตัวเองได้กับการทำเกษตรเพื่อการค้าตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ยังมีชาวบ้านอีกจำนวนมากในพื้นที่ภาคเหนือ ที่ยังคงปรับตัวไม่สำเร็จกับการทำเกษตรเพื่อการค้าในยุคนี้ เพราะมีเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคซับซ้อนมากมายหลายด้าน ที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเกิดภัยธรรมชาติ ปริมาณผลผลิตมากเกินไป ความต้องการของตลาด การผันผวนของราคาพืชผลทางการเกษตร ต้นทุนการผลิตสูง ดังปรากฏข้อมูลในงานวิจัยว่า

...แต่บางราย ก็ไปไม่ถึงฝัน ตัวอย่างเช่น ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ เกิดพายุไต้ฝุ่นเกย์ พัดเข้ามาถล่มประเทศไทยโดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งรวมถึงจังหวัดพิษณุโลกของเราด้วย เกิดฝนตกหนักติดต่อกันหลายวัน พายุลมแรงทำให้พื้นที่การเกษตรของชาวบ้านเสียหาย ต้นไม้หักโค่น กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกแตงโมขาดทุนย่อยยับ เพราะแปลงปลูกพืชเสียหาย เนื่องจากน้ำแช่ขังรากจนเน่าตายยกแปลง⁵⁰

ในกลุ่มที่มีที่ดินทำกินน้อย (ไม่เกิน ๕ ไร่) ได้ปรับตัวเองโดยเลิกปลูกพืชหลักและหันไปปลูกไม้ผลแทน ดังเช่นพื้นที่ในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ นั้น ได้เลิกการปลูกข้าวเป็นการถาวรตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เพราะเหตุผลที่ว่า ปลูกข้าวเพื่อกินนั้นไม่คุ้มกับเงินที่ลงทุน โดยเมื่อคิดคำนวณดูแล้วพบว่า การซื้อข้าวกินจะคุ้มกว่าการปลูกข้าวไว้กินเอง เพราะต้องใช้เงินลงทุนมาก และหาแรงงานเพื่อเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่ได้อีกแล้ว จึงได้ปรับเปลี่ยนที่นามาปลูกพืชเงินสดที่หลากหลายแทน เช่น อ้อย กระเทียม ผักกาดกวางตุ้ง บล๊อคเคอรี่ และเริ่มปรับที่นามาทำเป็นสวนลำไยควบคู่กับการปลูกพืชดังกล่าว เป็นเพราะว่าส่วนใหญ่ต้องการเงินสดมาใช้จ่ายเพื่อการอุปโภค

⁵⁰ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว

บริโภคในครัวเรือน โดยเฉพาะการใช้เป็นทุนการศึกษาสำหรับบุตรหลานเพื่อให้ได้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น⁵¹ โดยมีความเชื่อว่า จะได้ทำงานที่ดีและไม่ต้องทำงานภาคเกษตรที่มีความยากลำบาก เหมือนกับรุ่นพ่อแม่ ดังที่สะท้อนจากข้อมูลในหลายพื้นที่ดังนี้

นายแข่ง ทับยา อายุ ๔๑ ปี ชาวไร่ยาสูบตำบลวังทอง กล่าวว่า “ที่มีอาชีพทำยานี้ก็อยากให้ลูกเรียนหนังสือสูงๆ มีงานทำที่ดี ไม่ต้องออกไปลำบาก แต่อาทีก่อนให้มันหัดทำไร่ยาสูบเป็นบ้าง ก็เผื่อนาคตไม่มีงานทำ มันจะได้กลับมาทำไร่ยาสูบ มีอาชีพ สามารถประกอบตัวเองไปได้ก็พอแล้ว และอีกอย่างคนแถวนี้ก็ออกไปทำงานที่อื่นกันหมด คนทำไร่ยาสูบก็น้อยลง”

นายฉลุย พลทรัพย์ อายุ ๖๓ ปี กล่าวว่า “สมัยตาไม่ค่อยได้เรียนหนังสือ อาชีพที่ทำได้ก็ ทำไร่ไถนาไป รู้ว่าทำไร่ ทำนามันเหนื่อยก็เลยอยากให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือ จะได้มีการมีงานทำดี ๆ กับคนอื่นเขา”⁵²

ขณะที่ในช่วงเวลานั้น การศึกษาของ พรทิพย์ เขียวธีรวิทย์ ในเรื่อง “ลำไย : การตลาดและรายได้ของชาวสวนในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๒๖-๒๕๒๘ มีข้อเสนอแนะว่า ...การทำสวนลำไยเป็นกิจกรรมที่ควรได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างมาก เนื่องจากผลตอบแทนสูงถึง ๑๔,๐๐๐ บาทต่อไร่ ซึ่งประชาชนในบริเวณนี้เริ่มทำการขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้นในขณะนี้ โดยการเอาที่ดินซึ่งเคยทำนาหรือปลูกพืชล้มลุกมาปรับปรุงทำสวนลำไย ซึ่งรัฐบาลก็ให้ความช่วยเหลือทางด้านเงินทุน โดยผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และสหกรณ์การเกษตรจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน⁵³

แต่ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้นมา สถานการณ์กลับเปลี่ยนไป ดังเช่นในเขตพื้นที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านเริ่มประสบกับปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำอย่างมาก เช่น กระเทียม อ้อย รวมถึงลำไยที่เคยมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ ๔๐-๕๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ กลับตกต่ำลงเรื่อย ๆ ในช่วงตั้งแต่ปี ๒๕๔๐ เหลือเพียงกิโลกรัมละ ๑๐ บาท เป็นเพราะมีปริมาณผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้นจากการใช้สารเคมีเร่งให้ลำไยออกลูกนอกฤดูกาลปกติ และประกอบกับการที่ชาวบ้านในพื้นที่อื่นได้ขยายพื้นที่การปลูกเพิ่มขึ้นอย่างมาก ซึ่งแต่ก่อนจะนิยมปลูกเฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำพูนและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น แต่ในเวลาต่อมาได้ขยายไปแทบทุกอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่

⁵¹ สัมภาษณ์นายทองดี, บ้านต้นเหี้ยว ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓, อ้างแล้ว

⁵² โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย, อ้างแล้ว

⁵³ พรทิพย์ เขียวธีรวิทย์, ลำไย : การตลาดและรายได้ของชาวสวนในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน, วิทยานิพนธ์สาขาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๘, หน้า ๑๑๒.

ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มทนแบกรับกับภาวะของการขาดทุนไม่ไหว จึงต้องขายที่นาที่สวน แล้วหันไปสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานยาสูบ โรงงานเซรามิก ในพื้นที่ใกล้เคียง และขณะเดียวกันยังต้องพึ่งพิงรายได้จากสมาชิกในครอบครัวที่ทำงานในภาคราชการ งานบริการ ค้าขาย งานรับเหมาก่อสร้าง และอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๒.๕ การปรับตัวของกลุ่มชาวบ้านที่รับผลจากการสร้างเขื่อน

๒.๕.๑ กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

ช่วงของการสร้างเขื่อนภูมิพล ในพื้นที่จังหวัดตากนั้น มีหมู่บ้านที่ต้องอพยพโยกย้ายด้วยผลกระทบจากการสร้างเขื่อนโดยรัฐบาล ที่ดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๘) ที่ได้สร้างแหล่งกักเก็บน้ำและขยายระบบชลประทาน เพื่อปูพื้นฐานสู่การส่งเสริมเกษตรเชิงพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านอยู่ในภาวะจำยอมที่ต้องโยกย้ายไปตามกฎเกณฑ์ของรัฐ ถึงแม้ว่าพวกเขาจะอยู่ในพื้นที่แห่งนั้นมาก่อนเป็นเวลานานแล้วก็ตาม

จากประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่นี้ ได้สะท้อนถึงความแตกต่างของช่วงก่อนการสร้างเขื่อนว่าจะมีปลาอุดมสมบูรณ์กว่าช่วงหลังการสร้างเขื่อน

“เพราะอำเภอบ้านตากมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ คือ แม่น้ำปิง ในช่วงที่ยังไม่มีการสร้างเขื่อนภูมิพล แม่น้ำปิงจะมีความอุดมสมบูรณ์ การหาปลาเป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย เพราะปลาจะชุกชุม ถึงแม้ในฤดูแล้งน้ำปิง จะแห้งไปบ้างแต่ก็สามารถหาปลาได้ง่าย”⁵⁴

ภายหลังจากการสร้างเขื่อน ทำให้ผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ต้องเป็นชุมชนที่แตกออกจากกัน ต่างระเห็จหาพื้นที่อาศัยและทำกินแห่งใหม่ในหลายจังหวัดทั้งใกล้และไกลออกไป บางกลุ่มต้องยอมจำนนต่อการเข้าไปอยู่ในที่ดินที่ทางรัฐจัดสรรให้ ถึงแม้ว่าจะเป็นที่แห้งแล้ง ไม่เหมาะกับการอาศัยและทำกินก็ตามที บางกลุ่มได้ตอบด้วยการยืนหยัดอยู่ในพื้นที่เดิม แต่ได้ปรับตัวเองโดยการสร้างแพเพื่อพักอาศัย ภายหลังที่พื้นที่เดิมต้องถูกน้ำท่วม ดังปรากฏในงานยิววิจัยว่า

ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพลทำให้น้ำท่วมชุมชนหมู่บ้านนาทั้งหมด ชาวบ้านนาต้องอพยพจากถิ่นเดิม ไปอยู่ที่ใหม่ตามที่รัฐบาลจัดสรรให้ ซึ่งส่วนใหญ่ได้อพยพไปอยู่หมู่บ้านจัดสรร

⁵⁴ โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. การเปลี่ยนแปลงของประเพณีกระทงสายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านตาก. โครงการยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

หมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสางเภา จังหวัดตาก บางครอบครัวอพยพขึ้นไปทาง
อำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ บางครอบครัวไปอยู่ที่อำเภอสี จังหวัดลำพูน บาง
ครอบครัวอพยพลอยร่นขึ้นภูเขาที่สูงพื้นน้ำท่วม และบางครอบครัวสร้างแพไม้ไผ่อาศัยอยู่เป็น
ชุมชนชาวแพในปัจจุบัน

รัฐบาลโดยกรมชลประทาน ได้จัดสรรที่อยู่อาศัยให้ประชาชนชาวนานาทั้งหมด ๑๒
หมู่บ้าน ให้อพยพไปอยู่ ณ หมู่บ้านจัดสรร หมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสางเภา
จังหวัดตาก จัดสรรชดเชยที่ทำกินรอบ ๆ หมู่บ้านบางครอบครัวได้ชดเชยที่ทำกินกระจายไปไกลถึง
๒๐ กิโลเมตร

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการประกอบอาชีพ เพราะที่นาที่
ไร่ ที่รัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ยังเป็นป่าไม้ไม่สามารถทำนาได้ในทันที ประกอบกับมีการจ้าง
แรงงานชาวนาผู้ขายให้เป็นลูกจ้างสร้างเขื่อนภูมิพล โดยรับทั้งหมดที่สมัครใจทำงานได้เงินเป็น
วิก (สองสัปดาห์รับเงินต่อครั้ง) ระยะทางจากหมู่บ้านไปบริเวณสร้างเขื่อนไกลเกินจะเดินด้วยเท้า
ได้ ประกอบกับที่หมู่บ้านจัดสรรทางรัฐบาลได้สร้างทำถนนลูกรัง ที่กว้างกว่าทางเดินดินที่บ้านนา
ทำให้คนงานที่ไปทำงานรับจ้างที่เขื่อนภูมิพล ซื้อรถจักรยานขี่ไปทำงาน ส่วนผู้หญิงถ้าหากใคร
สนใจสมัครจะทำงานที่เขื่อนก็จะได้เป็นคนสวนปลูกดอกไม้ เป็นแม่บ้านทำความสะอาด หรือ
อาจจะได้เป็นคนเดินหนังสือในที่ทำการเขื่อนภูมิพล รับเงินค่าตอบแทนตามความหนักเบา ความ
รับผิดชอบในแต่ละงานต่างกันไปตามแต่ได้แน่นอน ไม่เหมือนการทำการเกษตรที่จะผลผลิตในแต่ละปี
ไม่มีความแน่นอน ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ แลลงศัตรูพืชหรือภัยธรรมชาติ⁵⁵

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนด้วยหวังผลเพื่อส่งเสริมให้มีการขยายเกษตรกรรมเพื่อการค้ำน
ไม่ได้ตอบโจทย์ให้กับหมู่บ้านแห่งนี้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลโดยตรงจากการสร้างเขื่อนภูมิพล แต่
กลับเพิ่มผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านมากขึ้น คือ ต้องอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปหางาน
ทำในจังหวัดอื่น และต่างประเทศ ซึ่งจากข้อมูลยังสะท้อนว่า เศรษฐกิจที่ได้ผลดีในช่วงนี้มาจากการ
ส่งเงินกลับเข้ามาของกลุ่มผู้ขายที่ออกไปค้าแรงงานในต่างประเทศ แต่อีกด้านหนึ่งต้องแลกกับ
ปัญหาต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นกับลูกหลานในครอบครัว ตามที่งานขุวิจยอธิบายว่า

จุดสำคัญอีกประการหนึ่งของยุคนี้คือ การที่ชาวอำเภอบ้านตาก เริ่มนิยมไปทำงานที่
ต่างประเทศ คือแถบประเทศซาอุดีอาระเบีย คือในราว พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นช่วงที่สภาพเศรษฐกิจของ
อำเภอบ้านตากเริ่มขยายตัวจากการที่ได้ไปทำงานต่างประเทศ ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของ

⁵⁵ โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. อ้างแล้ว

ชาวบ้านที่ได้ไปทำงานต่างประเทศดีขึ้น และเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมนำมา คือส่วนใหญ่แล้วผู้ชาย บ้านตากจะไปทำงานต่างประเทศ

ด้านความเป็นอยู่เกือบร้อยละห้าสิบของครอบครัว พ่อแม่ออกไปทำงานต่างจังหวัดที่เป็นแหล่งอุตสาหกรรมในสังคมเมือง ทั้งลูกไว้กับปู่ย่าตายายหรือญาติผู้ใหญ่ ส่งเงินมาให้ใช้จ่าย นานครั้งจึงกลับบ้าน ถ้าไม่มีกิจธุระจำเป็นลูกเงินเร่งด่วนก็จะกลับบ้านช่วงเทศกาลสำคัญประจำปี บางครอบครัวที่การศึกษาน้อย ยากจนก็จะรับจ้างรายวันในหมู่บ้าน

สำรวจครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมน้อยลงจนนับหลังคาเรือนได้ อาชีพจับปลา ทอผ้าและเก็บหาของป่า เลื่อนหายไปจากหมู่บ้านจัดสรร ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่อบอุ่นเหมือนสมัยอยู่ บ้านนา จากการที่เด็ก ๆ อยู่กับปู่ย่าตายายที่สูงอายุ ในขณะที่เด็กเยาวชนเริ่มเข้าสู่วัยรุ่นสนใจและรับวัฒนธรรมบริโภคนิยมจากสังคมภายนอกอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมที่รุนแรงมากขึ้นในหมู่บ้านจัดสรร เช่น ยาเสพติด การพนัน การทะเลาะวิวาท การลักขโมย รวมไปถึงปัญหาสุขภาพอนามัยจากโรคร้ายแรง⁵⁶

๒.๕.๒ กลุ่มชาวบ้านที่ได้ผลประโยชน์จากการสร้างเขื่อน

อย่างไรก็ตามในบางพื้นที่ ได้เกิดที่ดินทำกินผืนใหม่ ภายหลังจากการสร้างเขื่อน เช่น กรณีทุ่งสาน ตำบลพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก จากเดิมเป็นพื้นที่น้ำท่วมเพราะเป็นแอ่งกระทะไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ จึงถูกละทิ้งให้เป็นพื้นที่กร้าง เต็มไปด้วยป่าหนาม ตามคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ว่า

“ทุ่งสานสมัยก่อนทำกินไม่ค่อยได้เพราะว่าเกิดปัญหาหลายอย่างทั้ง น้ำท่วม ที่ดินทำกินไม่ได้เพราะพื้นที่บริเวณนั้นเป็นป่าพงระกำ ถ้าจะทำนาก็ต้องไถกลบป่าพงระกำก่อนถึงจะทำได้และเมื่อมีที่ดินแล้วก็เชื่อว่าทำได้สำเร็จ เพราะทุ่งสานเป็นเหมือนท้องกระทะเมื่อฝนตกก็จะเกิดน้ำท่วมเพราะสมัยนั้นยังไม่มีการสร้างเขื่อนจึงเกิดน้ำท่วมบ่อยมาก จึงทำให้ชาวบ้านบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านไม่มีใครเข้าไปประกอบอาชีพเพราะพวกเขารู้ว่าพื้นที่บริเวณนั้นทำกินไม่ได้ แต่ก็ยังมีชาวบ้านที่อพยพมาจากต่างจังหวัด เช่น จังหวัดชัยนาท จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดอยุธยา กรุงเทพฯ...”⁵⁷

⁵⁶ โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. อ้างแล้ว

⁵⁷ สัมภาษณ์ ดาเจสึม มูลคำ อายุ ๘๗ ปี อ้างใน โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก. *โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทุ่งสาน*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

หลังจากที่มีการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๗ ทำให้น้ำไม่ท่วม คนต่างถิ่นได้ทราบข่าวโดยเฉพาะทางภาคอีสาน รวมถึงคนที่ถูกเวนคืนที่ดินจากการขยายระบบชลประทานได้เข้ามาจับจอง และในปี พ.ศ.๒๕๑๑รัฐบาลโดยกรมประชาสัมพันธ์ ได้เข้ามาจัดสรรที่ดินทำกิน แต่ยังคงมีการขัดแย้งในระยะแรกระหว่างกลุ่มที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินเดิมกับกลุ่มที่ได้รับการจัดสรรที่ดินใหม่ ก่อเกิดปัญหาการแย่งชิงที่ดินในเวลาต่อมา ดังที่คนในพื้นที่แห่งนี้ได้เล่าว่า “...ต่อมาชาวบ้านได้มีการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดการถกเถียงกันเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดิน เพราะบางคนก็บอกว่าตนเองได้ที่ดินน้อยกว่าคนอื่น บางคนก็บอกว่าเมื่อก่อนตนเองมีที่ดินมากแต่ตอนนี้ตนเองได้ที่ดินน้อย ก็เกิดการไม่พอใจกัน และบางคนไม่ได้ที่ดินก็อยากได้ที่ดินบ้าง จึงเกิดการทะเลาะวิวาทขึ้นถึงขั้นฆ่าฟันกันจนเป็นที่เลื่องลือของคำว่าทุ่งสามสะเทือน คือ เกิดการฆ่าฟันกันเพื่อแย่งที่ดินกัน”⁵⁸

อย่างไรก็ตามในช่วงต่อมาเหตุการณ์เกิดการคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ดังที่ปรากฏว่า

“...เมื่อก้าวคืบขึ้นทางราชการก็ไต่ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือและได้มีการจัดสรรที่ดินใหม่อีกครั้งและการจัดสรรที่ดินครั้งนี้ทางนิคมได้จัดเอง การจัดสรรที่ดินนี้ทำให้ชาวบ้านพอใจมาก เพราะไม่มีใครได้เปรียบหรือเสียเปรียบกัน”⁵⁹

อีกกรณีที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากชลประทาน ภายหลังจากการสร้างเขื่อนนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก ได้เสนอในงานยูววิจัยไว้ว่า

คุณยายประหละ บัวหิน อายุ ๗๕ ปี เล่าว่าประมาณปี พ.ศ.๒๕๒๐ เริ่มมีโครงการการสร้างเขื่อนนเรศวรและมีระบบชลประทานเริ่มสะดวกสบายขึ้น แต่หมู่บ้านหางไหล ไม่ได้ประโยชน์จากการใช้น้ำของชลประทาน เพราะคลองส่งน้ำส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ทางใต้ของหมู่บ้านหางไหลไป แต่ที่ได้ประโยชน์คือการมีเขื่อนนเรศวรทำให้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการทำงานปี โดยจะมีระบบสูบน้ำของสหกรณ์ และกลับมาทำนาโดยอาศัยน้ำสูบน้ำโดยมีท่อน้ำสูบน้ำที่ด้านทิศใต้ติดกับวัดหางไหล มีการขุดร่องน้ำสูบน้ำต่อไปผ่านที่นา ที่ปรับเปลี่ยนมาจากที่ไร่ กลายเป็นการประกอบอาชีพทำนากันใหม่ในที่ดอนซึ่งอาศัย น้ำสูบน้ำจากสหกรณ์การเกษตร และมีที่นาเดิมที่น้ำสูบน้ำไปถึงก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาทำนาปีละ ๒ ครั้งได้การสูบน้ำจากสหกรณ์การเกษตรอำเภอพรหมพิราม⁶⁰ (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

⁵⁸ สัมภาษณ์ ด.ค.มนตรี กมล อายุ ๕๔ ปี อ้างแล้วใน โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก

⁵⁹ สัมภาษณ์ ด.ค.มนตรี กมล อายุ ๕๔ ปี, อ้างแล้วใน โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก

⁶⁰ โรงเรียนวัดหางไหล จังหวัดพิษณุโลก. โครงการในอดีตกับปัจจุบันประเพณีการทำขวัญ – รับขวัญแม่โพสพ. โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

๒.๖ การปรับตัวของกลุ่มชาวบ้านที่ถูกรัฐให้อพยพย้ายที่ ออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติ

รัฐบาลได้กระทำต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ได้ถูกปิดล้อม จัดการ ควบคุม และเบียดขับจากรัฐเสมอมา อันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านดังที่จะกล่าวต่อไป

ยศ สันตสมบัติ⁶¹ อธิบายในประเด็นนี้ว่าเป็นการพยายามของรัฐในการ “ครอบงำเชิงพื้นที่”

...อันที่จริง การย้ายคนออกจากป่า การประกาศอุทยานแห่งชาติและโครงการปลูกป่า เป็นส่วนหนึ่งของยุทธวิธีของรัฐในการใช้ “เทคนิควิทยาว่าด้วยการครอบงำเชิงพื้นที่” กรมป่าไม้สร้างอาณาจักรด้วยการขีดเส้น ตัดแบ่ง การใช้แผนที่ เส้นแบ่งดินแดนและควบคุมความเคลื่อนไหวภายในและข้ามพรมแดนของป่าประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการกำหนดโซนและพื้นที่ลุ่มน้ำ การขีดเส้นแบ่งพรมแดน การกำหนดประเภทของป่าและโซนเหล่านี้กลายมาเป็นการสร้างพื้นที่แห่งการครอบงำ...นอกจากเหนือไปจากเทคนิควิทยาว่าด้วยการครอบงำเชิงพื้นที่แล้ว กรมป่าไม้ยังใช้เทคนิควิทยาอีกหลายประการในการปิดกั้นมิให้ชาวบ้านแสดงอาการต่อต้านทั้งโดยพฤตินัยและการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในรูปแบบต่าง ๆ เทคนิคเหล่านี้รวมถึงการสร้างความหวาดกลัวด้วยการลาดตระเวน กันดินแดน ควบคุมพื้นที่ ปิ่ดถนน แบ่งแยกและปกครอง ไปจนถึงการสร้างความขัดแย้งระหว่างชนพื้นราบกับกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง อำนาจรัฐยังถูกนำมาใช้เพื่อยึดเยี่ยระบบคุณค่าบางประการเช่น การตีความหมายของการอนุรักษ์ป่าว่าเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งชาติ หรือการรักษาป่าต้นน้ำเพื่อส่วนรวม เป็นต้น ระบบคุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชนกลุ่มต่าง ๆ จำต้องยอมรับแม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม...

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานอ้างอิงที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ ปี ๒๕๐๔ ในหัวข้อ “การป่าไม้และการจัดสรรที่ดิน” ซึ่งได้แสดงถึงการมีอคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงไว้อย่างชัดเจน ซึ่งระบุไว้ดังนี้ต่อไป

...ประเทศไทยมีเนื้อที่ทั้งหมด ๓๒๐ ล้านไร่ เป็นเนื้อที่เพาะปลูกในปัจจุบัน ๖๐ ล้านไร่ และเนื้อที่ป่า ๑๘๗ ล้านไร่ ในจำนวนเนื้อที่เพาะปลูกนี้มีเกษตรกรทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่เกือบ ๒๐ ล้าน

⁶¹ ยศ สันตสมบัติ, พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศไทยที่สาม, ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖, หน้า ๖๗-๖๘.

คน ซึ่งในจำนวนนี้ ร้อยละ ๑๓ ไม่มีที่ทำไร่นาของตนเอง และมีบางส่วนจำนวนไม่ต่ำกว่า ๑ ล้านคน รวมทั้งชาวเขาด้วย ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง เคลื่อนที่ทำลายป่าไม้ของชาติอยู่เรื่อย...⁶² (ทำตัวหนาและขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

ขณะที่ก่อนเริ่มแผนพัฒนาฯ นั้นรัฐบาลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการชาวเขา ในวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๒ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและวิธีการดำเนินการกับชาวเขา คณะกรรมการชาวเขามีอำนาจหน้าที่ชี้ทิศทางในการจัดการควบคุมและ "พัฒนา" ชาวเขาตามแนวความเชื่อและอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเผด็จการ ซึ่งมีการกำหนดนโยบาย "ชาวเขา ๑๑ ประการ" โดยมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดที่ดินทำกินและการเกษตร อยู่ ๔ ข้อ คือ (๑) ขยายการจัดที่ดินในชาวเขาทำกิน และอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอนในบริเวณอันเหมาะสมที่ชาวเขาได้โค่นป่า และทำการเพาะปลูกพืชในปัจจุบัน และตามบริเวณที่ชาวเขาได้ละทิ้งไปโดยการจัดสรรที่ดินให้ตามกำลังแรงงานครอบครัว เพื่อป้องกันมิให้ทำลายป่าต่อไป (๒) ส่งเสริมแนะนำให้ชาวเขามีความสนใจและหันมาทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และผลิตสินค้าที่อยู่ในความต้องการของตลาดที่เหมาะสมแก่สภาพพื้นที่ เพื่อเลิกการปลูกฝิ่นอันเป็นผลเสียหายแก่เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศ (๓) ส่งเสริมแนะนำให้ชาวเขามีความรู้และเกิดความสนใจในการเกษตรแบบถาวร เพื่อหยุดยั้งการทำให้ไร่เลื่อนลอย อันเป็นการทำลายป่าและต้นน้ำลำธารต่อไป (๔) ให้ความสะดวกแก่ชาวเขาในการจำหน่ายผลผลิต และปรับปรุงการคมนาคมและการขนส่ง ตลอดจนการค้ำบงูเขาให้มีสภาพดีขึ้น⁶³ (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

โดยนับแต่นั้นเรื่อยมา รัฐได้ทำการอพยพโยกย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่เพื่อไปสู่พื้นที่ใหม่ ซึ่งรัฐได้ใช้แนวคิดและมุมมองที่ว่า จะปลอดภัยต่อพื้นที่ป่าต้นน้ำมากกว่าการปล่อยให้คนอาศัยในพื้นที่ป่าต้นน้ำ ภายหลังการอพยพโยกย้าย จึงทำให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตและการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กับความไม่คุ้นเคยกับชีวิตบนที่ราบ และการที่ต้องดิ้นรนไปกับการทำอาชีพเกษตรกรรมจากเดิมเพื่อเลี้ยงชีวิตไปสู่การเกษตรเพื่อขายตามการส่งเสริม

⁶² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ระยะที่ ๑ ปี

พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๘ บทที่ ๔ แนวทางพัฒนาการเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ (ที่มา : <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=83>)

⁶³ อัมพวา เพ็ชรกิ่ง, ๒๕๔๔. อ้างแล้ว, หน้า ๗๐-๗๒

แนะนำของหน่วยงานรัฐและเอกชน ดังเช่นกรณีตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านคองน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย จากงานยววิจัยได้นำเสนอ ดังนี้⁶⁴

จากคำบอกเล่าของนายลีผา ยูลิก พ่อเผ่าวัย ๖๕ ปี ได้เล่าให้ฟังว่า เดิมพวกตนอาศัยอยู่บนคอยที่บ้านห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา ซึ่งเป็นคอยสูงเป็นแหล่งต้นน้ำ การดำรงชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติ อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ทำมาหากินด้วยการทำไร่ ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ จิง งา ข้าวโพด และทำการเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร สัตว์ที่เลี้ยง ได้แก่ วัว หมู โดยจะปล่อยสัตว์เลี้ยงรวมกันในรัศมีประมาณ ๒๐๐ เมตรจากหมู่บ้าน จะทำรั้วล้อมรอบ เพื่อป้องกันสัตว์เลี้ยงไม่ให้ออกไปนอกชุมชน ข้างนอกรั้วออกไป ทำเป็นพื้นที่เพาะปลูก จนเผ่าอาข่าแต่ละครอบครัวมีลูกมาก ไม่มีการคุมกำเนิด ลูกหลานโตขึ้นก็ออกไปทำไร่ทำสวน ไม่มีการส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ ความสัมพันธ์ในครอบครัวแน่นแฟ้นดี

นางอามือ มาเยอะ ปัจจุบันอายุ ๖๐ ปี ได้เล่าถึงสาเหตุที่ทำให้ต้องย้ายถิ่นฐานว่าทางการให้ย้ายก็ย้ายตามกันมา นางหมีเซอะ เซอหมื่อ เป็นอีกคนหนึ่งที่อยู่พหุเข้ามาอยู่กลุ่มแรก ๆ ได้เล่าถึงชีวิตความเป็นอยู่ในช่วงแรกว่าอยู่อย่างยากลำบาก ไม่คุ้นเคยกับพื้นล่าง

นางบุษะ ยูลิก ปัจจุบันอายุ ๔๒ ปี ได้เล่าต่ออีกว่ามาอยู่ใหม่ ๆ ก็ปลูกข้าวไร่ ปลูกไม้ผล เช่น เงาะ ลิ้นจี่ลำไย และกาแฟ ซึ่งทำเพื่อเลี้ยงชีพ

ปี พ.ศ.๒๕๓๕ รัฐบาลมีนโยบายให้ชาวเขาที่อาศัยอยู่บนคอยสูง ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำให้อพยพจากคอยสูงมาอยู่ที่พื้นล่าง ทั้งนี้รัฐบาลให้เหตุผลว่าชนชาวเขามุกรุกพื้นที่ป่า ทำลายป่าไม้ ซึ่งถือเป็นป่าต้นน้ำ รัฐบาลโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกรมป่าไม้ เช่น เจ้าหน้าที่อุทยาน กรมป่าไม้ กรมการปกครอง ได้เสนอให้ชาวเขาลงไปมาอยู่ในพื้นที่ราบ ที่กรมป่าไม้จัดสรรให้ ข้อเสนอของรัฐบาลคือจะจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยให้ ให้สิทธิในการเข้ารับการรักษาพยาบาลให้บุตรหลานได้เรียนหนังสือฟรี เพื่อเด็กจะสามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ ทำให้ชนเผ่าอาข่าที่อาศัยอยู่บนห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา และชาวเผ่า อาข่า บ้านคอยบ่อ ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย

นายอาเบาะ เอมอ อาข่าเก่า อายุ ๔๗ ปี เล่าว่า ได้รับการจัดสรรพื้นที่ให้เป็นที่อยู่อาศัยครอบครัว ละ ๒ งาน และพื้นที่ทำกินครอบครัวละ ๕ ไร่ ในเขตพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติคอย

⁶⁴ โรงเรียนปูกแง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย, โครงการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านคองน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย, โครงการยววิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

หลวง ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านคดน้ำล้อม ชนทั้งสองกลุ่มนี้ได้อพยพเข้ามาเมื่อเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ จึงนับว่าเป็นอาชากลุ่มแรก ถือเป็นรุ่นบุกเบิกและก่อตั้งหมู่บ้านอาช่าพัฒนา

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เมื่อชนเผ่าอาช่าได้อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ ที่ทางอุทยานแห่งชาติดอยหลวง พื้นที่ที่กรมป่าไม้จัดให้แล้ว ชนเผ่าอาช่าได้ปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิตจากเดิมในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการประกอบอาชีพ จากเดิมปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด งาม จึง มีการเพิ่มพื้นที่การปลูกผลไม้จำพวกลิ้นจี่ ลำไย ต่อมาบริษัทเอกชนมาให้คำแนะนำเรื่องการปลูกสับปะรด เพราะสภาพภูมิประเทศที่เป็นดินปนทราย เหมาะแก่การเพาะปลูกสับปะรด อีกทั้งสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี เพื่อจัดส่งโรงงานผลิตสับปะรดกระป๋อง

นายจุฑพล ยูลี ผู้นำของชนเผ่าอาช่าปัจจุบัน อายุ ๔๐ ปี ได้เล่าว่า การเข้ามาแนะนำของบริษัทเอกชน ทำให้ชนเผ่าอาช่าทดลองปลูกสับปะรด ผลผลิตขายให้กับพ่อค้าคนกลางเพื่อส่งขายโรงงานที่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทำให้ชาวเขาเผ่าอาช่ามีรายได้ตลอดปี จึงทำให้ชาวอาช่าล้มสวนผลไม้จำพวกลิ้นจี่ ลำไย และหันมาปลูกสับปะรดแทนจนเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน และได้เพิ่มพื้นที่เพื่อทำการปลูกสับปะรดให้มากขึ้นด้วยการเช่าที่ทำกินจากคนพื้นราบใกล้เคียง ๆ บ้าน

การปลูกสับปะรดให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณมากทำให้ชนเผ่าอาช่าต้องพัฒนาตนเอง มีการเรียนรู้ที่จะทำสับปะรดมีรสหวาน เรียนรู้เรื่องการปรับปรุงดิน เรียนรู้เรื่องการค้า แต่ชาวอาช่าส่วนมากก็เป็นเพียงชาวสวน คือมีหน้าที่ปลูกและผลิตสับปะรดส่งให้พ่อค้าคนกลาง มีการใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ย

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๘ ได้มีชาวเขาเผ่าอาช่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอาช่าพัฒนาเพิ่มขึ้น โดยส่วนมากผู้ที่มาใหม่เป็นกลุ่มอาช่าที่ไม่ได้รับการจัดสรรที่ทำกิน ที่อาศัยบ้านคอยบ่อ ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย ห้วยแม่ซ้าย กิ่งอำเภอแม่ฟ้าหลวง และอาช่าที่บ้านห้วยฮ่อม ต.ป่าแฝก อ.แม่ใจ จ.พะเยา และมีบางกลุ่มที่ไม่ทราบแหล่งที่มาได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านคดน้ำล้อม ประมาณ ๓๔ ครอบครัว โดยส่วนใหญ่แล้วอพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติ พวกนี้ไม่มีที่ทำกิน จึงเริ่มจากการประกอบอาชีพรับจ้าง การมีคนรับจ้างมากขึ้นทำให้อาช่าเก่าถูกกดราคาค่าจ้างลง ซึ่งส่งผลกระทบต่ออาช่าเก่าอยู่บ้าง แต่ก็อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี เพราะเป็นเครือญาติ นอกจากอาชีพรับจ้างแล้วอาช่าใหม่บางครอบครัวมีทรัพย์สินเงินทองติดตัวมาด้วยจึงไปทำการเช่าพื้นที่เพื่อทำไร่สับปะรด

นางหมีชู อามอ อายุ ๕๐ ปี เล่าว่า ปัจจุบันนี้ชนเผ่าอาข่าได้ส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ ไม่เพียงให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่มีการส่งให้เรียนตามความสามารถของเด็กและฐานะการเงินของครอบครัว ซึ่งมีอาข่าบางครอบครัวส่งลูกหลานเรียนจนจบชั้น ปวช. ปวส.ปริญญาตรี แม้กระทั่งปริญญาโท คนกลุ่มนี้เมื่อได้รับการศึกษาจะไม่กลับไปทำไร่เหมือนกับพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย

นายคูลิต เซอหมื่อ อายุ ๓๓ ปี เล่าว่าเมื่อเรียนจบก็ออกไปทำงานข้างนอก มีรายได้ดีกว่าทำไร่ สบายๆ ฉะนั้นชนเผ่าอาข่ารุ่นใหม่จึงดูเหมือนคนทั่วไป ประกอบอาชีพรับจ้างอยู่ในเมือง ทำงานตามบริษัท ห้างร้านต่าง ๆ

พื้นที่ทำกินของอาข่าเก่าที่ได้รับการจัดสรรครอบครัวละ ๕ ไร่ ได้มีการแบ่งปัน ขายให้อาข่าใหม่อยู่บ้าง แต่ไม่พอกับการทำมาหากิน โดยนางหมีชู เซอหมื่อ อายุ ๔๗ ปี เล่าว่า การที่อาข่าเก่าแบ่งขายพื้นที่ให้กลุ่มอาข่าใหม่ ทำให้มีพื้นที่ทำกินน้อยลงและเคยมีการบุกรุกพื้นที่ที่ทำกินเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง จึงทำให้เจ้าหน้าที่อุทยานออกมาเตือนว่า ถ้ามีการบุกรุกพื้นที่เขตอุทยานอีกจะถูกยึดพื้นที่ทำกินที่เคยให้ ๕ ไร่ กลับคืน ทำให้ชนเผ่าอาข่าไม่มีใครกล้าบุกรุกพื้นที่อุทยานอีกต่อไป แต่ได้ออกหาเช่าพื้นที่จากที่หมู่บ้านอื่นเพื่อทำการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกสับปะรด

ในยุคนี้วิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า มีการขยายพื้นที่การปลูกสับปะรด ซึ่งถือเป็นพืชเศรษฐกิจของชนเผ่าอาข่า นายคูลิต เซอหมื่อ อายุ ๓๓ ปี บอกว่าที่ชาวอาข่านิยมปลูกสับปะรดเพราะขายได้ตลอดปีได้ราคาดี การลงทุนไม่ต้องใช้เงินจำนวนมาก ปลูก ๑ ปี ให้ผลผลิตได้ ๕-๖ ปี เพราะสับปะรดแตกหน่อได้ ๑-๒ หน่อ นอกจากสับปะรดจะขายได้แล้ว หน่อก็ขายได้หน่อละ ๑-๑.๕๐ บาท ซึ่งทั้งนี้ต้องดูแลใส่ปุ๋ย คายหญ้าเอาใจใส่ดินเป็นอย่างดี ฉะนั้นในยุคปัจจุบันชนเผ่าอาข่าจึงไม่ใช่ชาวไร่ ชาวนาที่ปลูกพืชตามธรรมชาติ แต่ต้องมีความรู้ความเข้าใจเทคโนโลยีในการเพิ่มผลผลิต เช่น มีการใช้ยาฆ่าแมลง การใช้สารเพื่อเพิ่มรสหวานให้สับปะรด ชาวอาข่ายังไม่ค่อยพอใจเรื่องการขายสับปะรดที่ไม่สามารถกำหนดราคาขายเองได้ ยังขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นชาวพื้นราบที่ติดต่อกับโรงงาน ชาวอาข่าบางคนจึงมีความพยายามที่จะส่งสับปะรดขายเองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง

การปลูกสับปะรดของชนเผ่าอาข่านี้ยังต้องเช่าพื้นที่ที่ทำไร่สับปะรด ซึ่งหาค่อนข้างยาก ทั้งนี้เพราะเจ้าของพื้นที่ไม่ยอมให้ทำไร่สับปะรด เพราะสับปะรดมีรากเยอะ สามารถดูดแร่ธาตุในดินได้ดี จึงทำให้ดินในพื้นที่นั้นเสื่อมคุณภาพมากกว่าการปลูกมันสำปะหลัง สำหรับชาวอาข่าที่ยากจนไม่มีเงินเช่าที่ทำกินจะประกอบอาชีพรับจ้าง ทั้งรับจ้างทำนาให้กับชาวพื้นราบในหมู่บ้านคดงน้ำล้อม

และรับจ้างทำไร่สับปะรดให้กับชาวอาข่าด้วยกัน และจากการที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นภายหลังที่อาข่าใหม่อพยพเข้ามาในหมู่บ้านคองน้ำล้อม ทำให้ค่าจ้างแรงงานถูกลง จนเผ่าอาข่าที่ได้เรียนหนังสือจึงนิยมทำงานในเมือง ทำงานตามห้างร้าน บริษัท มีน้อยมากที่จะกลับมาทำงานที่ไร่

๒.๓ การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ถูกรัฐประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับซ้อนกับพื้นที่ดิน ทำกินดั้งเดิม

ในประเด็นนี้ยังไม่ปรากฏข้อมูลในการศึกษาของยูวีจี แต่ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่ากลุ่มชาวบ้านที่ถูกรัฐใช้กฎหมายเขตป่าสงวนแห่งชาติเข้าสวมทับกับที่ดินทำกินดั้งเดิมของชาวบ้านนั้น เป็นเรื่องสำคัญของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือที่ควรนำเสนอ ดังนั้นจึงขออ้างถึงงานวิทยานิพนธ์เข้ามาประกอบรวมนี้นี้ งานของ อัมพวา เพ็ชรกิ่ง⁶⁵ ซึ่งเป็นงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทที่ได้ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ “กรณีการกลายเป็นคนจน” ของชาวปกาเกอะญอ บ้านปางอิกา จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.๒๕๐๐-พ.ศ.๒๕๔๓ โดยได้อธิบายถึงกระบวนการกลายเป็นคนจนว่า เป็นผลจากการสูญเสียสิทธิในการใช้ที่ดินทำกิน จากเดิมที่ชาวบ้านมีสิทธิตามธรรมชาติ จนกระทั่งได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ซึ่งเป็นผลมาจากการสถาปนาอำนาจรัฐในการควบคุมและจัดการพื้นที่ป่าไม้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา และต่อเนื่องด้วยการออกกฎหมายอีกหลายฉบับ ที่เข้ามาควบคุมพื้นที่ป่าไม้ซึ่งชาวบ้านได้ใช้อยู่อาศัยและทำกินมาแต่ดั้งเดิม

การที่รัฐมีอคติ และสร้างทัศนคติครอบงำคนในสังคมเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมาอย่างต่อเนื่องจนทำให้คนในสังคมส่วนใหญ่เชื่อและคล้อยตามกับกรอบทัศนคติดังกล่าว จึงเกิดการ “ประทุษร้าย” กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเสมอมา โดยเฉพาะการผลิตสร้างทัศนคติครอบงำที่ว่า **ชาวเขาเชื่อมโยงกับปัญหา ๓ ประการ คือ ๑) ความมั่นคงหรือ ภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ๒) ปัญหายาเสพติด และ ๓) ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย** ดังนั้นแนวทางการพัฒนาชาวเขาที่กระทำผ่านหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ โดยกรมประชาสัมพันธ์ ดำรงจตุระเวระชาแดน โครงการหลวงนั้น จึงได้เน้นการกลืนชาวเขาให้เป็นไทยผ่านการจัดระบบการศึกษาให้กับเด็ก การส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาวแทนการปลูกฝิ่น และการควบคุมจำกัดการขยายพื้นที่เพาะปลูก เหล่านี้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงมหาศาลกับชุมชนชาวเขา ทำให้ก่อปัญหาด้านการจัดการแรงงาน การไม่สามารถผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชนเผ่า ประการสำคัญคือเมื่อกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ปี ๒๕๐๗ ถูกรัฐสถาปนาขึ้น ต้องทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้กลายเป็นผู้ทำผิดกฎหมายโดยไม่รู้ตัว นั่นคือการตกเป็นผู้ถูกรุ

⁶⁵ สรุปลจาก อัมพวา เพ็ชรกิ่ง, ๒๕๔๔. อ้างแล้ว หน้า ๖๘-๑๑๖.

ป่าของชาติ ด้วยเงื่อนไขที่ซับซ้อนเหล่านี้ได้เป็นกระบวนการทำให้ชาวบ้านต้องเกิดความสูญเสียหลายด้าน คือ สูญเสียการทำไร่หมุนเวียน สูญเสียการพึ่งพาป่าเพื่อยังชีพ สูญเสียความรู้ของชุมชนที่ไม่สามารถผลิตซ้ำได้ และสูญเสียอิสระในการใช้แรงงานท้ายสุดต้องกลายเป็นคนจนชายขอบในที่สุด

ทั้งนี้แนวทางการพัฒนาชาวเขาในพื้นที่อื่น ๆ ของภาคเหนือในช่วงตั้งแต่ต้นปี ๒๕๐๐ เรื่อยมา ยังคงใช้กรอบมโนทัศน์ลักษณะเดียวกันนี้ แม้กระทั่งหน่วยงานพัฒนาระหว่างประเทศที่เข้ามาพัฒนาชาวเขาในประเทศไทย คงยังไม่หลุดพ้นจากกรอบดังกล่าว ซึ่งการพัฒนาภายใต้กรอบมโนทัศน์ดังกล่าวนี้ได้นำให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้นของกลุ่มชาวเขาดังกล่าว และยังชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาที่ไม่ได้กระจายไปอย่างเท่าเทียมกันภายในชุมชน ดังที่ปรากฏในการศึกษาของ สุดารัตน์ กาญจนจันทร์กุล ในเรื่องกลยุทธ์ในการปรับตัวของเกษตรกรปรับตัวของเกษตรกรปลูกกะหล่ำปลี^{๖๖} ได้อธิบายถึงช่วงการเข้ามาพัฒนาชาวเขา ของโครงการไทย-ยูเอ็น และ ไทย-นอร์เวย์ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๓๕ ที่กำหนดหน้าที่รับผิดชอบงาน ๔ ด้าน คือ (๑) งานป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายป่า และทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการนำเอาการเกษตรถาวรเข้าไปแทนที่เกษตรแบบย้ายที่ (๒) หยุดยั้งการปลูกฝิ่น (๓) พัฒนาเศรษฐกิจของสังคมชาวเขา เพื่อให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศด้วยการกำหนดให้ชาวเขาตั้งถิ่นฐานถาวร (๔) ให้ชาวเขาเป็นคนไทย เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดกับความมั่นคงแห่งชาติ การพัฒนาในแนวทางดังกล่าวจึงเน้นที่การส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่แปลกแยกจากวิถีการผลิตแบบเดิม เช่น ปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้า ถั่วแดงพันธุ์พระราชทาน โดยโครงการไทย-ยูเอ็นได้รับซื้อผลผลิตในราคาที่สูง จึงเป็นช่วงเวลาที่ถือได้ว่าเป็นช่วงแห่งการก่อตัวของการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ขึ้นมาใหม่ต่อจากการผลิตฝิ่น ซึ่งจากผลพวงของการส่งเสริมการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อทำให้ชาวเขาเลิกการปลูกฝิ่น และให้ชาวเขาทำการผลิตเกษตรแบบถาวรแทนการผลิตแบบไร่หมุนเวียน ได้นำให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่ผลิตพืชเชิงพาณิชย์ขึ้นมาใหม่ โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่ปรับตัวสู่การผลิตพืชเชิงพาณิชย์ได้แบบต้องพึ่งพา เป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการปรับตัวน้อย และเป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาผลผลิตของตนเองได้ โดยจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อถึงบ้าน และ กลุ่มที่สอง คือกลุ่มที่สามารถปรับตัวในการผลิตเชิงพาณิชย์ได้ดี เป็นกลุ่มที่มีฐานะดีและมีความสัมพันธ์กับนายทุน/ตลาดในเมือง ในรูปแบบความสัมพันธ์ของหมู่บ้านในการผลิตแบบทุน

^{๖๖} สุดารัตน์ กาญจนจันทร์กุล, *กลยุทธ์ในการปรับตัวของเกษตรกรปรับตัวของเกษตรกรปลูกกะหล่ำปลี : กรณีศึกษาบ้านห้วยส้มป่อย ตำบลคอดยแก้ว อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่*, วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐, หน้า ๖๐.

นิยม ซึ่งกลุ่มนี้มักจะได้รับการส่งเสริมทางด้านการผลิตพืชจากโครงการส่งเสริมต่าง ๆ เนื่องจากความสามารถในการเข้าถึงทั้งในเรื่องของที่ดินทรัพยากรในการผลิตต่าง ๆ และที่สำคัญในด้านความสัมพันธ์กับรัฐและทุน ทำให้เกิดพัฒนาการการก่อตัวของกลุ่มผลิตพืชขึ้นมาเป็นกลุ่มนายทุนย่อยในระดับหมู่บ้าน โดยกลุ่มนี้จะทำการรับซื้อผลผลิตภายในหมู่บ้าน ไปขายให้กับพ่อค้าในเมือง โดยการบรรทุกรถยนต์กระบะไปขายเอง⁶⁷

สรุปภาพรวมของวิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตร ในยุคเกษตรพาณิชย์ พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๔๐

๑) ชาวบ้านเริ่มมีการปรับตัวสู่การแสวงหาที่ดิน และขยายที่ดินในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น ในรูปแบบของการซื้อขาย ทำให้ที่ดินจากแต่ก่อนที่ได้มาโดยไม่มีมูลค่านั้น ได้เริ่มมีมูลค่าขึ้น เป็นผลมาจากการออกนโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐที่ให้การส่งเสริมการปลูกพืชในเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านหัวก้าวหน้าจึงเกิดการลงทุนซื้อที่ดิน ในพื้นที่ห่างไกลจากภูมิลำเนาเดิมของตนเองไว้เป็นจำนวนมาก เช่น คนละ ๕๐ ไร่ ถึงแม้ว่าในยุคต้นพุทธศักราช ๒๕๐๐ นั้นยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ต้องตามกฎหมายก็ตาม ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ใช้ที่ดินเป็นทุนเพื่อผลิตสินค้าการเกษตร และสร้างรายได้ ก่อให้เกิดการสะสมทุนเพื่อสร้างฐานให้กับตนเองและครอบครัวในเวลาต่อมา

๒) การปรับตัวของชาวบ้านภาคเกษตร ช่วงแต่ ปีพ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๔๐ จะพบว่าเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรกรรม จากก่อนปี ๒๕๐๔ (เป็นปีที่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑) ที่จะเน้นการทำเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพนั้น ไปสู่การทำเกษตรกรรมเพื่อขาย ดังนั้นส่งผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการของการทำเกษตรในแทบทุกด้าน คือ การปรับเปลี่ยนจากพันธุ์พืชท้องถิ่น เป็นการปลูกเชิงเดี่ยวที่สนองตอบกับตลาดภายนอกชุมชนท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตให้รวดเร็ว เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ทันกับความต้องการของตลาด โดยการนำเครื่องยนต์ เช่น รถไถนา รถเกี่ยวข้าว รถโม้ข้าว เครื่องสูบน้ำ มาใช้แทบทุกขั้นตอนของการผลิต ตั้งแต่ขั้นการเพาะปลูก เก็บเกี่ยว และขนส่งผลผลิตทดแทนแรงงานคนและสัตว์ที่เคยใช้ในอดีต รวมถึงการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเพื่อช่วยบำรุงและเร่งการเจริญเติบโตของพืช ทั้งนี้ส่งผลให้มูลค่าการลงทุนกับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต มีอัตราที่สูงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี เกษตรกรต้องปรับตัวแสวงหาเงินลงทุนจากทั้งในระบบและนอกระบบ จึงทำให้ชาวบ้านก่อเกิดการเป็นหนี้สินที่พันตัวและส่งผลกระทบต่อภาวะเจ็บป่วยทางจิตใจอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลวิจัยยังคงสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านภาคเกษตรกรรมมีการรับรู้และตระหนักถึงภาวะ

⁶⁷ สุดารัตน์ กาญจนจันทร์, ๒๕๕๐ อ้างแล้ว

ดังกล่าวเป็นอย่างดี แต่ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องเดินตามกระแสการทำเกษตรเชิงพาณิชย์เพื่อสนองตอบกับวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปบนโลกทุนนิยม

๓) กลุ่มชาวบ้านที่ทำการเกษตรแต่เดิมซึ่งไร้ที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินทำกินน้อย ไม่เพียงพอหรือไม่คุ้มทุนกับการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ จึงได้มีการปรับตัวเองสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร เพื่อตอบสนองกับภาวะความต้องการแรงงานในภาคเกษตรที่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย ดังนั้น “แรงงาน” จากเดิมที่เคยเป็นการพึ่งพาอาศัยกันด้วยความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ได้แปรเปลี่ยนเป็นการ “ขายแรงงาน” ซึ่งจะต้องใช้เงินตราในการว่าจ้าง

๔) กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรที่มีการปรับตัวได้ดีในยุคเกษตรพาณิชย์ จากชุดงานยูวีวิจัยฯ นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นกลุ่มชาวบ้านหัวก้าวหน้า คือ จะมีการสะสมที่ดินไว้จำนวนมากพอเพียงกับการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก และจะมีหัวใจในการวางแผน ทดลองปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ๆ ที่แสวงหามาจากท้องถิ่นอื่น นอกจากนี้ยังไม่ได้เน้นปลูกพืชเพียงชนิดเดียว แต่จะมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดเพื่อเตรียมพร้อมกับการตลาดของสินค้าการเกษตร ที่ราคามักจะผันแปรอยู่ตลอดเวลา โดยพวกเขาบางคนจะมีการพัฒนาไปสู่การก่อตั้งโรงงานแปรรูปผลผลิตผลการเกษตรภายในหมู่บ้านควบคู่ไปด้วย เช่น โรงงานมันอัดเม็ด โรงงานไบยาสูบ โรงงานอบลำไย เป็นต้น ทำให้สามารถขยายช่องทางการจำหน่ายได้แม้ว่าราคาผลผลิตจะตกต่ำ บางคนสามารถผลักดันตนเองไปสู่การเป็นนักการเมืองท้องถิ่น

๕) อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวบ้านภาคเกษตรกรรมที่สามารถปรับตัวได้ดีในยุคนี้นี้ เป็นเพียงกลุ่มคนส่วนน้อยของชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น แต่คนกลุ่มใหญ่ยังคงต้องเผชิญกับภาวะของการประกอบอาชีพการเกษตรแบบลุ่ม ๆ ดอน ๆ เช่น บางกลุ่มที่มีความสามารถในการลงทุนสูง แต่กลับต้องขาดทุนเพราะภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยไม่ทันตั้งตัว เช่น ความแห้งแล้ง พายุ น้ำท่วม รวมถึงภาวะราคาสินค้าการเกษตรที่ผันผวน ก่อให้เกิดการขาดทุนและเป็นหนี้สินต่อเนื่อง ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มต้องเลิกการประกอบอาชีพการเกษตรอย่างถาวร

๖) “เขื่อน” ถือเป็นผลผลิตของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ (เริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๐๔) ซึ่งได้ส่งผลกระทบโดยตรงกับกลุ่มชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตการสร้างเขื่อนและบริเวณใกล้เคียง เช่น ชาวบ้านนา จังหวัดตาก ซึ่งรัฐบาลได้อพยพผู้คนที่เคยดำรงชีวิตบริเวณดังกล่าวที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไปสู่ผืนดินใหม่ที่มีแต่ความแห้งแล้งและห่างไกลไม่เหมาะกับการทำเกษตร เช่นเดิม ส่งผลให้ชาวบ้านวัยแรงงานต้องปรับตัวเองให้อยู่รอด โดยการอพยพเคลื่อนย้ายไปขายแรงงานในจังหวัดอื่น และบางกลุ่มต้องออกไปขายแรงงานไกลถึงประเทศซาอุดีอาระเบีย แล้วส่งเงินตรากลับเข้ามาหล่อเลี้ยงชีวิตภายในชุมชน

จึงสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างเงื่อนไขซึ่งรัฐบาลหวังผลในการส่งเสริมอาชีพทางการเกษตร (ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ) แต่ “เงื่อนไข” กลับเป็นปัจจัยผลักดันให้ผู้คนต้องออกนอกพื้นที่เพิ่มมากขึ้น จนนำไปสู่ความแตกสลายของครอบครัวในชุมชนแห่งนั้นอีกด้วย ดังนั้น “เงื่อนไข” คือ ประวัติศาสตร์อันสำคัญ ที่ควรใช้เป็นบทเรียนของการออกนโยบายและแผนงาน โครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลในยุคปัจจุบัน กับโครงการขนาดใหญ่ที่จะก่อผลกระทบโดยตรงต่อคนในพื้นที่ ซึ่งรัฐจะต้องสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อการตรวจสอบ และมองผลกระทบที่รอบด้าน รวมถึงพร้อมที่จะระงับโครงการเมื่อมีผลกระทบที่รุนแรงไม่คุ้มค่าต่อการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นแห่งนั้นด้วย

๓) กลุ่มชาวบ้านที่ถูกหน่วยงานราชการให้อพยพโยกย้าย ออกจากเขตป่าต้นน้ำ และกลุ่มชาวบ้านที่ถูกรัฐประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับซ้อนกับพื้นที่ดินทำกินเดิม จากการออกกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ในปี ๒๕๐๗ และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐและเอกชน เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูก “ควบคุม” “แทรกแซง” และ “เบียดขับ” จากรัฐบาล โดยเฉพาะชาวบ้านที่เป็นกลุ่มชายขอบของสังคม เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนพื้นที่สูงซึ่งได้ถูกประทับตราจากรัฐบาล และคนในสังคมภายนอก ผ่านการผลิตสร้างทัศนคติครอบงำสังคมด้วยภาพมายาคติให้กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมาโดยตลอด ว่าเป็นพวกทำไร่เลื่อนลอย ทำลายป่าไม้ อันเป็นสมบัติของชาติ ค้ายาเสพติด เป็นภัยกับความมั่นคงของชาติ จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมักจะถูกเหยียดหยาม และเป็นฝ่ายถูกกระทำมาอย่างต่อเนื่อง จนต้องสูญเสียทั้งด้านการพึ่งตนเองด้านแหล่งอาหาร การสืบทอดภูมิปัญญา สักดิ์ศรีความเป็นชาติพันธุ์ จนต้องกลายเป็นคนจน คนชายขอบของสังคมไปในที่สุด

ตัวอย่างหนึ่งในงานยิววิจัย คือ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านดงน้ำล้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ได้ถูกรวมป่าไม้ให้โยกย้ายจากพื้นที่บนดอยสูงมาอยู่ในพื้นที่ราบ ที่รัฐจัดสรรให้ ทำให้พวกเขาต้องปรับตัวเองใหม่ทั้งด้านวิถีชีวิตและรูปแบบวิธีการทำเกษตรดั้งเดิมไปสู่การเกษตรเพื่อขาย ซึ่งการลงมาอยู่พื้นราบนั้น ทำให้ถูกกระแสการตลาดพาณิชย์รุกเข้าถึงชุมชน เกิดการปลูกพืชเพื่อสนองตอบกับระบบการตลาดเป็นหลัก เช่น มีบริษัทเอกชนจากภาคใต้ เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกสับปะรดเพื่อป้อนโรงงาน ภายใต้เงื่อนไขการถูกกำหนดราคามาจากโรงงานและพ่อค้าคนกลางที่เป็นตัวแทนเข้ามารับซื้อ โดยชาวบ้านต้องเป็นผู้แบกรับภาระการลงทุนหรือขาดทุนบนความเสี่ยงในภาวะความผันผวนของราคาพืชผลการเกษตร

อีกหนึ่งกรณีคือ กลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ บ้านปางอีกา จังหวัดเชียงใหม่ ถูกทำการพัฒนาโดยกรอบมโนทัศน์ที่ว่า “ชาวเขา” เชื่อมโยงกับ “ปัญหาความมั่นคง” “ปัญหายาเสพติด” และ “ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย” ขณะที่เมื่อรัฐสถาปนาอำนาจด้วยการประกาศให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ตามการบังคับใช้กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ.๒๕๐๗ และ

กฎหมายที่เกี่ยวข้องเรื่อยมาอีกหลายฉบับนั้น ได้ส่งผลให้ ชาวบ้านต้องสูญเสียระบบไร่นาหมุนเวียน สูญเสียป่าเพื่อยังชีพ สูญเสียการผลิตซ้ำทางความรู้ และสูญเสียอิสระในการใช้แรงงาน ซึ่งการสูญเสียเหล่านี้ ยังผลให้ชาวบ้านต้องกลายเป็นคนจนในที่สุด

๘) จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตชาวบ้านภาคเกษตรกรรมในยุคนี้แทบทุกพื้นที่ ได้ถูกแทรกแซงโดยกฎหมายและนโยบายโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดมาจากรัฐบาลส่วนกลางแทบทั้งสิ้น โดยขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในระยะสั้นและระยะยาว

๓) การปรับตัวในยุคธุรกิจการเกษตร พ.ศ.๒๕๔๐-พ.ศ.๒๕๕๒

๓.๑ การหันกลับมาทำนาในยุคหลังเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมตกต่ำ

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา สภาพเศรษฐกิจการลงทุนในเมืองใหญ่และโรงงานอุตสาหกรรม ประสบปัญหาตกต่ำ การจ้างงานลดลง ทำให้ผู้ที่ออกไปใช้แรงงานได้กลับถิ่นฐานมากขึ้น แล้วหันกลับมาทำนา ซึ่งประชาชนมีความรู้ในการทำนาสมัยใหม่ มีการปรับปรุงเพิ่มผลผลิตมีการพัฒนาทั้งการส่งเสริมจากรัฐ และสื่อต่างๆ ประกอบกับข้าวสารมีราคาแพง ข้าวขายได้ราคาดี ทำให้การทำนาเริ่มกลับมาทำกันมากขึ้น ไม่ปล่อยให้ที่นาว่างเปล่าทิ้งร้างต่อไป ข้าวที่นิยมปลูกกันทุกครอบครัว คือ ข้าวเจ้าหอมมะลิ เพราะราคาดีกว่าข้าวพันธุ์อื่น ๆ ทำให้บ้านวังคันทน์เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพดีแห่งหนึ่งด้วย ได้มีการตั้งกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวหอมมะลิบ้านวังคันทน์ ให้ความร่วมมือกันส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิ การเพิ่มผลผลิตและการตลาด นอกจากขายข้าวเปลือกแล้วกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวหอมมะลิบ้านวังคันทน์ ได้เพิ่มมูลค่าสินค้าข้าวหอมมะลิโดยแปรรูปข้าวหอมมะลิเป็นข้าวสารขาว และข้าวกล้องหอมมะลิที่มีคุณภาพ ตรา “วังคันทน์” บรรจุถุงส่งขายตามท้องตลาดและห้างสรรพสินค้า เป็นที่นิยมของผู้บริโภคโดยทั่วไป⁶⁸

๓.๒ การปรับตัวของเกษตรกรตามกระแสตลาดสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร

การปรับตัวของเกษตรกร บางกลุ่มได้ผันแปรการเพาะปลูกไปตามกระแสตลาด ดังเช่นการปลูกอ้อยในหมู่บ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก จากแต่เดิมในอดีตที่ผลิตเพื่อทำเป็นน้ำอ้อยแผ่นไว้

⁶⁸ คัดจากรายงานของโรงเรียนบ้านวังคันทน์ จังหวัดอุดรธานี, อ้างแล้ว

บริโภคภายในครัวเรือนและขายให้กับในชุมชนใกล้เคียง ในปัจจุบันได้ถูกการตลาดภายนอกเข้ามาสร้างเงื่อนไขให้เพาะปลูกเพื่อขายส่งให้กับโรงงานอุตสาหกรรม ดังที่

จากการสอบถามความต้องการของผู้ประกอบน้ำอ้อยแผ่น พบว่า บางคนยังคงจะทำอาชีพนี้ต่อไป บางคนได้รับข้อเสนอจากโรงงานน้ำตาลทราย ปลูกอ้อย สำหรับผลิตส่งโรงงานน้ำตาลทรายและสำหรับการนำไปเป็นส่วนผสมของน้ำมันหรือในการผลิต เอทานอล ที่ได้รับการสนับสนุนจากเอกชน เช่น บริษัทผาแดงอินทรี จำกัด จึงทำให้จำนวนผู้ผลิตน้ำอ้อยแผ่นโบราณของหมู่บ้านวังตะเคียนลดลงมาก ⁶⁹

๓.๓ การช่วงชิงพื้นที่ทางการเกษตรของนายทุนต่างถิ่น

ในปัจจุบันนี้จะเห็นการเข้ามาของนายทุนต่างถิ่น ที่รุกเข้าสู่หมู่บ้านในชนบททั้งในพื้นที่ราบสูงและพื้นที่ราบลุ่มเพื่อลงทุนและรับผลประโยชน์จากภาคเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยน แ่งชิงพื้นที่ ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ที่ดิน น้ำ พันธุ์พืช และยังเบียดขับชาวบ้านในท้องถิ่นที่เคยดำรงชีวิตในภาคเกษตรกรรมให้อพยพโยกย้ายออกนอกพื้นที่ รวมถึงการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้กลายเป็นแรงงานรับจ้าง ดังตัวอย่างในหลายจังหวัด เช่น

ตำบลบ้านแยง จังหวัดพิษณุโลก มีการทำสวนยางพาราเป็นจำนวนมากก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา คือ การบุกรุกพื้นที่เขตป่าสงวนเพื่อทำสวนยางพารา หรือ การขายสิทธิทำกินในพื้นที่ที่เคยปลูกพืชไร่ให้แก่นายทุนต่างถิ่น นายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มาจากทางภาคใต้และภาคตะวันออก บางรายย้ายครอบครัวขึ้นมาตั้งหลักปักฐานทำสวนยางพารา พื้นที่เคยปลูกพืชไร่ และทำสวนผลไม้เดิม จึงมีปริมาณลดลง ประกอบกับราคาของพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ

มีเกษตรกรจำนวนมากขายสิทธิทำกินในที่ดินเขตป่าสงวน ๆ ให้แก่นายทุนต่างถิ่น ซึ่งรัฐบาลเคยให้อนุญาตปลูกบ้านเพื่ออยู่อาศัยและปลูกพืชไร่พืชสวนเลี้ยงชีพ บนพื้นที่ฝั่งขวาของป่าสงวนแห่งชาติเขากระยาง เมื่อได้เงินจำนวนมาก บางรายได้พากันย้ายครอบครัวเข้าไปอยู่ตามเขตเมืองใหญ่ ไปหาแหล่งที่เจริญสะดวกสบาย ทั้งความเป็นเกษตรกร แต่สำหรับบางรายที่ไม่รู้จักค่า

⁶⁹ โรงเรียนบ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก. โครงการการเปลี่ยนอาชีพของชุมชนวังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่นแบบโบราณของบ้านวังตะเคียน ม.๔ ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ของเงิน เมื่อได้เงินมาง่ายก็ใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย ไม่ประหยัด และกำลังจะกลายเป็นลูกจ้างของ
นายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่ใหม่ เพราะที่ดินที่เคยมีขายไปหมดแล้วไม่มีที่ดินทำมาหากินเหมือนแต่
ก่อน ต้องไปรับจ้างนายทุนต่างถิ่น จากวิถีชีวิตของเกษตรกรบ้านแยง ที่เคยเป็นเจ้านายของตัวเอง
ต้องกลับไปเป็นลูกจ้าง หรือคนงานของนายทุนต่างถิ่น ปิณฑากชีวิตของเกษตรกรที่เคยต่อสู้ด้วย
ความยากลำบาก⁷⁰

หมู่บ้านชาวเงิน ตำบลแม่ข้าวต้ม จังหวัดเชียงราย พบว่า ในปัจจุบันความร่ำรวยไปตกกับ
พ่อค้าแม่ค้า ส่วนชาวนาเริ่มยากจน ลูกหลานชาวนาไม่เห็นความสำคัญของการทำนา มีแต่
หนีสิน ไม่สงบสุข เงินที่ขายพืชไร่ พืชสวนไม่ได้ราคา ถูกนายทุนพ่อค้ากดขี่ราคา ไม่ขายก็
จำเป็นต้องขายเพราะไม่มีเงินค่าเล่าเรียนลูกค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้นทุกด้าน ไม่ได้พึ่งพา
ธรรมชาติเหมือนเมื่อสมัยก่อน ทำให้ชาวนาหันไปหาอาชีพอื่น ๆ ขายที่ไร่ที่นาให้เป็นของ
นายทุน กลับมารับจ้างเช่าที่นา ตัวเองทำกิน ส่วนลูกหลานส่งเรียนหนังสือไม่ยอมกลับมาช่วยพ่อ
แม่ทำนา ไม่เห็นความสำคัญของอาชีพทำนา ที่เคยประกอบอาชีพมาตั้งแต่บรรพบุรุษดั้งเดิม เห็นคน
ที่เป็นชาวนาคำด้อยไร้ศักดิ์ศรี⁷¹

หมู่บ้านต้นเหียว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ที่นาได้ถูกนายทุนต่างถิ่นเข้ามาเช่า
ที่ดินเพื่อปลูกผักชีฝรั่งส่งออกประเทศญี่ปุ่น โดยชาวบ้านเรียกว่า “เจ้” โดยเจ้จะนำแรงงานจากบ้าน
ห้วยดง และเครื่องมือทุกอย่างมาลงทุนปลูกผักชีในที่นา ซึ่งสำหรับคนที่ไม่มีที่ดินก็จะเช่าที่นาคนอื่น
เพื่อปลูกผักชีเช่นกัน แต่ไม่มากเท่ากับที่เจ้มาลงทุน

๓.๔ การปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในยุคธุรกิจการเกษตรและผลกระทบที่ตามมา

วิถีการดำรงชีวิตของผู้คนภาคเกษตรกรรมในยุคธุรกิจการเกษตรนี้ จะพบว่า ผู้ที่จะสามารถ
ยึดการทำเกษตรกรรมเพื่อการขายได้นั้น จะต้องมีการปรับตัวขนานใหญ่ โดยเฉพาะต้องอาศัยพื้นที่
ในการเพาะปลูกมากเพียงพอ อย่างน้อย ๑๐ ไร่ขึ้นไป และต้องทำอย่างเข้มข้น คือ เร่งรัดเพิ่ม
ผลผลิตทางการเกษตรอย่างไม่หยุดนิ่ง ปรับเปลี่ยนพันธุ์พืชที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด
การใช้เทคโนโลยี เครื่องยนต์เข้ามาช่วยทดแทนแรงงานคน การแสวงหาและเพิ่มทุนในการผลิต ซึ่ง
ต้องอาศัยการบริหารจัดการควบคู่กันไปด้วยจึงจะอยู่รอดได้ ขณะเดียวกันจากงานยิววิจัยในหลาย

⁷⁰ โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว

⁷¹ โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง, โครงการ “วิถีชีวิตของชาวไทยเงินในตำบลแม่ข้าวต้มจากอดีตถึงปัจจุบัน ” กรณีศึกษา บ้าน
แม่ข้าวต้ม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย โครงการยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

พื้นที่ ยังสะท้อนให้เห็นถึงภาระหนี้สิน การเพิ่มสูงขึ้นของการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย นอกจากนั้นยังพบว่า ได้เกิดการช่วงชิงทรัพยากรเพื่อใช้ในการเกษตรระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกันเอง และการเข้ายึดครองพื้นที่ซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะเพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตัวอีกด้วย ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ ถึงแม้ว่าชาวบ้านเองก็ยังคงตระหนักดีกับข้อเท็จจริงในเรื่องดังกล่าว ตามข้อมูลสะท้อนว่า

จากคำบอกเล่าของ หลวงพ่อสยาม ปุณฺณ เจ้าอาวาสวัดบ้านบึง จังหวัดพิษณุโลก บอกไว้ว่า ปัจจุบันรัฐบาลกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนในระดับรากหญ้า ดังนั้นผู้คนในชุมชนชนบทให้ความสนใจเสริมรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว ทำให้ปัจจุบันบริเวณรอบบึงปลาน้ำมีผู้บุกรุกที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น โดยมีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพื่อเร่งผลผลิต มีการกักตุนน้ำในฤดูแล้ง และมีการปล่อยน้ำเสียสู่บึง ทำให้เกิดการแตกแยกของคนในชุมชน จนกระทั่งมีการทะเลาะเบาะแว้งกันเกิดขึ้นเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ยังมีปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม การขาดแคลนน้ำสำหรับใช้ในการเกษตร⁷²

นายสมเกียรติ แสงลาก อายุ ๓๕ ปี เล่าว่า มีสวนส้มอยู่ สิบกว่าไร่ แต่ว่ามีหลายสวน การลงทุนก็ค่อนข้างมาก การทำส้มในปัจจุบันนี้ไม่ไหวแล้ว ลงทุนมากจริง ๆ ตั้งแต่เริ่มปลูก จนถึง การเก็บเกี่ยวผลผลิต เราต้องจ้างเขาทั้งนั้นถ้าไม่จ้างก็ไม่ทันเพราะเรามีหลายสวน ตอนนี้ต้องจ้างคนงานจากหาดรั้วมาช่วย ๒ - ๓ คนเหมือนกันเพราะทำเองไม่ทัน ถ้าไม่ทันส้มก็จะร่วงหมดไม่ได้ขาย และถ้าส้มไม่งามก็จะขายไม่ได้ราคา คนอื่นเขาได้ราคา กิโลละ ๑๕ บาท ของเราจะได้กิโล ๑๐ บาทเท่านั้น มาถึงตอนนี้เราจำเป็นต้องหาพี่ชายอื่นมาทดแทนส้มแล้วละ ถ้าผู้นำหมู่บ้านของเราไม่เห็นความสำคัญ รัฐบาลไม่เข้ามาดูแลเรื่องราคา ตอนนี้แต่ละสวนก็เริ่มที่จะปลูกยางพารากันแล้ว พี่เองก็กำลังลงประมาณ ๓ ไร่ ก็ทดลองดูเผื่อจะดี⁷³ (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

นายสวาท ญาณปัญญา อายุ ๓๗ ปี มีส้มหลายสวนเหมือนกัน เพราะต้องรับทำให้พ่อด้วย รวมแล้วก็ประมาณ ๓๐ ไร่ ทำกันสองคนกับพี่บรรณา ทั้งสูบน้ำ พ่นยา ใส่ปุ๋ย ปัจจุบันนี้การทำสวนส้มเขียวหวาน เริ่มจะไม่ค่อยดีแล้ว เพราะว่าการทำสวนส้มเดี๋ยวนี้ต้องลงทุนมาก โรคและแมลงก็ชุกชุม ต้องพ่นยาบ่อยมาก ยาก็ราคาแพง เดิมนี่ยาฆ่าแมลงขวดละหลายร้อยบาท การพ่นยาต้องใช้ยา

⁷² โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา จังหวัดพิษณุโลก, อ้างแล้ว

⁷³ โรงเรียนบ้านสุเม่น จังหวัดสุโขทัย, โครงการจากวันวานถึงวันนี้...วิถีชีวิตชาวสวนส้ม เขียวหวานบ้าน สุเม่น, โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

หลายอย่างผสมกัน ...พ่นยาครั้งหนึ่งต้องลงทุนหลายพันบาท เดือนหนึ่งต้องพ่นหลายครั้ง ทำให้หลายคนคิดที่จะไปทำอาชีพอื่นกัน เช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกยางพารา การปลูกจ๊วหนาน และการปลูกกา เป็นต้น ซึ่งตอนนี้บ้านสุเม่นของเราก็ได้ทดลองปลูกยางพารากันบ้างแล้ว แต่ว่าวยังไม่โตพอที่จะกรีดเอาน้ำยาง อีกอย่างหนึ่งคือชาวบ้านปลูกสั้กันมากทำให้เกิดการแผ้วถางป่ากันมากขึ้น ไม่มีต้นไม้ใหญ่คอยดูดซับความชุ่มชื้นของดินทำให้เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ค่อยตก ทำให้ต้องขุดสระเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ช่วงหน้าแล้งก็ต้องลงทุนอีก...⁷⁴ (จัดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

นอกจากนี้ในกลุ่มชาวนาที่ยังคงคิดรนที่จะทำนาต่อไป ยังต้องพบกับภาวะหนี้สินจากการลงทุนที่สูงมาก ดังกรณีในพื้นที่บ้านแม่ข้าวต้ม จังหวัดเชียงรายได้สะท้อนว่า

ค่าใช้จ่ายต่อไร่ รวมค่าแรง ค่าน้ำมัน ค่าสีหρο ค่าเก็บเกี่ยวเป็นต้นทุน ไร่ละ ๓,๐๐๐ บาท ขยายข้าว ไร่ละ ๕,๐๐๐ บาท รายได้ก็แค่ ๒,๐๐๐ บาท ยิ่งทำนาก็ยังมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นทุกที ยังมีค่าใช้จ่ายที่จำเป็นอีก เช่น ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า เหลือกำไร ไร่ละประมาณ ๑,๐๐๐ บาท⁷⁵

ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ได้อธิบายถึงชาวนาในยุคนี้ว่า เป็นยุคของ “ผู้จัดการนา” ซึ่งไม่จำเป็นต้องลงแรงทำนาด้วยตัวเอง แต่ได้ปรับตัวเป็นผู้จัดการในการทำนาแทน โดยต้องใช้ทักษะความสามารถในการบริหารจัดการทำนา ตั้งแต่กระบวนการผลิต การหาเครื่องมือเครื่องจักร การจัดหาแรงงาน กระทั่งถึงการเก็บเกี่ยวขนส่ง หาดตลาดจำหน่ายผลผลิต ดังที่ได้มีการอธิบายไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้⁷⁶

ในยุคผู้จัดการนานั้น ชาวนาไม่ต้องลงมือทำเอง ตั้งแต่เริ่มไถนาที่จ้างรถไถ การคราด การหว่านข้าว การพ่นสารเคมีฆ่าแมลง การหว่านปุ๋ย จนถึงกรเก็บเกี่ยวในยุคนี้ เริ่มใช้รถไถในการไถนา ที่ไถม ที่ไถน ที่ไถน ที่ไถน น้ำลาด ใช้รถไถนาและจ้างรถไถ ในการไถนาโดยรถไถและรถไถที่นำมาไถนานั้น ส่วนใหญ่แล้วก็จะไปซื้อกันที่ตัวเมืองสุโขทัย อยู่ที่ ต.บ้านกล้วย อ.เมือง จ.สุโขทัย ชื่อร้านว่าเตี้ย่วนก็ เพราะลุงเล็กแนะนำให้ลุงเตอไปซื้อในราคา ๓๐๐,๐๐๐ บาท โดยไม่ต้องรองราคาเพราะพ่อค้าลดให้แล้ว

⁷⁴ โรงเรียนบ้านสุเม่น จังหวัดสุโขทัย. เรื่องเดียวกัน.

⁷⁵ โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง. เชียงราย, อ้างแล้ว

⁷⁶ โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. *โครงการการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเดียว ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

ส่วนใหญ่ทุกคนจะจ้างรถปั่น ในการปั่นนาและใช้รถไถนาของตัวเองในการคราดนา เป็นการทำให้หน้าเรียบสม่ำเสมอทั้งแปลงนา สำหรับขั้นตอนการไถนานั้น พี่โอมจะจ้างรถปั่นในการปั่นนา โดยจะโทรศัพท์ไปนัดนายเตอร์เจ้าของรถปั่นนาไว้ ๓ วันก่อนที่จะปั่นนา เพราะชาวบ้านหนองเสาเถียรนิยมนายเตอร์ เพราะมีฝีมือปั่นนาดี เวลาปั่นนาก็จะมี แม่ของพี่โอมคอยหุงข้าว ทำกับข้าว หรือซื้อตามร้านขายข้าว ขายกล้วยเดี่ยวของ พี่แมว ตาลัน หรือยายแจ๊ด เพื่อนำไปให้คนปั่นนากิน หลังจากปั่นนาส่วน พี่เซน พี่จวน พี่โธ่ น้ำลาด ก็จ้างรถปั่นเหมือนกับพี่โอม

หลังจากนั้นพี่โอมทำการใช้คราดเหล็กคราดนาเอง พี่เซน น้ำลาด ก็คราดนากันเอง แต่พี่จวนจะให้น้องเป็นคนคราดนาแทน หลังจากทีคราดนาเสร็จก็จะให้น้องตีเทือกนาเป็นการปรับสภาพพื้นนา หลังจากการปั่นให้เรียบเหมาะกับการเพาะปลูก

สำหรับการเตรียมพันธุ์ข้าวของพี่โอมนั้น จะใช้ข้าวพันธุ์พิษณุโลกเป็นหลัก แต่ถ้าอากาศหนาวก็จะเปลี่ยนใช้ข้าวสุพรรณบุรี ข้าวหอมมะลิ โดยพันธุ์ข้าวนั้นแต่ละบ้านจะซื้อข้าวจากจังหวัดพิษณุโลก ร้านการเกษตรหรือเอาข้าวของตนเองที่เก็บเกี่ยวได้เมื่อปีที่แล้วมาเป็นข้าวปลูก บางทีก็จะหาซื้อข้าวตามเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องของพี่โอม ในราคาที่ถูกกว่าร้านการเกษตรถึงละ ๕-๑๐ บาท โดยพี่โอมจะซื้อถึงละ ๘๐-๙๐ บาทโดยจะได้ข้าวมากกว่าที่ซื้อจากร้านการเกษตร โดยพี่โอมก็จะใช้รถไถนาลากข้าวปลูกมาเก็บไว้ในยุ้งของพี่โอม เวลาหว่านข้าว บ้านของพี่โอม พี่เซน พี่จวนก็จะมาช่วยกันหว่าน แต่พี่โธ่ น้ำลาด จะหว่านคนเดียวหลังจากนั้นนำพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้เอาไปแช่ในน้ำไว้ ๑ คืน แล้วนำขึ้นจากน้ำ ทิ้งไว้อีก ๒ คืน แล้วจะเอาไปหว่านในนาข้าวโดยจะหว่านให้ทั่วทั้งแปลงนา

เวลาหว่านข้าวนั้นจะเอาแรงกันโดยเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องประมาณ ๓-๖ คน เพื่อนบ้านที่ทำนาเหมือนกันก็จะมาช่วยกันหว่านข้าวที่นาของพี่โอม แต่พี่โธ่และน้ำลาด จะหว่านกันเองโดยไม่เอาแรงใคร แล้วเวลาพักกลางวันนั้นจะดูจากโทรศัพท์มือถือ แต่พี่โอมจะดูนาฬิกา ซึ่งทุกคนบอกว่า แยกของทุกคนไม่ต้องห่อข้าวไปกิน เพราะเจ้าของนาจะเป็นคนเลี้ยงแซ่เอง

ส่วนวิธีการดูแลข้าว จากที่ฟังทุกคนเล่าก็จะใช้ยาเบื่อปู ราคา ๖๐ บาท ยาฆ่าหอย ราคา ๒๖๐ บาท มากำจัดปู กำจัดหอยที่มากัดกินต้นข้าว พี่เซน พี่โอม พี่จวน พี่โธ่ น้ำลาดจะเอายาเบื่อปู ยาฆ่าหอยมาผสมกับน้ำที่อยู่ในกระถางฉีดยา แล้วนำไปฉีดในนาข้าวที่มีปู มีหอย ซึ่งยาเบื่อปูที่ใช้ใช้นั้นไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำ แต่ยาฆ่าหอยนั้นเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำชนิดอื่น

ในปัจจุบันนี้มีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี โดยปุ๋ยเคมีจะซื้อจากร้านเสมือนการเกษตร ในราคากระสอบละ ๖๐๐-๘๐๐ บาท โดยจะเอาปุ๋ยไปใส่ในถังหว่านปุ๋ยที่ซื้อจากร้านเสมือนการเกษตร ในราคาใบละ ๖๐-๘๐ บาท และฟัโอม ฟัเชน ฟัจวน ฟัโอะ น้ำลาด ก็ทำการหว่านปุ๋ยคนเดียวโดยไม่เอาแรงกันเหมือนหว่านข้าวหลังจากหว่านปุ๋ย ๕-๗ วัน ก็นึดยาฆ่าแมลง เพราะมีปัญหาในเรื่องของเพลี้ยและแมลงมากัดกินต้นข้าว ถ้ามีเพลี้ยหรือแมลงมาทำลายต้นข้าวก็นึดสารเคมีในนาข้าว โดยจะใช้เครื่องมือที่เขาเรียกว่า “ปั้มลมนึดยาข้าว” โดยจะใช้คน ๒-๓ คน ในการนึดสารเคมีโดยฟัโอมก็เป็นคนนึดยา จะคอยถือหัวนึดเพื่อนึดยาข้าว และฟัจิง จะเป็นคนจับสายยางของคนถือหัวนึด และฟัจวนจะคอยดูแลปั้มลมนึดยา และก็ทำการนึดยาลงในนาข้าว หลังจากที่ได้ดูแลต้นข้าว

การเกี่ยวข้าวของน้ำลาด ก็จะทำเหมือนฟัโอม ฟัจวน ฟัโอะ พอเกี่ยวข้าวเสร็จก็จะแบ่งข้าวเป็น ๔ ส่วน โดยขาย ๒ ส่วน เก็บไว้ทำข้าวปลูกปีหน้า ๑ ส่วน เก็บไว้กิน ๑ ส่วน แต่ ฟัโอม ขาย ๔ ส่วน และนำเงินไปซื้อข้าวปลูกข้าวกินที่หลัง หลังจากที่ได้ข้าวปลูกจะนำไปตากแดดที่บนถนนยางมะตอย ส่วนข้าวกินก็นำข้าวไปตากแดดโดยใช้ฟ้าลี่สีฟ้ารองพื้น จะตากแดดแบบข้าวปลูกไม่ได้จะทำให้มีลูกกรัง กรวด หิน ทราย ปนข้าวกินอยู่จะทำให้สีข้าวกินลำบาก หลังจากตากแดดจนข้าวแห้ง

ตอนที่ขายข้าวของฟัโอมนั้น ในสมัยปัจจุบันจะให้รถลากข้าวไปขายข้าว ขายที่ทำข้าวขงไชย หรือ ร.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) โดยสมัยนี้ ฟัโอม ฟัเชน ฟัจวน ฟัโอะ น้ำลาด เขาบอกว่าขายได้ ๑ เกวียน (๑๐๐ ถัง) ละ ๗,๕๐๐ – ๘,๐๐๐ บาท

๓.๕ รายได้ของคนในภาคเกษตรกรรมยุคปัจจุบัน

การดำรงชีวิตของผู้คนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมของภาคเหนือในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพิงรายได้นอกภาคเกษตรกรรม โดยข้อมูลจากงานวิจัยของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร พบว่าในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๕๐ ชีวิตของผู้คนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในภาคเหนือ นั้น มีรายได้จากการทำการเกษตรที่เป็นเงินสดหลังจากหักค่าใช้จ่ายในการลงทุนแล้วเฉลี่ยเพียงคนละ ๑๑,๖๓๓ บาทต่อคนต่อปี หรือเพียงวันละ ๓๒ บาท เท่านั้น โดยรายได้ส่วนใหญ่เกินครึ่งหนึ่งของเกษตรกรกลับมามาจากการทำงานนอกภาคเกษตร ถึง ๕๘.๓๘% ซึ่งได้รับมาจากการรับจ้างนอกการเกษตร เงินช่วยเหลือ/ชดเชย/เงินเดือน เงินที่บุตรหลานส่งมาให้การทำหัตถกรรมและอุตสาหกรรมครัวเรือน และอื่น ๆ ^{๗๗} ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ

^{๗๗} สรุปจากข้อมูลของ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปี ๒๕๔๕-๒๕๕๐

โดยสามารถดูเพิ่มเติมได้ที่ http://www.oae.go.th/more_news.php?cid=444

เคโซ ไชยทัพ เกี่ยวกับการปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ของหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.๒๕๓๘ นั้น ได้ค้นพบว่า รายได้ของชาวนาในหมู่บ้านนั้น ร้อยละ ๘๒ เป็นรายได้ที่รับจากการประกอบอาชีพนอกไร่นาเป็นหลัก⁷⁸

ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่า ชีวิตของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในปัจจุบันนี้ ไม่สามารถเลี้ยงตัวเองโดยการยึดอาชีพเกษตรเป็นหลักเพียงอย่างเดียวได้อีกต่อไปแล้ว อันส่งผลให้เกิดกลุ่มชาวบ้านที่ยอมจำนนต่ออาชีพเกษตรกรรม และกลุ่มชาวบ้านที่มีการปรับตัวเองแบบผสมผสาน ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

๓.๖ การปรับตัวของผู้จำนนต่อการทำเกษตร

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้ผู้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรกรรมกลุ่มหนึ่งยังคงต้องปรับตัวเพื่อดิ้นรน เพื่อที่สามารถให้มีชีวิตอยู่โดยอาศัยรายได้จากเกษตรกรรมและหารายได้จากนอกภาคเกษตรมาเสริม แต่อีกด้านหนึ่งกลับพบว่า ชาวบ้านอีกกลุ่มในหลายพื้นที่ของภาคเหนือ ต้องยอมจำนนต่อการประกอบอาชีพในภาคการเกษตร คือ ได้เลิกประกอบอาชีพนี้เป็นการถาวร โดยการขายที่ดินทำกิน ละทิ้งวิถีชีวิตการเกษตรและปรับตัวไปประกอบอาชีพอื่น เช่น การค้าขาย การรับจ้าง ก่อสร้าง และอื่น ๆ ซึ่งข้อมูลจากยูวิจัยอธิบายว่า

เพื่อนบ้านเริ่มขายที่นาเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือในตัวเมือง เริ่มออกไปรับจ้างนายทุนในชุมชนและเมืองใหญ่และออกสู่งานตามค่านิยมในตัวเมือง คุณตาบุญยืนเองก็ขายที่นาจนหมดสิ้น เหลือไว้บ้างเพียงแค่อปลูกข้าวไว้กินในครอบครัว เหลือขายนิดหน่อย จากที่เคยขายข้าวที่ละมาก ๆ โดยได้วางขายที่หน้าบ้าน มีคนมารับซื้อหรือขึ้นรถอีแต่นไปขายที่โรงสีในตลาด ทุกวันนี้ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนขายที่นาผ่านนายหน้าซึ่งเป็นคนในชุมชนที่มากว้นซื้อ และด้วยความเกรงใจเพราะคิดว่าเป็นเพื่อนบ้านประกอบกับไม่มีความรู้เรื่องการซื้อขาย ชาวบ้านจึงยอมขายนาในราคาที่ถูกลงไปในขณะนั้น จนบางคนในหมู่บ้านไม่มีที่นาเป็นของตนเอง ต้องหันกลับไปเช่าที่นาคนอื่นทำบ้าง บางรายก็ไปรับจ้างทั่วไป⁷⁹

⁷⁸ เคโซ ไชยทัพ. การปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ศึกษากรณี : การประกอบอาชีพนอกไร่นากับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดใหม่. วิทยานิพนธ์สาขาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘. หน้า ๑๕๓.

⁷⁹ โรงเรียนพานพิทยศึกษา จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

ชวานาหันไปหาอาชีพอื่น ๆ ขายที่ไร่นาให้เป็นของนายทุน กลับมารับจ้างเช่าที่นาตัวเอง ทำกิน ส่วนลูกหลานส่งเรียนหนังสือไม่ยอมกลับมาช่วยพ่อแม่ทำนา ไม่เห็นความสำคัญของอาชีพทำนาที่เคยประกอบอาชีพมาตั้งแต่บรรพบุรุษดั้งเดิม เห็นคนที่เป็นชวานาต่ำต้อยไร้ศักดิ์ศรี ลูกหลานชวานาตอนนี้ไปเป็นกรรมกร สร้างบ้าน สร้างอาคาร เป็นพนักงานตามห้าง ตามร้านค้าต่างๆ เป็นลูกจ้าง ตามสถานบริการ เช่น โรงแรม อาบอบนวด นานทีกลับมาบ้าน ความหวงใยความผูกพันในครอบครัวจางหายไปจากในอดีตมาก⁸⁰

๓.๗ การปรับตัวผสมผสานในหลากหลายรูปแบบ

ดังที่กล่าวมาแล้วถึงความซับซ้อนของเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เข้ามากำหนดควบคุมวิถีชีวิตของคนภาคเกษตรกรรมในยุคปัจจุบันนี้ ทั้งด้านปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่อย่างจำกัด และต้องใช้เงินลงทุนที่สูงขึ้น การตลาดที่ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาได้ ที่ทำให้เกิดความผันผวนขึ้นลงไม่แน่นอน รวมถึงเงื่อนไขจากสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ คือ ฝนแล้ง น้ำท่วม พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การจำกัด ควบคุม พื้นที่ทำกินโดยกฎหมายนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะบนพื้นที่สูงนั้น แต่กลับพบว่าผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือในยุคปัจจุบันคงยังเรียนรู้ที่จะปรับตัวเองให้สามารถอยู่รอดได้ ซึ่งรูปแบบที่เห็นได้ชัดและมีหลักฐานงานวิจัยยืนยันในหลายพื้นที่ นั่นคือ การปรับตัวในลักษณะผสมผสาน กล่าวคือ มีการผสมผสานในด้านรูปแบบวิธีการเพาะปลูกพืชผัก การใช้แรงงาน การหารายได้ควบคู่กันระหว่างภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร เป็นต้น ดังที่พบในงานของยูววิจัยและงานวิจัยอื่น ๆ ดังนี้

พื้นที่บ้านม่วงหอม จังหวัดพิษณุโลก จะผสมผสานระหว่างการทำเกษตรด้วย และหากว่างเว้น ก็ทำงานรับจ้าง ทำหัตถกรรม ขึ้นอยู่เงื่อนไขว่าช่วงเวลานั้นงานไหนที่ได้รายได้ดีก็จะเลือกทำงานนั้นก่อน หรือเงื่อนไขความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นอีกด้วย เช่นการที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับความเป็นข้าราชการมากกว่าความเป็นเกษตรกร และการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมเกษตรสู่สังคมอุตสาหกรรม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบความคิดของชาวบ้านอีกด้วย เช่นการมองงานในไร่นาเป็นงานปัจเจกแต่การทอผ้าส่งขายนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน ดังที่ชาวบ้านได้เล่าให้ฟังว่า

⁸⁰ โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง จังหวัดเชียงราย, อ้างแล้ว

กลุ่มยากจนนี้ ยังมีภูมิโรคประจำตัวหรือเจ็บป่วย ต้องใช้เงินและเวลาในการรักษาสูง รวมถึงอาจมีสมาชิกติดยาเสพติดหรือเสียชีวิตจากการติดยาเสพติดอีกด้วย

อย่างไรก็ตามภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดที่ทับซ้อนกันหลายปัญหาดังกล่าวนั้น กลุ่มชาวบ้านยากจนยังคงสามารถปรับตัวให้อยู่รอดได้ โดยการ ปรับตัวในการเพาะปลูกพืช ให้ผสมผสานระหว่าง ๒ แบบ คือ ๑) พืชเชิงชีพ เช่น ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และพืชผักสวนครัวที่แซมไปกับพืชหลัก ซึ่งการพืชเชิงชีพนี้จะใช้เพื่อการบริโภค เป็นอาหารสัตว์ และเก็บไว้เป็นพันธุ์ ๒) พืชผักเพื่อการค้า ส่วนใหญ่เป็นพืชผักพันธุ์ต่างประเทศ เช่น กะหล่ำปลี กะหล่ำม่วง สลัดใบ สลัดแก้ว และอื่นๆ ซึ่งใช้เวลาเพียง ๑-๓ เดือนก็สามารถจำหน่ายสร้างรายได้ การปรับตัวด้านค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นของครอบครัวยากจน โดยใช้วิธีการลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ลงด้วยการพึ่งพาอาหารในแหล่งธรรมชาติที่มีภายในชุมชนแทนการซื้อหาจากร้านค้าหรือตลาด และเน้นอาหารจำพวกพืชผักและแป้งมากกว่าอาหารโปรตีน การปรับตัวด้านการลงทุนเพื่อการเพาะปลูกนั้น ครอบครัวยากจนจะมีการลงทุนโดยใช้เงินสดในการซื้อปัจจัยการผลิตเท่าที่จะสามารถหาเงินลงทุนได้ และใช้วิธีซื้อปัจจัยการผลิตในระบบเงินเชื่อจากร้านค้าหรือสหกรณ์การเกษตร และใช้เงินคืนภายหลังจากการขายผลผลิตการเกษตร ซึ่งมีความเชื่อมโยงในการปรับตัวด้านการชำระหนี้ ที่เกษตรกรจะพยายามจัดสรรเงินเพื่อใช้จ่ายด้านนี้เป็นอันดับแรก เมื่อได้เงินจากการขายผลผลิตและพยายามกู้ยืมให้น้อยที่สุดเพื่อให้เกิดภาวะเป็นหนี้สินน้อยที่สุด ซึ่งจะพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากการรับจ้างและการขายผลผลิตทางการเกษตรของครอบครัวเป็นหลักแทน และการปรับตัวทำงานนอกภาคเกษตรของตนเอง ซึ่งมีหลายแบบ คือ ๑) เป็นแรงงานรับจ้างในพื้นที่ เช่น รับจ้างเพาะปลูก ดูแล เก็บเกี่ยวพืชผักและสวนไม้ผล รับจ้างเลื่อยไม้ ขนของ ก่อสร้าง รับจ้างขับรถส่งผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น ๒) เป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อพืชผักในพื้นที่ไปจำหน่ายยังตลาดในเมือง ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้มากและรวดเร็วกว่างานอื่น แต่จะต้องมีทักษะในการพูดคุยกษาไทยเป็นอย่างดี และมีเงินทุนหมุนเวียนสูง ทั้งนี้ยังต้องแบกรับภาระต้นทุนและความเสี่ยงด้านการขนส่ง และตลาดที่ซื้อเอง ๓) การเข้าไปรับจ้างในเมือง เช่น เป็นลูกจ้างทำงานในร้านซ่อมรถ รับจ้างขับรถในโรงงาน ซึ่งจะมีเฉพาะคนวัยหนุ่มเท่านั้นที่เข้าไปทำ ๔) งานทำจักสาน ตะกร้าหรือถักยาสีผลผลิตทางการเกษตร ทำมาจากไม้ไผ่ที่หาได้จากป่าในพื้นที่ แต่งานนี้จะต้องอาศัยคนที่มีทักษะและความประณีต ต้องใช้เวลาทำนานแต่ค่าตอบแทนต่ำ

งานของ เดโซ⁸⁵ อธิบายให้เห็นถึงการปรับตัวแบบผสมผสานของชาวนายากจน กล่าวคือ เขาได้เสนอมุมอีกด้านหนึ่งของการปรับตัวของชาวนาในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงการที่ชาวนายากจนยังคงสามารถดำรงชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน โดยไม่เคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัย

⁸⁵ เดโซ ไชยทัต. อ้างแล้ว, สืบจากหน้า ๑๕๙-๑๖๓

เข้าไปทำงานในเมืองเป็นการถาวรนั้น เกิดมาจากการปรับตัวบนเงื่อนไข ๔ ข้อ คือ (๑) ยังสามารถพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นซึ่งช่วยลดภาระในการใช้เงินสด (๒) การพึ่งพาการผลิตในไร่นาที่ผสมกันทั้งการผลิตเพื่อยังชีพและเพื่อการค้า (๓) การปรับตัวเข้าสู่การประกอบอาชีพนอกไร่นาอาศัยการพึ่งพากันระหว่างการรับจ้างภายในชุมชนเอง และการรับจ้างชั่วคราวในโรงงานอุตสาหกรรมในละแวกใกล้เคียง รวมถึงรับจ้างในโรงงานแปรรูปสินค้าการเกษตรตามฤดูกาล นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างในการทำรับเหมาก่อสร้าง และ (๔) คือ ความจำเป็นด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ในช่วงวัยชรา ที่สัมพันธ์กับการแบ่งหรือรับมรดกที่ดิน นอกจากนี้การคงอยู่ในชุมชนทำให้เครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้ จึงเป็นการลดภาระให้สมาชิกที่เข้ามาทำงานในเมืองชั่วคราว โดยไม่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองเป็นการถาวร

สรุปภาพรวมของวิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนภาคเกษตร ในยุคธุรกิจการเกษตร พ.ศ.๒๕๔๐-พ.ศ. ๒๕๕๒

๑) สถานการณ์ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่เศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและการบริการในเขตเมือง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจกระแสหลักของประเทศไทย เกิดภาวะที่ตกต่ำอย่างหนักจากปัจจัยภายนอกประเทศ ขณะที่ตลาดราคาข้าวมีราคาแพงขึ้น ส่งผลให้คนวัยแรงงานของท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ ที่อพยพออกไปทำงานในเมือง ได้หวนกลับคืนเข้ามาสู่ท้องถิ่น และเริ่มประกอบอาชีพทำนาเพิ่มมากขึ้น แต่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาสู่ความทันสมัย โดยเฉพาะการใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วย และบางหมู่บ้านได้รับการส่งเสริมจากรัฐให้แปรรูปข้าวส่งขายยังตลาดภายนอก ตัวอย่างเช่น “ข้าวหอมมะลิ ๓๐๕” ของจังหวัดอุดรธานี ซึ่งถือเป็นแนวทางใหม่กับการสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจของชุมชน

๒) หากชาวบ้านในยุคนี้ ยังต้องการที่จะดำรงอยู่ด้วยอาชีพเกษตรกรรม จึงจำเป็นอย่างมากที่ต้องปรับพันธุ์พืชและวิธีการผลิตให้คล้อยตามกระแสตลาดสินค้าเกษตร ซึ่งในหลายพื้นที่จะมุ่งเน้นการปลูกพืชเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานน้ำตาล โรงงานสับปะรด เป็นต้น เพราะต้องการความมั่นคงของตลาด ถึงแม้ว่าบางช่วงเวลาจะถูกกดราคาก็ตาม

๓) นอกจากนี้ข้อมูลในหลายพื้นที่ สะท้อนให้เห็นว่า การปรับตัวของเกษตรกรยุคนี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยรายได้จากการประกอบอาชีพการเกษตรเพียงด้านเดียว แต่จำเป็นต้องมีการปรับตัวแบบผสมผสาน โดยการอาศัยประกอบอาชีพนอกภาคควบคู่ไปด้วยในช่วงที่รอคอยผลผลิตเติบโต หรือช่วงที่ว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูก โดยเฉพาะพื้นที่ที่ต้องอาศัยเพียงแหล่งน้ำตาม

ธรรมชาติเท่านั้น จึงจะทำให้สามารถอยู่รอดได้ เช่น การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม การรับจ้างก่อสร้าง และอื่น ๆ

๔) เกิดการช่วงชิงพื้นที่ทางการเกษตรของนายทุนต่างถิ่น ซึ่งปรากฏให้เห็นในหลายพื้นที่ว่า มีนายทุนต่างถิ่นได้รุกเข้าไปซื้อและเช่าที่ดินของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ทั้งในพื้นที่บนภูเขาและที่ราบลุ่ม เพื่อลงทุนทำเกษตรแบบครบวงจร คือ มีการใช้เงินลงทุนเป็นจำนวนมากตั้งแต่ขั้นของการเพาะปลูก จนถึงการส่งขายทั้งในและต่างประเทศ เช่น การทำสวนยางพารา การปลูกผักชีฝรั่ง เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นที่ไม่มีทุนหมุนเวียนเพียงพอ หรือไม่สามารถทนแบกรับภาระหนี้สินได้ ต้องยอมขายสิทธิทำกินให้กับกลุ่มนายทุน และผันตัวเองกลายเป็นแรงงานรับจ้างให้กับกลุ่มนายทุน

๕) การปรับตัวขนานใหญ่ของเกษตรกรในยุคธุรกิจการเกษตร ดังเช่น การทำนาในยุคนี้ ชาวนาจำเป็นที่จะต้องใช้เงินลงทุนอย่างมากในแทบทุกขั้นตอนการผลิตและเก็บเกี่ยวผลผลิต ตั้งแต่การจ้างรถไถนา จ้างแรงงาน ซื้อมันไถบำรุงข้าว สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การจ้างรถเกี่ยวข้าว โม้ข้าว ซึ่งการปรับตัวดังกล่าว ก็เพื่อเร่งรัดขายผลผลิตให้ได้เงินสดมาใช้คืนเงินที่กู้ยืมมาลงทุน รวมถึงการนำไปใช้จ่ายกับการอุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน ในขณะที่ชาวนาสะท้อนถึงสถานะของต้นทุนในการทำนานั้น มีการปรับเพิ่มขึ้นในทุก ๆ ปี เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิต เช่น ค่าจ้าง ราคาน้ำมัน ยาฆ่าแมลงที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ชาวนาจำต้องแบกรับความเสี่ยงของราคาข้าวที่ผันผวนอยู่ทุกขณะอีกด้วย

ถึงแม้ว่าชาวนาบางกลุ่มได้พยายามที่จะปรับตัวโดยการปลูกพืชเงินสดเข้ามาเสริมในช่วงฤดูว่างเว้นจากการทำนา หรือแบ่งที่นาบางส่วนมาเพาะปลูกพืชเงินสดอื่น ๆ เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง หอมหัวใหญ่ ลำไย พริก ใบยาสูบ และอื่น ๆ แต่กลับต้องพบกับความเสี่ยงต่อการผันผวนของราคาผลผลิตทางการเกษตรเช่นเดิม ทั้งนี้เงื่อนไขมาจากการที่ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาของผลิตผลเองได้

๖) ดังนั้นจึงมีชาวบ้านท้องถิ่นภาคเหนือเป็นจำนวนมากที่เคยดำรงชีวิตด้วยการเป็นชาวนา กลับต้องยอมจำนนด้วยการขายที่นาของตนเองให้กับนายทุนต่างถิ่น ด้วยเพราะว่าไม่สามารถทนแบกรับกับภาระหนี้สินที่เพิ่มพูนมากขึ้นจากการลงทุนทำนา บางรายถูกนายหน้าและนายทุนภายนอกมาขอกู้เงินซื้อ ประกอบกับชาวบ้านเองก็ต้องการเงินสดเพื่อนำมาใช้ในการอุปโภคตามกระแสตลาดในโลกทุนนิยมที่จู่โจมเข้ามาในทุกท้องถิ่น นอกจากนี้ยังต้องการใช้เป็นทุนสำหรับสนับสนุนการศึกษาของลูกหลานให้ได้เรียนจบในระดับที่สูง โดยคาดหวังให้ลูกหลานจะได้มีงานทำที่มั่นคงกว่าอาชีพการเกษตร เหล่านี้จึงสะท้อนถึง ความเปลี่ยนแปลงของระบบความคิดความเชื่อของชาวบ้านภาคเกษตรนั้น มีการให้คุณค่าของการทำงานด้านเกษตรลดลงจากในอดีต ซึ่งมองว่า

งานเกษตรเป็นงานที่ไม่มั่นคง ยากลำบาก ค้อยศักดิ์ศรี แตกต่างจากงานรับราชการที่มีแต่ความมั่นคง มีศักดิ์ศรี และไม่ยากลำบาก

๗) อย่างไรก็ตาม ภายใต้งานใจข้อจำกัดต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อน ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น กลับพบว่าชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งทั้งบนพื้นที่ราบสูงและพื้นที่ราบ กำลังพยายามปรับตัวเองใหม่ในลักษณะผสมผสาน เช่น ปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกผสมผสานกันระหว่างแบบเพื่อยังชีพและเพื่อการค้า นอกจากนี้ยังได้หารายได้ผสมผสานระหว่างอาชีพในภาคเกษตร และนอกภาคเกษตรควบคู่กันไปด้วย รวมถึงการสร้างและใช้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์แบบชนชั้น ภายใต้งานใจของความแตกต่างในด้านความถนัดหรือข้อจำกัดของแต่ละคน แต่ละพื้นที่ไป ซึ่งในประเด็นนี้จึงชี้ให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวที่ไม่หยุดนิ่งของชาวบ้าน ถึงแม้ว่าพวกเขาจะตกอยู่ในภาวะของความเป็นคนจนขายขอบก็ตาม และยังไม่สามารถอธิบายด้วยภาพที่ตายตัวได้ว่าชาวบ้านจะปรับตัวโดยการยอมจำนนบนงานใจข้อจำกัดที่ต้องเผชิญแต่เพียงอย่างเดียว

๔. บทสรุป

๔.๑ การประมวลภาพของการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเหนือ ที่สะท้อนผ่านงานของยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๕๒ นั้น พบบทสรุปดังต่อไปนี้

- ๑) วิถีชีวิตของผู้คนภาคเกษตรกรรมในภาคเหนือ มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ

๑.๑ ในยุคบุกเบิกเกษตรพอเลี้ยงชีวิต พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๕๐๐ จะเป็นการเดินทางโยกย้ายบนงานใจของการเอาชีวิตรอด โดยทำการบุกเบิกที่ดินผืนใหม่ ๆ หาที่ดินอุดมสมบูรณ์ หลีกหนีจากภัยต่าง ๆ เพื่อเพาะปลูก โดยพืชหลักที่ปลูกคือ ข้าว และพืชผักอื่น ๆ เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ใช้แรงงานสัตว์และคนแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ปัจจัยภายนอกยังไม่เข้าไปกระทบกับชุมชนท้องถิ่น

๑.๒ ในยุคเกษตรพาณิชย์ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๔๐ มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การซื้อขายที่ดินเพื่อการปลูกพืชเพื่อขายเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชน โดยเฉพาะการถูกกระตุ้นผ่านแผนพัฒนาประเทศของรัฐบาล การเร่งรัดเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรถูกปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากแรงงานคนและสัตว์ไปสู่การใช้เครื่องยนต์ การปรับเปลี่ยนพันธุ์พืช จากเพื่อกินภายในครอบครัวเป็นการเน้นเพื่อขาย ทำให้เกิดกลุ่มที่สามารถปรับตัวได้ดีและกำลังปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในภาคเกษตรกรรม มีชาวบ้านที่ได้ผลกระทบจากแผนพัฒนาของรัฐ การปิดล้อมชาวบ้านด้วยกฎหมาย ซึ่งเกิดกลุ่มที่สามารถปรับตัวได้และไม่สามารถปรับตัวได้จนกลายเป็นคนจนหรือคนชายขอบในที่สุด เช่น กลุ่มที่ถูกอพยพจากการสร้างเขื่อน กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่ถูกให้ย้ายอพยพโยกย้ายที่อยู่อาศัยและปรับเปลี่ยนที่ทำกิน และกลุ่มที่ถูกจำกัดขอบเขตที่ทำกิน จากกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ เป็นต้น

๑.๓ ในยุคธุรกิจการเกษตร พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๒ มีการทำเกษตรแบบเข้มข้น เพื่อมุ่งสู่อุตสาหกรรมการเกษตร ทั้งเพิ่มจำนวนครั้งในการเพาะปลูก ขยายพื้นที่เพาะปลูก โดยแทบทุกพื้นที่มุ่งเน้นเพื่อขายให้ได้กำไร มีการลงทุนทุกด้าน คือ แรงงาน เครื่องยนต์การเกษตร ใช้สารเคมี ปรับปรุงดินและกำจัดแมลง ขุดเจาะแหล่งน้ำบาดาล โดยทั้งหมดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อตัวชาวบ้าน และสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีการเกิดขึ้นของนายทุนท้องถิ่น และการเข้ามาทำธุรกิจการเกษตรของนายทุนต่างถิ่น ส่งผลให้เกิดการเบียดขับคนในท้องถิ่นที่ทำการเกษตรเดิมให้ต้องจำนน โดยขายที่ดินทำกินหันไปเป็นแรงงานรับจ้างให้กับนายทุน และโยกย้ายถิ่นไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตร อย่างไรก็ตามด้วยเงื่อนไขดังกล่าว กลับไม่ได้ทำให้ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งยอมจำนนกับการดำรงชีวิตในภาคเกษตร แต่พวกเขาสามารถปรับตัวเองในลักษณะการผสมผสานที่หลากหลายเข้าด้วยกัน

๒) ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา รัฐได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ จนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๕๓) รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๐ ฉบับ ซึ่งก่อผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ และประเด็นสำคัญคือ เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่า ชะตาชีวิตของผู้คนในภาคเกษตรกรรมนั้น ล้วนถูกกำหนดจากรัฐบาล นักการเมือง นักธุรกิจ นายทุน ซึ่งประกอบไปด้วยชนชั้นนำของประเทศมาโดยตลอด ซึ่งชาวบ้านในท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมสร้าง และร่วมกำหนดนโยบายของรัฐ ที่ได้เข้ามากระทบกับวิถีชีวิตของพวกเขาโดยตรง เช่น ระบบการจัดสรรที่ดินทำกิน การออกเอกสารสิทธิ์เพื่อถือครองที่ดิน การออกกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ การสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ สร้างระบบชลประทาน การส่งเสริมปลูกพืชเชิงเดี่ยว รวมถึงระบบตลาดทางการเกษตรนั้น ล้วนถูกกำหนดด้วยคนกลุ่มดังกล่าวแทบทั้งสิ้น

๓) การผนวกท้องถิ่นภาคเหนือเข้าสู่รัฐไทย ซึ่งรัฐได้ใช้นโยบายในการพัฒนาที่เหมือนกันทุกแห่งหน โดยไม่คำนึงถึงวิถีชีวิตและความแตกต่างของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนถูกกำหนดโดย ชนชั้นปกครองมาโดยตลอด ถึงแม้ว่าการออกกฎหมายยุคปัจจุบันจะพยายามหาวิถีกระจายอำนาจออกสู่ท้องถิ่น ในรูปแบบของการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่กลับเป็นการโยกอำนาจรัฐจากส่วนกลางเข้ามาครอบงำใกล้ชิดท้องถิ่นเพิ่มสูงขึ้น ดังเช่น นโยบายขององค์กรส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังถอดรูปแบบมาจากรัฐบาลส่วนกลาง ที่มีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่องค์กรส่วนท้องถิ่นเอง และมักจะคิดถึงเฉพาะการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่ายังติดยึดที่ “การพัฒนาอุปถัมภ์ภายนอก” ให้สวดยหรู มากกว่า “การพัฒนาระบบความคิดของคน” ให้คนในท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

๔) ในอนาคตอันใกล้ จำนวนผู้ประกอบการอาชีพในภาคเกษตรของภาคเหนือ มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุจากการที่ถูกหลานเกษตรกรส่วนใหญ่ นั้น ไม่ได้สืบทอดการทำเกษตรอีกต่อไป เพราะขาดแรงสนับสนุนจากพ่อแม่ที่ประกอบอาชีพการเกษตรมาก่อน ซึ่งไม่เห็นถึงความก้าวหน้าและความมั่นคงในชีวิตภาคเกษตร เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพการรับราชการ ธุรกิจอุตสาหกรรม และบริการ ทำให้ที่ดินทำกินถูกขายเปลี่ยนมือไปเป็นของนายทุน และคนต่างถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๕) การรุกคืบเข้ามาลงทุนแบบครบวงจรในภาคเกษตรของนายทุนต่างถิ่น ตั้งแต่กระบวนการผลิตจนถึงขั้นการส่งออกนั้น ทำให้ผู้คนที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินเดิม รวมถึงผู้ที่ไร้ที่ดินทำกิน ได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกกับนายทุนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากภาวะการขาดอำนาจการต่อรอง

๖) ภาพใหญ่ที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งพบจากข้อมูลของยูววิจัยฯ นั่นคือ การที่ผู้คนภาคเกษตรกรรม ส่วนใหญ่ ทั้งกลุ่มที่ยากจนหรือร่ำรวยก็ตาม ได้พยายามลงทุนลงแรงอย่างมากสำหรับการศึกษาของลูกหลานรุ่นต่อไป แม้กระทั่งการยืมดีที่จะแปลงที่ดินทำกินให้เป็นทุนการศึกษา โดยตั้งความคาดหวังว่าระบบการศึกษาจะช่วยให้ลูกหลานของพวกเขาได้มีงานทำที่ดี มีความมั่นคงของอาชีพและรายได้มากกว่าคนรุ่นตนเอง แต่อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงของประเทศไทยในยุคปัจจุบันนี้นั้น ระบบการศึกษาของรัฐบาลมีคุณภาพเพียงพอ ที่จะสามารถตอบโต้ภัยดังกล่าวให้กับผู้คนในท้องถิ่นได้จริงหรือไม่ ที่ว่าการศึกษาที่สูงจะช่วยให้คนมีงานทำและมีรายได้ที่มั่นคง

๔.๒ หากพยายามลองมองส่วนอนาคตเกี่ยวกับการปรับตัวของวิถีชีวิตผู้คนในภาคเกษตรกรรม โดยใช้ข้อมูลจากการสังเคราะห์นี้เป็นฐาน อาจแบ่งรูปแบบการปรับตัวออกได้เป็น ๓ รูปแบบดังนี้ คือ

๑) การปรับตัวที่แข็งขันต่อกระแสทุนนิยม โดยเฉพาะผู้คนในพื้นที่ห่างไกลศูนย์กลางความเป็นเมือง ยังคงดำรงชีวิตด้วยการทำเกษตรเพื่อยังชีพ ผสมผสานการทำเกษตรเพื่อขายบ้าง นอกจากนี้บางกลุ่มที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางของเมือง แต่พยายามปรับตัวเองที่ไม่ค่อยไปตามกระแสเกษตรแบบทุนนิยม มีการใช้แนวปฏิบัติแบบเศรษฐกิจพอเพียง เช่น อดทนดำเนินชีวิตด้วยความเป็นอยู่อย่างพอเพียง มีการใช้จ่ายตามความจำเป็นของชีวิต ภายใต้งैอนใจของกระแสสังคมที่กำลังดำเนินสู่ทุนนิยมแบบไทย

๒) การปรับตัวด้วยความจำนนต่อระบบทุนนิยม เช่น ยุติการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างถาวร ด้วยเหตุผล คือ ที่ดินเหลือน้อย ไม่พอเพียงกับการผลิต การขาดแคลนแหล่งน้ำ ขาดช่องทางการจำหน่าย การไม่คุ้มต่อการลงทุนในภาคเกษตร การก่อภาระหนี้สิน กลุ่มเหล่านี้มีการปรับเปลี่ยนตนเองไปประกอบอาชีพรับจ้างตามโรงงาน รวมถึงการอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ การขายที่ดินแล้วนำมาใช้เป็นทุนสำหรับส่งเสริมการศึกษาให้กับลูกหลานในรุ่นถัดไป โดยมีความหวังว่าลูกหลานจะมีงานทำที่ดี มีรายได้ที่มั่นคงกว่าชีวิตของตนเองที่เคยเผชิญกับการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก

๓) การปรับตัวที่รู้เท่าทันบนโลกทุนนิยม ซึ่งเป็นการยังคงยืนหยัดทำอาชีพเกษตรกรรมต่อไป แต่เกษตรกรจำเป็นต้องปรับตัวเองขนานใหญ่ที่จะยกระดับวิถีคิดและวิธีการทำเกษตร เช่น ปรับตัวจากการเป็น “ชาวนา” ไปสู่ การเป็น “ผู้จัดการนา” มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาเป็นตัวหลักสำคัญในกระบวนการผลิต รวมถึงการคิดริเริ่มในการแสวงหาพืชพันธุ์ใหม่ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขความต้องการของตลาด และปลูกพืชที่หลากหลายแทนการปลูกพืชชนิดเดียว โดยทั้งหมดต้องอาศัยทักษะด้านการบริหารจัดการเข้ามาช่วยในทุกกระบวนการผลิต และแสวงหาช่องทางการตลาด การจำหน่ายผลผลิต การคิดคำนวณถึงต้นทุนและรายได้ รวมถึงความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน การรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อยเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับอำนาจของรัฐ พ่อค้าคนกลาง และนายทุน การปรับเปลี่ยนใช้ความสัมพันธ์ที่หลากหลายและซับซ้อน เป็นต้น ■

เอกสารอ้างอิง

- ณัชชา ลีวิศิษฐ์พัฒนา. การปรับตัวในวิถีชีวิตของเกษตรกรรายจนในบริบทที่เปลี่ยนแปลง ของระบบเกษตรกรรมบนที่สูง. วิทยานิพนธ์สาขาเกษตรศาสตร์เชิงระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.
- เดโช ไชยทัพ. การปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ศึกษากรณี : การประกอบอาชีพนอกไร่ร่นกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดใหม่. วิทยานิพนธ์สาขาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ ฉบับเพิ่มเติมและปรับปรุงใหม่. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม. ๒๕๔๖.
- ขงยุทธ ชูแว่น. ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑.
- ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๖.
- รัตนพร เศรษฐกุล. หนึ่งศตวรรษ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ ๒๔๔๒-๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๖.
- โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. โครงการงานการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเลียร ตำบลไกรใน อำเภองงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย. โครงการขุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก. โครงการ ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน. โครงการขุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ข้าวต้มหลวง จังหวัดเชียงราย. **โครงการ “วิถีชีวิตของชาวไทยจีนในตำบลแม่ข้าวต้มจากอดีตถึงปัจจุบัน ”** (กรณีศึกษา บ้านแม่ข้าวต้ม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย) โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนชัยมงคลวิทยาคม จังหวัดสุโขทัย. **โครงการ “มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอกรกรณีศึกษา : หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอลำเลียง จังหวัดสุโขทัย”** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนทุ่งทรายวิทยา จังหวัดกำแพงเพชร. **โครงการประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านโนนสวรรค์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีทำบุญกลางบ้าน.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเทศบาล 4 (ชุมชนวัดธรรมจักร) จังหวัดพิษณุโลก. **โครงการการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว จังหวัดตาก. **โครงการเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนา กรณีศึกษา : ชุมชนในเขตบริการของโรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนนครบางยางพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก. **โครงการวิถีชีวิตของชุมชนตำบลบ้านแยง จากเกษตรครัวเรือนสู่เกษตรอุตสาหกรรม.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเนินมะปรางศึกษาวิทยา. **โครงการวัฒนธรรมประเพณีของชาวนินรั้ง ผู้มาใหม่จากแดนอีสาน.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านแก่งวิทยา จังหวัดสุโขทัย. **โครงการมองเห็นแลหลังวิถีชีวิตชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านห้วยหยวก.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

- โรงเรียนบ้านตาก ประชาวิทยาคาร จังหวัดตาก. **การเปลี่ยนแปลงของประเพณีกระทงสายที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านตาก.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนบ้านตากประถมวิทยา จังหวัดตาก. **โครงการการเปลี่ยนแปลงของประเพณีขึ้นธาตุเดือนเก้าที่มีผลกระทบต่อคุณค่าของประเพณีสำหรับชุมชนในอำเภอบ้านตาก.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนบ้านไทรคองยั้ง. **โครงการงานถ้ำผาทำพล ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอำเภอเนินมะปราง.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนบ้านแม่เทิน จังหวัดสุโขทัย. **โครงการความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่เทิน.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนบ้านวังดิน จังหวัดอุดรธานี. **โครงการงาน การทำนาของชุมชนบ้านวังดิน : การสืบสานประเพณีผู้ขวัญข้าวจากอดีตถึงปัจจุบัน.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนบ้านวังตะเคียน จังหวัดตาก. **โครงการงานการเปลี่ยนอาชีพของชุมชนวังตะเคียนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำน้ำอ้อยแผ่นแบบโบราณของบ้านวังตะเคียน น.๔ ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนบ้านวังลึก จังหวัดสุโขทัย. **โครงการวิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนบ้านสุเม่น จังหวัดสุโขทัย. **โครงการจากวันวานถึงวันนี้...วิถีชีวิตชาวสวนส้ม เขียวหวานบ้านสุเม่น.** โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนปูกแง (อินทราราษฎร์อุปถัมภ์) จังหวัดเชียงราย. **โครงการงานการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพของชนเผ่าอาข่า เมื่อชนเผ่าอาข่าใหม่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดงน้ำ**

- ด้อม ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ-วิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนป่าไผ่อุทิศ ๖. **โครงการเปลี่ยนแปลงของค่ายลูกเสือแห่งของกับเศรษฐกิจชุมชน.** ยุววิจัยโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา จังหวัดพิษณุโลก. **โครงการความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมบริเวณบึงปลาเน่ากับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา จังหวัดพิษณุโลก. **โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทุ่งสาม.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนพานพิเศษพิทยา จังหวัดเชียงราย. **โครงการเลี้ยงเจ้าบ้าน บ้านร่องลึก ตำบลสันกลาง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนเวียงเชียงรุ้งวิทยา จังหวัดเชียงราย. **โครงการผืนม่อนหนึ่งกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านดงป่าสัก ตำบลทุ่งก่อ อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนวัดจันทร์ (ลอมราษฎร์บำรุง) จังหวัดสุโขทัย. **โครงการวิถีชีวิตของชาวนาหมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนวัดหางไหล จังหวัดพิษณุโลก. **โครงการอดีตกับปัจจุบันประเพณีการทำขวัญ – รับขวัญแม่โพสพ.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนวังตะเคียนประชานุสรณ์ จังหวัดกำแพงเพชร. **โครงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านวังตะเคียน.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- โรงเรียนวังน้ำลึกศึกษา จังหวัดพิษณุโลก. **โครงการ มองปัจจุบันย้อนอดีตวิถีชีวิตการทำนาของชาววังน้ำลึก อ.เมือง จ.พิษณุโลก.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้าในโครงการพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน. **โครงการประวัติศาสตร์ชุมชน บ้านไร่ประเด็น การทำไร่ข้าวมาเป็นทำนาข้าว.** โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์ จังหวัดสุโขทัย. **โครงการ ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต...จากอดีตสู่ปัจจุบัน.** โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก. **โครงการ ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทองกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน.** โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนสามเงาวิทยาคม จังหวัดตาก. **โครงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านในอดีตที่ส่งผลต่อชุมชนชาวบ้านจัดสรรหมู่ที่ ๓ และหมู่ที่ ๔ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก.** โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

โรงเรียนบ้านสุเม่น จังหวัดสุโขทัย. **โครงการจากวันวานถึงวันนี้...วิถีชีวิตชาวสวนส้ม เขียวหวานบ้านสุเม่น.** โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

สุภารัตน์ กาญจนจันทร์กุล. **กลยุทธ์ในการปรับตัวของเกษตรกรปรับตัวของเกษตรกรปลูกกะหล่ำปลี : กรณีศึกษาบ้านห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.**

<http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=83>

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. **รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนเกษตรทั่วประเทศ ปีเพาะปลูก ๒๕๔๙/๕๐.**

http://www.oae.go.th/more_news.php?cid=444

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. **นิเวศประวัติศาสตร์: พรมแดนความรู้.** โครงการจัดพิมพ์คบไฟ. กรุงเทพฯ. ๒๕๔๕

- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. *บันทึกงานเวทียุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ ๒ วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมอาคารเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่, ๒๕๕๑.*
- อัญจรา รักยุติธรรม. *“ผมไม่มีคำตอบ” : ๖๐ ปี อำนันท์ กาญจนพันธุ์ กับ ๒๐ ปี ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. พงษ์สวัสดิการพิมพ์, ๒๕๕๑.*
- อัมพวา เพ็ชรกิ่ง. *กระบวนการกลายเป็นคนจน กรณีศึกษาชาวบ้านปางอึกา จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๐๐-พ.ศ.๒๕๔๓). วิทยานิพนธ์ สาขาประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.*
-

**การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย :
กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม**

กฤษณธรรม ภาพันธ์

การสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่ได้จากการศึกษาของนักเรียน
ยุววิจัยในระดับมัธยมศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ปีการศึกษา 2552
เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวจังหวัดสุโขทัยมีจำนวน 7 โครงการ จากทั้งหมด
จำนวน 27 โครงการ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของการ
ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่ของจังหวัดสุโขทัยว่าเป็นอย่างไร
เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแต่ละพื้นที่ที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบัน
การศึกษาในครั้งนี้ นักเรียนยุววิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ พ่อแม่ ปู่ย่าตายายและคนในชุมชนที่
อาศัยอยู่ในชุมชนช่วงประมาณระหว่าง พ.ศ. 2480 – 2552 ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนอายุ
แตกต่างกัน 3 ช่วงอายุ เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนใน
ชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ผลการสังเคราะห์งานการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของ
กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพมีการ
เปลี่ยนแปลง การนำเสนอในครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ยุคเกษตรธรรมชาติ (ก่อน พ.ศ. 2504)

ตอนที่ 2 ยุคเกษตรผสมผสาน (พ.ศ. 2504-2539)

ตอนที่ 3 ยุคเกษตรเพื่อการค้า (พ.ศ. 2540-2552)

ตอนที่ 1 ยุคเกษตรธรรมชาติ (ก่อน พ.ศ. 2504)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตของ
คนสุโขทัย การประกอบอาชีพย่อมมีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่
เช่น บริเวณที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำก็เหมาะสำหรับการทำนา หรือบริเวณที่มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์มี
แม่น้ำยมไหลผ่านก็สามารถทำได้ทั้งนาข้าว สวนผลไม้ หรือสวนปาล์มกล้วยตานี หรือทำไร่ยาสูบ
ไร่ข้าวโพดข้าวฟ่างหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว สำหรับในบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัย
ที่ราบสูงเชิงเขาส่วนใหญ่จะนิยมปลูกพืชไร่ที่ไม่ต้องใช้น้ำมากนักเหมือนกับการทำนา เช่น การทำ
ข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง หรือบริเวณที่อยู่อาศัยที่ใกล้กับแหล่งน้ำไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ

ยม หรือลำคลองที่ไหลลดคดเคี้ยวผ่านหมู่บ้านก็อาจจะปลูกผักทำสวนควบคู่ไปด้วยได้ตลอดทั้งปี แหล่งน้ำจึงนับว่ามีประโยชน์กับคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ในช่วงฤดูฝนในยุคนี้อาจยังเป็นช่วงที่ฝนตก ต้องตามฤดูกาลน้ำในแม่น้ำลำคลองต่างๆ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ในการอุปโภคบริโภคมากกว่า การทำเกษตร เพราะมีน้ำฝนอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว นอกจากไว้ใช้ยามขาดแคลนซึ่งก็ไม่ค่อยได้ใช้มากนัก ใช้น้ำฝนจากธรรมชาติมากกว่า ประโยชน์สำคัญของแม่น้ำลำคลองในสมัยนี้คือการประมง หนึ่งคือ เส้นทางคมนาคมทางน้ำ เพราะในหมู่บ้านหรือหอย่อมบ้านใกล้ๆ ชาวบ้านจะใช้เวลาเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กัน สำหรับสถานที่ไกลหรือการไปแลกเปลี่ยนสินค้ากับหมู่บ้านอื่นๆ จะใช้การเดินทางทางเรือ เส้นทางน้ำที่สำคัญในแต่ละหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านใหม่ อำเภอทุ่งเสลี่ยมมีแม่น้ำแม่มอกไหลผ่าน หมู่บ้านสุเม่น อำเภอศรีสัชนาลัย หมู่บ้านคลองกระเจง อำเภอสวรรคโลก หมู่บ้านวังทอง อำเภอศรีสำโรง ล้วนอยู่ติดริมน้ำยม หมู่บ้านวังลึก อำเภอบ้านด่านลานหอย มีคลองแม่ลำพันไหลผ่าน หมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง หมู่บ้านไกรโน อำเภอกงไกรลาศ ก็มีคลองซึ่งแยกจากแม่น้ำยมไหล บ้านกง อำเภอกงไกรลาศก็มีแม่น้ำยมไหลผ่านเช่นกัน

ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กับแม่น้ำ ลำคลอง เนื่องจากแม่น้ำลำคลองเหล่านี้จะเป็นเส้นทางคมนาคมแล้ว ยังมีอาหารจำพวกปลาอุดมสมบูรณ์ให้กินตลอดทั้งปี การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านในสมัยนี้จึงกระจุกตัวอยู่บริเวณริมน้ำ และคนที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกันส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้อง หรือเครือญาติกัน ซึ่งเริ่มต้นจากการหาที่ทำกิน บ้างก็เข้ามาบุกร้างถางป่าด้วยตนเองเพื่อจับจองที่ดินสำหรับตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยด้วยทำมาหากินด้วย บ้างก็มาอยู่ตามคำชักชวนของญาติพี่น้องที่มาจับจองที่ดินไว้แล้ว “ที่ดิน” ส่วนใหญ่ยังไม่มีราคาและไม่มีเจ้าของ ชาวบ้านที่มาอยู่อาศัยในชุมชนเหล่านี้จึงบุกร้างถางป่าเพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับเพาะปลูก ทำนา ทำไร่ สมาชิกในครอบครัวจึงเป็นแรงงานสำคัญสำหรับการจับจองที่ดินทำกิน เพราะในสมัยนี้การบุกร้างป่าหรือสุมป่าไฟไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะไม่มีเครื่องมือเครื่องจักรใดๆ ต้องอาศัยแรงงานคนหรือสัตว์เป็นสำคัญ กว่าจะได้ที่ดินแต่ละผืนก็ต้องใช้เวลาานพอสมควรกว่าจะปราบตอไม้ใหญ่ๆ และปรับสภาพพื้นดินให้เหมาะสมสำหรับใช้เพาะปลูกได้ ไม่ใช่เรื่องง่ายที่แต่ละครอบครัวจะสามารถทำได้ ในวันสองวัน หรือใช้คนแค่คนหรือสองคน แต่ต้องใช้แรงงานคนหลายๆ คนมาช่วยกัน ญาติพี่น้อง น้องๆ จึงมักจะอยู่อาศัยและทำกินอยู่ใกล้ๆ กัน เพื่อจะได้ช่วยเหลือไ้ว้วานกันได้ง่าย

ใครหรือครอบครัวใดที่สามารถหักร้างถางป่าปราบตอ (ตอไม้ที่เหลือจากการโค่นไม้ใหญ่ไปใช้ประโยชน์เช่นสร้างที่อยู่อาศัย เผาถ่าน ไปแล้ว) ได้มากเท่าไรก็มีที่ดินมากเท่านั้น การครอบครองที่ดินสำหรับแต่ละครอบครัวในสมัยนี้ มีจำนวนพื้นที่ไม่มากนัก ส่วนมากมีแค่เพียงพอ

สำหรับปลูกข้าวไว้กินในครอบครัว หรืออาจมีสำหรับปลูกพืชผักอื่นๆ บ้าง เพียงแค่ให้คนในครอบครัวอยู่กินกันอย่างไม่อดอยากก็เพียงพอแล้ว และอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้แต่ละครอบครัวมีที่ดินในครอบครัวไม่มากมายเนื่องจาก สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นป่าที่มักมีสัตว์ร้าย เช่น เสือ หรือสัตว์ร้ายอื่นๆ อาศัยอยู่ การเดินทางจากที่พักไปทำงานประกอบอาชีพจึงต้องไปด้วยกันหลายคน และการทำมาหากินจึงจำเป็นต้องมีที่ดินอยู่ใกล้ๆ กัน เพื่อจะได้คอยช่วยกันระแวดระวังอันตรายที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งมีการช่วยเหลือและเอาแรงกันในการทำงานด้วย การมีที่ดินสำหรับทำมาหากินอยู่ห่างกันจึงไม่ปลอดภัยและไม่สะดวกในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันสำหรับสมัยนี้ และกว่าจะหักล้างถางป่าแต่ละพื้นที่ได้ต้องลงแรงเองซึ่งใช้เวลานานกว่าจะได้ที่ดิน 1 แปลง ทำให้มีการแบ่งปันที่ดินให้กับญาติพี่น้องได้ทำมาหากินในพื้นที่ใกล้ๆ กัน โดยส่วนมากครอบครัวหนึ่งๆ จะมีลูกหลายคน เรียกได้ว่าเป็นครอบครัวใหญ่ หรือครอบครัวขยาย ซึ่งแตกต่างจากสภาพครอบครัวในปัจจุบันที่ส่วนมากเป็นครอบครัวเดี่ยว

“...ในสมัยก่อนชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีลูกมาก ...บางคนมีลูกถึง 10 คน...เนื่องจากไม่มีการวางแผนครอบครัว...ยายเองมีพี่น้อง 5 คน ...พ่อแม่จะเลี้ยงลูกเอง ทำนาไปด้วย เลี้ยงลูกไปด้วย...” (ยายบุญยัง คงสวน อายุ 78 ปี)

“...ที่ดินทำกินไปบุกเบิกจับจองเอา..ไม่มีการซื้อขายที่ดินใครอยากได้ก็ไปจับจองบุกป่าเอง แบ่งให้กันฟรีๆ ก็มีจะได้มีเพื่อนมาอยู่ใกล้ๆ .ที่ๆ เรานุกเบิกไว้คนอื่นเขา ก็จะไม่เอา นอกจากเราจะยกให้เขา.” (แม่ช้อฮ้อ แสนขัน อายุ 85 ปี)

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลองนั้นชาวบ้านใช้น้ำในการเกษตรน้อยมาก หรือบางหมู่บ้านแทบไม่ได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรเลย ส่วนใหญ่จะใช้ในการอุปโภคบริโภคมากกว่า สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องใช้น้ำจากแม่น้ำ หรือห้วยหนองคลองบึงต่างๆ เนื่องจากฝนยังตกต้องตามฤดูกาล ทุกอย่างในภาคการเกษตรจึงอาศัยน้ำฝนก็เพียงพอแล้ว การประกอบอาชีพภาคการเกษตรต่างๆ ของชาวบ้านในช่วงนี้ไม่ว่าจะเป็นอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ยาสูบ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลืองหรืออื่นๆ ก็ล้วนแต่เพียงให้มีข้าวปลาอาหารไว้กินไม่อดอยาก ชาวบ้านก็มีความสุขแล้ว ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ชุมชนที่อยู่บริเวณที่ราบทางตอนกลาง หรือที่ราบเชิงเขาในตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัยก็ตาม

“...ตาใช้น้ำในคลองแม่ลำพันโดยใช้กิน ใช้อาบ ด้านการเกษตรรอน้ำฝนอย่างเดียวไม่มีใครใช้น้ำในคลอง.... เพราะน้ำในคลองมาเร็วไปเร็ว ฝนก็ตกตามฤดู...” (ตาสว่าง แยมเย็น อายุ 77 ปี)

ในสมัยนี้ฝนตกตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านรู้วันเวลาที่แน่นอนว่าจะเริ่มต้นฤดูกาลในการทำนา ทำไร่ยาสูบ หรือทำข้าวไร่เมื่อไร ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงเดือน 6 หรือไม่กี่เดือน 7 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มฤดูฝน ชาวบ้านก็เริ่มเตรียมเมล็ดพันธุ์เตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก เพื่อให้ได้ผลผลิตและ

เก็บเกี่ยวในอีก 5-6 เดือนข้างหน้า หรือแม้กระทั่งการทำสวนใบตองกล้วยตานีก็นิยมที่ลงหน่อใหม่ ในช่วงต้นฤดูฝนเช่นกัน เพราะได้อาศัยน้ำฝนทำให้พืชเจริญเติบโต แม้ว่าชาวบ้านในแต่ละชุมชนจะมีอาชีพหลักแตกต่างกันตามสภาพของพื้นที่ เช่น ทำข้าวไร่ ทำข้าวโพด ปลูกกล้วยตานี ปลูกยาสูบ แต่ทุกหมู่บ้านจะมีการปลูกข้าวและพืชผักสวนครัวไว้ด้วย ในแต่ละครอบครัวจะมีที่ดินแปลงหนึ่งสำหรับปลูกข้าวไว้กิน ควบคู่ไปกับการทำอาชีพเกษตรอื่นหรืออาชีพอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตด้วย แม้กระทั่งชาวนาเองก็ตาม เมื่อหมดฤดูทำนา บ้างก็ออกหาของป่า บ้างก็มีฝีมือในการสานอุปกรณ์ของใช้ในครัวเรือน เช่น สานส้ม สานกระด้ง สานกระบุง ฯลฯ

“...ฝนจะตกตามฤดูกาล ชาวบ้านจะรู้ว่าน้ำจะท่วมเวลาไหน จะเตรียมถางหญ้าไว้รอ.” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

“...การทำนา ชาวบ้านจะมาช่วยกันดำนา...ส่วนใหญ่แต่ละบ้านจะเลี้ยงวัว ควายสำหรับไว้ไถนา หรือลากเกวียน...” (ยายบุญยัง คงวล อายุ 78 ปี)

“...ข้าวที่ได้จะเก็บเข้ายุ้งไว้กินตลอดปี...ส่วนหนึ่งเก็บไว้ปลูก เหลือจึงนำไปขายในตลาด ซึ่งก็จะไปขายพร้อมๆ กันหลายๆ คน...” (ยายบุญยัง คงวล อายุ 78 ปี)

“...การทำนาจะเริ่มทำช่วงเดือน 6 หรือ เดือน 7...ปีละครั้ง...” (ตาบุญมา สังข์ทอง อายุ 69 ปี)

การทำนาในที่ราบสูงหรือที่เรียกว่าข้าวไร่ จะมีมากในบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดสุโขทัยซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขา ไม่สามารถทำเป็นแปลงหรือบึงนาได้ แต่จะทำการหยอดเป็นหลุมๆ โดยทุกคนในครอบครัวจะ ช่วยกันทำงานภาคเกษตรทั้งในการปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ก็จะมีการปลูกผักอื่นๆ รวมอยู่ด้วย เช่น พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว สำหรับชาวนาในพื้นที่ราบ ชาวไร่ยาสูบ ชาวสวนใบตองกล้วยตานี ก็ล้วนปลูกผักสวนครัวไว้กินด้วย อาจปลูกในสวนได้เลย หรือไม่ก็ตามคันนา หรือคันสวน รอบๆ พื้นที่ของตนเอง

“...ทำข้าวไร่ที่ดอย แล้วปลูกพริก มะเขือ มะเต้า...ไว้กินด้วย ไม่ต้องซื้อ...ก็แบ่งกันกิน...” (แม่ชาจันทร์ ศฤงคาร อายุ 84 ปี)

แรกเริ่มของการทำอาชีพภาคเกษตรกรรมนั้น ส่วนใหญ่ทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำเพื่อไว้กินไว้ใช้ในครอบครัว เช่น การทำไร่ยาสูบ แต่เดิมทำเพื่อเอาไว้สูบเอง แต่เมื่อมีความต้องการของตลาดภายนอกชุมชนเริ่มจากชุมชนใกล้เคียงมากขึ้น ซึ่งการติดต่อกันมักเป็นชุมชนใกล้เคียงกัน ทำให้ชาวบ้านแต่ละครอบครัวเริ่มมีการปลูกยาสูบมากขึ้น จนกลายเป็นอาชีพหลักของครอบครัวแทนการปลูกข้าว เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นๆ ที่ตนเองต้องการจากชุมชนใกล้เคียงนั้น แต่ก็ยังคงปลูกข้าวไว้สำหรับกินในครอบครัวเหมือนเดิม เช่น นำยาสูบไปแลกกับไถ่ มังกร หรือแลกกับมะพร้าว หรือน้ำข้าวเปลือกไปแลกกับพืชผักผลไม้อื่นๆ โดยไม่ได้มีการใช้เงินตราในการซื้อขาย แต่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าซึ่งเป็นไปตามความพึงพอใจของทั้งสองฝ่ายที่จะตกลงแลกเปลี่ยนสินค้ากัน เมื่อความต้องการยาสูบจากชุมชนอื่นๆ มีมากขึ้น

ชาวบ้านจึงหันมาปลูกยาสูบกันมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกข้าวมีอยู่ทั่วไป ข้าวจึงไม่ใช่ผลผลิตหลักที่จะนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ได้

เนื่องจากการปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของชุมชนส่วนใหญ่ในสุโขทัยนั้น สามารถปลูกได้แทบทุกพื้นที่ (ที่นักเรียนยุววิจัศึกษา) ในพื้นที่ที่น้ำอุดมสมบูรณ์ก็จะทำนา ในพื้นที่ราบเชิงเขาก็ทำข้าวไร่ การมีอาชีพเป็นชาวนาจึงเป็นอาชีพที่ได้รับความนิยมค่อนข้างสูง แต่ต่อมาเมื่อแต่ละชุมชนมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชน “ข้าว” จึงไม่ใช่สินค้าที่เป็นสื่อกลางเพียงชนิดเดียวที่ใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ชาวบ้านในแต่ละชุมชนจึงมีการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมที่แตกต่างกันอย่างหลากหลายตามสภาพของพื้นที่ เช่น ปลูกข้าว ปลูกถั่ว ปลูกงา ปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง ทำสวนต่างๆ แล้วนำผลผลิตของตนเองที่ชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ไม่มีไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตของชุมชนนั้นๆ ตามที่ตนเองต้องการ เช่น นำมะพร้าว ไปแลกเปลี่ยนกับข้าว หรือนำข้าวไปแลกเปลี่ยนกับโถมั่งกร หรือนำถั่วงาข้าวโพดไปแลกเปลี่ยนกับปลา

การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่างๆ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ไปด้วยในตัว ในระยะต่อมาชาวบ้านก็สามารถนำเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นมาเพาะปลูกเองบ้าง แต่เป็นการเพาะปลูกสำหรับไว้กินไว้ใช้ในครอบครัว และยังคงประกอบอาชีพหลักของแต่ละพื้นที่อยู่เช่นเดิม

“...ชาวบ้านไม่ได้ปลูกไว้ขายเหมือนเดี๋ยวนี้ ปลูกเอาไว้สูบกันเอง...” (ตาฉวย พลทรัพย์ อายุ 63 ปี)

“...เริ่มแรกมีการทำนามาก่อน...มีการปลูกพืชผัก ปลูกยาสูบไว้ใช้ในครอบครัว...ต่อมารัฐมีการส่งเสริมการปลูกยาสูบ ทำให้มีรายได้ จึงนิยมปลูกยาสูบกันมากขึ้น...” (ยายยง สุวรรณวงศ์ อายุ 94 ปี)

การกินอยู่ก็อยู่แบบพออยู่พอกิน ปลูกผัก หาปลา หรือล่าสัตว์ที่อยู่ในป่ามาเป็นอาหารได้ เพราะป่าไม้ยังอุดมสมบูรณ์ จึงแทบไม่ต้องใช้เงินในการแลกเปลี่ยนสิ่งของเลย แม้กระทั่งเสื้อผ้าก็ได้จากการทอใส่เอง ในการทอผ้าแต่ละผืนเพื่อจะตัดเป็นเสื้อหรือกางเกงแต่ละตัว จะใช้เวลาหลายวันในการทอ ทำให้แต่ละคนมีเสื้อผ้าที่ใช้สำหรับสวมใส่ไม่มากมายเหมือนกับปัจจุบัน และการทอผ้าหรือตัดเย็บเสื้อผ้าก็ต้องพึ่งพาช่วยเหลือกันเพื่อให้แต่ละคนแต่ละครอบครัวมีใช้ได้ทันเวลา

“...เสื้อผ้ามีไม่มาก...ต้องปลูกฝ้ายและทอใช้เอง” (แม่ช้อฮ้อ แสนขัน อายุ 85 ปี)

“...ยุคนี้ไม่มีเสื้อผ้าขาย ต้องทอผ้ากันเอง ย้อมผ้าด้วยผลมะเกลือ...ต้องทอใส่กันเอง...” (ตาบุญมา สังข์ทอง อายุ 69 ปี)

การประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องกันมาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ไม่ว่าจะเป็นทำนา ทำไร่ หรือทำสวน ทุกครอบครัวจะมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ที่คนรุ่นปู่ย่าตายาย บุกเบิกป่าแล้วจับจองเป็นที่ทำมาหากิน การจับจองที่ดินสำหรับไว้ทำการเกษตรต่างๆ แต่ละครอบครัวจะมีที่ดินไม่มากนัก ด้วยข้อจำกัดของเวลาที่ใช้บุกร้างถางป่าและความยากลำบาก จำนวนที่ดินของแต่ละครอบครัวจึงขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวด้วย หาก

ครอบครัวใดมีสมาชิกหลายคนก็จะสามารถจับจองที่ดินไว้ในครอบครองได้มากกว่าครอบครัวที่มีสมาชิกน้อยกว่า เช่น

การทำสวนใบตองกล้วยตานี เป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษ แต่ละครอบครัวมีที่ดินสำหรับทำสวนกล้วยตานีครอบครัวละไม่เกิน 10 ไร่ เนื้อที่ส่วนใหญ่จะใช้สำหรับปลูกกล้วยตานี บริเวณรอบๆ สวนกล้วยตานีบ้างก็ปลูกมะปราง กล้วยน้ำว้า หรือไม้ยืนต้นอื่นๆ เพื่อเป็นแนวป้องกันลมช่วยให้ใบตองกล้วยตานีไม่แตก จะขายใบตองได้ราคา และยังมีผลไม้ต่างๆ รับประทาน หากเหลือก็สามารถแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องบ้านใกล้เคียงได้อีกด้วย หรือไม่บางบ้านนอกจากจะทำสวนกล้วยตานีแล้วก็จะทำสวนผลไม้ เช่น ละมุด มะปราง หรือมะม่วง ควบคู่ไปด้วย โดยยังไม่มีมีการแบ่งเนื้อที่ที่ใช้ในการปลูกพืชชนิดต่างๆ ที่ชัดเจน เพียงแต่ปลูกรวมๆ กัน หลากหลายชนิดในพื้นที่สวนเดียวกัน

“..บ้านยายปลูกกล้วยตานีเป็นที่เดิมมรดกตกทอดจากรุ่นพ่อแม่ ...โตมาก็เห็นเขาปลูกกันอยู่แล้ว... เนื้อที่ 7 ไร่ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงปลูกในเนื้อที่เท่าเดิม ก็ปลูกมะปรางรอบๆ ไม่ให้ใบตองตานีแตก...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

“...ในสวนยายจะมีมะปรางบ้าง ละมุดบ้าง...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ 70 ปี)

“...ยายมีที่ดินตกทอดกันมาจากรุ่นพ่อแม่ 3 ไร่..” (ยายรันเทียว ประเวศ อายุ 66 ปี)

ในด้านการลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรมีไม่มากนัก เพราะมีดินและน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ปุ๋ยก็ไม่ต้องซื้อไม่ต้องใส่เพราะดินอุดมสมบูรณ์ หรือว่าหากต้องใช้ปุ๋ยก็ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ เช่น ชากพืช ชังข้าว ที่ตายแล้วหรือไม่ใช้แล้วนำมากลบไว้ที่โคนต้นไม้เพื่อให้เน่าผุพังกลายเป็นปุ๋ย หรือแม้กระทั่งวัสดุที่ใช้ก็จะเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติเพราะย่อยสลายผุพังง่าย เช่น กระถางยาสูบที่ทำจากใบตาลหรือใบมะพร้าว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำวัสดุธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เพราะไม่ต้องลงทุนซื้อหาด้วยเงินตรา แต่ใช้แค่เพียงการลงแรงเท่านั้น

“..พอถึงหน้าน้ำหลากก็เตรียมถางสวนให้น้ำเข้ามา ดินจะได้สีดำเยอะมาก...ต้นกล้วยใบจะเขียวเข้ม.. สมัยก่อนเมื่อต้นกล้วยแก่ ยายเห็นพ่อ เห็นลุง บ้า เอามีดฟันต้นลงมา แล้วตัดเป็นท่อนๆ ไว้ที่โคนต้น มันจะเน่าเป็นปุ๋ยให้ต้นกล้วย...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ 70 ปี)

“...กระถางใบลานเมื่อก่อนต้องแกะออก แต่เมื่อปลูกยาสูบนานๆ ก็พบว่ากระถางเน่าผุไปเอง ...ต่อมาก็เลยไม่ต้องแกะเลย...ปลูกต้นกล้วยลงไปหลุมยาได้เลย...” (ยายเฉลียว เจริญศิลป์ อายุ 75 ปี)

การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชแต่ละชนิด เช่น ใบตองกล้วยตานีจะเก็บใบตองได้เดือนละ 2 ครั้ง การทำไร่นาจะทำปีละ 1 ครั้ง การทำไร่ยาสูบจะทำปีละ 1 ครั้ง เมื่อมีรายได้จากการประกอบอาชีพ ชาวบ้านจะมีการแบ่งเงินออกเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุน ค่าใช้จ่ายในครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งอาจเตรียมไว้สำหรับให้ลูกไปโรงเรียนบ้าง เนื่องจากการลงทุนในการประกอบอาชีพที่ค่อนข้างต่ำจึงทำให้ชาวบ้านส่วน

ใหญ่ในสมัยนี้ ไม่ค่อยมีภาระหนี้สินจากการกู้ยืมแหล่งต่างๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสมัยนี้เป็นแบบพออยู่พอกิน

“...พออยู่พอกิน ส่งลูกเรียนหนังสือ ไม่ต้องลำบากกู้ยืมใคร แต่ยายก็ไม่มีเงินเก็บ เพราะลูกเรียน...”

(ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ 70 ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็น เช่น มีการทำขวัญสวน และมีการขอให้ธรรมชาติที่ตนเองเชื่อถือช่วยเหลือในเรื่องการทำมาหากินให้ได้ผลผลิตดี หรือแม้กระทั่งในเรื่องของการดูแลรักษาสุขภาพ เมื่อพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ออกไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น ทำขวัญข้าว ขวัญสวน ก็จะมีเด็กๆ ในครอบครัวตามไปวิ่งเล่น

“...เมื่อตอนยายอายุประมาณ 20 ปี เขาจะมีการทำขวัญสวนใบตอง จะทำหลังวันออกพรรษา ในชะลอมจะมีกล้วยสุก ข้าวต้มมัด ดอกไม้ ธูปเทียน แล้วนำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในสวน เพื่อให้ออกดอกออกผลดี...” (ยายวันเทียว ประเวศ อายุ 66 ปี)

“...จะมีการทำขวัญท้องข้าว...เพราะเชื่อว่าแม่โพสพจะช่วงดูแลรักษาต้นข้าว ให้ออกรวงดี...”

“...เมื่อก่อนไม่มีหมอรักษาก็จะไปหาผีป่วนยาเทิน...ซึ่งศักดิ์สิทธิ์มาก...” (แม่ชาฮ้อ แสนชัย อายุ 85 ปี)

สำหรับการช่วยเหลือดูแลรักษาซึ่งกันและกันเมื่อยามเจ็บป่วยนั้น ชาวบ้านจะรักษาโดยวิธีทางธรรมชาติ เช่น การใช้พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ หรือไม่ก็เชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ เชื่อเรื่อง “ผี” เช่น ผีบ้านผีเรือน ผีป่าเขา แล้วก็มีผู้รู้ช่วยรักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์บ้างเหมือนกัน แต่ทุกคนจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ช่วยกันหาพืชสมุนไพรที่จะใช้รักษา หรืออยู่เป็นเพื่อนกันเมื่อยามเจ็บป่วย ในการช่วยเหลือกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดๆ คนในครอบครัวพ่อแม่พี่น้องลูกๆ หลานๆ ก็มักจะอยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา

“...เมื่อก่อนคนเจ็บป่วยก็ไม่มีหมอรักษา จะไปหาผีป่วนยาเทินดูว่าถูกอะไร จะได้แก้ตามที่บอก ผีป่วนศักดิ์สิทธิ์มากไม่มีใครกล้าลบหลู่...” (แม่ชาฮ้อ แสนชัน อายุ 85 ปี)

“...เก็บยาสมุนไพรมาต้มกินเอง..ยายเองก็ไม่ได้เรียนหนังสือ....” (แม่ชาฮ้อ แสนชัน อายุ 85 ปี)

“...เวลาเจ็บป่วยไม่มีหมอรักษา...จะมีพิธีอัญเชิญผีปามามาปกป้องรักษา...” (พ่อชาทำ รอดใหม่ อายุ 61 ปี)

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

สมาชิกในแต่ละครอบครัวหนึ่งๆ จะอาศัยอยู่ด้วยกันหลายคน เช่น ปู่ย่า หรือตายาย พ่อแม่ ลูกหลาน หรือญาติพี่น้องอยู่ด้วยกัน ครอบครัวใดมีจำนวนสมาชิกมากก็ย่อมมีแรงงานในการทำมาหากินมากไปด้วย เพราะทุกคนจะช่วยกันทำงาน เป็นการทำงานร่วมกันทั้งครอบครัว อาจเรียกว่าเป็นการทำงานด้วยกันแล้วใช้ประโยชน์ด้วยกัน ในแต่ละวันทุกคนจะตื่นแต่เช้าเพื่อช่วยกัน

ทำงานตั้งแต่บ้านและงานเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ไปทำงานไร่สวน โดยไม่ต้องใช้นาฬิกาปลุกเหมือนสมัยปัจจุบัน แต่ใช้ฟังเสียงไก่ขัน งานต่างที่ทุกคนต้องช่วยเหลือกันในครอบครัว เช่น การเตรียมอาหารส่วนใหญ่มักจะเป็นแม่และมีลูกสาวหรือหลานๆ เป็นลูกมือ เด็กๆ เล็กๆ อาจจะช่วยหยิบจับของหรือเก็บกวาดบ้างเท่าที่ทำได้ สำหรับพ่อหรือลูกชายจะเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อออกไปทำงานในเรือสวนไร่นา เมื่อท้องฟ้าสว่างแล้วทุกคนจะไปช่วยกันทำสวนจนถึงเวลาเย็น การเดินทางไปทำไร่ทำสวนยังใช้การเดินทางเท้า ซึ่งระยะทางจากบ้านถึงเรือสวนไร่นาก็ไม่ไกลมากนัก ส่วนใหญ่ไปเช้าเย็นกลับยังได้ สำหรับการทำสวนจะอยู่บริเวณไม่ไกลจากบ้านมากนัก บางครอบครัวที่ตั้งบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับสวนหรือไร่นาเลยก็มี

“...ยายกับตา และลูกๆ ช่วยกัน ..” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

“...ทุกคนจะลูกกันตั้งแต่เข้ามิดช่วยกันปอกกล้วยใส่กะละมัง ...ทำกล้วยตาก...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ 70 ปี)

“...ครอบครัวคนสมัยก่อนเป็นครอบครัวใหญ่...มีลูกหลายคน...เวลามีกาน ทำนา...ก็สมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก...แล้วมีเพื่อนบ้านมาเอแรง ก็ไม่ต้องเสียเงินไปจ้างใคร...” (ยายบุญยัง คงดอน อายุ 78 ปี)

“...พ่อขามแม่ขางจะช่วยกันตำครก (กระต๋อง)...เมื่อทำงานของตนเองเสร็จแล้วก็จะไปช่วยคนอื่น ๆ ต่อ...” (พ่อขามแปลง แดงเงิน อายุ 80 ปี)

ผู้ชายส่วนใหญ่จะทำงานที่ใช้แรงมากกว่าผู้หญิง ที่ต้องดูแลบ้าน ข้าวปลาอาหาร แล้วจึงไปช่วยกันทำงานไร่สวน สำหรับลูกๆ หรือเด็กๆ ในแต่ละครอบครัวพ่อแม่จะเลี้ยงดูลูกด้วยตนเองไปทำงานก็จะนำลูกไปเลี้ยงด้วย เด็กๆ ก็จะเล่นอยู่ในบริเวณไร่นาหรือสวน ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กับที่พ่อแม่ทำงานอยู่ สำหรับเด็กที่เข้าโรงเรียนแล้วก็มีความจำเป็นต้องไปเรียนหนังสือ ในวันหยุดเมื่อมีเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงาน

“...ลูกเล็ก มักจะใส่หาบ ส่วนลูกที่โตแล้วก็เดินตามพ่อแม่ไปนา ...” (ยายบุญยัง คงดอน อายุ 78 ปี)

“...ออกแรงด้ายหนักก็ได้ลูก 3 คน ไปช่วยในวันหยุดเสาร์อาทิตย์...” (ยายบุญยัง เกื้อหนุน อายุ 70 ปี)

“...พี่ชายของยายจะเล่นตกปลา ทอดแห แล้วนำมาเป็นอาหารด้วย...” (ยายบุญยัง คงดอน อายุ 78 ปี)

“...เด็กๆ ลูกๆ ก็จะปลูกยาสูบเป็น...เขาเห็นมาแต่เด็กแล้ว...เอาไปเลี้ยงในไร่ พ่อโตทำงานได้ก็ให้ช่วย...” (ยายเฉลียว เมฆสว่าง อายุ 79 ปี)

ลักษณะความสัมพันธ์

ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะรู้จักกันเกือบทุกคนตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ หรือแม้กระทั่งลูกๆ หลานของแต่ละบ้าน เนื่องจากชุมชนที่อยู่อาศัยมักเป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่นักเป็นเครือญาติกัน ชาวบ้านจึงให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเป็นอย่างดี หรือที่เรียกว่า เอแรงกัน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปช่วยกันจนครบทุกบ้าน หรือในกลุ่ม 4-5 ที่มาเอแรงกันทำงานร่วมกัน เนื่องจากส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องและเครือญาติหรือคนที่นับถือกันเหมือนญาติพี่น้องก็ช่วยกันตลอด

หรือบ้างก็เป็นเสียเป็นเกลือกกันที่นับถือกันเสมือนญาติพี่น้อง ทำให้คนในชุมชนรู้จักกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เมื่อมีงานการต่างๆ ทุกคนจะร่วมด้วยช่วยกัน และการเอาแรงยังเปิดโอกาสให้คนรุ่นหนุ่มสาวได้พบปะทำความรู้จักซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นช่องทางที่ทำให้มีการสร้างครอบครัวใหม่ในชุมชน

“...บ้านไหนตกใบตองเสร็จก็จะไปช่วยบ้านอื่นๆ ส่วนมากเป็นเครือญาติ และเพื่อนบ้านที่ชอบพอกัน มาสมัยพ่อแม่...มีงานบุญก็บอกกันไปช่วยเอาแรง...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

“...มีการลงแขกเกี่ยวข้าว...ในระหว่างเกี่ยวข้าวจะพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน หนุ่มสาวร้องเพลงเกี่ยวพาราสักกัน...” (ยายบุญยัง คงดวล อายุ 78 ปี)

“...บางที่ตามมาทำข้าวคนเดียว หรือบางที่ก็มีนางโม เพื่อนบ้านมาช่วยกัน...” (ตานูญมา สังข์ทอง อายุ 69 ปี)

“...เอาแรงกันเวลาหยอดข้าว...เมื่อทำของเราเสร็จแล้วก็ไปใช้แรงคนที่มาช่วย...ส่วนมากก็เป็นหมู่พี่น้อง 5-6 คน...” (แม่ซาฮ้อ แสนชัย อายุ 85 ปี พอชานูญสง ไยไม้ อายุ 82 ปี)

“...เมื่อทำงานกันแล้ว เอาแรงกันเสร็จแล้ว ตอนเย็นก็เลี้ยงข้าวเลี้ยงเหล้าที่บ้าน...เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ๆ กันก็มาร่วมด้วย...” (แม่ชาจันทร์ ศฤงคาร อายุ 84 ปี)

“...เงินทองก็ไม่ได้ใช้ ใครมีอะไรก็เอามาแบ่งปันกันแลกกันพึ่งพากัน ...บ้านใครมีงานเพื่อนบ้านก็จะเอาของไปช่วย...” (แม่ชานวล คำสี อายุ 79 ปี)

“...หนุ่มๆ สาวๆ จะมาเอาแรงกันในการเกี่ยวข้าว ...” (ตานูญมา สังข์ทอง อายุ 69 ปี)

“...ส่วนมากจะดำข้าวกันเวลากลางคืน หนุ่มๆ ก็จะมาจับสาว ก็เลยมาช่วยสาวๆ ดำข้าว...” (แม่ชานวล คำสี อายุ 79 ปี)

“...เวลาทำไร่ยาสูบ ก็มีชาวบ้านละแวกเดียวกันนี้แหละมาช่วยกัน...พ่อแม่อายก็จะไปช่วยเขาทำบ้าง เรียกว่า เอาแรงกัน...เมื่อทำงานเสร็จจะมีการตีกลองร้องเพลงกันสนุกสนาน” (ยายเฉลิม เมฆสว่าง อายุ 79 ปี)

ในช่วงแรกๆ การตั้งถิ่นฐานปักหลักหาที่ทำมาหากินนั้น มีคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแต่ละแห่งมีไม่มากนักและทำให้รู้จักกันทุกคน การมาอาศัยอยู่ในหย่อมหรือชุมชนเดียวกันส่วนใหญ่ก็จะชักชวนพี่น้องให้มาอยู่ด้วยกัน เพราะมีที่ทำกินอุดมสมบูรณ์ ย่อมทำให้ตนเองและญาติพี่น้องมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

“...คนมีไม่มากนัก มีแต่ป่า..ถนนก็ไม่มีไปไหนก็เดิน..เงินทองก็ไม่ต้องใช้ ใช้แบ่งกันกิน ใครมีอะไรก็เอามาแลกกัน...” (แม่ซาฮ้อ แสนชัย อายุ 85 ปี)

“...ก็ชวนญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย...เมื่อมาอยู่กันมากขึ้น ก็มีการตั้งนายสิ่งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน...” (พ่อชา แบลง แดงเงิน อายุ 80 ปี)

ในสมัยนั้นนอกจากการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตแล้ว ก็มีพ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตถึงในหมู่บ้าน พืชชนิดใดที่พ่อค้าหรือตลาดมีความต้องการมากขึ้น ชาวบ้านก็หันมาทำการเกษตรด้านนั้นมากขึ้น ทำให้เริ่มมีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าที่เป็นคนนอกชุมชน ส่วนใหญ่จะ

เป็นคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงมาทำการค้าขายซึ่งกันและกัน โดยใช้การขนส่งทางแม่น้ำยมเป็นสำคัญ บ้างก็ใช้การเดินเท้าเพื่อไปเจรจาค้าขายในที่ต่างๆ เช่น การค้าวัว ค้าข้าว

“...มีพ่อค้าล่องเรือมาจากทางใต้ (อำเภอศรีสำโรง) เอาหม้อข้าว หม้อแกง หม้อดิน มาขาย บางทีก็มีต้นไม้มาขาย...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

“...มีคนจีนจากตลาดสวรรคโลกปั่นจักรยานไปปรับซื้อใบตองตากแห้งถึงบ้าน...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

“...หน้าแล้งว่างจากการทำนา... มีอาชีพเสริม คือ การซื้อขายวัว...ที่ตลาดบ้านสวนบ้าง จังหวัดตากบ้าง...” (ปู่หวน วรรณช อายุ 78 ปี)

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

การเรียนรู้ของชาวบ้านในการประกอบอาชีพ เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูกแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการทำซ้ำบ่อยๆ เพื่อสั่งสมประสบการณ์และนำมาใช้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองและคนในครอบครัว หรืออาศัยความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน ในการประกอบอาชีพ ชาวบ้านจะเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เริ่มที่การเห็นจากคนในครอบครัว คือ เด็กๆ จะเห็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายายทำอยู่ทุกวัน เมื่อโตขึ้นก็จะทำตามอย่างที่เขาเห็นพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายทำต่อเนื่องกันมา ซึ่งในช่วงวัยเด็ก เด็กก็เริ่มเรียนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของพ่อแม่ครอบครัวด้วยการทำในสิ่งที่ตนเองทำได้ เช่น หาบต้นกล้า หาบฟ่อนข้าว ซึ่งเป็นการช่วยเหลืองานเท่าที่ตนเองสามารถทำได้ และสามารถทำได้คล่องหรือชำนาญขึ้นเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

“...เวลาไปไร่ จะพาลูกไปด้วย...” (แม่ชานวล คำสี อายุ 79 ปี)

“...เด็กๆ ลูกๆ ก็จะปลูกยาสูบเป็น...เขาเห็นมาแต่เด็กแล้ว..เอาไปเลี้ยงในไร่ พอโตทำงานได้ก็ให้ช่วย...” (ยายเฉลียว เมฆสว่าง อายุ 79 ปี)

การเรียนรู้การทำใบตองตากแห้ง ชาวบ้านมีการทำใบตองตากแห้งขายให้กับชุมชนใกล้เคียง โดยลูกๆ ของแต่ละครอบครัวมักจะอยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ พ่อแม่ไปที่ไหนลูกจะไปที่นั่น พ่อแม่ทำงานอะไรก็จะมีลูกๆ วนเวียนอยู่ใกล้ๆ จึงทำให้เด็กๆ เหล่านี้ได้เห็นวิธีการทำสวนกล้วยตานี ทำใบตองตากแห้ง หรือกิจกรรมอื่นๆ ของครอบครัวมาตั้งแต่เด็กๆ จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายของตนเอง โดยไม่ต้องเสียเวลามาอ่านจากตำราหรือนั่งเรียนในโรงเรียน

“...เวลาไปทำใบตองตากแห้งที่หาดทรายริมแม่น้ำ...เด็กๆ จะลงไปเล่นด้วยกัน ...ไปกันเกือบทุกบ้าน...” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

ตอนที่ 2 ยุคเกษตรผสมผสาน (พ.ศ. 2504-2539)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนา ทำไร่ ทำสวนยังคงเป็นอาชีพหลักของชุมชน แต่ในแต่ละชุมชนเริ่มมีการประกอบอาชีพอื่นๆ หลากหลายมากขึ้น เช่น ทำนาด้วยทำสวนด้วย ทำนาเมื่อหมดฤดูทำนาของตนเองก็ไปรับจ้างบ้านอื่น หรือไม่ก็ไปทำงานกรุงเทพฯ ค่าขายบ้างเป็นครั้งคราวตามโอกาสที่เอื้ออำนวย การประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นเหล่านี้ทำให้คนหรือชาวบ้านในชุมชนเริ่มรู้จักคนนอกชุมชนมากขึ้น เริ่มมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและคุ้นเคยกับชุมชนภายนอกมากขึ้น เริ่มมีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ การหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวหรือเรื่องอื่นๆ มากขึ้น แต่เมื่อถึงฤดูของภาคเกษตรกรรมก็จะกลับมาทำนา ทำไร่ ทำสวน ตามสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่และตามที่เคยได้เรียนรู้จากคนรุ่นก่อนๆ เช่น การทำนา ทำสวนใบตอง หรือทำไร่ยาสูบ แม้กระทั่งการทำข้าวไร่ วิธีชีวิตในการประกอบอาชีพจะสืบทอดอาชีพต่อจากคนรุ่นก่อนๆ

เมื่อเริ่มมีนายทุนเข้ามาทำมาหากินในชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างไปจากเดิมจากนายทุนเหล่านี้ และจากเดิมที่ชาวบ้านเคยรู้จักกันในเครือญาติซึ่งคุ้นเคยกันอยู่แล้ว เมื่อมีสมาชิกใหม่ต่างคนก็ต่างปรับตัวให้เข้ากันระหว่างชาวบ้านที่เคยอยู่เดิมและผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ เช่น นายทุนก็จะทำความรู้จักคุ้นเคยกับผู้นำชุมชนก่อน แล้วจึงจะค่อยๆ รู้จักคุ้นเคยกับชาวบ้านคนอื่นๆ หรือไม่นายทุนเหล่านี้ก็จะส่งคนของตนเองเข้ามาซื้อสินค้าหรือผลิตผลต่างๆ จากคนในชุมชนก่อนเพื่อสร้างความคุ้นเคย ก่อนที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ในชุมชนเพื่อการประกอบอาชีพของตนเอง หรือสร้างถนนเข้ามาในบริเวณที่ดินของตนเองแล้วให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถใช้ได้ด้วย เมื่อชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการเข้ามาของนายทุนเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งไปเป็นลูกจ้างในการทำงานเมื่อว่างเว้นจากงานที่ทำประจำของตนเอง แล้วมีการขอเมล็ดพันธุ์ต่างๆ จากนายทุนมาลงทุนเพาะปลูกในพื้นที่ของตนเองก็มี

“...มีพ่อเลี้ยงอุปเข้ามาสัมปทานป่าไม้...ความเจริญและติดต่อกับชุมชนภายนอกเริ่มมากขึ้น...เริ่มมีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่ เพราะขายได้ราคาดี...” (พ่อชาถาวร อยู่ห้าม อายุ 68 ปี)

แม้คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะยังคงประกอบอาชีพที่ต่อเนื่องกันมาจากคนรุ่นก่อนก็ตาม แต่เนื่องด้วยสภาพของครอบครัวที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงหรือเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น จากครอบครัวเดิมที่มีพี่ๆ น้องๆ หลายคน เมื่อมีครอบครัวแล้วอาจแยกย้ายไปประกอบอาชีพอื่นๆ ภายนอกชุมชน หรืออยู่ในชุมชนแต่ไม่ได้ประกอบอาชีพสืบทอดจากพ่อแม่ก็มี เช่น บางครอบครัวมีลูก 3 คน ก็อาจมีลูกเพียง 1 คน ที่ประกอบอาชีพหรือทำอาชีพสืบทอดจากพ่อแม่ ส่วนลูกอีก 2 คนอาจไปหางานทำที่อื่น เนื่องจากภาวะครอบครัวที่สร้างขึ้นใหม่ก็มี

เมื่อมีการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนมากขึ้นไม่ใช้การเดินทางทางน้ำเพียงอย่างเดียวแล้ว เนื่องจากมีการตัดถนนหนทางจากเมืองสุราษฎร์ จากอำเภอสุหน้บ้าน ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ

หรือนายทุนที่จะเข้าไปลงทุนในหมู่บ้านในชุมชน สร้างความสะดวกสบายในการเดินทางมากขึ้น สามารถเดินทางได้รวดเร็วขึ้นแต่ใช้เวลาในการเดินทางน้อยลง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้ออกสู่นอกชุมชนมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนด้านการประกอบอาชีพ ประกอบกับนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาคุณภาพและปริมาณการผลิตด้านเกษตรกรรม ทำให้การทำนา ทำสวน หรือทำข้าวไร่ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป และนอกจากถนนหนทางที่มีมากขึ้นแล้วในยุคนี้นี้ยังเริ่มมีเทคโนโลยี และเครื่องผ่อนแรงต่างๆ เข้ามาช่วยเพิ่มผลผลิตให้ได้ปริมาณมากขึ้น เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ เครื่องสีข้าว ทำให้ในบางครอบครัวแม้จะเป็นครอบครัวเล็กๆ ที่มีสมาชิกไม่กี่คนก็สามารถทำนา ทำไร่ ทำสวน ในพื้นที่ที่มีเท่าเดิมได้ หรือไม่ก็สามารถทำในพื้นที่ที่มีจำนวนมากขึ้นได้ เนื่องจากมีเครื่องทุ่นแรงและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยมากขึ้น

“...ช่วงนี้มีเครื่องจักรกลมาช่วย มีไฟฟ้าใช้ ...แล้วก็มีลูกน้อยลงกว่าเดิม เพราะมีความรู้เรื่องคุมกำเนิด ...ลูกๆ ก็เรียนหนังสือกันมากขึ้น..” (ป้าประทุม แก้วทอง ทอง อายุ 44 ปี)

“...มีเครื่องทุ่นแรง เครื่องจืดน้ำก็เบาแรง ทำงานได้มากขึ้น..” (ยายจำเนียร ไชยมน อายุ 62 ปี)

จะเห็นได้ว่าอาชีพในภาคเกษตรกรรมเริ่มมีจุดเปลี่ยนด้านการลงทุนมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านไม่เพียงแต่จะทำอาชีพของตนเองเท่านั้นแต่ยังรับจ้างเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในการลงทุนที่สูงขึ้นตามความเจริญของเทคโนโลยี บางครั้งคนในครอบครัวจึงต้องออกไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชนด้วย หรือไม่ก็มีการปลูกพืชชนิดอื่นๆ เพิ่มขึ้นซึ่งล้วนเป็นไปตามความต้องการของตลาด เช่น การทำสวนของแต่ละครอบครัวส่วนใหญ่แล้วจะมีที่ดินในการทำสวน ประมาณครอบครัวละ 10 ไร่ ซึ่งเป็นมรดกที่ได้จากพ่อแม่ บ้างได้รับที่ดินมา แล้วทำไม่ไหวก็มีการให้เพื่อนบ้านเช่า ในการทำนา ทำไร่ ทำสวนจะมีการปลูกพืชชนิดอื่นๆ ด้วยและมีการจัดแบ่งที่ดินที่ใช้ในการปลูกพืชชนิดต่างๆ เป็นสัดส่วนมากขึ้น ทำให้มีรายได้ตลอดทั้งปีจากผลผลิตของพืช หลากหลายชนิด แม้ราคาพืชชนิดหนึ่งจะตกต่ำ แต่ยังมีรายได้จากพืชอื่นๆ เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว และการลงทุนในการประกอบอาชีพต่อไป

“...มีที่ดินจากรุ่นพ่อแม่ 10 ไร่ แบ่งปลูกกล้วยตานี 6 ไร่ และผลไม้อื่นๆ เช่น มะปราง ละมุด ขนุน น้อยหน่า อีก 4 ไร่...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ 48 ปี)

“...มีรายได้จากการขายผลไม้ด้วย บางทีขายมะปรางได้ราคาดี แต่รายได้จากใบตองกล้วยตานีสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ และส่งลูกเรียนหนังสือได้...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ 48 ปี)

“...มีที่ดินจากบรรพบุรุษ 6 ไร่ บางส่วนดูแลไม่ไหวก็ให้เพื่อนบ้านเช่า 2 ไร่...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ 48 ปี)

การลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรเริ่มมีค่าใช้จ่ายมากขึ้นอาจมีทั้ง ค่าปุ๋ย ค่าน้ำมันสูบน้ำ ค่าเครื่องทุ่นแรงต่างๆ แต่บางบ้านยังคงใช้วิธีการทางธรรมชาติแบบเดิม เพราะไม่มีเงินพอที่จะซื้อปุ๋ย หรือเครื่องทุ่นแรงต่างๆ ประกอบกับต้องมีภาระในการส่งลูกเรียนหนังสือซึ่งมี

ค่าใช้จ่ายพอสมควร เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำนา ทำสวน หรือทำไร่ หรือบ้างก็หา รายได้เพิ่มเติมจากการลงทุนปีละ 1 ครั้ง เป็น 2 ครั้ง เพื่อให้รายได้พอเพียงกับรายจ่ายในครอบครัว เช่น การทำนาจากเดิมทำปีละ 1 ครั้ง ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทำนาปีละ 2 ครั้ง แม้จะไม่มีน้ำฝนก็ ไม่เป็นไร เพราะมีระบบน้ำบ่อบาดาลและระบบชลประทานของภาครัฐเข้ามาทำให้ชาวบ้าน สามารถทำนาได้บ่อยครั้งขึ้น

“..ไม่ได้ใช้ปุ๋ยเลย...เริ่มมีเครื่องสูบน้ำไฟฟ้า ทำให้ให้น้ำต้นกล้วยได้บ่อยขึ้นโดยไม่ต้องรดทุกวัน การให้ ปุ๋ยก็ยังคงทำเหมือนรุ่นปู่ย่าตายาย...” (ป้าทัศนอา อารุ อายุ 55 ปี)

การเก็บเกี่ยวผลผลิตขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าปีละ 1 ครั้ง เพราะปลูกพืชหลายชนิด เช่น กล้วยตานี มะปราง ข้าว ข้าวโพด รายได้จากการประกอบอาชีพนั้น ชาวบ้านจะแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับส่งลูกเรียนหนังสือ และมีค่าใช้จ่ายสำหรับซื้อสิ่งของ เช่น โทรศัพท์ มอเตอร์ไซด์ ผ่อนบ้าน ซื้อรถยนต์มากขึ้น ทำให้มีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างขาย กล้วยในสวน ทำงานทุกอย่างที่มีการจ้างงาน จนปัญหาทุกอย่างผ่านพ้นไปด้วยดี แล้วกลับมาอยู่ แบบพอเพียงกับสภาพของตนเองและครอบครัว

“...มีรายได้จากการขายผลไม้ด้วย บางที่ขายมะปรางได้ราคาดี แต่รายได้จากใบตองกล้วยตานี สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ และส่งลูกเรียนหนังสือได้...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ 48 ปี)

“...ซื้อโทรศัพท์ใหม่ มอเตอร์ไซด์ ผ่อนบ้าน ซื้อรถยนต์มากขึ้น ทำให้ต้องทำงานรับจ้าง หรืองานทุก อย่างที่มีการจ้าง จนสามารถผ่านพ้นปัญหาได้...มีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น และเริ่มยอมรับการดำเนิน ชีวิตแบบพอเพียงเหมือนรุ่นปู่ย่า ตายายที่ไม่จำเป็นต้องออกไป...”

เมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ราคาขายผลผลิตไม่ดี รายได้ของแต่ละครอบครัวจากการ ประกอบอาชีพที่ทำอยู่จึงไม่เพียงพอกับรายจ่าย เช่น ค่าส่งรถมอเตอร์ไซด์ ทำให้ชาวบ้านต้องหา งานทำเพิ่มเติม เช่น พ่อแม่พาลูกๆ ไปทำงานรับจ้างเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ต้องการแรงงาน หรือไป ทำงานก่อสร้างนอกชุมชน หรือบางครอบครัวที่ไม่สามารถช่วยกันหาเงินมาผ่อนส่งสินค้าได้ก็ ปลดปล่อยสิ่งของเหล่านั้นถูกพ่อค้าแม่ค้ายึดไป แล้วก็ช่วยกันทำงานเก็บเงินใหม่ เพื่อซื้อของใหม่แต่ บางครั้งอาจจะซื้อของมือสองแทนที่จะซื้อมือหนึ่ง จากประสบการณ์ในเรื่องความไม่แน่นอนของ รายได้ที่ได้รับทำให้ชาวบ้านต้องรู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัดและรอบคอบมากยิ่งขึ้น

“...พอช่วงเศรษฐกิจไม่ดีปากก็เสียใจเพราะรายได้หายไป กำลังผ่อนมอเตอร์ไซด์ จึงต้องไปรับจ้างขาย กล้วยในสวนกล้วยตานีของเพื่อนบ้าน พอที่จะส่งรถได้ให้ลูกๆ ที่เรียนหนังสือช่วยกันประหยัด เก็บผักริมรั้วมา ทำกับข้าว ...” (ป้าชลิตา พุคำ อายุ 48 ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็นเช่นเดียวกับยุคแรก ยังมีปรากฏอยู่บ้าง แต่จากที่เคยทำอยู่ทุกครัวเรือนก็จะค่อยลดจำนวนครัวเรือนลง เหลือเพียงบาง

ครัวเรือนเท่านั้นที่ยังคงประกอบอาชีพสืบต่อกันมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่อยู่ ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงเป็นครัวเรือนที่มีคนเฒ่าคนแก่หรือมีผู้รู้ในเรื่องของพิธีกรรมเหล่านี้ด้วย เช่น มีการทำขวัญสวนใบตอง และมีการขอให้ธรรมชาติที่ตนเองเชื่อถือช่วยเหลือในเรื่องการทำมาหากิน หรือ การทำขวัญข้าว เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี

“...มีการทำขวัญสวน เหมือนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่เราทำกัน มีดอกไม้ ธูปเทียน แล้วเตรียมของใส่ชะลอม มีข้าวต้มมัด ข้าวสุก ...แล้วก็ชวนลูกไปด้วย เพื่อขอให้ทำกินอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรือง...” (ยายวันเทียว ประเวศ อายุ 66 ปี)

“...การทำขวัญข้าวก็ยังมีอยู่บ้างสำหรับคนที่ทำนามากๆ คนที่จำนายน้อยหรือเช่าที่ดินทำนาก็จะไม่ทำกันแล้ว...” (ป้าประทุม แก้วทอง อายุ 44 ปี)

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

ในช่วงแรกๆ บทบาทของแต่ละคนในครอบครัวอาจไม่ค่อยแตกต่างจากยุคแรกนัก กล่าวคือในแต่ละวันทุกคนจะตื่นแต่เช้าเพื่อช่วยกันทำงานบ้านและเตรียมไปทำงานไร่สวน โดยทุกคนจะช่วยกันรับผิดชอบ โดยมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ เช่น การเตรียมอาหารส่วนใหญ่จะเป็นแม่และมีลูกสาวเป็นลูกมือ สำหรับพ่อหรือลูกชายจะเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อออกไปทำงานในไร่ในสวน เมื่อท้องฟ้าสว่างแล้วทุกคนจะไปช่วยกันทำจนถึงเวลาเย็น การเดินทางไปไร่ทำสวนยังใช้การเดินทางเท้า ซึ่งระยะทางจากบ้านถึงไร่สวนไม่ไกลมากนัก ส่วนใหญ่ไปเช้าเย็นกลับยังได้ สำหรับการทำสวนจะอยู่บริเวณไม่ไกลจากบ้านมากนัก บางครอบครัวที่ตั้งบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับสวนกล้วยตานีเลยก็มี

พ่อแม่ยังคงเป็นหลักในการทำอาชีพเกษตร และมีลูกชายเป็นตัวช่วยด้านแรงงานเป็นสำคัญในภาคเกษตรช่วงแรกของยุคนี้ แต่เมื่อมีความเจริญเข้ามาในหมู่บ้าน ประกอบกับรายได้จากภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวเริ่มไม่เพียงพอที่จะผ่อนรถมอเตอร์ไซด์ หรือของใช้อื่นๆ ทำให้การออกไปทำงานรับจ้างหรืองานอื่นๆ นอกชุมชนเริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ แม้กระทั่งลูกสาวที่สมัยก่อนจะมีหน้าที่รับผิดชอบงานบ้านเป็นสำคัญ ก็สามารถช่วยกันหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวได้เหมือนกับ พ่อแม่ หรือพี่ชาย เช่น รับจ้างปลูกยา เก็บข้าวโพด

“...ยายกับตา และลูกๆ ช่วยกัน ..” (ยายทองปลิว อิมเอม อายุ 72 ปี)

“...ทุกคนจะลูกกันตั้งแต่เช้ามีดช่วยกันปอกกล้วยใส่กะละมัง ...ทำกล้วยตาก...” (ยายบุญยัง เกื้อหนู อายุ 70 ปี)

เมื่อคนในชุมชนมีการติดต่อเชื่อมโยงกับคนในชุมชนอื่นๆ ภาระงานต่างๆ ก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม เช่น รัฐกำหนดให้เด็กๆ ต้องเรียนจนจบชั้น ป.6 ทำให้เด็กๆ ที่มีหน้าที่ต้องไปเรียนหนังสือต้องไปโรงเรียนในวันจันทร์-ศุกร์ ในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์หรือเมื่อมีเวลา

ว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงานในวันหยุดของโรงเรียน สำหรับเด็กๆ ที่ยังเล็กไม่สามารถช่วยเหลืองานพ่อแม่ได้ก็จะเป็นหน้าที่ของปู่ย่าตายายที่จะต้องเลี้ยงดูแทนพ่อแม่ ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่เด็กๆ จะไปกับพ่อแม่ ติดตามพ่อแม่ไปในนา ในสวน ในไร่เกือบตลอดเวลา

“...อายุ 7 ขวบ ก็จะเข้าโรงเรียนที่ใกล้บ้าน...เด็กจะอยู่บ้านกับปู่ย่าตายาย พ่อแม่ก็จะไปทำงานทำนา ..” (ปาประทุม แก้วทองทอง อายุ 44 ปี).

ลักษณะความสัมพันธ์

ช่วงเวลารว่างจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรในแต่ละชุมชนจะมีงานวัด งานบุญต่างๆ จะมีการละเล่น หนังกลางแปลง ลิเก รำวง ทำให้ชาวบ้านได้พบปะสังสรรค์ สร้างความรู้จักรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชน และได้เป็นการช่วยเหลืองานส่วนรวมอีกด้วย เนื่องจากในสมัยนี้คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างเริ่มที่จะทำมาหากินของใครของคนนั้น และเริ่มที่จะออกไปทำงานนอกชุมชนมากยิ่งขึ้นทำให้โอกาสของคนรุ่นหลังที่จะทำอาชีพเดียวกันกับพ่อแม่ครอบครัว แล้วได้ช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพมีลดน้อยลง การจัดงานบุญของวัดหรือหมู่บ้าน หรืองานประเพณีต่างๆ ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสกลับมาพบปะกันได้เป็นอย่างดี

“...เมื่อก่อนเสร็จ สมัยก่อนมีงานวัด..มีหนังกลางแปลง หนังชายยา...หนุ่มๆ สาวๆ จะนำเสื้อมาปูนั่งดูหนัง ดูลิเก ดูรำวง ...เป็นการพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยงาน และพบปะพูดคุยกัน...” (ปาประทุม แก้วทองทอง อายุ 44 ปี)

เนื่องจากชาวบ้านบางชุมชนมีการปลูกพืชหลากหลายชนิด หรือไม่ก็มีพื้นที่ในการทำเกษตรมากขึ้นทำให้ต้องใช้เวลาในการดูแลมากขึ้น จึงไม่ค่อยได้ไปช่วยเหลือเพื่อนบ้านเหมือนเช่นแต่ก่อนเริ่มมีการซื้อขายภายในชุมชนแทนการให้ หรือการแลกเปลี่ยน แต่ยังคงมีการเอารัดเอาเปรียบอยู่บ้างในหมู่คนที่สนิทกันหรือญาติพี่น้องกัน รวมทั้งมีการจ้างแรงงานจากชุมชนภายนอกเข้ามา เนื่องจากทุกครอบครัวทำเรื่องสวนไร่นามากขึ้นจำเป็นต้องใช้แรงงานมากขึ้น และอีกประการหนึ่งคือคนในแต่ละครอบครัวหรือชุมชนบางส่วนออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้ขาดแคลนแรงงานในชุมชนและการใช้เทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงต่างๆ ส่งผลในผลผลิตที่ได้มีปริมาณที่มาก ซึ่งส่วนใหญ่จะทำในเวลาเดียวกัน จึงเกิดการแข่งขันในเรื่องตลาด ชาวบ้านต้องรู้จักการติดต่อพ่อค้าคนกลางด้วยตนเอง รู้จักหาตลาดจำหน่ายสินค้าด้วยตนเองมากขึ้น เช่น การมีสัมพันธภาพที่ดีกับพ่อเลี้ยงสุธน ทำให้มีเครือข่ายในการจำหน่ายส้มเขียวหวาน

“...หน่อกล้วยที่จะเอามาปลูกชาวบ้านจะซื้อขายกัน หน่อละ 5 บาท...” (ป้าทัศน อาตุร อายุ 55 ปี)

“...จ้างงานจากพื้นที่อื่นเข้ามา

นอกจากจะมีพ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตถึงในหมู่บ้านเช่นในยุคแรกแล้ว ยังมีคนในชุมชนที่มีทุนทรัพย์เป็นพ่อค้ารับซื้อผลผลิตไปขายให้กับตลาดข้างนอก แรกๆ ก็จะมีรับซื้อสินค้าผลิตใน

หมู่บ้านที่พี่น้องกันเอง เพื่อลดปัญหาความไม่ซื่อสัตย์ของพ่อค้าคนกลาง เมื่อผลผลิตในหมู่บ้านที่พี่น้องไม่พอใจหน่วยในตลาดก็จะขยายวงที่จะซื้อผลผลิตออกไปมากขึ้น เป็นเพื่อบ้านในหมู่บ้านด้วยการใช้การขนส่งทางแม่น้ำยมเริ่มลดลง ทั้งนี้เริ่มมีคนเข้ามาในหมู่บ้าน เริ่มมีรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ในหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้มีการติดต่อค้าขายกับจังหวัดอื่นๆ เพิ่มขึ้น และตลาดขายผลผลิตใหญ่ขึ้นถึงระดับประเทศ เช่น การนำไปตอกลงด้วยตาไปขายที่ตลาดไท รวมทั้งการนำพันธุ์พืชต่างๆ ที่เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอกชุมชนเข้ามาขายแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชของชุมชนเป็นไปตามความต้องการของตลาดภายนอกชุมชนมากขึ้น

“...พ่อเลี้ยงสุทน เป็นคนจังหวัดแพร่ นำกล้าส้มมาจากเมืองแพร่เข้ามาปลูก...เมื่อชาวบ้านเห็นว่าขายได้ราคาดีกว่าข้าวโพด ก็เริ่มมีการหันมาปลูกส้มมากขึ้น..” (พ่อใหญ่แถม ญาณปัญญา อายุ 69 ปี)

เมื่อว่างจากการทำไร่ทำนา ชาวบ้านบางคนก็มีการหารายได้เพิ่มเติม เช่น ค้าวัวค้าควายกับคนในพื้นที่อำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง

“...พ่อของลุงมีอาชีพทำนา พอลุงเป็นหนุ่มอายุ 17-18 ปี ก็เริ่มช่วยพ่อค้าวัว...เมื่อว่างจากการทำนาเมื่อซื้อไปเลี้ยงให้อ้วนแล้ว ...ก็นำมาขายต่อ...” (ลุงสำรวย วรสุข อายุ 57 ปี)

มีบริษัทค้าผลผลิตทางการเกษตร และพ่อค้าในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน เช่น บริษัท รังโก้ จำกัดเข้ามาซื้อส้มจากชุมชนบ้านสุเม่น ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการขายส้มที่ได้ราคาดี มีทางเลือกที่จะเลือกขายให้กับผู้รับซื้อที่ให้ราคาสูง

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

การเรียนรู้ของชาวบ้านในการประกอบอาชีพ เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ลองผิดลองถูกแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการทำซ้ำบ่อยๆ เพื่อสั่งสมประสบการณ์และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิตมากขึ้น เช่น การขยายพันธุ์กล้า

“...ซื้อหน่อกล้วยมาหน่อละ 5 บาท จะขยายปลูกไปเรื่อยๆ แต่ส่วนใหญ่จะมีหน่อกล้วยจากที่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ขอกันมากลูกจนขยายพันธุ์ได้ โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อหน่อกล้วยมากนัก...” (ป้าทัศนอาตุร อายุ 55 ปี)

“...ปลูกกันมานานแล้ว...รู้ว่าจะต้องดูแลรักษาอย่างไร จึงจะได้ผลดี ส้มจึงจะได้ราคา...” (พ่อใหญ่แถม ญาณปัญญา อายุ 69 ปี)

ชาวบ้านมีการปลูกพืชที่หลากหลายชนิดมากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ที่แน่นอนให้กับครอบครัว และเพียงพอค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น และเมื่อมีความเจริญเข้ามาทำให้คนในชุมชนเริ่มมีการติดต่อซื้อขายกับคนนอกชุมชน พืชผลชนิดใดที่ตลาดนอกชุมชนต้องการชาวบ้านก็จะปลูกเพื่อนำไปขายให้กับคนนอก เช่น ในชุมชนบ้านแม่เทินได้มีการปลูกข้าวโพดแทนข้าวไร่เพราะข้าวโพดขายได้ราคาดีทำให้มีเงินในการใช้จ่ายซื้อของใช้ต่างๆ การทำข้าวไร่จึงลดน้อยลงและในที่สุดชาวบ้านหันมาทำนาเพื่อมีข้าวไว้กินแทนการทำข้าวไร่ แล้วประกอบอาชีพอื่นๆ ด้วย เช่น รับจ้าง

“...ข้าวไร่ ทำอยู่ 3-4 ปี แล้วก็เลิกทำ มาปลูกข้าวโพดขายเพราะได้ราคาดี แล้วก็เริ่มทำนา...” (พ่อชา ถาวร อยู่ห้าม อายุ 68 ปี)

“...ข้าวไร่เลิกทำไปเลย ทำนาแทน แล้วเอาที่ปลูกข้าวไร่มาปลูกข้าวโพดขายได้เงินมากกว่า...พวกเราก็กินยังเอาแรงกันเหมือนเดิมในหมู่บ้าน” (ลุงจำเนียร พุ่มเบ้ง อายุ 58 ปี)

ชาวบ้านเริ่มหิวโศกโศกมากขึ้นมีการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายนอกชุมชนมากขึ้น เช่น เมื่อเห็นว่าพ่อเลี้ยงสุธน ทำส้มเขียวหวานแล้วได้ผลผลิตดี ชาวบ้านก็ค่อยๆ เรียนรู้ด้วยการขอลำมา 4-5 ต้น เพื่อทดลองปลูก และเพาะพันธุ์กล้าเอง เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการลงทุน สวนส้มเขียวหวาน จึงค่อยๆ เพิ่มปริมาณมากขึ้นแทนไร่ข้าวโพด และพืชไร่อื่นๆ เมื่อชาวบ้านมีความรู้ในการทำไร่ ทำนา หรือทำสวน ที่ประสบความสำเร็จทำให้ตนเองได้ผลผลิตดี ขายได้ราคา ก็จะบอกเล่ากับเพื่อนบ้าน ใครที่สนใจจะทำอาชีพเดียวกันก็จะพูดคุยในเรื่องเดียวกัน มีการช่วยเหลือกันเหมือนกับเป็นเครือข่ายของกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เมื่อมีข่าวสารใหม่ๆ ก็จะบอกให้รู้ทั่วๆ กัน การลงทุนต่างๆ สำหรับคนรุ่นหลังจึงใช้ต้นทุนในการผลิตที่ต่ำ ประกอบกับขายได้ผลผลิตได้ราคาดี เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้คนในชุมชนหันมาประกอบอาชีพเหล่านี้มากขึ้น ซึ่งต่อมาส่งผลให้ผลผลิตราคาตกต่ำ ชาวบ้านต้องหาตลาดอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก เพื่อจำหน่ายสินค้าของตนเอง ทำให้บางครั้งครอบครัวเลิกทำอาชีพเหล่านี้แล้วหันไปประกอบอาชีพอื่นๆ ก็มี

ตอนที่ 3 ยุคการเกษตรเพื่อการค้า (พ.ศ. 2540-2552)

วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ

ในปัจจุบันการประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัวส่วนหนึ่งเป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องกันมา จากพ่อแม่ โดยมีที่ดินที่เป็นมรดกจากพ่อแม่ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งอาจมีการซื้อที่ดินเป็นของตนเอง หรือบ้างก็เช่าที่ดินใกล้เคียง เพื่อทำเป็นธุรกิจเกษตรกรรมและการค้าเพื่อสร้างกำไรให้ได้มากกว่าการลงทุน ทั้งนี้เนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามามีบทบาทกับอาชีพในภาคการเกษตรเป็นอย่างมาก เช่น การทำนาแทบจะไม่ต้องใช้แรงงานคนเลย ส่วนแรงงานสัตว์เช่น วัว ควาย แทบจะไม่มีให้เห็นอีกแล้ว มีแต่รถไถ รถบ่ม รถเกี่ยว เข้ามาแทนที่แรงงานคน และความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ รวมทั้งระบบชลประทานต่างๆ ที่เข้าสู่ชุมชน ทำให้บางพื้นที่ทำนาปีละ 3 ครั้ง สำหรับชุมชนในที่ดอนหรือเนินเขาก็เปลี่ยนมาทำนา ทำสวนส้มเขียวหวานแทนการทำข้าวไร่ สำหรับข้าวโพด หรือพืชอื่นๆ ก็ยังคงมีปลูกอยู่บ้าง หรือในบางครอบครัวลูกๆ หลานๆ ก็ไม่ได้มีอาชีพภาคการเกษตร สืบต่อจากคนรุ่นก่อน จึงนิยมให้ผู้อื่นเช่าที่ดินเหล่านั้น โดยตนเองก็มีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่น และยังไม่รายได้จากการเก็บค่าเช่าที่ดินที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย สำหรับการให้

ประโยชน์จากที่ดินเหล่านี้ ก็จะขึ้นอยู่กับคนเช่าว่าจะนำไปใช้ปลูกพืชชนิดใด ตามความต้องการของคนที่มาเช่าที่ดิน

“...มีที่ดินที่ได้จากพ่อ ..10 ไร่ ลุงขอซื้อจากญาติพี่น้องกันเขาไปอยู่กับลูกต่างจังหวัด ...จนได้ที่ดินเพิ่มอีก 27 ไร่” (ลุงชอบ เอมอิม อายุ 60 ปี)

“...ป้ามีส่วนใบตองกล้วยมาจากพ่อแม่ ป่วยตายยายจำนวน 8 ไร่..” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

“...มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ค่าไฟ ค่ากับข้าว ส่งลูกเรียนหนังสือและอีกหลาย ๆ อย่างที่ต้องจ่าย...ก็เลยเปิดร้านขายของชำไปด้วย...” (ป้าบุญช่วย ยอห์ห้าม อายุ 47 ปี)

การลงทุนในการประกอบอาชีพภาคการเกษตรเริ่มมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น เช่น ค่าหน่อพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่าไฟฟ้าสูบน้ำ ค่าขนส่ง ค่าลูกจ้าง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านเครื่องจักรเทคโนโลยีต่างๆ (เช่น รถไถน รถเกี่ยวข้าว รถไถ ฯลฯ) เป็นที่ต้องการของเกษตรกรมากขึ้นเนื่องจากความจำเป็นเรื่องของแรงงานที่มีน้อยลง ต้องการความรวดเร็วทันเวลาในการขายผลผลิตให้ได้ราคาและการลงทุนครั้งใหม่ที่จะเกิดขึ้น ชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินในภาคการเกษตรไม่มากนักทำให้การประกอบอาชีพภาคการเกษตรปลูกพืชไร่ พืชสวน เพียงชนิดเดียวจึงทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย จึงจำเป็นต้องมีการสร้างรายได้เพิ่ม เช่น การปลูกผลไม้อื่นๆ ไร่ขายตามฤดูกาล หรือลูกๆ หลานๆ ออกไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชน

“...เมื่อความต้องการของตลาดมากขึ้น ประกอบกับมีถนนทำให้การเดินทางสะดวกยิ่งขึ้น มีรถบรรทุกเข้ามารับซื้อไปขายจังหวัดไกลๆ ในกรุงเทพ มีการจ้างลูกน้องขึ้นไปตอเกี่ยวละ 4-5 คน..” (ลุงชอบ เอมอิม อายุ 60 ปี)

“...มีการปลูกมะปราง ละครูด ทำให้มีรายได้เสริม..” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

“...ในช่วงฤดูแล้งใช้น้ำจากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของหมู่บ้าน 2 วัน คิดราคาชั่วโมงละ 80 บาท ...ค่าน้ำไร่ละ 1 ลูก ลูกละ 110 บาท...” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

“...มีการจ้างแรงงานแทนการเอาแรงช่วยกัน ..จ้างรถดำนาไร่ละ 1,000 บาท ...ซื้อปุ๋ยยูเรีย ยาฆ่าแมลง ยาเบื่อหอยและปู...”

การเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ปลูก บางบ้านเก็บเกี่ยวมากกว่าปีละ 1 ครั้ง เพราะมีการปลูกพืชหลายชนิด เช่น กล้วยตานี มะปราง ละครูด ข้าว ข้าวโพด รายได้จากการประกอบอาชีพนั้น ชาวบ้านจะแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็น กล่าวคือส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัวตลอดปี อีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับส่งลูกเรียนหนังสือ เมื่อมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจึงมีการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่ม เช่น รับจ้างดายหญ้าในสวน การรับจ้างสอยใบตอง ทำงานทุกอย่างที่มีการจ้างงาน จนปัญหาทุกอย่างผ่านพ้นไปด้วยดี บางครอบครัวก็กลับมาอยู่โดยใช้ชีวิตแบบพอเพียงกับสภาพของตนเองและครอบครัว เหมือนคนรุ่นก่อนที่ไม่มีหนี้สินใดๆ

“...มีการทำสวน แล้ว ปลูกผลไม้อื่นๆ ...รายได้ที่รับจ้างก็แล้วแต่ ใครจ้างอะไรก็ไปทำ..เพราะลูกๆ เรียนต้องใช้เงินเยอะ..” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

นอกจากนี้ชาวบ้านที่ยังคงทำนาเพื่อไว้กินในครอบครัว และขายบ้างเมื่อเหลือจากเก็บไว้กิน สำหรับครอบครัวที่มีที่ดินทำกินเหล่านี้ได้ตกทอดมาจากมรดกของคนรุ่นก่อนในครอบครัวจะยังคงมีความเชื่อและเคารพธรรมชาติที่มองไม่เห็นเช่นเดียวกับยุคที่ 1 และยุคที่ 2 เช่น มีการทำขวัญสวนใบตอง หรือการทำขวัญข้าว โดยคนที่ไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ ยังคงเป็นคนรุ่นพ่อแม่ที่เคยทำมาต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ สำหรับคนรุ่นลูกหลานไม่ค่อยได้ไปร่วมกิจกรรมเหล่านี้มักอาจเนื่องจากการมีภาระเรื่องการเรียน หรือไปทำงานอื่นๆ นอกชุมชน

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว

สมาชิกในครอบครัวยังเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือคนในครอบครัวหรือหารายได้เลี้ยงครอบครัว แต่หน้าที่ของครอบครัวในสมัยนี้อาจจะแตกต่างไปจากครอบครัวภาคเกษตรในยุคแรกๆ เนื่องจากในครอบครัวหนึ่งๆ พ่อแม่ลูกไม่จำเป็นต้องประกอบอาชีพเดียวกัน หรือมีการประกอบอาชีพแค่เพียงอาชีพเดียวเท่านั้น และสำหรับเด็กๆ ด้วยแล้วต้องมีหน้าที่เรียนหนังสือ ในวันหยุดเมื่อมีเวลาว่างจึงจะไปช่วยพ่อแม่ทำงาน หรือเมื่อเรียนจบแล้วก็ช่วยเหลืองานของครอบครัวได้ หากไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน

“...ได้อาศัยภรรยาที่ร่วมทุกข์ยากด้วยกัน มีลูกชาย 1 คน ลูกสาว 1 คน อีกคนหนึ่งเป็นกำลังให้ครอบครัวช่วยเหลือดูแลเรื่องการติดต่อและพูดคุยกับพวกบริษัทส่งออก...” (ลุงชอบ เอ็มอี. อายุ 60 ปี)

“...ทุกวันนี้มีลุงดิเรก...สามีช่วยกันทำสวนด้วย...” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

สำหรับเด็กๆ ที่มีหน้าที่ต้องไปเรียนหนังสือตั้งแต่เล็กๆ ในวันหยุดอาจอยู่กับปู่ย่าตายาย หรือเมื่อโตพอที่จะช่วยเหลืองานพ่อแม่ได้บ้างแล้ว หากเวลาว่างก็จะไปช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าง

“...ลูกคนโตช่วยบ้างในช่วงปิดเทอมเพราะเขาไปเรียนไกล ส่วนคนเล็กอยู่ชั้น ป.4 ก็มาช่วยบ้างในวันหยุดเสาร์ อาทิตย์...” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

ลักษณะความสัมพันธ์

นอกจากความสัมพันธ์ในครอบครัวของตนเอง พ่อแม่ลูก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวแล้ว ยังมีการช่วยเหลือกันระหว่างญาติพี่น้องที่อยู่บ้านใกล้เคียงกัน สำหรับญาติพี่น้องที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นหรือไปทำงานที่อื่นๆ ก็ไม่ค่อยได้พบกันหน้ากันได้บ่อยนัก ทำให้ความสัมพันธ์ของรุ่นลูกหลานเริ่มห่างกันมากขึ้น สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมยังคงมีการติดต่อกับพ่อค้าภายนอกมากขึ้น เช่น พ่อค้าที่ตลาดไท กรุงเทพฯ ติดต่อค้าขายส่งออกไปต่างประเทศ หรือร้านขายปุ๋ย ขายอุปกรณ์การเกษตรในตัวอำเภอ หรือจังหวัด

“...เมื่อมีปัญหาน้ำมันแพง ไม่ค่อยไปเอาใบตองไปส่งขาย...แต่พ่อค้าคนกลางรู้แหล่งผลิตก็มาซื้อด้วยตนเองที่คลองกระเจง...” (ลุงชอบ เอ็มอี. อายุ 60 ปี)

“...ลูกหลานพี่ๆ น้องๆ เด็กผู้ชายอายุ 14-18 ปีที่ไม่ชอบเรียนหนังสือ จะมารับจ้างขึ้นใบตอง...” (ลุงชอบ เอ็มอี. อายุ 60 ปี)

“...พวกเราไปด้วยกัน ..ไปซื้อรถปัม...ที่ร้านเตี้ยง่วนก็...” (น้ำพิชิต มั่นประสงค์ อายุ 30 ปี น้ำจวน ไกรกิจราษฎร์ อายุ 29 ปี น้ำน้อย พยอม อายุ 30 ปี น้ำนพล ไกรกิจราษฎร์ อายุ 28 ปี)

“..ปุยเคมีจะซื้อมาจาก.ร้านเสมือนเกษตร...จะหว่านปุยต่างคนต่างหว่านไม่เอาแรงกัน...” (น้ำพิชิต มั่นประสงค์ อายุ 30 ปี)

ความสัมพันธ์ในเครือญาติ ระหว่างครอบครัวต่างก็เริ่มจางลง เพราะต่างคนต่างอยู่และต่างทำมาหากิน แต่ยังคงมีการติดต่อกันอยู่

“...ก็ต่างคนต่างอยู่ สวนใครสวนคนนั้น ญาติพี่น้องที่ไม่อยากเหนื่อยก็ไปหางานทำที่อื่น..ก็เลยห่างๆกันไปไม่เหมือนรุ่นปู่ย่าตายาย ที่ลูกๆ หลานๆ ปู่ย่าตายายอยู่ใกล้กัน...” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

มีความสัมพันธ์ระหว่างลูกจ้างและนายจ้างเกิดขึ้นในทุกชุมชน มีทั้งการจ้างงานจากภายนอกชุมชนเข้ามาทำงานในชุมชน และการจ้างคนในชุมชนบ้างเป็นบางส่วน เนื่องจากคนในชุมชนต่างคนต่างมีงานที่ต้องทำหรือรับผิดชอบในครอบครัวของตนเอง หรือไม่ก็ออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้แรงงานในชุมชนมีไม่เพียงพอสำหรับการประกอบอาชีพในชุมชน

“...ไปขายใบตองเที่ยวหนึ่ง จ้างคนไป 4-5 คน.” (ลุงชอบ เอ็มอิม. อายุ 60 ปี)

“..โทรศัพท์ไปนัดนายเตอร์เจ้าของรถปัม...ก่อนล่วงหน้า 3 วัน ชาวบ้าน..ยอมรับฝีมือ..” (น้ำพิชิต มั่นประสงค์ อายุ 30 ปี)

“...ทำมากขึ้น ก็ต้องมีคนงาน...แม้จะมีเครื่องจักรช่วยในการคัดสั้ก็ตาม แต่ก็ต้องหาคนช่วย..” (ลุงทรง พรมสาร อายุ 50 ปี)

“..ในหมู่บ้านเรา (บ้านสุเม่น) ไม่ค่อยมีใครรับจ้าง ต้องไปหาจ้างคนงานจากบ้านอื่น เช่น บ้านหาดรั้วบ้านแม่ฮู้ เพราะต่างคนต่างทำของตัวเอง ลูกๆ ก็ไปเรียนบ้าง..” (ลุงบุญ ใจครุฑ อายุ 43 ปี)

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

เมื่อขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ชาวบ้านมีการแก้ปัญหาด้วยการติดต่อตลาดซื้อขายด้วยตนเองมากขึ้น หาแหล่งหรือตลาดที่หลากหลายมากขึ้น มีการใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติเหมือนรุ่นปู่ย่าตายายแทนปุ๋ยเคมี เพื่อลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว

“...พ.ศ. 2548 ถูกพ่อค้าคนกลางจากกรุงเทพกดราคา ลุงจึงพยายามหาตลาดส่งใบตองเพิ่ม...” (ลุงชอบ เอ็มอิม. อายุ 60 ปี)

“..ค่าใช้จ่ายเยอะ ลูกเรียนด้วย ช่วงหลังๆ ...ป่าไม่ค่อยได้ใช้ปุ๋ย เสียขายเงิน เริ่มกลับไปใช้วิธีของปู่ย่าตายายที่เขาใช้ต้นกล้วยแกล้ง ตัดเป็นท่อนๆ วางที่โคนต้น ให้กลายเป็นปุ๋ย..” (ป้าดาวเรือง สังข์ป้อม อายุ 53 ปี)

ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทำให้ชาวบ้านสามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้ในปริมาณมากขึ้นแล้ว ความรวดเร็วทางการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกันเอง และผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นไปอย่างรวดเร็วเมื่อมีความเคลื่อนไหวในเรื่องของราคาขายสินค้า หรือแม้กระทั่งการซื้อขายวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากภาคการเกษตร ชาวบ้านก็มีทางเลือกมากขึ้น เจ้าของกิจการมีการขายตรงให้กับชาวบ้าน เช่น การขายปุ๋ย การขายผ่อนส่งรถเกี่ยวข้าว หรือ

เครื่องมือการเกษตรอื่นๆ อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น ธกส. ยังเป็นแหล่งเงินทุนกู้ยืมสำคัญสำหรับให้เกษตรกรนำไปลงทุนก่อนแล้วเมื่อขายผลผลิตได้แล้วจึงนำมาส่งคืน และการเรียนรู้ในเรื่องการประกอบอาชีพต่างๆ ชาวบ้านมุ่งเน้นให้ลูกหลานเข้าเรียนในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้น

สำหรับพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งที่ดิน น้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตรกรรม ชาวบ้านจะเห็นว่าการทำอาชีพในหมู่บ้านสามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงทำงานในชุมชน บางครอบครัวประกอบอาชีพสืบทอดกันจากรุ่นพ่อ บ้างก็ลงทุนในอาชีพอื่นๆ เพราะมีต้นทุนด้านที่ดิน แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ แต่มีแนวคิดใหม่ๆ ในการลงทุนปลูกพืชอื่นๆ แทนพืชเดิมที่ราคาเริ่มไม่แน่นอน

“...ชุมชนบ้านเราแทบจะไม่มีใครออกไปทำงานที่อื่น เพราะมี รายได้พอเลี้ยงตนเองและครอบครัว..มีรายได้จากการทำสวน หรือบ้างก็มีการจ้างงานเกิดขึ้นในหมู่บ้านจนแรงงานในหมู่บ้านไม่พอเพียง...” (น้าประจักษ์ ยุธยาทร อายุ 43 ปี)

การทำอาชีพภาคการเกษตรอาชีพหนึ่งๆ ถึงจุดอิ่มตัว เช่น อาชีพการทำสวนส้มเขียวหวาน เริ่มมีการลงทุนสูงขึ้นในด้านราคาปุ๋ย ประกอบกับราคาขายส้มเขียวหวานเริ่มต่ำลง ทำให้ชาวบ้านหาทางออกด้วยการทดลองปลูกยางพาราควบคู่ไปด้วย เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มเติม จึงหาอาชีพใหม่มาเสริมรายได้ให้กับครอบครัว จะได้ไม่เกิดภาวะหนี้สินจากการลงทุน เพราะมีรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพเสริม และนอกจากนี้ชาวบ้านยังมองว่าเด็กๆ รุ่นหลังควรรู้จักการทำอาชีพของครอบครัวเพื่อจะได้มีทางเลือกในการดำเนินชีวิตมากขึ้น หากเรียนจบแล้วไม่มีงานทำก็ยังสามารถกลับมาทำงานกับครอบครัวของตนเองได้

จากการศึกษางานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย ของนักเรียนที่ศึกษาเกี่ยวกับด้านอาชีพภาคเกษตรกรรม จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมไม่ว่าจะเป็นความเจริญด้านสาธารณูปโภค หรือความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีจากอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ล้วนทำให้การประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมของชุมชนในจังหวัดสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเดิมที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ทำนา ทำไร่ ทำสวน เพื่อกินอยู่และใช้ในครัวเรือน โดยใช้แรงงานคนในครอบครัวแรงงานสัตว์เลี้ยงเป็นสำคัญโดยมีการปลูกข้าวไว้กินเกือบทุกครอบครัว แล้วมีการปลูกพืชอื่นๆ ตามความเหมาะสมของพื้นที่แต่ละชุมชน จากครัวเรือน ญาติพี่น้องค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นการเริ่มเอาแรงช่วยเหลือซึ่งกันและกันและกันในชุมชน บ้านใกล้เรือนเคียง สู้การจ้างแรงงานเครื่องจักรเทคโนโลยีแทนแรงงานคนในยุคปัจจุบัน ทำให้เส้นทางของความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวญาติพี่น้องเริ่มลดลง แต่กลับมีการขยายความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ นอกชุมชนที่เกี่ยวข้อง

กับการประกอบอาชีพของตนเองมากขึ้น เช่น ในปัจจุบันจำนวนแรงงานในชุมชนลดลง แต่มีความต้องการในการผลิตผลผลิตปริมาณมากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ให้มากขึ้น .จึงมีการจ้างแรงงานจากภายนอกชุมชน หรือมีเครือข่ายของแรงงานเครื่องจักรเทคโนโลยี ร้านค้า พ่อค้า ธกส มากขึ้น... ชาวบ้านที่ไม่สามารถลงทุนในด้านที่ดิน เทคโนโลยีต่างๆ เหล่านี้ เพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัว เหมือนกับกลุ่มที่มีทุนนั้น ก็ยังคงประกอบอาชีพภาคการเกษตรเดิมแต่มีการประกอบอาชีพอื่นๆ เสริมมากขึ้น ปลูกพืชอื่นๆ เพิ่มขึ้น หรือไม่กี่คนรุ่นลูกรุ่นหลานก็ออกไปประกอบอาชีพอื่นๆ เพื่อช่วยกันหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

- โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก. (2552). **การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนบ้านแม่เทิน. (2552). **ความเป็นมาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านแม่เทิน**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนบ้านวังลึก. (2552). **วิถีชีวิตของชาวบ้านวังลึกกับสายน้ำแม่ลำพัน**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนบ้านสุเม่น. (2552). **จากวันวานถึงวันนี้...วิถีชีวิตชาวสวนส้มเขียวหวานบ้านสุเม่น**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนวัดจันทร์ (ลอมราษฎร์บำรุง). (2552). **วิถีชีวิตของชาวนาหมู่บ้านวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนศรีสำโรงชนูปถัมภ์. (2552). **ไร่ยาสูบชุมชนวังทอง...พัฒนาชีวิต..จากอดีตสู่ปัจจุบัน**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนสวรรคค่อนันต์วิทยา. (2552). **ใบตองกล้วยตานีสู่เศรษฐกิจคลองกระเจง**. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

**การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย :
กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นำไปสู่การท่องเที่ยว**

ลาวัลย์ ฤาพันธ์

การศึกษาอายุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ของจังหวัดสุโขทัยในครั้งนี้เป็น การศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักเรียนยุววิจัยซึ่งเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา กับผู้คนในท้องถิ่นของตนเอง การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้รู้ พ่อแม่ ปู่ย่าตายายหรือ คนในท้องถิ่น แล้วนำข้อมูลที่ได้จากคำบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่ยังคงอยู่ในความทรงจำของคน ในชุมชนเหล่านี้มาสังเคราะห์ตามประเด็นคำถามที่นักเรียนยุววิจัยสนใจ เพื่อสะท้อนให้เห็นการ เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ร่วมกันในแต่ละช่วงเวลา เมื่อสภาพการณ์ และวันเวลาเปลี่ยนแปลงไป ระหว่างช่วงประมาณปี พ.ศ. 2480-พ.ศ. 2552 การเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เมื่อมองในแง่มุมเกี่ยวกับประเพณี ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น จะพบว่าเมื่อความสัมพันธ์ของคนใน ท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย การ เปลี่ยนแปลงเหล่านี้ต่างส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นทำให้คนในท้องถิ่น ต้องมีการปรับตัวในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของประเพณีในท้องถิ่น เพื่อให้สามารถปรับตัวอยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุขตามอัตภาพของตนเอง

การสังเคราะห์งานอายุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ของจังหวัดสุโขทัย ช่วยสะท้อน ให้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์หรือวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นแบบค่อยเป็น ค่อยไปอย่างช้าๆ และต่อเนื่อง จนบางครั้งแม้กระทั่งคนในท้องถิ่นเองก็แทบไม่รู้ตัวเลยว่า สภาพแวดล้อมรอบๆ ตัวที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณีที่เคยมีมาแต่ครั้งอดีตของท้องถิ่นที่อยู่อาศัย มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เมื่อไร ทำไมจึงมีการ เปลี่ยนแปลง เป็นเพราะอะไร ข้อคำถามต่างๆ เหล่านี้คนในท้องถิ่นอาจจะไม่เคยได้ถามตนเองหรือ คนรอบๆ ข้างเลย ทั้งนี้หากเป็นช่วงวัยทำงานทุกคนมีภาระที่ต้องดิ้นรนทำมาหากินเลี้ยงพ่อแม่ ครอบครัว ช่วงระยะเวลาสั้นๆ อาจทำให้มองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงด้านความสั้มของคนในชุมชน ว่าเกี่ยวข้องกับงานประเพณีต่างๆ ในชุมชนอย่างไร จากการทำงานอายุวิจัยของนักเรียนแต่ละ โรงเรียน จึงเก็บรวบรวมข้อมูลจากคนในชุมชนด้วยสัมภาษณ์กลุ่มคนช่วงอายุแตกต่างกัน 3 ช่วง อายุที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อร่วมกันสะท้อนสภาพการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นมี การเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตถึงปัจจุบัน ที่ทำให้ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนใน

ท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง และคนในชุมชนมีการปรับตัวอยู่ร่วมกันอย่างไร ประเพณีเหล่านั้นจึงยังคงอยู่ในชุมชนกระทั่งปัจจุบันนี้

การสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัยครั้งนี้ได้จากการสังเคราะห์งานยูววิจัยของนักเรียนที่มีความชัดเจนในประเด็นของงานประเพณีท้องถิ่น จำนวน 5 เรื่อง คือ 1) ประเพณีแห่หลวงพ่อบ้านฝั้นจากอดีตถึงปัจจุบัน กับวิถีชุมชนตำบลบ้านชานอำเภอสรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย 2) ย้อนรอยอดีตหมู่บ้านตึกและประเพณีแห่ผ้าขึ้นโขงสงกรานต์เจ้าพ่อหมื่นดั่ง 3) ชุมชนยางซ้ายสามัคคีประเพณีแข่งเรือพาย 4) การเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟกับวิถีชีวิตคนบ้านเมืองเก่า และ 5) ประเพณีแข่งเรือยาววิถีชีวิตชาวตำบลวังทอง สำหรับบริบทอื่นๆ เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตที่คาบเกี่ยวกับงานบางส่วนของประเพณีท้องถิ่นก็ได้จากการสังเคราะห์ภาพรวมของงานยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัย เรื่องก่อนจะเป็นวันนี้ศรีนคร ของโรงเรียนศรีนคร และ มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก . กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอยางเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย.ของโรงเรียนชัยมงคลพิทยา โดยมีงานยูววิจัยทั้ง 5 เรื่องที่กล่าวมาที่มีความชัดเจนมากที่สุดในเรื่องประเพณีที่สามารถสังเคราะห์ในประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีของท้องถิ่นนั้น ตลอดจนการปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อให้สามารถดำรงประเพณีเหล่านั้นไว้จนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

ตอนที่ 1 ยุคประเพณีดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. 2504)

ตอนที่ 2 ยุคประเพณีร่วมใจ (พ.ศ. 2504-2539)

ตอนที่ 3 ยุคประเพณีสู่การท่องเที่ยว (พ.ศ. 2540-2552)

ตอนที่ 1 ยุคประเพณีดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. 2504)

1. ความเชื่อ คุณค่าของประเพณีในวิถีชีวิต

การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนในยุคนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ กล่าวคือมีทั้งน้ำดี ดินดีสามารถเพาะปลูกทำมาหากินได้ มีแหล่งอาหารสำหรับการดำรงชีวิต สายน้ำในบริเวณชุมชนต่างๆ จึงเป็นแหล่งสำคัญเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย เช่น บริเวณเมืองเก่าสุโขทัยที่มีตะพัง(สระน้ำ) ก็เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของคนบ้านเมืองเก่า หรือชุมชนบ้านใหม่ที่อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำแม่มอก ผู้คนที่อาศัยอยู่ในแต่ละชุมชนในช่วงนี้มีจำนวนไม่มากนักส่วนใหญ่เป็นหมู่เครือญาติกัน เป็นคนถิ่นเดิมบ้าง ในบางชุมชนมีการอพยพโยกย้ายมาจากที่อื่นๆ ในจังหวัดสุโขทัยบ้าง หรือมาจากจังหวัดใกล้เคียงบ้าง เช่น บริเวณลุ่มน้ำแม่มอกก็จะมีทั้งคนแพร่ลำปางและสุโขทัยอยู่ร่วมกัน ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตหรือการทำมาหากินก็ผสมผสานกลมกลืนกันจน

กลายเป็นประเพณีของท้องถิ่นนั้น ส่วนการประกอบอาชีพส่วนทำนา ทำไร่ ทำสวน หรือว่างจากฤดูเกษตรก็หาของป่า การมีชีวิตอยู่รอดได้ส่วนหนึ่งชาวบ้านพึ่งพาอาหารจากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ใกล้เคียง กับชุมชนที่อยู่อาศัย หรืออาจมีการเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน การประกอบอาชีพของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่น จะเป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่ว่าชาวบ้านปลูกพืชชนิดใดแล้วได้ผลผลิตดี พืชชนิดนั้นก็จะเป็นพืชหลักของท้องถิ่นนั้น

การทำมาหากินเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่รอด ล้วนพึ่งพาสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำที่ส่วนใหญ่ใช้อุปโภคในครัวเรือนมากกว่าการใช้ในการเพาะปลูก คนในแต่ละมีจำนวนไม่มาก การอยู่ร่วมกันในชุมชนจึงไม่ค่อยมีการแก่งแย่งหรือเอาเปรียบกัน เพราะทุกอย่างมีอย่างเหลือเฟือ เช่น ปลาในแม่น้ำลำคลอง ที่แต่ละครอบครัวจะจับมาแต่พอทำกินในมื้อหนึ่งๆ เท่านั้น หากจะทำกินมื้อต่อไปก็สามารถไปจับมาได้อีก หรือบริเวณใดที่มีปลาชุกชาก็จะชวนเพื่อนบ้านไปช่วยกันจับแล้วแบ่งกันกิน แม้บางชุมชนท้องถิ่นไม่ได้ยึดติดริมแม่น้ำยมซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดสุโขทัย ก็มักจะมีคูคลองซึ่งแยกจากแม่น้ำยมไหลผ่านเข้าไปในชุมชน หรือมีสระน้ำใหญ่ๆ อยู่ ชาวบ้านก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเหล่านี้เช่นกัน การทำการเกษตรในสมัยนี้แทบไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำจากแม่น้ำเลย เนื่องจากฝนจะตกตามฤดูกาล เมื่อถึงเดือน 5-6 ชาวบ้านจะรู้เลยว่าฤดูฝนมาแล้ว เตรียมลงมือเพาะปลูกพืชต่างได้แล้วและเมื่อว่างการทำนา ทำไร่ ทำสวน ชาวบ้านบางพื้นที่ก็ออกหาของป่ามาเป็นอาหาร หรือตัดไม้ไผ่มาซ่อมแซมที่อยู่อาศัย หรือไม้กัทยาสมุนไพรมาไว้รักษาโรค บ้างก็ทำงานจักสานข้าวเครื่องใช้ไว้สำหรับใช้การดักสัตว์ จับปลา หรือใช้ในครัวเรือน จากไม้ไผ่ที่ขึ้นอยู่เต็มบริเวณใกล้ๆ หมู่บ้าน

การดำเนินชีวิตของคนในสมัยนี้จึงค่อนข้างมีความเชื่อและเคารพนับถือในพุทธศาสนา และความศักดิ์สิทธิ์เพทยาตาที่ปกปักษ์รักษา น้ำ ดิน ป่า เพราะธรรมชาติเหล่านี้มีคุณประโยชน์ต่อทุกคน ทำให้มีกินมีใช้และมีชีวิตอยู่รอดมาได้ ซึ่งความคิดความเชื่อเหล่านี้เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้นอกจากได้รับการบอกเล่าปฐาตาทอดแล้ว บางคนก็ได้เข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่จำความได้ก็มี เช่น การไปทำบุญตักบาตรในวันพระ วันเข้าพรรษา สงกรานต์ที่วัดในวัดสงกรานต์ หรือลอยกระทง ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าน้ำที่นำมาใช้อุปโภคบริโภคนั้น มีแม่คงคาคอยดูแลรักษาอยู่ ในแต่ละปีจึงมีการลอยกระทงเพื่อขอขมาแม่คงคาซึ่งปฐาตายายต่างเล่าเป็นเสียงเดียวกันว่าความเชื่อเหล่านี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แล้วก็ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงวันนี้ หรือแม้กระทั่งการนำไม้จากป่ามาสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือสร้างเป็นเรือเพื่อใช้ในการเดินทางทางน้ำ ก็ล้วนมีประเพณีที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในน้ำในเรือ รวมทั้งการขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้คุ้มครองตนเองและครอบครัวในมีความสุขอีกด้วย ด้วยความเชื่อที่ถูกปลูกฝังจากคนรุ่นก่อนของแต่ละครอบครัว

ด้วยความผสมกลมกลืนกับวิถีการดำเนินชีวิตของครอบครัวแบบค่อยเป็นค่อยไปด้วยแล้ว ยิ่งทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติค่อนข้างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

นอกจากนี้วิถีการดำเนินชีวิตยังมีความเชื่อและการดำรงตนยึดมั่นในพุทธศาสนา คุณโทษของบาปบุญ และเวรกรรมต่างๆ อย่างแน่นแฟ้น และต่างให้ความเชื่อถือยำเกรงต่อปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยเห็นความหมาย เช่น การเชื่อถือในหลวงพ่อสองพี่น้อง ของชาวบ้านตำบลบ้านชาน หรือหลวงพ่อล้านหลวงพ่อเรื่องของชาวศรีนครตลอดจนการเชื่อถือในความเคารพในตัวบุคคลที่มีความกล้าหาญชาญชัย ในการสร้างบ้านสร้างเมืองซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ของนักเรียนยุววิจัยพบว่าไม่มีใครในชุมชนที่เคยพบตัวตนของวีรบุรุษหรือบุคคลที่ชาวบ้านนับถือเลย จากภาพสะท้อนของวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนในสมัยนี้มีความผูกพันระหว่างบ้านและวัดค่อนข้างมาก เนื่องจากเมื่อว่างจากการทำนาหรือเพาะปลูกแล้ว แต่ละชุมชนจะมีงานประเพณีพิธีกรรมต่างเช่น เข้าพรรษา ลอยกระทง สรงน้ำเจ้าพ่อหมื่นดั่ง สรงน้ำพระพุทธรูปที่ชาวบ้านนับถือ แข่งเรือ ในการจัดงานต่างๆ นี้ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากฤดูกาลทำไร่ ทำนา ทำสวน หรือช่วงที่ชาวบ้านมีงานไม่ชุกนัก และสอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาของคนในชุมชนด้วยว่าในแต่ละช่วงเดือนหรือวันเวลาหนึ่งควรจะมีการประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีใดบ้าง ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ทำตามคำบอกเล่าของคนรุ่นปู่ตายาย สืบต่อมาถึงพ่อแม่และตนเอง ที่แสดงให้เห็นว่าการเชื่อฟังและทำตามคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขอยู่รอดปลอดภัยได้จนถึงทุกวันนี้ เมื่อได้ฟังการบอกเล่าซ้ำๆ ในเรื่องเหล่านี้แล้วยิ่งทำให้คนรุ่นต่อๆ มาไม่มีใครกล้าขัดขึ้นในสิ่งที่ปู่ตายายบอกเล่าและทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน เพราะเกรงว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีต่อตนเองและครอบครัวในภายภาคหน้าได้

2. ความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆ มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มากนักส่วนใหญ่เป็นพี่ๆ น้องๆ หรือเครือญาติที่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กัน ทำให้คนในชุมชนค่อนข้างรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เรียกได้ว่าแทบทุกบ้านทุกคนจะรู้จักกันเกือบทั้งหมดว่าใครเป็นลูกหลานใคร ในสมัยนี้ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายที่มีปู่ตายายลูกๆ หลานๆ อาศัยอยู่ด้วยกันหลายคน ทั้งนี้เนื่องจากมีความจำเป็นเรื่องการประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ในการบุกเบิกสร้างถางป่าเพื่อจับจองที่ดินไว้ทำมาหากิน ทำให้แต่ละครอบครัวมีจำนวนสมาชิกหลายคนเพื่อช่วยเหลือกันในการทำมาหากินเลี้ยงดูคนในครอบครัว ประกอบกับในสมัยนี้ยังไม่มีเครื่องมือ

ช่วยผ่อนแรงในการทำงาน แรงงานคนและสัตว์จึงมีความจำเป็นอย่างมาก นอกจากนี้กลุ่มชุมชนที่ทำนาแทบทุกบ้านจึงมีการเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้แรงงาน เช่น การเลี้ยงวัวควายไว้สำหรับไถนา

จากที่คนในชุมชนที่รู้จักกันทั้งหมด การทำงานต่างๆ การช่วยเหลือซึ่งไ้ช่วยกันและกันในการทำงานใดๆ จึงไม่ใช่เรื่องยาก ไม่ว่าจะเป็นงานบุญหรืองานอื่นใด ในส่วนของการทำมาหากินก็จะมี การช่วยเหลือกันหรือที่เรียกว่าเอาแรง เมื่อหมดฤดูเก็บเกี่ยวหรือทำการเกษตรแล้ว ก็จะเป็นช่วงที่แต่ละชุมชนมีงานรื่นเริงสนุกสนาน ซึ่งถือเป็นการพักผ่อนหลังจากเหน็ดเหนื่อยกับการทำนา ทำไร่ หรือทำสวนมาตลอดทั้งปี ซึ่งมักมีงานบุญและประเพณีรื่นเริงต่างๆ ที่วัด เมื่อทำบุญแล้วก็มี การมหรสพสังสรรค์รื่นเริง เช่น งานลอยกระทง งานแห่หลวงพ่อบ้านผีน้อง งานประเพณีหลวงพ่อบ้านหลวงพ่อบ้านเรือ งานแข่งเรือ(ซึ่งจัดในเทศกาลทอดกฐิน) งานประเพณีแห่ผ้าขึ้นโฮงสงฆ์เจ้าพ่อหมื่นดั่ง ในเวลากลางคืนก็จะมีลิเกบ้าง ร้องเพลงแซวกันเองบ้าง งานบุญประเพณีต่างๆ นี้ทุกๆ คนต่างตั้งหน้าตั้งตารอคอยมาเป็นแรมปีที่จะได้เที่ยวงาน มีการแสดงต่างๆ ให้ดูด้วย เมื่อมีงานเหล่านี้ทุกๆ บ้าน ทุกๆ ครอบครัวต่างก็หยุดงาน เพื่อมาร่วมแรงร่วมใจช่วยกันเตรียมงานที่วัด (ซึ่งเป็นศูนย์รวมในการจัดงานของชุมชน) โดยมีพระ ผู้นำชุมชน เป็นแกนนำในการเตรียมงาน ซึ่งถ้าหากใครมีข้าวสาร ผักปลาต่างๆ ก็นำติดมือมาด้วยเพื่อทำอาหารสำหรับเลี้ยงคนที่มาช่วยกันเตรียมงาน สำหรับกลางคืนจะเป็นงานรื่นเริงที่สร้างความสนุกสนานครื้นเครง เช่น ลิเก มวยวัด รำวง หรือไม่ก็ร้องรำทำเพลงโดยพลัดกันเป็นนักร้องและนางร้องอย่างสนุกสนาน โดยที่ไม่ต้องไปหาการแสดงมาจากหมู่บ้านอื่นๆ การแสดงต่างๆ คนในหมู่บ้านเล่นกันเองดูกันเอง แค้นนี้ทุกคนต่างก็มีความสุขกันถ้วนหน้า

จากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันทำให้การทำงานไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นการทำมาหากิน หรืองานบุญประเพณีต่างๆ ไม่ต้องมีการร้องขอความช่วยเหลือ ทุกคนกลับพร้อมใจมาช่วยกันเอง ทุกคนจะรู้กันเองว่าเมื่อไรจะต้องไปช่วยเหลือกันทำงานส่วนรวม หรือเมื่อว่างจากการทำงานของตนเอง ก็ไปช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้วย ในการทำงานครั้งต่อไป เพื่อนบ้านก็จะไปใช้แรงคืน ผลัดเปลี่ยนความช่วยเหลืออย่างนี้มาโดยตลอด ทุกคนไปช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจ สำหรับในแต่ละครอบครัวลูกๆ หลานๆ ค่อนข้างใกล้ชิดสนิทสนมกับปู่ย่าตายาย เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายที่อาศัยอยู่บ้านเดียวกันอยู่แล้ว หรืออาจมีบ้านที่เป็นครอบครัวเดี่ยวแต่เมื่อพ่อแม่ออกไปทำงานเกษตรนอกบ้านลูกๆ หลานๆ ก็อยู่กับปู่ย่าตายาย เมื่อปู่ย่าตายายไปวัดก็จะให้เด็กๆ ตามไปด้วย เด็กๆ ส่วนใหญ่ก็จะชอบเพราะบางครั้งก็ไปวิ่งเล่นกับเพื่อนๆ ที่ลานกว้างๆ ของวัดอย่างสนุกสนาน หรือเมื่อโตพอที่จะหยิบจับช่วยเหลืองานต่างๆ ของพ่อแม่ได้บ้างแล้ว พ่อแม่ปู่ย่าตายายก็สอนให้รู้จักช่วยเหลือทำงานเท่าที่สามารถทำได้ ทำให้เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่เด็กๆ เหล่านี้ก็เป็น

งานสามารถทำงานหรือเป็นมือแทนช่วยเหลืองานต่างๆ ของส่วนรวมได้ โดยไม่ต้องมานั่งเรียนใน
กันใหม่ให้เสียเวลา แต่เป็นเพราะได้เรียนมาแล้วจากคนในครอบครัวอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เด็กเล็ก
จนเป็นผู้ใหญ่สามารถทำงานได้แล้ว

ในบางครอบครัวที่มีลูกหลายคน เมื่อลูกบางคนมีครอบครัวแล้วอาจแยกออกจาก
ครอบครัวเดิมไปสร้างครอบครัวใหม่ แต่เมื่อถึงช่วงเทศกาลงานประเพณีต่างๆ ก็จะกลับมาที่บ้าน
พ่อแม่ที่เคยอยู่อาศัยร่วมกับพ่อแม่ญาติพี่น้องคนอื่นๆ บ้างก็จะเตรียมเสื้อผ้าข้าวของเครื่องใช้
ส่วนตัวต่างๆ มาพร้อมด้วยเนื่องจากต้องมานอนค้างคืนหลายวันกว่างานบุญประเพณีจะเสร็จสิ้น
จึงไม่สะดวกที่จะเดินทางไปกลับในวันเดียวเพราะการเดินทางอาจต้องเดินเท้าซึ่งต้องใช้เวลา
หรือไม่อาจใช้ล้อเกวียน เพราะไม่ได้มีถนนและรถยนต์ให้ใช้อย่างสะดวกสบายเหมือนปัจจุบันนี้
เมื่อถึงวันงานประเพณีที่ไรทุกคนก็จะมากันพร้อมหน้าพร้อมตา ช่วงเวลาที่ทีมงานบุญประเพณีทำ
ให้ปู่ย่าตายาย พ่อแม่พี่ๆ น้องๆ ได้กลับมารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่ง สำหรับบางคนที่ต้องแยกออกจาก
ครอบครัวเพื่อไปสร้างครอบครัวใหม่ แม้ใครที่ทีมงานก็จะเตรียมตัวหยุดงานในช่วงเทศกาลวันงาน
ประเพณีต่างๆ เพื่อให้วันงานนั้นว่างไม่ต้องทำอะไร เตรียมตัวไปทำบุญหรือไม่ก็ไปเที่ยวงานกับ
เพื่อนๆ หรือญาติพี่น้องอย่างสนุกสนาน จะเดินไปเที่ยวพร้อมๆ กันเป็นกลุ่มๆ ในหย่อมบ้านที่อยู่
ใกล้ๆ กันจนกว่างานจะเลิกเรียกว่าเป็นการเที่ยวแบบ “เต็มอิ่ม” หลังจากเหน็ดเหนื่อยจากงานงาน
งานนามาทั้งปี ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีงานประเพณีที่จัดงานใหญ่ในแต่ละปีมีแค่ครั้งหรือสองครั้ง
เท่านั้น และทุกคนจะร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานประจำปีขึ้นทุกปีๆ โดยไม่มีหน่วยงานใดๆ เข้าใจ
ยุ่งเกี่ยวเลย งานบุญประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีขึ้นจึงเกิดจากการร่วมใจร่วมแรงของคนในชุมชน
นั้นๆ เป็นสำคัญ

ในการประกอบพิธีงานบุญประเพณีต่างๆ ผู้อาวุโสของชุมชน หรือคนรุ่นปู่ย่าตายายจะมี
บทบาทสำคัญที่เป็นผู้คอยบอกว่าขั้นตอนหรือการประกอบพิธีต่างๆ มีอะไรบ้างหรือวันเวลาที่
จัดงานประเพณีจะเป็นเมื่อไร มีเครื่องเซ่นไหว้จะอะไรบ้างหรือไม่ ต้องทำอะไรบ้าง ในสมัยก่อนๆ มี
ความเชื่ออย่างไร ทำกันอย่างไร คนรุ่นลูกต่างช่วยกันตระเตรียมของให้พร้อม แล้วช่วยกันเตรียม
สถานที่จัดงาน โดยเป็นลูกมือให้กับพ่องานแม่งาน(ผู้อาวุโสทั้งหลาย) โดยผู้อาวุโสก็ถือโอกาสสอน
ขั้นตอนต่างๆ ในงานบุญประเพณีควบคู่ไปด้วยพร้อมกับการจัดเตรียมงานจริงๆ เลย ใครที่เป็น
ลูกมือด้านใดก็จะเกิดความชำนาญในด้านนั้น เช่น เตรียมของถวายพระ เตรียมสถานที่ เตรียมการ
แสดงเช่น ลิเก หรือเตรียมสถานที่ร้องรำทำเพลง ก็จะต้องมีอุปกรณ์อะไรบ้าง ผู้หญิงส่วน
ใหญ่ก็จะเป็นฝ่ายเสปียงอาหาร ช่วยกันทำอาหารสำหรับเลี้ยงคนที่มาช่วยกันเตรียมงาน หรือคน
ที่มาเที่ยวงาน เพราะทุกคนก็เป็นลูกๆ หลานๆ กันทั้งนั้น ข้าวปลาอาหารต่างที่จะนำมาใช้ในงานก็

ล้วนได้จากชาวบ้านที่นำมาช่วยงานใครมีผักก็นำผักมา ใครมีข้าวก็นำข้าวมา ...ส่วนมากไม่ต้องมีการซื้อหาแต่เป็นการร่วมทั้งแรงและสิ่งของที่แต่ละบ้านมีแล้วนำมาให้ส่วนรวม เพื่อให้ส่วนรวมมีของสำหรับไว้ใช้ในการจัดงานบุญหรืองานประเพณีต่างๆ หรืออย่างเช่นงานลอยกระทงปู่ย่าตายายก็จะเย็บกระทงจากใบตองที่ตัดมาจากสวนหลังบ้าน โดยมีลูกๆ หลานๆ นั่งล้อมวงช่วยกันเย็บกระทงบ้างเล่นกันบ้าง แล้วกลางคืนวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงก็พากันไปลอยกระทงในแหล่งน้ำใกล้บ้านๆ หรือไม่ก็พากันไปลอยกระทงในวัดใกล้ๆ บ้าน ซึ่งในบริเวณวัดเหล่านี้ก็จะมีแหล่งน้ำสำหรับให้ชาวบ้านได้ลอยกระทงร่วมกัน

3. การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกัน

การอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนเล็กๆ ที่ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกันด้วยแล้ว ทำให้ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทำอะไรต่างช่วยเหลือกันและกันมีให้เห็นอยู่เป็นประจำในการทำงานและกิจกรรมต่างในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้ความเคารพผู้อาวุโส ไม่ใช่ญาติแท้ๆ กันนับถือกันเหมือนญาติพ่อแม่เดียวกัน ทุกคนให้ความเคารพเชื่อฟังผู้สูงอายุ ปู่ย่าตายาย ทำการอยู่ร่วมกันในชุมชนที่มีหลายๆ ครอบครัวสมัยนี้ทุกคนจึงเปรียบเสมือนญาติพี่น้อง ที่ทุกคนจะเอื้อเฟื้อแบ่งปันซึ่งกันและกัน ต่างคนต่างมีน้ำใจช่วยเหลือตอบแทนซึ่งกันและกัน เช่น เมื่อใครคนใดคนหนึ่งพบแหล่งปลาที่จะใช้สำหรับทำอาหาร ก็จะบอกกับเพื่อนบ้านให้ไปจับปลาด้วยกัน จะได้มีอาหารกินกันทุกครอบครัวและยังมีเพื่อนไปกันหลายๆ คนด้วย แล้วยังทำให้ไม่ต้องกลัวอันตรายใดๆ ยิ่งในสมัยก่อนที่น้ำ ป่าไม้ อุดมสมบูรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ ที่จะป้องกันสัตว์ร้ายก็ไม่ค่อยมี จึงต้องอาศัยการไปกันเป็นกลุ่มคอยช่วยกันระแวดระวังอันตรายที่จะเกิดขึ้น หรือไปช่วยกันดำนนา เกี่ยวข้าว ก็จะไปช่วยกันหลายๆ คน เพื่อให้การทำงานเสร็จทันเวลา ผลผลิตต่างไม่ได้รับความเสียหาย ทำให้ทุกคนมีอยู่มีกินอย่างปลอดภัยทุกๆ คนและครอบครัว

ในเรื่องของความเป็นอยู่และการกินอยู่เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพาในสิ่งที่มีอยู่ธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ อาจมีเกิดขึ้นบ้างในชุมชน แต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทุกคนในชุมชนสามารถปรับตัวได้ทันเวลา เช่น น้ำป่า ทุกคนก็จะร่วมด้วยช่วยกันเก็บผลผลิตหากจะทำให้เกิดความเสียหาย ชาวบ้านจะรู้ว่าฤดูกาลในการทำนาควรจะเริ่มทำตั้งแต่เมื่อไร รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ ดิน ป่า หรืออื่นๆ ก็ล้วนแต่มีเพียงพอกับความต้องการใช้ประโยชน์ จึงแทบจะไม่มี การแก่งแย่งแข่งขันในการเป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไว้เพียงคนเดียวหรือบ้านเดียว แต่มีอะไรก็กลับแบ่งกันกินกันใช้อย่างทั่วถึง เพราะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีความจำเป็นอย่างมากในยุคสมัยนี้ ทั้งการพึ่งพาในด้านแรงงานในการประกอบอาชีพทำมาหากิน การเดินทางไปเที่ยวต่าง แม้กระทั่งการเดินทางไปเที่ยวงานบุญประเพณีในช่วงกลางคืนก็ไม่สะดวกเหมือนปัจจุบัน

ต้องอาศัยการไปด้วยกันหลายๆ คน เพื่อความปลอดภัยจะได้ไม่มีใครมาดักปล้นจี้หรือลอบทำร้ายระหว่างทาง ทำให้การทำงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันค่อนข้างเหนียวแน่น เพื่อความปลอดภัยและการอยู่รอดได้ในการดำรงชีวิตในสมัยนี้

ตอนที่ 2 ยุคประเพณีร่วมใจ (พ.ศ. 2504-2539)

1. ความเชื่อ คุณค่าของประเพณีในวิถีชีวิต

ในยุคนี้เป็นยุคเริ่มต้นของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก การพัฒนาจึงมุ่งเน้นไปที่การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภค เช่น ถนน น้ำ ไฟฟ้า ปะปา ทั้งในตัวเมืองและมุ่งสู่ชนบท หมู่บ้านต่างๆ ก็มีเครื่องหมายของการได้รับการพัฒนาเหล่านี้ทั้งสิ้น ชาวบ้านในสมัยนี้จึงมีเริ่มมีการเคลื่อนย้ายชุมชนจากริมน้ำ บริเวณป่าพื้นที่ทำกิน ขยับขยายสู่บริเวณที่มีถนนตัดผ่าน ซึ่งไม่ใช่เป็นการย้ายชุมชนมาทั้งหมดแต่เป็นการย้ายที่ตั้งบ้านเรือนของคนรุ่นหลัง ที่มีที่ดินหรือสามารถหาจับจองที่ดินที่มีถนนตัดผ่านได้ก็มักจะมาตั้งบ้านเรือนแถบนี้เนื่องจากมีความสะดวกรวดเร็วในการเดินทาง ชุมชนท้องถิ่นในชนบทจึงเริ่มมีความสะดวกสบายในด้านต่างๆ มากขึ้นทั้งน้ำ ไฟฟ้า ถนน สาธารณสุข การเดินทางก็เริ่มมีพาหนะเช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ ที่ใช้ในการเดินทางมากขึ้น เริ่มมีการจับจองซื้อขายที่ดินที่อยู่ติดกับถนน ถนนสร้างความสะดวกสบายในการเดินทางได้มาก เปลี่ยนจากการเดินทางทางเท้าและทางเรือมาใช้รถใช้ถนน การติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนนอกชุมชน ก็สะดวกและรวดเร็วกว่าสมัยก่อนที่ใช้การเดินทางเท้าหรือเดินทางทางน้ำ การตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเริ่มขยายขอบเขตของพื้นที่มากขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กับญาติพี่น้องเหมือนเช่นแต่ก่อนเริ่มลดลง เพราะแม้จะอยู่ห่างๆ กันแต่ก็สามารถไปมาหาสู่กันได้สะดวก ใช้เวลาไม่มากนัก

การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังคงเป็นอาชีพเกษตรกรรม พื้นที่สำหรับทำการเกษตรไม่จำกัดอยู่แค่เพียงบริเวณใกล้ๆ กับแหล่งน้ำเท่านั้น เพราะรัฐมีการจัดทำระบบชลประทาน เพื่อช่วยให้ชุมชนต่างๆ สามารถใช้พื้นที่ในการเกษตรได้ ในซึ่งชาวบ้านจะประกอบอาชีพได้นั้นขึ้นอยู่กับพื้นที่แต่ละท้องถิ่น การพึ่งพาธรรมชาติเริ่มลดลง เนื่องจาก รัฐได้จัดสิ่งอำนวยความสะดวกมาให้ ทั้ง ถนน ไฟฟ้า ปะปา สาธารณสุข ชลประทานและอื่นๆ อีกมากมาย ทำให้วิถีการดำรงชีวิตของคนส่วนใหญ่ที่เคยพึ่งพาธรรมชาติเริ่มลดลง กลายเป็นพึ่งตนเองและเทคโนโลยีหรือความเจริญมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มมีความสามารถในการใช้น้ำ ดิน และป่าไม้ได้มากขึ้น ซึ่งเป็นไปตามความเจริญ ก้าวหน้าที่รัฐกำลังวางรากฐานเพื่อการพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยม การใช้ดิน น้ำ ป่าไม้ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติจึงเพิ่มจำนวนขึ้นกว่าแต่ก่อน อาจมีการค้าขายสิ่งเหล่านี้ด้วย เช่น มีการ

สัมปทานป่าไม้ ทำให้เริ่มมีการตลาดและการค้าขายเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนในชนบทมากขึ้น ทำให้แต่ละครอบครัวเริ่มมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายเพิ่มจากการทำนาทำไร่เพียงอย่างเดียว หรือไม่ก็มีคนในครอบครัวออกไปหางานทำในชุมชนอื่นๆ หรือต่างจังหวัดบ้างก็มี เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวและเพียงพอกับค่าใช้จ่ายสิ่งของที่อำนวยความสะดวกสบายในครอบครัว

สำหรับความคิด ความเชื่อต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของคนในยุคนี้ส่วนหนึ่งยังคงเกี่ยวข้องกับธรรมชาติในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ดิน ป่า เพราะยังคงใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้อยู่ ประกอบกับการได้รับการปลูกฝังจากคนรุ่นก่อนๆ ทำให้คนในท้องถิ่นยังคงผูกพันกับความเชื่อเรื่องต่างๆ และความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติที่อยู่รอบๆ ตัวอยู่บ้าง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะยังมีความเกรงกลัวต่อสิ่งที่มองไม่เห็นหรือสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ด้วยร่างกาย หากว่าถ้าไม่ทำตามอย่างคำบอกเล่าของปู่ย่าตายายหรือพ่อแม่แล้ว ตนเองและครอบครัวอาจจะประสบกับเรื่องที่ไม่ดี ชีวิตอาจจะไม่มีความสุข ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ นี้ยังคงมีอยู่สำหรับคนในยุคนี้ เช่น การมีความเชื่อว่ามีน้ำ ที่นำมาใช้อุปโภคบริโภคต่างๆ มีแม่คงคาคอยดูแลรักษาอยู่ ในแต่ละปีจึงมีประเพณีขอขมาแม่คงคา ที่ได้นำน้ำเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ต่างๆ มากมายรวมทั้งชำระล้างสิ่งสกปรกต่างๆ ของร่างกาย ด้วย หรือแม้กระทั่งการนำไม้จากป่ามาสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือสร้างเป็นเรือเพื่อใช้ในการเดินทางทางน้ำซึ่งยังคงมีอยู่ในบางชุมชน ชาวบ้านที่เคยชินกับการเดินทางและค้าขายทางเรือก็ยังคงใช้เรืออยู่ และเนื่องด้วยยังไม่มีเงินเพียงพอที่จะหาซื้อรถยนต์มาใช้เดินทางหรือขนส่งสินค้าได้ จึงล้นแต่มีประเพณีที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในน้ำในเรือ และยังขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นคุ้มครองตนเองและครอบครัวในไม่ให้เกิดอุบัติเหตุ ให้อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา มีความสุขอีกด้วย ด้วยความเชื่อที่ถูกปลูกฝังจากปู่ย่าตายายคนในครอบครัว ทำให้คนในยุคนี้ยังคงมีความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานบุญประเพณีของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับเรื่องบาปบุญคุณโทษต่างๆ

เมื่อว่างจากการทำนาหรือเพาะปลูกแล้ว เก็บผลผลิตเสร็จสิ้นตามเวลาของฤดูกาล คนในชุมชนเริ่มออกไปประกอบอาชีพนอกฤดูกาล เช่น อาชีพรับจ้าง หรือทำงานต่างจังหวัด ทำให้เวลาว่างของคนในชุมชนที่จะพบปะสังสรรค์กันมีน้อยลง เพราะต่างคนก็ต่างต้องทำงานมากขึ้น ทั้งลงทุนมากขึ้น หรือการออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัว แต่คนเหล่านี้ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความเชื่อทางศาสนาที่ตนเองนับถือ ตลอดจนการเชื่อถือให้ความเคารพในตัวบุคคลที่มีความกล้าหาญชาญชัย ที่ได้มีการก่อกำเนิดการสร้างบ้านสร้างเมืองซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย ทั้งที่ไม่มีใครในชุมชนที่เคยได้พบบุคคลที่ตนเองและคนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือเลย เพียงแต่ได้รับการบอกเล่าต่อๆ กันมาจากคนรุ่นปู่ย่าตายาย ต่อมาถึงพ่อแม่และตนเอง เรื่องความเชื่อความ

ศักดิ์สิทธิ์ที่คนในครอบครัวนับถือ และจากประสบการณ์ของปู่ย่าตายายที่เชื่อฟังในคำบอกเล่าและสั่งสอนของคนรุ่นก่อนทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขอยู่รอดปลอดภัยได้จนถึงทุกวันนี้ เมื่อได้ฟังคำบอกเล่าอย่างนี้แล้วยิ่งทำให้คนรุ่นต่อๆ มาไม่มีใครกล้าขัดขึ้นในสิ่งที่ปู่ย่าตายายปฏิบัติสืบต่อกันมา เพราะเกรงว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีต่อตนเองและครอบครัวในภายภาคหน้าได้ ซึ่งมีใครสามารถบอกล่วงหน้าได้

2. ความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากชุมชนเริ่มขยายพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนมีขอบเขตกว้างขึ้น สมาชิกในชุมชนเริ่มเริ่มมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ความคึกคักของแต่ละครอบครัวมีน้อยลง แม้กระทั่งในครอบครัวเดียวกันก็ลดลงไปด้วย เช่น ความคึกคักระหว่างหลานๆ กับปู่ย่าตายาย เพราะเด็กๆ ก็ต้องเริ่มเรียนหนังสือไม่ได้วิ่งเล่นอยู่บ้านหรือไปไหนมาไหนกับปู่ย่าตายายเหมือนแต่ก่อน และเนื่องจากภารกิจด้านการทำมาหากิน เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว ในสมัยนี้ความเจริญด้านสาธารณูปโภคเข้าสู่ชนบทอย่างรวดเร็ว ตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ต่างคนต่างมุ่งหน้าทำมาหากิน เวลาวางที่จะมาพบปะสังสรรค์หรือร่วมกันทำงานเพื่อส่วนรวมจึงมีน้อยลงหรือไม่บางขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ก็จำเป็นต้องลดลงตามสภาพของเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น เครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ ก็ลดขนาดและปริมาณลงตามสภาพเศรษฐกิจหรือที่ลดขนาดลงก็เนื่องจากคนที่จะมาร่วมงานมาช่วยกันทำช่วยกันกินก็ลดน้อยลงเนื่องจากมีภาระเรื่องการทำมาหากิน จึงทำให้ประเพณีต่างๆ ที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาบางสิ่งบางอย่างก็มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้าน บางครั้งในการจัดงานใหญ่ๆ ระดับชุมชน หมู่บ้านที่เคยจัดเป็นประจำทุกปี ก็เปลี่ยนมาเป็นปีเว้นปีบ้าง หรือสองปีครั้งบ้าง หรือ 5 ปีครั้ง เนื่องจากผู้คนในชุมชนส่วนหนึ่งต้องออกไปทำงานนอกชุมชนเหลือแต่ผู้สูงอายุ คนที่จะมาช่วยเป็นแรงงานในการเตรียมงานก็ไม่มี ค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการจัดงานก็มากขึ้น เช่น ค่ามหรสพ ที่จากเดิมเคยร้องรำทำเพลงกันเอง ก็เปลี่ยนมาเป็นการจ้างวงดนตรี ทำให้การประกอบกิจกรรมหรือพิธีการต่างๆ เกี่ยวกับงานประเพณีรื่นเริงของชุมชนเริ่มซบเซาลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีการแข่งเรือพายของชุมชนบ้านวังทองที่ต้องไม่ได้มีการจัดแข่งเรือถึง 4-5 ปี เนื่องจากในการพายเรือแข่งขันต้องใช้คนหนุ่มวัยฉกรรจ์ แต่คนหนุ่มเหล่านี้บางส่วนออกจากหมู่บ้านไปทำงานที่อื่นๆ บ้าง งานประเพณีแข่งเรือพายจึงซบเซาลง แต่ก็ยังคงมีเล่นกันเฉพาะกลุ่มเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น

ประเพณีลอยกระทง สรงน้ำหลวงพ่อดำพื้หนอง และเจ้าพ่อหมื่นดั่ง เริ่มขยายขอบเขตของผู้เข้าร่วมงานประเพณีมากขึ้น คนนอกชุมชนเริ่มเข้ามาดูเข้ามาชมและเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีของชุมชนมากขึ้น โดยเริ่มจากชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันก่อนที่เข้ามาร่วมงาน ทั้งนี้ส่วนใหญ่ที่เข้ามา

ร่วมงานประเพณีต่างๆ เนื่องจากได้ยินคำบอกเล่าของคนในชุมชน และคนที่เคยมาร่วมงาน สำหรับงานลอยกระทง ของชุมชนบ้านเมืองเก่า แม้จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ระดับจังหวัดและระดับประเทศ โดยเริ่มแรกมีการปรับเปลี่ยนสถานที่จัดงานจากวัดตะพังทองซึ่งเป็นของชาวบ้านในชุมชนเมืองเก่า มาเป็นบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อให้เป็นงานที่เป็นสัญลักษณ์ของประเพณีจังหวัดสุโขทัย และมีการจัดงานให้มีความยิ่งใหญ่อลังการมาก การแสดงต่างๆ ที่ชาวบ้านเคยร่วมกันจัดร่วมกันหามาแสดงในบริเวณวัดตะพังทองหน่วยงานภาครัฐ ไม่ให้มีการจัดขึ้นอีกในบริเวณนี้ แต่ให้มีการแสดงในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย การแสดงทุกอย่างและหลายๆ อย่างมีให้ดูอย่างมากมาย การจัดงานลอยกระทงก็อาจจะมี 3 วันบ้าง 5 วันบ้าง แต่ชาวบ้านก็ยังคงถือว่าวันเพ็ญเดือน 12 เป็นวันที่จะลอยกระทงเหมือนเดิม คนในชุมชนเมืองเก่าเองนอกจากจะไปเที่ยวในงานลอยกระทงที่จัดขึ้นในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้ว แต่คนในชุมชนบ้านเมืองเก่าส่วนหนึ่งก็ยังคงไปลอยกระทงที่วัดตะพังทองเช่นเดิม เนื่องจากความคุ้นเคยที่มีต่อสถานที่ และคนที่เคยมาร่วมงานในสมัยก่อนๆ ซึ่งมีเพียงแค่คนในชุมชนบ้านเมืองเก่าหรือใกล้เคียงเท่านั้น ได้มีการพบปะพูดคุยกับคนที่เคยรู้จักกัน ซึ่งล้วนเป็นความผูกพันที่ทำให้คนเมืองเก่ายังคงต้องการที่จะลอยกระทงที่วัดตะพังทองเช่นเดิม

ในการเตรียมจัดงานประเพณีต่างๆ ในแต่ละชุมชนในช่วงเวลาต่อมาต้องมีการนัดหมายให้แน่ชัด ว่าวันเวลาเมื่อไรจะต้องทำอะไรกันบ้าง โดยส่วนใหญ่หัวหน้าชุมชนหรือหมู่บ้านจะต้องเป็นผู้นำและร้องขอให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม มาช่วยเหลืองานของชุมชนแทบทุกครั้ง ไม่เหมือนกับสมัยก่อนที่ใครจะทำอะไรก็มาช่วยกันด้วยใจ จนกว่างานประเพณีเหล่านั้นจะเสร็จสิ้น ทั้งนี้อาจเนื่องจากว่า การจัดงานประเพณีในสมัยก่อนไม่ต้องใช้วันเวลาในการจัดงานมากเช่นสมัยนี้ เช่น งานลอยกระทงก็มีแค่วันเดียวคือวันเพ็ญเดือน 12 หรืองานแข่งเรือก็มีแค่วันเดียวคือวันที่ทอดกฐิน เสร็จงานทอดกฐิน สายๆ ก็จะมีการแข่งเรือ รวมทั้งคนที่เข้ามาร่วมงานก็ไม่มีมาก ทำให้การตระเตรียมข้าวปลาอาหารที่ไว้สำหรับเลี้ยงผู้คนที่มาเที่ยวงาน หรือสถานที่ต่างๆ ไม่ต้องมีการเตรียมการมาก แต่เมื่อชุมชนภายนอกเริ่มเข้ามาเที่ยวงานก็ทำให้ต้องมีการตระเตรียมงานหลายวัน มีการจัดงานหลายวันมากขึ้น เพื่อให้คนมาเที่ยวได้เที่ยวหลายๆ วัน หรือแม้กระทั่งข้าวปลาอาหารที่จะใช้สำหรับเลี้ยงผู้ที่มาช่วยเตรียมงาน การเตรียมของก็ต้องจัดซื้อจัดหามาด้วยการใช้ “เงิน” ซื้อของเหล่านี้มาจากตลาด แล้วชาวบ้านจึงมาช่วยกันจัดเตรียม จะเห็นได้ว่าการจัดงานประเพณีแต่ละครั้งในยุคต่อๆ มานี้ ชาวบ้านเริ่มมีเครือข่ายของคนที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการร่วมงาน เตรียมงาน หรือมาเที่ยวงานประเพณีมากขึ้น การที่มีคนนอกชุมชนเข้ามามากขึ้นอาจเกิดขึ้นจากการติดต่อค้าขาย หรือทำงานร่วมกันกับคนนอกชุมชน แล้วพูดคุยหรือชักชวนกันมา

เช่น พ่อค้าแม่ค้าที่ชาวบ้านไปซื้อของจากตลาดในตัวเมือง ชาวบ้านมีการบอกเล่าบอกบุญให้มาเที่ยวงานหรือร่วมงานบุญประเพณีในหมู่บ้านของตนเอง หรือลูกๆ หลานๆ ก็ชวนเพื่อนของตนเองกลับมาเที่ยวบ้านบ้างก็มี

3. การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกัน

เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความรู้จักคุ้นเคยซึ่งกันและกันของคนรุ่นต่อๆ มาเริ่มลดลง ส่งผลให้การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานประเพณีต่างๆ ของคนในชุมชนที่เคยทำกันมาแบบ “มาด้วยใจ” เริ่มลดลง เมื่อเป็นเช่นนี้ “ผู้นำ” ในพื้นที่ส่วนใหญ่หมายถึงผู้นำที่รัฐจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.) จึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้กลับอีกครั้ง ให้ชาวบ้านในชุมชนได้มาช่วยเหลืองานประเพณีส่วนรวมอย่างที่เคยทำๆ กันมาในอดีต เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มลดลงส่งผลให้การเตรียมงานต่างๆ จึงเริ่มมีระบบ “การจ้างงาน” เกิดขึ้นแทนที่ระบบการให้ว่วน หรือจากที่แต่ก่อนเคยไปช่วยกันเตรียมงานประเพณีต่างๆ ทั้งบ้าน ปัจจุบันอาจจะไปช่วยงานเพียงบ้านละ 1-2 คน

เนื่องด้วยภาวะเศรษฐกิจ ทำให้คนชนบทในภาคเกษตรกรรมมีภาระเรื่องการประกอบอาชีพ ที่ส่วนหนึ่งยังประกอบอาชีพในชุมชน แต่อีกส่วนหนึ่งออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เนื่องจากต้องช่วยกันหารายได้ให้พอกับรายจ่ายที่มีอยู่ทุกวัน จะเห็นได้ว่าในชุมชนชนบทชาวบ้านเริ่มมีรายได้เริ่มไม่พอกับรายจ่าย .เพราะต้องมีค่าใช้จ่ายในชื่อของฟุ่มเฟือยมากขึ้น ตลอดจนมีการกู้เงินจากนายทุนมาลงทุนมากขึ้น..แต่ชาวบ้านก็ยังคงสนุกสนานรื่นเริงกับงานประเพณีต่างๆ เหมือนเช่นเดิม ซึ่งความยิ่งใหญ่ของการจัดงานอาจเล็กลง แล้วแต่ว่าเงินที่ทุกคนช่วยสนับสนุนในการจัดงานว่ามีมากน้อยเพียงใด หรือแม้กระทั่งเครื่องเล่น หรือข้าวของเครื่องใช้ในพิธีการต่างๆ ที่ใช้ในงานประเพณีหนึ่งๆ ชาวบ้านก็ยังคงรูปแบบตามที่ปู่ย่าตาทวดเคยทำมา แต่อาจลดปริมาณหรือจำนวนลง ซึ่งเป็นตามสภาวะเศรษฐกิจ และรายได้ของชาวบ้านในท้องถิ่นในแต่ละปี

สำหรับคนที่ไม่มีเวลาที่จะมาช่วยกันเตรียมงานต่างๆ ก็อาจช่วยเหลือเป็นเงินทอง เช่น ก่อนที่จะถึงวันแห่หลวงพ่อสามพี่น้อง หรือสงกรานต์น้ำเจ้าพ่อหมื่นดั่ง หรือลอยกระทง หรือแข่งเรือยาว กรรมการจัดงานก็จะประกาศเสียงตามสายของวัดหรือหมู่บ้าน ใครจะให้เงินช่วยเหลือเพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการจัดงานประเพณีของชุมชนแทนการมาช่วยแรงเตรียมงาน และมาช่วยกันในวันจัดงานก็ได้ เนื่องจากส่วนใหญ่แล้วการจัดงานประเพณีต่างๆ ในช่วงกลางคืนมักมีมหรสพเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงของคนในชุมชน ในสมัยนี้การแสดงมหรสพเริ่มเปลี่ยนจากที่ชาวบ้านหรือคนในหมู่บ้านร้องเองเล่นเองเป็นคณะแสดงที่มีความสามารถเฉพาะทาง เช่น คณะ

ลิเก คณะรำวง คณะดนตรี เพราะคนในหมู่บ้านที่เคยร้องเล่นลิเก ร้องรำทำเพลงเพื่อความสนุกสนานในงานประเพณีต่างๆ เริ่มสูงอายุขึ้นตามวันเวลา อีกทั้งคนรุ่นต่อมาเมื่อออกไปนอกชุมชน ก็ได้ไปเห็นการแสดงหรือมหรสพในงานต่างๆ ที่ชุมชนอื่นๆ ก็อยากให้นำมาแสดงในหมู่บ้านของตนเองบ้าง จึงมีการจ้างคณะแสดงเหล่านี้มาแสดงในงานประเพณีท้องถิ่นของตนเอง โดยใช้จ่ายต่างๆ ก็ได้มาจากการบริจาคของคนในหมู่บ้านนั่นเอง

ผู้คนที่จะมาเที่ยวงานหรือร่วมงานประเพณีของหมู่บ้านเริ่มไม่ใช่เพียงแค่คนในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงเหมือนแต่ก่อนอีกแล้ว แต่มีคนจากหมู่บ้านที่ไกลออกไปจากเดิม จากที่อื่นๆ จังหวัดอื่นๆ ก็มี คนนอกชุมชนเริ่มเข้ามาเที่ยวในงานประเพณีของชุมชนมากขึ้น ทำให้คนในหมู่บ้านได้เริ่มรู้จักกับคนชุมชนอื่นๆ มากขึ้น ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันทั้งด้านชีวิต ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ หรือแม้กระทั่งขั้นตอนของประเพณีที่จัดขึ้นในหมู่บ้านต่างๆ ว่าหมู่บ้านอื่นมีขั้นตอนของงานประเพณีเหมือนกันหรือไม่อย่างไร เมื่อมีคนเข้ามาเที่ยวงานมากขึ้นผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ อาหาร น้ำดื่มต่างๆ ไม่เพียงพอ ชาวบ้านในหมู่บ้านบางคนจึงเริ่มมองเห็นช่องทางในการทำอาหารขายให้กับคนที่มาเที่ยวงานประเพณี มีน้ำ ขนมพื้นบ้านต่างๆ ขาย การจัดงานประเพณีจึงเป็นช่องทางหนึ่งในการหารายได้ให้กับครอบครัวในช่วงวันงานประเพณีของคนในชุมชน

งานประเพณีบางอย่างที่หายไปจากท้องถิ่นเป็นเวลา 4-5 ปี เช่น งานแข่งเรือยาวชุมชนบ้านวังทอง เนื่องจากคนในท้องถิ่นส่วนใหญ่มีภาระเรื่องของการทำมาหากิน ต้องหาเงินส่งลูกเรียน ทำให้ไม่ค่อยมีเวลามาช่วยกันเตรียมงาน งานประเพณีของชุมชนก็เลยต้องงดไปบ้างในบางปี นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านมีแหล่งบันเทิงที่จะให้ความสนุกสนานรื่นเริงมากขึ้น เช่น จากการดูรายการโทรทัศน์ หรือไม่ก็การไปเที่ยวในงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนอื่นๆ บ้างก็มี รวมทั้งการแสดงมหรสพต่างๆ ก็เริ่มไม่ค่อยเป็นที่นิยม เพราะคนรุ่นหลังก็ไม่ค่อยอยากดูลิเก หรือลำตัดเท่าไรนัก แต่อยากดูดนตรีวงต่างๆ ที่เคยเห็นตามป้ายโฆษณา หรือเสียงโฆษณาจากวิทยุหรือโทรทัศน์มากกว่า การจัดงานที่ต้องมีแสดงของมหรสพเหล่านี้จำเป็นต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก ทำให้ในบางท้องถิ่นในบางปีไม่มีการแสดงมหรสพในการงานประเพณีเลย หรือไม่ก็งดจัดงานประเพณีไปเลยก็มี แต่ก็ยังคงเหลือแต่การทำบุญตามความเชื่อทางศาสนา เช่น ประเพณีการแข่งเรือยาวที่จะมีพร้อมๆ กับงานบุญจูง ก็มีเพียงแค่การรวมตัวของชาวบ้านในการไปร่วมงานบุญจูงเท่านั้น แต่ไม่มีการแข่งเรือ ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา และคนที่จะพายเรือก็ไม่มีซึ่งเป็นคนหนุ่มๆ ก็ออกไปทำงานนอกชุมชน ค่ำมหรสพต่างๆ ก็แพงมากขึ้น ชาวบ้านเลยเห็นควรว่าควรงดจัดงานไปก่อนจนกว่าคนในหมู่บ้านจะมีความพร้อม จะได้ไม่ต้องเดือดร้อนในเรื่องของค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นในแต่ละครั้ง

ตอนที่ 3 ยุคประเพณีสู่การท่องเที่ยว (พ.ศ. 2540-2552)

1. ความเชื่อ คุณค่าของประเพณีในวิถีชีวิต

เมื่อกล่าวถึงความเชื่อในงานประเพณีแต่ละอย่างว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ จะพบว่าความเชื่อต่างๆ ของประเพณีในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ยังคงมีอยู่เช่นเดิม อาทิเช่น การลอยกระทงในวันเพ็ญเดือน 12 เพื่อขอขมาพระแม่คงคา ความเคารพศรัทธาที่ต่อเจ้าพ่อเหาะนึ่งของชุมชนบ้านตึก หรือความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อสามพี่น้องของชาวตำบลบ้านชาน หลวงพ่อห้าวหลวงพ่อรื่องของนครินทร์ หรือแม้กระทั่งความเชื่อที่มีที่แสดงออกถึงความเคารพในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่ย่านางเรือที่ใช้ในการแข่งขันในงานแข่งเรือพาย ความเชื่อเหล่านี้ไม่เคยเลือนหายไปจากวิถีชีวิตที่ผูกพันกับประเพณีเหล่านี้ของคนในชุมชนเลย เนื่องจากคตินิยมหรือความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดจากคนในครอบครัวสู่คนในครอบครัวเองอย่างผสมกลมกลืนไปกับวิถีการดำเนินชีวิต จนทุกคนแทบไม่รู้สึกรู้สียงหรือไม่เคยคิดเลยว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อที่มั่งคั่ง แต่ยังคงเป็นความเชื่อที่เป็นสิริมงคลเป็นสิ่งที่ดีต่อตนเองและครอบครัว

ทุกคนที่ยังผูกพันกับประเพณีต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีความเชื่อไม่แตกต่างไปจากสมัยก่อน เพียงแต่กลุ่มคนที่มีความเชื่อที่สะท้อนออกมาให้เห็นได้จากการปฏิบัติเมื่อเข้าร่วมประเพณีเหล่านี้ อาจเปลี่ยนแปลงไปหรืออาจมีจำนวนคนในชุมชนที่เชื่อเช่นเดียวกับคนรุ่นก่อนๆ ลดลง เนื่องจากเด็กรุ่นหลังต้องออกไปเรียนหนังสือในชุมชนอื่นๆ ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตแบบคนรุ่นก่อนๆ ได้เลือนหายไปกลายเป็นประสบการณ์ใหม่ที่เป็นไปตามสภาพบริบทของสังคมหรือชุมชนที่มีโอกาสได้เข้าไปเรียนรู้ การได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากคนรุ่นปู่ย่าตายายหรือพ่อแม่ย่อมทำให้ความเชื่อเหล่านี้แตกต่างไปจากเดิมของครอบครัวบ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ตามคนรุ่นหลังก็ยังคงรับฟังเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อของประเพณีต่างๆ เหล่านี้ ตามที่พ่อแม่บอกเล่าให้ฟัง กล่าวคือไม่ได้ทำตามสิ่งที่คนรุ่นพ่อแม่เคยทำซะทุกอย่างทีเดียวแต่ก็ไม่ได้ยอมรับหรือปฏิเสธไปเสียทั้งหมด นอกจากนี้ยังพบว่าความสัมพันธ์ของคนในยุคนี้กับสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติเริ่มลดลง ไม่ได้ผูกพันกับสายน้ำแม่มอก สายน้ำแม่ลำพัน หรือลำน้ำยม หรือผืนป่าที่เคยมีอยู่ละแวกชุมชนหมู่บ้านก็หายไปหมดแล้ว หรือการความผูกพันกับที่ดินทำกินเหมือนคนรุ่นก่อนๆ แม้กระทั่งสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ อย่างเช่นความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อด่างๆ เนื่องจากสภาพแวดล้อมของทั้งชุมชนและสภาพแวดล้อมของตนเองมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวันเวลา บางคนก็ไม่ได้มีอาชีพอยู่ในชุมชนเหมือนคนรุ่นก่อนๆ ต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นที่อาจมีประเพณีความเชื่อแตกต่างกันออกไป จึงไม่สามารถนำความเชื่อแบบที่ปู่ย่าตายายหรือสิ่งที่พ่อแม่เชื่อไปปฏิบัติได้จริงในการดำเนินชีวิตของตนเอง และที่สำคัญการประกอบอาชีพของตนเองและคนในชุมชนก็เปลี่ยนไปจากเดิม

เนื่องจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวันเวลา สภาวะทางเศรษฐกิจของชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่ก็ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ยังคงทำอาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพอื่นๆ อยู่ภายในชุมชนส่วนหนึ่ง ในการทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการทำเกษตรกรรมที่พึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น ใช้เครื่องจักรในการประกอบอาชีพมากขึ้น เช่น การดำนาที่ใช้เครื่องดำนา หรือใช้รถเกี่ยวข้าว แทนการเอาแรงกันในหมู่บ้าน หรือบางครั้งมีลูกหลานคนที่พ่อแม่ส่งให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เมื่อเรียนจบแล้วก็ไม่ได้กลับมาทำงานในท้องถิ่นของตนเอง แต่ต้องไปทำงานอยู่ที่อื่น เช่น อาชีพรับราชการ ก่อสร้าง ทำงานโรงงาน มากกว่าการกลับมาอยู่ทำอาชีพเกษตรกรรมในชุมชนตามที่บรรพบุรุษของตนเองได้ทำไว้ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยข้อจำกัดในเรื่องของแหล่งที่อยู่อาศัยที่ในแต่ละชุมชนเริ่มมีคนจำนวนมากขึ้นทำให้เกิดความแออัดจึงออกไปอาศัยอยู่ในชุมชนอื่น หรือแหล่งที่มาหากินที่เปลี่ยนแปลงไปจากคนรุ่นปู่ย่าตายาย จึงทำให้คนรุ่นหลังไม่ค่อยผูกพันกับงานประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่นของตนเองมากนัก เนื่องจากตนเองไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับงานประเพณีเหล่านี้มากนัก แต่ที่คนรุ่นหลังก็ไม่ได้ปฏิเสธการเข้าร่วมประเพณีของชุมชนที่จัดขึ้นเพียงแต่ความคิดความเชื่อเปลี่ยนไปตามบริบทของตนเอง ตามการประกอบอาชีพของตนเอง ซึ่งการที่คนรุ่นหลังยังคงเข้าร่วมงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนอาจเนื่องจากมีความคิดว่าการจัดงานประเพณีในชุมชนขึ้นเป็นประจำทุกปีทำให้ญาติพี่น้องที่แยกย้ายกันออกไปทำมาหากินได้กลับมาพบปะกัน หรือแม้กระทั่งเพื่อนฝูงที่ไม่เคยได้เจอกันเลยก็มีโอกาสได้มาพบเจอกันในงานประเพณีเหล่านี้ และความเชื่อที่มีอยู่เดิมก็ไม่ได้สร้างความเสียหายให้กับการดำเนินชีวิตของตนเองแต่อย่างใด

2. ความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้อง

การเข้าร่วมงานประเพณีของท้องถิ่น ส่วนใหญ่ถ้าไม่ใช่คนแก่คนเฒ่าหรือคนที่ประกอบอาชีพในชุมชนแล้ว ก็แทบจะไม่มีโอกาสมาช่วยเตรียมงานเลย การจัดงานแต่ละครั้งคนช่วยเตรียมงานเริ่มลดน้อยลงเนื่องจากคนที่อยู่ในวัยแรงงานต้องมีการะอื่นๆ ไปทำงานที่อื่นๆ มากขึ้น ทำให้ต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดงานขึ้น เช่น คณะกรรมการจัดงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย คณะกรรมการจัดงานแห่ช้างขึ้นโฮงสงฆ์เจ้าพ่อหมื่นดั่ง คณะกรรมการจัดงานแข่งเรือยาว หรือคณะกรรมการจัดงานสงฆ์นำหลวงพ่อสามพี่น้อง เพื่อแบ่งงานแบ่งหน้าที่ต่างๆ ให้คณะกรรมการและทีมงานได้ร่วมกันรับผิดชอบเตรียมงาน ชาวบ้านที่จะเข้าไปร่วมด้วยช่วยกันในการเตรียมงานประเพณีต่างๆ ได้นั้นส่วนใหญ่จะมีชื่อเป็นคณะกรรมการจัดงาน หรือไม่ก็เป็นทีมงานของคณะกรรมการแต่ละฝ่าย

งานประเพณีที่จัดขึ้นในระดับท้องถิ่นหรือตำบลหรืออำเภอ เช่น งานประเพณีแข่งเรือยาว งานประเพณีแห่หลวงพ่อบ้านผีน้ำอง งานประจำปีหลวงพ่อบ้านหลวงพ่อบ้านเรื่อง ล้วนมี องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นแม่งาน บุคคลที่เป็นหลักรับผิดชอบในเรื่องของการเตรียมงานนอกจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้รู้ในชุมชนแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นบุคลากรในหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนตำบลนั้นๆ เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฯลฯ จึงไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนที่จะไปช่วยกันจัดเตรียมงานประเพณีเหล่านี้ แต่จะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายของคนที่เกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นส่วนใหญ่

สำหรับงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟของจังหวัดสุโขทัย และประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮงสร่งน้ำเจ้าพ่อบ้านผีน้ำอง มีหน่วยงานระดับจังหวัด และหน่วยงานการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงาน เนื่องจากเป็นงานประเพณีที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณค่อนข้างมาก เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่อลังการขององค์ประกอบต่างๆ ของงานประเพณี เช่น นางนพมาศ รถขบวนแห่ต่างๆ มีการจัดริ้วขบวนสวยงาม รวมทั้งองค์ประกอบของขบวนจะมีความวิจิตรงดงามมากขึ้น พิธีการ/พิธีกรรมต่างๆ เปิดโอกาสให้คนนอกส่วนใหญ่คือผู้ที่มาเที่ยวงานได้ ร่วมรับรู้ได้รู้เห็นขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมอย่างชัดเจนเป็นระบบระเบียบในมากขึ้น และเป็นการต่อยอดการถือปฏิบัติที่จะมีสืบต่อกันในปีต่อไป ด้วยในตัวของพิธีกรรมแต่ละปีก็จัดขึ้น นอกจากผู้มีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้ว ผู้เข้าร่วมงานก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน เมื่องานประเพณีเหล่านี้ถูกสร้างในเป็นงานประเพณีระดับจังหวัด ผู้เข้าร่วมจึงมาจากจังหวัดต่างๆ รวมทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติด้วย

ในการเตรียมเพื่อจัดงานประเพณีต่างๆ งานยิ่งใหญ่ขึ้นระยะเวลาในการเตรียมงานก็มากขึ้น จากที่ชาวบ้านเคยร่วมกันเตรียมงาน 5-7 วัน ก็จะเพิ่มขึ้นเป็นเดือนเป็นปีย่างต่อเนื่อง รวมทั้งคนที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมงานก็มากขึ้นเช่นกัน อย่างเช่นงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟซึ่งเป็นงานประจำปีของจังหวัดสุโขทัย ที่ต้องใช้นักคิดนักปฏิบัติจำนวนมาก เพื่อจัดงานแล้วมีแต่คนอยากจะมาลอยกระทงที่จังหวัดสุโขทัย สำหรับงานในระดับชุมชนหรือตำบลอย่างเช่น งานประเพณีแข่งเรือยาวของตำบลวังทอง และตำบลยางซ้าย ในช่วงที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ คนในชุมชนต้องทำงานมากขึ้นแต่รายได้ลดลง ก็ส่งผลให้งานประเพณีเหล่านี้เงียบหายไปประมาณ 4-5 ปี จนกระทั่งองค์การบริหารส่วนตำบลได้รื้อฟื้นแล้วนำกลับมาจัดงานประเพณีขึ้น เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของแต่ละตำบล ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่และคนในชุมชนได้กลับมาร่วมงานประเพณีเหล่านี้อีกครั้ง ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้รู้เกี่ยวกับขั้นตอนการจัดงานประเพณีแบบเดิมต่างก็กลายเป็นแม่งานใหญ่ในเรื่องของพิธีการขั้นตอนของงานประเพณี ซึ่งต้องมีการประชุมเตรียมการ

ร่วมกับคนในหมู่บ้าน และขอความช่วยเหลือจากคนในหมู่บ้าน สำหรับมหรสพที่จะมาแสดงในงาน นั้นขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของคนในหมู่บ้านว่าอยากจะดูอยากจะชมการแสดงอะไร เพราะทุกคน จะช่วยกันสนับสนุนค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ด้วย

ด้วยกระแสของการพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาท้องถิ่นให้มีความเป็นสากล ในพื้นที่บางแห่ง หน่วยงานภาครัฐจึงร่วมฟื้นฟูงานประเพณีดั้งเดิมของชุมชนขึ้นมาใหม่ ให้ยิ่งใหญ่อลังการเป็น แหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านของจังหวัด เช่น การจัดงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟของจังหวัด สุโขทัย แต่เดิมเคยจัดที่วัดตะพังทอง ด้วยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเมืองเก่า ก็ได้กลายเป็น การจัดงานโดยหน่วยงานระดับจังหวัด และภาครัฐ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้ดียิ่งขึ้น จะได้มี นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมงานมากขึ้น ทำให้รายได้ของประเทศมีมากขึ้น ซึ่งการจัดงานประเพณี เหล่านี้ได้สร้างรายได้ให้กับผู้เกี่ยวข้องอย่างมากมาย ตั้งแต่ชาวบ้านที่นำของมาขายในงาน เด็กๆ เย็บกระทงใบตองมาขาย หรือแม้กระทั่งเจ้าของธุรกิจรีสอร์ท หรือโรงแรมต่างๆ เจ้าของกิจการพลู หรืออกไม้ไฟ เจ้าของสวนใบตองที่ใช้ทำกระทงหรืออื่นๆ ที่ใช้ในงานประเพณี หรือแม้กระทั่งคน เก็บขยะที่เก็บขวดน้ำพลาสติกไปขายหลังเลิกงานแล้ว การจัดงานประเพณีต่างๆ เหล่านี้ที่มี หน่วยงานระดับจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบจะมีการจัดขึ้นประจำปี เนื่องจากเป็นงานที่สร้าง ชื่อเสียงและรายได้ให้กับจังหวัด

แม้กระทั่งงานประเพณีอื่นๆ ก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐมากขึ้น โดยการจัด งานประเพณีต่างๆ เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานภาครัฐที่สนับสนุน จึงมีจัดพัฒนา รูปแบบการจัดงานประเพณีของท้องถิ่นมางานระดับอำเภอ ระดับจังหวัด สร้างเอกลักษณ์ความ ยิ่งใหญ่สวยงามของงานประเพณีนั้นให้เป็นจุดขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ที่สามารถ ค่าขายของเล็กๆ น้อย จนกระทั่งเปิดเป็นรายขายของระดับธุรกิจของครอบครัวก็มี เช่น ร้านเช่า จักรยานหน้าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย รายได้ต่างๆ มีการกระจายสู่ชุมชนมากขึ้น เช่น งาน แข่งเรือยาวของชุมชนยางซ้ายและชุมชนวังทอง งานแห่หลวงพ่อสามพี่น้องของชุมชนบ้านชาน ต่างได้รับการผลักดันจากองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานต่างๆ ในระดับอำเภอให้มีการ จัดการเป็นประจำทุกปี รวมทั้งยังได้รับงบประมาณสนับสนุนการจัดงาน ชาวบ้านก็มีการเปิดร้าน ขายลูกชิ้นปิ้ง น้ำปั่น ก๋วยเตี๋ยว และอื่นๆ อีกมากมาย

3. การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกัน

จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทำให้งานประเพณีแบบดั้งเดิมที่ผูกโยงสัมพันธ์อยู่กับวิถีการดำเนิน ชีวิต การทำมาหากินของแต่ละคนแต่ละครอบครัวในชุมชนเริ่มลดลง เนื่องจากสภาพแวดล้อม

บริบททางสังคมเปลี่ยนไป จากการเดินทางทางน้ำ ก็เปลี่ยนมาใช้รถใช้ถนนแทน การประกอบอาชีพเปลี่ยนไปจากเกษตรกรรมเปลี่ยนเป็นเกษตรอุตสาหกรรม และมีการไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้เวลาว่างที่จะมาสนุกลานรื่นเริงร่วมกันกับคนอื่น ๆ ในชุมชนมีน้อยลงแต่เวลาในการทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดมีมากขึ้น ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในหลายๆ ด้าน การจัดงานประเพณีในยุครวมใจ จึงต้องเป็นงานประเพณีที่อาศัยทั้งแรงกายและแรงทรัพย์ของคนในท้องถิ่นซึ่งมีทั้งคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นและคนในท้องถิ่นที่ไปทำงานที่อื่น ถ้าคนในชุมชนไม่มีความพร้อมไม่สามารถมารวมตัวกันจัดงานได้ งานประเพณีเหล่านั้นก็จะไม่ถูกจัดให้มีขึ้น

ในยุคนี้หน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่น หรือระดับอำเภอระดับจังหวัดต่างมองว่าควรฟื้นฟูงานประเพณีที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนขึ้นมา เพื่อเป็นอีกทางหนึ่งในการสร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับชุมชน ทำให้แรงงานคนสำคัญสำหรับจัดงานประเพณีเป็นเรื่องของหน่วยงานหลักที่เข้ามาสนับสนุนแทนที่แรงงานที่เคยเป็นชาวบ้าน ที่เคยมีขั้นตอนประเพณีแบบง่ายๆ ใช้วัสดุต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น กลายเป็นงานที่ยิ่งใหญ่อลังการมีความวิจิตรงดงามมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในเรื่องของตลาดท่องเที่ยว เช่น งานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟมีหน่วยงานระดับจังหวัดร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพในการจัดงานและเตรียมงาน รวมทั้งงานสงกรานต์แห่ฟ้อนหมี่ดั่งด้วย สำหรับงานประเพณีแห่หลวงพ่อบ้านผีและงานแข่งเรือยาวเป็นงานประเพณีระดับท้องถิ่นที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล การจัดงานและเตรียมงานประเพณีต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับหน่วยงานหลักเหล่านี้ แม้ชาวบ้านจะไม่ได้มีส่วนสำคัญในการเป็นผู้จัดเตรียมงานประเพณีเหมือนเช่นแต่ก่อนแล้วแต่ชาวบ้านหรือคนในชุมชนยังคงเป็นลูกมือคอยช่วยเหลือหน่วยงานในการเตรียมจัดงานประเพณีตามที่หน่วยงานต่างๆ ร้องขอผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการจัดงานประเพณีต่างๆ

การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานประเพณีต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชนได้ลดบทบาทลง ชาวบ้านจึงไม่จำเป็นต้องใช้เวลาในการไปช่วยเตรียมงานประเพณีต่างๆ มากนัก จากการทำมีคนเริ่มเข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านมากขึ้น อาหาร น้ำที่เตรียมไว้สำหรับเลี้ยงคนจำนวนมากเริ่มไม่พอเพียง ชาวบ้านบางคนจึงจัดเตรียมอาหาร น้ำ และเครื่องดื่มต่างๆ มาขายในงานประเพณีเหล่านี้ บางคนถึงกับยึดเป็นอาชีพไปเลยก็มี โดยไม่ว่าจะมีงานเทศกาลประเพณีที่หมู่บ้านใดก็ตาม ก็จะเตรียมของไปขาย ซึ่งพบว่ามียาขายได้พอสมควร ได้มาเที่ยวงานด้วยได้เงินกลับไปด้วย ชาวบ้านยังเห็นว่าเป็นการดีที่มีคนภายนอกหมู่บ้าน มาเที่ยวงานประเพณีจำนวนมากๆ ยิ่งดี เพราะจะทำให้ขายของได้เงินมากไปด้วย หรือไม่ก็อยากให้มีการจัดงานที่ยิ่งใหญ่จะได้เข้าไปเป็นลูกจ้างในการ

จัดเตรียมงานขององค์การบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีเหล่านี้ได้ด้วย

สำหรับคนที่ไม่มีช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวจากการเข้าไปทำงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน หรือมีรายได้จากการขายของให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในงาน ก็จะไปเพียงแค่วางงานร่วมกับคนครอบครัว หรือไม่ก็ไปเที่ยวกับเพื่อนๆ ที่เคยเที่ยวด้วยกันมาในสมัยก่อน หรือแม้กระทั่งคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนบ้านเมืองเก่าเองก็มีการปรับตัวเช่นกัน เมื่อหน่วยงานระดับจังหวัดกำหนดให้การจัดงานลอยกระทงมีขึ้นในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งเป็นการจัดงานที่เป็นหน้าเป็นตาของจังหวัด การแสดงหรือการละเล่นต่างๆ ก็ให้อยู่ในบริเวณนี้เช่นกัน ทุกๆ คนต่างๆ ก็พร้อมใจกันไปลอยกระทงในบริเวณที่หน่วยงานภาครัฐจัดให้ แต่เมื่อไปในงานแล้วพบว่าผู้คนมากมายหลายตาเข้ามาเที่ยวงานแทบจะไม่ค่อยรู้จักใครเลย คนเฒ่าคนแก่คนรุ่นเดิมๆ ที่เคยพบเจอกันในงานลอยกระทงก็ไม่ได้พบปะกัน ทำให้คนในชุมชนบ้านเมืองเก่าเหล่านี้กลับมาลอยกระทงที่วัดตะพังทองเช่นเดิม ส่วนลูกๆ หลานอยากจะทำเข้าไปเที่ยวงานข้างในอุทยานประวัติศาสตร์ก็สามารถเข้าไปได้เลย คนเฒ่าคนแก่เหล่านี้ต่างก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของจังหวัดกล่าวคือ ไม่มีการจัดการละเล่นใดๆ ที่เล่นเองร้องเองในบริเวณวัดตะพังทองอีก มีแต่เพียงการลอยกระทงของคนชุมชนบ้านเมืองเก่าเดิมเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงของการจัดงานลอยกระทง หรืองานประเพณีอื่นๆ คนรุ่นหลังจะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ได้ง่ายกว่า เพราะไม่มีความผูกพันทางจิตใจกับความทรงจำร่วมกันในอดีตเหมือนกับคนรุ่นปู่ย่าตายาย และจากการศึกษาในครั้งนี้นี้ยังพบว่าแม้วันเวลาเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ขั้นตอนงานประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของสังคมและสภาพเศรษฐกิจของคนในชุมชนก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้คนรุ่นปู่ย่าตายายเดือดเนื้อร้อนใจอะไร เนื่องจากคนเหล่านี้ก็ยังมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีเกี่ยวกับประเพณีตามความเชื่อที่ตนเองเคยปฏิบัติมาในอดีตได้อยู่ ภายใต้ขอบเขต สถานที่ หรือกิจกรรมต่างๆ ที่ตนเองคุ้นเคยและสามารถทำได้ โดยไม่สร้างความเสียหายให้กับส่วนรวม เช่น การกลับไปลอยกระทงในบริเวณวัดตะพังทองเช่นเดิม สำหรับบางคนที่สามารถยอมรับได้ก็ไม่ได้ ก็จะไปร่วมงานกิจกรรมต่างๆ ของประเพณีที่จัดขึ้นอย่างสนุกสนาน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานใดจัด หรือสถานที่ใดก็ตาม ก็สามารถไปร่วมงานได้เช่นเดิม

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่เริ่มจาก ความสัมพันธ์ในครอบครัว ขยายเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้อง เครือญาติ คนรู้จักคนเคย ซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านเดียวกัน ทำให้เกิดความเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งด้านการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ซึ่งส่งผลกระทบทำให้รูปแบบการจัดงานประเพณีต่างๆ ในแต่ละ

ชุมชนท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับงานประเพณีต่างๆ แม้วันเวลาจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเหล่านั้นก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม เพียงแต่กลุ่มคนที่จะมีความคิดความเชื่อเกี่ยวกับงานประเพณีเหล่านั้นอาจมีการขยายจำนวนหรือลดจำนวนลง หรือมีความเชื่ออื่นๆ เพิ่มขึ้นมาก็ได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ของแต่ละบุคคลแต่ละครอบครัวแต่ละชุมชน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อสามพี่น้องเดิมที่อาจเชื่อว่าหลวงพ่อกำลังคุ้มครองให้คนในครอบครัวไม่เจ็บไข้ได้ป่วย แต่ปัจจุบันมีความเชื่ออีกว่า หลวงพ่อกำลังช่วยให้มีงานทำดีๆ ได้รับเงินเดือนสูงๆ หรือแม้แต่การออกไปทำงานต่างประเทศก็ยังคงกลับมาบอกเล่าให้หลวงพ่อสามพี่น้องได้รับรู้ หรือความเชื่อเกี่ยวกับการลอยกระทง ที่เคารพต่อพระแม่คงคา ก็ยังคงมีอยู่ในสำนึกของคนไทยทุกคนและเด็กรุ่นหลังๆ อยู่ ที่มีเป้าหมายร่วมกันว่าจะดูแลรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด ไม่ทำให้น้ำสกปรก..ซึ่งหลังเสร็จสิ้นงานลอยกระทงเด็กๆ นักเรียนในโรงเรียนใกล้ๆ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่างช่วยกันเก็บขยะ กระทง ที่มีอยู่ในแหล่งน้ำต่างๆ จนสะอาดทั่วบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์

การจัดงานประเพณีท้องถิ่นหรืองานประเพณีท้องถิ่นที่เป็นการท่องเที่ยวระดับจังหวัด ในอีกแง่มุมหนึ่งของคนในพื้นที่มองว่า การจัดงานประเพณีที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง เป็นการสร้างโอกาสในการทำมาหากินให้กับตนเองและครอบครัว แม้จะเป็นรายได้ไม่มากนักจากการขายของที่ระลึก ขายผลไม้ที่ปลูกไว้ตามบ้านตามสวน หรือสินค้าอื่นๆ จากผู้ประกอบการรายย่อย ที่ไม่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากๆ อย่างนี้ชาวบ้านสามารถทำได้ค้าขายได้ แม้การจัดงานจะมีเพียงไม่กี่วันก็ตาม แต่รายได้ที่ได้มาก็สามารถช่วยเหลือจุนเจือเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ชาวบ้านสามารถบอกตนเองได้ว่า นอกจากอาชีพหลักที่ทำอยู่นั้น ตนเองและครอบครัวก็สามารถทำอาชีพเสริมอื่นๆ ได้อีก

เอกสารอ้างอิง

- โรงเรียนชัยมงคลพิทยา. (2553). **มองปัจจุบันย้อนอดีตชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก . กรณีศึกษา หมู่บ้านใหม่ ตำบลเขาแก้วศรีสมบูรณ์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย.** ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนบ้านไร่พิทยาคม. (2552). **ประเพณีแห่หลวงพ่อบ้านพี่น้อง จากอดีตถึงปัจจุบันกับ วิถีชุมชนตำบลบ้านซ่าน.** ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนเมืองดงวิทยาคม. (2552). **ย้อนรอยอดีตหมู่บ้านดึกและประเพณีขึ้นโฮงสร่งน้ำเจ้าพ่อหมื่นดั่ง.** ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนยางซ้ายพิทยาคม. (2552). **ชุมชนยางซ้ายสามัคคีประเพณีแข่งเรือยาว.** ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนลิไทพิทยาคม. (2552). **การเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียน เล่นไฟกับวิถีชีวิตของคนบ้านเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย.** ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนวังทองวิทยา. (2552). **ประเพณีแข่งเรือยาววิถีชีวิตชาวตำบลวังทอง.** ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรงเรียนศรีนคร. (2553). **ก่อนจะเป็นวันนี้ศรีนคร.** ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

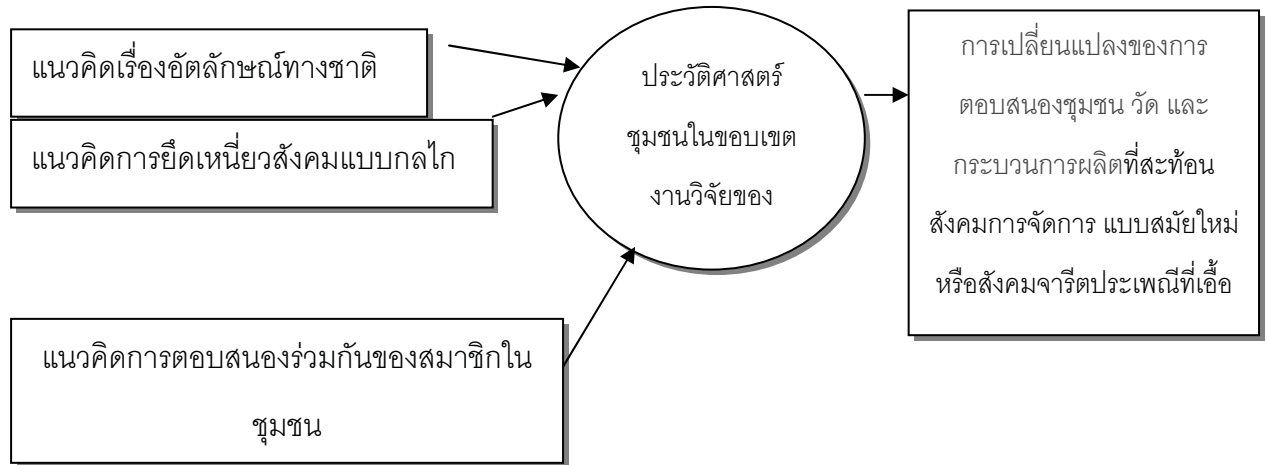
ประเพณี/พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับ การตอบสนองชุมชน วัด และกระบวนการผลิต

: บทสรุปจากประเด็นสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัด
พิษณุโลก

นิคม นาคอ้าย

มุมมองทางประวัติศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องกับมิติต่าง ๆ ที่หลากหลาย งานสังเคราะห์นี้มุ่งพิจารณาสาเหตุเชื่อมโยงระหว่างประเพณีพิธีกรรมกับ กับความผูกพันของคนในชุมชน วัด และกระบวนการผลิตเพื่อความคงอยู่ของชุมชน อันเป็นธรรมชาติทางสังคมของมนุษย์ที่มีการอยู่ร่วมกัน การตอบสนอง สะท้อนจากความผูกพัน ซึ่งจะแน่นแฟ้น หรือผูกพันกันอย่างหลวมๆ ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความเป็นเครือญาติแซ่สกุลเดียวกัน หรือการจัดกิจกรรมร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้ ทักษะคติ มุมมองและการขัดเกลาทางสังคมบ่มเพาะจนชุมชนพร้อมที่จะซึมซับ เข้าใจถึงคุณค่าของวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้น จึงมักพบว่าการตอบสนองของบุคคลชุมชน จะมีผลมาจากความผูกพัน ซึ่งสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ จากกฎ กติการ่วมกันของชุมชน จากความศรัทธาหรือจากกิจกรรมที่สร้างความสมดุลแก่ทุกฝ่าย แนวคิดในการสังเคราะห์จะผสมผสานหลักการการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของปฏิทินประวัติศาสตร์ โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมที่มีทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกันเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของชุมชนในระดับอุปนิสัยจากการซึมซับรับเอาผลของความเปลี่ยนแปลงของประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นที่คนในชุมชนแต่ละรุ่นนับจากวัยเด็กสู่วัยชรา เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงผ่านสู่ภายนอกซึ่งหมายถึง การแสดงออกให้สังคมรับรู้วัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง ประเด็นสำคัญในการสังเคราะห์คือ ผู้สังเคราะห์ตั้งคำถามเชิงประวัติศาสตร์ว่า การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีดังกล่าว จะเป็นเหตุให้ชุมชนกลายเป็นสังคมจัดการแบบสมัยใหม่ทดแทนสังคมจารีตประเพณีที่เื้ออาทรกันเช่นเคย หรือไม่

กรอบแนวคิดที่จะใช้ในการสังเคราะห์ ปรากฏดังภาพ

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : มุมมองของความแปรเปลี่ยน ผ่านพิธีบุญ วัด ชุมชน และภาคการผลิต

จังหวัดพิษณุโลก เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มสลับภูเขาสูง และเกี่ยวข้องกับการโยกย้ายถิ่นฐานอันเนื่องจากการศึกสงครามดังที่พบจากหลักฐานประวัติศาสตร์ชาติ อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูด สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน) ก็ได้ผิดแผกแตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ นั่นคือ ลักษณะของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ซึ่งสื่อถึงลักษณะเด่นคือ รูปแบบของประเพณี พิธีกรรม ที่รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ดังนั้นผู้ที่อยู่ร่วมชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน เป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากผู้คนดำรงอยู่ในสังคมที่ไม่ผันเปลี่ยนจากวิถีชีวิตดั้งเดิมมากนัก แนวโน้มของความผูกพันย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น

เมื่อมองผ่านงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือในจังหวัดพิษณุโลกในขอบเขต

งานที่ครู นักเรียน และชุมชนร่วมกันสะท้อนออกมา พบว่า ตัวกำหนดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ประเพณีพิธีกรรม ที่ถูกกำหนดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการสร้างปกติสุขของคนในชุมชนนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของหลาย ๆ โรงเรียน เช่น ประเพณีการไหว้พ่อปู่ชวานเบน ของโรงเรียนบ้านหินทรายซึ่ง เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นประเพณีที่กระทำเป็นประจำปี ในวันอังคารแรกของเดือนหกทุกปี **ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของฤดูกาลปลูกข้าว** ประเพณีการไหว้ที่เป็นอัตลักษณ์ของบ้านหินทรายนี้ มี 2 ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การนำเครื่องไหว้ต้องเป็นเฉพาะ ไก่ และ หมู ที่ยังมีชีวิตอยู่สมบูรณ์เท่านั้น และดอกไม้ที่ใช้ในพิธี ต้องไม่ใช่ดอกไม้สีแดง ทั้ง 2 ประเด็นนี้ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ นั่นอาจเป็นความไม่แปรเปลี่ยนที่ยังดำรงอยู่ในมิตีย่อย ท่ามกลางสภาพการรุกคืบทางวัฒนธรรมกระแสหลัก และอิทธิพลของระบบทุนนิยมโพ้นทะเล (ระบบที่คำนึงถึงกำไรที่เป็นตัวเงินและมูลค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจ) **ที่แปรเปลี่ยนรูปแบบการรุกคืบตลอดเวลา** ทำให้ชาวบ้านในวัยทำงานต้องออกจากท้องถิ่น ไปประกอบอาชีพในต่างถิ่นมากขึ้นโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และปริมณฑล แม้ในหมู่บ้านหินทรายจะเหลือแต่เด็กและคนชราเป็นส่วนใหญ่ ประเพณีการไหว้พ่อปู่ชวานเบนยังคงกระทำในวันอังคารแรกของเดือนหกตลอดมา **ดังนั้นสิ่งที่แปรเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน** คือ ในบางปี ชาวบ้านไม่พร้อม ไม่สะดวก คนเข้าร่วมงานมีน้อยลง การจัดงาน ก็ให้เลื่อนไปเป็นวันพฤหัสบดี และหากว่าวันอังคารแรกและวันพฤหัสบดีแรกของเดือนหก พบว่ายังไม่พร้อม ก็อาจเลื่อนเป็นวันอังคาร หรือวันพฤหัสบดี ของสัปดาห์อื่นก็ได้ แต่ต้องอยู่ในเดือนหกของปี สารสนเทศจากงานวิจัยต้นทุน สะท้อนว่า **ประเพณีพิธีกรรมของชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตในสภาพเดิม เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการทำนาเริ่มลดลง ผู้คนเข้าร่วมน้อยลง ความหมายของพิธีกรรมจึงอาจลดลงด้วย**

งานวิจัยต้นทุนของโรงเรียนวัดปากพิงตะวันตก สะท้อนภาพให้เห็นว่า ประเพณีการเผาข้าวหลาม เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความต้องการหารายได้ให้กับทางวัดของคนในชุมชน ซึ่งส่วนมากจะทำกันในช่วงเทศกาลลอยกระทง หรือทอดกฐิน ซึ่งนอกจากจะมีการเผาข้าว

หลามแล้ว ยังมีการทอดข้าวเม่า มะขามดอง รวมทั้งการทำอาหารขายในงานวัด ซึ่งการคืนจะมี การละเล่น ลักษณะการขายจะเป็นที่รู้จักกันของชุมชนคือพ่อค้าแม่ค้าที่มาช่วยขายของจะนำบาตรมา ใส่สตางค์ จะมีผู้คนในชุมชนมาช่วยกัน ซึ่งแสดงถึงความรักความสามัคคี และความศรัทธาใน พุทธศาสนาของคนในชุมชน

บทสรุปสำคัญจากงานวิจัยประการหนึ่ง คือ ประเพณีการเผาข้าวหลามในงานบุญ นั้นส่วนใหญ่บอกว่าก็ทำต่อ ๆ กันไป ตามที่มีผู้ใหญ่บอก และมองไม่เห็นปัญหาหรือการ เปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มากนัก นอกจากเสียงบ่นว่า หาไม้ไฟไม่ค่อยได้ นอกจากนั้น การเผาข้าวหลามอาจจะหมดไปเพราะคนรุ่นใหม่ไม่มีใครเข้ามาทำ คนที่มาช่วยก็จะเป็นคนรุ่นเก่า ที่เคยช่วยกันมาซึ่งก็มีอายุกันมากแล้ว และบางคนก็เสียชีวิตไปแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่า *รูปแบบ ความเชื่อที่สะท้อนผ่านประเพณีพิธีกรรม ยังดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่น ไม่ต่างจากอดีต* ส่วนใน อนาคตนั้น แม้จะมีความวิตกว่า ลูกหลานจะไม่เข้าวัด เพราะลูกหลานคิดว่าการเข้าวัดเป็นการนำ อายุ กังวลว่าประเพณีดังกล่าวจะหายไป *ทำให้เกิดรูปแบบที่แปรเปลี่ยนไปจากอดีต* คือ การ ปลุกไม้ไฟไว้ตามบ้านของตนเอง จากอดีตที่ไม้ไฟเป็นสมบัติกลางของชุมชน ทั้งนี้เพื่ออนุรักษ์ ประเพณีการเผาข้าวหลามในงานบุญให้อยู่สืบไปให้มากที่สุดนั่นเอง

แง่มุมที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงแผนแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับประเพณี จากเดิมที่ขึ้นอยู่กับศรัทธาอย่างลึกซึ้งทางพระพุทธศาสนา พัฒนาการมาสู่เป้าหมายที่สูงขึ้น นั่นคือ

การตอบสนองชุมชนในแง่ของการ ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในงานเผาข้าว หลามวันลอยกระทง ซึ่งประเพณีเกี่ยวกับ สายน้ำ พิธีบุญ งานวัด การขายสินค้าของ พ่อค้าหาบเร่ในงานดังกล่าว มีความ เกี่ยวข้องกับภาคการผลิตอย่างไม่เป็น ทางการ อย่างใกล้ชิด (การผลิตสินค้า

ผลผลิตต่าง ๆ ที่ดำเนินการเองตามวิถีชีวิตปกติ ไม่อาศัยการจัดระบบการจัดการสมัยใหม่) ข้าว หลามที่เหลือจากการทำบุญ นอกจากจะขายได้มากขึ้น เนื่องจากความหนาแน่นของลูกค้าที่มา

เที่ยวงานลอยกระทง ชาวนายังสามารถเพิ่มปริมาณการจำหน่ายข้าวใหม่ที่เพิ่งเก็บเกี่ยวได้มากขึ้น วัดมีเงินบริจาคสะสมมากขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่า **การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของประวัติศาสตร์ชุมชน คือการการยกกระต๊อบกระบวนการผลิตในงานประเพณีวันสำคัญ สู่กระบวนการสร้างสรรค์ภาคการผลิตใหม่ที่วัด ชุมชน พ่อค้าหาบเร่ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันภายใต้ ประเพณีวัฒนธรรมเดิม**

งานวิจัยของโรงเรียนเทศบาล 4 (ชุมชนวัดธรรมจักร) สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนไทยทรงดำ (Tai Song Dam Ethnic) อย่างชัดเจนว่าเป็นชนชาติไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปหลายชื่อ อาทิ ลาวโซ่ง ไทดำ ไตดำ ผู้ไทยดำ ไทยทรงดำ ไทยโซ่ง ลาวซ่ง ลาวซวงดำ และลาวทรงดำ ซึ่งคำว่าโซ่ง นั้นมีการสันนิษฐานกันว่าเรียกตามสีเสื้อที่นุ่งห่มเพราะมีสีดำ คำว่า โซ่ง แผลงมาจาก ล้วง ที่มีความหมายว่า เสื้อผ้า ดังนั้นโซ่งดำจึงหมายถึง ชาวผู้ไทยที่นุ่งกางเกงดำ ส่วนคำว่า ลาวโซ่ง เป็นชื่อที่คนไทยในภาคกลางใช้เรียกชาติพันธุ์กลุ่มน้อย ซึ่งได้อพยพมาจากเขตสิบสองจุไท ในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามทางตอนเหนือ

สารสนเทศจากงานวิจัยบางประเด็นบ่งชี้ว่า ในยุคแรกของการโยกย้ายถิ่นฐาน ชาวไทยทรงดำหลุดพ้นจากกรอบทางวัฒนธรรม พื้นที่เชิงชาติพันธุ์(ถิ่นฐานที่ตั้งของไทยทรงดำ) กรอบของวาทกรรมชาติพันธุ์ (ตำนานเรื่องเล่าของไทยทรงดำ) และอยู่นอกเหนือพื้นที่การรับรู้ของสังคมไทย ต่อมา ไทยทรงดำ **เริ่มปรับเปลี่ยนบทบาทความเป็นผู้ไทในฐานะผู้กระทำการ (ผู้ดำเนินการด้วยตัวเองหรือกลุ่มของตัวเอง) ได้สร้างกระบวนการคิด การกระทำ จนกลายเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมภายใต้ระบบสังคมในพื้นที่ใหม่และเป็นแบบแผนหนึ่งของชุมชนชาวไทย** ซึ่งวิธีการมองแบบนี้สามารถนำไปใช้กับชาวไทยทรงดำได้ทั่วประเทศ

และอาจกล่าวได้ว่า **อัตลักษณ์ที่เด่นชัดของชาวไทยทรงดำคือ การแทรกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งพื้นที่การรับรู้ของสังคมไทย ทั้งใน**

เชิงประวัติศาสตร์ พื้นที่ทางวัฒนธรรม และวาทกรรม พิจารณาได้จากการที่ครูและนักเรียนได้เดินทางไปเยี่ยมเรือนเย็บหม้อชาวไทยทรงดำ และพบวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น การแต่งกาย ทรงผม ภาษา บ้านเรือน อาหาร และการประกอบ อาชีพ รวมไปถึงความเชื่อที่สืบทอดกันมานาน ก่อให้เกิดพิธีกรรมและประเพณีที่น่าสนใจมากมายแม้ในกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกที่หลังไหลเข้าทดแทนวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง แต่สำหรับชาวไทยทรงดำ วัฒนธรรมหลายอย่างหาได้สูญสลายไปตามกระแสไม่ แต่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างน่าประทับใจ เช่น ภาษา การแต่งกาย งานประเพณีและการดำรงชีวิตที่สมถะเรียบง่าย **และอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ครู นักวิจัยนักเรียน ได้เข้าเยี่ยมชมสะท้อนการแสดงตัวตนที่ชัดเจนของแบบแผนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมในพื้นที่ใหม่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ชาวไทยทรงดำพึงพอใจและดำรงรักษา ไว้อย่างเต็มความภาคภูมิใจ**

ความผูกพันของชุมชน : พลังของการยึดเหนี่ยวสังคมผ่านประเพณีพิธีกรรม

จากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของเอมิลี เดอร์ไคม์ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและแผนที่ทางวัฒนธรรม พบว่าการยึดเหนี่ยวทางสังคมในปัจจุบันเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสังคมแบบใหม่ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีลักษณะแตกต่างกันในเรื่องความคิด ความเชื่อและความสัมพันธ์ในสังคม อันเกิดจากการแพร่กระจายของภาวะความทันสมัยทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลเปลี่ยนแปลงเป็นแบบทางการมากขึ้น ขาดความเห็นอกเห็นใจ เริ่มมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด ไม่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณีดังเช่นในอดีต **นั่นอาจเป็นความเปลี่ยนแปลงประการสำคัญที่รุกคืบเข้าสู่ชุมชนทุกบริบท รวมทั้งในจังหวัดพิษณุโลก** งานวิจัย

ประวัติศาสตร์ชุมชนที่ดำเนินการโดยโรงเรียน จึงสะท้อนให้เห็นถึง **ความสัมพันธ์ในลักษณะสังคมแบบกลไก** (สังคมที่ทุกภาคส่วนมีบทบาทใน

การขับเคลื่อน) ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นของคนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้น ผ่านกลไกของ ประเพณีวัฒนธรรมชุมชน ภายใต้ลักษณะแห่งการเปิดเป้าประสงค์ร่วมของชุมชน ซึ่งจะยึดเหนี่ยว สังคมไว้อย่างทรงพลัง

งานวิจัยต้นทุนของโรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม ซึ่งทำเกี่ยวกับ ประเพณีแห่ ปราสาทผึ้ง เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ที่หมู่บ้านม่วงหอม หมู่ 5 และบ้านน้อยม่วงหอม หมู่ 11 ตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก สะท้อนให้เห็นถึงการยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบกลไกอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านช่วยกันตัดไม้ไผ่ นำมาที่วัด เพื่อทำโครงสร้างปราสาทผึ้ง โดยเหลาไม้ไผ่ขนาด 2 นิ้ว และสานเป็นรูปลักษณะปราสาท จุดประสงค์ของการแห่ปราสาทผึ้งนั้น เป็นความเชื่อ ความสบายใจ ซึ่งเชื่อว่าเมื่อได้ปฏิบัติแล้วเหมือนกับเป็นการขอพร จะนำความสงบร่มเย็น ความเป็นสิริมงคล มาสู่ตนเอง ผู้ครอบครัวและชุมชน อีกทั้งจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลา ัญญาหาร ภัักษาหารอุดมสมบูรณ์ และอุทิศส่วนกุศลไปให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และที่สำคัญคือ เป็นการร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคีในหมู่คณะนั่นเอง **ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากงานวิจัยต้นทุนคือ เป้าหมายของประเพณี ถูกยกระดับสู่ความเป็นเลิศในการประกวดแข่งขันขบวนแห่ ความวิจิตรตระการตาของปราสาทผึ้งที่ถูกทุ่มเททุนในการประดิษฐ์เพื่อหวังเงินรางวัลในการแข่งขันมากขึ้นกว่าแบบแผนเดิมที่มุ่งเน้นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความสงบร่มเย็น ความเป็นสิริมงคล ผู้ครอบครัวและชุมชน ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลา ัญญาหาร ภัักษาหารอุดมสมบูรณ์**

การรับขวัญ – ทำขวัญแม่โพสพ จากงานวิจัยของโรงเรียนวัดทางไผ่ สะท้อนให้เห็นว่าพลังยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน เกิดจากประเพณีที่บรรพบุรุษใช้เป็นกลยุทธในการอบรมสั่งสอน ให้มีจิตสำนึกรับผิดชอบ โดยอาศัยกระบวนการทางวิถีการดำรงชีวิตของคน ผ่านคุณูปการของ ธรรมชาติ และผสมผสานการทำมาหากินตามสภาพแวดล้อมที่ธรรมชาติสร้างขึ้น โดยฝึกสอนคน

ให้ชยัน ตรงเวลา และ จำเป็นต้องรับผิดชอบเนื่องด้วย โอกาสในการทำมาหากินในรอบ

ปี มีเพียงครั้งเดียว ซึ่งต้องอาศัยธรรมชาติเป็นที่ตั้งโดยมีเวลาเป็นเครื่องกำกับ กลยุทธ์ในการสอนคนในอดีตจึงพึ่งพาธรรมชาติและศาสนาที่ตนนับถือเป็นเครื่องมือสอนคนให้ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน กลายเป็นประเพณีของคนในชุมชน ศูนย์กลางของการยึดเหนี่ยวทางสังคมแบบกลไก คือ ประเพณีการรับขวัญ – ทำขวัญแม่โพสพ โดยมุ่งหวังให้คนใส่ใจดูแลต้นข้าวในช่วงฤดูออกรวง(ตั้งท้อง) และฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย เป็นจุดกำเนิดประเพณีทำขวัญข้าว ในช่วงข้าวเริ่มผลิดอกออกรวง และประเพณีรับขวัญแม่โพสพเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ทั้งนี้ เจตนารมณ์สำคัญคือ มุ่งให้คนในชุมชนรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โดยการบริจาคทำบุญเพื่อส่วนรวม

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญจากงานวิจัย คือ จากการที่ ปู่ ย่า ตา ยาย แบ่งนาให้ลูกๆไปทำเนื่องจาก รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย เสียชีวิตไปบ้างแล้ว ลูก ๆ ก็มักจะส่งลูกตนให้เรียนสูง ๆ ไม่ให้ทำนาเหมือนคนอื่น บ้างก็ขายที่ดินให้นายทุนที่ทำโรงสีและทำข้าวอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านทางไกลด้วย ทำให้ชาวบ้านที่ทำนาได้ก็ขายผลผลิตทันทีเพราะอยู่ใกล้กับที่นาของตนและซื้อข้าวสารจากโรงสีมาบริโภคแทน รุ่นลูกหลานในปัจจุบันจึงแทบไม่มีโอกาสได้เห็นการทำขวัญ รับขวัญแม่โพสพ และพิธีการทำขวัญที่ให้ชุมชนเสียสละนำข้าวเปลือกมาบริจาคร่วมกันเพื่อจุดประสงค์สร้างถาวรวัตถุให้กับวัดหรือโรงเรียนเหมือนเมื่อก่อน การยกระดับผลการวิจัยสู่การรื้อฟื้นพลังยึดเหนี่ยวของชุมชนให้มีความเข้มแข็งเช่นอดีต จึงเกิดขึ้นจากการที่ทางโรงเรียนได้จัดทำพิธีทำขวัญแม่โพสพ โดยการบริจาคข้าวเปลือกมาทำพิธีโดยวัดทางไกลร่วมกับทางโรงเรียน นำไปสู่อุบัติการณ์อาคารเอนกประสงค์เพื่อใช้ในหมู่บ้านและปัจจุบันกำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ **สารสนเทศดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนแปลงว่า โรงเรียน และวัดมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะผู้กระทำการยกระดับของเป้าหมายทางวัฒนธรรมสู่การสะสมทุนเพื่อสร้างสรรค์สมบัติชุมชน** อย่างไรก็ตาม แม้พิธีทำขวัญรับขวัญแม่โพสพ ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในผู้ที่ศรัทธา ประกอบกับตนเองยังทำนาปีอยู่ แต่ก็ยังสะท้อนพลังยึดเหนี่ยวที่ยังไม่จางหายไปจากชุมชน

การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกใน

ชุมชน : บทสรุปของการเปลี่ยนแปลงทางประเพณี

หากจะกล่าวว่า ข้อค้นพบจากงานวิจัยประวัติศาสตร์ในบริบท ของจังหวัดพิษณุโลก ที่ทำ โดยนักเรียนและครู จะนำไปสู่ข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นเหตุให้ชุมชนกลายเป็นสังคมการ จัดการแบบสมัยใหม่ทดแทนสังคมจารีตประเพณีที่เอื้ออาทรหรือไม่ อย่างนั้น **คงต้องเริ่มต้น จากแนวคิดที่ว่า** การตอบสนองของบุคคล ชุมชน มีผลมาจากความผูกพัน ซึ่งสามารถสร้างให้ เกิดขึ้นได้ จากกฎ กติการ่วมกันของชุมชน จากความศรัทธาหรือจากกิจกรรมที่สร้างความสมดุล แก่ทุกฝ่าย ประเด็นคำถามสำคัญคือ **แกนร่วมทางวัฒนธรรม ของชุมชนเกิดจากการ ผสมผสานหลักการการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนของ ปฏิทินประวัติศาสตร์มาน้อยเพียงใด** พึงพาอาศัยทุนทางวัฒนธรรมที่มีทั้งแตกต่างและ คล้ายคลึงกันเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของชุมชนจากการซึมซับรับเอาผลของ ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นที่คนในชุมชนแต่ละรุ่น นับจากวัยเด็กสู่วัยชรา ผ่านสู่ภายนอกซึ่งหมายถึงพฤติกรรม การแสดงออกทางสังคม อย่างทรงพลังหรือไม่...

คำตอบที่จะพออนุมานได้ถึงความเกี่ยวข้องกับคำถามข้างต้น อาจพิจารณาได้จากความ เข้มขันของกระบวนการเรียนรู้ ผ่านทัศนคติ มุมมองและการขัดเกลาทางสังคม บ่มเพาะจนชุมชน พร้อมที่จะซึมซับ เข้าใจถึงคุณค่าของวัฒนธรรม เช่น การจัดการที่ดิน น้ำในการทำนา และ ทรัพยากรจากป่า หรือการตั้งกฎชุมชนในการกำกับดูแลหมู่บ้านให้เป็นไปตามจารีตประเพณี งาน ของโรงเรียนบ้านหินประกาย โรงเรียนวัดปากฟิงตะวันตก โรงเรียนวัดทางไหล โรงเรียนทรัพย์ไพร วัลย์วิทยาคม และโรงเรียนเทศบาล 4 (ชุมชนวัดธรรมจักร) ที่กล่าวไปข้างต้น อาจเป็นคำตอบได้ว่า ...

หากการซึมซับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนตนเองมีความต่อเนื่องจากวัยเยาว์ เมื่อ ผ่านช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงตามปฏิทินประวัติศาสตร์ของชุมชน จนกระทั่งเกิดการ ตกผลึกทางวัฒนธรรม สังคมการจัดการสมัยใหม่ก็ยากที่จะรุกคืบเกาะกินสังคมจารีต ประเพณีที่เอื้ออาทรได้

อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างเล็ก ๆ จากการสังเคราะห์งานครูและนักเรียนของจังหวัด พิษณุโลก อาจเป็นเพียงแค่ประกายใต้ปีกหิ่งห้อย ที่สะท้อนลักษณะทางประวัติศาสตร์ ชุมชนพื้นที่เล็ก ๆ เท่านั้น ประเด็นที่น่าสนใจคือ การประลองกำลังระหว่างแรงกดของสังคมการจัดการสมัยใหม่กับพลังต้านของสังคม

จารีตประเพณีที่เอื้ออาทรเมื่อมองภาพในมุมกว้างทั้งประเทศ จะยังคงอยู่ไปอีกนานตราบนานแสนนานเพียงใด หรือมีทางออกโดยการจัดการพื้นที่ของสังคมสองมิติที่วิถีชุมชนกระแสนี้หลักตามคลื่นเศรษฐกิจทุนนิยม อยู่ร่วมกับสังคมประเพณีวัฒนธรรมอย่างเอื้ออาทรต่อกัน...

อ้างอิง

โรงเรียนเทศบาล 4 (ชุมชนวัดธรรมจักร) . (2552). *โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*

ภาคเหนือ : การศึกษา

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำอำเภอบางระกำ

จังหวัดพิษณุโลก. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนทรัพย์ไพรวัลย์วิทยาคม. (2552). *โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ :*

การศึกษาการ

เปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนในตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง
จังหวัดพิษณุโลก.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนบ้านหินประกาย . (2552). *โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : อดีต*

กับปัจจุบันประเพณี

การไหว้ศาลพ่อปู่ชวานเบน โรงเรียนบ้านหินประกาย หมู่ 8 ตำบลบ้านกลาง

อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวัดปากฟิงตะวันตก . (2552). *โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ :*

ประเพณีการเผาข้าว

หลามในเทศกาลงานบุญของชุมชนวัดปากฟิงตะวันตก ตำบลจี่งวาม อำเภอเมือง
จังหวัดพิษณุโลก.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โรงเรียนวัดทางไหล. (2552). *โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : อดีตกับ*

ปัจจุบันประเพณีการ

รับขวัญ-ทำขวัญแม่โพสพ หมู่บ้านทางไหล ตำบลมะต๋อง อำเภอพรหมพิราม

จังหวัดพิษณุโลก. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์

งานสังเคราะห์ครั้งนี้ ประมวลผลมาจากโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งหมด 6 ชิ้น ที่มีรายงานครบถ้วน เนื้อหาชัดเจนเพียงพอต่อการสังเคราะห์เบื้องต้น ได้แก่ โครงการวิจัย “ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวลัวะป่าแป๋, ”โครงการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย, โครงการวิจัย “หนองจองคำ ความทรงจำนำวิถีชีวิตแม่ฮ่องสอน”, โครงการ “เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน ในถิ่นปางตอง” , โครงการ “ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน” และโครงการ “ กินวอ : “ จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลื้อ ”

การสังเคราะห์ครั้งนี้ ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและการจัดการความรู้ , แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรม , แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ , และแนวคิดเรื่องความเป็นคนชายขอบ มาปรับใช้ โดยสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นประวัติศาสตร์ของการปรับความสัมพันธ์ในสิทธิทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการทรัพยากร โดยในระยะแรก ที่รัฐกับระบบทุนยังไม่มีบทบาทมากนักในชุมชน อำนาจในการจัดการสิทธิดังกล่าวอยู่ในระดับชุมชนซึ่งมักกำกับโดยความเชื่อทางศาสนา ศาสนาและระบบความเชื่อดั้งเดิมเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ถักทอความสัมพันธ์เชื่อมคนในชุมชนและระหว่างชุมชนต่างๆเข้าด้วยกัน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยายตัว รัฐและทุนแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในนามการพัฒนา ผลักดันให้ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้กลายเป็นคนชายขอบ พวกเขาจะมีการปรับความสัมพันธ์วิถีการผลิตและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปะทะประสานกับภาครัฐและทุนนิยมในรูปแบบต่างๆ เช่น ผ่านการจัดการป่าแบบผสมผสาน ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ผ่านการจัดการงานประเพณี ซึ่งมีทั้งด้านการสร้างความหมายใหม่ และผลิตซ้ำความหมายเก่า ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนกลุ่มต่างๆ ต่างกันไป

ผลการสังเคราะห์ พบว่า นับตั้งแต่แรกชุมชนตั้งอยู่แบบ “พออยู่พอกิน” ต่อมาเกิดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ การให้สัมปทานป่า สงครามโลกครั้งที่สอง การสร้างถนนและโครงการพัฒนาต่างๆ และโลกาภิวัตน์ตามลำดับ โดยแต่ละพื้นที่ที่มีความ

เข้มข้นของเงื่อนไขเหล่านี้แตกต่างกัน ล้วนทำให้ชาวบ้านตกอยู่ในสภาพการเป็นคนขายของในด้านต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากกรณีศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนหลายกลุ่มหลายระดับทั้งที่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และต่างถิ่นที่มาสัมพันธ์กันในช่วงเวลาต่างๆ โดยแบ่งรูปแบบการปรับตัวจำแนกกว้างๆ ได้สี่ลักษณะคือ หนักไปทางต่อต้าน , หนักไปทางตอบรับ, หนักไปทางนิ่งเฉย , และหนักไปทางประนีประนอม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของปัญหาอำนาจของผู้เข้ามามีอำนาจ , และความเข้มแข็งของต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมชุมชน สะท้อนว่ารูปแบบการปรับตัวไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบปะทะขัดแย้ง หรือคู่ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง แต่มีลักษณะเป็นพลวัต หนักไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังกล่าว แต่น่าสังเกตว่าจะมีลักษณะของการปรับตัวแบบประนีประนอมค่อนข้างสูง และมีลักษณะของการปรับตัวผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ , การสร้างการรวมกลุ่มแบบใหม่ๆ เช่น เครือข่ายต่างๆ ขึ้นมาช่วยเหลือ หนุนแรงค์ และเป็นตัวกลางในการจัดการปัญหาประสานกับภาคส่วนต่างๆ ได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของการปรับตัวเพื่อพยายามข้ามพ้นความเป็นคนขายของอันเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

รายงานการสังเคราะห์ครั้งนี้ พัฒนารอบแนวคิดขึ้นมาจากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1.การปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กับการพัฒนาบนพื้นที่สูง

แต่เดิมชุมชนชาวเขาได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ด้วยศักยภาพในการพึ่งตนเอง ถึงแม้ไม่ได้ติดต่อกับโลกภายนอกมากนัก แต่ก็สามารถทำการผลิตเลี้ยงตนเองได้เป็นอย่างดี การติดต่อกับสังคมภายนอกก็ต่อเมื่อมีความจำเป็น หรือต้องการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นครั้งคราว (ชลดา, 2540 : 1 อ้างใน วิสุทธิ , 2545 : 6) ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และชาวเขากลุ่มอื่นๆ อีกหลายกลุ่มที่มาอาศัยอยู่ร่วมกัน

เมื่อระบบนิเวศที่เคยเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานของชุมชนและเงื่อนไขทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากปัจจัยภายในชุมชน เช่น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร, ความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาเอง, ความต้องการมีอำนาจศักดิ์ศรีและการยอมรับจากสังคมฯ และปัจจัยภายนอกอันสำคัญยิ่งนั้นก็คือการเข้ามาของเทคโนโลยี ระบบการผลิตและอุดมการณ์แบบทุนนิยม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับนโยบายและการพัฒนาของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

แนวการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นการนำประเทศไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ตลอดระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา ทั้งจากการดำเนินงานโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน ผ่านสถาบันของเศรษฐกิจสังคมการเมืองการปกครองที่ทำหน้าที่เป็นกลไกต่างๆในการนำแนวทางการพัฒนานั้น ไปถึงการนำระบบคุณค่าต่างๆ โดยเฉพาะ อุดมการณ์ทุนนิยม อคติทางชาติพันธุ์ มาผลักดันให้ระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ในมิติต่างๆที่เคยสั่งสม ถ้ายทอด ปรับเปลี่ยนจนตกผลึกเป็นระบบความคิด แบบแผนความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนต่อการดำรงอยู่อย่างเป็นชุมชน ที่มีคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและแทบจะสิ้นเชิง (ทวิช, 2540 : 1-2 อ้างใน วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ 2545 : 7)

นอกจากนี้การสื่อสารคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้นมีผลสนับสนุนให้ชาวเขาเกิดความคิดว่า พวกเขาควรต้องอยู่ภายใต้การปกครองบริหารของรัฐ (Geeddes, 1976 อ้างในชลดา, 2541 : 9) แต่หากในขณะเดียวกัน ระบบการผลิตที่อิงหลักการถือครองและการใช้ที่ดินตามจารีตประเพณี รวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆของชาวเขากลับกลายเป็นเรื่องผิดกฎหมาย (ชลดา, 2541 : 9) ชุมชนชาวเขาจึงกลายเป็นชุมชนที่ทำผิดหลักกฎหมาย ทั้งในแง่หลักเกณฑ์จารีตในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากร และเป็นชุมชนที่ถูกมองว่า “งมงาย” หรือ “ล้าหลัง” ในแง่หลักเกณฑ์จารีตในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทั้งสองแง่มุมคือมายาคติที่รัฐสร้างขึ้นเพื่ออ้างความชอบธรรมในการเข้าไปพัฒนาชาวเขา หรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นเรื่อง การเมืองชาติพันธุ์ ที่วางอยู่บนฐานการแย่งชิงอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร ที่ทับซ้อนอยู่กับมายาคติ (Myth) ที่ว่าชาติพันธุ์ของตัวเองดีเด่นกว่าชาติพันธุ์อื่น (Ethnocentrism)¹

เกี่ยวกับปฏิบัติการใช้อำนาจของรัฐผ่าน “การพัฒนาบนพื้นที่สูง” นั้น อารยะ ภูสาลีส และคณะ (2546) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลำปางน้ำของ ในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ส่วนหนึ่งทำให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์และพัฒนาการกระบวนการขยายอาณาเขตและอำนาจ “รัฐ” เพื่อสร้างความเป็นรัฐไทย ด้วยการขยายพื้นที่ในการควบคุมคนด้วยการปกครองท้องถิ่น และการควบคุมทรัพยากรดิน น้ำ ป่าอย่างต่อเนื่องและโดยเบ็ดเสร็จ โดยใช้นโยบายการพัฒนาและกฎหมายที่ปฏิเสธการจัดการตามจารีตประเพณีของ

¹ ดูเพิ่มเติมใน กฤษดาพรรณ หงศ์ดามรงค์ “ความเป็น ‘พวกเรา’ และ ‘พวกเขา’ ในสังคมไทย : การรายงานข่าวเกี่ยวกับชาวเขาในวาทกรรมหนังสือพิมพ์ไทย” ใน วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 19 – 20 ฉบับที่ 3 : 22–23.

ชุมชนเป็นกลไกสำคัญ โดยเฉพาะ พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ. 2484 กฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 และ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ส่วนอีกด้านหนึ่งได้พบและเข้าใจว่า “ชุมชน” และชาวบ้าน มีประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏในระบบคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมทั้งในส่วนของชุมชน และในระหว่างชุมชนกับชุมชน เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท และเงื่อนไข ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะนับแต่ช่วงที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับการพัฒนา และทุนนิยมจากภายนอกมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมดังกล่าวได้เกิดความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น และการเบียดขับและกดทับที่สำคัญมาจากการอ้างสิทธิและอำนาจการจัดการตามนโยบายการพัฒนาและกฎหมายของรัฐนั่นเอง (อารยะ ภูสาศิส และคณะ 2546 : หน้า 131)

ผลจากการพัฒนาและจำกัดควบคุมดังกล่าว ด้านหนึ่งก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนท้องถิ่น ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และความอ่อนล้าทางวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวต่อสู้ดิ้นรนจนนำไปสู่การละเมิดกฎกติกาทั้งตามจารีตชุมชนเอง และตามกฎหมายของรัฐ บริบทและเงื่อนไขดังกล่าว ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบคิด และวิธีการจัดการของชุมชน จนที่สุด ได้นำไปสู่ความพยายามในการสร้างความหมายใหม่ให้กับชุมชน ในนามของเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยพยายามพลิกฟื้นความทรงจำร่วมกันของชุมชน หรือสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนกลับคืนมา ทั้งผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย ฯลฯ ทั้งที่เป็น “ทุนทางสังคม” เดิม และที่สร้างขึ้นใหม่ โดยเคลื่อนไหวทั้งในระดับรากหญ้า ระดับกฎหมายและนโยบาย เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรมากขึ้น (อารยะ และคณะ 2546 : หน้า 132)

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการปรับตัวสามารถจำแนกได้หลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็น การต่อต้าน , ตอบรับ, นิ่งเฉย , และ/ หรือประนีประนอม

2. ทุนทางสังคมและการจัดการความรู้

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) ให้นิยามทุนทางสังคม ว่าเป็น วิธีคิด และระบบความรู้ ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

กับธรรมชาติ หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้นั้น ซึ่งอาจเป็นในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้น ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการในเรื่องนั้นๆ โดยอานันท์ มองว่า มิติทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคมเดิมของสังคมไทยที่สามารถใช้เป็นจุดเชื่อมต่อที่มีประสิทธิภาพในการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาต่างๆ รวมถึงการระดมทุนเพื่อสังคม ทั้งนี้ ในการระดมทุนเพื่อสังคมดังกล่าว มาจากวิธีคิดอุดมการณ์สวัสดิการสังคมสองประการ คือ หลักการต่างตอบแทนกัน (reciprocity) และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (communality) ซึ่งจะเป็นจริงได้ ต้องอาศัยทุนทางสังคมเข้าช่วย (อานันท์ , 2541 อ้างใน วรวิมล , 2548 : 41 - 42)

วรวิมล โรมรัตนพันธ์ (2548) เสนอว่า แนวทางในการจัดการทุนทางสังคมที่สามารถควบคุมได้เป็นการจัดการที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบภายใน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์ประกอบในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งก็อาจรวมถึง องค์กรและชุมชนด้วย ส่วนการจัดการทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นโยบาย กฎหมายต่างๆ โครงการ หรืองบประมาณที่มาจากภายนอกนั้น เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนและควบคุมได้ยาก โดยการจัดการทุนทางสังคมในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร และชุมชนนั้น จะเป็นการจัดการระบบคิด เพื่อปรับระบบคิดไปสู่การสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนฐานความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเอื้ออาทรต่อกันของกลุ่มบุคคล (วรวิมล , 2548 : 111)

จะพบว่าการจัดการทุนทางสังคมจะกระทำผ่านความสัมพันธ์ที่ดี หากแต่ความสัมพันธ์ที่ดีนั้น จะเกิดขึ้นได้ ปัจเจกบุคคล องค์กร ชุมชน ต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีอุดมการณ์เอาประเด็นปัญหาร่วมเป็นตัวตั้ง วิเคราะห์ปัญหา บนพื้นฐานข้อมูล นั้นหมายถึงว่าต้องมีการจัดการความรู้ หมายถึง ความรู้ท้องถิ่น ควบคู่ไปกับกระบวนการจัดการความสัมพันธ์

เกี่ยวกับเรื่องความรู้ท้องถิ่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547) ระบุว่า ความรู้ชุมชนหรือความรู้ของท้องถิ่น (local knowledge) จะมีลักษณะสำคัญสี่ประการคือ

1. เป็นความรู้เชิงปฏิบัติ , ซึ่งกำเนิดมาจากคนในท้องถิ่น หรือนำเข้ามาจากข้างนอกก็ได้
2. มีมุมมองด้านศาสนาธรรม,
3. ไม่อ้างความเป็นสากล แต่เป็นความรู้ที่อิงกับบริบทเฉพาะ,
4. มักไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ฝากไว้ในวัฒนธรรมประเพณี อยู่ในวิถีชีวิตของคน

อย่างไรก็ตาม นิธิ (2547) เห็นว่า ในอดีตการจัดการความรู้เหล่านี้ นิยมสืบทอดกันในกลุ่มชน โดยเฉพาะในระดับครอบครัว เครือญาติ โดยมีวัด ผู้นำศาสนา มาช่วยเสริมมุมมองทางศาสนาธรรม แต่ปัจจุบันสังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนไปมาก ชุมชนหมู่บ้านเริ่มถูกแยกย่อยเป็นปัจเจก มีอาชีพที่หลากหลายขึ้น มิได้มีวิถีการผลิตร่วมกันแนบแน่นเหมือนเมื่อก่อน ชุมชนเริ่มมีมิติของการเชื่อมเป็นเครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายผู้รู้ มากกว่ายึดตามอาณาเขตทางกายภาพ นิธิมองว่า ทิศทางการจัดการความรู้ท้องถิ่นในปัจจุบัน มีอยู่สองทาง คือ

1. ต้องสร้างปราชญ์ชาวบ้านขึ้นมาให้สังคมสาธารณะรับรู้ ให้เกิดการยอมรับ
 2. สร้าง/ ยกระดับชุมชน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคมวงกว้าง ไม่ให้สุดโต่งไปในเชิงปฏิบัติ (รูปธรรม) หรือนามธรรม เกินไป รวมทั้งให้มีมิติเชิงพหุวิทยาการมากขึ้น เชื่อมโยงความรู้ชุดเก่ากับวิทยาการสมัยใหม่ เชื่อมจิตวิญญาณ วัฒนธรรม กับวิทยาศาสตร์ หรือเชื่อมร้อยกับความรู้ชุดอื่นๆ
 3. จัดกระบวนการให้เด็ก เยาวชน เข้ามามีส่วนร่วมให้มาก
- (นิธิ , 2547 : 53-77)

ด้านไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2547) มองว่าการจัดการความรู้ คือการใช้ความรู้ให้มากขึ้น และดีขึ้น รวมถึงการพัฒนาความรู้อย่างไม่หยุดนิ่งด้วย โดยมีกระบวนการที่เป็นระบบ คือ ค้นหาความรู้ คัดเลือกเอาบางความรู้ที่สำคัญขึ้นมา แล้วนำมาขัดเกลา วิเคราะห์ มีการจัดเก็บรวบรวม บ่งหมวดหมู่ จัดระบบการใช้ มีการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผสมผสาน สร้างองค์ความรู้ใหม่ ล้วนรวมอยู่ในการจัดการความรู้ แต่ในที่สุด การจัดการความรู้นั้นจะโยงไปสู่การจัดการทางสังคม เพราะความรู้นั้นจะไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมีตัวแปรหลายภาคส่วน ที่จำเป็นต้องมีการจัดการประสานพลัง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นการขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมในวงกว้างต่อไป (ไพบูลย์ , 2547 : 83-89)

3. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)

ฉลาดชาย (2543) ได้นิยามความหมาย กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) ว่าเป็น ประเภทของกลุ่มคนที่คิดเห็นว่าตัวเองเป็นเจ้าของลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน (processing shared cultural traits) เช่น ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อทางศาสนา จารีตประเพณี อาหาร ศิลปกรรม พร้อมกันนั้น ผู้คนกลุ่มอื่นๆก็คิดเห็นเช่นเดียวกันว่าคนกลุ่มนั้นมีลักษณะทางวัฒนธรรมดังกล่าวที่แตกต่างไปจากกลุ่มตนเองเช่นเดียวกัน (ฉลาดชาย, 2543 : 273)

ในขณะที่ ความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) เป็นกระบวนการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน (อานันท์ , 2543 : 187) ไม่ใช่แก่นแท้ทางวัฒนธรรม แต่เป็นเพียงรูปแบบที่สามารถนำเอาเนื้อหาต่างๆ เช่น ภาษา ศาสนา เครื่องแต่งกาย นิสัยในการบริโภค และอื่นๆ มาบรรจุไว้ได้ เพื่อแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มเท่านั้น ดังนั้นความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์หรือ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงมีนัยเป็นปรากฏการณ์ที่สลับซับซ้อนขึ้นอยู่กับการสร้างความหมาย ภายใต้บริบทและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ (Barth , 1969 อ้างใน อานันท์ , 2543 : 191)

อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) ไม่ใช่ความแตกต่างทางธรรมชาติ

ชาติพันธุ์เป็นการจัดประเภทหรือ “ติดป้ายบ่งบอกทางสังคม” (Socially defined label) บนพื้นฐานความเชื่อว่าผู้คนกลุ่มต่างๆ มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จึงเป็นสิ่งที่ถูกนำไปใช้อธิบายตัวตน เพื่อจัดการความสัมพันธ์ เป็นสิ่งที่สลับซับซ้อน และทับซ้อนกันได้ในตัวคนหนึ่งคน

4. ความเป็นคนชายขอบ

ความเป็นชายขอบ (marginality) หรือกระบวนการผลักดันให้เป็นชายขอบ (marginalisation) ไม่ใช่เป็นเรื่องการถูกกักกันให้ไปอยู่ในตำแหน่งในสังคมที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจหรืออำนาจ หรือไม่เข้าประเภทแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเรื่องของความรู้และความจริงที่คนอื่นสร้างขึ้นมองเขา แทนตัวเขา ความรู้และความจริงเหล่านี้กลายเป็น “สามัญสำนึก” ที่รับรู้เข้าใจกันได้ ในสังคมโดยไม่ต้องตั้งคำถาม ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งชายขอบเอง ก็อาจจะรับหรืออ้างอิงไปเป็นความจริงเกี่ยวกับตัวเองด้วย รวมทั้งมีการต่อต้านโต้แย้งปฏิเสธในเวลาเดียวกัน (ปริตตา , 2546 : 12)

ปริตตา(2546) ได้อธิบายว่าความเป็นชายขอบมีลักษณะที่หลากหลาย และซับซ้อน เราต้องระวังด้วยว่า การพยายามจัดคนชายขอบไว้ในมิติเดียวหรือระนาบเดียว ก็จะไม่เพียงพอที่จะเข้าใจความซับซ้อน เช่น กรณีของหญิงรักหญิงบางคน ความเป็นชายขอบอาจก่อตัวขึ้นมาจากลักษณะทางเพศสภาพ ผสมกับชนชั้น ทำให้หญิงรักหญิงที่เป็นชนชั้นกลางมีสำนึกหรือการปฏิบัติที่แตกต่างไปจากหญิงรักหญิงที่เป็นสาวโรงงาน หรือสาวชนบทแยกย่อยออกไปอีก นอกจากนี้ ความเป็นคนชายขอบ ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน (asymmetrical relations) ที่ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งทำให้คนบางกลุ่มถูกคนกลุ่มอื่นพูดแทน หรือสร้างภาพให้แทน ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ หากจัดง่ายๆอาจจะได้ภาพออกมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ ศูนย์กลางเป็นบริเวณที่มีอำนาจเหนือกว่า มีทรัพยากรมากกว่า จึงมีกำลังที่จะสร้างความจริงและพูดแทนหรือสร้างภาพของความด้อยกว่าให้แก่บริเวณที่เป็นชายขอบได้ ศูนย์กลางเหล่านี้ อาจจะเป็นรัฐ ระบบทุนนิยม ความคิดตะวันตก หรือทฤษฎีโลก แต่ศูนย์กลางเหล่านี้ก็มีความหลากหลาย ซับซ้อน ขัดแย้ง ไม่ได้เนียนเป็นเนื้อเดียวกัน และอาจไม่ได้มีเพียงศูนย์กลางเดียว ความรู้สึกถูกกีดกันของชายขอบ จึงสามารถเกิดจากความทับซ้อนของปัจจัยหลายๆอย่างได้ในเวลาเดียวกัน (ปริตตา , 2546 : 11 - 13)

การสังเคราะห์ครั้งนี้ ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมและการจัดการความรู้ , แนวคิดเรื่องการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรม , แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ , และแนวคิดเรื่องความเป็นคนชายขอบ มาปรับใช้ โดยสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นประวัติศาสตร์ของการปรับความสัมพันธ์ในสิทธิทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการทรัพยากร โดยในระยะแรก ที่รัฐกับระบบทุนยังไม่มีบทบาทมากนักในชุมชน อำนาจในการจัดการสิทธิดังกล่าวอยู่ในระดับชุมชนซึ่งมักกำกับโดยความเชื่อทางศาสนา ศาสนาและระบบความเชื่อดั้งเดิมเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ถักทอความสัมพันธ์เชื่อมคนในชุมชนและระหว่างชุมชนต่างๆเข้าด้วยกัน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยายตัว รัฐและทุนแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในนามการพัฒนา ผลักดันให้ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้กลายเป็นคนชายขอบ พวกเขาจะมีการปรับความสัมพันธ์วิถีการผลิตและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปะทะประสานกับภาครัฐและทุนนิยมในรูปแบบต่างๆ เช่น ผ่านการจัดการป่าแบบผสมผสาน ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ผ่านการจัดการงานประเพณี ซึ่งมีทั้งด้านการสร้างความหมายใหม่ และผลิตซ้ำความหมายเก่า ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนกลุ่มต่างๆ ต่างกันไป

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในแม่ฮ่องสอนตามยุคต่างๆ

แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองชายแดนติดกับประเทศพม่า มีประชากรหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วนมากเป็นชาวไทยใหญ่ซึ่งมีจำนวน 60 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งจังหวัด นอกจากนี้เป็นชนกลุ่มน้อยต่างๆ เช่น กะเหรี่ยง มูเซอ ลัวะ ลีซอ ม้ง เป็นต้น² สภาพพื้นที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ได้อย่างดี และมีความโดดเด่นในวัฒนธรรม อารยธรรมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีชนพื้นเมืองหลายเผ่า หลักๆ 7 กลุ่มด้วยกัน คือ ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง มูเซอ จีนฮ่อ ลาหู่ อาข่า เย้า แม้ว โดยไทยใหญ่ หรือ ไต มีมากที่สุด ถือว่าเป็นชนพื้นเมืองทั่วไปของแม่ฮ่องสอน ส่วนคนเมืองที่เป็นคนล้านนาจริงๆ จะเป็นผู้ที่ไปอาศัยในแม่ฮ่องสอน เป็นต้นว่าไปรับราชการ ไปทำมาค้าขาย นานๆ เข้าเลยอยู่ปะปนกับชนพื้นเมืองของแม่ฮ่องสอน กลายเป็นชนพื้นเมืองของแม่ฮ่องสอนไปด้วยอีกเผ่าหนึ่ง เรียกว่า โยน ส่วนกลุ่มคนที่อาศัยตามภูเขา มีอยู่กระจาย แต่ที่มีมากที่สุด ก็คือ กะเหรี่ยง หรือ “ปกากะญอ” ซึ่งอาศัยกระจายในพื้นที่ต่างๆ ทั่วจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ อย่าง เชียงใหม่ เชียงราย ตาก ลำพูน ลำปาง³

จากข้อมูลที่เป็นกรณีศึกษา ประมวลผลมาจากโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งหมด 6 ชิ้น ได้แก่ โครงการวิจัย “ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวลัวะปาแป้, ”โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย, โครงการวิจัย “หนองจองคำ ความทรงจำนำวิถีชีวิตแม่ฮ่องสอน”, โครงการ “เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน ในถิ่นปางตอง” , โครงการ “ความผันแปรสังคมไทยใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน” และโครงการ “ กินวอ : “ จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลีซอ ” สามารถแบ่งยุคสมัยคร่าวๆ ออกได้เป็นสามยุค คือ ยุคพึ่งตนเองและ “หน้าหมู” , ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา ซึ่งแต่ละชุมชนมีช่วงเวลาในการเข้าถึงและสิ้นสุดในยุคเหล่านี้แตกต่างกัน ดังตาราง

ตารางการแบ่งช่วงเวลาโดยใช้มิติเวลาประวัติศาสตร์ความทรงจำท้องถิ่น

² <http://www.nairoburoo.com/nairoburoo-take-flight/trip-to-thailand-by-slogan/970-maehongson-slogan.html>

³ <http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=News&file=article&sid=2496>

โครงการ/หมู่บ้าน	ช่วง/ยุค			หมายเหตุ
	ยุคพึ่งตนเองและ “หน้าหมู่บ้าน”	ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การ พัฒนา	ยุคทันสมัยและฟื้นฟู	
หนองจอกคำ / ชุม ชน ปีกอกาดเก่า (ไทใหญ่) อำเภอ เมือง	2479– ก่อน สงครามโลกครั้งที่ สอง (2484- 2488)	หลังสงครามโลก ครั้งที่สอง 2489 - 2517	2518 – ปัจจุบัน (ท่องเที่ยว และ ฟื้นฟู)	แบ่งตามเหตุการณ์ สำคัญ ที่เป็นจุดเปลี่ยน การใช้ทรัพยากร
การจัดการป่า/ใน สอย (กะเหรี่ยง) อำเภอเมือง	2400 – 2434 (ยุคภูมิปัญญาดั้งเดิม)	2435 – 2532 (ยุคสัมปทานป่า)	2533 –ปัจจุบัน (ยุคฟื้นฟู ยุติ สัมปทานป่า ออก ระเบียบป่าชุมชน)	แบ่งตามเหตุการณ์ สำคัญ ที่เป็นจุดเปลี่ยน การใช้ทรัพยากร
เฮ็ดออยู่ เฮ็ดกิน /ปางตอง (ไทใหญ่) อำเภอ เมือง	2520 - 2526	2527 - 2536 (ตั้งหมู่บ้าน)	2537 – ปัจจุบัน	แบ่งตามวิธีการ ผลิต
ผีเจ้านาย/ป่าแป้ (ลัวะ) อำเภอแม่สะ เรียง	2484-2521	2522-2538	2539 – ปัจจุบัน	แบ่งตามวิธีการ ผลิต
ของเล่น / สบป่อง (ไทใหญ่) อำเภอ ปางมะผ้า	2500 -2537	2538 - 2547	2547-ปัจจุบัน	แบ่งตามลักษณะ การบริโภค/ การตลาด
กินวอ / หนองตอง (ลีซู) อำเภอปาง มะผ้า	2506 - 2524	2524 - 2540	2540 – ปัจจุบัน	แบ่งตามลักษณะ การบริโภค/ การตลาด

ยุคพึ่งตนเองและ “หน้าหมู่บ้าน”

ยุคนี้เป็นยุคที่ชุมชนยังมีขนาดเล็กไม่กี่ครัวเรือน ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ปัจจัยที่ทั้งหลายหาได้จากป่า มีวิธีการดำรงชีพแบบพึ่งพาอาศัยกันสูง มีการรวมกลุ่มดูแลซึ่งกันและกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆตามจารีตประเพณีอย่างแน่นแฟ้น การสื่อสารคมนาคมระหว่างชุมชนเป็นไปอย่างยากลำบาก ทั้งทางที่ทุรกันดารและภัยจากสัตว์ร้าย รวมถึงต้องระวังภัยจากโจรผู้ร้าย รัฐเองยังเข้าไปมีบทบาทหลงลึกถึงชุมชนน้อยมาก

ยุคเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา

เป็นยุคที่ชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น ทั้งจำนวนคนและพื้นที่ทางกายภาพ ในขณะเดียวกัน รัฐก็เริ่มมีการประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่การปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และวางระบบโครงสร้างผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ยุคนี้เป็นยุคที่การพัฒนาของรัฐเข้ามาในชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง ไฟฟ้า หน่วยงานภาครัฐ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สถานีอนามัย ทหาร ตำรวจ ในขณะเดียวกันก็มีการดัดแปลงเอาทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีไปสร้างมูลค่าในโครงการพัฒนาดังกล่าวอย่างกว้างขวาง รวมทั้งแปรรูปเป็นสินค้าเพื่อนำสู่ตลาดทั้งในและนอกชุมชนมากขึ้น เกิดความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและปัญหาทางสังคมเริ่มเกิดตามมา

ยุคทันสมัยและฟื้นฟู

เป็นยุคที่ความเจริญทางวัตถุหลั่งไหลเข้ามาในท้องถิ่น การสื่อสารและการคมนาคมสะดวกสบาย ชุมชนมีกลุ่มคนที่หลากหลาย และซับซ้อน เป็นพลวัตมากขึ้น มีปฏิสัมพันธ์กว้างไกลไปถึงชาวต่างชาติ การท่องเที่ยวและการค้าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชุมชนเองก็เกิดสำนึกว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และตัวเองสามารถมีบทบาทและมีส่วนร่วมในงานพัฒนาต่างๆผ่านกิจการของรัฐได้ ในขณะเดียวกันก็เริ่มมีกระแสความตื่นตัวในการอนุรักษ์ทรัพยากร ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเกิดขึ้นกับกลุ่มคนบางกลุ่ม เกิดกลุ่ม องค์กร การรวมตัวกันของชาวบ้านในรูปแบบใหม่ๆ เพื่อใช้สิทธิของตน สิทธิชุมชน ในการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงยกระดับการต่อสู้เป็นประเด็นสาธารณะมากขึ้น

ข้อสังเกตคือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการแบ่งยุคในช่วงเวลาที่ต่างกันในแต่ละชุมชน คือการอยู่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางความเจริญ (ระยะห่างในความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาด)

ผลการสังเคราะห์

ผลการสังเคราะห์ พบว่า นับตั้งแต่แรกชุมชนตั้งอยู่แบบ “พออยู่พอกิน” ต่อมาเกิดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ การให้สัมปทานป่า สงครามโลกครั้งที่สอง การสร้างถนนและโครงการพัฒนาต่างๆ และโลกาภิวัตน์ตามลำดับ โดยแต่ละพื้นที่ที่มีความเข้มข้นของเงื่อนไขเหล่านี้แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากกรณีศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนหลายกลุ่มหลายระดับทั้งที่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และต่างถิ่นที่มาสัมพันธ์กันในช่วงเวลาต่างๆ ที่มีลักษณะความพยายามหลักพ้นจากภาวะการเป็นคนชายขอบ

ภาวะการเป็นคนชายขอบ ที่พบในกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีความหลากหลายจำแนกกว้างๆได้เป็น 4 ลักษณะ และมีความทับซ้อนกันอยู่ในตัว ได้แก่

1. ชายขอบทางทรัพยากร ได้แก่ การถูกแย่งชิงการจัดการทรัพยากรโดยรัฐอ้างกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินทำกินในเขตป่า (งานยูววิจัยการจัดการป่าบ้านในสอย)
2. ชายขอบทางวัฒนธรรม ได้แก่ อำนาจของชาวต่างชาติ ในรูปทหาร (สงครามโลกครั้งที่สอง) และการท่องเที่ยว เข้ามาทำให้ชาวบ้านไม่สามารถจัดงานประเพณีหรือสืบสานวัฒนธรรมชุมชนบางอย่างได้(งานยูววิจัยหนองจองคำ)
3. ชายขอบทางการเมือง การปกครอง การปกครองเดิมที่ชาวบ้านเลือกผู้นำกันเองตามจารีตประเพณี ถูกกดทับด้วยการปกครองแบบแต่งตั้งโดยรัฐในระยะแรก และปรับเปลี่ยนมาเป็นสภาตำบลและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระยะต่อมา ซึ่งแม้จะมีการเลือกตั้งเข้ามา แต่ก็มีการกำหนดคุณสมบัติเงื่อนไขต่างๆ มากมาย บางพื้นที่ถูกปกครองโดยระบบทหาร ผู้นำอาวุโสที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ ไม่รู้หนังสือ หรืออาจจะไม่มีบัตรประชาชน ก็ไม่สามารถเข้าไปมีตำแหน่งหน้าที่ในการเมืองการปกครองระบบใหม่นี้ได้ (งานยูววิจัยเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินในถิ่นปางตอง)
4. ชายขอบทางความรู้และสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การตลาดและกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีเงื่อนไขความรู้ที่ชุมชนต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาข้อมูลข่าวสารจากภายนอก และมุ่งเน้นความรู้และการสื่อสารจากภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะจาก

สื่อกระแสหลักเช่น วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งเน้นเป็นกระบวนการสื่อสารทางเดียวที่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลผลิตซ้ำค่านิยมต่างๆจากส่วนกลางและระบบทุนนิยม ในขณะที่การศึกษาถูกครอบงำโดยระบบรัฐส่วนกลางแม้จะทำให้คนอ่านออกเขียนได้มากขึ้น แต่ก็ได้สร้าง “ความเป็นไทย” ที่แปลกแยกจาก ความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้ผู้เรียนกลายเป็นผู้ถูกความรู้ภูมิปัญญา และไม่รู้จักประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นของตน (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน , งานยววิจัยกินวอ , งานยววิจัยผีเจ้านาย)

การปรับตัวดังกล่าว แบ่งรูปแบบการปรับตัวจำแนกกว้างๆได้สี่ลักษณะคือ หนีไปทางต่อต้าน , หนีไปทางตอบรับ, หนีไปทางนิ่งเฉย , และหนีไปทางประนีประนอม รวมทั้งมีการปรับตัวในหลายระดับ ได้แก่ ระดับภายในชุมชน , ระดับระหว่างชุมชน , ระดับชุมชนกับรัฐและระบบโลก ดังนี้

ตัวอย่าง ประเด็นการปรับความสัมพันธ์ (แบบหนีไปทางตอบรับ)

- ภายในชุมชน เช่น ครอบครัวมีเวลาให้กันน้อยลง เวลาที่ผู้ใหญ่จะทำของเล่นให้เด็กน้อยลง พ่อแม่ให้เงินเด็กไปซื้อของเล่นทดแทน (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)
- ระหว่างชุมชน เช่น ของเล่น การละเล่นหลายอย่างเป็นการเล่นร่วมกันระหว่างชุมชน เชื่อมความสัมพันธ์และบางอย่างก็เป็นการบวงสรวงแก้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)
- ชุมชนกับรัฐและระบบโลก ตัวอย่างเช่น ชุมชนมีการผนวกตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโลกมากขึ้น ของเล่นที่เข้ามามีลักษณะข้ามพรมแดน แฝงแนวคิดบ่งชี้ความเป็นอุตสาหกรรม ความทันสมัย การแข่งขันและความรุนแรงมากขึ้น (งานยววิจัยของเล่นพื้นบ้าน)
 , ชุมชนเดิมมีความไม่มั่นคง เนื่องจากแตกกระสานซ่านเซ็นมาจากฝั่งพม่า จำต้องพึ่งอำนาจรัฐไทยในการจัดการปกครองเพื่อดูแลความมั่นคงปลอดภัยของพวกเขา ดีกว่าถูกชนกลุ่มน้อยที่มีอาวุธรังแก (งานยววิจัยเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินในถิ่นปางตอง)

ตัวอย่าง ประเด็นการปรับความสัมพันธ์ (แบบประนีประนอม)

- ภายในชุมชน เช่น หนทางสะดวก มีคนต่างชาติพันธุ์มาแต่งงานอยู่ในหมู่บ้าน และยอมรับวัฒนธรรมลัทธิได้ มีการเปลี่ยนศาสนา ผีเจ้านายคนมาร่วมงานลดลง (งานยววิจัย ผีเจ้านาย)

หรือในกลุ่มชาวลีซู่ ฝรั่งมาแต่งงานกับสาวลีซู่แล้วตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชน สร้างบ้านใหญ่ มีสิ่งอำนวยความสะดวก ผู้หญิงสาวที่มีสามีฝรั่งก็อยู่อาศัยและร่วมพิธีในชุมชนได้ตามปกติ แต่งงานพิธีกินวอใหญ่โตขึ้น เพราะมีชาวต่างชาติและนักท่องเที่ยวมาร่วมด้วย จะห้ามก็ไม่ได้ เพราะได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือญาติไปแล้ว (งานยูววิจยกินวอ)

- ระหว่างชุมชน เช่น ระหว่างชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น มีการเกียวกองเป็นเครือญาติ เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงาน ชุมชนต่างชาติพันธุ์ศรัทธาในความเชื่อเรื่องการเลือกที่ดิน และผีเจ้านายของชาวลัวะ (งานยูววิจย ผีเจ้านาย)
- ชุมชนกับรัฐและระบบทุนนิยม เช่น มีการพึ่งพาอาหาร สินค้า เครื่องนุ่งห่ม และเงินตราซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจจากภายนอกมากขึ้น การศึกษาสร้างภาระทางการเงิน (งานยูววิจย ผีเจ้านาย) (งานยูววิจยของเล่นพื้นบ้าน)

การปรับตัวด้านความรู้ (ตอบรับ แล้วปรับสู่แบบประนีประนอม)

ตัวอย่าง งานยูววิจยการจัดการป่า บ้านในสอย

- ความรู้ในการเลี้ยงช้าง ถูกลายทุนนำไปใช้ชักลากไม้
- ความรู้ในการใช้ไม้ไผ่ ยังคงอยู่ในวิถีการก่อสร้างและประเพณีศาสนา
- ความรู้เรื่องสมุนไพรหายไ้ เพราะความเจริญของการแพทย์สมัยใหม่และกฎหมาย (สัญญาชาติ) ทำให้คนไปคลอด รพ. ลดการใช้สมุนไพรลง
- ความรู้ภูมิปัญญาการจัดการป่าและน้ำ ถูกลายทุนปรับใช้ในยุคฟื้นฟู ร่วมกับภาครัฐ

การปรับตัวด้านความรู้ และการจัดการทรัพยากร (รูปแบบประนีประนอม)

ตัวอย่าง งานยูววิจยหนองจองคำ

- เดิมปลาถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อยู่กันในระบบนิเวศที่ดี มีการจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ศาสนาเป็นตัวนำ ต่อมาเมื่อทหารญี่ปุ่นรุกเข้ามา ทำอะไรไม่ได้ ทหารกลับไปก็มีการท่องเที่ยวมา ในขณะที่น้ำลดลง คนใช้มากขึ้น ต่อมาน้ำเสีย มีคนมาให้อาหารปลา (นักท่องเที่ยว) มีการเอาปลามาปล่อย ปลาที่ปล่อยเป็นของกรมประมง ชาวบ้านจัดการลำบาก หน่วยงานท้องถิ่นเกียบบทบาท
- ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นเครือข่ายปือก ประสานภาครัฐ มีการนำความรู้เรื่องสืบชะตามาใช้ฟื้นฟู

- ข้อมูลจากรายงานทั้งห้าฉบับสะท้อนว่ารูปแบบการปรับตัวไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบปะทะขัดแย้ง หรือคู่ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง แต่มีลักษณะเป็นพลวัต หนักไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขระดับความรุนแรงของปัญหาอำนาจของผู้เข้ามามีอำนาจ , และความเข้มแข็งของต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมชุมชน

ลักษณะร่วมในการปรับตัวของทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์

- หนักไปทางประนีประนอมและ/หรือตอบรับกับรัฐ , โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไร้สัญชาติ
- ด้านหนึ่งของรัฐคือความพยายามควบคุมพื้นที่ทางกายภาพ และสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน ผ่านกฎหมาย องค์กรกลไก และนโยบายต่างๆ แต่ก็มีกรรวมกลุ่มผสมผสานทางชาติพันธุ์ ผ่านการแต่งงาน ผ่านการย้ายถิ่น และต้องใช้ทรัพยากรสาธารณะร่วมกัน ใช้สถาบันต่างๆของรัฐร่วมกัน เช่น โรงเรียน ที่ว่าการอำเภอ โรงพยาบาล โดยไม่สามารถจะดูแลแต่ละชาติพันธุ์ได้ ต้องดูบริบทชุมชนประกอบ เช่นไทใหญ่ในเขตอำเภอเมือง กับไทใหญ่ในเขตปางมะผ้า มีการปรับตัวต่างกัน
- ไทใหญ่ในเขตเมือง เป็นศูนย์กลางจังหวัด อยู่ร่วมกับคนไทยพื้นราบมานาน มีประสบการณ์การเรียนรู้เรื่องการจัดการอำนาจจากอาณาจักรและรัฐส่วนกลาง ทั้งยังมีความเจริญทางศาสนา เป็นแหล่งรวมอารยธรรมไทใหญ่ ถือเป็นจุดแข็ง มีต้นทุนทางสังคมวัฒนธรรมสูง มีภูมิคุ้มกันในการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงภายนอกได้ดี (หนักไปทางต่อรองประนีประนอม)
- ในขณะที่ไทใหญ่ที่บ้านสบป่อง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มาอยู่ร่วมกันใหม่ ขาดทักษะในการจัดการการเปลี่ยนแปลง และเป็นดินแดนจุดเด่นเส้นทางทางผ่านทางการค้าเป็นหลัก จึงรับกับการบริโภคนิยมโดยง่าย (หนักไปทางตอบรับ)
- ส่วนไทใหญ่ที่ปางตอง เป็นกลุ่มที่มาตั้งชุมชนใหม่ร่วมกันกับกะเหรี่ยง เนื่องจากติดชายแดนมาก และเป็นกลุ่มไร้สัญชาติที่อยู่ใกล้พระตำหนักและโครงการหลวง รัฐระวังเรื่องความมั่นคง จึงเลือกที่จะใช้นโยบายเฉยขาด (หนักไปทางตอบรับ)
- ส่วนลัวะ บ้านป่าแป๋ แม่สะเรียง มีอำนาจระดับบนเข้ามาหนุน (ผ่านโครงการหลวง) เป็นกลุ่มที่มีวิถีชีวิตทางศาสนาพุทธคล้ายคลึงกับคนไทยพื้นราบและไทใหญ่ มีอาชีพไม่ยุ่งเกี่ยวกับการค้ายาเสพติด ประกอบกับระยะทางที่ห่างไกลทุรกันดารมาก รัฐเลือกที่จะไม่ใช้นโยบายเฉยขาด แต่ใช้ไม้อ่อน ผ่านมาทางการศึกษา และการพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (หนักไปทางต่อรองประนีประนอม)

น่าสังเกตว่าในภาพรวมจะมีลักษณะของการปรับตัวแบบประนีประนอมค่อนข้างสูง และมีลักษณะของการปรับตัวผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมกับการจัดการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ , การสร้างการรวมกลุ่มแบบใหม่ๆ เช่น เครือข่ายต่างๆ ขึ้นมาช่วยเหลือ รณรงค์ และเป็นตัวกลางในการจัดการปัญหาประสานกับภาคส่วนต่างๆ ได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง , รวมทั้งสร้างความหมายใหม่ๆ เช่น การเป็นผู้รู้ท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่า

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2543) **มนุษย์ วัฒนธรรม อำนาจ และสิ่งแวดล้อม**. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชุมชน ปีกอกาดเก่า อำเภอเมือง (2552) **หนองจองคำ : ความทรงจำนำวิถีชีวิตแม่ฮ่องสอน**. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547) “กระบวนการสร้างความรู้ของชุมชน” ใน **ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม**, ภาสกร อินทุมา (บก.) เชียงใหม่ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (2546) **ชีวิตชายขอบ ตัวตนกับความหมาย**, ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (บก.) กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2547) “การจัดการความรู้กับการจัดการทางสังคม” ใน **ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม**, ภาสกร อินทุมา (บก.) เชียงใหม่ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ 10 (2552) **ผีเจ้านาย สายใย ใจ กาย ชาวลัวะป่าแป๋**. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนบ้านในสอย (2552) **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการป่าของชาวบ้านในสอย**. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนร่มเกล้าปางตอง (2552) **เห็ดอยู่เห็ดกินในถิ่นปางตอง**. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า (2552) **กินวอ : “ จากความทรงจำนำสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนลีซอ ”**. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548) **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

วิสุทธิ เหล็กสมบุญ (2545) **พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอีสาน (ย่า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ศูนย์การเรียนรู้นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย บ้านสบป่อง (2552) **ความผันแปรสังคมไทใหญ่บ้านสบป่องกับการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนของเล่นพื้นบ้าน**. ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) **การระดมทุนเพื่อสังคม**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) “ความเป็นชาติพันธุ์” ใน **แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อารยะ ภูสาศ และคณะ (2546) **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำกลาง – น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** : รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เว็บไซต์

<http://www.nairoburoo.com/nairoburoo-take-flight/trip-to-thailand-by-slogan/970-maehongson-slogan.html>

<http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=News&file=article&sid=2496>

รายงานการสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ไชยรัตน์ ปรานี

ความเป็นมา

แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – พ.ศ.2554) เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และวิถีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐาน “คุณภาพเชิงพลวัต” ที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติด้านคน สังคม และวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง รวมทั้งความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ขณะเดียวกันมีคุณภาพการพัฒนาระหว่างภายในคือ “ความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของฐานรากของสังคม และความสมดุลในประโยชน์ของทุกภาคส่วนเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม” กับภายนอกคือ “ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสร้างพันธมิตรการพัฒนาในโลกาภิวัตน์” โดยให้ความสำคัญกับการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพและความได้เปรียบด้านอัตลักษณ์และคุณค่าของชาติทั้ง “ทุนสังคม” “ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” และ “ทุนเศรษฐกิจ” มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูล ซึ่งกระบวนการพัฒนาดังกล่าวนี้จะเป็นภูมิคุ้มกันประเทศให้สามารถปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ อันจะนำไปสู่ “ความอยู่ดีมีสุข” ของคนไทยทั้งชาติ เป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” และประเทศไทยสามารถดำรงอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีเอกราช มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิ สงบสุขและสันติกับโลก¹

กระบวนการพัฒนาประเทศดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึง การปรับตัวของสังคมไทยที่ตระหนักถึงผลกระทบของการนำเอากระบวนการพัฒนาแบบทันสมัย (modernization) มาใช้เป็นแนวคิดในการพัฒนาในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งทำให้สังคมไทยก้าวเข้าสู่แนวทางการพัฒนาตามแบบประเทศตะวันตก ผลพวงของการพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งด้านบวกและด้านลบ บางช่วงเวลาแม้จะพบกับปัญหาวิกฤติขึ้นแต่ประเทศชาติก็

¹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . 2550 : น)

ก้าวผ่านช่วงเวลาดังกล่าวมาได้ อย่างไรก็ตาม การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศก็มาพร้อมกับต้นทุนที่สูงมาก นั่นคือช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนรวยกับคนยากจนที่ยิ่งกว้างขึ้น การกระจายของผลตอบแทนที่ยังไม่เป็นธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ครอบครัวและชุมชนแตกแยก นอกจากนี้ในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่เว้นแต่ละวัน เกิดการไหลบ่าทางวัฒนธรรม อันเกิดจากความรวดเร็วในการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีคิด ทักษะคติ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยเป็นอย่างมาก สภาพปัญหาของบ้านเมืองดังกล่าว มีพัฒนาการและพลวัตเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายน มีความซับซ้อนของปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ มากขึ้นและเกี่ยวพันกันในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับผลกระทบทวนสถานการณ์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา โดยเฉพาะในด้านสภาพการณ์ทางสังคม พบว่า คุณภาพของคนซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนายังไม่มีคุณภาพเพียงพอ ผู้ใหญ่ไม่เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับเด็กและเยาวชน สถาบันหลักทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น บ้าน วัดหรือโรงเรียน มีบทบาทน้อยลงในการเป็นทุนทางสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่บ่มเพาะเยาวชนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม มีแนวโน้มอ่อนแอลงมาก สถาบันการศึกษา ยังหล่อหลอมเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดีของสังคมได้ไม่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง คนไทยยังมีภูมิคุ้มกันในการรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้น้อย² นอกจากนี้ อรรถจักร สัตยานุรักษ์³ ยังได้อธิบายปรากฏการณ์การพัฒนาดังกล่าวข้างต้นนี้โดยมีฐานคิดตามแนวประวัติศาสตร์ด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมว่า สังคมไทยเริ่มต้นความเป็นสมัยใหม่ด้วยการสร้างชุดของคำอธิบายโลกและมนุษย์ในเชิงกายภาพ การรับรู้และให้ความหมาย “ธรรมชาติ” ในเชิงกายภาพที่อายตนะของมนุษย์สัมผัสได้รู้เห็นได้ นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงหลายประการในสังคมไทย เช่น เกิดประเทศไทยที่เป็นรูปร่างเช่นที่เป็นอยู่นี้บนพื้นผิวโลกและบนแผนที่โลก หลังจากนั้นก็เริ่มมองธรรมชาติทั้งหมดว่าเป็นทรัพยากรที่คนจะตัดถวงมาใช้ประโยชน์นับเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความห่างเหินหรือช่องว่างระหว่างคนกับธรรมชาติมากขึ้นเรื่อย ๆ การทำลาย “ธรรมชาติ” ในนามของ

² สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . 2549 : 4 – 5)

³ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ . (2548) .ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชนทิศทางใหม่ของการศึกษา

ประวัติศาสตร์. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจก็เกิดขึ้นทุกหัวระแหงของสังคมไทย ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติภายใต้กรอบการรับรู้และให้ความหมาย “ธรรมชาติ” เช่นนี้มีจุดเน้นเพียงอย่างเดียวก็คือ เอาประโยชน์สูงสุดมาให้ได้ นโยบายการพัฒนาและโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลราชการ ตลอดจนการผลิตเชิงพาณิชย์ของภาคเอกชนและชาวบ้านทั่วไปก็เกิดขึ้นและขยายออกเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจจากธรรมชาติ จากชุดความรู้ที่เป็นตัวกำกับกระบวนการพัฒนาประเทศดังกล่าว ได้นำพาประเทศไทยไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนกล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นประโยชน์เฉพาะหน้าทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตหรือความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้การพัฒนานั้นไม่สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว แม้แต่ความสำเร็จทางเศรษฐกิจก็จะเป็นเพียงการเพิ่มตัวเลขรายได้ประชาชาติในช่วงสั้น ๆ เท่านั้น

จากการทบทวนประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาของสังคมไทย ทำให้เกิดกระแสการลุกขึ้นตอบโต้กระแสการพัฒนาดังกล่าวของปัญญาชนและกลุ่มคนในพื้นที่ต่างๆ การให้ความหมายและความสำคัญกับท้องถิ่นที่ปรากฏตัวในบริบทที่หลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง ในรูปของวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแพทย์พื้นบ้าน รวมทั้งการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นให้ดำรงอยู่สืบไป เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้นับเป็นการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีอยู่เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการหาทางออกสำหรับวิกฤติของสังคมไทย สำหรับในมิติของการจัดการศึกษานั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้คนเห็นรากเหง้าของตนเอง เกิดสำนึกเห็นคุณค่า ความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีของตนเอง ซึ่งการให้ความสำคัญกับชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการศึกษาวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของตนเองในความหมายที่จะรักษาสืบทอด “ความเป็นไทย” อันเก่าแก่ยาวนานให้สืบเนื่องต่อไป รวมทั้งการยึดเอาวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของชาวบ้านมาเป็นแกนกลางในการศึกษาอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือว่าการวางรากฐานที่สำคัญให้แก่การศึกษา “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”⁴ นอกจากนี้ อรรถจักร สัตยานุรักษ์⁵ ได้ทำการศึกษาวิจัยตาม

⁴ ยงยุทธ ชูแว่น .(2551). ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

⁵ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ .(2552). ประวัติศาสตร์ชาวบ้าน คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ใน ประชาคมวิจัย. ปีที่ 15 ฉบับที่ 87 กันยายน – ตุลาคม 2552

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ และ/หรือ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสรรพสิ่งรอบตัวหรือบริบทชุมชนในแต่ละช่วงเวลา เป็นการทำให้ครูและนักเรียนเข้าใจถึงการแบ่งยุคสมัยหรือช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงในชุมชน อันเป็นหัวใจสำคัญของความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนานับประการที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวรับกับพลังจากภายนอกชุมชนของคนในชุมชนที่มีความหมายต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชน นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ไม่ใช่เพียงแค่จะศึกษาหาความรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสรรพสิ่งรอบตัวเท่านั้น หากแต่มุ่งหวังว่าประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีสายใยสัมพันธ์ร้อยรัดคนให้อยู่ร่วมกันมานั้น จะได้เป็นหน้าต่างในการสร้างความหมายให้กับคนภายในชุมชน และยังทำให้ชุมชนมองเห็นพลังของสมบัติชุมชนเดิม (Common Property) และอาจจะแสวงหาทางรื้อฟื้นกลับมาหรืออาจมองเห็นช่องทางในการสร้างสมบัติชุมชนลักษณะใหม่ขึ้นมาได้ เพื่อทำให้สมบัติชุมชนเป็นเครื่องมือในการปรับตัวต่อไปในอนาคต

ตามแนวคิดดังกล่าว การแก้ปัญหาของสังคมไทยที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ คำตอบหรือทางออกที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดคือ การจัดการศึกษา โดยเฉพาะต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ รวมทั้งการเสริมสร้างให้คนไทยอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข เป็นการจัดการศึกษาที่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากเดิมที่เอาวิชาเป็นตัวตั้งสู่การศึกษาที่เอาชีวิตเป็นตัวตั้ง นั่นหมายความว่า เป็นการจัดการศึกษาที่เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกับผู้อื่นในครอบครัวและในชุมชน หรือที่เรียกว่า การเรียนรู้ในวิถีชีวิต หรือเรียนรู้ในฐานวัฒนธรรม⁶ ดังนั้น การจัดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโรงเรียนยึดตามแนวคิดดังกล่าว รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ร่วมกับชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง ทั้ง ครู นักเรียนและชุมชน ทำให้รู้จักตนเองและรู้จักชุมชน ครูต้องเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้เอ่ยนาม นักเรียนเป็นผู้ช่วยและเป็นสะพานเชื่อมครูสู่ผู้ปกครอง และขยายสู่ชาวบ้านและชุมชน จนครูสามารถสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ เป็นการพัฒนาศักยภาพสร้างความรู้สึกร่วมกัน ตัวตนร่วมกัน ชาวบ้านเองก็เกิดความตระหนักว่าความรู้ของตนเองมีความหมายเป็นที่ยอมรับของครูและชุมชน ก็เกิดความเชื่อมั่นใน

⁶ ประเวศ วะสี. (2552).

การที่จะถ่ายทอดความรู้ชุมชนสู่ลูกหลาน ครูอาจารย์จะเป็นผู้ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพชุมชนโรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่นจะทำให้เกิดความยั่งยืน

จากความสำคัญดังกล่าว โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานีจึงได้เริ่มดำเนินการขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 ภายใต้ร่มของชุดโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ในเขตภาคเหนือ บัดนี้การดำเนินงานการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับโรงเรียนได้เสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ทำการสังเคราะห์องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อยกระดับข้อมูลชุมชนสู่ความรู้ระดับทฤษฎี เพื่อนำผลงานวิจัยดังกล่าวไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการดำเนินการ

เพื่อ สังเคราะห์ผลงานวิจัย โครงการ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ความสำคัญของการดำเนินการ

การดำเนินการสังเคราะห์ผลงานวิจัย โครงการ ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อสภาพทางสังคมวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวของชุมชนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นองค์ความรู้สำคัญที่ทำให้เข้าใจประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครู นักเรียนและชุมชนท้องถิ่น

ขอบเขตการดำเนินการ

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลได้แก่ เอกสารงานโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในเขตพื้นที่นครสวรรค์และอุทัยธานีจำนวน 25 เรื่อง ดังนี้

- 1.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตลาด (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
- 2.โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การไหว้บรรพบุรุษของของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน

- 3.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาเปลี่ยนแปลง ประเพณีการบวชนาคหมู่ ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
- 4.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณี แต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
- 5.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกิน ดองในชุมชนบ้านกุฎกาชี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
- 6.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ “เพลงรำมะนา” ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตาคี อำเภอตาคี จังหวัดนครสวรรค์
- 7.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การ เปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์
- 8.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์ เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- 9.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการจัดงาน ประเพณีตรุษจีนชุมชนตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์
- 10.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณี งานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอยะผา จังหวัดอุทัยธานี
- 11.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณี บุญบั้งไฟ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที่ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัด อุทัยธานี
- 12.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของ ชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์
- 13.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลง ของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)
- 14.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่ม แม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี
- 15.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วย ร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อดาวสวดี (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)

16.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์

17.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงเขาสอนเดื่อเป็นวนอุทยาน ถ้ำเพชร – ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านซอนเดื่อ

18.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

19.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง (เดินกำรำเกี้ยว) ของบ้านสระทะเล

20.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญศรี คงคสุโร แห่งวัดสว่างอารมณ์

21.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง “คนรักขีป้า” บ้านพุต้อ

22.โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)

23. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง “ตามรอยฝั่มอญบ้านเก่า”

24. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับ วิถีชีวิตชุมชน

25. โครงการวิจัยวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วงชาดณญาติชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้ระยะเวลา ระหว่างเดือน พฤษภาคม 2553 – ตุลาคม 2553

ขอบเขตด้านเนื้อหา/แนวคิดทฤษฎี

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ครั้งนี้เป็นการบูรณาการแนวคิด แนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์ (อรรถจักร สัตยานุรักษ์. 2545) แนวคิดการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ยงยุทธ ชูแว่น(2551) และแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์กับแนวคิดเรื่องชุมชน(ชยันต์ วรรณะภูติ. 2548)

ขอบเขตด้านตัวแปร/สิ่งที่ศึกษา

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผลการสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือ ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี อันเกิดจากสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเป็นงานวิจัยของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับการใช้วิจัยเป็นฐานในการจัดการเรียนการสอน จนทำให้ผู้เรียนสามารถที่จะทำการศึกษาค้นคว้าสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่กระบวนการของตนเองได้ ซึ่งผลการสังเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็นยุคสมัยต่างๆดังนี้ ยุคที่ 1 ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย(พ.ศ.2504 – พ.ศ.2520) ยุคที่ 2 ยุคแห่งโลกาภิวัตน์(พ.ศ.2521 – พ.ศ. 2540) เป็นยุคของชุมชน 2 แบบ คือ ชนบทและเมือง และยุคที่ 3 ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.2540 – ปัจจุบัน)

การสังเคราะห์งานวิจัยของยูววิจัยประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ผู้สังเคราะห์ได้ใช้กรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานวิจัย ตามประเด็นของงานวิจัย ซึ่งการสังเคราะห์ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content Analysis) และ สร้างเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีในแต่ละมิติต่าง ๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

หน่วยในการสังเคราะห์ เป็นรายงานการวิจัยของยูววิจัยประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี จำนวน 25 เรื่อง

ประเด็นในการสังเคราะห์ การสังเคราะห์งานวิจัยของยูววิจัยประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ผู้สังเคราะห์ได้ใช้บูรณาการกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์งานวิจัยดังนี้

แนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์ ซึ่งมีหลักการสำคัญของการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ด้วยพลังหรือปัจจัยทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมเอง จากการกระทำของมนุษย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์⁷ และแนวคิดการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยที่หลักการในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่ง ยงยุทธ ชูแวน⁸ ได้สรุปถึงแนวคิดทฤษฎีทางประวัติศาสตร์กับการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า เป็นทั้งวิธีคิดและ

⁷ อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2545) นิเวศประวัติศาสตร์ พรหมแดนความรู้. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ

⁸ ยงยุทธ ชูแวน. (2551). ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

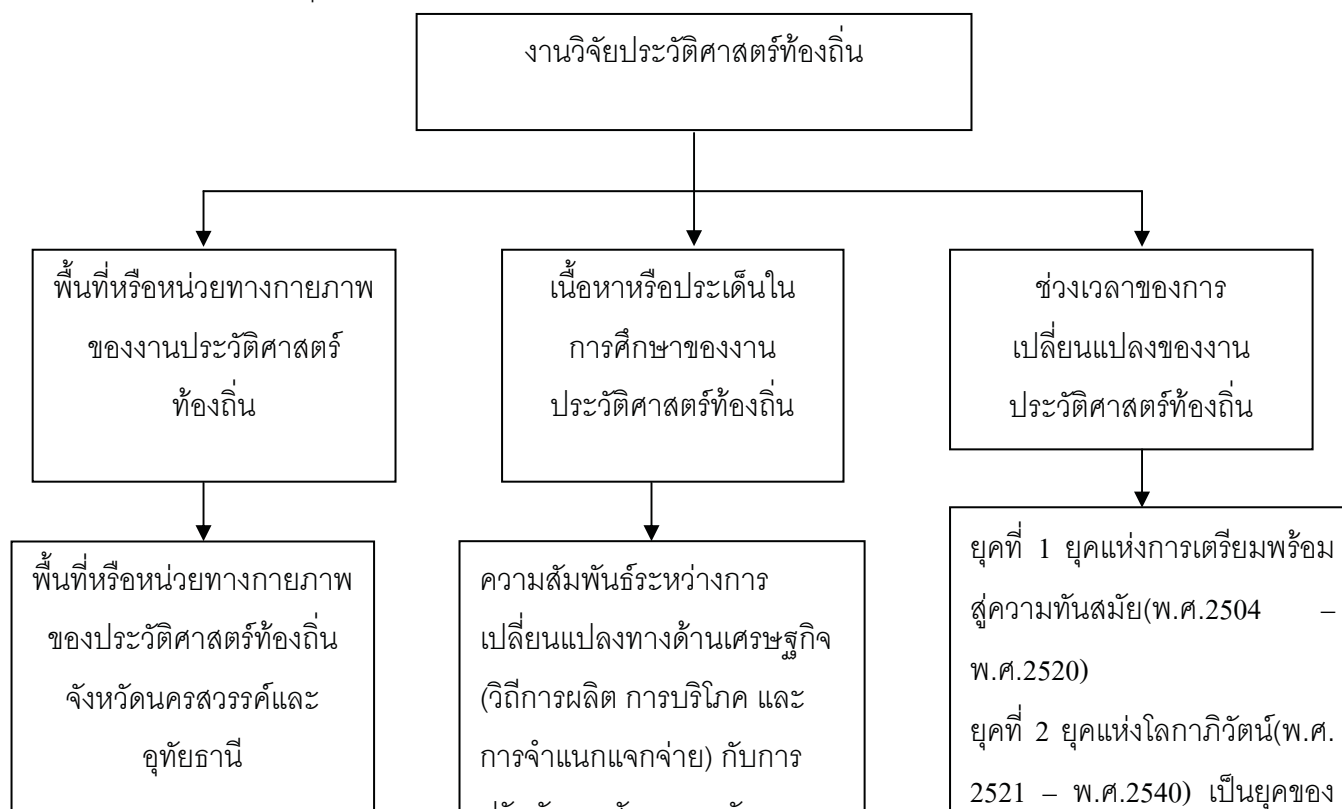
เครื่องมือทางความคิด(Heuristic tools)ที่ใช้เป็นแนวทางในการตั้งประเด็นคำถามสำหรับการวิเคราะห์ อธิบาย ตลอดจนให้ความหมายกับตัวข้อมูล เพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายภายใต้โครงเรื่องที่กำหนดขึ้น ซึ่งโครงเรื่องดังกล่าวประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการคือ 1) หน่วยงานกายภาพ ซึ่งอาจเป็นชุมชน เครือข่ายชุมชน เมือง ฯลฯ 2) เนื้อหาหรือประเด็นในการวิเคราะห์ เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจชุมชน การใช้ทรัพยากร ฯลฯ และ 3) ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในหน่วยวิเคราะห์ดังกล่าว รวมทั้ง แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์กับแนวคิดเรื่องชุมชน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายไว้ มีความสลับซับซ้อนพอสมควร ซึ่งสรุปได้ดังนี้ การให้ความหมายหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับชุมชนในประวัติศาสตร์ความคิดไทยมีลักษณะสำคัญคือ แนวคิดชุมชนในฐานะเป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมสังคม แนวคิดชุมชนในฐานะเป็นมโนทัศน์หรือเครื่องมือในการวิเคราะห์ชุมชนระดับจุลภาคเพื่อเข้าใจโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เข้าใจวิถีชีวิต การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาชุมชนในฐานะเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีพลังและศักยภาพในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และแนวคิดชุมชนที่เป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งนักวิชาการ นักพัฒนาและชาวบ้านร่วมกันเขียนหรือรังสรรค์ประวัติศาสตร์ของชุมชนเอง⁹ และแนวคิดและทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์¹⁰ ได้เสนอแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะหลอมรวมแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะการศึกษาประวัติศาสตร์จากภายในหรือประวัติศาสตร์ที่ถูกมองจากเบื้องล่าง นอกจากนี้ อุดิน รพีพัฒน์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคม มินยเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม ที่ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและความสัมพันธ์พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อเชื่อมโยงกับการอธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมไทยยุคสมัยต่างๆ ซึ่งสามารถนำเอาทฤษฎีต่างๆ มาช่วยในการอธิบาย ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบมาร์กซิสต์ หรือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติทางวัฒนธรรมของความหมายของวัฒนธรรมในมิติ

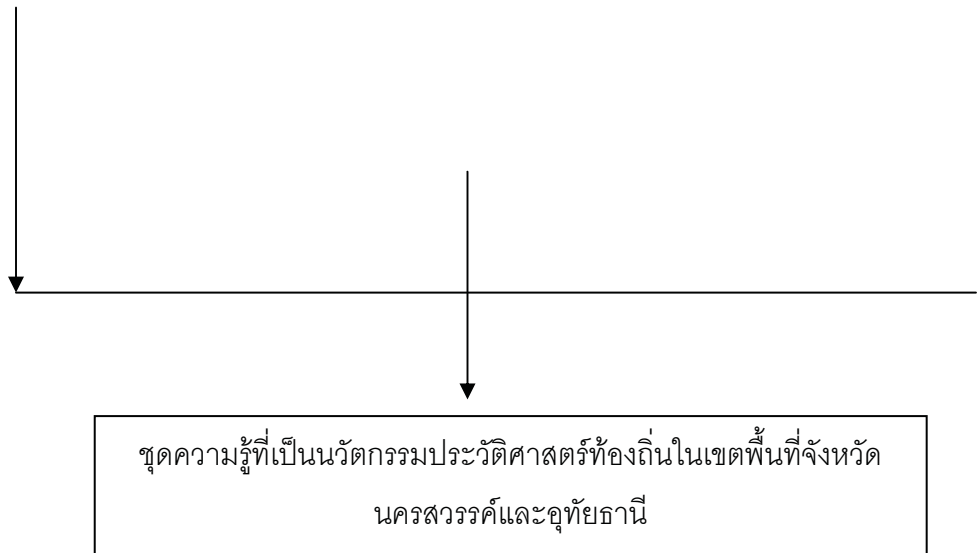
⁹ ชัยนันท วรรณนะภูติ. (2548). การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน ใน ประวัติศาสตร์ ความคิดไทย กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ ฯ : สร้างสรรค์

¹⁰ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543). ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์

ของความเคลื่อนไหว ซึ่งสามารถแสดงออกมาในลักษณะต่างๆ ทั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนรูปแบบ และการผลิตใหม่ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ ที่มีทั้งความขัดแย้ง การต่อสู้ และการครอบงำ

โดยสรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการสังเคราะห์งานวิจัยของยูววิจัยประวัติศาสตร์ครั้งนี้ มีมโนทัศน์หลักว่า เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะของการเปิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่หรือหน่วยทางกายภาพ เนื้อหาหรือประเด็นในการศึกษา และช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของพื้นที่ ที่มีพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงของสังคมอันเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งเกิดจากระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม การกระทำของมนุษย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์ ซึ่งสามารถแสดงออกมาในลักษณะต่างๆ ทั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนรูปแบบ และการผลิตใหม่ ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ ที่มีทั้งความขัดแย้ง การต่อสู้ และการครอบงำ สำหรับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้สังเคราะห์ได้ใช้กรอบเวลาในการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งแบ่งช่วงเวลาของการศึกษาออกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในแต่ละช่วงเวลาที่มโนทัศน์สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยจะเน้นการศึกษาในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นจุดเริ่มต้น โดยกำหนดไว้ 3 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 ยุคแห่งการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย (พ.ศ.2504 – พ.ศ.2520)เป็นยุคที่สังคมปรับตัวเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่ ยุคที่ 2 ยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (พ.ศ.2521 – พ.ศ.2540) เป็นยุคที่แสดงให้เห็นถึงผลพวงของการพัฒนาแบบไม่เท่าเทียมทำให้เกิดความแตกต่างของชุมชน 2 แบบ คือ ชนบทและเมือง ยุคที่ 3 ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.2541 – ปัจจุบัน)

ประเด็นการสังเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี

ประเด็นการสังเคราะห์	โครงการ
ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการผลิต การปรับตัวของชุมชนกับผลกระทบที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมประเพณี	1. การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) ของชุมชนบ้านเกยไชย ของชุมชนบ้านเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ 2. การไหว้บรรพบุรุษของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ จากอดีตถึงปัจจุบัน 3. การศึกษาเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ 4. การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ 5. พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎยา อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ 6. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ “เพลงรำมะนา” ที่ส่งผลต่อการ

	ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนบ้านหนองสีนวล ตำบลตาคีลี อำเภอตาคีลี จังหวัดนครสวรรค์ 7. การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน จ.นครสวรรค์ 8. การศึกษาสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งสิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ 9. การเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนชุมชนตลาดเก่า ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 10. การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอยะผา จังหวัดอุทัยธานี 11. การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาดำ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี 12. การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักรสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาหมู อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์
ประเด็นการสังเคราะห์	โครงการ
	13. วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ) 14. วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี 15. วิถีชีวิตของคนในชุมชนช่วยร่วมกับความเชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อสุวาสดี (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์) 16. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์ 17. การเปลี่ยนแปลงเขาซอนเตือเป็นวนอุทยาน ถ้ำเพชร – ถ้ำทอง ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านซอนเตือ 18. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสว่างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์ 19. วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง (เด่น

	กำรำเกี้ยว)ของบ้านสระทะเล 20. ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อแสนห์ คงคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์ 21 “คนรักษ์ป่า” บ้านพุต้อ 22. ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง) 23 “ตามรอยฝัมือญบ้านเก่า” 24. ถ้ำหุบป่าตาด Unseen in Thailand กับ วิถีชีวิตชุมชน 25. วนชาคณาญาติชุมชนตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต การบริโภคและการแจกจ่ายเศรษฐกิจในบรรดาสมาชิกของสังคม นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์เพื่ออธิบายที่มาของลักษณะและแบบแผนวัฒนธรรมบางประการที่มีอยู่ในแต่ละสภาวะแวดล้อม มากกว่ามุ่งแสวงหาหลักการทั่วไปที่ใช้ได้กับทุกวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม” สิ่งที่สำคัญที่สุดในแนวคิดนี้คือ “แก่นวัฒนธรรม” (Cultural Core) ซึ่งหมายถึง “กลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจ” ทั้งนี้จะมุ่งสนใจการนำวัฒนธรรมทางวัตถุ (ระบบเทคนิควิทยาที่ใช้หรือเครื่องมือเทคโนโลยี) มาใช้แตกต่างกันอย่างไรและก่อให้เกิดการจัดการทางด้านสังคมที่แตกต่างกันอย่างไรในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกัน เพราะสภาวะแวดล้อมแต่ละแห่งอาจเป็นตัวช่วยหรือข้อจำกัดใช้เทคนิควิทยาเหล่านี้ก็ได้

ผลการสังเคราะห์งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ในจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี

ยุคที่ 1 ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัย(พ.ศ.2504 – พ.ศ.2520)

ยุคการเตรียมพร้อมสู่ความทันสมัยเป็นยุคของการเตรียมการพัฒนาประเทศภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศแนวคิดแบบทันสมัย(modernization) ซึ่งถูกนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาประเทศอย่าง

จริงจัง ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ควบคู่ไปกับคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ของ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐได้กำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก การพัฒนาของรัฐพยายามจะพัฒนาชนบท เพื่อให้ชนบทมีความ “ทันสมัย” โดยเน้นที่การสร้างสิ่งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การสร้างถนนหนทาง การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตไฟฟ้า การพัฒนาระบบการชลประทานเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การขยายการศึกษาภาคบังคับ การพัฒนาการทางด้านสาธารณสุข และอื่นอีกมากมาย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการก้าวเข้าสู่ความทันสมัย แนวทางการพัฒนาประเทศตามกระบวนการที่ตนดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ในภาคเศรษฐกิจโดยภาพรวมของประเทศมีแนวโน้มการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น มีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องโครงสร้างพื้นฐานของประเทศอย่างมากมาย มีความก้าวหน้าทางด้านการผลิตทั้งภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเติบโตอยู่ในระดับที่น่าพอใจ มีบางช่วงเวลาที่พบกับปัญหาวิกฤติขึ้นบ้าง อาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในยุคสมัยนี้อยู่ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนจากสังคมแบบเกษตรเพื่อยังชีพหรือแบบดั้งเดิมไปสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นแสวงหา “ความทันสมัย” (Modernization) ตามแนวทางของประเทศตะวันตกชัดเจนขึ้นทุกที การเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ล้วนมีสาเหตุหรือปัจจัยหลายประการแต่ที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวที่กำหนดทิศทางการพัฒนา นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของไทยอีกหลายประการซึ่งมีสาระโดยสรุปดังนี้

1. การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 3 (2504 - 2519) การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทย เป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นที่ส่งผลของการเปลี่ยนแปลงของสังคมและประเทศไทยอย่างมีทิศทางที่ชัดเจน
- แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2506 และต่อมาได้ขยายแผนออกไปจาก พ.ศ. 2507 จนถึง พ.ศ. 2509) เน้นการลงทุนในเรื่องโครงสร้างขั้นพื้นฐานเพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อาทิ การสร้างถนน เขื่อนเพื่อการชลประทานและผลิตกระแสไฟฟ้า โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ และส่งเสริมให้ต่างชาติดำเนินการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ทดแทนการนำเข้า ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ปรากฏว่าสังคมไทยมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยมีพื้นที่การชลประทาน พลังงานไฟฟ้า และถนนหนทางอันเป็นบริการพื้นฐานที่จำเป็นเบื้องต้น เพิ่มขึ้น สิ่งที่เปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นปัญหาสำคัญคือ การ

เพิ่มของประชากรไทยอย่างรวดเร็ว คือ มีอัตราเพิ่มร้อยละ 3.22 (พ.ศ. 2503) นับได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาต่างๆของสังคมไทยในระยะต่อมา ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) จึงเป็นแผนที่เริ่มมีการพัฒนาสังคมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ประชากร ไม่ให้รายได้ตกอยู่กับประชากรบางกลุ่มเท่านั้น แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้จึงรวมนโยบายการพัฒนากำลังคนให้มีประสิทธิภาพ โดยพัฒนาการประกอบอาชีพของประชากรควบคู่ไปกับการขยายบริการพื้นฐานของสังคม เพื่อให้สามารถกระจายรายได้ไปสู่ประชากรอย่างทั่วถึง พยายามเร่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยการส่งเสริมการขยายตัวของเอกชน ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 ปรากฏว่าสังคมไทยได้ขยายบริการขั้นพื้นฐานเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่อาจแก้ไขปัญหาการกระจายรายได้ไปสู่ประชากรในท้องถิ่นชนบทที่ห่างไกล เนื่องจากในการพัฒนาบริการขั้นพื้นฐานดังกล่าว ผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นเพียงประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณใกล้เคียงกับแหล่งบริการเท่านั้น เกิดความเจริญขึ้นเฉพาะในเขตเมืองหรือในบริเวณภาคกลาง การกระจายรายได้ไม่ทั่วถึงเกิดช่องว่าง มีความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างคนในเมืองและชาวชนบท ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคมเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามอัตราเพิ่มของประชากรยังอยู่ในระดับสูง คือ ร้อยละ 2.76(พ.ศ. 2513) นับเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องแก้ไขในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อไป

ต่อมาในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) เน้นเรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเน้นการพัฒนาทางสังคมโดยเฉพาะเรื่องการกระจายรายได้ การมีงานทำ ได้เพิ่มการบริการทางสังคมในด้านต่าง ๆ และเน้นแก้ไขปัญหาคอขวดที่เกี่ยวเนื่องกันของประชากรในด้านการรับบริการทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งเริ่มน่านโยบายการลดอัตราเพิ่มประชากรไทยเข้ามาแก้ไขปัญหประชาการในประเทศเป็นครั้งแรก โดยเฉพาะคือการวางแผนครอบครัวและการลดอัตราการเพิ่มจำนวนประชากร การดำเนินงานของแผนนี้ไม่บรรลุเป้าหมายเพราะได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจซบเซาทั่วโลกการขึ้นราคาน้ำมันและความไม่มั่นคงของสถานการณ์ทางการเมืองของไทย ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ปรากฏว่ายังมีประชากรไทยที่อยู่ในระดับยากจนประมาณร้อยละ 25 ของประชากรทั่วประเทศ นอกจากนั้นผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจยังทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง¹¹

2. การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร

¹¹ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.(2545). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทย .

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในระดับมหภาคหรือระดับประเทศพบว่า ในช่วงเริ่มต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะแรก การเพิ่มจำนวนประชากรของไทยมีลักษณะเช่นเดียวกันกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย คือมีอัตราการเกิดสูงแต่อัตราการตายลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะความก้าวหน้าทางการแพทย์ การสาธารณสุข และการรวมตัวของชุมชนต่าง ๆ กลายเป็นเมือง ประชากรมีอายุยืนขึ้น ลักษณะการเพิ่มประชากรในอัตราสูงขึ้นนี้ย่อมมีผลต่ออัตราส่วนของผู้ถูกเลี้ยงดูสูง กล่าวคืออัตราส่วนเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี มีถึงร้อยละ 43 อัตราการเพิ่มประชากรสูงเช่นนี้ย่อมเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศได้ส่วนรวมเป็นอย่างมากดังนั้น ในปี พ.ศ. 2514 รัฐบาลจึงประกาศใช้นโยบายประชากรเพื่อให้อัตราการเพิ่มประชากรอยู่ในภาวะที่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมีทางเป็นไปได้ การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในยุคใหม่นี้ไม่ใช่เป็นการเพิ่มเฉพาะจำนวนหรือเพิ่มเฉพาะปริมาณเท่านั้น หากได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพด้วย หมายความว่า ประชากรที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นนี้มิใช่เพิ่มแต่จำนวน แต่ได้เพิ่มความคาดหวังขึ้นมาด้วยในส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคคือคนไทยต้องการชีวิตที่อยู่ดีกินดีมากยิ่งขึ้นต้องการสวัสดิการความช่วยเหลือจากรัฐบาล¹²

สำหรับในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งจังหวัดอุทัยธานีและนครสวรรค์ การเพิ่มขึ้นของประชากรเริ่มมีมานับแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว ซึ่งเกิดจากความต้องการกำลังคน ในยุคแรกมีหลักฐานว่าเมื่อครั้งศึกเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวลาวเวียงจันทน์จำนวนมากพากันหลบภัยสงครามมายังภาคเหนือตอนล่าง จึงพบการกระจายตัวของกลุ่มคนลาวเวียงในเขตบ้านกองโค บ้านสาแล บ้านหาดสองแคว บ้านท่าเตื่อ ในเขตอำเภอฟิชัย อุตรดิตถ์ บ้านแสงดาว บ้านตะเคียน บ้านท่าโรง อำเภอเมือง พิษณุโลก และบ้านนครชุม อำเภอเมือง กำแพงเพชร ซึ่งนับเป็นการอพยพของผู้คนเข้ามาในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนี้ นอกจากนี้ยังมีการอพยพครั้งสำคัญอีกสองครั้งคือในช่วงประมาณปี พ.ศ.2460-2480 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวมีชาวลาวโซ่ง จากมณฑลราชบุรี และนครปฐมเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินบริเวณพิษณุโลกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากที่ดินแถบภาคกลางเริ่มหายากและราคาแพง ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวจะได้เห็นการกระจายตัวของกลุ่มผู้อพยพไปยังบริเวณต่างๆ เช่น อำเภอบางระกำ วังทอง พรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ตำบลท่าฉนวน อำเภอกงไกรลาศ สุโขทัย อำเภอป่าแดง อำเภอตะพานหิน พิจิตร สำหรับจังหวัดนครสวรรค์ มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมากที่สุดโดยกระจายอยู่ในเกือบทุกอำเภอ และช่วงประมาณปี พ.ศ.2500-ปัจจุบัน เป็นช่วงการเข้ามาของประชากรชาวอีสานจำนวนมากทำให้พื้นที่

¹² วิเชียร รักการ .(2529). วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพฯ :โอเอสพรีนติ้งเฮาส์

อำเภอรอบนอกของจังหวัดต่างๆ ถูกบุกเบิก แล้วทำการผลิตพืชไร่ เช่น บริเวณอำเภอวังทองของพิษณุโลก อ.สวรรคโลก อ.ศรีนคร ของสุโขทัย อ.ตากฟ้า อ.ตาคลี ของนครสวรรค์ อ.วังทรายพูนของพิจิตร และชาวนวลักษณ์บุรีของกำแพงเพชร นอกจากประชากรจากอีสานแล้ว ยังมีประชากรจากพื้นที่โดยรอบ เช่น กรณีคนจากชัยนาท สิงห์บุรี พิจิตร อพยพมาบุกเบิกในเขตทุ่งสาน อ.พรหมพิราม พิษณุโลก เนื่องจากทุ่งสานเป็นเขตนํ้าท่วมมาก่อน เมื่อมีการสร้างประตูกั้นน้ำและสร้างเขื่อนสิริกิติ์ทำให้พื้นที่ปลอดน้ำท่วม ผู้คนจึงหลั่งไหลมาจับจองที่ดิน ทำให้เกิดกรณีฆ่าฟัน แย่งชิงที่ดิน ในที่สุดทางราชการได้เข้ามาจัดตั้งนิคมฯ ทุ่งสานเพื่อแก้ปัญหาการแย่งชิงที่ดิน ก ารเคลื่อนไหวช่วงนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการลดความสำคัญของเส้นทางน้ำ นอกจากการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแล้ว การเดินทางเข้ามาค้าขายของชาวจีนในภูมิภาคนี้ก็มีมาโดยตลอด ย่านการค้าบริเวณริมน้ำจะเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวจีน เช่น บริเวณตลาดปากน้ำโพ ตลาดริมน้ำน่าน พิษณุโลก เป็นต้น และหลัง พ.ศ.2500 ชุมชนการค้าริมน้ำค่อยๆ หายไป โดยเฉพาะชุมชนชาวจีนที่เคยค้าขายบริเวณริมน้ำ พวกนี้อพยพมาตั้งศูนย์กลางการค้าใหม่บริเวณใกล้ถนน หรือเส้นทางรถไฟ ทำให้เกิดชุมชนใหม่ๆ ที่มีความสำคัญ เช่น บริเวณตะพานหิน พิจิตร หรือสวรรคโลก สุโขทัย เป็นต้น¹³ และจากการศึกษาวิจัยของโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ¹⁴พบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคเหนือตอนล่างในจังหวัดอุทัยธานี และนครสวรรค์ ทั้งชาวจีน ชาวลาว และชาวไทยในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะจากภาคอีสาน ซึ่งมีรายละเอียดสรุปได้ว่า จังหวัดนครสวรรค์นั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า คนจีนเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เมื่อใดแน่ แต่จากคำบอกเล่าของชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์ กล่าวว่า ในบรรดาคนจีนทั้งหมดที่อพยพเข้ามาอยู่ในนครสวรรค์นั้น คนจีนไหหลำได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอเก้าเลี้ยว และบ้านมะเกลือก่อน ต่อมาพวกจีนแต้จิ๋วก็อพยพเข้ามาค้าขายพวกผักเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ส่วนพวกจีนแคะ และจีนกวางตุ้งเข้ามาตั้งโรงงาน การอพยพของชาวจีนทั้งอพยพจากต่างประเทศโดยตรง และอพยพภายในประเทศ จากการศึกษาศาสตราจารย์ จี.วิ

¹³ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ. (2546). เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

¹⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์.

ลเลียม สกินเนอร์ ถึงจำนวนคนจีนในนครสวรรค์? ช่วงปี พ.ศ.2447 พบว่า ประชากรจีนในประเทศไทย ขณะที่การปกครองขณะนั้น จำแนกเป็นมณฑลนครสวรรค์ มีจำนวนถึง 6,300 คน จากจำนวนคนจีนทั้งหมดมณฑลภาคกลาง 10,900 คน (มณฑลภาคกลางประกอบด้วย นครสวรรค์ พิชณุโลก เพชรบูรณ์) ขณะที่คนจีนทั้งในประเทศขณะนั้น มีจำนวนถึง 397,100 คน จากจำนวนชาวจีนดังกล่าว เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับจำนวนชาวจีนที่รัฐบาลเก็บเงินผูกปี ปรากฏจำนวนที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือในปี พ.ศ.2446 มีจำนวนคนจีน 6,149 คน จนกระทั่งปี พ.ศ.2452 พบว่า จำนวนคนจีนในนครสวรรค์มีถึง 7,093 คน¹⁵

ชาวไทยทรงดำนับเป็นชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งที่มีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งหลักฐานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งจังหวัดนครสวรรค์และอุทัยธานี ซึ่งชาวไทยทรงดำนั้นมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่บริเวณดินแดนสิบสองจุไทยในเวียงจันทน์มาแต่ปัจจุบัน คนไทยมักเรียกกลุ่มชนนี้ว่า 'ลาวโซ่ง' หรือ 'ไทยโซ่ง' เนื่องจากอพยพผ่านมาจากประเทศลาว ซึ่งคำว่า โซ่ง เป็นคำที่ถูกเรียกตามชุดแต่งกายหรือกางเกงสีดำ ปัจจุบันนิยมเรียกว่า 'ไทยทรงดำ' ครั้งอดีตสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี(พ.ศ. 2322) ได้กวาดต้อนไทยทรงดำพร้อมลาวในเวียงจันทน์และเมืองพวนมาอยู่ที่ธนบุรี ต่อมารัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลาวเวียงอยู่ที่ จ.ราชบุรี ลาวพวนอยู่ที่ธนบุรี และให้ไทยทรงดำไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี และสืบลูกหลานมาเป็นไทยทรงดำเมืองเพชร ซึ่งตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ในเขตอำเภอเมือง บ้านแหลม บ้านลาด ท่ายาง หนองหญ้าปล้อง แต่ที่หนาแน่นที่สุดคือที่อำเภอเขาย้อย แถบบ้านห้วยช้าง, หนองปลง, หนองจิก, ทับค้าง, ดอนทราย และหนองชุมพล หลังจากนั้นจึงได้อพยพโยกย้ายไปยังดินแดนส่วนอื่นในประเทศไทย

การอพยพโยกย้ายของผู้คนเข้ามาในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างนั้น มีมาอย่างต่อเนื่องนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งคนจีน คนไทยในภูมิภาคหรือจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะจากภาคอีสาน ซึ่งพบว่าในช่วงปี 2516-2520 เป็นต้นมา มีผู้คนจากถิ่นต่างๆ อพยพเข้ามาสู่พื้นที่ในภาคเหนือตอนล่างกันมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเข้ามาจับจองที่ดิน หักร้างทางพงในเขตพื้นที่ป่าสงวน เรียกกันว่า "ป่าแตก" ซื่อชายแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน มีทั้ง ชาวไทยอีสานจากจังหวัดต่างๆ ชาวไทยสุพรรณบุรี ชัยนาท พิชณุโลก ชาวไทยเชื้อสายจีน ฯ ชุมชนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีลักษณะของการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมกลายเป็นชุมชน "พหุวัฒนธรรม" มีหลายเชื้อชาติหลายภาษา เช่น ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาลาวสุพรรณ ภาษากระเหรี่ยง

¹⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

เป็นต้น¹⁶ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนจากงานวิจัยยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหนือหลายเรื่อง ดังนี้ “แรกเริ่มเดิมที พ.ศ. 2518 เริ่มมีคนอพยพมาก่อน จากหลายจังหวัด อุตรธานี ขอนแก่น เพชรบูรณ์ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ เหตุที่ย้ายตามกันมาก็เพราะมาตามคำชักชวนของญาติๆ เพราะว่ามาหาที่ทำกิน ก่อนที่จะย้ายมา มีคนอาศัยอยู่แล้ว 4 – 5 ครอบครัว พื้นที่ส่วนใหญ่ก็จะมี ป่าพง มีชีเลน”¹⁷ “อพยพมาจากบ้านบ่ออุ ตำบลบ่ออุ อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งในครั้งแรกเข้ามาอยู่ที่บ้านอ่างทอง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่ บ้านคลองคต ตำบลหนองกรด อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ และได้มีบางส่วนย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านหนองปลาไหล ในปัจจุบันสภาพทั่วไป ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลด่านช้าง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์”¹⁸ “มีการอพยพประชากร จากจังหวัดต่างๆ เช่น สุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี นครสวรรค์ พิจิตร เพชรบูรณ์ ฯลฯ เข้าสู่พื้นที่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความต้องการที่ดินทำกินและใช้สอยมากขึ้น จึงมีการบุกเบิกแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้ขยายออกอย่างรวดเร็ว”¹⁹

3. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชุมชนในมิติต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนล่างเริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ทำให้ต้องเร่งเพิ่มผลผลิตมากขึ้นให้มากพอสำหรับการค้าขาย ปัจจัยสำคัญนอกเหนือจากการครอบงำของระบบการตลาดหรือการมีพ่อค้าคนกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนเข้ามารับซื้อผลผลิตแล้ว ยังเกิดจากปัจจัยสำคัญหลายประการที่เป็นแรงกระตุ้นให้วิธีการผลิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการผลิตส่งผลให้เกิดการการปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ในวิธีการผลิตของชาวไร่ ชาวนาอันได้แก่ การนำรถไถ เข้ามาใช้แทนแรงงานวัว-ควาย ในไร่นา รวมทั้งการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชอย่างเข้มข้น รวมทั้งการขยายพื้นที่เพาะปลูกโดย

¹⁶ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์

¹⁷ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาที่ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

¹⁸ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิธีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์)

¹⁹ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง คนรักป่า” บ้านพุต้อ

บุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังเพิ่มปริมาณการผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่พบว่า มีการเข้ามาของเทคโนโลยีทางด้านการเกษตรเช่น **รถเพื่อการเกษตร** (รถอีเก้งหรือรถอีแต่น) รถอีตุ๊ก และรถไถ ส่วนใหญ่เป็นยี่ห้อคูโบต้า ซึ่งเป็นผู้ค้ารายแรกที่สามารถตีตลาดที่อำเภอหนองบัวได้ และถือว่า สมัยนั้นใครมีรถไถหรือรถอีแต่นถือว่าบ้านรวย²⁰ ความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตของคนในชุมชนคือ การตั้ง**โรงสีข้าว**ขึ้นในพื้นที่หรือชุมชนใกล้เคียง ยิ่งเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนเปลี่ยนผ่านไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเร็วขึ้น **โรงสี**จึงนับว่าเป็นภาคอุตสาหกรรมแรกของชุมชน ซึ่งสะท้อนปรากฏการณ์ดังกล่าวจากผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “สมัยยายยังเด็ก รายได้ที่จะนำมาซื้อของนั้น เป็นเงินที่ได้มาจากการขายข้าวให้กับโรงสี”²¹

นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าของการคมนาคมและการติดต่อสื่อสารยังทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสติดต่อซื้อขายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับวิถีคิดแบบทุนนิยมหรือแบบทันสมัยได้ง่าย ซึ่งจากการศึกษาวิจัยของโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบข้อมูลอันเป็นหลักฐานสำคัญอย่างชัดเจนว่า การคมนาคม การติดต่อสื่อสารได้มีการเปลี่ยนแปลงไปและมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งสะท้อนจากปรากฏการณ์ในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลายเรื่องดังนี้ “สมัยก่อนการเดินทางยังไม่มีถนนจึงอาศัย เรือพาย เรือยนต์ ที่มีวังรับจ้างไปยังตลาดปากน้ำโพเพื่อนำเครื่องปั้นดินเผาไปส่ง เหมือนตลาดกลางปัจจุบันเพื่อพักเป็นศูนย์ แล้วจึงจะขนไปขายยังที่อื่นอีกทอดหนึ่ง ต่อมาเริ่มมีถนนสายหลัก ทำให้การขนส่งสินค้าสะดวกมากขึ้น มีรายได้พอมีพอกินขึ้น”²² “มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ไม่ได้ออกไปขายเองเหมือนแต่ก่อน ส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้า ก็ผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อที่บ้าน

²⁰ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎาชี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

²¹ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎาชี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

²²โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

ของตานั้นเอง การเดินทางในปัจจุบันนี้ ก็เปลี่ยนมาเป็นรถจักรยาน รถโดยสารประจำทาง รถจักรยานยนต์ เป็นต้น”²³ “พอความเจริญเข้ามามีถนนตัดผ่านหมู่บ้านการใช้เรือในการเดินทาง การขนส่ง การติดต่อสื่อสารจึงหมดความสำคัญลดน้อยถอยลงไปทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านก็เปลี่ยนไปด้วย”²⁴ “ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 ทางราชการพัฒนาเส้นทางคมนาคม**ปรับปรุงถนนลูกรัง**ทางหลวงหมายเลข 333 จากตัวจังหวัดอุทัยธานี เข้าสู่ตัวอำเภอบ้านไร่ ผ่านหมู่บ้านสวนพลู-พุต้อทำให้การอพยพประชากร จากจังหวัดต่างๆ เช่น สุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี นครสวรรค์ พิจิตร เพชรบูรณ์ ฯลฯ เข้าสู่พื้นที่”²⁵

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกประการหนึ่งทางด้านความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคือ การที่ชุมชนในชนบทเริ่มมี**ไฟฟ้าใช้** และการเข้ามาของเทคโนโลยีทางด้าน**เครื่องใช้ในครัวเรือน และยานพาหนะ** ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างมากมาย รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ในหลายเรื่องดังเช่นปรากฏการณ์ที่สะท้อนจากผลการวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “การใช้ประโยชน์จากเครื่องจักสานเริ่มลดลงเพราะมีสินค้าบางอย่างเข้ามาแทนที่แล้วเช่น กาลามัง ถังน้ำ ปิ่นโตที่ทำจากอูมเนียม การทำเครื่องจักสานจึงค่อยๆลดลงหลังจากที่มีสินค้าอื่นที่มีประโยชน์มากกว่าและไม่ต้องเสียเวลาในการทำเพียงแต่เสียเวลาในการเดินทางไปซื้อและมีราคาแพงเท่านั้น”²⁶ “พอความเจริญเข้ามามี**ถนนตัดผ่านหมู่บ้าน**การใช้เรือในการเดินทาง การขนส่ง การติดต่อสื่อสารจึงหมดความสำคัญลดน้อยถอยลงไปทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านก็เปลี่ยนไปด้วย เด็กรุ่นใหม่เข้าเมืองใหญ่หางานทำ เหลือแต่เพียงคนแก่กับวัยกลางคนในหมู่บ้านเกิดการละทิ้งถิ่นกำเนิด ความแน่นแฟ้นในครอบครัว

²³ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง ประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอดงหลวง จังหวัดนครสวรรค์

²⁴ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง ของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

²⁵ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง “คนรักป่า” บ้านพุต้อ

²⁶ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถี การผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัด นครสวรรค์)

ลดน้อยลง การสืบทอดศิลปะการต่อเรือสมบัติของหมู่บ้านจึงขาดช่วงโดยได้กรุ่นหลังไม่สนใจที่จะสืบทอด”²⁷

4. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิถีการผลิต การบริโภคและการจำหน่ายของชุมชน

เศรษฐกิจชุมชนของหมู่บ้านไทยมีเส้นทางเป็นของตนเอง และพลังขับเคลื่อนที่สำคัญคือเศรษฐกิจครัวเรือนหรือเป็นเศรษฐกิจการผลิตของเกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อย ครัวเรือนเป็นหน่วยผลิตพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรภายในครัวเรือน คือ การใช้แรงงานการบริโภค การผลิต การลงทุน และรูปแบบอื่นๆ ของการกระจาย และการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป้าหมายสำคัญสูงสุด คือ ความพยายามที่จะรักษาความอยู่รอดของครัวเรือนและชุมชน²⁸ นับแต่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศ สภาพทางเศรษฐกิจได้มีการแปรเปลี่ยนไปจากเดิมที่มีการผลิตเพื่อการยังชีพ (Subsistence economy) มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า (Trade economy) โดยอาศัยแนวคิดที่ให้ความสำคัญของการสะสมทุนขนาดของตลาด การแบ่งงานกันทำ (Division of labor) และความชำนาญเฉพาะอย่างในการเพิ่มความสามารถในการผลิต อันมีผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ พร้อมกับเสนอแนะให้มีการแทรกแซงในเศรษฐกิจโดยรัฐบาลน้อยที่สุด นั่นคือ นโยบายการค้าเสรี ประเทศไทยเราหลังจากปี พ.ศ. 2500 ชนชั้นทางอำนาจและนักวิชาการได้ร่วมมือกันผลักดันให้เกิดนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีและใช้ระบบการค้าซึ่งกลไกตลาดเป็นเครื่องมือการปรับนโยบายเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภาพลักษณ์การพัฒนาจึงมุ่งในภาคอุตสาหกรรมเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจะพัฒนาระบายไปยังภาคชนบท ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจจุลภาค ชนบทจึงกลายเป็นฐานสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมที่ไม่มีบทบาทต่อการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจเท่าที่ควร โครงการที่ดำเนินในชนบทเช่น การสร้างเขื่อนชลประทาน เป็นต้น โครงการดังกล่าวล้วนเป็นโครงสร้างพื้นฐานแก่ภาคอุตสาหกรรม มากกว่าจะเป็นการแก้ปัญหาภาคเกษตรในชนบท ปัจจุบันชนบทในกระแสโลกาภิวัตน์ก็ไม่เปลี่ยนแปลงไป

²⁷ โครงการยูนิวิจียประวัติศาสตร์เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

²⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณานุกรม. 2548 . ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

มากนัก ยังคงปรากฏภาพของการอพยพแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรม และภาพของการด้อยพัฒนา²⁹ ซึ่งสภาพการณดังกล่าวทำให้เศรษฐกิจชุมชนอยู่ในภาวะที่เสียเปรียบและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ยุคของเศรษฐกิจหมู่บ้านที่เคยดูแลผู้คนในชุมชนและมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้เริ่มหมดไป นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในชนบทอีก คือ อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรอยู่ในระดับสูง จึงส่งผลให้เศรษฐกิจหมู่บ้านจากอดีตที่เคยเป็น “เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินมากและประชากรน้อย” แปรเปลี่ยนเป็น “เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินน้อยและประชากรมาก”³⁰ อย่างไรก็ตามการปรับตัวของเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ได้มีหลายรูปแบบ อาทิเช่น การกระจายผลผลิตพืชผลทางการเกษตรจากข้าวไปสู่พืชไร่และผลไม้อื่นๆ การอพยพย้ายถิ่นจากหมู่บ้านเพื่อทำงานในเมืองในช่วงหน้าแล้ง และที่สำคัญคือการใช้แรงงานในครัวเรือนในการประกอบกิจการร้านค้ารายย่อยในหมู่บ้าน ซึ่งจากผลการศึกษาวิจัยของยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ พบว่า เศรษฐกิจชุมชนของภาคเหนือตอนล่างอยู่บนฐานของเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีวิถีการผลิตที่เป็นภาคเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยังพึ่งพิงธรรมชาติได้ เริ่มมีการทำกิจกรรมทางธุรกิจการค้าเพิ่มขึ้นในชุมชน ทั้งการค้าผลผลิตทางการเกษตรและการค้าขายสินค้าที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ดังสะท้อนจากปรากฏการณ์ดังนี้ “ตำบลเกลยไทย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งติดกับแม่น้ำน่าน คนส่วนใหญ่ในยุคนั้นประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ทำตาลเป็นอาชีพเสริม บนพื้นที่ที่เป็นของตนเอง เมื่อมีเวลาว่างหรือถึงหน้าน้ำ ก็จะออกมาปลาโดยเฉพาะบริเวณหน้าวัดเกลยไทยเหนือโดยเฉพาะเวลาน้ำลง หลังลอยกระทงแล้วจะมีปลาชนิดต่าง ๆ ชุกชุมมาก เช่นพวก ปลากา ปลาหมอ ปลาไ้อ้จิม ปลาซ่า ปลาสวาย โดยเฉพาะปลาสวายยกยอขึ้นมาแต่ครั้งจะได้ปลาสวายไม่ต่ำกว่า 1 ถึง นำปลาสวายที่ได้ไปทำน้ำปลาไว้กินเอง เพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว พืชผักที่ปลูกริมตลิ่งแม่น้ำ โดยเฉพาะหัวผักกาดขาว ก็นำไปผสมเกลือตากแห้ง ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกว่า หัวไชโป้ว หรือผักกาดเค็ม เก็บไว้ปรุงอาหาร ซึ่งเป็นวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในด้านการถนอมอาหารไว้กินในยามที่ไม่ใช่ฤดูของมัน”³¹ “ชาวบ้านเริ่มมีการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยการตั้งตลาดสดเจริญผลขึ้น

²⁹ พอพันธ์ อูยยานนท์, 2546. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง, กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์,

³⁰ อ้างอิงแล้ว 18

³¹ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกลยไทยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

เพื่อนำสินค้าที่หาได้ มาแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา โดยคนจีนเป็นคนที่เข้ามาทำการค้าขายกับคนในชุมชน.....คนในชุมชนอาศัยน้ำฝนในการทำนา จึงทำนาได้ปีละ 1 ครั้ง อาชีพเสริมคือทอผ้า พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าว”³² “ยุคนี้ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงก็คือ **มีพ่อค้า**มารับซื้อปลาสร้อยไปทำน้ำปลาขายต่ออีกทอด จึงเป็นอาชีพเสริมก็คือหาปลาในแม่น้ำมาขาย ส่วนพืชทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวเปลือก ที่ได้จากการทำนาก็นำไปขายให้กับโรงสีในตัวอำเภอชุมแสง ซึ่งตั้งอยู่ห่างจาก บ้านเกยไชย ประมาณ 5 กิโลเมตร นอกจากนั้น ยังมีการนำพืชผักที่เหลือจากการปลูกไว้กินในครอบครัวและน้ำตาลปึกที่ได้จากการทำตาลซึ่งเป็นอาชีพหลักอยู่แล้ว ก็นำไปขายในตัวอำเภอเช่นเดียวกัน รายได้ที่ได้จากการขายสินค้าต่าง ๆ ก็นำไปซื้อหาอาหาร ผลิตภัณฑ์ และเครื่องเทศ อุปกรณ์ที่จำเป็นในชีวิต เป็นต้น”³³ “ปากน้ำโพเจริญได้เพราะคนจีนได้แก่โรงสี ที่เป็นหลักคือทำข้าวและอีกอย่างพวกไม้ซุง ซึ่งมาจากกำแพงเพชรและหรือเชียงใหม่ ต้องมารวมที่นครสวรรค์ ถ้าใครจะซื้อไม้ต้องมาซื้อที่นี่ เพราะว่าเป็นต้นทางเหมือนกับตลาดนัดคือจะซื้อซุงสักตันไปเชียงใหม่ก็ไม่ได้ต้องมาซื้อที่ปากน้ำโพ”³⁴

ยุคที่ 2 ยุคแห่งโลกาภิวัตน์(พ.ศ.2520 – พ.ศ.2540) เป็นยุคของชุมชน 2 แบบ คือ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง

ยุคแห่งโลกาภิวัตน์เป็นยุคของผลการพัฒนาแบบทันสมัยที่เริ่มเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้นกล่าวคือ การพัฒนาประเทศโดยการอ้างกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง มีลักษณะการแข่งขัน มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงประเทศต่าง ๆ เข้าสู่ระบบเดียวกัน มีการปรับระเบียบเศรษฐกิจใหม่ มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี และย้ายฐานการผลิตตามกลไกการค้าเสรีเพื่อความสะดวกได้เปรียบในเวทีการค้าโลก ประเทศไทยได้เปิดประตูสู่สังคมโลกในฐานะเป็นฐานการผลิตและรองรับการขยายตัว

³² โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎาชี อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)

³³ อ้างอิงแล้ว 21

³⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อสายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

ของทุนจากต่างชาติ ซึ่งเป็นภาพรวมของระบบเศรษฐกิจไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์ดังกล่าวมาพร้อมกับต้นทุนที่สูงมาก คือช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนรวยกับคนยากจนที่ยิ่งกว้างขึ้น การกระจายของผลตอบแทนที่ยังไม่เป็นธรรม สิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ครอบครัวยุคใหม่แตกแยก และเริ่มประจักษ์ชัดขึ้นเมื่อ วิฤตการณ์ต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมล้วนมีผลในทางเลวร้ายลง การสร้างความทันสมัยเริ่มปรากฏผลกระทบให้เห็นเด่นชัด ทั้งในเชิงวัตถุและในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมและอุดมการณ์ ผลของการพัฒนาแทนที่จะลดช่องว่างระหว่างชนบทกับเมืองลง กลับไปขยายช่องว่างนั้นให้กว้างขึ้น เพราะแนวทางดังกล่าวได้ทำให้ภาคชนบทกลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่ภาคเมืองได้นำไปใช้ในการพัฒนา ผลลัพธ์ก็คือภาคเมืองกลับเติบโตอย่างรวดเร็ว และทิ้งห่างจากชนบทมากขึ้นเรื่อยๆ จนเกิดปัญหาความแตกแยกขัดแย้งกันอย่างรุนแรงอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต ระหว่างเมืองกับชนบท อาคารสูงๆ ปรากฏให้เห็นเต็มกรุงเทพมหานคร แต่ในขณะเดียวกันในชนบทความยากจนยังคงมีอยู่ทั่วไป พลังการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมคือการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในสังคมเข้าสู่กฎเหล็กของการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในหลักเหตุและผล และการบริหารงานในแบบเน้นประสิทธิภาพมากกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัวของการจัดระเบียบบริหารงานแบบราชการ ด้านหนึ่ง กลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จากความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ก็ขยายมาตรฐานการครองชีพของตนเองให้สูงขึ้นด้วยการบริโภคความทันสมัย อีกด้านหนึ่ง คนยากจนก็ยังมีอยู่ทั่วไป และในปี 2536 เมธี ครองแก้ว ได้นำเสนอบทความ “เส้นความยากจนเส้นใหม่สำหรับประเทศไทย” ซึ่งเขาสรุปว่า “การใช้เส้นความยากจนเส้นใหม่แสดงให้เห็นว่า สภาวะความยากจนในประเทศไทย เกือบไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงระหว่างปี 2511 ถึง 2531 ทั้งนี้ แม้รายได้ประชาชนกลุ่มต่างๆ จะเพิ่มขึ้นแต่มาตรฐานการครองชีพก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย ทำให้รายจ่ายที่เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้น³⁵ ภาพความจริงของการพัฒนาจึงปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวเหมาะสมกับสังคมไทยหรือไม่ และที่สำคัญที่สุดเมื่อประเทศของเราต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางการเงินในปี พ.ศ. 2540 ทำให้เราต้องหันมาทบทวนกระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวอย่างจริงจังว่ามีข้อบกพร่องหรือมีจุดอ่อนอย่างไร อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยล้วนมีปัจจัยหรือสาเหตุจากหลายๆ สาเหตุด้วยกัน

³⁵ จามะรี เชียงทอง ความสัมพันธ์ทางสังคมและไทยศึกษา. วัชรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (2543). สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์.

และที่สำคัญในระดับมหภาคคือ การดำเนินการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหลายฉบับที่ผ่านมา ในยุคสมัยที่กำลังศึกษานี้อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 – 2539) ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 – 2539) ซึ่งสามารถอธิบายโดยสรุปได้ในแต่ละแผนดังนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เริ่มเน้นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ การแก้ไขปัญหาความยากจนและการพัฒนาขยายเมืองเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการขยายสังคมเมือง แต่ก็คำนึงถึงการพัฒนาชนบทควบคู่กันไป ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศไม่มีความแน่นอน เกิดภาวะวิกฤตการณ์น้ำมันซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ของโลก จึงมีผลให้การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ไม่เป็นไปตามเป้าหมายมากนัก ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เป็นแผนที่แผนที่ปรับแนวนโยบายพัฒนาประเทศ“แนวใหม่” ที่ยึดพื้นที่เป็นหลักในการวางแผนเพื่อเน้นการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทเป็นหลัก และเป็นแผนที่เน้นการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง การพัฒนาเน้นการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจมากกว่าเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เป็นการ "เพิ่มประสิทธิภาพเศรษฐกิจและการเพิ่มผลิตผล" และเน้น ความสมดุลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยมุ่งการกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาค สร้างความเป็นธรรมในสังคมการแก้ปัญหาคความยากจนของคนชนบทในเขตล้าหลังเป็นเป้าหมายสำคัญ และเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศเป็นพิเศษ เน้นบทบาทและระดมความร่วมมือจากภาคเอกชนให้เข้าร่วมปรับโครงสร้างเศรษฐกิจการผลิตในสาขาเกษตร อุตสาหกรรม การพัฒนาพลังงานและเร่งรัดการส่งออก นอกจากนี้ยังเพิ่มการพัฒนาสังคมเมืองในพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกของประเทศเป็นเป้าหมายสำคัญ ผลการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ สามารถขยายบริการพื้นฐานที่สำคัญคือ พลังงานน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ ระบบประปา บริการพื้นฐานในการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก และประสบความสำเร็จในโครงการวางแผนครอบครัวเพื่อลดอัตราเพิ่มประชากรบรรลุผลโดยลดอัตราเพิ่มประชากรเหลือเพียงร้อยละ 1.7 (พ.ศ.2529) โครงการพัฒนาชนบทยากจนบรรลุผลตามเป้าหมาย การขาดดุลการค้าได้ลดความรุนแรงลง อัตราเงินเฟ้อได้คลี่คลายลงเป็นอย่างมาก การกระจายบริการด้านสังคมสามารถทำได้อย่างกว้างขวาง การแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลังได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ส่วนการพัฒนาทางด้านการเมืองนั้นได้พัฒนาระบบประชาธิปไตยให้คงอยู่และสืบเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาฯฉบับต่อมาคือ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) การดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ได้ใช้กรอบและผล

ของการพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศมาเป็นตัวกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการยกระดับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคตควบคู่กับการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต โดยกำหนดแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาประเทศทั้งด้านทรัพยากรมนุษย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปรับปรุงระบบการบริหารจัดการโดยยึดหลักการทำงานอย่างเป็นระบบครบวงจร พร้อมไปกับการเร่งกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาคและชนบทเพิ่มมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายสำคัญ เพื่อให้เศรษฐกิจขยายตัวไม่ต่ำกว่าร้อยละ 5 เพื่อรองรับกำลังแรงงานใหม่ที่จะเข้าสู่ตลาดไม่น้อยกว่า 3.9 ล้านคน ส่วนทางด้านสังคมก็มุ่งพัฒนาคนเพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานทั้งในเมืองและในชนบท คำนึงถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพทั้งในทางร่างกาย จิตใจ และทางสังคม จึงได้เริ่มกำหนดมาตรฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 เศรษฐกิจของประเทศไทยฟื้นตัวอย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 10.9 ต่อปี เศรษฐกิจไทยขยายตัวสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนฯ ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของการส่งออก การลงทุน และการท่องเที่ยวได้ขยายตัวดีกว่าที่ได้ประมาณการไว้ ดุลการคลังของรัฐบาลเริ่มเกินดุลเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2531 เป็นต้นมา โครงสร้างของเศรษฐกิจเปลี่ยนไปสู่ภาคอุตสาหกรรม โดยเพิ่มร้อยละ 25.6 ต่อผลผลิตรวมของประเทศใน พ.ศ. 2532 สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนจากชนบทสู่ความเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ในด้านประชากรสามารถลดอัตราเพิ่มของประชากรไทยจากร้อยละ 1.7 ใน พ.ศ. 2529 เหลือเพียงร้อยละ 1.56 ใน พ.ศ. 2532 แต่ประเทศไทยยังคงมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การขาดทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ ค่าจ้างแรงงานและราคาที่ดินมีแนวโน้มสูงขึ้น การออมในประเทศยังเพิ่มขึ้นน้อย มีความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนภาวะผันผวนของเศรษฐกิจโลก ต่อมาก้าวเข้าสู่ การเปลี่ยนผ่านแห่งยุคสมัยที่สำคัญตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 – 2539) ซึ่งเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นเป้าหมายหลัก 3 ประการ คือ ปริมาณในทางเศรษฐกิจ คุณภาพของประชากร และความเป็นธรรมทางสังคมควบคู่กันไป โดยรักษาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในระดับที่สูงพอควร มุ่งกระจายรายได้ และกระจายการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคให้มากขึ้น ในขณะเดียวกันจะต้องเร่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในด้านโครงสร้างประชากรมุ่งลดอัตราการเพิ่มประชากรให้เหลือร้อยละ 1.2 ใน พ.ศ. 2539 และลดอัตราประชากรที่ยากจนของประเทศร้อยละ 25 ให้เหลือร้อยละ 20 เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ดังนั้นในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 จึงมีทิศทางการพัฒนาที่พยายามเน้นเรื่องทรัพยากรมนุษย์ การกระจายรายได้ การปรับประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การพัฒนาด้านสังคมและสวัสดิการ การนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ ตลอดจนการระดมเงินออมในประเทศเพื่อการพัฒนาต่อไป

ผลของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 คือ สามารถขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็น 9 ปี และสามารถลดอัตราการเพิ่มของประชากรเหลือร้อยละ 1.2 ตามเป้าหมาย การลงทุนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ปรากฏว่ายังมีประชากรที่ขาดมาตรฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจะสูงขึ้น และช่วงท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 เศรษฐกิจตกต่ำ ส่งผลกระทบต่อด้านการเงิน การคลังของประเทศอย่างมาก³⁶

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิธีการผลิต การบริโภคและการจำแนกแจกจ่ายของชุมชน

ผลสืบเนื่องจากการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะต่อมา ส่งผลให้ประเทศไทยในช่วงระยะการเปลี่ยนผ่านนี้ได้ตกอยู่ในกระแสการพัฒนาที่เรียกว่า “ทันสมัย” ภาวะดังกล่าวได้ทำให้เกิดการพัฒนาที่เน้นไปทางวัตถุนิยม การกระตุ้นให้เกิดการบริโภคนิยม และการค้าและการเงินเสรี ผลพวงจากการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่ผ่านมาภายใต้นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีและระบบการค้าซึ่งกลไกตลาดเป็นเครื่องมือและมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเหมือนเข็มทิศในการพัฒนา การพัฒนาจึงเน้นหนักในภาคส่วนอุตสาหกรรมเป็นด้านหลักโดยเชื่อว่าประสิทธิภาพการลงทุนและอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดการออมและการจ้างงานในภาคเกษตรกรรมในฐานะเป็นแรงงานสำรองและเป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิต ผลของการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมจะดูให้ภาคเกษตรมีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการลงทุน ภาพลักษณ์การพัฒนาจึงมุ่งในภาคอุตสาหกรรมเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจะพัฒนาระบายไปยังภาคชนบท ซึ่งถือว่าเป็นระบบเศรษฐกิจจุลภาค เส้นทางแห่งการพัฒนาดังกล่าวได้สร้างความแปลกแยกในลักษณะแยกส่วนระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม ระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบทที่ชัดเจนและห่างออกจากกันมากยิ่งขึ้น³⁷ สอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์³⁸ ที่ได้

³⁶ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.2545. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทย . [Online]. Available: URL : <http://student.rint.ac.th/~jakkra/sheet4.doc>

³⁷ ชุมพู โกดิรัมย์. 2553. ทูทางสังคมของไทยในบริบทของโลก : การปรับจุดยืน <http://dllibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/.doc>.

³⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. (2548). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

สรุปผลการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมไทยในภาคกลาง ซึ่งมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกับภาคเหนือตอนล่างไว้ว่า นับแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา การเจริญเติบโตของ “ตลาด” ตลอดจนปัจจัยอื่นๆ อาทิเช่น การสิ้นสุดของการขยายเนื้อที่การเพาะปลูก การถดถอยของการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ขนาดของครัวเรือนที่เล็กลงเนื่องจาก อัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลง รวมทั้งการขยายตัวของอุตสาหกรรมจากกรุงเทพฯสู่ภูมิภาค มีผลที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคกลางเป็นอันมาก การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ

ประการแรก ความหลากหลายของระบบการผลิตทางการเกษตร คือ นอกจากจะมีการผลิตข้าวเป็นพืชหลักแล้ว ยังมีระบบการปลูกอ้อย พืชสวน การประมงในเขตน้ำจืด การประมงเขตน้ำกร่อยและทำนาเกลือ ระบบเกษตรแบบไร่สวนผสม รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัวเนื้อ และ วัวนม ควบคู่กันไปด้วย

ประการที่สอง การเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมและบริการในชนบทซึ่งมีผลต่อการจ้างแรงงานนอกภาคเกษตรทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านมากขึ้นอาชีพของชาวบ้านในหมู่บ้านมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอาชีพรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ประการที่สาม การเจริญเติบโตของรายได้นอกภาคเกษตรกรรมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมือง รายได้นอกภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และในหลายหมู่บ้านรายได้ส่วนนี้ได้ก้าวล้ำนำรายได้จากการเกษตร (รายได้นอกภาคเกษตร อาจจะมีร้อยละ 60 – 70 ของรายได้ทั้งหมดของหมู่บ้าน) การเพิ่มขึ้นของรายได้นอกภาคการเกษตรแสดงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับกรุงเทพฯ รวมทั้งเมืองอื่นๆ ในภาคกลางด้วย เพราะการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมีผลสำคัญต่อการขยายตัวและเสถียรภาพของรายได้นอกภาคการเกษตรและเป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามาแทนที่ปัจจัยทางฤดูกาล (เช่น ฟ้าฝนแล้ง) ที่เป็นปัจจัยสำคัญกำหนดแบบแผนการเข้าสู่ตลาดแรงงานในอดีต นอกจากนี้การขยายตัวของอุตสาหกรรมในภูมิภาคภาคกลางยังมีผลต่อการดึงดูดแรงงานจากหมู่บ้านโดยเฉพาะการย้ายถิ่นแบบถาวรมากขึ้นตามลำดับ

นับแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา สภาพการใช้แรงงานและตลาดแรงงานในหมู่บ้าน ภาคกลางได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก การทำนาและทำไร่ในหลายๆ พื้นที่ได้ใช้แรงงานรับจ้างมากยิ่งขึ้นตลอดจนมีการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรเข้าทดแทนแรงงานคนและแรงงานสัตว์ ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานคืออัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลงนับแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ส่งผลให้ครัวเรือนมีขนาดเล็กลงจึงมีผลขนาดแคลนแรงงานในการทำ ไร่ นา ประกอบกับสมาชิกในครัวเรือนได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นเพราะ

สมาชิกในครัวเรือนน้อยลง มีผลต่อต้นทุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่ต่ำลง ผู้ที่จบการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คือระดับอนุปริญญา ปวส. และปริญญาตรี ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับในช่วงปี 2530 – 2539 มีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมอยู่ในระดับสูงมาก และจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมได้กระจุกตัวมีเพียงแต่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลแต่ทว่ายังได้ขยายเข้าไปในเมืองภูมิภาคของภาคกลาง เช่น ออยุธยา ฉะเชิงเทรา สระบุรี เป็นต้น การเติบโตของแรงงานอุตสาหกรรมในช่วงนี้มักจะเป็นการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่เน้นทักษะหรือใช้แรงงานมีฝีมือมากขึ้น เช่นอุตสาหกรรมเกี่ยวกับอิเล็กทรอนิกส์ แผงวงจรไฟฟ้า อัญมณีต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับระดับการศึกษาของสมาชิกครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีระดับการศึกษาและมีฝีมือแรงงานที่สูงขึ้น แรงงานจึงได้ย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านเข้าสู่เมืองมากขึ้นตามลำดับ ประมาณว่าในช่วง พ.ศ. 2531 – 2541 แรงงานในภาคเกษตรในภาคกลางได้ลดลงจาก 3.5 ล้านคนเหลือเพียง 2.5 ล้านคนเท่านั้น การย้ายถิ่นนับแต่ปี 2528 เป็นต้นมา การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองมีแนวโน้มจะเป็นการย้ายถิ่นแบบถาวรมากขึ้น และหากพิจารณาถึงสถานที่ทำงานนอกตำบลของผู้ย้ายถิ่นจะพบว่าในก่อนช่วงปลายทศวรรษ 2520 ผู้ย้ายถิ่นมีแนวโน้มจะเดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ³⁹ที่ได้ศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจในภาคเหนือตอนล่างพบว่า ประมาณ พ.ศ.2520-2522 มีความเคลื่อนไหวในวงการค้าการเอกชนเป็นจำนวนมากที่ทำรายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจในอำเภอต่างๆ ในหลายจังหวัดของภูมิภาคนี้ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาของกระทรวงการคลัง เพื่อขอเปิดธนาคารสาขาในเขตอำเภอ เหตุผลหนึ่งในหลายประการก็คือ ความเติบโตของธุรกิจรับซื้อข้าวและพืชไร่ สำหรับภูมิภาคของภาคเหนือตอนล่าง มีภาพของการขยายตัวของเศรษฐกิจพืชไร่ เมื่อปี พ.ศ.2526 โฆสิต บันเปี่ยม รัชฎ์ ได้เสนองานเรื่องชนบทไทย: ความก้าวหน้าและล้าหลัง ในหนังสือของเขาได้เสนอผลการสำรวจภาคเหนือตอนล่างเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านยากจน 19 แห่ง ในพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาชนบท 11 อำเภอ ของ 7 จังหวัด คือ อุดรดิตถ์ สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ และอุทัยธานี ครอบคลุมจำนวนประชากร 1,694 ครัวเรือน ผลของการสำรวจพบข้อมูลที่น่าสนใจ สรุปได้ดังตารางข้างล่างนี้

สภาพพื้นฐานเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน	ร้อยละ
ทำไร่อย่างเดียว	45.4

³⁹ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2546. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง, กรุงเทพฯ:

ทำนาอย่างเดียว	23
ทำนา ทำไร่	21.3
ประกอบอาชีพรับจ้าง	10.3
อพยพมาจากแหล่งต่างๆ	30
จำนวนเฉลี่ยของพื้นที่นาในครอบครัว	28 ไร่
ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่	25 ถัง
จำนวนเฉลี่ยพืชไร่	10 ไร่
ครัวเรือนมีรายได้จากขายข้าว	17,500 บาท/ปี
ครัวเรือนมีรายได้จากพืชไร่	14,900 บาท/ปี
ครัวเรือนทำนา และพืชไร่มีรายได้	15,600 บาท/ปี
	(พท.นา 10 ไร่, พท. ไร่ 10 ไร่)
ครัวเรือนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพาะปลูก	31.2
รายได้จากการรับจ้างวันละ	30-40 บาท
ครัวเรือนอพยพออกไปหางานนอกท้องถิ่น	3
รายได้เสริมจากของป่า	1,300-3,500 บาท/ไร่/ปี
ประชากรในหมู่บ้านมีการศึกษาเกินประถม 6	0.4
คนอพยพออกไปหางานภายนอกหมู่บ้าน	อายุระหว่าง 18-30 ปี

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญา ซึ่งเกิดจาก การเข้ามาแทรกแซงของทุนนิยมขนาดใหญ่ ลักษณะการเข้ามาของกลุ่มเหล่านี้มีหลายรูปแบบ เช่น การเข้ามาดำเนินการจัดซื้อที่ดินผืนใหญ่เพื่อทำสวนผลไม้ การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรรายย่อยให้รวมกันเพื่อผลิตพืชผลป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งรวมไปถึงการเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ในภูมิภาคแห่งนี้ประมาณ 20 กว่าปีมาแล้ว และแพร่หลายนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 กว่าๆ เป็นต้นไป สำหรับเหตุผลของการเข้าร่วมโครงการของบริษัทขนาดใหญ่เหล่านี้ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าต้องการทางเลือกให้แก่ตนเอง แม้จะรู้ว่าตนต้องเป็นเบี้ยล่างของบริษัท ทั้งนี้ เพราะบริษัทจะรับซื้อเฉพาะผลผลิตที่ได้มาตรฐานตามที่ตกลงไว้เท่านั้น ความเสี่ยงอื่นๆ เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นที่น่าสังเกตว่าในเขตที่มีการผลิตข้าวได้อุดมสมบูรณ์นั้น การเข้าร่วมกิจกรรมประเภทนี้จะมึนน้อย แต่ในเขตที่ห่างไกลเช่นอำเภอรอบนอกของพิษณุโลก เช่น บางระกำ วัดโบสถ์ นครไทย เนินมะปราง จะมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการผลิตพืชการเกษตรพันธะสัญญาอย่างแพร่หลาย

กล่าวโดยสรุปสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับเศรษฐกิจในระดับหมู่บ้านทั่วๆไปทั้งประเทศ กล่าวคือ การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการตลาดและระบบทุนนิยมส่งผลให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงแผนการผลิตจากการผลิตแบบพอเพียงไปเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก การผลิตเพื่อขายเน้นการผลิตเป็นจำนวนมากด้วยพื้นที่ขนาดใหญ่ ส่งผลให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อม การรุกพื้นที่ป่าและที่สำคัญคือ ทำให้ชาวบ้านผลิตผลผลิตเพียงไม่กี่ชนิดหรืออาจจะเพียงชนิดเดียวเพื่อให้ได้ปริมาณมาก ชาวบ้านจึงต้องลดหรือละเลิกการผลิตผลผลิตหลากหลายชนิดที่เคยเลี้ยงตนเองได้ลง ชาวบ้านจึงพึ่งตนเองได้น้อยลงทุกที เมื่อชาวบ้านผลิตเพื่อขายสู่ตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ผักพื้นและพืชพื้นตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ผลคือ หากเกิดการผันผวนของราคาผลผลิตในยามที่ราคาผลผลิตสูงขึ้นชาวบ้านก็ได้ประโยชน์ แต่เมื่อราคาผลผลิตตกต่ำชาวบ้านก็จะได้รับผลกระทบในด้านตรงข้ามรายได้ตกต่ำขาดทุนและเป็นหนี้เป็นสินในที่สุด ในขณะที่ราคาปัจจัยการผลิตยังคงสูงขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านต้องขาดทุนมากขึ้นเรื่อย ๆ ผิดกับการผลิตเพื่อเพียงชีพในสมัยก่อน ที่แม้จะไม่ทำให้ร่ำรวยได้ แต่ชาวบ้านก็สามารถพึ่งตนเองได้เลี้ยงตนเองได้ ไม่ต้องคอยรับผลจากความผันผวนของราคาผลผลิต ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนจากงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องที่กำลังกล่าวถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชน ดังเช่น งานโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัดที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี⁴⁰ ได้อธิบายถึงการขยายพื้นที่การเพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิตของเกษตรกรในชนบทว่า “ชาวไทยในพื้นที่ราบได้เข้ามาซื้อที่ทำกินต่อจากชาวกะเหรี่ยงเพื่อเพาะปลูกพืชเพื่อการค้า ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เน้นเศรษฐกิจการค้า มากกว่าเศรษฐกิจแบบพอเพียง ทำให้ชุมชนชาวกะเหรี่ยงในเขต อำเภอห้วยคต หันมาเพาะปลูกสับปะรด ข้าวโพด และพืชไร่อื่น ๆ เพื่อการค้ามากกว่าวิถีชีวิตเศรษฐกิจชุมชนแบบเรียบง่าย ของความเชื่อดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง”

ยุคที่ 3 ยุคไร้พรมแดนระหว่างชนบทและเมือง(พ.ศ.2541 – ปัจจุบัน)

เมื่อก้าวมาถึงยุคที่ 3 ประมาณปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เนื่องจากการที่ประเทศไทยก็ก้าวเข้าสู่การเป็นอุตสาหกรรม

⁴⁰ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีงานบุญเจ้าวัดที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี

และการผลิตเพื่อส่งออกในระบบการค้าโลกแบบแนบแน่นยิ่งขึ้นและอดอ้างว่าจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้เกิดการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานราคาถูกจากชนบทเข้ามาสู่เมืองใหญ่ ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมจากเมืองใหญ่ก็แพร่เข้าไปสู่ชนบทเข้มข้นมากขึ้นกว่าในยุคก่อนๆ อย่างไรก็ตามในแวดวงวิชาการ นักวิชาการค่อนข้างจะกังวลและวิพากษ์วิจารณ์ต่อความทันสมัย และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างเร่งรีบ การเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมเปลี่ยนสู่ความเป็นอุตสาหกรรมและเมืองมากขึ้น การขยายตัวของภาคบริการทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชนชนบท เมืองและชนบทผืนกแนบแน่นในเชิงการแลกเปลี่ยนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การค้าปลีก ร้านสะดวกซื้อ รุกคืบไปทุกชุมชนหมู่บ้าน การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วโดยใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างสะดวกสบาย โทรศัพท์มือถือเป็นเครื่องมือติดต่อสื่อสารกันแทบทุกครัวเรือน ชุมชนและสังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่อีกครั้งนับแต่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนามาเป็นแบบทันสมัย สังคมเกิดสภาวะของความไร้ระเบียบ หรือต้องมีการจัดระเบียบใหม่ขึ้นในสังคมและชุมชน ชุมชนเคยเป็น “ชีวิต” ของชาวบ้าน เป็นศูนย์กลางของการดำรงอยู่ ได้ถูกทำลายไปโดยวิถีชีวิตแบบใหม่ ชุมชนไม่มีอยู่อีกต่อไปทั้งในเมืองและชนบท หมู่บ้านเคยเป็นสถาบันหนึ่ง เป็นรากฐานที่สำคัญของชุมชน แต่ในปัจจุบันหมู่บ้านมีลักษณะเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ในชุมชนสมาชิกต่างมีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกันในลักษณะตัวใครตัวมัน การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบการตลาดและระบบทุนนิยมส่งผลให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงแผนการผลิตจากการผลิตแบบพอยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก คุณค่าทางวัฒนธรรมซึ่งแฝงอยู่ในแบบแผนการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชนได้ถูกทำลายในเกือบหมดสิ้นเมื่อวัฒนธรรมทุนนิยมคุกคามชุมชนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ภายใต้ระบบทุนนิยม ค่านิยมแบบมุ่งแสวงหาประโยชน์ใส่ตน มุ่งกองโดยแสวงหากำไร ผลักดันให้ชาวบ้านถดถอยลงเรื่อย ๆ ชาวบ้านมุ่งสะสมโภคทรัพย์และความมั่งคั่งจนละเลยคุณค่าของจิตวิญญาณ คุณค่าของการดำรงชีวิตและเพื่อนมนุษย์แต่กลับไปให้ความสำคัญต่อวัตถุและโภคทรัพย์ ซ้ำร้ายไปกว่านั้น เมื่อชุมชนถูกกลืนกินโดยระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง ดังเช่นชีวิตของผู้คนในเมืองแล้ว...และนั่นยิ่งผลักดันให้ชุมชนและชาวบ้านถูกดูดกลืนเข้าสู่สังคมเมืองและระบบทุนนิยมมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ นำไปสู่การฟุ้งเฟ้อสังคมเมืองและการล่มสลายของชุมชนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนย่อย ส่วนต่าง ๆ ของชุมชน⁴¹ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปก แก้วกาญจน์

⁴¹ ยุกติ มุกดาวิจิตร.(2548).อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนว

⁴² ได้ข้อสรุปว่าระบบการผลิตเพื่อขายหรือระบบทุนนิยมนั้น เป็นระบบที่เกิดจากสังคมอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตกแล้วได้แพร่กระจายเข้าสู่สังคมไทยในระดับนายทุนพาณิชย์และผู้ถืออำนาจรัฐโดยเฉพาะผู้นำประเทศและคณะรัฐบาล แล้วความคิดตามแนวระบบการผลิตเพื่อขายก็ได้ปรากฏออกมาในรูปของการปฏิบัติและได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาทั้งโดยจงใจและไม่จงใจ ชาวนาชาวไร่ได้กลายเป็นนักบริโภคอย่างชาวเมืองแต่มีรายได้แบบชาวชนบท ชุมชนรู้สึกว่าการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกและชาวเมืองเป็นรูปแบบที่ทันสมัย เกิดช่องว่างทางความคิดและค่านิยมระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ซึ่งถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของวิถีชีวิตแบบใหม่ ชุมชนหมู่บ้านตอกอยู่ได้อิทธิพลของระบบการผลิตเพื่อขายของนายทุนอุตสาหกรรมและนายทุนพาณิชย์ที่พยายามทุ่มผลิตสินค้าอุตสาหกรรมโดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยและพยายามทุ่มโฆษณาประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อมวลชนเพื่อล่อลวงให้ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวไร่ชาวนา นิยมบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยเหล่านั้นอันไม่สอดคล้องกับรายได้ของแต่ละบุคคลและแต่ละครอบครัว ทรัพยากรท้องถิ่น เช่น พริก กุ้ง หอย ปู ปลา ซึ่งเคยเป็นอาหารหล่อเลี้ยงชุมชน ได้รับผลกระทบจากปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของระบบการผลิตเพื่อขาย หัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งชุมชนชาวนาได้ผลิตขึ้นเพื่อบริโภคและรับใช้ชีวิตชุมชนมาเป็นเวลานาน ได้ลดความนิยมและถดถอยลง ชาวนามีภาระหนี้สินซึ่งเกิดจากการซื้อหาปัจจัยการผลิต อาหารจากตลาดมาชดเชยอาหารจากแหล่งธรรมชาติและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เกิดความไม่สมดุลขึ้นระหว่างรายรับกับรายจ่าย ชีวิตชุมชนต้องผูกพันกับระบบตลาด ต้องดิ้นรนเพื่อแสวงหาเงินตรา หาเวลาว่างได้ยากขึ้น เกิดนายทุนน้อยในชุมชน ชาวนาเปลี่ยนสถานภาพเป็นกรรมกรและมีการขายแรงงานมากขึ้น ช่องว่างทางเศรษฐกิจของชุมชนค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนมีอาชีพหลากหลายมากขึ้น นันทนาการเชิงพาณิชย์ได้รุกรานวิถีชีวิตชุมชนในขณะเดียวกันนันทนาการแบบพื้นบ้านได้ค่อย ๆ ลดบทบาทลง ผลผลิตของการศึกษาให้ประโยชน์เพื่อรับใช้นายทุนรัฐ นายทุนอุตสาหกรรมและนายทุนพาณิชย์กรรมมากกว่ารับใช้ชุมชน ผู้ผ่านการศึกษาของรัฐส่วนใหญ่จะหนีชุมชน เพราะผลผลิตของการศึกษาไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรมชุมชน.กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน.

⁴² ปก แก้วกาญจน์. 2531.ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขาย ในช่วง 2 ทศวรรษ(ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเขาเจ็ยก อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง).สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ชุมชน ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันภายในชุมชน ได้ค่อยเปลี่ยนจากแบบปฐมนิคมเป็นแบบทุนนิยมมากขึ้นและมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างรวดเร็วและรุนแรง ระบบทุนนิยม บริโภคนิยมครอบงำคนไทยและสังคมไทย เกิดการไหลบ่าทางวัฒนธรรม อันเกิดจากความรวดเร็วในการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีคิด ทักษะคติ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยเป็นอย่างมาก สังคมไทยผ่านเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์หรือโลกไร้พรมแดนอย่างรวดเร็ว สามารถรับวัฒนธรรมจากทุกมุมโลก ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมหลายอย่างมาใช้ เช่น แฟชั่นการแต่งกาย การตกแต่งร่างกาย การใช้คำพูดตามคำโฆษณา การใช้เวลาร่วมตามห้างสรรพสินค้า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ เมืองกับชนบทไม่แตกต่างกันในเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการบริโภคนิยมสูงสุด แม้ว่าจะมีความพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรมเริ่มต้นเป็นจริงเป็นจังในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8- 10 (พ.ศ. 2540 – พ.ศ.2554) ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และวิธีการพัฒนาอยู่บนพื้นฐาน “คุณภาพเชิงพลวัต” โดยเชื่อว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าวนี้นี้จะเป็นภูมิคุ้มกันให้สังคมและชุมชนสามารถปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ อันจะนำไปสู่ “ความอยู่ดีมีสุข” ของคนไทยทั้งชาติ เป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ได้หรือไม่ จึงเป็นโจทย์ที่ท้าทายในการแก้ปัญหาของการพัฒนาประเทศและเป็นทางออกของการพัฒนาที่ลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทและลดความห่างของชนชั้นกลางผู้ทำการผลิตในเมืองกับผู้ใช้แรงงาน และเสริมความเข้มแข็งในภาคเกษตรกรรมเพื่อมิให้คนส่วนมากของประเทศถูกขับออกไปอยู่ขอบริมของเส้นทางการพัฒนาดังเช่นอดีตในยุคเร่งพัฒนาประเทศสู่ความเป็นอุตสาหกรรม บัณฑิตหรือเจ๊อเนกที่เป็นตัวแปรสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทยในยุคสมัยปัจจุบันนี้ได้แก่

1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 – 10 (พ.ศ. 2540 – 2554)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างจริงจัง โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือ เพิ่มปริมาณการเตรียมความพร้อมเด็กปฐมวัย เตรียมการขยายโอกาส

ทางการศึกษาเป็น 12 ปี ยกเว้นระดับฝีมือแรงงาน ให้ผู้ด้อยโอกาสได้รับโอกาสพัฒนาเต็มตาม ศักยภาพ ลดอัตราการประสพอันตรายจากการทำงานและอุบัติเหตุต่าง ๆ รักษาเสถียรภาพของ ระบบเศรษฐกิจไทยโดยลดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดให้อยู่ในระดับร้อยละ 3.4 ของผลิตภัณฑ์มวลรวม ระดมการออมภาคครัวเรือนให้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวม ขยายบริการ โครงสร้างพื้นฐานสู่ภูมิภาคและชนบท ลดสัดส่วนคนยากจนของประเทศให้น้อยกว่าร้อยละ 10 อนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่า และรักษาป่าชายเลน สร้างโอกาสและเพิ่มทางเลือกในการประกอบ อาชีพเกษตรแบบยั่งยืน และเพิ่มการลงทุนในการควบคุมและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อ ยกย่องคุณภาพชีวิตของประชากรสังคมโลกในระบบโลกาภิวัตน์ ในยุคสมัยนี้การพัฒนาประเทศ ภายใต้กระบวนการที่คนได้ถูกปรับเปลี่ยนไปภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9-10 โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอุดมการณ์แห่งการพัฒนาในมิติใหม่ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระ ราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ฯ มาเป็นปณิธานนำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤติ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและ นำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 จึงเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้นำทิศทางการพัฒนา ประเทศในระยะปานกลางที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ระยะยาวและมีการดำเนินการต่อเนื่องจาก แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในด้านแนวคิดที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ในทุกมิติอย่างเป็น องค์กรวมและให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกระดับ อันจะทำให้เกิด การพัฒนาที่ยั่งยืนที่มี “คน” เป็นศูนย์กลางได้อย่างแท้จริงผลการพัฒนาประเทศในระยะ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 สรุปได้ว่า ประสบความสำเร็จที่น่าพอใจ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวได้ อย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 5.7 ต่อปี เสถียรภาพทางเศรษฐกิจปรับตัวสู่ความมั่นคง ความ ยากจนลดลง ขณะเดียวกันระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นมาก อันเนื่องมาจากการ ดำเนินการเสริมสร้างสุขภาพอนามัย การมีหลักประกันสุขภาพที่มีการปรับปรุงทั้งด้านปริมาณและ คุณภาพ โดยครอบคลุมคนส่วนใหญ่ของประเทศ และการลดลงของปัญหายาเสพติด ในระยะของ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่ สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียม ความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกัน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยยังคงอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาแบบบูรณาการ

เป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 และให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผนฯ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนการพัฒนาตามทิศทางดังกล่าวต้องสอดคล้องกับแนวโน้มของบริบทการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมี 5 บริบท ดังนี้ (1) การรวมตัวของกลุ่มเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงในตลาดการเงินของโลก (2) การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดดความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศเทคโนโลยีชีวภาพ เทคโนโลยีวัสดุ และนาโนเทคโนโลยี สร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งในด้านโอกาสและภัยคุกคาม จึงจำเป็นต้องเตรียมพร้อมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดังกล่าวในอนาคต (3) การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม ปัจจุบันประเทศที่พัฒนาแล้วหลายประเทศกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นทั้งโอกาสและภัยคุกคามต่อประเทศ (4) การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (5) การเคลื่อนย้ายของคนอย่างเสรี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการขนส่งและกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้มีการเดินทางทั้งเพื่อการท่องเที่ยวและการทำธุรกิจในที่ต่างๆ ทั่วโลกมากขึ้น รวมทั้งสังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ/วิถีการผลิต การบริโภคและการจำแนกแจกจ่ายของชุมชน

สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านในยุคปัจจุบันโดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนล่างนั้น จีราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ⁴³ ได้สรุปลักษณะของเศรษฐกิจหมู่บ้านในยุคปัจจุบันไว้ 4 แบบคือ

1. ในเขตลุ่มแม่น้ำที่มีการจัดการน้ำอย่างเพียงพอ ชาวนาสามารถผลิตข้าวได้ถึง 2-3 ครั้งต่อปี เขตนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะผลิตข้าวเชิงพาณิชย์ และนำเงินสดมาซื้อข้าวบริโภค รวมทั้งมีการผลิตพืชผลอื่นๆ เนื่องจากหมู่บ้านตามริมน้ำได้กลายเป็นเขตชานเมือง การปรับตัวของชาวนาจึงมีอยู่สูง บางครอบครัวได้ให้เช่านา แล้วผันตัวเองมาทำงานรับจ้างเนื่องจากการเดินทางระหว่างหมู่บ้านกับเมืองไม่ไกลนัก บางครอบครัวอาจประกอบกิจการค้าขายภายในหมู่บ้าน สำหรับผู้ไม่มีที่ดินก็อาจจะรับจ้างภายในหมู่บ้าน หรือเดินทางไปกลับระหว่างเมืองกับหมู่บ้าน หรือออกจากหมู่บ้านไปทำงานที่อื่น ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทนี้จะมีฐานะ

⁴³ จีราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2546 เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง, กรุงเทพฯ:

เศรษฐกิจแตกต่างอย่างหลากหลาย มีทั้งกลุ่มคนมั่งมี ปานกลาง และยากจน การปรับตัวเกิดขึ้นอย่างมาก เช่นการเกิดกลุ่มต่างๆ รวมทั้งบทบาทของแม่บ้านในการผลิตสินค้าต่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดในเมือง

2. ในเขตที่มีการเพาะปลูกพืชไร่ ที่เป็นหมู่บ้านที่เกิดจากการบุกเบิกในระยะหลัง ชาวบ้านอาจมีการปลูกข้าวไว้บริโภคบ้าง แต่ส่วนใหญ่ใช้เงินจากการขายพืชไร่มาซื้อข้าวบริโภค หมู่บ้านลักษณะนี้จะมีปรากฏให้เห็นมากในเขตนครสวรรค์ สุโขทัย และพิษณุโลก ที่มีการบุกบุกเขตป่าอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในส่วนหลังของปี พ.ศ.2500 ชาวบ้านบางส่วนจะเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญา ดังปรากฏในเขตอำเภอรอบนอกของสุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก และนครสวรรค์ การออกไปทำงานทำนอกหมู่บ้านเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว เนื่องจากการทำพืชไร่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก

3. ในเขตที่มีการผลิตเพื่อบริโภคในลักษณะเกษตรผสมผสาน เกษตรกรที่ประสบปัญหาหนี้สินจากการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองมาเป็นเกษตรกรผู้ผลิตเพื่อบริโภค และนำส่วนเหลือจำหน่ายมีอยู่อย่างแพร่หลายในเขตนครสวรรค์ พิจิตร และพิษณุโลก ทั้งนี้เกิดจากการทำงานร่วมกันของนักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และชาวบ้าน ผู้ต้องการปลดพันธะจากหนี้สิน ทำให้เกิดกลุ่มแกนนำ นำการขยายเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิดเกษตรพอเพียงและพึ่งตนเอง ซึ่งเริ่มมีปรากฏในหมู่บ้านที่อยู่เขตรอบนอก ซึ่งชาวบ้านยังคุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตัวเอง เป็นที่น่าสังเกตว่าการเกษตรที่อยู่ในเขตใกล้เมืองและใกล้แหล่งน้ำชลประทาน การปรับเปลี่ยนความคิดในการผลิต เพื่อบริโภคยังมีอยู่เป็นส่วนน้อย

4. เขตที่มีการผลิตเพื่อบริโภคและยังพึ่งพิงกับป่าธรรมชาติ ในเขตที่สูงของภูมิภาคนี้เป็นป่าและภูเขาจำนวนมาก หมู่บ้านประเภทนี้โดดเดี่ยวและห่างไกล ระบบการครองชีพจึงยังพึ่งพิงกับธรรมชาติเป็นอย่างสูง บางครอบครัวยังชีพด้วยการผลิตข้าวเพื่อการบริโภค และแสวงหาเงินสดโดยทำพืชไร่และเก็บของป่าขาย บางแห่งก็บุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกพืชผลที่สอดคล้องกับพื้นที่และอากาศ เช่นการปลูกผลไม้เมืองหนาวในเขตพิษณุโลก-เพชรบูรณ์ บางแห่งก็ทำไร่ตามฤดูกาล ไร่จำตัดไม้ หรือขายที่ดินให้นายทุนทำสวนพักผ่อน แต่บางชุมชนมีการตื่นตัวในการรักษาป่า ขบวนการรักษาป่าของชาวบ้านมีความเติบโตอย่างน่าสนใจ

ปรากฏการณ์ของสภาพทางเศรษฐกิจดังกล่าวสอดคล้องกับข้อค้นพบของงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายกรณี ดังกรณีต่อไปนี้ “มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ไม่ได้ออกไปขายเองเหมือนแต่เก่าก่อน ส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้า ก็ผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อที่บ้านของตานั่นเอง การเดินทางในปัจจุบันนี้ ก็เปลี่ยนมาเป็นรถจักรยาน รถโดยสารประจำทาง

รถจักรยานยนต์ เป็นต้น การซื้อหาสินค้า ในปัจจุบันก็มีตลาดนัดในหมู่บ้าน รถค้าแร่และ
ห้างสรรพสินค้าในตัวอำเภอชุมแสง ความสัมพันธ์ของคนภายในครอบครัว⁴⁴ “การทำนาได้
เปลี่ยนแปลงใช้เครื่องทุ่นแรง ใช้เครื่องจักรกลทั้งหมด การไถนาที่ใช้รถไถ การหว่านข้าว หว่าน
ปุ๋ยก็ใช้เครื่องหว่าน การเกี่ยวข้าวก็ใช้รถเกี่ยวถ้ามีพื้นที่ดินปลูกข้าวจำนวน 20-30 ไร่ ก็จะเกี่ยว
เพียงวันเดียวก็แล้วเสร็จ และก็นำข้าวเปลือกที่แล้วไปขายให้โรงสีได้เลย การนำข้าวไปสีไว้
บริโภคก็ถูกเปลี่ยนไป พี่น้องบ้านห้วยร่วมได้ไปซื้อข้าวที่ใส่ถุงสำเร็จมาไว้บริโภคได้เลย

อาหารที่ใช้ในการบริโภค จะมีรถขายกับข้าวมาตามถนนบริเวณหมู่บ้านบริการถึงบ้าน
อาหารที่มีในธรรมชาติ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา พืชผัก จะหาได้ยาก เพราะการเพาะปลูกข้าวจะ
ใช้วัตถุดิบเป็นจำนวนมากได้แก่ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าหญ้าทำให้มีสารตกค้างในนาข้าวมี
มากมายกุ้ง หอย ปู ปลา ตายในนาข้าวทำให้ชุมชนบ้านห้วยร่วมหาวัตถุดิบที่เป็นอาหารได้ยาก⁴⁵
“เศรษฐกิจในพื้นที่จังหวัดแฉ่ง มีห้างสรรพสินค้าเข้ามาหลายแห่ง มีการแข่งขันในการค้ามาก
ขึ้น”⁴⁶ “อาชีพทำเครื่องดินเผาได้มีราชการเข้ามาให้ความรู้มากขึ้น เริ่มมีการให้ทุนเพื่อทำโรงงานมี
ผลผลิตเครื่องปั้นดินเผา มีเครื่องจักรใช้ทุ่นแรง กำลังผลิตมากขึ้นตามลำดับ คนมอญมีฐานะดีขึ้น
ราคาสินค้ามีราคามากขึ้น ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่ม มีพิธีภัณฑ์หมู่บ้าน มีสินค้าโอท็อป มี
นักท่องเที่ยวมาชมเครื่องดินเผา มีสินค้าขายให้นักท่องเที่ยว จะเห็นจากริมถนนจะมีสินค้าออกมา
วางขายจำนวนมาก”⁴⁷ “การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น มีรถยนต์รับจ้างเพื่อไปซื้อสินค้าไปตัว
อำเภอ มีร้านค้าต่างๆมากขึ้นสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มมากขึ้นมีตลาดนัดตามหมู่บ้าน และ
ตลาดนัดในตัวอำเภอจึงทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางได้อย่างสะดวกรวดเร็วรวมถึงการมีรถยนต์

⁴⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง
ประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

⁴⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตของคนในชุมชนห้วยร่วมกับความ
เชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อดวงสวดี (บ้านห้วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)

⁴⁶ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง โครงการศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงาน
ประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์

⁴⁷ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาว
มอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

ใช้ส่วนตัว จึงทำให้สามารถซื้อสินค้าที่ต้องการได้ในเวลาที่ต้องการรวมทั้งการมีสินค้าประเภทพลาสติกเข้ามาจำหน่ายในตลาดในอำเภอและตามตลาดนัด”⁴⁸

ผลกระทบทางด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณี

การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณีในสังคมไทยนี้เราจะพบว่าในสมัยก่อนที่เรายังไม่ได้ติดต่อกับสังคมอื่น หรือมีการติดต่อน้อยมากนั้น ค่านิยมทางวัฒนธรรม และพฤติกรรมของคนไทยจะเปลี่ยนแปลงไปน้อยมากหรือเกือบจะไม่เปลี่ยนแปลงเลย แต่ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมไทยล้วนได้รับอิทธิพลจากกระบวนการพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งมีแนวการพัฒนาที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรมตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา และในปัจจุบันกระแสแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ (globalization) และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) เพิ่มขึ้นจากความเป็นอุตสาหกรรมนั้นอีกด้วย จนกลายเป็นสังคมแบบพหุ (plural society) ที่มีความหลากหลายมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงในด้านรายได้ ทำให้คนไทยและสังคมไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม คือการย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบวินัย การเอาตัวเอาเปรียบส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของไทยเริ่มจางหายไปพร้อมกับ การล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้สภาพบีบคั้นทางจิตใจของคนในสังคมเกิดจากความแออัดของชุมชนเมือง สภาวะแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงซึ่งมาพร้อมกับกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่กระนั้นก็ตาม เมื่อมองโดยภาพรวมของสังคมไทยแล้วส่วนใหญ่จะมีลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์เป็นพื้นฐาน และมีทิศทางหรือวิวัฒนาการสู่แบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์มากขึ้นเมื่อบริบทสังคมไทยอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน คุณลักษณะของคนไทย ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และสังคม ก็อยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านเช่นกัน จากคุณลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์ สู่คุณลักษณะแบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์ โดยในปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่จะมีคุณลักษณะแบบผสมผสาน

⁴⁸ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

ระหว่างคุณลักษณะแบบไมตรีสัมพันธ์กับแบบสัมฤทธิ์สัมพันธ์ ในส่วนของวัฒนธรรมประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปในเชิงคุณค่าที่เน้นวัตถุนิยมมากกว่าคุณค่าทางด้านจิตใจ กิจกรรมหรือพิธีกรรมต่างๆ ได้ถูกจัดทำขึ้นจากภาครัฐร่วมกับประชาชนมากขึ้นทั้งนี้เนื่องจากใช้วัฒนธรรมประเพณีเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจที่เน้นรายได้และเงินตราที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมเหล่านั้น คุณค่าทางด้านจิตใจเริ่มลดลง ดังผลการวิจัยของยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ อาทิ “งานประเพณีแข่งเรือในจังหวัดนครสวรรค์พบว่าประเพณีต่างๆ เริ่มเน้นเรื่องวัตถุนิยมมากกว่าด้านจิตใจ ซึ่งในอดีตเรือที่ชนะในการแข่งขันก็จะได้รับรางวัลเพียงพาสีต่าง ๆ มาผูกที่หัวเรือของตนเท่านั้น บางทีก็จะได้ชะลอมจากวัดที่เป็นเจ้าภาพแจกให้ ในชะลอมนั้นก็จะมีผลไม้มาแบ่งกันกินเท่านั้นเอง แต่การแข่งเรือในปัจจุบันมีการพนันขันต่อเป็นเงินทองมาเป็นปัจจัยสำคัญ การแข่งเรือในแต่ละปี หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่ามีเดิมพันเป็นล้านบาทก็มี เรือของวัดใดชนะการแข่งขันบ่อย ๆ ก็จะมีค่าตัวเพิ่มขึ้นและได้ไปแข่งต่างจังหวัดบ่อย ๆ ซึ่งการทำเรือก็ยังคงประเพณีดั้งเดิมไว้อย่างเคร่งครัดโดยจะไม่มีมีการจ้างแต่อย่างไร ในระยะต่อมาชาวบ้านที่มาร่วมในกิจกรรมนี้ก็ลดลงบ้างเนื่องจากความเจริญเข้ามาคนเริ่มนิยมในวัตถุทำให้ต้องหาเงินให้มากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองจึงมีคนบางส่วนไปขายแรงงานยังต่างจังหวัดแต่ก็ยังมีส่วนมากที่ร่วมกันทำตามประเพณีเพราะมันเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต”⁴⁹ “งานประจำปีปิดทองไหว้พระจะมีคนมาเที่ยวทุกปี ถึงแม้บางปีฝนจะตก คนก็ยังมาเที่ยวมาปิดทองไหว้พระเป็นจำนวนมาก งานประจำปีของวัดจอมคีรีนาคพรตกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดนครสวรรค์ที่ทุกคนในชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมและช่วยกันรักษาไว้ปัจจุบันนี้ไม่มีอีกแล้วทุกอย่างเป็นเงินหมดต้องมีค่าจ้างทางวัดจึงต้องหารายได้เข้ามาให้มาก ๆ”⁵⁰ สอดคล้องกับข้อสังเกตของ ม.ร.ว. อคินพยายามวิเคราะห์ห้วงงานบุญบั้งไฟได้ค่อยๆ ถูกเปลี่ยนความหมายไป จากพิธีกรรมในท้องถิ่นให้กลายเป็นเพียงงานประเพณีของจังหวัด เมื่อรัฐให้ความสำคัญกับการจัดงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและท้องถิ่น ที่รัฐเข้ามา

⁴⁹ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

⁵⁰ โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวตาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

อุปถัมภ์ค้ำชูและแทรกแซงการให้ความหมายในพิธีกรรมมากขึ้น จนทำให้งานบุญบั้งไฟเพิ่มสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา ขณะที่ลดความเชื่อเกี่ยวกับผีหมู่บ้านลงไป แต่ในขณะที่งานบุญบั้งไฟยังอยู่ในสภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อ พิธีกรรมและความเชื่อท้องถิ่นผ่านคนทรงในกลุ่มมหัศจรรย์ยังคงดำรงอยู่ได้ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นครั้ง ๆ กลาง ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงพุทธ ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของรัฐเข้าด้วยกัน ความเข้าใจวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากแนวทางต่างๆ ของกลุ่มศึกษาก่อนหน้านี้ กล่าวคือแทนที่แนวทางนี้จะมองวัฒนธรรมในเชิงคุณค่าและจิตสำนึกที่เป็นเอกภาพและกลมกลืน ก็หันมามองวัฒนธรรมในเชิงความหมาย เชิงสัญลักษณ์ ที่ผสมผสานอย่างซับซ้อนและขัดแย้งกันเองได้ นอกจากนั้นยังเชื่อมโยงความคิดกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่างๆ และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้คนในวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วย ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจของสังคมสมัยใหม่⁵¹

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและเงื่อนไขที่ยึดโยงการดำรงอยู่ของชุมชน

เดิมสังคมไทยประกอบขึ้นจากชุมชนของชาวบ้าน ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ววัฒนธรรมนี้เน้นให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและแก่ความผสมกลมกลืนกันในชุมชน มีความสัมพันธ์กันในเรื่องน้ำใจและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันญาติมิตร ทั้งในกิจการสาธารณะและกิจการส่วนตัว รวมทั้งความเอื้ออาทรในกรณีที่มาชิกในชุมชนเจ็บป่วย ต่อเมื่อได้รับการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์สมัยใหม่ที่เน้นทุนนิยมและความทันสมัยเป็นสำคัญทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวถูกสั่นคลอนและลดน้อยถอยลงไปเรื่อยๆ จนทำให้คนในสังคมไทยปัจจุบันเริ่มโหยหาและเรียกร้องถึงความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมให้กลับคืนมา ในรูปแบบหรือปรากฏการณ์ใหม่ๆ อย่างไรก็ตามความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดโยงผู้คนให้อยู่ร่วมกันได้ ซึ่งพอจะจำแนกออกเป็น ความเชื่อที่มีลักษณะเป็นสถาบันที่ผูกติดกับศาสนา และความเชื่อกับสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติแต่ยังผูกโยงกับธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถ

⁵¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2552).มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

สุภา⁵² ความเชื่อพื้นฐานของชาวบ้านคือความเชื่อในบรรพบุรุษ คือเชื่อว่าเมื่อบุคคลตายไปผีของเขา ยังคงแผ่คอยดูแลปกป้องรักษาและช่วยเหลือลูกหลานอยู่ เรียกว่าผีบ้านเรือน ซึ่งนับย้อนขึ้นไปตามสายบรรพบุรุษจนนับไม่ได้ “หลายซิบหลายซ้อน” ทางภาคเหนือเรียกว่าผีปู่ย่า และทางภาคใต้เรียกว่าผีตายาย แม้ชนชาติส่วนน้อย เช่นพวกชวาก็นับถือผีบรรพบุรุษ เรียกว่าผีพ่อผีแม่ ชาวบ้านไทยมีหอผีบรรพบุรุษนี้อยู่บนหิ้งในห้องนอนของแต่ละครอบครัว ณ ระดับหมู่บ้านมีผีของชุมชนหมู่บ้าน ทางเหนือเรียกว่าผีเสื้อบ้านมีศาลอยู่ในหอย่อมป่ามีไม้ใหญ่ที่ทิ้งเหลือไว้ชายหมู่บ้าน เรียกว่าป่าเสื้อบ้าน ภาคอีสานเรียกว่าผีปู่ตา มีศาลอยู่ในหอย่อมป่าเช่นเดียวกัน เรียกว่าดงปู่ตาหมู่บ้าน การเชื่อผีบรรพบุรุษแสดงถึงความเชื่อเดิมของหมู่บ้าน คือความเชื่อสายโลหิตเครือญาติสายโลหิตผูกพันผู้มีชีวิตอยู่ และผู้มีชีวิตกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ความเชื่อผีปู่ย่าตายายแสดงความสำคัญของระบบเครือญาติในความความคิดของชาวบ้านไทย แสดงว่าหมู่บ้านมีร่องรอยเป็นระบบเครือญาติขยายหรือชาติวงศ์ ชาวบ้านหมู่บ้านเดียวกันถือผีบรรพบุรุษร่วมกัน เป็นผีของหมู่บ้านแท้จริง เกิดจากภายในหมู่บ้านเองเกิดกันสิ่งแปลกปลอมภายนอก ในเมื่อผีก็คือสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นก็หมายความว่าชาวบ้านให้ความสำคัญรักษาเชิดชูระบบครอบครัวเครือญาติและชุมชนหมู่บ้าน เชื่อว่าสมาชิกของชุมชนหมู่บ้านมีความผูกพันกันเองเหนียวแน่น มีบรรพบุรุษต้นตระกูลร่วมกันอีกทั้งชาวบ้านยังต้องปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษและประเพณีโบราณเคร่งครัด มิฉะนั้นจะทำให้บรรพบุรุษ (ผี) โกรธไม่ช่วยเหลือป้องกันภัยอันตรายจากภายนอกหมู่บ้าน และอาจลงโทษก็ได้ ส่วนการเชื่อและกลัวผีที่ฝังลึกในธรรมชาตินั้นเป็นลักษณะของสังคมที่ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่ำอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติว่าเป็นการกระทำของผี ทำให้ชาวบ้านสงบ ไม่กระตือรือร้นจะเอาชนะธรรมชาติ ระบบความเชื่อเดิมของหมู่บ้านจึงสอดคล้องสนับสนุนระบบชุมชนที่มีความผูกพันภายในแน่นแฟ้น และมีฐานการผลิตแบบเป็นตามธรรมชาติ เทคโนโลยีต่ำ เพียงผลิตพอยังชีพ นอกจากนี้ ระบบความเชื่อจิตสำนึกของชาวบ้านถือว่าชุมชนหมู่บ้านเป็นสิ่งมีชีวิต หมู่บ้านมีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ มีอาณาเขต คือมีเข็นบ้านหรือประตูหมู่บ้าน มีหลักบ้านหรือใจบ้าน คือศูนย์กลางพื้นที่หมู่บ้าน และมีพลังชีวิตรวมของหมู่บ้าน เรียกว่าขวัญบ้าน ชุมชนชาวไทยทุกแห่งมีพิธีกรรมโบราณที่ทำกันทั่วไป คือพิธีเรียกขวัญหรืออัญเชิญขวัญบ้าน สืบชะตาบ้าง ทุกชุมชนหมู่บ้านมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ศูนย์รวมของสมาชิกในแง่จิตวิญญาณ คือศาลปู่ตานานล้านช้าง หอเสื้อบ้านในสิบสองจุไท หอผีเจ้าบ้านรัฐฉาน ณ สถานที่ที่ว่านี้ถือว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณบรรพบุรุษผู้ตั้ง

⁵² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . (2533). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ :

หมู่บ้านตั้งชุมชนนั้นๆ ในทุกที่จึงมีการประกอบพิธีกรรมตอกย้ำอุดมการณ์ความเป็นชุมชน ความสัมพันธ์ร่วมบรรพบุรุษของสมาชิกชุมชนหมู่บ้านเป็นระยะ คือพิธีเลี้ยงผีปู่ตาในล้านช้าง พิธีเสนบ้านในสิบสองจุไท และพิธีไหว้เจ้าหอบ้านหรือเสื่อบ้านในรัฐฉาน⁵³

สำหรับความเชื่อที่มีลักษณะเป็นสถาบันที่ผูกติดกับศาสนา เกิดจากการแผ่อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่เข้าไปในชุมชนหมู่บ้านแต่มีลักษณะที่ผสมกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมที่ดำรงอยู่แล้วในชุมชน ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา⁵⁴ ได้อธิบายว่า หลังจากที่หมู่บ้านถูกคลุมด้วยอำนาจรัฐ หมู่บ้านก็เริ่มถูกคลุมด้วยพุทธศาสนาในด้านอุดมการณ์ การขยายตัวเข้าครอบงำของศาสนาพุทธจากส่วนกลางที่กระทำต่อหมู่บ้านและผีเมืองในประวัติศาสตร์ยังปรากฏเห็นได้ในพิธีเข้าทรงในภาคเหนือปัจจุบันที่ตำบลแม่เหียะ เชียงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นการต่อสู้ระหว่างศาสนาพุทธของชนชั้นปกครองกับผีบ้านผีเมืองท้องถิ่นในสมัยโบราณ พิธีเข้าทรงพิธีหนึ่งแสดงถึงการต่อสู้ระหว่างปู่และย่าแสะผีเมืองท้องถิ่นกับพระพุทธเจ้า มีการเนรมิตร่างกายให้สูงใหญ่เข้าสู้กัน ปรากฏว่าปู่และย่าแสะเป็นฝ่ายแพ้ ในที่สุดต้องยอมรับความเหนือกว่าของพระพุทธเจ้า และยอมแบ่งเครื่องสังเวทส่วนหนึ่งให้พระพุทธเจ้าและยอมเลิกพิธีสังเวทด้วยมนุษย์เป็นใช้วัวและควายแทน อย่างไรก็ตาม การเชื่อผีหมู่บ้านก็ยังคงอยู่ภายในภายใต้การคลุมด้วยศาสนาพุทธของรัฐซึ่งเน้นให้ความชอบธรรมแก่พระมหากษัตริย์ นอกเหนือจากความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ ชุมชนยังผลิตชุดความรู้ซึ่งเป็นจารีตหรือกฎกติกาของสังคมขึ้นเพื่อทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และมีชื่อเรียกแตกต่างกันบางพื้นที่เรียกว่า ฮีต หรือ ขีด ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์⁵⁵ ได้อธิบายว่า “ข้อขีด” ของชุมชนท้องถิ่นมีลักษณะร่วมกันสองประการ ประการแรกคือการที่ทั้งชุมชนต้องร่วมกันดูแลรักษา “ของหน้าหมู่บ้าน” หรือสมบัติสาธารณะที่สำคัญ ได้แก่ เหมืองฝาย บ่อน้ำ ป่าช้า หอผีฝาย หอผีเสื่อบ้าน หอเสื่อนา หากใครละทิ้งหน้าที่ ทำลาย หรือหลบ

⁵³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. (2548). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

⁵⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . (2533). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน)

⁵⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ. (2548). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

หลุดไปว่าทางใดทางหนึ่ง จะเกิดอุบัติเหตุกับครอบครัวและผู้กระทำการนั้นๆ หากไม่ทำพิธีขอขมา โดยการเลี้ยงผีด้วยไก่ หมู และอื่นๆ ตามแต่กรณี อุบัติเหตุก็จะเกิดแก่ทั้งชุมชน ดังนั้นจึงจะกล่าวได้ว่าแรงบีบบังคับให้คนในชุมชนปฏิบัติตาม “ข้อห้าม” ของชุมชนนั้นเป็นการบีบจากพลังของทั้งชุมชน เพราะคนทั้งหมดในชุมชนได้รับผลกระทบร่วมกัน ประการที่สอง เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน หากความสัมพันธ์ที่ผิดปรกติไป จะถูกห้ามกระทำโดยกล่าวว่าทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้น เช่น เป็นชู้กับเมียท่าน ไม่ฟังคำตักเตือนจากผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น การละเมิดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ แม้ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรหรือสมบัติสาธารณะโดยตรง แต่ความขัดแย้งในชุมชนย่อมเป็นอุปสรรคต่อการร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากร เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้ง “ข้อขีด” จึงมีความสำคัญต่อการจัดทรัพยากรโดยทางอ้อม

อย่างไรก็ตามเงื่อนไขทั้งหมดที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้นั้น นักคิดในกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนได้อธิบายเรื่องราวเหล่านี้ว่าเป็น**ภูมิปัญญาชาวบ้าน** ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของชาวบ้านที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น กรอบความคิดหรือแนวปฏิบัติกว้าง ๆ ที่ชาวบ้านใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวบ้านให้คุณค่ากับทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าป่าเขา สายน้ำ พืชพันธุ์ สัตว์ บ้าน และสิ่งของต่าง ๆ แต่ “สัมผัส” ได้ผ่านพิธีกรรม หากชาวบ้านจะใช้จะทำประโยชน์ก็ต้องบอกกล่าวชาวบ้านอธิบายคุณค่าเหล่านี้โดยใช้ตำนานปรัมปราหรือนิยายพื้นบ้านต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีกับศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา แต่จะสังเกตได้ว่ามีผีมีอิทธิพลมากที่สุด ผีคือตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งให้กฎเกณฑ์ทางสังคม ให้ความชอบธรรมกับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน และท้ายสุดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่นเป็น

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ เป็นความสัมพันธ์ฉันพี่น้องร่วม “ผีปู่ย่า” เดียวกัน ซึ่งล้วนแต่สามารถเชื่อมโยงกันได้ มีการเคารพผู้อาวุโส พ่อแม่ซึ่งเป็นตัวแทนของปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ถ่ายทอดคุณค่าดั้งเดิมและวิถีชีวิตแบบเดิมของหมู่บ้านชาวบ้านให้ความสำคัญระหว่างปัจเจกชนกับสังคมเท่านั้น จนหลายครั้งดังกับว่าไม่มีความเป็นปัจเจก⁵⁶

⁵⁶ ยุกติ มุกดาวิจิตร.(2548).อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนววัฒนธรรมชุมชน.กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวกัน.

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและเงื่อนไขที่ยึดโยงการดำรงอยู่ของชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างเป็นปรากฏการณ์เดียวกับแนวคิดข้างต้น ซึ่งปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งนี้เพราะอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ อันเกิดจากกระบวนการพัฒนาแบบทันสมัย งานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่องได้อธิบายเรื่องดังกล่าวนี้ไว้ดังตัวอย่างต่อไปนี้ “วิถีชีวิตชาวแพเมื่อ 70 ปีที่ผ่านมา กับการดำรงอยู่อย่างเรียบง่าย การทำมาหากินอย่างพอเพียง ความซื่อสัตย์ต่อทรัพยากรน้ำ ที่ผู้คนอาศัยแม่น้ำหล่อเลี้ยงลูกหลาน ด้วยความเชื่อที่เปี่ยมด้วยภูมิปัญญาทำให้ลูกหลานรุ่นุณของแม่น้ำ มีการเซ่นไหว้ ขอขมา งานประเพณีต่าง ๆ ที่จัดในแพบนน้ำที่แสดงถึงความเอื้ออาทร ความสามัคคีในชุมชน เป็นต้น”⁵⁷ “อดีตผู้ใหญ่บ้าน (นายสำเร็จ ชักนำ) ยืนยันว่าเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2500 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย เพื่อนบ้านญาติพี่น้องได้ชักชวนอพยพครัวเรือนจากบ้านทัพหลวง เข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรม มีการบุกเบิกแผ้วถางป่าเพื่อใช้พื้นที่ ซึ่งขณะนั้นสภาพป่าเป็นป่าดงดิบมีความอุดมสมบูรณ์มาก ความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการนำลำไผ่ไผ่มาผ่าเลาะเอาข้อออกต่อกัน ทำรางน้ำจากต้นน้ำมาใช้ในหมู่บ้าน และเคยมีการสัมปทานตัดไม้ในบริเวณป่า ลุงจันท์ สุวะที ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้ขอร้องชาวบ้านซึ่งก็คือญาติพี่น้อง ไม่ให้ตัดไม้ ไม่ให้บุกรุกพื้นที่บริเวณป่าต้นน้ำ และกำหนดมาตรการในการดูแลรักษาป่าธรรมชาติขึ้นมา ตรงนั้นน่าจะเป็นการเริ่มต้นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและมีคำว่า “ป่าชุมชน” เกิดขึ้น”⁵⁸ “ลาวโซ่ง ส่วนใหญ่จะมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อ ในเรื่อง“ผี”และ“ขวัญ”เป็นอันมากเนื่องจาก เชื่อว่าผีนั้นเป็นเทพยดาที่ให้ความคุ้มครอง พิทักษ์รักษา หรืออาจให้โทษถึงตายโดยจำแนกประเภทของผี ได้ดังนี้ผีแถนหรือผีฟ้า เชื่อว่าเป็นเทวดาอยู่บนฟ้า ซึ่งสามารถดลบันดาลให้ความเป็นไปแก่มนุษย์ทั้งด้านดีและด้านร้าย จึงต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของแถนเพื่อให้แถนหรือผีฟ้ามีความเมตตาและบันดาลให้เกิดความสุขแก่ตนได้ ผีบ้านผีเรือน เป็นผีที่คุ้มครองป้องกันบ้านเรือนให้ร่มเย็นเป็นสุขและ อุดมสมบูรณ์ อาจสิ่งสถิตอยู่ตามป่า ภูเขา หรือต้นไม้ บางแห่งก็สร้างศาลให้อยู่บริเวณ ที่มีหลักเมือง ถือเป็นเขตหวงห้ามใช้เฉพาะประกอบพิธีเซ่นไหว้ที่เรียกว่า “เสน” เท่านั้น ส่วนผีบ้าน หรือผีประจำหมู่บ้านก็สร้างให้อยู่ต่างหาก เรียกว่า “ศาล

⁵⁷ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรังเมืองอุทัยธานี

⁵⁸ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง “คนรักป่า” บ้านพุต๋อ

เจ้าปู่" หรือ"ศาลตาปู่" และต้องทำพิธีเซ่นไหว้ทุกปี *ผีบรรพบุรุษ* เป็นผีของปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อ แม่ ที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว จะถูกเชิญขึ้นมาไว้บนเรือน ณ ห้องผีเรือน หรือห้องของบรรพบุรุษที่เรียกว่า" กะล่อห้อง" และต้องจัดพิธีเซ่นไหว้ทุกปีเรียกว่า"พิธีเสนเรือน" และ*ผีป่าผีขวางและผีอื่น ๆ* เป็นที่สถิต อยู่ตามป่า ภูเขา แม่น้ำ หรือสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งหากคนทำให้ไม่พอใจก็อาจลงโทษให้เจ็บป่วยได้ เช่นกัน หนึ่งสำหรับความเชื่อของลาวโซ่ง อีกประการหนึ่งก็คือ ความเชื่อในเรื่องขวัญ เนื่องจาก เชื่อว่า "แกน"เป็นผู้สร้างให้มนุษย์มาเกิดและให้มีของขวัญแต่ละคนติดตัวมาอยู่ในร่างกายรวม ๓๒ ขวัญ ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น แต่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวและทำงานได้ ขวัญอาจจะตกหล่น หรือสูญหายได้ง่าย ถ้าตกใจหรือเจ็บป่วยขวัญจะไม่อยู่กับตัว จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญหรือเรียกว่า"สู่ขวัญ"เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่ในร่างกายอย่างปกติสุขตามเดิม"⁵⁹ "ผีมอญเป็นความเชื่อของคนไทย เชื้อสายมอญที่ยึดถือผีเป็นความสำคัญในวิถีชีวิต ผีของชาวมอญมีหลายประเภท ได้แก่ ผีปู่ย่า ตา ยาย ผีเมียหลวง ผีเมียน้อย ผีครูอาจารย์ ผีลูกหลาน ผีญาติ ผีแมว และผีไม่มีญาติ ลูกชายคนโต ของตระกูลจะเป็นผู้สืบทอดต้นผี ผู้รับสืบทอดเสาผีไว้ที่บ้าน ในตระกูลหนึ่งจึงมีบ้านที่มีเสาผี เพียงบ้านเดียวเท่านั้น ต้นผีรับผิดชอบในการจัดพิธีรำผี ดูแลคนในตระกูลไม่ให้ผิดข้อห้ามต่าง ๆ และยังเป็นหัวหน้าในการนัดพบคนในตระกูลเดียวกันให้มาช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของคนในตระกูล เช่น วันลงแขกเกี่ยวข้าว ตลอดจนการจัดงานพิธีต่าง ๆ การถือผีของชาวไทยเชื้อสายมอญ เป็นการนับถือบรรพบุรุษ จึงเป็นความเชื่อที่มีลักษณะของการสืบทอดตระกูลแต่ละตระกูล ทำให้ ได้รวมญาติในตระกูลเดียวกัน"⁶⁰

การเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรม/ประเพณี

หลายชุมชนต่างมีวิถีการดำรงชีวิตที่ถูกกระแสนการพัฒนาเพื่อมุ่งสู่ความทันสมัยทำให้เกิดความขัดแย้งในหลายมิติทั้งวัฒนธรรมความเป็นอยู่ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้ง วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตามความคิดความเชื่อที่ถูกหล่อ หลอมหรือได้รับการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนและสังคมภายนอกมากขึ้น วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม ดัง ปรากฏในงานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือหลายเรื่อง ดังนี้ "ประเพณีการไหว้ครูตาล

⁵⁹ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่ สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

⁶⁰ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ตามรอยผีมอญบ้านเก่า

(แบบโบราณ)ของชุมชนบ้านเกยไชย เป็นวัฒนธรรมมีสืบต่อกันมายาวนาน แต่ในปัจจุบันจะถูก ลืมเพราะวัฒนธรรมทางตะวันตกเข้ามามีบทบาทในท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป จากเดิม อีกทั้งอาชีพทำน้ำตาลขายและขึ้นลูกตาลขาย เป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชน ลดน้อยลง ด้านติดต่อการสื่อสาร ปัจจุบันเป็นยุคสมัยที่พัฒนาไปมาก ทำให้การสื่อสารสะดวก รวดเร็ว เด็กเดี๋ยวนี้ หลงติดกับวัฒนธรรมต่างชาติ จนลืมวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งสืบทอดมาจาก รุ่นสู่รุ่น จนอาจทำให้วัฒนธรรมเก่าแก่และภูมิปัญญาดั้งเดิมสูญหายไป เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เป็น สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เยาวชนหลงทาง หลงวัฒนธรรม ขาดการตระหนักในเอกลักษณ์และความ เป็นมาของชาติกำเนิด”⁶¹ “การละเล่นของลาวโซ่งที่จัดเป็นประเพณีอีกประการหนึ่งนั้นคือ ประเพณีการเล่นคอน หรือ"อั่นคอน" ในภาษาลาวโซ่งซึ่งเป็นการละเล่นของหนุ่มสาวในเดือน 5 หรือ เดือน 6 อันเป็นระยะที่ว่างจากการทำนา พวกหนุ่มสาวในแต่ละหมู่บ้านก็จะพากันจับกลุ่ม เล่นคอนโดยผู้ใหญ่ไม่หวงห้าม จึงเป็นการเปิดโอกาสให้พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ได้ทำความรู้จักมักคุ้น กันยิ่งขึ้น และใช้ลูกช่วงเป็นอุปกรณ์การละเล่นให้หนุ่มสาวโยนให้ถูกกัน เป็นการสร้าง สัมพันธไมตรี ระหว่างหนุ่มสาวให้มีโอกาสได้รู้จักสนิทสนมและแต่งงานกันในที่สุด ทว่าเป็นที่น่า เสียดาย ที่ประเพณีการเล่นคอนค่อนข้างจะไม่ใช่ที่รู้จักหรือนิยมของลาวโซ่งรุ่นหลังอีกต่อไป เช่นกัน”⁶² “เพราะวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่เราไม่ค่อยจะได้ยินเสียงเพลงเห่เรือของผีพาย และของชาวบ้าน กลับได้ยินเพลงลูกทุ่งแทน เพราะขาดผู้รู้คุณค่าและความสนใจที่จะรักษาไว้”⁶³ “เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมประเพณีการละเล่นดั้งเดิมของชาวมอญ เปลี่ยนไป ผสมผสานกับประเพณีการละเล่นของไทยขึ้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวดองภายในตระกูลมอญด้วยกัน

⁶¹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง ประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

⁶² โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

⁶³ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง ของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัด นครสวรรค์

และเกี่ยวข้องกับคนไทยในบริเวณใกล้เคียง ได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมของคนอำเภอเก่า
 เลี้ยวมากขึ้น”⁶⁴

วัตถุประสงค์ในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีต่างๆท่ามกลางกระแสการ เปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์

การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีต่างๆในยุคสมัยปัจจุบันนี้มีเป้าหมายปรับเปลี่ยนไป
 จากเดิมเป็นบางเรื่องบางประเด็น แต่หลายกิจกรรมก็ยังคงไว้ซึ่งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เดิม ซึ่ง
 จำแนกได้ดังนี้

1. การตอบสนองความเชื่อบางอย่าง/สืบทอดพิธีกรรมทางศาสนา

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆของชุมชนล้วนเกี่ยวข้องกับผูกพันกับความคิดความเชื่อของคนใน
 ชุมชน ดังนั้นการทำกิจกรรมต่างๆจึงยังคงผูกพันเกี่ยวข้องกับความเชื่อนั้นๆอยู่ ซึ่งคนไทยมีความ
 เชื่อหลักๆที่ผูกพันกับเรื่องของการผลิตทางด้านเกษตรกรรมอยู่สามประการคือ

1) การนับถือความอุดมสมบูรณ์หรือความงอกงาม (fertility) ว่าเป็นสาระสำคัญของชีวิต
 ความงอกงามเป็นพลังบางอย่างซึ่งทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ เป็นความสามารถในการให้เกิดชีวิตใหม่

2) การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีในที่นี้หมายถึงอำนาจของบรรพบุรุษที่ก่อให้เกิดความงอกงาม
 ความสุข และความมั่นคงแก่ชีวิตของลูกหลานได้ ในภาคกลางการนับถือผีบรรพบุรุษคลายลงไป
 กว่าในภาคเหนือและภาคอีสาน เราอาจเห็นการนับถือผีบรรพบุรุษได้ในพิธีกรรมหลายอย่างของ
 ภาคเหนือและภาคอีสาน ในภาคเหนือมีการเลี้ยงผีเมื่อลูกหลานแต่งงานหรือพาคู่แต่งงานเข้ามาใน
 ตระกูล

3) ความเชื่อในเรื่องขวัญ ขวัญหมายถึงสาระสำคัญของชีวิตของแต่ละคน ซึ่งทำให้เขา
 ดำรงเอกลักษณ์ของตัวเองไว้ได้ ขวัญจึงเป็นพลังชีวิตอีกอย่างหนึ่ง แต่ขวัญของบุคคลอาจถูก
 กระทบด้วยความเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยผีป่า ด้วยการพลัดพราก หรือด้วยการเปลี่ยนสถานภาพ ฉะนั้น
 จึงต้องทำพิธีสู่ขวัญหรือทำขวัญในกรณีต่างๆ ที่อาจกระทบถึงขวัญอยู่เสมอ การบวชนาคคือการ

⁶⁴ โครงการยุวิวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาว
 มอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก่าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

เปลี่ยนสถานภาพจากคนธรรมดาเป็นพระภิกษุ จึงต้องมีการทำขวัญนาคก่อน การแต่งงานก็เป็น การเปลี่ยนสถานภาพอีกอย่างหนึ่ง และมีการทำพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวในภาคเหนือและภาคอีสาน ดังได้กล่าวแล้วว่า

นอกจากความเชื่อดั้งเดิมของไทยสามประการดังกล่าวแล้ว คนไทยยังรับเอาความเชื่อจาก ต่างวัฒนธรรมมาเป็นของตัวเองอีก เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดในประวัติศาสตร์ ที่สำคัญคือ ความเชื่อในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาก่อให้เกิดพิธีกรรมหลายอย่าง แต่จะไม่ กล่าวถึงโดยละเอียด เนื่องจากรู้กันดีอยู่แล้ว ความเชื่อที่สำคัญของพุทธศาสนาที่มีต่อคนไทยก็คือ ความเชื่อในเรื่องของบุญ คนไทยเชื่อว่าภาวะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เกิดจากผลของบุญหรือกรรมที่ ทำไว้ในอดีต ฉะนั้นความเชื่อเรื่องบุญกรรมจึงสามารถให้เหตุผลแก่ระบบสังคมทั้งหมดได้ การที่ ผู้ใดมีอำนาจขึ้นมาก็เพราะผลบุญที่เขาทำไว้ พิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่คนไทยนิยมทำกันจึง สะท้อนความเชื่อในเรื่องนี้อย่างมาก เพราะเน้นในเรื่องการทำบุญด้วยประการต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ ศาสนาพราหมณ์ก็เป็นความเชื่อจากภายนอกอีกอย่างหนึ่งซึ่งคนไทยรับเข้ามา โดยเฉพาะในหมู่ ชนสูงที่มีโอกาสสัมผัสกับชนกษัตริย์และตำราในศาสนาพราหมณ์ได้มากกว่าคนทั่วไป จึงอาจไม่ค่อย ปรากฏในชนบทมากนัก

นอกจากความเชื่อที่ปรากฏในรูปพิธีกรรมไทยแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นคุณธรรมในภูมิปัญญา ซึ่งปรากฏในพิธีกรรม คุณธรรมที่สำคัญซึ่งควรกล่าวถึงไว้ก็คือ

1) ความเคารพต่อธรรมชาติ เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงเห็น ความสำคัญของธรรมชาติและกรรมวิธีที่ประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ ไม่พยายามพิชิต ธรรมชาติ แต่ต้องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

พิธีกรรมที่สะท้อนคุณธรรมข้อนี้มีอยู่หลายพิธีกรรม แต่ที่เราคุ้นเคยกันดีก็คือพิธีกรรมลอย กระทง จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนี้คือการขอขมาต่อพระแม่คงคา เพราะในชีวิตของเรานั้นได้ใช้ ประโยชน์และทำร้ายน้ำไปหลายอย่าง พิธีกรรมลอยกระทงเตือนให้ผู้ร่วมในพิธีกรรมได้รำลึกคุณ ของน้ำ มองเห็นชีวิตแนบแน่นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

2) การให้ความสำคัญแก่ชุมชน ในสังคมเกษตรกรรมของไทยชุมชนเป็นทั้งเครื่องมือใน การประกอบกิจการงานให้บรรลุผลและเป้าหมายในการประกอบกิจการงาน ฉะนั้นจึงมีพิธีการ หลายอย่างที่เตือนให้สมาชิกของสังคมสำนึกถึงความสำคัญของชุมชน

พิธีกรรมของไทยโดยส่วนใหญ่แล้วชุมชนมีส่วนร่วมด้วยเสมอไม่ค่อยเป็นพิธีกรรมที่ทำ เฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลเห็นถึงพลังอำนาจของชุมชนที่มารวมตัวกัน ดังเช่นพิธีแห่หางแมวเมื่อ คราวฝนแล้ง เป็นพิธีกรรมที่ดึงสมาชิกของชุมชนทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เพราะปัญหาฝนแล้ง

กระทบต่อทุกชีวิตในชุมชนเหมือนกันหมด เมื่อเกิดการร่วมมือกันในพิธีกรรมนี้ ก็อาจต้องเผชิญชะตากรรมร่วมกันได้ เช่น ร่วมกันสร้างหาแหล่งน้ำไว้ใช้ยามจำเป็น ฉะนั้นการแห่หางแมงจะทำให้ฝนตกจริงหรือไม่จึงไม่ใช่ประเด็นหลักของการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ในภาคเหนือการไหว้ผีฝ่ายก็เป็นพิธีกรรมที่ให้ความสำคัญแก่ชุมชนเช่นกัน ฝ่ายก้นน้ำเป็นสิ่งที่ก่อสร้างที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วยการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนทั้งหมด ผีฝ่ายจึงมีความหมายเป็นสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมที่ดึงเอาทุกคนในชุมชนมาร่วมมือกันในการบัดพลิกกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสัญลักษณ์ของการร่วมแรงร่วมใจกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเหมืองฝายนั่นเอง นับได้ว่าพิธีไหว้ผีฝ่ายเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้เกษตรกรในภาคเหนือสามารถช่วยเหลือตนเองในด้านชลประทานได้อย่างดี

3) การให้คุณค่าแก่การผลิต พิธีกรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนการยกย่องคุณธรรมข้อนี้และเป็นที่รู้จักกันดีคือพิธีแลกนาขวัญ หรือที่ชาวบ้านทำเองก่อนลงมือทำนาเรียกว่า นาตาแฮก อันเป็นพิธีกรรมที่ต้องทำเพื่อให้เกิดสิริมงคล ประสพผลในการผลิตข้าว นอกจากนี้ยังมีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ อันเป็นการเชื่อมโยงสังคมเมืองกับสังคมชนบทเข้าด้วยกัน

4) การให้ความสำคัญแก่ญาติและครอบครัว อาจพบได้ในพิธีกรรมเกือบทุกอย่าง เพราะในการประกอบพิธีกรรมอะไรก็ตาม กลุ่มญาติมักเข้าร่วมในพิธีเสมอ ทั้งนี้เพราะเครือญาติเป็นกลุ่มพื้นฐานทางสังคมและทางการผลิต การมีสำนึกถึงความสำคัญของกลุ่มญาติพี่น้องจึงเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยให้เกิดความปรกติสุขขึ้นในสังคมไทย

พิธีกรรมที่สะท้อนความสำคัญของครอบครัวและญาติเป็นอย่างดีคือพิธีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่จะต้องรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ ซึ่งในทางเหนือเรียกว่า สดน้ำดำหัว ในขณะเดียวกันเครือญาติก็สัมพันธ์กับการนับถือบรรพบุรุษด้วย ฉะนั้นจึงเป็นธรรมเนียมที่จะทำบุญอุทิศของญาติผู้ใหญ่ที่ตายไปแล้ว

5) การให้ความสำคัญแก่ส่วนรวม เป็นคุณธรรมที่ทำให้คนรู้จักแบ่งปันและไม่ตักตวงเอาทรัพยากรไปใช้คนเดียว หรือสะสมไว้จนเกินความจำเป็น

พิธีกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาเช่นนี้เห็นได้จากร่องของการสร้างกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรของชุมชน เช่น ในภาคเหนืออาจมีการตั้งหอผีขึ้นในป่าหรือในแถบที่มีน้ำซับขึ้นมาจากดิน มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนว่าคนในชุมชนจะใช้ป่าหรือน้ำเช่นนั้นอย่างไร เป็นต้นว่าป่าที่มีหอดูแลจะเป็นป่าของชุมชน ซึ่งทุกคนมีสิทธิ์เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ในระดับหนึ่ง เช่น เอาสัตว์ไปเลี้ยง เก็บเห็ดและวัชพืชมาบริโภค ฯลฯ แต่ไม่ตัดไม้ใหญ่ เว้นแต่ได้แต่ประกอบพิธีกรรมขอจากผีเสียก่อน

ซึ่งก็เท่ากับขออนุญาตจากชุมชนนั่นเอง⁶⁵ ความเชื่อ พิธีกรรมและคุณธรรมของคนไทยที่แสดงออกผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าว ปรากฏอยู่ในงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “ในงานประเพณีแต่งงานของชาวมอญเครื่องขันหมากมีลูกมะพร้าวเป็นส่วนประกอบหนึ่ง โดยที่ต้องลูกมะพร้าวต้องตัดมาจากต้น มะพร้าวต้องมีเดือยยาว ๆ ออกมา จะเป็นตัวบ่งชี้ว่าเจ้าบ่าวบวชหรือยัง ถ้าเจ้าบ่าวบวชแล้วให้มะพร้าววงอก เจ้าบ่าวยังไม่ได้บวชให้มะพร้าวยังไม่ออก เพื่อประจานว่าใครที่ยังไม่ได้ผ่านการบวชเรียน ไม่ควรแต่งงาน เป็นการบังคับก่อนแต่งงานให้ลูกบวชเสียก่อน เพราะกลัวพ่อแม่จะไม่ได้บุญ หลังจากแต่งงาน ประมาณ 4-5 วัน จะมีพิธีให้เจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน ที่ชาวนับถือเจ้าสาวต้องถือตุ๊กตา ห้ามเจ้าบ่าวถูกตัวตุ๊กตาเป็นเด็ดขาด เพราะจะตุ๊กตาที่บริสุทธิ์ไปถวายเจ้าพ่อเหมือนไปสาบานกับเจ้าพ่อว่าจะรักกัน ช่วยเหลือกัน ไม่กินเหล้า เมายา เป็นห่วงเป็นใยกัน อยู่กินกันจนแก่จนเฒ่า เป็นกลอุบายของคนสมัยโบราณ เพื่อให้ยึดถือปฏิบัติ”⁶⁶ “ในอดีตนั้นจะใช้เรือยาวในการแห่ขันหมากหรือผ้าป่าไปวัด และเพื่อความสนุกสนานและความเพลิดเพลิน จึงได้จัดแข่งขันเรือยาวขึ้นด้วย คนไทยมีความผูกพันกับสายน้ำมาเป็นระยะเวลานานแสนนาน เพราะส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามราบลุ่มน้ำในสังคมเกษตรกรรม อาจกล่าวได้ว่าสายน้ำเปรียบเสมือนสายชีวิต สายโลหิตที่อาศัยดื่มกินและหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ประเพณีอันสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ประเพณีหนึ่งก็คือ “การแข่งขันเรือยาว” ซึ่งมีสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในฤดูน้ำหลาก วังเว้นจากการเพาะปลูก ปักดำทำนา ในเทศกาลงานบุญประเพณีออกพรรษาการปิดทองไหว้พระก็จะมีการแข่งขันเรือ โดยที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านนำเรือมาลงแข่งขันกันซึ่งโดยก่อนนำเรือมาแข่งขันจะต้องมีการขุดเรือก่อนซึ่งวัดจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านจะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำการขุดเรือชาวบ้านที่มาช่วยจะมีช่าง มีนักพายเรือทุกคนมาด้วยใจไม่มีการจ้าง”⁶⁷ “คนจีนโบราณมีความเชื่อว่า

⁶⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2548).ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม(การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม).กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.

⁶⁶ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาวมอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

⁶⁷ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

สิงโตเป็นบุตรของมังกร ซึ่งมีอำนาจและทรงพลังมากที่สุดในบรรดาบุตรทั้งหมด ได้รับมอบหมายจากสวรรค์ในฐานะ ผู้พิทักษ์ สิงโตจึงถือเป็น สัญลักษณ์ของพลังอำนาจ ความกล้าหาญ และความจงรักภักดี”⁶⁸ “ส่วนมากไปไหว้เพื่อบริให้ตัวเองหายป่วย หรือคนในครอบครัวที่ป่วยให้หายจากอาการ บางคนก็ไปไหว้ให้ช่วยคุ้มครองจากอันตรายต่าง ๆ ให้ค้าขายได้ดี ร่ำรวย ..ตอนนั้นต้องไปขายแดน(สงครามเวียดนาม)ได้ขึ้นไปไหว้ขอให้ท่านช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัยกลับมา เชื่อว่าโบสถ์เทวดาสรางมีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนนี้และชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ วัดแห่งนี้ล้วนแต่มีความเคารพเลื่อมใสและศรัทธาต่อโบสถ์เทวดาสราง เพราะเป็นเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ในบริเวณวัดแห่งนี้ ความรู้สึกที่ผูกพันกับวัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโบสถ์เทวดาสรางที่เชื่อว่าคอยคุ้มครองและปกป้องรักษา ทุกคนจึงอยู่ร่วมกันอย่างดี มีมิตรไมตรีต่อกัน”⁶⁹ “ จากปฏิปทาของหลวงพ่อดิมที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า หลวงพ่อเป็นผู้มีความเพียรเป็นเลิศ บำเพ็ญเพียรจนหน่วยกิลด ไม่ติดในลาภสักการะ โลกธรรมแปด เป็นผู้สำรวมระวังในศีลาจารวัตรจนตลอดชีวิต เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์โดยแท้จริง เป็นผู้ให้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ไม่เป็นผู้ที่ขอรับ รับมาให้ต่อเขาไปหมด เงินของท่านไม่ยืดยาว ลาภยศสรรเสริญไม่อยู่ติด ความเป็นอยู่เรียบง่าย เมตตาเพื่อนมนุษย์ผู้ตกยาก จึงทำให้พระกิตติคุณของท่านขจรขยายมาจนถึงปัจจุบัน”⁷⁰ “หลวงพ่อดิมเป็นผู้มีบุญบารมีสูง ประชาชนให้ความเคารพนับถือมากมาย และเป็นที่พึ่งของประชาชนได้เป็นอย่างดีช่วยอุปการคุณและสงเคราะห์ประชาชนผู้ตกทุกข์ เมื่อมีความเดือดร้อนมีปัญหาใดๆ หลวงพ่อดิมท่านก็จะช่วยแก้ไขให้คลายทุกข์คลายความเดือดร้อนเป็นประจำ จนประชาชนทั่วไปรักเคารพบูชา และเกรงขามเป็นอย่างยิ่ง และท่านยังได้สร้างวัดถุ่มงคดมากมายไว้ให้ประชาชนได้เข้าบูชา ซึ่งมีหลายรุ่นด้วยกัน เช่น พระกิ่ง สมเด็จพระเสื่อ สมเด็จพระเนือง ผ้ายันต์

⁶⁸โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์)

⁶⁹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์เทวดาสรางกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

⁷⁰โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

มีตปากกาข้างข้าง เหยียดรูปไข่ ล็อกเก็ตน้ำ รูปเหมือน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ในปัจจุบันวัตถุมงคลที่หลวงพ่อบุญรอดเสกนั้นหายากและมีคุณค่า”⁷¹

2. การพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความบันเทิงเชิงวัฒนธรรมหลังการประกอบอาชีพ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคมมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม การจัดระบบสังคมไม่เข้มงวด อีกทั้งภูมิอากาศยังอำนวยให้ผู้คนสามารถติดต่อพบปะสังสรรค์กันโดยตรงได้มาก ร่วมใช้แรงงานลงแขกในการผลิตเกษตรกรรม และสามารถจัดงานรื่นเริงร้องเพลงและรำวง งานชุมชน ทำพิธีกรรมร่วมกันติดต่อกันหลายวันหลายคืน ในบรรยากาศธรรมชาตินอกที่พำนักของแต่ละคน นอกจากนี้ ลักษณะภูมิประเทศแวดล้อม ทำให้แต่ละชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเองผูกพันกันภายในสูงมาก และค่อนข้างเป็นอิสระจากภายนอก ดังนั้นกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ จึงแสดงออกถึงสุนทรียภาพของคนในพื้นที่นี้ วัฒนธรรมประเพณีของคนไทยส่วนใหญ่จึงแฝงไปด้วยความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเป็นสำคัญ ดังปรากฏในงานวิทยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “การแข่งขันเรือยาวจะจัดเพื่อฉลองเทศกาลออกพรรษาของชาว ไทยพุทธเพราะจะจัดขึ้นหลังจากออกพรรษาแล้ว การจัดเทศกาลงานประเพณีการแข่งขันเรือยาว ที่เป็นฤดูกาลที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำไร่ทำนา มักจะหางานอดิเรกทำกัน ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันจัดงานประเพณีการแข่งขันเรือยาวขึ้น เพื่อสร้างความสนุกสนานรื่นเริง”⁷² “การเต๋นกำรำเคียวมาเล่นในช่วงนี้ เพื่อให้เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด สร้างความสนุกสนานในขณะที่แขกเพลงเล่นเต๋นกำรำเคียวอยู่ขณะนั้นเวลาจะอยู่ในช่วงบ่ายสามโมงครึ่งถึงสี่โมงเย็น ยังไม่ถึงเวลาปล่อยแขกกลับบ้าน แขกเที่ยวข่าวที่ไม่ใช่พ่อเพลงแม่เพลงและ

⁷¹ โครงการวิทยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญรอด
คงคสุโร แห่งวัดสว่างอารมณ์ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญรอด คงคสุโร แห่งวัดสว่าง
อารมณ์

⁷² โครงการวิทยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง
ของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัด
นครสวรรค์

ลูกคู่ทั้งสองฝ่ายจะเกี่ยวข้าวไปพร้อมกับเป็นผู้ชม ขณะเดียวกันอาจเป็นลูกคู่ร้องรับไปด้วย สร้างสีสันของการลงแขกเกี่ยวข้าวในครั้งนั้นเป็นอย่างยิ่ง”⁷³

3. การสร้างความสัมพันธ์ให้กับผู้คนในสังคม

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆ ของชุมชนนอกจากมีวัตถุประสงค์ในเรื่องของการตอบสนองความเชื่อและการพักผ่อนหย่อนใจแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ในการสานความสัมพันธ์ของผู้คนในแต่ละวัย ตั้งแต่วัยเด็ก หนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ดังปรากฏในงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือดังนี้ “ เมื่อการแข่งขันสิ้นสุดลงชาวบ้านที่มาเที่ยวดูเรือแข่งโดยการพายเรือของตนเองมากันเป็นหมู่คณะ ทั้งหนุ่มสาวคนแก่แม่ย่าก็จะนำเรือมาเกาะกันเป็นหมู่ ปล่อยเรือลอยไปตามกระแสน้ำเพื่อกลับบ้าน พวกหนุ่มสาวจะถือโอกาสเกี่ยวพาราสีกัน โดยการร้องเล่นเพลงเรือ บางลำก็จะมีพ่อเพลงแม่เพลง เป็นผู้ร้องนำในทำนองพอสื่อ แม่สื่อให้กับหนุ่มสาวของตน”⁷⁴ “การที่ถึงปีมารวมกันทำให้ได้ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบระหว่างกัน ลูกหลานจะได้มีความผูกพันและไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน การเป็นต้นเฝ้าไม่ได้มีการกำหนดเอาไว้หรือว่าต้องรักษาศีล ไม่ได้มีการสอนกันอย่างตรง ๆ ว่าให้อยู่ในศีลธรรม แต่จะเป็นการกระทำส่วนตัวรู้สึกอยู่ในใจว่าอย่าไปประพฤติผิดทำนองคลองธรรม”⁷⁵ “พิธีกรรมและการละเล่น ช่วงเวลาตอนเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนาคนี้ จะเป็นช่วงเวลาที่หนุ่มสาวได้มีโอกาสมาพบปะกัน อาจเปิดโอกาสให้ลูกสาวบ้านตนได้ไปพูดคุย หรือเที่ยวตามงานบุญงานประเพณีต่างๆ หากหนุ่มสาวคู่ใดเป็นคู่ดองกันก็จะใช้โอกาสนี้ใกล้ชิดสนิทสนมกันก็ได้ การลงแขกเกี่ยวข้าวจึงเป็นช่วงเวลาสำคัญ ที่ส่งผลให้คนในชุมชน มีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น และรักสามัคคีกันเป็นอย่างยิ่ง คนหนุ่มสาว มักนิยมชวนกันไปเที่ยวตามงานเทศกาลหรืองานบุญต่างๆ โดยฝ่ายชายจะชักชวนเพื่อนของตนมารับสาวๆ ถึงที่บ้าน และไปเที่ยวกันเป็นกลุ่มใหญ่ มีการร้องรำกั๊กกันระหว่างชายหญิง เช่น เทศกาลตรุษสงกรานต์ ในตอนเช้า คนในชุมชนจะพากันไปทำบุญที่วัด ฟังเทศน์และธรรมเทศนาจากพระสงฆ์

⁷³ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม พื้นบ้านเพลง(เต็นกำรำเกี่ยว)ของบ้านสระทะเล

⁷⁴ อ้างอิงแล้วใน 72

⁷⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง ตามรอยผีมอญบ้านเก่า

จากนั้นคนหนุ่มสาวจะนัดกันไปยังลานวัด หรือลานกว้างบริเวณหนองน้ำ เพื่อเฉลิมฉลองเทศกาลดังกล่าว มีการเก็บดอกไม้มาบูชาชนิดเข้าไปในโบสถ์ เพื่อพินิจฐานขอพรพระพุทธรูปให้สมดังปรารถนา จากนั้นจะออกมาร้องรำทำเพลงที่ลานกว้าง ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ล้อมกันเป็นวง เริ่มเกี่ยวพาราสีกันด้วยบทกลอนต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่มักนิยมเล่นตั้งแต่บ่ายจนถึงค่ำ เพลงพินิจฐาน เพลงระบำวง และเพลงพวงมาลัยได้ซึ่งซ้ำก่อให้เกิดความสนุกสนาน”⁷⁶

4. การสร้างสำนึกร่วมกันหรือแสดงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน

กิจกรรมตามประเพณีต่างๆ ของชุมชนนอกจากจะตอบสนองวัตถุประสงค์ในหลายๆ เรื่องแล้ว การตอบสนองเรื่องการสร้างสำนึกร่วมกันหรือแสดงอัตลักษณ์ของคนในชุมชนนับเป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่แฝงไว้ในกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์⁷⁷ ได้อธิบายถึง องค์การจัดการน้ำในฐานะที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรม หรือสถาบันที่มีพลวัต และมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทรัพยากรของท้องถิ่น เพราะเกิดจากสำนึกร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในการเรียนรู้เพื่อจะปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย ด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ในการจัดการและแก้ไขปัญหาในการใช้ทรัพยากร เพื่อช่วยให้ระบบเหมืองฝายยังคงดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้สำนึกร่วมกันของชุมชนบนพื้นฐานของการยังชีพในลักษณะเฉพาะของระบบนิเวศหนึ่งๆ ที่แตกต่างกัน ระหว่างระบบทำนาหรือระบบทำไร่ ที่อาจจะให้ความสำคัญกับทรัพยากรแต่ละชนิดต่างกัน ยังสามารถผลิตซ้ำและถ่ายทอดอุดมการณ์ผ่านพิธีกรรมที่ต่อยอดคุณค่าเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ จนทำให้เคารพธรรมชาติและสร้างความผูกพันในชุมชนให้ร่วมมือกัน สำหรับงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งนี้ พบว่า กิจกรรมตามประเพณีต่างๆ สะท้อนถึงการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน ดังนี้ “ วัดหนองกลับ เป็นศูนย์กลางของชุมชนในตำบลหนองกลับ ตำบลหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่คนในชุมชนต่างมีความภาคภูมิใจในความมีและเป็นไป

⁷⁶ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง พัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชนบ้านกุฎยา อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)

⁷⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2552).มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ของศูนย์รวมจิตใจ คือวัดหนองกลับ(วัดหลวงพ่อเดิม) ภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นกันเอง จริงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ผูกพันประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ที่ผูกมัดความรักใคร่ ประองดอง มีน้ำใจ ไม่ตรี ซึ่งกันและกัน โดยนำหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาใช้เป็นหลักชัย นำจิตใจให้เกิดความดีงาม มาทุกยุคสมัยบรรดาชาวบ้านคนหนองบัวจำนวนมาก ชนไม่มาให้วัด บริจาคเงิน บริจาคสิ่งของ ออกทั้งร่างกาย แรงใจ และแรงทรัพย์ ไม่ว่าทางวัดจะเอ่ยปากขอเรื่องใดก็ตาม ได้สิ่งนั้นทุกอย่าง จนหลวงพ่อเดิมได้ชื่นชมว่า... คนหนองบัวมีความสามัคคีกันดีมาก เสียสละทุกเรื่อง ในช่วงของการก่อสร้างนั้นต้องใช้เวลานานสำหรับการก่อสร้างเพื่อที่จะให้สำเร็จ ก็จะมีประเพณีต่าง ๆ ในวัดในชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นต้น”⁷⁸ “เนื่องจากชุมชนตะเคียนเลื่อนอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยามีชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะ ใช้ทำมาหากิน ใช้ขนส่งสินค้า แม่น้ำเรือ จึงมีความสำคัญกับชีวิตของชาวบ้านมากโดยชาวบ้านจะมีภูมิปัญญาของการต่อเรือติดตัวอยู่เพื่อใช้ต่อเรือไว้ทำมาหากินและที่วัดจะมีการต่อเรือโดยรวบรวมชาวบ้านทั้งที่มีฝีมือและผู้ที่มีจิตใจที่อยากจะมีส่วนร่วมมาช่วยกันต่อเรือเพื่อนำไปแข่งขันกับหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อเชื่อมความสามัคคี จึงทำให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านเกิดความสามัคคีของคนในหมู่บ้านทุกคนมีจิตใจที่เป็นสาธารณะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แบ่งปันกัน”⁷⁹

5. การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม(การสืบทอดสมบัติสาธารณะ)

เป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของการทำกิจกรรมตามประเพณีต่างๆของชุมชน คือ การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ที่แสดงถึงสมบัติสาธารณะของชุมชน รวมทั้งการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไป กัน ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำของคนในชุมชนเองเป็นหลักหรือเกิดจากสถาบันองค์กรหรือหน่วยงานภาครัฐที่เห็นความสำคัญแล้วเข้าไปดำเนินการร่วมกับชุมชนสำหรับงานยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งนี้ พบว่า กิจกรรมตามประเพณีต่างๆสะท้อนถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน มีดังนี้ “การเชิดสิงโต นับเป็นอีกหนึ่งศิลปะการแสดงตามแบบ

⁷⁸โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวชนาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

⁷⁹โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์

ฉบับและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวจีน ที่นอกจากจะสื่อถึงความหมายอันเป็นมงคลแล้ว ยังเป็นเสมือนการร่วมกันอนุรักษ์ศิลปประเพณีล้ำค่าของจีนให้คงอยู่สืบไปชั่วลูกชั่วหลาน”⁸⁰ “โรงเรียนหนองขาหย่างวิทยาในฐานะผู้นำทางการศึกษาของท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเยาวชน จึงพยายามที่จะทำให้โบราณสถานบ้านคูเมืองเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนโดยโรงเรียน ได้ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และทำให้เยาวชนรุ่นหลังได้เกิดความรักเห็นคุณค่าของแหล่งโบราณสถานบ้านคูเมืองในหลายรูปแบบ”⁸¹ “การเล่นเต๋นกำรำเคียวของชาวสระทะเลแห่งนี้ไม่มีดนตรีประกอบมีเพียงลูกคู่ปรบมือและร้องรับเท่านั้น ต่อมากรมศิลปากรได้นำไปประยุกต์ดัดแปลง ทำรำ เนื้อร้องเสียใหม่ ให้เหมาะแก่การนำไปแสดงในการเกี่ยวพาราดี โดยใช้ระนาดเป็นดนตรีประกอบในตอนต้นและตอนจบ”⁸² “ปัจจุบัน คณะกรรมการหมู่บ้าน และโรงเรียนได้ร่วมการจัดองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดให้นักเรียนโรงเรียนบ้านพุต้อ (ไกด์ตัวน้อย) เพื่อใช้ในการสอนนักเรียน และผู้เข้าเยี่ยมชม บรรยายเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนบ้านสวนพญ-พุต้อ. ได้รับรางวัลชมเชยจากลูกโลกสีเขียวในการดูแลรักษาป่า ได้รับรางวัลป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนจากกรมป่าไม้ ได้รับรางวัลหมู่บ้านเขียวขจี”⁸³ “งานวัดปิดทองไหว้พระจะมีการจัดการแข่งขันเรือยาวโดยมี อบต. วัด ชาวบ้าน ช่วยกันจัดโดยจะต้องใช้งบประมาณสูงมากต่อการจัดแต่ละครั้ง”⁸⁴

⁸⁰ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงของประเพณีแห่งโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์

⁸¹ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคูเมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)

⁸² โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต๋นกำรำเคียว)ของบ้านสระทะเล

⁸³ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องคนรักป่า” บ้านพุต้อ

⁸⁴ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัดนครสวรรค์)

“ ความเปลี่ยนแปลงในประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ ของจังหวัดนครสวรรค์ที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดก็จะเป็นช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา (2549 -2551) จากที่กล่าวไว้แต่แรกว่าผู้จัดงานส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์คิดรูปแบบการจัดงานกันเอง แต่ในปี 2549-2551 ได้มีการว่าจ้างบริษัทจากกรุงเทพ (Organizer) ให้มาออกแบบรูปแบบการจัดงานเพิ่มแสงสีเสียงและการแสดงในช่วงวันที่จัดงานให้มีความสนใจมากขึ้น เมื่อก่อนเด็กคนไหนมาร่วมแสดงก่อนถึงวันตรุษจีนจะไม่ได้รับเงินค่าจ้างมีเพียงถ้วยเตี๋ยวราดหน้าหรือข้าวต้มเลี้ยงหลังจากการซ้อม ในปัจจุบันจะให้เงินแล้วแต่คณะไหนมีเงินสนับสนุนมากน้อยเท่าใดจนถึงวันแห่ก็ให้ค่าจ้าง 50 -100 บาท เพียงเท่านั้น การสืบสานต่อกันมา การจัดงานประเพณี โดยการร่วมมือระหว่างคนไทยเชื้อสายจีนกับคนไทยกันมากขึ้น เริ่มมีแสง สี เสียงมากขึ้น การสืบสานต่อกันมาการจัดงานประเพณี โดยการร่วมมือระหว่างคนไทยเชื้อสายจีนกับคนไทยกันมากขึ้นโดยมีภาครัฐและเอกชนเข้ามา มีบทบาทจัดงานมากขึ้นทำให้เป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ และประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่เมืองปากน้ำโพยังเป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนด้วยกัน” ⁸⁵ “นายคชาวุธ มิมุข อายุ 46 ปี ประธานกลุ่มอนุรักษ์เพลงเต๋นกำรำเคียวเห็นความสำคัญของเพลงเต๋นกำรำเคียวที่กำลังจะสูญหายไปเลยตั้งกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นเพื่อการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้และสืบทอดให้เยาวชนรุ่นหลังสืบต่อไปจนถึงปัจจุบันนี้ปัจจุบันเพลงเต๋นกำรำเคียวของบ้านสระทะเล เป็นแหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่น เป็นห้องเรียนธรรมชาติที่ดีมาก ๆ แห่งหนึ่งที่รอนักเรียน นักศึกษา นักวิชาการด้านต่างๆ และผู้ที่สนใจได้เข้าไปค้นคว้าศึกษาเรียนรู้กัน และได้มีกลุ่มเยาวชน โรงเรียน และหน่วยงานต่างๆ เข้ามาศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับเพลงเต๋นกำรำเคียวกันอย่างต่อเนื่อง นับเป็นที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่เพลงเต๋นกำรำเคียวของบ้านสระทะเลที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันทั่วๆไปยังคงมีกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่ม นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจช่วยกันอนุรักษ์ รักษาประเพณีนี้ตลอดไปจนถึงชั่วลูกหลานต่อไป” ⁸⁶ “สิ่งที่เห็นการเปลี่ยนแปลง

⁸⁵ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงานประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์

⁸⁶ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเพลง(เต๋นกำรำเคียว)ของบ้านสระทะเล)

มากที่สุดของการมีประเพณีบุญบั้งไฟ ของชาวชุมชนบ้านร่องตาก็ ก็คือมีการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการมากขึ้น แต่เดิมก็มีการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล งบประมาณที่ได้จากองค์การบริหารส่วนตำบล จะได้หมู่บ้านละ 20,000 บาท”⁸⁷

บทสรุป

รูปแบบการผลิตหลังจากไทยได้เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นรูปแบบการผลิตที่เกิดขึ้นเพราะความตั้งใจของรัฐที่จะให้เกิดขึ้นตามกระบวนการพัฒนาแบบทันสมัย กล่าวคือคือรัฐมองชุมชนและสังคมไทยว่าชุมชนและสังคมไทยขาดปัจจัยอะไรที่แตกต่างจากความทันสมัยที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศที่พัฒนาแล้ว และรัฐได้วางแผนและกำหนดโครงการขึ้นมาเพื่อหาวิธีเพิ่มปัจจัยอันนั้นเข้าไป รวมทั้งรัฐยังได้เน้นบทบาทของตัวการพัฒนาคือกลไกภาคราชการเป็นสำคัญและสนใจและเน้นแต่เรื่องการพัฒนาอย่างเดียวไม่ได้พิจารณาว่าผลจากการพัฒนานั้นจะตกไปอยู่กับใคร รัฐมองปัญหาเพียงเพื่อวางโครงการพัฒนาชุมชนมากกว่าเพื่อความเข้าใจชุมชน และเป็นการมองชุมชนจากภายนอกเน้นด้านการผลิต เทคโนโลยีและพื้นที่มากกว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างภายในของสังคมแต่ละพื้นที่ทำให้การพัฒนาจึงเป็นไปในทิศทางและแบบแผนเดียวกัน ทำให้ไม่สนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ว่าเป็นมาเป็นไปอย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงของวิถีชุมชนอย่างไร การดำรงอยู่ของผู้คนสามารถพึ่งพาตนเองได้หรือไม่หรือต้องพึ่งพิงตลาดและสังคมภายนอก วัฒนธรรมประเพณีจะยังคงมีพลังในการสร้างและนำพาชุมชนและสังคมให้สามารถดำรงอยู่ได้หรือไม่ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของสังคมภายนอก ผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนและก่อให้เกิดพลังภายในชุมชนที่สามารถต่อต้าน ปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีคุณภาพต่อไป

⁸⁷ โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องตาก็ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

เอกสารอ้างอิง

โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์

เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง การศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง
ประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัด
นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง วิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อ
สายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่อง “คนรักป่า” บ้านพุต้อ

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาว
มอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ เรื่องการเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ ที่
ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านร่องต่าที่ ตำบลลานสัก อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงประเพณีแต่งงานของชาว
มอญในหมู่บ้านมอญ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวช
นาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องโครงการศึกษาเปลี่ยนแปลงการจัดงาน
ประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโบสถ์
เทวดาสร้างกับชีวิตของคนในชุมชนวัดเขา ต.นครสวรรค์ออก จ.นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางภาษาของ
ชุมชนแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการเปลี่ยนผ่านวิถีชีวิตของชุมชนกับวิถีการ
ผลิตเครื่องจักสานในชุมชนหนองปลาไหลตำบลบึงปลาทุ อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัด
นครสวรรค์)

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการบวช
นาคหมู่ของคนในชุมชนหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของ
ชุมชนที่สะท้อนประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนตะเคียนเลื่อน (วัดเกาะหงษ์) จังหวัด

นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลง
ประเพณีการไหว้ครูตาล (ต้นตาล) พื้นที่ ชุมชนวัดเกยไชยเหนือ อำเภอชุมแสง จังหวัด
นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการศึกษาสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงของ
ประเพณีแห่สิงโต ของชุมชนตลาดเก่า อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องคนรักป่า” บ้านพุตอ

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญ
คงคสโร แห่งวัดสว่างอารมณ์ความเชื่อ ความศรัทธาต่อหลวงพ่อบุญ คงคสโร แห่งวัด
สว่างอารมณ์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานบ้านคู
เมืองกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองสะแก (บ้านคูเมือง)

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องตามรอยฝัมอญบ้านเก่า

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์
อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องประเพณีของชาวไทยทรงดำในตำบลไผ่สิงห์
อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องพัฒนาการของประเพณีการกินดองในชุมชน
บ้านกุฎยาชี อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์)

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องวิถีชีวิต...กับการเปลี่ยนแปลงของคนไทยเชื้อ
สายจีน (เมืองปากน้ำโพ)

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
พื้นบ้านเพลง(เต็นท์กำรำเกี่ยว)ของบ้านสระทะเล

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องวิถีชีวิตของคนในชุมชนช่วยร่วมกับความ
เชื่อถือศรัทธาของตำนานหลวงพ่อบุญสวัสดิ์ (บ้านช่วยร่วม อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์)

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องวิถีชีวิตชุมชนชาวแพแห่งลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง
เมืองอุทัยธานี

จามะรี เชียงทอง ความสัมพันธ์ทางสังคมและไทยศึกษา.ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (2543).
สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2546) .เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง. กรุงเทพฯ :
สร้างสรรค์
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . (2533). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สร้างสรรค์และสำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์.บรรณานุกรม.(2548).ประวัติศาสตร์ความคิดไทย
กับแนวคิดชุมชน.กรุงเทพ ฯ : สร้างสรรค์
- ชมพู โกติรัมย์. (2553). ทูทางสังคมของไทยในบริบทของโลก : การปรับยุค
<http://dlibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/.doc>.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. (2548) .การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิด
ชุมชน ใน ประวัติศาสตร์ ความคิดไทย กับแนวคิดชุมชน.กรุงเทพ ฯ : สร้างสรรค์
- ปก แก้วกาญจน์.(2531). ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาจากผลกระทบของ
ระบบการผลิตเพื่อขายในช่วง 2 ทศวรรษ (ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเขาเจ็ยก อำเภอเมือง
จังหวัดพัทลุง.สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ประเวศ วะสี. (2552)
- พอพันธ์ อูยานนท์ .(2546). เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง, กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์
- ยงยุทธ ชูแว่น.(2551). ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคต.กรุงเทพ ฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ยุกติ มุกดาวิจิตร.(2548).อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์แนว
วัฒนธรรมชุมชน.กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวกัน.
- วิเชียร รักการ. (2529). วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพฯ :โอเอสพรีนตติ้งเฮาส์.)
- สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.2545. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทย .
[Online]. Available: URL : <http://student.rint.ac.th/~jakkra/sheet4.doc>)
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . (2549)
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . (2550)
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์ .(2552).ประวัติศาสตร์ชาวบ้าน คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ใน
ประชาคมวิจัย. ปีที่ 15 ฉบับที่ 87 กันยายน – ตุลาคม 2552
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2545).นิเวศประวัติศาสตร์ พรหมแดนความรู้ .กรุงเทพ ฯ : โครงการ
จัดพิมพ์คปไฟ
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์.(2548).ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชนทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์.

เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2543).ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด : รวบรวมบทความทางประวัติศาสตร์.กรุงเทพ ฯ : อมรินทร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2548).ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม (การทะลุกรอบและกับดักรูปแบบความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม).กรุงเทพ ฯ : อมรินทร์พรินติ้ง.

อานันท์ กาญจนพันธุ์.(2552).มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา.กรุงเทพ ฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).